M. Solohov

CSENDES DON

MIHAIL SOLOHOV

CSENDES DON

III.

MIHAIL SOLOHOV

CSENDES DON

3. kötet

EURÓPA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 1959

М. ШОЛОХОВ

ТИХИЙ ДОН

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
МОСКВА 1953

A kötetben előforduló verseket
LATOR LÁSZLÓ
fordította

Harmadik kiadás 71.000—88.000-ig

59.5945 — Kossuth Nyomda, Budapest, V., Alkotmány-u. 3.
Felelős vezető: Lengyel Lajos igazgató
A kiadásért felel az Európa Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Lator László
A fordítás hűségét ellenőrizte: Gallyas Ferenc
A védőborító és kötésterv Rogán Miklós munkája
Műszaki vezető: Siklós Béla
Készült 18 000 példányban, 29,75 (A/5) ív terjedelemben,
az MSZ 5601—54. sz. szabvány szerint

NEGYEDIK KÖNYV

HETEDIK RÉSZ

1

A felső-doni átkelés jelentős mennyiségű vörös csapatot vont el a déli frontról. Lehetővé tette a Doni Hadsereg parancsnokságának, hogy nyugodtan lebonyolítsa a Novocserkasszkot fedező fronton harcoló erők átcsoportosítását, sőt hogy a legkitartóbb, legtapasztaltabb — főként alsó-doni és kalmük — ezredekből hatalmas támadó csoportot vonjon össze Kamenszkaja és Uszty-Belokalitvenszkaja körzetében. E csoportnak az volt a feladata, hogy Fichalaurov tábornok csapataival együtt megfelelő pillanatban visszaverje a 8. vörös hadsereg 12. hadosztályát; oldalba és hátba támadja a 13. meg az uráli hadosztályt; áttörjön észak felé, és egyesüljön a felső-doni felkelőkkel.

A támadó csoport összpontosításának tervét — amelyet még annak idején Gyenyiszov tábornok, a Doni Hadsereg főparancsnoka és Poljakov tábornok vezérkari főnök dolgozott ki — május végére csaknem teljesen végrehajtották. Körülbelül 16 000 szuronyt és szablyát, 36 löveget és 140 géppuskát dobtak át Kamenszkaja mellé. Odavonták az 1918 nyarán főként katonaköteles kozákokból alakult, úgynevezett Fiatal Hadsereg utolsó lovasegységeit és válogatott ezredeit is.

Ezalatt a négyfelől bekerített felkelők továbbra is egymás után verték vissza a büntető vörös csapatok rohamait. Délen a Don balpartján két felkelő hadosztály makacsul megült a lövészárkokban, és nem engedte átkelni az ellenséget, bár a vörös ütegek

sokasága a front egész hosszában szinte állandóan elkeseredetten tüzelt rá.

A másik három hadosztály nyugat felől oltalmazta a felkelő vidéket, óriási veszteségeket szenvedett, különösen az északkeleti frontszakaszon, de mégsem hátrált egy tapodtat sem, szilárdan megvetette lábát a hopjori körzet határán.

A saját falvával átellenben elhelyezkedett tatarszki századot majd megölte az unalom a kényszerű tétlenség miatt. Egyszer nagy riadalmat okozott a vörösöknek: önként jelentkező kozákok sötét éjjel zajtalanul átkeltek néhány csónakon a Don jobbpartjára, rajtaütöttek a vörös előőrsön, megöltek négy vöröskatonát, zsákmányoltak egy géppuskát. Másnap a vörösök átdobtak egy üteget Vesenszkaja alól Tatarszkba. Az ágyúk pergőtüzet zúdítottak a kozákok lövészárkaira. Mihelyt durrogni kezdett az erdőben a srapnel, a század nyakra-főre kiugrált a lövészárkokból, hátrább húzódott a Don mellől az erdő sűrűjébe. Egy nap múlva visszarendelték az üteget, és a tatarszki század újból elfoglalta az elhagyott állásokat. A század az ágyútűz következtében veszteséget szenvedett: a gránátszilánk megölt két zöldfülűt a nemrég erősítésül érkezett kozákok közül; megsebesült a századparancsnok futára is, aki nem sokkal azelőtt lovagolt Vesenszkajából a tatarszkiakhoz.

Azután viszonylagos szélcsend állt be, és a lövészárkokban a régebbi módon folydogált az élet. Az asszonyok gyakran meglátogatták őket, éjjelente kenyeret, szűzpálinkát hoztak. Elemózsiában nem láttak szükséget a kozákok: letaglóztak két hozzájuk bitangolt borjút, nap mint nap fogták a halat a közeli tavakban. Hrisztonya volt a fő-fő halász! Ő rendelkezett azzal a tízöles kerítőhálóval, amelyet a parton hagyott valamelyik menekülő, és amely a századra szállott. Húzáskor mindig Hrisztonya ment a „mély víz felől". Hetvenkedett, hogy nincs olyan tó a réten, amelyet ő át ne gázolt volna. Egyheti fáradatlan halászat után inge is, nadrágja is annyira átivódott kiszellőzhetetlen nyirkos halbűzzel, hogy Anyikuska utoljára kereken megtagadta, hogy egy fedezékben aludjék vele:

— Olyan büdös vagy, mint egy döglött harcsa! Ha még együtt lakok veled egy napot, soha életemben nem kell többet a hal se testemnek, se lelkemnek...

Attól fogva Anyikuska a szúnyoggal mit sem törődve, kint aludt a fedezék mellett. Lefekvés előtt finnyás fintort vágva félre-

kotorta egy vesszőseprűvel a füvenyen elszórt pikkelyeket és a büdös halzsigert. De reggel a halfogásból visszatérő Hrisztonya háborítatlanul. fontoskodó arccal megint letelepedett a fedezék bejáratánál, és újból ott tisztogatta, belezte ki a hazacipelt kárászokat. Körülötte csak úgy rajzottak a zöld döglegyek, özönével másztak hozzá az ádáz sárga hangyák. Egyszer zihálva rohant feléjük Anyikuska:

— Másutt nem lelsz helyet? — óbégatta már messziről. — Akadna a torkodra egy szálka, nyavalyás, fúlnál meg tülle! Húzódj arrább, az Isten áldjon meg! Itt alszok, oszt mégis telihajigáltad a környéket halbéllel, az egész kerületbül idecsaltál minden hangyát, olyan büdösséget árasztol, hogy Asztrahanyba gondolja magát az ember!

Hrisztonya a nadrágja szárába törölte magacsinálta kését, sokáig elgondolkozva nézte Anyikuska felháborodott, puci arcát, és nyugodtan jegyezte meg:

— Úgy látszik, Anyikej, giliszta van benned, azér nem bírod a halszagot. Egyél éhgyomorra egy kis fokhagymát, jó?

Anyikuska köpködve, káromkodva odábbállt.

Napról napra tovább folytak az összetűzések közöttük. De általában békességesen élt a század. A teli bográcsminden kozáknak meghozta a jókedvét, csak Sztyepan Asztahov harapott vackorba.

Vagy megtudta a falubeli kozákoktól, vagy a szíve súgta meg, hogy Akszinya együtt lakik Vesenszkajában Grigorijjal. Elég annyi, hogy egyszeribe nagyon elkámpicsorodott. Minden ok nélkül összeveszett a szakaszparancsnokkal, és kereken megtagadta, hogy őrszolgálatot teljesítsen.

Ki sem bújt a fedezékéből, ott hevert a fekete bilyogos lópokrócon, sóhajtozott, és mohón szívta a magaültette kapadohányt. Mikor meghallotta, hogy a századparancsnok Vesenszkajába küldi Anyikuskát patronért, két nap óta először mászott ki a földkunyhóból. Álmatlanságtól duzzadt, könnyező szemét összehunyorítva bizalmatlanul nézegette a bólogató fák vakítóan fényes, borzos lombját, a szélben felágaskodó fehér sörényű felhőket, hallgatta az erdő háborgó moraját, és elindult a fedezékek során, hogy megkeresse Anyikuskát.

A kozákok előtt restellt beszélni, félrevonta és megkérte:

— Keresd meg Akszinyát Veskibe, mondd meg neki, azt izenem, jöjjön el, látogasson meg. Mondjad: teletetvesedtem, ingem-

gatyám szennyes; azt is mondd meg... — Sztyepan egy pillanatra elnémult, és bajusza alá zavart mosolyt rejtve fejezte be: — Mondd meg neki, hogy vágyok mán utána, várom minél előbb.

Anyikuska éjjel érkezett Vesenszkajába. Megkereste Akszinya szállását. Az asszony a Grigorij közt és közötte történt szóváltás után megint nagynénjénél lakott, mint azelőtt. Anyikuska lelkiismeretesen átadta neki Sztyepan üzenetét, sőt a nagyobb hatás kedvéért hozzátoldotta: Sztyepan azzal fenyegetőzik, hogy ő maga jön Veskibe, ha Akszinya nem keresi fel a századnál.

Akszinya meghallgatta az üzenetet, és kászolódni kezdett. A néni sebtében tésztát dagasztott, sütött egy szakajtó bélest, és Akszinya, az engedelmes feleség, két óra múlva már el is indult Anyikuskával a tatarszki század állásai felé.

Sztyepan titkolt izgalommal fogadta feleségét. Fürkészve vizsgálgatta megványadt arcát, óvatosan kérdezősködött, de egyetlen szóval sem érintette, hogy találkozott-e Akszinya Grigorijjal vagy sem. Az egész beszélgetés alatt — lesütött szemmel, kissé elfordulva — csak egyszer kérdezte meg:

— Mér *ott* keltél át Veskibe, mért nem a faluval átellenbe jöttél át?

Akszinya szárazon csak annyit válaszolt, hogy idegenekkel nem lehetett átkelni, Melehovékat pedig nem akarta megkérni. Rögtön a felelet után észbekapott, hogy így olyan színe van a dolognak, mintha Melehovék nem idegenek, hanem rokonai volnának. Megrestellte magát, mert esetleg Sztyepan is így értheti a szavát. Minden bizonnyal így is értette. Valami megrándult a szemöldöke alatt, és arcán mintha árnyék vonult volna át.

Kérdően emelte szemét Akszinyára, az asszony megértette ezt a néma kérdést, hirtelen elvörösödött zavarában, és bosszús lett magamagára.

Sztyepan kímélni akarta. Úgy tette, mintha nem vett volna észre semmit; a gazdaságra fordította a beszédet, megkérdezte, mit sikerült elrejtenie az ingóságok közül, mielőtt elindult hazulról, és hogy jól eldugta-e.

Akszinya megállapította magában: milyen nagylelkű férje van! Válaszolgatott is szépen, de egész idő alatt valami szívszorongató belső kényelmetlenséget érzett. Meg akarta győzni Sztyepant, hogy szóra sem érdemes, ami köztük történt. Szántszándékkal

nyújtotta a beszéd fonalát, higgadtan, tárgyilagosan, szárazon beszélt, hogy elrejtse izgalmát.

A fedezékben tanyázva beszélgettek. Hol egyik, hol másik kozák lépett be: állandóan zavarták őket. Megjött Hrisztonya is, és nyomban leheveredett aludni. Sztyepan látta, hogy nem sikerül négyszemközt beszélniök, és kénytelen-kelletlen félbehagyta a beszélgetést.

Akszinya megörült. Felállt. Sietve kibontotta a kis batyut, és megkínálta urát a városból hozott bélessel. Kivette Sztyepan bornyújából a piszkos fehérneműt, és elindult, hogy kimossa a legközelebbi tónál.

Hajnali csend és kék köd függött az erdő felett. A harmatnyomta fűszál a föld felé hajolt. A tavakban egymás szavába vágva vartyogtak a békák, és valahol a fedezék közelében a bujján terebélyesedő juharbokor mögött recsegősen rikácsolt a haris.

Akszinya elhaladt a bokor mellett, amelyet koronája csúcsától a sűrű fűrengetegbe vesző törzséig körülhálózott az ökörnyál. A finom pókháló fonalára fűződött apró harmatcseppek gyöngysora szikrát hányt. A haris egy pillanatra elcsitult, aztán — még fel sem egyenesedett az Akszinya mezítlen lába alatt földhöz lapuló fűszál — megint kieresztette a hangját. Bánatosan felelt rá a tóból felröppenő libuc.

Akszinya levetette blúzát és a mozgását akadályozó derekat, térdig belegázolt a tó langyos vizébe, és hozzáfogott a mosáshoz. Felette muslinca rajzott, szúnyog döngicsélt. Könyökben behajtott, telt barna karjával végig-végigtörölte arcát, elhessegette a szúnyogot. Gondolatai szüntelen Grigorijnál jártak; lépten-nyomon eszébe jutott legutóbbi összeszólalkozásuk, amely Grigorij körútra indulása előtt zajlott le közöttük.

„Biztosan keres. Még ma éjjel visszamegyek Veskibe!" — mondta ki Akszinya a megmásíthatatlan határozatot. Elmosolyodott, mikor elképzelte, hogyan fogadja majd Grigorij, és milyen gyorsan megtörténik a kibékülés.

Milyen furcsa: valahányszor Grigorijra gondolt az utóbbi időben, mindig másformának képzelte el külsejét, mint amilyen a valóságban volt. Nem a mai Grigorij lebegett szeme előtt. Nem ez a sokat megélt, tapasztalt, férfias, nagy kozák, akinek fáradtan hunyorog a szeme, halántéka idő előtt megderesedett, fekete bajusza vége kivörösödött, homlokát érdes redők: a háborúban

elszenvedett nélkülözések kitörölhetetlen nyomai szabdalták át — hanem a régi Griska Melehov, a fiatalosan durva, esetlenül becézgető, telt és vékony nyakú, örökké gondtalanul mosolygós ajkú legény. És Akszinya még nagyobb szerelmet és csaknem anyai gyöngédséget érzett iránta.

Most is rendkívül világosan felidézte emlékezetében a végtelenül drága arc vonásait, súlyosat sóhajtott, elmosolyodott, felegyenesedett. Lába alá csapta férje félig kimosott ingét, hirtelen felbuggyanó édes zokogás forró ingerét érezte torkában, és halkan suttogta:

— Egész életemre a szívembe költöztél, te gazember!

A könnyek könnyítettek rajta, de ezután mintha megfakult volna körülötte a kék reggeli világ. Kezefejével megtörölte arcát, hátravetette nedves homlokáról a hajfürtöket, és elhomályosult szemmel sokáig gondolattalanul figyelte, hogyan siklik el a víz felett egy apró, szürke halászsirály, hogyan tűnik el a széltől tajtékzó köd rózsás csipkefodrai között.

Kimosta a fehérneműt, szétaggatta a bokrokra, és visszament a fedezékbe.

Hrisztonya már felébredt. A bejáratnál ült. Eltorzult, bütykös lábujjait mozgatta. Makacsul iparkodott szóra bírni Sztyepant, de Asztahov némán cigarettázva hevert a pokrócon, és csak azért sem válaszolt Hrisztonya kérdésére.

— Úgy gondolod, hogy a veresek nem kelnek át erre a partra? Hallgatsz? Na, csak hallgass! Én úgy sejtem, hogy csakis a gázlóknál iparkodnak majd átkelni... Okvetlen a gázlóknál! Másutt nincs hun átkelni! Vagy azt hiszed, hogy a lovasságot átúsztatják? Mér nem szólalsz meg, Sztyepan? Nemsoká kenyértörésre kerül a dolog, te meg csak fekszel, mint egy tucskó!

Sztyepan felugrott, és dühösen vágta oda:

— Mit nyaggatsz? Furcsa népség! Idejön az asszony látogatóba, ezek meg egy tapodtat sem tágítanak innét... Buta fecsegéssel alkalmatlankodnak, nem hagyják, hogy egy-két szót váltson az ember a feleségével.

— Na, én is beszédes cimborát tanáltam! — Hrisztonya méltatlankodva felkelt, mezítlen lábára ráhúzta a széttaposott bocskort, elindult kifelé. Fejét belevágta a szemöldökfába; csak úgy zúgott tőle.

— Nem hagynak itt beszélgetni bennünket, gyere az erdőbe — ajánlotta Sztyepan.

Meg sem várva Akszinya beleegyezését, elindult a kijárat felé. Az asszony engedelmesen követte.

Délben tértek vissza a fedezékbe. A második szakasz kozákjai az égercserje hűvösében heverésztek. Amint megpillantották Sztyepanékat, félretették a kártyát, elhallgattak, összekacsintottak, nevettek, és álnokul sóhajtoztak, mint akik jól tudják, mi történt Sztyepanék között.

Akszinya megvetően lebiggyesztett ajakkal haladt el mellettük, menet közben megigazgatta fején a csipkés fehér keszkenőt. Őt még némán engedték el maguk előtt a kozákok, de mihelyt a mögötte lépkedő Sztyepan odaért hozzájuk, Anyikuska felállt, és különvált a heverő csoporttól. Képmutató tisztelettel kétrét hajolt Sztyepan előtt, és jó hangosan megszólalt:

— Boldog húsvéti ünnepeket kívánok... Váljék egészségetekre... a hosszú böjt után!

Sztyepan szíves mosollyal felelt rá. Kellemesnek találta, hogy a kozákok látják, amint az erdőből visszatér a feleségével. Hiszen ez bizonyos mértékig elcsitíthatta azt a pletykát, amely szerint rosszul él a feleségével...

Legényesen megrántotta a vállát, elégedetten mutogatta a hátán megizzadt, szikkadatlan inget.

A kozákok ezt biztatásnak tekintették, jót kacagtak, és élénken megszólaltak:

— Még ez csak a tüzes menyecske, fiúk! Facsaró víz Sztyepan hátán az ing... Ráragadt a lapockájára!

— Hát jól megtáncoltatta, akár a töretlen csikót: csupa tajték a teste.

Egy fiatal legény egészen a fedezékig kísérte Akszinyát elködlő, rajongó tekintetével, és zavartan dünnyögte:

— Ilyen szép asszony nincs másik a kerek világon sem! Bizony-isten nincs!

— Próbáltál mán keresni? — kérdezte Anyikuska nagy bölcsen.

Akszinya kissé elsápadt az illetlen beszéd hallatára. Finnyásan húzta fel az orrát, mikor eszébe jutottak az urával átélt bizalmas órák, és megütötték fülét Sztyepan bajtársainak trágár megjegyzései. Sztyepan első pillantásra tisztában volt felesége hangulatával.

— Ne vedd a szívedre, Kszjusa, amit ezek a csődörök nyerítenek. Az unalom teszi.

— Nem veszek én a szívemre senkitül semmit — felelte tompán Akszinya. Elturkált egy darabig vászontarisznyájában, sietve kivette belőle, amit urának hozott. Egészen halkan folytatta: — A magam sorsát kéne a szívemre venni, ha ugyan vóna szívem...

Sehogy sem akart kialakulni a beszélgetés. Akszinya tíz perc múlva felállt: „Mindjárt megmondom neki, hogy indulok vissza Veskibe" — gondolta, de eszébe jutott, hogy még nem szedte összse Sztyepan fehérneműjét.

Sokáig foltozgatta ura izzadságtól szétmállott ingeit, gatyáit. A fedezék bejáratánál ült, és gyakran tekingetett az estére hajló napba.

...Ezen a napon mégsem ment el. Nem volt hozzá bátorsága. De másnap, mihelyt felkelt a nap, kászolódni kezdett. Sztyepan megpróbálta marasztalni, kérte, hogy vendégeskedjék még nála egy napot, de az asszony olyan makacsul elhárította a kérést, hogy Sztyepan nem unszolta tovább.

— Veskibe akarsz lakni? — kérdezte, mielőtt elbúcsúztak volna.

— Egyelőre Veskibe.

— Nem maradnál mégis inkább nállam?

— Kényelmetlen nekem itt... a kozákok közt.

— Igazad van... — bólintott rá Sztyepan, de hidegen vett búcsút Akszinyától.

Erős délkeleti szél fújt. Messziről repült. Kissé kifáradt az éjjel, de reggelre mégis elhozta a Kaspi-tengeren túli sivatagok forró levegőjét, és a balparti ártéri rétre omolva, felszárította a harmatot, szétoszlatta a ködöt, fülledt rózsaszínű párával bugyolálta körül a Don melléki hegyek krétanyúlványait.

Akszinya levetette bocskorát, bal kezével felemelte a szoknya alját (az erdőben még harmat borította a füvet), könnyed léptekkel haladt az elvadult erdei úton. Mezítlen lábát kellemesen hűtötte a vizes föld, telt, csupasz ikráját és nyakát pedig tapogató, forró szájjal csókolgatta a száraz déli szél.

A tisztáson egy virágzó csipkebokor tövébe leült pihenni. Valahol nem messze vadruca hápogott a tó nádja közt. Egy gácsér rekedten hívta párját. Túl a Donon nem túlságosan szaporán, de szinte állandóan kattogtak a géppuskák, olykor-olykor eldurrant egy-egy ágyúlövés. A lövedékek robbanása az innenső parton úgy mennydörgött, mint a visszhang.

Azután abbamaradt a lövöldözés, és titokzatos zengésében tárult fel Akszinya előtt a világ: remegve zizegtek a szélben a kőris fehér fonákú zöld levelei meg a mintás metszésű cserlevelek; mintha vasból öntötték volna őket. A fiatal feketenyárfa-ligetből egybeolvadó zúgás hömpölygött; messze-messze alig hallhatóan, búsan számolta a kakukk, hány évet él még valaki; a tó felett repkedő kontyos libuc tolakodóan kérdezgette: „Csivi, csivi", ami az ő nyelvén annyit jelenthetett: „Ki fia-borja vagy?"; egy apró, szürke madár Akszinyától két lépésnyire vizet iszogatott a keréknyomból, fejét hátravetette, és jóízűen hunyorgott piciny szemével; mélyen brúgtak a bársonyhímporos darazsak; a mezei virágok szirmain barna vadméhek ringatóztak. Felröppentek és árnyas, hűs odvaikba hordták az illatos „koloncot". A nyárfák ágáról nedv csöpögött. A galagonyabokor alól a rothadó tavalyi avar fanyar és mégis mámorító szaga szivárgott fel.

Mohón, telhetetlenül szívta be az erdő ezerféle illatát a mozdulatlanul ülő Akszinya Asztahova. A sokfajta csodás zengéssel-zúgással teli erdő hatalmas, ősi életét élte. A rét semlyékes talajából — amely még tavaszkor jóllakott nedvvel — olyan dús, tarka virágrengeteg szökkent fel, és nőtt mind magasabbra, hogy Akszinya szeme eltévedt a füvek, virágok csodálatos tömkelegében.

Akszinya mosolygott, ajka hangtalanul mozgott. Vigyázatosan végigbabrálta a névtelen, szerény kék virágocskák szárát, aztán telt termetével merészen lehajolt, hogy megszagolja. Hirtelen orrába csapódott a gyöngyvirág gyötrelmesen kéjes illata. Matatott, megtalálta. A gyöngyvirág ugyanott termett, az áthatatlan árnyas bozót alatt. Széles, valamikor zöld levelei még mindig féltékenyen védték a naptól az alacsony, görnyedt szárat, amelyet hófehér harangos virágkelyhek koszorúztak. De a sárga rozsda és harmat borította levelek haldoklottak, az enyészet megcsapta már magát a virágot is: a két alsó csengő összezsugorodott, és megfeketedett, csak a harmatcseppekben szikrázó felső része villant meg a napon vakító, lenyűgöző fehérséggel.

És e rövid pillanat alatt, amikor könnyein át a virágot nézegette, beszívta szomorkás illatát, eszébe jutott fiatalsága és egész hosszú, de örömben szegény élete. Úgy látszik, megöregedett Akszinya... Hisz fiatal korában egy asszony sem fakad sírva, ha véletlen emlékezés fogja el szívét.

Könnybe lábadt szemmel, hanyatt fekve aludt el. Tenyerébe rejtette kisírt arcát, nedves, dagadt orcájára szorította összegyűrkölt zsebkendőjét.

Erősebben fújt a szél. Nyugat felé hajlította a jegenyék és füzek koronáját. A kőris halvány törzse a vergődő lomb fehér tajtékjába burkolózva ringott. A szél alábbszállt, a csipkerózsa virágzó bokrára dőlt, amely alatt Akszinya aludt. Mintha mesés zöld madarak serege riadt volna fel, izgatott zizegéssel rebbent meg a lomb, és rózsaszínű sziromtollat ejtett a földre. Akszinya a csipkebokor kissé hervadt szirmainak enyhe záporában aludt, nem hallotta sem a fenyegető erdőzúgást, sem a Donon túl megmegújuló lövöldözést, nem érezte, hogy a delelő nap már födetlen fejére tűz. Csak akkor serkent fel, amikor emberi szót, lóprüszkölést hallott a közelben; sietve felállt.

Fiatal, szőke bajuszú, fehér fogú kozák állt mellette. Megnyergelt hókás orrú lovát kantárjánál fogva tartotta. Szélesen mosolygott, vállát vonogatta, topogott, és kissé rekedt, de kellemes tenorján vidám dal szövegét énekelte:

Megbotlottam, földre estem,
Nincsen, aki felsegítsen.
Erre is,
Arra is,
Jobbra is, meg balra is,
Körös-körül nézdelek —
Kozák legény közeleg . . .

— Magamtul is felkelek! — mosolyodott el Akszinya, és összegyűrt szoknyáját igazgatva, fürgén felugrott.

— Adjon isten, aranyom! Felmondta a lábad a szolgálatot, vagy csak ellustultál egy kicsit? — üdvözölte a vidám kozák.

— Elnyomott az álom — felelte zavartan Akszinya.

— Veskibe tartasz?

— Veskibe.

— Elvihetlek.

— Min?

— Ülj a nyeregbe, én majd gyalog megyek. De osztán ára van annak . . . — a kozák tréfásan fontoskodva kacsintott.

— Na, akkor csak haladj Isten hírével, a magam lábán is eljutok odáig.

De látszott, hogy a kozák igen gyakorlott és makacs szerelmi ügyekben. Kihasználta az alkalmat, mikor Akszinya bekötötte fejét: rövid, de izmos karjával atölelte az asszonyt, egy rántással magához húzta, és meg akarta csókolni.

— Ne bolondozz! — kiáltotta Akszinya, és nagy erővel orrtövön ütötte könyökével a kozákot.

— Ne salapálj, te kis gömböc! Odanézz, csupa gyönyörűség a világ körös-körül... Minden élő teremtmény párzik... Gyere, vétkezzünk mink is egyet! — suttogta a kozák, összehúzta nevetős szemét, és megcsiklandozta bajuszával az asszony nyakát.

Akszinya előrenyújtotta karját, minden harag nélkül, de erősen nekifeszítette tenyerét a kozák izzadt, barna arcának, és megpróbált kiszabadulni, de a férfi erősen tartotta.

— Bolond! Bujakóros vagyok... Eressz el! — rimánkodott lihegve. Azt hitte, hogy ezzel a naiv hazugsággal megmenekül a zaklatástól.

— Ugyan!... Majd meglátjuk, kinek a baja öregebb! — dörmögte most már a foga közt a kozák, és hirtelen könnyedén felemelte Akszinyát.

Az asszony egy pillanat alatt rádöbbent, hogy kezd veszélyesre fordulni a dolog, teljes erejéből rácsapott öklével a kozák napbarnította orrára, és kitépte magát a férfikarok vasbilincséből:

— Én Grigorij Melehov felesége vagyok! Csak merj hozzám nyúlni, te ebszülte kani!... Megmondalak neki, majd elbánik véled, hogy arrul kódulsz!

Akszinya nem is hitte, hogy hatása lesz a szavának. Kézbe kapott hát egy vastag, száraz fütyköst. De a kozák heve egy csapásra elpárolgott. Keki blúza ujjával letörölte bajuszáról a vért, amely bőven ömlött mindkét orralyukából, és elkeseredve kiáltotta:

— Bolond! Ej, de bolond asszony vagy, hallod. Mér nem szóltál elébb? Lám, hogy ömlik az órombul a vér... Mintha keveset hullattunk vón a csatatéren... még a magunk asszonyai is megcsapolnak bennünket...

Arca hirtelen unott, barátságtalan színt öltött. Míg mosdott, meregette a vizet egy útszéli pocsolyából, Akszinya sietve lekanyarodott az útról, gyorsan átvágott a tisztáson. Öt perc múlva utolérte a kozák. Akszinyára sandított, némán mosolygott, fontoskodva megigazította mellén a puskaszíjat, és sebesvágtában elrobogott.

Ezen az éjszakán egy vörös ezred Malij Gromcsonok falva táján deszkából és gerendából ácsolt tutajon átkelt a Don balpartjára.

A gromoki századon rajtaütöttek, mert a kozákok többsége éppen mulatott ezen az éjszakán. Tegnap asszonyok jöttek a század állomáshelyére, hogy meglátogassák uraikat. Ennivalót, a kannákban, vödrökben pedig pálinkát hoztak magukkal. Éjfélre mind berúgott. A fedezékben fel-felharsant a dal, a részeg asszonyi sikítás, a férfihahota, a fütty... Az előőrsnek kirendelt húsz kozák szintén részt vett az ivásban, csak két géppuskást meg egy vödör pálinkát hagyott a géppuska mellett.

A vöröskatonákkal megrakott tutajok teljes csendben siklottak el a Don jobbpartja mellől. A vörösök, mihelyt átkeltek, rajvonalba fejlődtek, zajtalanul indultak a Dontól ötven ölnyire fekvő fedezékek irányába.

A tutajokat építő utászok gyorsan eveztek: átkelésre váró újabb csapatszállítmányért indultak vissza.

A balparton öt percig semmit sem lehetett hallani, csak átabota kozák nótákat; de azután nagy robajjal robbantak a kézigránátok, ropogni kezdett a géppuska, egyszerre rendetlen puskatűz lángolt fel, és meg-megszakadó hullámokban „Hurrááá, hurrááá, hurrááá!" kiáltás hömpölygött messziről.

A gromoki század megfutamodott, és csak azért nem pusztult el az utolsó szálig, mert nem üldözhették az éjszakai szuroksötétség miatt.

A gromokiak asszonyostul, fejvesztetten menekültek a réten Vesenszkaja felé, noha csak jelentéktelen veszteséget szenvedtek. Ezalatt a kompok a jobbpartról újabb vörös egységeket szállítottak át. A 111. ezred első zászlóaljának egyik fél százada két könnyű géppuskával már oldalba támadta a felkelők bazki századát.

Az így keletkezett résen csak úgy tódultak befelé az újonnan érkező erősítések. Igaz: előnyomulásukat rendkívül megnehezítette, hogy egyetlen vöröskatona sem ismerte a terepet, a vörös csapatoknak nem voltak vezetőik. Vaktában haladtak előre, és az éji sötétben lépten-nyomon tóba, árvízzel teli mély csatornába botlottak, amelyen nem lehetett keresztülgázolni.

A támadást irányító dandárparancsnok úgy döntött, hogy haj-

nalig abba kell hagyni az üldözést. Reggelre tartalékokat vonnak össze Vesenszkaja előterében, és tüzérségi előkészítés után további támadást indítanak.

Csakhogy Vesenszkajában sürgős intézkedéseket tettek a rés betömésére. A vezérkar ügyeletese, mihelyt odarobogott az összekötő a vörösök átkelésének hírével, rögtön izent Kugyinovért és Melehovért. Csornij, Gorohovka és Dubrovka falvából kirendelték a karginszkajai ezred lovas századait. A hadművelet általános irányítását Grigorij Melehov vállalta. Háromszáz szablyást vetett Jerinszk falva ellen; arra számított, hogy ezzel megerősíti a balszárnyat, segít a tatarszki és a lebjazsinszki századnak feltartóztatni az ellenség rohamát abban az esetben, ha a vörösök kelet felől iparkodnának átkarolni Vesenszkaját. Nyugatra, a Don folyása irányában, a vesenszkajai inogorodnyij osztagot meg az egyik csiri gyalogezredet küldte a bazki század segítségére. A fenyegetett szakaszokra nyolc géppuskát állított fel, ő maga pedig két lovas századdal — úgy éjjel két óra tájban — a Leégett Erdő szélén helyezkedett el, várta a hajnalt, hogy lovas hadrendben indítson rohamot a vörösök ellen.

Még nem hunyt ki az égen a Fiastyúk fénye, amikor a vesenszkajai inogorodnyij osztag, amely az erdőben hatolt el a bazki kanyarig, a visszavonuló bazkiakba botlott. Ellenségnek nézte. Rövid csetepaté után megfutamodott. Az osztagosok úszva vergődtek át azon a tavon, amely elválasztja Vesenszkaját a kanyartól. A parton sebtében ledobálták ruhájukat, csizmájukat. Nemsokára kiderült a hiba, de csodálatos gyorsasággal elterjedt a híre, hogy Vesenszkaja felé nyomulnak a vöröskatonák. A pincékben lapuló menekültek észak felé özönlöttek, és mindenfelé híresztelték, hogy a vörös átkelt a Donon, keresztültörte a frontot, és Vesenszkaja irányában támad...

Alig derengett a hajnal, amikor Grigorij — az inogorodnyij osztag megfutamodásáról értesülve — a Donhoz vágtatott. Az osztagosok már rájöttek, hogy félreértés történt, és hangos beszélgetés közben haladtak vissza lövészárkaikba. Grigorij odalovagolt az egyik csoporthoz, és gúnyosan kérdezte:

— Sokan belefúltak, mikor átúsztatok a tavon?

Egy csuromvizes lövész, aki mentében facsargatta ingét, zavartan válaszolta:

— Úgy úszott mind, akár a csuka! Hogy fulladt vóna bele akár csak egy is?!

— Mindenki kerülhet ilyen kátyúba — szólalt meg higgadtan a másik, aki egy szál gatyában lépkedett. — De a szakaszparancsnokunk csakugyan kis híján belefúlt. Nem akarta levetni a bakancsot, mert sokáig tart, míg letekeri az ember a lábpólyát. De a pólya kibomlott a tó kellős közepén. Rágabalyodott a bokájára... Ordított, mint a fába szorult féreg! Biztosan még Jelanszkajába is meghallották.

Grigorij megkereste Kramszkov osztagparancsnokot; azt parancsolta: vezesse a századot az erdő szélére, és úgy állítsa fel, hogy szükség esetén oldalba kaphassák és lőhessék a vörös rajvonalakat. Ő maga saját századához lovagolt.

Feleúton találkozott a vezérkar küldöncével. A futár megállította nehézkesen ziháló lovát, és megkönnyebbülten sóhajtott fel:

— Alig tanáltam meg.

— Mi a baj?

— A vezérkar azt izeni, hogy a tatarszki század otthagyta a lövészárkot. Attul tart, hogy bekerítik... Visszavonul a homokon... Kugyinov szóban azt parancsolja, hogy rögtön siessen oda.

Grigorij egy fél szakasszal, amely a legsebesebb lovakon ült, az erdőn átvágva, kivergődött az útra. Húszperces nyargalás után már el is érték a Tar Láp mocsarat. Tőlük balra rendetlenül, fejvesztetten menekültek a tatarszkiak. A frontharcosok, tapasztalt kozákok ráérősen takarodtak visszafelé, igyekeztek minél közelebb a parti nád védelme alatt haladni, de a többséget nyilván csak az a kívánság vezette, hogy minél hamarább elerje az erdőt. Ügyet sem vetett a hébe-hóba megszólaló géppuskatűzre, toronyiránt rohant.

— Utánuk! Korbácsot a hátukra! — kiáltotta Grigorij, és szinte keresztbe állt a szeme dühében. Ő volt az első, aki a falubeliek után eresztette a lovát.

Leghátul furcsán táncolva, kacsázva sántikált, kocogott Hrisztonya. Az este halászáskor erősen megvágta a sarkát a nád, és most nem tudta kipréselni hosszú lábából a szokott sebességet. Grigorij utolérte. Magasra emelte a korbácsot feje fölött. Hrisztonya a lódübörgés hallatára hátrapillantott, és észrevehetően fokozta az iramot.

— Hová rohansz?!... Állj!... Állj meg, ha parancsolják! — kiabálta Grigorij, de hiába.

Hrisztonyának esze ágában sem volt megállni. Még jobban nyakába szedte a lábát és valami féktelen tevegaloppba csapott át.

Ekkor a felbőszült Grigorij iszonyú szitkokat szórva, rekedten rivallt rá lovára, és mikor utolérte Hrisztonyát, élvezettel vágott végig a korbáccsal verítékes hátán. Hrisztonya felágaskodott az ütésre, furcsán oldalt szökkent, mint a nyúl, hogy nyomát veszítse a vadász, aztán a földre kucorodott, és lassan, gondosan tapogatni kezdte a hátát.

A Grigorijt kísérő kozákok a menekülő tatarszkiak elébe nyargaltak, megállították őket, de a korbácshoz nem nyúltak.

— Üsd, vágd! Csépeld! — kiáltotta rekedten Grigorij, és megmegrázta cifra korbácsát. A ló pörgött alatta, felágaskodott, de előreindulni a szentnek sem akart. Nagy nehezen mégis előrerúgtatott, és a menekülők elébe került. Vágtatás közben futólag megpillantotta Sztyepan Asztahovot, amint szótlanul, mosolyogva megállt egy bokornál. Látta, hogy Anyikuska nevettében le-leguggol, és tenyeréből tölcsért formálva, fülsértő, asszonyos hangon sivította:

— Testvérek! Meneküljön, aki bír! Nyakunkon a veress! Csípd el, fogd meg!

Grigorij utolért egy másik földit is, aki vattás ujjast viselt, és sebesen, fáradhatatlanul futott. Görnyedt alakja roppant ismerősnek tetszett, de Grigorij nem ért rá találgatni, kicsoda, és már messziről ráordított:

— Állj, ebadta gazember!... Állj meg, vagy kettéhasítlak!

A vattáskabátos ember erre hirtelen lelassította futását, megállt, mikor hátra-hátrafordult — tajtékzó dühét Grigorij gyermekkora óta jól ismert, jellegzetes mozdulattal fejezte ki — a megrökönyödött Melehov felismerte apját, bár vonásait még most sem tudta megkülönböztetni.

Pantyelej Prokofjevics orcája görcsökben vonaglott.

— Apádra ebadtázol? Apádat akarod kettéhasítani? — kiabálta el-elcsukló, magas fejhangon.

Szemében olyan ismerős féktelen düh párállott, hogy Grigorij felháborodása egy csapásra lehűlt. Nagy erővel megzabolázta lovát és visszakiabált:

— Nem ismertelek meg hátulról! Ne óbégass, öreg!

— Hogyhogy nem ismertél meg? Mán az apádat sem ismered?

Annyira együgyűen és fonákul hatott az öreges sértődékeny-

ség, hogy Grigorij elnevette magát, és az öreg mellé ügetve, engesztelően mondta:

— Ne dühöngj, apám! Nem ismerem ezt az ujjast, ami rajtad van, meg osztán úgy repültél, mint a táltos, még a sántaság is elszállt a böte lábodbul. Hát hogy ismertelek vóna meg?!

És miként azelőtt, otthon szokta, most is lecsillapodott Pantyelej Prokofjevics. Még mindig zihált, de már lecsendesedve bólintott:

— Igazad van, új az ujjasom, subán cseréltem: a subát nehéz cipelni... Hogy nem is sántítottam? Nem ér rá az ember ilyenkor sántikálni. Itt kisebb gondja is nagyobb az embernek annál!... A halál nyargal a nyomába, te meg böte lábrul fecsegsz...

— Na-na, hát a halál még messzi van. Fordulj vissza, apám. A patront elhajigáltad?

— Hova forduljak vissza? — hördült fel az öreg.

De most már felcsattant Grigorij hangja. Minden szót külön megnyomott:

— Parancsolom, hogy fordulj vissza! — vezényelte. — Tudod mi jár a szolgálati szabály szerint, ha valaki harc közben nem fogad szót a parancsnoknak.

A parancs megtette a hatást: Pantyelej Prokofjevics megigazította hátán a puskát, és kénytelen-kelletlen vánszorgott visszafelé. Mikor utolért egy még lassabban cammogó öreget, nagyot sóhajtott:

— Mivé fajult ez a kölyök? Ahelyett, hogy megbecsülné apját, oszt mondjuk, kimentené a csatából, inkább még beletuszkolja, kűdi a legmelegébe... Ej-haj... Mennyivel derekabb vót szegény megboldogult Petróm! Vaj vót a szíve, higgadt a lelke! Ezt a hőbörgős Griskát egy napon említeni sem lehet vele, pedig sokra vitte: hadosztályparancsnok. Ezt örökké szúrja a zabszem. Ha megvénülök, árral segít fel a kuckóba!

Minden különösebb nehézség nélkül sikerült észretéríteni a tatarszkiakat...

Grigorij nem sokkal később összeszedte az egész századot, és védett helyre vezette. A nyeregből le sem szállva, röviden megmagyarázta a helyzetet:

— A vörösök átkeltek; mindenáron el akarják foglalni Veskit. A Don balpartján most kezdődött meg a csata. Nem babra megy a játék! Nem ajánlom, hogy — se szó, se beszéd — kereket oldjatok. Ha még egyszer elszaladtok — megparancsolom a Jerinszk-

nél álló lovasságnak, vágjon le benneteket, mint árulókat! — Grigorij végigtekintett a falubeliek tarka öltözékű tömegén, és leplezetlen megvetéssel fejezte be: — Sok szemét gyűlt össze ebbe a századba. Ez a csürhe okozza a nagy riadalmat. Vitéz sereg; csak szalad, meg a nadrágba reccsent. Osztán még kozáknak meri vallani magát! Kivált az öregek vigyázzanak a bőrükre! Aki vállalta a harcot, az csak ne szedje a nyakába a lábát! Most pedig szakaszonként azonnal szaladjatok arra a vonalra, ni, a bokroktul a Donig. A Don mentén húzódjatok egészen a szemjonovkai századig. Avval együtt támadjátok ódalba a verest. Mars! Ízibe!

A tatarszkiak szó nélkül hallgatták végig, és ugyanolyan némán indultak a bokrok felé. Az öregek mogorván szipogtak, vissza-visszanéztek a sebesen elnyargaló Grigorijra és a kísérő kozákokra. Az öreg Obnyizov, aki Pantyelej Prokofjeviccsel tartott lépést, lelkesen szavalta:

— Vitéz fiúval áldott meg a jó atya! Igazi sasmadár! Hogy rácserdített Hrisztonya hátára. Egy szempillantás alatt helyrehozott mindent.

Pantyelej Prokofjevics apai szívének hízelgett a dicséret. Örömest hagyta rá:

— Ne is mondd! Ennek a fiúnak a kerek világon sem akad párja. Teli a mejje kereszttel. Nem semmiség az! Lám, szegény megbódogult Petrót — Isten nyugosztalja — ha édes gyermekem vót is, ha elsőszülött fiam vót is, csak nem lehetett egy napon emlegetni vele. Birkatermészete vót, a fene tudja: mintha nem idejére született vóna. Asszonylélek szorult belé! De ez — tetől talpig — apja fia! Még túl is tesz rajtam: sokkal szilajabb!

Grigorij a Kalmük-érhez közeledett fél szakaszával. Beértek az erdőbe; itt már biztonságban érezte magát, de a Don túlsó partján emelkedő megfigyelőhelyről észrevették őket. Egy löveg legénysége tüzet nyitott rájuk. Az első gránát átrepült a fűzfák koronáján, a mocsaras bozótba cuppant, és nem robbant fel. A másik lövedék az úttól nem messzire, egy vén feketenyárfa függőgyökerei között csapódott be, tüzet-vasat fröccsentett szét, iszonyú robajjal, zsíros göröngyökkel és korhadt fatörmelékkel szórta tele a kozákokat.

A megsiketült Grigorij ösztönösen szeméhez kapta kezét, a kápára hajolt, mert úgy érezte, mintha valami nedves tárgy csapódott volna tompán lova tomporára.

Amikor a robbanás megrengette a földet, a kozák lovak — mintegy vezényszóra — leguggoltak és előreszökelltek. Grigorij alatt lomhán felágaskodott, hátratámolygott, aztán lassan oldalt zuhant a ló. Melehov sietve leugrott a nyeregből, és zabolájánál fogva megragadta a csődört. Elszállt még felettük két lövedék, aztán kellemes csend keletkezett az erdőszélen. A fűre lőporfüst ereszkedett. Frissen felszakított föld, forgács és szuvas fa illata érzett. Messze a sűrűben riadtan recsegett a szarka.

Grigorij lova fel-felhorkant, és megroggyant remegő hátsó lába. Fogának sárga sövényét kivicsorította kínjában, nyakát előrenyújtotta. Bársonyos szürke orrán rózsaszínű hab bugyborékolt. Teste görcsösen remegett. Alsó, pihés pej szőre alatt hullámosan vonaglott az izom.

— Végét járja? — kérdezte hangosan egy odanyargaló kozák.

Grigorij nem felelt, csak a csődör üvegesedő szemét bámulta. Meg sem vizsgálta a sebet, alig húzódott félrébb, mikor a ló bizonytalanul feltápászkodott, kiegyenesedett, de hirtelen térdre omlott, mintha bocsánatot kérne gazdájától valami csínytevés miatt. Tompa hörgéssel dőlt oldalt. Megpróbálta felemelni fejét, de úgy látszik, elhagyta végső ereje is: a remegés mindinkább gyérült, holtra vált a szeme, nyakát kiverte a halálos verejték.

Csak csülökben, közvetlenül a pataház környékén lüktetett még utolsót az ér. A kopott nyeregszárny alig-alig rezzent meg rajta.

Grigorij a bal lágyékra sandított. Mélyen felhasadt sebet, az eleven húsból feltörő meleg, fekete vérforrásokat pillantott meg.

— Lődd agyon! — kérte az odasiető kozákot dadogva. Le sem törölte könnyeit. Odanyújtotta a mausert.

Átült egy kozák lóra, odanyargalt, ahol a maga századait hagyta. Ott már fellángolt a csata.

Hajnalban támadásra indultak a vöröskatonák. Csatárláncaik felkeltek a réteges ködben, némán indultak Vesenszkaja felé. A jobbszárnyon, egy vízzel telt hajlás táján megtorpantak egy percre, de aztán mellig gázoltak a vízbe, magasra tartották

tölténytáskájukat és puskájukat. Nem sokkal később a Donon inneni hegyről fenségesen, harmonikusan eldördült négy üteg. Legyező alakban hulltak az erdőbe a lövedékek. Rögtön tüzet nyitottak a felkelők is. A vöröskatonák már nem mentek, hanem futottak. A puskát előreszegezték. Előttük félversztányira szárazon pukkant az erdőben a srapnel. Egyre-másra dőltek ki a gránáthasogatta fák, fehér gomolyokban csapott fel a füst. Rövid sorozatokat eregetett két kozák géppuska. Az első vonalban egymás után hulltak el a vöröskatonák. A golyók hol itt, hol ott, mind sűrűbben és sűrűbben tépték ki a sorból a köpenytekerccsel körülövezett embereket, hasra vagy hanyatt fektették őket, de a többiek egyszer sem vetették magukat a földre, és mindjobban megrövidült az a távolság, amely elválasztotta őket az erdőtől.

A második csatárlánc élén, kissé előrehajolva, feltűzött aljú köpenyben, könnyedén és nagy lendülettel, hajadonfőtt futott a magas parancsnok. A csatárlánc egy percre meglassította előnyomulását, de a parancsnok futás közben hátrafordult, kiáltott valamit, és az emberek ismét lendületesebben szaladtak előre, ismét mind bőszebben zúgott az iszonyú, rekedtes hurrá!

Ekkor megszólalt minden kozák géppuska, az erdő szélén hevesen, szüntelen ropogtak a puskalövések. Grigorij az erdőből kivezető útnál állt századával. Mögüle hosszú sorozatokat okádott a bazki század nehézgéppuskája. A csatárláncok megtántorodtak, hasra vetették magukat, lövöldözni kezdtek. Másfél óra hosszat tartott a harc. A felkelők olyan pontosan lőttek, hogy a második rajvonal nem bírta ki, felkelt, összegabalyodott a szökdelve közeledő harmadik csatárlánccal... Nemsokára az egész réten szanaszét szóródva, rendetlenül menekültek visszafelé a vöröskatonák. Ekkor Grigorij ügetésben vezette ki az erdőből századait, felsorakoztatta és az ellenség üldözésére harcba vetette őket. A teljes sebességgel nyargaló csiri század elvágta a tutajokhoz vezető utat. A Don menti erdőnél, közvetlenül a parton, kézitusa robbant ki. A vöröskatonáknak csak egy része tört át a tutajokig. A zsúfolásig megtelt tutaj ellendült a parttól. A többiek a Donhoz szorulva verekedtek.

Grigorij leszállította a lóról századait, a part felé vezette a kozákokat. A felkelők fától fáig szökdelve nyomultak a Donhoz. Százötven vöröskatona kézigránáttal és géppuskatűzzel vetette vissza a sarkát taposó felkelő gyalogságot. A tutajok is-

mét a balpart felé indultak, de a bazkiak sorra lepuskáztak majdnem minden evezőst. A jobbparton rekedtek sorsa megpecsételődött. A gyengébb lelkűek eldobták puskájukat, úszvást iparkodtak átjutni a folyón. A csatornánál lesben hasaló felkelők sorra lövöldözték őket. Sok vöröskatona elmerült, mert nem bírta átúszni a Don sebes árját. Csak kettőnek sikerült szerencsésen partot érni: az egyik csíkos matróztrikót viselt. Látszott rajta, hogy ügyes úszó. Fejest ugrott a szakadékos partról, mélyen a víz alá merült, és csak a Don legsebesebb árjában bukkant fel megint.

Grigorij egy terebélyes fűzfa mögé bújva látta, amint a matróz széles, öles karcsapásokkal eléri a túlsó partot. Kívüle egy másik is szerencsésen átúszott. Mellig a vízben állva kilőtte utolsó töltényét is. Kiáltott valamit, megfenyegette a kozákokat, és ferdén csapkodva, sebesen úszott a túlsó part felé. Körülötte sűrűn csobbant a vízbe a golyó, de meg sem horzsolta egy sem a szerencsés vöröskatonát. Ott, ahol valamikor a jószágot szokták itatni, kievickélt a vízből, megrázta magát, és ráérősen kapaszkodott a lejtős parton a kozák porták felé.

A Donnál maradt vörösök egy homokbucka mögé hasaltak. Géppuskájuk szüntelen ropogott mindaddig, míg csak a hűtőben forrásig nem hevült a víz.

— Utánam! — vezényelt halkan Grigorij, mihelyt elhallgatott a géppuska. Elindult a bucka felé. Kivonta kardját.

Mögötte súlyosan zihálva dübörögtek a kozákok.

A vöröskatonáktól már alig ötven öl választotta el őket. A bucka mögül eldördülő három sortűz után teljes magasságában felegyenesedett az olajbarna arcú, fekete bajuszú magas parancsnok. Rövid bőrkabátos nő fogta karon, támogatta, mert a parancsnok megsebesült: a földön húzta maga után átlőtt lábát. Lejött a buckáról, megigazította kezében a puskát, melyre már fel volt tűzve a szurony.

— Előre, elvtársak! Üsd a fehéret! — vezényelte rekedten.

A maroknyi hős csapat az „Internacionálé"-t énekelve indult ellentámadásra. Neki a halálnak!

Az a száztizenhat ember, aki legutoljára esett el a Don mellett, mind a Nemzetközi Század kommunista tagja volt.

Grigorij késő éjjel érkezett vissza a vezérkarból szállására. Prohor Zikov a kisajtónál várta.

— Akszinyáról nincs semmi hír? — kérdezte Grigorij, és közömbössé mesterkélte a hangját.

— Nincs. Mintha a föld nyelte volna el — felelte Prohor. Nagyot ásított. Hirtelen rémülettel nyilallott belé a gondolat: „Ne adj isten, még megint megkeresteti vélem... Az én fejem felett kacsingat egymásra a két nyavalyás!"

— Hozz mosdóvizet. Tetőtől talpig megizzadtam. Na, ízibe! — parancsolta most már bosszúsan Grigorij.

Prohor vízért szaladt a házba. Sokáig öntötte a kancsóból a vizet Grigorij csészévé formált hatalmas markába. Melehov szemmel látható élvezettel mosdott. Ledobta verítékbűzös gimnasztyorkáját.

— Önts a hátomra is — kérte Prohort.

Az izzadt hátát égető hideg vízre felszisszent, prüszkölni kezdett, sokáig erősen dörzsölte a szíjjal felhorzsolt vállát és szőrös mellét. Megtörülközött egy tiszta lópokrócban, és most már felvidult hangon parancsolta Prohornak:

— Reggel lovat hoznak nekem, vedd át, csutakold meg, szerezz zabot. Engem ne kőccs fel, míg magamtul fel nem serkenek. Csak ha a vezérkartul küdenek értem. Megértetted?

Bement a színtető alá. Belefeküdt egy szekérbe, és rögtön mély álomba merült. Hajnal felé dideregni kezdett, magára húzta harmatáztatta köpenyét, felhúzta lábát; mikor feljött a nap, megint elszunyókált, és csak hét óra tájban ébredt fel, ágyúlövés öblös dörrenésére. A város felett a tiszta kék égen halványan csillogó repülőgép keringett. A Don túlsó partjáról ágyúval, géppuskával lőtték.

— Még lepuffantják! — szólalt meg Prohor, és nagy hévvel kefélgette fényesre a cölöphöz kötött magas, sárga csődört. — Ide nézz, Pantyelejevics, milyen táltost küdtek alád.

Grigorij futtában nézte körül a csődört.

— Nem látom tisztán, hány esztendős. Hatéves, ugyi?

— Annyi.

— Szép lú! Olyan a lába, mintha márványbul faragták vóna, mindegyikre kesely. Takaros csődör... Nyergeld fel, elnyargalok, megnézem, kiféle jött ezen a repülőgépen.

— Gyönyörű csikó, szó se rulla. Vajon milyen lesz a futása? Minden jel arra vall, hogy nagyon sebes — dörmögte Prohor, és meghúzta a hevedert.

Újabb párás-fehér felhőcske buggyant ki a srapnelgránátból a repülőgép oldalánál.

A pilóta kiszemelte a leszállóhelyet, meredeken, zuhanórepülésben bocsátkozott le. Grigorij kilovagolt a kisajtón, és a városi istálló felé nyargalt, amely mögött a repülőgép leszállt.

A község csődöreinek épített istállóban — a község szélén álló hosszú kőépületben — nyolcszáznál is több vöröskatona zsúfolódott össze, mint a hering. Az őr nem engedett ki senkit, hogy elvégezze a dolgát, szennydézsa pedig nem volt a helyiségben. Az emberi ürülék sűrű, nehéz szaga tömör falként vette körül a csődöristállót. Az ajtó alól büdös húgyerek folytak kifelé; fölöttük smaragd legyek felhője rajzott...

A pusztulásra kárhoztatott foglyok börtönéből éjjel-nappal tompa nyögés hallatszott. Százan meg százan haltak éhen. Tífusz és vérhas dühöngött köztük. A halottakat néha napokig sem takarították el.

Grigorij megkerülte az istállót. Már éppen le akart szállni a nyeregből, amikor ismét tompán eldördült egy löveg a Don túlsó partján. A közeledő gránát vijjogása mind erősebbé fokozódott, és egybeolvadt a robbanás lomha robajával.

A pilóta és a vele érkezett tiszt kiszállt a fülkéből. Körülvették őket a kozákok. A túlsóparti hegyen rögtön megszólalt minden üteg. A lövegek pontosan az istálló környékén csapódtak be.

A repülő gyorsan visszamászott a fülkébe, de a motor felmondta a szolgálatot.

— Gördítsétek arrább kézzel! — vezényelte harsányan a Donyecen túlról érkezett tiszt, és ő volt az első, aki nekidőlt a masina szárnyának.

A repülőgép himbálózva, könnyedén gördült a fenyves felé. Az üteg pergőtűzzel kísérte. Az egyik lövedék a foglyokkal telezsúfolt istállóba csapódott. Sűrű füstben omlott be az egyik sarok; mészkőpor gomolygott fölébe. Az istállót a rémület markában vergődő vöröskatonák állati ordítása rázta meg. Három fogoly kiugrott a robbanás ütötte résen. Az összecsődült kozákok közvetlen közelről szitává lőtték mind a hármat.

Grigorij félrenyargalt.

— Ledurrantanak! Vágtass a fenyvesbe! — kiáltotta egy mellette elfutó ijedt arcú, tágra meresztett, fakó szemű kozák.

„Csakugyan meghajíthatnak. Az ördög nem alszik" — gondolta Grigorij, és ráérősen hazafordult.

Kugyinov ezen a napon szigorúan bizalmas haditanácsot hívott össze a hadseregparancsnokságon. Melehov meghívását mellőzték. A Doni Hadseregtől hozzájuk repült tiszt röviden közölte, hogy a Kamenszkaja város környékére összpontosított támadó csoport egységei a legközelebbi napokban áttörik a vörös frontot, és a Doni Hadsereg egyik lovas hadosztálya Szekretyev tábornok parancsnoksága alatt előnyomul, hogy egyesüljön a felkelőkkel. A tiszt azt ajánlotta: rögtön készítsenek átkelő alkalmatosságokat, hogy a Szekretyev hadosztályával történt egyesülés után azonnal át lehessen dobni a felkelők lovas ezredeit a Don jobbpartjára; azt tanácsolta, hogy a tartalékegységeket minél közelebb vonják a Donhoz.

— Miért vannak a vörös foglyok itt, Vesenszkajában? — kérdezte a tanácskozás vége felé, amikor már kidolgozták az átkelés és az üldöző csapatok előnyomulása tervét.

— Másutt nem tarthatjuk. Nincs hely egyik faluba sem — felelte valamelyik vezérkari ember.

A tiszt gondosan megtörölgette simára borotvált, izzadt fejebőrét, kigombolta keki színű zubbonya gallérját, és nagyot sóhajtott.

— Küldjék Kazanszkajába őket.

Kugyinov meghökkenten rántotta fel szemöldökét.

— És aztán?

— Onnan meg... Vesenszkajába... — magyarázta leereszkedően a tiszt, és összehúzta hideg, kék szemét. Majd ajkát szorosabbra préselve, érdesen fejezte be: — Nem értem, uraim, mit teketóriáznak annyit velük? Nem olyan időket élünk! Ezt a csürhét — mindenféle testi és társadalmi betegség melegágyát — ki kell irtani. Mit pesztrálják őket?! Az önök helyében pontosan úgy járnék el, ahogy mondtam.

Másnap kikísérték a fövenyre a foglyok első kétszáz főnyi csoportját. Az elcsigázott, kék-fakó vöröskatonák alig bírták a lábukat emelni. Úgy imbolyogtak, mint az árnyék. A lovas fedezet szoros gyűrűben vette körül átabotában lépkedő csoportjukat... A Vesenszkaja és Dubrovka közötti tízversztás útszakaszon lemészárolták mind a kétszázat. A második csapatot al-

konyatkor hajtották ki az istállóból. A fedezetnek szigorúan megparancsolták, hogy az elmaradozókat karddal hasítsák agyon, lőni csak legvégső esetben lőjenek. A százötven fogolyból tizennyolc jutott el Kanaszkajába... Egyikük, egy fiatal, cigányképű vöröskatona, megőrült az úton. Egész idő alatt dalolt, táncolt és sírt, szívéhez szorongatott egy nyaláb letépett illatos borsikát. Gyakran arccal borult a forró homokra. A szél meg-megcibálta rajta csalánvászon ingének piszkos cafatjait. A kísérők ilyenkor látták szétvetett, meghasadozott, fekete talpát és csontos hátát, amelyen feszesre húzódott a bőr. Felemelték, palackból megszórták a fejét hideg vízzel. A cigányképű felnyitotta őrülten csillogó, fekete szemét, halkan elnevette magát, és támolyogva indult tovább.

Az egyik falu részvevő, jószívű asszonyai körülvették a kísérőket. Egy tekintélyes, termetes öregasszony megszólította a fedezet parancsnokát:

— Engedd szabadon ezt a füstöst. Megháborodott szegény, közelebb került az Istenhez. Nagyon vétkezel, hogy ezt is elpusztítod.

A fedezet parancsnoka — rőt bajuszú, daliás tiszthelyettes — elnevette magát:

— Egy bűnnel több vagy kevesebb — nem számít! Lelkünkre vesszük mink ezt is. Úgyse válik szent mibelőlünk!

— Engedd szabadjára, ne ellenkezzél — kérte csökönyösen az öregasszony. — Úgyis a halál repked mindnyájatok felett...

Az asszonyok egy szívvel-lélekkel támogatták, úgyhogy a tiszthelyettes végül is kötélnek állt.

— Bánja a fene. Vigyétek. Most már úgysem sok vizet zavar. Hanem osztán ezér a nagy jóságunkér kapunk ám fejenkint egy-egy csupor feles tejet!

Az öregasszony a maga házába vezette a háborodottat, jóllakatta, ágyat vetett neki a nagyszobában. A vöröskatona kerek napot aludt egyfolytában. Azután felkelt, megállt háttal az ablaknak, és halkan dúdolni kezdett. Az öregasszony belépett a szobába. Leült a ládára. Tenyerébe támasztotta orcáját. Sokáig fürkészte a legény sovány arcát.

— Úgy hallom, nem messzire vannak a ti embereitek... — szólalt meg mélyen zengő hangon.

A háborodott egy pillanatra elhallgatott, majd rögtön nótára gyújtott ismét, de még halkabban, mint az előbb.

Ekkor szigorúan rászólt az öregasszony:

— Hadd azt a nótázást, kedves fiam. Ne tedd magad. Úgysem jársz túl az én eszemen. Sokat megéltem én, nem lehet éngem becsapni, te tökfilkó... Egészséges a te fejed, tudom... Hallottam, amikor álmodban beszéltél. Nem vót abban semmi żagyvaság!

A vöröskatona mind halkabban énekelt tovább.

— Ne félj tőlem, nem akarok én semmi rosszat neked — folytatta az öregasszony. — Két fiam a német háborúba esett el, a legkisebbik meg ebbe a háborúba hótt meg, Cserkasszk alatt. Pedig én a szívem alatt hordoztam űtet... Étettem, itattam. Mikor kicsik vótak, hány meg hány éjszakát virrasztottam át... Azér sajnálok minden fiatalembert, aki csapatba szógál, a háborúba harcol... — Néhány percre elhallgatott.

Elcsitult a vöröskatona is. Behunyta szemét. Olajbarna szájára alig észrevehető pirosság szivárgott. Vékony, cingár nyakán feszülten lüktetett a kék ér.

Egy pillanatig várakozó csendben állt, aztán kissé felnyitotta fekete szemét. Tekintete értelmes volt. Olyan türelmetlen várakozás lobbant meg benne, hogy az öregasszony alig láthatóan elmosolyodott.

— Ismered az utat Sumilinszkajába?

— Nem, édesnéném — felelte rebegő ajakkal a vöröskatona.

— Hát akkor hogy jutsz oda?

— Nem tudom...

— Nagy baj! Most osztán mit kezdjek véled? — Az öregasszony sokáig várta a feleletet, aztán megszólalt:

— Járni tudsz legalább?

— Valahogy elténfergek.

— De nem valahogy kell ám most járni, fiam. Éjszaka kell menni, oszt minél szaporábban, de minél szaporábban szedni a lábod! Tőccs még itt egy napot, osztán adok egy kis útravalót, az onokámmal meg elkísértetlek, hogy mutassa meg az utat, osztán... Isten hírével. Biztosan tudom, hogy a ti embereitek, a veressek, Sumilinszkaja környékén állnak. Hozzájuk kéne elosonni valahogy. De országúton menni nem lehet. Toronyiránt haladj a sztyeppen, erdőbe, vőgybe, úttalan utakon, különben elcsípnek a kozákok, oszt hét baj lesz. Úgy biz ám, kedves gyermekem!

Másnap, mihelyt alkonyodott, keresztet vetett útrakész, tizen-

két esztendős unokájára meg a kozák kaftánba öltözött vöröskatonára, és szigorúan intette őket:

— Menjetek! Isten áldjon! Úgyeljetek: valahogy össze ne akadjatok a mi katonáinkkal... Ne nekem köszönd, fiam, hanem a magasságos Úristennek! Nincs miért, nincs miért, kedves fiam! Nemcsak én vagyok ilyen... Mink, anyák, mind jók vagyunk... Roppant sajnálunk mink benneteket, nyavalyások! Na, na, csak haladj, Isten ójon mind a kettőtöket! — És becsapta a ház oldalt billent, sárga festékkel bemázolt ajtaját.

4

Iljinyicsna mindennap már hajnalhasadtakor talpon volt. Megfejte a tehenet. Hozzáfogott a főzéshez. Mostanában nem a házban álló kemencét szokta befűteni. A nyári konyhában gyújtott tüzet. Elkészítette az ebédet, aztán ismét visszament a házba, a gyermekekhez.

Natalja lassan lábadozott a tífusz után. Pünkösd másodnapján először kelt fel az ágyból, végigtötyögött a szobán. Pipaszárrá aszott lábát csak üggyel-bajjal tudta emelni. Sokáig tetvészte a kisgyermekek haját, sőt egy zsámolyra ülve megpróbálta kimosni kis ruhájukat is.

Megványadt arcáról sohasem hervadt le a mosoly. Beesett orcáján rózsaszínű pirosság derengett, a betegség alatt óriásivá nőtt szeme olyan ragyogó, vibráló melegséget sugárzott, mint szülés után.

— Poljuskám, gyönyörűm! Nem bántott Misatka, míg beteg voltam? — kérdezte gyenge hangon. Elnyújtva és bizonytalanul ejtett minden szót. Megsimogatta kislánya fekete fejecskéjét.

— Nem, édesanyám! Csak egyszer vert meg, máskor mindig szépen játszottunk — felelte súgva a kislány, és erősen rászorította arcocskáját anyja térdére.

— Hát nagyanyátok szeretett benneteket? — faggatta Natalja mosolyogva.

— Nagyon szeretett!

— Hát idegen emberek, vereskatonák nem nyúltak hozzátok?

— Levágták a kisbornyút, a fene egye meg őket! — felelte mély hangján Misatka, aki meglepően hasonlított apjához.

— Nem szabad káromkodni, Misatka... Lám csak, milyen

nagy gazda lett!... A felnőtteket nem szabad ilyen csúnya szóval szidni! — prédikálta Natalja, és elfojtott egy mosolyt.

— Nagyanyám szidta így őket, kérdd meg Polkátul — mentegetőzött mogorván a kis Melehov.

— Úgy vót, anyám. A tyúkokat is mind levágták, egyet se hagytak!

Poljuska felélénkült: csillogó szemmel kezdte mesélni, hogyan jöttek be az udvarra a vöröskatonák, hogy kapdosták el a tyúkokat, rucákat, hogy rimánkodott Iljinyicsna nagyanyó: hagyják meg magnak azt a fagyott taréjú sárga kakast, és hogy válaszolt neki egy jókedvű vöröskatona, meg-meglóbálva a kakast: „Ez a kokas a szovjethatalom ellen kukorékolt, nagymama, ezért aztán halálbüntetésre ítéltük! Csak ne is rimánkodj érte, laskás húslevest főzünk belőle, de helyébe itt hagyunk egy pár ócska posztócsizmát."

És Poljuska széttárta karját, és úgy mutatta:

— Ekkora csizmát hagyott helyette! Nagyot, óriási nagyot! De olyan lyukas, hogy kilenc macska se fogna benne egy egeret.

Natalja sírva-nevetve cirógatta gyermekeit. Egy pillanatra sem fordította el lányáról rajongó szemét.

— Ej, te Grigorij-lánya! Szakasztott Grigorij! Az utolsó hajad száláig teljesen apádra hasonlítasz.

— Hát én nem hasonlítok? — kérdezte Misatka féltékenyen, és restelkedve anyjához törleszkedett.

— Te is hasonlítasz. Csak vigyázz, ha megnősz... ne legyél olyan helytelen, mint apád...

— Hát ű helytelen? Mér helytelen? — érdeklődött Poljuska.

Natalja arcára árnyékot vetett a bánat. Hallgatott, és nehézkesen felállt a gyalogszékről.

Iljinyicsna, aki fültanúja volt a beszélgetésnek, elégedetlenül fordult el. Natalja most már ügyet sem vetett a gyermekek zsivajára. Az ablaknál állt, sokáig bámulta az Asztahov-ház csukott zsalugátereit, mélyet sóhajtott, és izgatottan tépkedte kifakult, ócska blúza szegélyét.

Másnap pitymallatkor felkelt, de csendesen, hogy fel ne ébressze a gyermekeket. Megmosakodott, a ládából elővett egy tiszta szoknyát, blúzt és fehér keszkenőt. Szemmel láthatóan izgatott volt. Abból, hogy milyen ruhát vett fel, milyen búsan, szigorúan hallgatott, megsejtette Iljinyicsna: Grisaka apó sírjához indul a menye.

— Hová készülsz? — kérdezte csak azért is, hogy meggyőződjék feltevése helyességéről.

— Megyek, meglátogatom nagyapót — ejtette halkan a választ Natalja. Nem emelte föl a fejét: félt, hogy sírva fakad.

Már tudott Grisaka nagyapó haláláról. Hallotta, hogy Kosevoj felgyújtotta házukat és a gazdasági épületeket.

— Gyenge vagy még, nem érsz oda.

— Közbe-közbe pihenek. Csak elténfergek valahogy. Étesse meg a gyermekeket, anyám, mert lehet, hogy sokáig ottmaradok.

— Ki tudja, hátha máshun maradsz el majd sokáig. Még véletlenül — ne adja Isten! — belebotlasz ezekbe az ördögökbe. Ne menj, Nataljuska!

— De megyek! — Natalja elkomorodott. A kilincsért nyúlt.

— Várj, várj! Ne menj el éhgyomorral! Adok egy kis aludttejet.

— Köszönöm, anyám, nem kell... Majd eszek, ha visszajövök.

— Akkor legalább a Don partján haladj, a veteményeskertek közt — tanácsolta Iljinyicsna, mikor látta, hogy a menye szilárdan eltökélte magát. — Ott nem látnak annyira.

A Don felett, akár a hártya, függött a köd. A nap még nem jött fel, de keleten bíbor hajnalpírban izzott a nyárfák takarta égperem, és a felhő alól már hűvös reggeli szellő fújdogált.

Natalja átlépte a folyókával befont, kidőlt sövényt, és bement a kertjükbe. Kezét szívére szorítva állt meg egy friss hant mellett.

A kertet buján ellepte a csalán meg a paréj. Harmatban fürdő keserűlapu, nedves föld és köd szaga terjengett benne. A tűzvész után kiszáradt vén almafán tollát felborzolva, árván ült egy seregély. A sírhant megsippadt. A kiszáradt agyagrögök közül már hetykén ütköző fű zöld pengéje bújt elő.

Natalját megrendítették a feltoluló emlékek. Némán ereszkedett térdre, rászorította arcát az örök idők óta rothadásszagú, barátságtalan földre.

Egy óra múlva kilopózott a kertből. Fájdalom abroncsában vergődő szívvel tekintett vissza utoljára arra a helyre, ahol valamikor ifjúsága elvirult. A puszta udvaron komoran feketéllettek a szín elszenesedett cölöpei, a kemencék és a fundamentum égett romjai. Natalja lassan indult a közön hazafelé.

Napról napra jobban felépült. Megerősödött a lába. Válla kikerekedett. Egészséges teltségtől duzzadt a teste. Nemsokára már segíteni is tudott napának a főzésben. A kemencénél szorgoskodva sokáig el-elbeszélgettek.

Egyszer egy reggel mérgesen szólalt meg Natalja:

— Mikor lesz mán vége? Szívem-lelkem agyongyötrődött ebbe a háborúba!

— Meglátod, nemsoká átkelnek a mieink a túlsó partrul — jelentette ki határozottan Iljinyicsna.

— Hunnét tudja, anyám?

— Érzi a szívem.

— Csak a mi embereinknek ne essék bajok! Agyon ne lőjék, meg ne sebesítsék valamelyiket. Pedig az a Grisa nagyon szilaj — sóhajtott Natalja.

— Jó az Isten, jót ád: ne félj, egy hajok szála sem görbül meg. Az öreg azt ígérte, hogy megint átcsónakázik, meglátogat bennünket, de úgy sejtem, inába szállt a bátorság. Ha jön, te kelj át vele, menekülj a baj elől. A mieink itt állnak a faluval szemben, itt védekeznek. A minap, amikor még eszméletlen feküdtél, a Donra mentem hajnalba vizet meríteni. Egyszer csak hallom, hogy Anyikuska átkiabál túlnét: „Jóreggelt, édesnéném! Tiszteltetni az öreg!"

— Hát Grisa hun van? — kérdezte Natalja óvatosan.

— Messzirül kommandérozza mindőjüket — felelte naivan Iljinyicsna.

— Hunnét kommandérozza?

— Biztosan Veskibül. Másunnan nem lehet.

Natalja sokáig hallgatott. Iljinyicsna feléje pislogott, és ijedten kérdezte.

— Mi az? Mit jajgatsz?

Natalja arcára nyomkodta piszkos kötőjét, és halkan sírva fakadt.

— Ne ríj, Nataljuska. A könny itt nem segít. Ha Isten úgy engedi, épségbe-egészségbe látjuk viszont az embereinket. Csak magadra ügyelj, ne mászkálj ki az udvarra, különben meglátnak ezek az ántikrisztusok, rajtad hagyják a szemöket...

A konyha egyszerre elsötétült.

Az ablakot eltakarta kivülről egy alak Iljinyicsna az ablak felé fordult és felkiáltott:

— Itt vannak! Veressek! Nataljuska! Gyorsan feküdj az ágyba,

tégy úgy, mintha beteg vónál... Mintha csúnya bajod lenne... Itt ez a pokróc, takarózz be gyorsan!

Alig ugrott ágyba a félelmében reszkető Natalja, amikor csattant a retesz, és meghajtott fővel magas vöröskatona lépett be a konyhába. A gyermekek a falfehér Iljinyicsna szoknyájába fogóztak.

Az öregasszony, amint a kemencénél állt, hirtelen lezöttyent a padkára, és felborított egy forralt tejjel teli szilkét.

A vöröskatona gyorsan szétnézett a konyhában, és jó hangosan megszólalt:

— Ne reszkessetek! Nem eszünk meg benneteket! Jó napot!

Natalja tettetve nyögött, fejebúbjáig magára húzta a takarót, Misatka pedig öklelő szemmel nézett a vendégre, aztán boldogan jelentette:

— Nagyanyám! Ez az, aki kitekerte a kokasunk nyakát! Emlékszel?

A vöröskatona levette keki sapkáját, csettentett nyelvével és elmosolyodott.

— Megismert a gézengúz! Jólesik azt a kokast emlegetni? No de most másért jöttem. Nem tudnál kenyeret sütni nekünk, gazdasszonyom? Lisztünk van!

— Megtehetem... H-hogyne!... Megsütöm... — felelte sietve Iljinyicsna, de nem nézett a vendégre. A kiömlött tejet törölgette fel a padról.

A vöröskatona pedig leült az ajtónál, előhúzta zsebéből a dohányzacskót, és cigarettát sodorva folytatta a beszélgetést.

— Éjszakára kisütöd?

— Éjszakára is ki lehet, ha magoknak sürgős.

— A háborúba mindig minden sürgős, édesnéném. A kokas miatt meg ne keseregjen.

— Szót se szólok én amiatt! — rémült meg Iljinyicsna. — De buta ez a kölyök! Mindig olyasmi jut az eszébe, amit el kéne felejteni.

— Fösvény ember vagy, fiacskám... — mosolygott barátságosan Misatkára a beszédes vendég. — Mér nézel rám olyan vadul, mint egy farkaskölyök? Gyere ide, beszélgessünk a kokasodról, amennyi jólesik.

— Eredj oda, lelkem! — küldte súgva Iljinyicsna, és térdével lökdöste unokáját.

De a legényke elszakadt nagyanyja szoknyája aljától, és ki

akart surranni a konyhából. Oldalvást settenkedett az ajtó felé. A katona elérte hosszú karjával, és magához húzta.

— Haragszol, mi? — kérdezte.

— Nem — felelte súgva Misatka.

— Na, akkor jó. Nem a kokas teszi boldoggá az embert. Hát apád hun van? A Donontúl?

— Ott.

— Szóval miellenünk harcol?

A hízelgő modor egészen elbűvölte Misatkát.

— Ű komandérozza mindőjöket! — újságolta készségesen.

— Ne beszélj, öcskös!

— Kérdezd meg nagyanyámtul.

De a nagymama csak összecsapta a kezét és felsóhajtott; unokája beszédes hangulata végképp lesújtotta.

— Ű komandérozza mindőjüket, csakugyan? — kérdezte még egyszer a meghökkent vöröskatona.

— Hát lehet, hogy nem éppen mindőjöket... — felelte Misatka most már bizonytalanabbul. Kizökkentette a kerékvágásból nagyanyja kétségbeesett tekintete.

A vöröskatona hallgatott egy darabig, aztán Nataljára sandított.

— Hát a menyecske? — kérdezte.

— Tífuszos — válaszolta kelletlenül Iljinyicsna.

Két katona zsák lisztet cipelt a konyhába. A küszöb mellé állították.

— Fűts be a kemencébe, gazdasszony! — szólt egyikük. — Estére érte jövünk a kenyérért. Csak vigyázz, hogy derékul szaporítson az a liszt, mert különben szorulsz!

— Amilyen jóra csak tudom, olyanra sütöm — felelte Iljinyicsna; végtelenül megörült, hogy az újonnan érkezettek megakadályozták a veszélyes beszélgetés folytatását, és Misatka kiszaladt a konyhából.

— Tífuszos? — kérdezte az egyik katona, és fejével Natalja felé vágott.

— Az!

A vöröskatonák halkan váltottak néhány szót, aztán kiszállingóztak a konyhából.

Alig fordult be a szegleten az utolsó, a Donon túlról puskalövések dördültek el.

A vöröskatonák meggörnyedve futottak a félig lerombolt kőke-

rítéshez, mögé hasaltak, és a závárzatot egyszerre csattogtatva ők is lövöldözni kezdtek.

A megrémült Iljinyicsna az udvarra rohant, hogy megkeresse Misatkát. A kerítés mögül rákiabáltak:

— Hé, nénémasszony! Menj be a házba! Lepuffantanak!

— Kint van a kisfattyú az udvaron! Misenyka! Gyöngyvirágom! — szólítgatta az öregasszony, és sírás rezgett a hangjában.

Amikor kiszaladt az udvar közepére, egyszeribe megszűnt odaát a lövöldözés. A kozákok nyilván észrevették az öregasszonyt. Mihelyt karjára kapta az odaszaladó Misatkát, és becipelte a konyhába, ismét megkezdődött a lövöldözés, és mindaddig tartott, míg a vöröskatonák el nem hagyták a Melehov-udvart.

Iljinyicsna súgva beszélt valamit Nataljával. Megdagasztotta ugyan a tésztát, de kisütni már nem jutott ideje.

A faluban tartózkodó vörös géppuskások déltájban sietve kiürítették a kozák portákat, és a géppuskákat maguk után vonszolva, az árkok mélyén kapaszkodtak fel a hegyre.

A hegyi lövészárkokat elfoglaló század felsorakozott, és gyors menetben indult a Hetman út felé.

Egyszerre nagy-nagy csend terült az egész Donvidék fölé. Elhallgattak az ágyúk, a géppuskák. Az utakon, a fűlepte nyári csapásokon minden faluból végtelen sorokban kúsztak a Hetman út felé a szekérkaravánok, ütegek. Hosszú oszlopokban vonult vissza a gyalogság és lovasság.

Iljinyicsna az ablakból nézte, miként kapaszkodnak fel a krétafokokon a hegyre a hátramaradó vörösök. Megtörölte kezét kötőjébe, és mély érzéssel vetett keresztet:

— Csakhogy ezt is megengedte a jó Atya! Elmennek a veresek, Nataljuska.

— Jajj, anyám, dehogyis! Csak a hegyre, a lövészárokba mennek a faluból. Estére biztosan visszajönnek.

— Akkor mért sietnek annyira? Megkergették őket a mi embereink! Visszahúzódnak az átkozottak! Szaladnak az ántikrisztusok! — ujjongott Iljinyicsna, és ismét hozzálátott a dagasztáshoz.

Natalja kiment a pitvarból, megállt a küszöbön, tenyerét szeme elé emelve sokáig nézte a napfény özönében úszó krétahegyet, a kiégett barna nyúlványokat.

A domb mögül vihar előtti fenséges csendben álltak a gomolygó fehér felhők ormai. A delelő nap forrón tűzött a földre. A csordalegelőn ürge fütyült. Bús, halk füttye furcsán olvadt egybe a pa-

csirták életet sugárzó boldog énekével. Natalja szívének olyan édes volt az ágyúdörgés utáni csend, hogy meg se moccant, mohón hallgatta a pacsirták egyszerű dalát, a kútgém nyikorgását, az üröm kesernyével teleivódott szél zúgását.

Keserű és illatos volt ez a nagy szárnyú, keleti, pusztai szél. Az átforrósodott fekete föld melegét, a nap hevében lekókadt füvek mámorító illatát lehelte az ember arcába, de már érezni lehetett az eső közeledtét: édeskés nedvesség áramlott a Don felől. Szárnyuk kettős pengéjével a földet karcolva fúrták a levegőt a fecskék. A közelgő vihar elől menekülve, messze-messze a kék ég alatt vitorlázott egy rétisasfiók.

Natalja végigment az udvaron. A kőkerítés mögött, a ledöngölt gyepen aranyos ragyogású töltényhüvely halmai hevertek. A ház ablakaiban, a meszelt falon golyóütötte rések ásítoztak. Az egyik életben maradt tyúk meglátta Natalját, és nagy kotkodácsolással repült fel a csűr tetejére.

A kellemes csend nem sokáig borult a falu fölé. Hirtelen támadt szélroham csapkodta a néptelen házak tárva-nyitva hagyott zsaluit és ajtajait. Egy hófehér jégfelhő dölyfösen takarta el a napot, és nyugatnak úszott.

Natalja szétcibált haját tartva indult a nyári konyha felé, onnan megint a hegyre tekintett. A horizont peremén, orgonaszínű porba burkolva, ügetve takarodtak visszafelé a kétkerekű taligák, nyargaltak a magános lovasok. „Úgy látszik, csakugyan menekülnek!" — állapította meg Natalja. Mintha malomkő esett volna le a szívéről.

Még nem volt ideje bemenni a pitvarba, mikor valahol messze, túl a hegyen, tompa mennydörgés szakadt a lövegek torkából, és mintha csak az ágyúdörejjel versenyezne, boldogan úszott a Don felett a két veski templom harangjának kongása-bongása.

A Don túlsó partján, az erdőből sűrű tömegben özönlöttek elő a kozákok. Kézben cipelve vagy földön vonszolva csónakokat vittek a Donhoz; vizre bocsátották. Az evezősök a taton állva fürgén dolgoztak a két evezővel. Három tucat csónak versenyt siklott a falu felé.

— Nataljuska! Édes lányom! Jönnek a mieink! — sikongott, zokogott Iljinyicsna, és kirohant a nyári konyhából.

Natalja karja közé kapta Misatkát, és magasra emelte. Szeme izzott, mint a zsarátnok, hangja el-elcsuklott, mikor fuldokolva mondta:

— Odanézz, aranyom, odanézz. Neked jó szemed van... Lehet, hogy apád is ott van a kozákok közt... Nem látod véletlenül? Nem ű jön ott az első csónakba? Jajj-jajj, hát nem oda nézel!

Csak a csonttá-bőrré fagyott Pantyelej Prokofjevicset fogadhatták a révnél. Az öreg legelőször is afelől érdeklődött, megvannak-e az ökrök, nem vitték-e el az ingóságokat, a gabonát. Sírva ölelte meg unokáit. Amikor pedig sietve, sántítva belépett portája kapuján, elfehéredett, térdre rogyott, meghajolt kelet felé, és sokáig nem emelte fel ősz fejét a napperzselte, forró, fekete földről.

5

Szekretyev tábornok parancsnoksága alatt a Doni Hadsereg háromezer főnyi csoportja — hat lovassági löveggel, nyolcvan nehéz géppuskával felszerelve — június 10-én megsemmisítő csapással átszakította a frontot Uszty-Belokalitvenszkaja közelében, és Kazanszkaja irányában nyomult előre a vasútvonal mentén.

Harmadnap jókor reggel a felkelők tábori előőrsébe botlottak a 9. doni ezred lovas felderítői. A kozákok a lovas járőrt észrevéve a szakadékokba rohantak, de a járőrt vezető kozák kapitány ruhájukról megismerte a felkelőket, meglengette a kardjára tűzött zsebkendőt, és harsányan kiabálta:

— Jó barát!... Ne szaladjatok, földik!

A járőr egészen bátran lovagolt a szakadék egyik ágához. A felkelő előőrs parancsnoka, egy ősz őrmester, mentében gombolgatta harmatáztatta köpenyét, és előreindult. A nyolc tiszt gyalog szállt. A kapitány az őrmester felé tartott. Levette keki sapkáját, amelynek karimáján élénken fehérlett a tiszti kokárda. Elmosolyodott.

— Adjon Isten, földik! No, csókolózzunk össze régi jó kozák szokás szerint. — Jobbról-balról-jobbról megcsókolta az őrmestert, megtörölte zsebkendőjével ajkát, bajuszát. Kísérőinek várakozó pillantását magán érezve, sokatmondó, gúnyos mosollyal, apró szünetekkel kérdezte:

— No végre! Észretértetek? Mégiscsak inkább a kozák, mint a bolsevik?

— Igenis, nagyságos uram! Levezekeltük a vétkünket... Három hónapja harcoltunk, már nem is mertük várni magokat.

— Szerencsétek, hogy ha későn is, de megjött az eszetek. Ami

elmúlt, elmúlt. Borítsunk fátyolt a múltra. Melyik járásba valósiak vagytok?

— Kazanszkajába, nagyságos uram!

— A Donon túl van a csapatotok?

— Igenis!

— Merre menekültek a vörösök a Don mellől?

— Felfelé a Don mentén, biztosan Donyeckaja falvába.

— A ti lovasságotok még nem kelt át?

— Nem.

— Miért?

— Nem tudom, nagyságos uram. Mink vagyunk az elsők, akik átkeltünk erre a partra.

— Tüzérségük volt a vörösöknek?

— Igenis: két üteg.

— Mikor oldottak kereket?

— Tennap éjszaka.

— Üldözni kellett volna őket! Ej, ej, ti szájtátiak! — dorgálta a kapitány. Odament a lovához. Tábori táskájából elővett egy térképet és egy jegyzetfüzetet.

Az őrmester mereven állt, mintha karót nyelt volna. Keze a nadrág varrásán. Mögötte két lépésnyire tolongtak a kozákok. Az öröm és a tudat alatti nyugtalanság kevert érzésével nézegették a tiszteket, a hosszú út alatt leromlott fajlovak nyergét.

A termetükre agyusztált, vállpántos angol zubbonyt és széles lovaglónadrágot viselő tisztek zsibbadt lábukat egyengetve járkáltak lovaik mellett, és ferdén sandalogtak a kozákokra. Most nem maguk készítette, tintaceruzával rajzolt vállpánt volt rajtuk, mint 1918 őszén. Lábbeli, nyereg, tölténytáska, távcső, a nyeregkápára akasztott karabély: mind-mind vadonatúj és nem orosz eredetű. Csak a legidősebbnek látszó, termetes tiszt viselt finom kék posztóból varrt cserkeszmentét, aranyszőrű buharai karakülből szabott kubáni kucsmát és sarkatlan csizmát, amilyet a hegyilakók hordanak. Ő volt az első, aki puha léptekkel a kozákok felé indult. Elővett térképtáskájából egy csomag cigarettát, amelyet Albert belga király arcképe díszített, és megkínálta a felkelőket:

— Gyújtsatok rá, testvérek!

A kozákok mohón nyúltak a cigaretta után. Odament a többi tiszt is.

— No, milyen volt az élet a bolsevik uralom alatt? — kérdezte egy nagy fejű, széles vállú zászlós.

— Nem valami édes vót... — válaszolt egy ócska kaftános kozák, és mohó tüdővel szívta be a cigarettafüstöt. Mereven bámulta a térdig befűzött magas lábszárvédőt, amely feszesen borult a zászlós vastag ikrájára.

A kozák lábán már csak az imádság tartotta a széttaposott, lyukas bocskort. Agyonstoppolt fehér gyapjúbotosa meg a beleeresztett buggyos nadrág csupa rongy volt. Ezért nem vette le szemét a kozák angol csizmájáról, amely egészen elbűvölte talpa vastagságával, rikítóan ragyogó rézaggantyúival. Nem bírta türtőztetni magát.

— De jó lábbelije van! — tört ki belőle az együgyű lelkesedés.

De a zászlós nem szívesen elegyedett békés beszélgetésbe. Csípősen, kihívóan mondta:

— Ha kedvetek szottyant muszka bocskorral felcserélni a külföldi felszerelést, akkor most ne irigyeljétek a más ruházatát!

— Hát hiba történt, az igaz. Bakot lőttünk... — felelte zavartan a kozák. Földijeire tekintett, és támogatást várt tőlük.

A zászlós gúnyosan olvasta a fejükre:

— Olyan bölcsek vagytok, akár az ökör. Az mindig így tesz: eleinte csak halad, de aztán megáll. „Hiba történt!" De mi járt a fejetekben az ősszel, amikor megnyitottátok a frontot?! Komisszárok akartatok lenni! Ej, tirátok aztán rátok lehet bízni a haza védelmét!

Egy fiatal hadnagy halkan súgta a tűzbejött zászlós fülébe: „Hagyjad már! Elég volt!" A zászlós eltaposta cigarettáját, és kacsázva indult a lovak felé.

A kapitány átadott neki egy cédulát, és halkan mondott valamit.

A nehézkes zászlós meglepő könnyedséggel pattant lóra. Hirtelen megfordította paripáját, és nyugatra vágtatott.

A kozákok zavartan hallgattak. Az odasiető kapitány zengő baritonja alsó tónusán énekelve kérdezte a felkelőktől:

— Hány verszta ide Varvarinszk falva?

— Harmincöt — felelték kórusban a kozákok.

— Rendben van. No akkor, földik, induljatok, és mondjátok meg parancsnokaitoknak, hogy a lovas csapatok percnyi késedelem nélkül keljenek át az innenső partra. A révig elkísér benneteket egy tiszt is. Ő fogja vezetni a lovasságot. A gyalogság pedig gyalogszerrel induljon Kazanszkajába. Megértettétek? Nohát. Hátra arc! Indulj! Isten áldjon!

A kozákok csoportba verődve indultak a dombról lefelé. Százölnyi utat némán tettek meg, mintha összebeszéltek volna; azután megrázta fejét, és búsat sóhajtott az az igénytelen külsejű kaftános kis kozák, akit olyan gorombán leteremtett a fennhéjázó zászlós.

— Hát szépen egyesültünk, cimborák! — mondta.

— Egyik kutya, másik eb! — tette hozzá élénken egy bajtársa, és jóízűt káromkodott.

6

Mihelyt Vesenszkajában tudomást szereztek a vörös csapatok sürgős visszavonulásáról, Grigorij Melehov átúsztatott a Donon két lovas ezreddel, erős járőröket küldött előre, és dél felé nyomult.

A Donon inneni domb mögött javában folyt a harc. Tompán, mint a földrengés, robajlott az ágyúlövések egybeolvadó durrogása.

— Úgy látom, nem sajnálják a gránátot a kadétok. Pergőtűzzel górálják a verest! — kiáltotta ujjongva az egyik parancsnok, és odalovagolt Grigorijhoz.

Melehov hallgatott. Az oszlop élén lovagolt, és figyelmesen nézegetett jobbra-balra. A Dontól Bazki falváig nyúló háromversztás útszakaszon ezer meg ezer szekér és taliga állt, amelyet annak idején a felkelők hagytak hátra. Az erdőben mindenütt szétdobált ingóság hevert: itt összetört ládák, székek, ott ruha, lószerszám, emitt edény, varrógép, amott maggal teli zsákok: minden, amit a gazda telhetetlen kapzsiságában felragadott, és idáig cipelt a Don felé visszavonulás idején. Helyenként térdig ért az úton elszórt aranyszínű búza. Mellette ökrök, lovak felfúvódott, enyészet csúfította, büdös hullái hányódtak.

— Nohát ezek szépen megmentették a vagyonukat! — kiáltotta a megrendült Grigorij. Levette sapkáját, és lélegzetét visszafogva óvatosan kerülte meg a megapadt búzahalmot, amelyen kozák sapkás, véres kaftános öreg hullája terpeszkedett.

— Jól megőrizte búzáját az öreg! Az ördög piszkálta fel, hogy itt maradjon — mondta szánakozva az egyik kozák.

— Biztosan sajnálta itthagyni ezt a gyönyörű magot!

— Ügetés! Majd eldűlök, olyan büdös! Indulj hát, hé! — kiabáltak a hátsó sorokból.

És a század csakugyan ügetésbe ment át. A beszélgetés elcsitult. Csak sok-sok pata dobogása meg az agyusztált kozák felszerelés csörömpölése töltötte meg harmonikus zajával az erdőt.

... A harc a Lisztnyickij-birtoktól nem messzire folyt. Jagodnojétól félrébb, a szárazvölgyben sűrű sorokban menekültek a vöröskatonák. Fejük fölött srapnel robbant, a hátukat géppuskával lőtték, a dombról a visszavonulás útját elvágva ömlött lefelé a kalmük ezred laza lovas hadrendje.

Grigorij akkor ért oda ezredeivel, amikor már befejeződött a csata. A 3. kalmük ezred teljesen szétverte. és felmorzsolta azt a két vörös századot, amely a 14. hadosztály szétforgácsolt egységeinek és vonatoszlopának visszavonulását fedezte a vesenszkajai hágón.

Grigorij már a dombon átadta a parancsnokságot Jermakovnak.

— Elboldogultak nélkülünk is. Eredj, csatlakozz hozzájuk, én egy percre beszaladok a kúriára — mondta.

— Mér? — csodálkozott Jermakov.

— Hogy is mondjam: fiatal koromban itt vótam kocsis. Szeretném megnézni ezeket a régi helyeket...

Kiáltott Prohornak, Jagodnoje felé fordult, és mikor ellovagolt vagy fél versztányira, megpillantotta, hogy az élen haladó század felett a szél fehér patyolatot lobogtatott, öblögetett, amelyet csupa óvatosságból cipel valamelyik kozák.

— Mintha megadnák magukat! — kiáltotta izgatottan és öntudatlan szomorúsággal Grigorij. Elnézegette még egy ideig, milyen lassan — mintegy kelletlenül — ereszkedik a szárazvölgybe az oszlop, feléje pedig — a zöld fűben toronyiránt — ügetésben közeledik a Szekretyev-csapatok egyik lovas osztaga.

A pusztulás, a sivárság elszomorító levegője csapta meg Grigorijt, amikor a kidőlt kapun belovagolt a kúria labodalepte udvarára. Jagodnoje felismerhetetlenné züllött. Mindenütt a hanyagság. a pangás, az összeomlás nyomai éktelenkedtek. A valaha oly cicomás ház megfakult, és mintha alacsonyabbá süppedt volna. Réges-régóta nem festett tetején foltokban sárgállott a rozsda. A törött csatorna a lépcsőnél hányódott. A sarkából kitépett zsalugáter kajlán csüngött; a bezúzott ablakon süvöltve rontott be a szél.

Belülről már a lakatlanság kesernyés, penészes bűze húzódott kifelé.

A ház keleti oldalának egyik sarkát és a lépcsőt három hüvelykes ágyú lövedéke rombolta szét. A folyosó betört velencei ablakán a gránát kidöntötte juhar koronája hajolt be. Úgy maradt fekve: tövét belefúrta a fundamentumból kiomlott téglacsomóba. Meghervadt ágain már gyorsan növő vadkomló kúszott és kacskaringózott. Szeszélyesen befonta az épen maradt ablaküveget, és már a párkány felé kapaszkodott.

Az idő és a vihar megtette a magáét. A gazdasági épületek megroskadtak, és úgy festettek, mintha hosszú évek óta nem nyúlt volna hozzájuk gondos emberi kéz. Az istállóból kidőlt a tavaszi eső mosta kőfal, a kocsiszín tetejét felfeszítette a fergeteg. A halottsápadtan fehérlő szarufákon és drugányokon csak itt-ott maradt egy-egy félig elrothadt szalmacsóva.

A cselédház lépcsőjén három elvadult agár hevert. Amikor észrevették, hogy emberek jöttek, fojtott morgással bújtak a pitvarba. Grigorij a szárnyépület kitárt ablakához lovagolt.

— Van itt valaki? — kérdezte hangosan, és lehajolt a nyeregből.

A szobában sokáig csend volt, azután repedtfazék kongású női hang felelt:

— Várjatok, az Isten áldjon meg! Mingyán kimegyek.

A megrémült Lukerja mezítlen talpával csoszogva totyogott ki a lépcsőre. Bántotta szemét a napfény. Sokáig hunyorogva vizsgálta Grigorijt.

— Nem ismersz meg, Lukerja néni? — kérdezte Grigorij, és leszállt a nyeregből.

Lukerja sápadt arcán csak ekkor rezzent meg az izom, és a fásult közömbösséget erős izgalom váltotta fel. Sírva fakadt, és sokáig egy árva szót sem tudott kinyögni.

Grigorij megkötötte a lovát, és türelmesen várt.

— Rengeteget szenvedtem, fiam. Isten mentsen meg tüle mindenkit... — kezdte Lukerja a sápítozást, és piszkos vászonkötőjével törölgette az arcát. — Azt hittem, azok jöttek vissza... Hejj, Grisenyka, mi vót itt... El sem lehet mondani!... Hisz csak én maradtam itthun magam...

— Hát Szaska apó hun van? Visszavonult a pánékkal?

— Bárcsak visszavonult vóna! Akkor még máma is élne...

— Tán meghalt?

— Megölték... Három napja ott fekszik a verembe... El kellett vóna temetni, de ágynak estem... Alig bírtam felkelni most is... Meg osztán borzasztóan félek odamenni a halottho...

— Mér ölték meg? — kérdezte Grigorij tompán, földre sütött szemmel.

— Egy kanca miatt végeztek vele... A pánék nagyon sebtibe menekültek el. Csak a pénzt vitték magokkal, az ingóságokat majdnem teljesen énrám hagyták. — Lukerja suttogóra halkította hangját. — Megőriztem mindent az utolsó cérnaszálig! Ahogy elástam, most is úgy fekszik. A lovak közül három orjoli csődört vittek el a pánék, a többit Szaska gondjára bízták. Amióta kitört a felkelés, hun a kozákok, hun a veresek hajtottak el belőlük. A Vihart, azt a fekete csődört — biztosan emlékszel rá — a tavasz elején rabolták el a veresek. Alig tudták megnyergelni. Hiszen világéletében egyszer se vót nyereg a hátán. De nem értek rajta messzire, nem sokáig tartott a nagy öröm. Egy hét múlva karginszkajai kozákok jöttek ide, azok beszélték: a dombon veresekkel találkoztak, elkezdtek puskázni egymásra. A kozákoknak vót valami buta kis kancájok, rögtön elnyerítette magát. Hát nem elnyargalt a Vihar a kozákokho avval a veressel? Vágtatott, ahogy csak a lába bírta, a kanca felé. Sehogy sem tudta megzabolázni az a lovas, aki rajta ült. Látta, hogy nem bír a csődörrel, le akart ugrani rulla, mikor a legsebesebben vágtatott. Le is ugrott, de a fél lábát nem tudta kihúzni a kengyelbül. A Vihar egyenest a kozákok keze közé cipelte.

— Derék! — kiáltott ujjongva Prohor.

— Most egy karginszkajai főtörzsőrmester lovagol rajta — újságolta tovább hidegen Lukerja. — Azt ígérte, hogy mihelyt hazajön a pán, azonnal beköti a Vihart az istállóba. Így osztán széthordtak minden lovat, csak a Nyíl maradt meg: a Példa meg a Menyasszony fia. Hasas vót, azér nem bántotta senki. A minap ellett meg. Szaska apó úgy szerette azt a csikót, de úgy szerette, hogy el sem lehet mondani. Karján cipelte, cuclis üvegbül szoptatta, tével meg valami csudafű levével itatta, hogy megerősödjön a lába. Tegnapelőtt este idenyargalt három lúhátas. Az öreg a kertbe kaszálgatott. „Gyere ide, emerre meg amarra az anyád!" — így kiabáltak rá. Lelökte a kaszát, odament, köszönt. De azok rá se néztek. Tejet ittak. Azt kérdik tülle: „Lú van?" „Egyetlenegy maradt, de az nem alkalmas katonalúnak: kanca; a tetejébe szopós csikaja van." A legvadabb ráordított: „Az nem rád tarto-

zik! Vezesd ki azt a kancát, vén hülye! Az én lovamnak eltört a gerince. Ki kell cserélni." Engedni kellett volna az erősebbnek, nem lett vóna szabad annyira védeni azt a kancát, de hát magad tudod, milyen nagyerkőcsü vénember vót... Megesett, hogy még a pánnak se fogadott szót. Biztosan emlékszel rá?

— Szóval azér sem adta oda? — szólt közbe Prohor.

— Mán hogyne adná ilyenkor oda az ember a legszebb lovat is?! Ű csak annyit mondott nékik: „Hány lovas nyargalt mán ide eddig. Minden lovat elvittek, de ezt az egyet megkímélték, tik meg még ezt az egyet is..." Erre nekitámadtak: „Mi az, te pánok cselédje, a pánnak őrizgeted ezt a kancát?" — óbégatták. Végighúztak rajta... Az egyik kivezette a kancát, nyergelni kezdte. A kiscsikó meg folyton a lú csecse alá mászott. Az öreg rimánkodásra fogta a dolgot: „Legyen szívetek! Mit csináljak szegény kiscsikóval?!" — „Majd megmutatom én mingyán, hogy mit!" — mondta a másik. Rögtön elkergette az anyjától a csikót, lekapta a válláról a puskát, oszt belelűtt. Kibuggyant a könyü a szemembül... Odarohantam, rimánkodtam nekik, megmarkoltam az öreget, meg akartam menteni a bajtul. De ű ránézett a csikóra, megreszketett az a kurta szakálla, oszt azt mondja: „Ha mán így történt, lűjj agyon éngem is, ebadta kölyke!" Odaszaladt hozzájok, beléjök csimpaszkodott, nem engedte megnyergelni a kancát. Azok felmérgesedtek, végeztek véle dühökbe. Mikor rápuskáztak, rögtön elájultam... Sehogy sem tudom kilelni, mit kezdjek véle. Koporsót kéne csinálni neki. De hát ért egy öregasszony ilyesmihe?

— Adj két ásót, lapátot meg egy lepedőt — kérte Grigorij.

— El akarod temetni? — kérdezte Prohor.

— El.

— Ne bajmolódj vele, Grigorij Pantyelejevics! Elnyargalok a kozákokér. Azok majd koporsót is csinálnak, takaros kis sírt is ásnak neki...

Prohornak, úgy látszik, semmi kedve sem volt holmi vénember eltemetésével veszkődni, de Grigorij erélyesen elutasította ajánlatát.

— Majd megássuk mink azt a sírt magunk. Jó ember vót ez az öreg. Eredj a kertbe, várj a tónál, én megyek, megnézem a megboldogultat.

A terebélyes vén nyárfa alatt, a békalencsével bevont tónál, ugyanott, ahol valamikor Grigorij és Akszinya kislányát temette el Szaska apó, talált utolsó menedéket maga is. Sírba tették

komlószagú, tiszta lepelbe csavart ösztövér kis testét, és bekaparták földdel. A piciny sírhalom mellett csizmatalppal jól megtaposva, friss, nedves agyagjával ünnepien csillogva most már ott domborult egy másik is.

Grigorij az emlékek nyomasztó terhe alatt a fűre dőlt, nem messzire a szívének oly drága kicsiny sírhalomtól, és sokáig bámult a fenségesen föléje boruló kék égkupolára. Valahol ott a magasság végtelen térein szelek tomboltak, napfénnyel beragyogta hideg fellegek úsztak. A földön pedig — amely az imént fogadta ölébe a vidám lovászt, a telhetetlen torkú borzsákot: Szaska apót — ugyanolyan hévvel pezsgett az élet: a zöld árvízként egészen a kertig hullámzó sztyeppen, a régi szérű sövénykerítése mellett burjánzó vadkendererdőben szüntelen visszhangzott a fürjek párviadalának apró, darabos dübörgése; fütyültek az ürgék, dongtak a darazsak, susogott a szélcirógatta fű; daloltak a rezgő, meleg levegőben a pacsirták, és valahol messze-messze, a szárazvölgyben — hogy bebizonyítsa az ember felsőbbségét a természet felett — géppuska ropogott fojtottan, dühösen, makacsul.

7

Szekretyev tábornok a személyes kíséretét alkotó kozák századdal és törzsének tisztjeivel vonult be Vesenszkajába. Kenyérrel, sóval, harangzúgással fogadták. Mindkét templomban egész nap kongattak-bongattak, mint húsvét ünnepén. Utcákszerte cirkáltak az alsó-doni kozákok a hosszú út alatt lefogyott, horpasz doni paripáikon. Vállukon kihívóan kéklettek a pántok. A téren, egy kereskedő háza mellett, ahol Szekretyev tábornok számára biztosítottak szállást, futárok lebzseltek. Napraforgómagot ropogtattak; próbáltak szóba elegyedni az előttük elhaladó cicomásan kiöltözött városi lányokkal.

Déltájban tizenöt vörös foglyot kísért a tábornok szállása elé három lovas kalmük. Mögöttük fúvós hangszerekkel telerakott, kétlovas szekér döcögött. A vöröskatonákon a szokásos öltözet volt: szürke posztónadrágot, ugyanolyan zubbonyt viseltek. A ruhaujj hajtókáján vörös szegély húzódott. Az egyik idősebb kalmük odalovagolt a kapunál ácsorgó küldöncökhöz, és zsebre dugta cseréppipáját.

— Mink veres dudasok idehajtotta. Megerted?

— Mi van ezen értenivaló? — felelte lustán egy pufók ordonánc, és a kalmük poros csizmájára köpte a napraforgómag héját.

— Van vagy nincs: vedd át fogolyok! Kövér pofat magadnak zabaltal, es fecsegsz potyara!

— Na-na! Ne járjon a szád, te faggyúgömböc! — sértődött meg az ordonánc. De azért indult, hogy jelentse a foglyok érkezését.

A kapun derékban feszesre korcolt, barna bekecset viselő pohos kapitány lépett ki. Szétvetette vastag lábát, hatásosan csípőre támasztotta kezét, és végigmeregette az összezsúfolodott vöröskatonákat.

— Muzsikával mulattattátok a komisszárokat, tambovi csürhe?! Honnét vettétek ezt a csukaszürke mundért? Németekről húztatok le, mi? — dörrent rájuk mély hangján.

— Nem — felelte a tobbiek előtt álló vöröskatona, és sűrűn pislogott. Hadarva magyarázta: — Még Kerenszkij alatt, a júniusi támadás előtt kaptuk ezt a ruhát; a rezesbandának küldték... Azóta viseljük...

— Na, majd kaptok itt is „ruhát" meg „ruhát". Majd kaptok, csak megálljatok! — A kapitany a borotvált fején húzódó, varatlan málnaszínű hegről tarkójára tolta alacsonyra vágott kubáni kucsmáját, hirtelen a kalmükhöz fordult csizmája félretaposott sarkán. — Mér kísérted ide, te pogány jószág? Mi a fenének hajtottad ide? Nem tudtad az úton gulyássá aprítani őket? — A kalmük észrevételnül vigyázzállásba húzta magát, ügyesen összehajlította lőcslábaszárát, és kezét mereven keki színű sapkája ellenzőjénél tartva felelte:

— Századparancsnok parancsolt: hajts ide kell!

— „Hajts ide kell!" — csúfolta a piperkőc kapitány, megvetően biggyesztette le finom ajkát, és oszlopos lábával lomhán lépkedve járta körül a vöröskatonákat. Csak úgy rengett az a vastag tompora. Sokáig figyelmesen vizsgálgatta őket, mint csiszár a lovat.

A küldöncök halkan nevettek. A kísérő kalmükök arca megőrizte közömbösségét.

— Kinyitni a kaput. Behajtani az udvarra! — parancsolta a kapitány.

A hangszerekkel rendetlenül telehajigált szekér és a vöröskatonák a tornácnál álltak meg.

— Melyikőtök a karmester? — kérdezte a kapitány és rágyújtott.

— Nincs karmesterünk — felelték kórusban a foglyok.
— Hát hol van? Megszökött?
— Nem. Kivégezték.
— Úgy kellett! Megérdemelte! Meglesztek nélküle is. Válogassátok szét a hangszereket, de szaporán!
A vöröskatonák odamentek a szekérhez. A trombiták érces hangja félénken és hamisan csendült fel az udvaron, furcsán olvadt egybe a harangok tolakodó kongásával.
— Kész! Rajta: „Isten, óvd meg a cárt."
A zenészek némán összenéztek. Senki sem kezdte el a himnuszt. Egy percig tartott a vészterhes csend, aztán az egyik mezítlábas, aki akkurátusan feltekert lábpólyát hordott, földre sütött szemmel szólalt meg:
— Egyikünk sem tudja a régi himnuszt!
— Egyikőtök sem? Érdekes... Hé! Jöjjön csak ide puskával egy fél szakasz ordonánc.
A kapitány csizmája orrával ütögette a néma ütemet. A folyosón karabélyukkal csörömpölve sorakoztak fel a küldöncök. A kiskert léckerítésén túl a sűrű lombú akácok közt verebek csiripeltek. Az udvarban átmelegedett bádogtető és csípős emberi izzadság forró szaga érzett. A kapitány a napsütésről az árnyékba húzódott. Ekkor az egyik zenész búsan rápillantott elvtársaira, és halkan megszólalt:
— Nagyságos uram! Mindnyájan fiatal zenészek vagyunk. Még sohasem játszottuk a régi himnuszt... Többnyire forradalmi indulókat szoktunk játszani... Nagyságos uram!
A kapitány szórakozottan babrálta cifra övének végét, és nem felelt.
A küldöncök már felsorakoztak a tornácnál, és várták a parancsot. A vöröskatonák hátsó sorából, a többieket széttaszigálva, sietősen lépett elő egy idősebb, hályogos szemű zenész.
— Szabad? Én el tudom játszani — ajánlotta köhécselve. Meg sem várta a beleegyezést, remegő ajkához emelte a napon átmelegedett fagotot.
A bánatos, szuszka hangok árván rebbentek a tágas kupecudvar fölé. A kapitány dühösen ráncolta össze homlokát. Legyintett, és rákiáltott a zenészre:
— Hagyd abba! Micsoda kolduskántálás ez?! Hisz ez nem zene!
Az ablakokban megjelent a törzsbeli tisztek és adjutánsok mosolygó arca.

— Rendeljen valami gyászindulót! — kiáltotta fiatalos tenor hangon egy alig pelyhedző állú hadnagy, és derékig kihajolt az ablakon.

A harangok túlságosan buzgó kongása elcsitult egy pillanatra. A kapitány szemöldökét mozgatva, behízelgő hangon kérdezte:

— Az Internacionálét, remélem, el tudjátok játszani? Na, akkor rajta! Ne féljetek! Kezdeni, ha parancsolom!

A déli hőségben, a hirtelen beállott csendben, mintha harcra hívna, harmonikusan és fenségesen felharsantak az Internacionálé háborgó trombitahangjai.

A kapitány csak állt, bámult, mint a borjú az új kapura. Fejét lehajtotta, lábát szétvetette. Állt, és hallgatta a zenét. Izmos nyaka és összehunyorított szemének kékes fehére megtelt vérrel.

— Hadd-ab-ba! — ordította féktelen, veszett dühében.

A zenekar egyszerre elhallgatott, csak a vadászkürt késett el: befejezetlen, szenvedélyes felhívása sokáig zengett, lebegett még a forró levegőben.

A zenekar tagjai megnyalták, ruhájuk ujjaival és piszkos tenyerükkel megtörölgették kiszáradt ajkukat. Arcuk fáradt volt és közömbös. Csak egyikük poros orcáján csordult végig egy áruló könnycsepp, és nedves nyomot hagyott rajta...

Ezalatt Szekretyev tábornok megebédelt egyik bajtársánál, aki még az orosz—japán háborúban szolgált együtt vele. Részeg segédtisztjére támaszkodva kiment a térre. A hőség és a szűzpálinka elkábította. A gimnázium téglaépületének szögletével átellenben megbotlott, és arccal a forró homokra bukott az elgyengült tábornok. Megrökönyödött segédtisztje hiába próbálta felemelni. Ekkor a nem messze ácsorgó tömegből néhányan segítségére siettek. Két vén kozák a legnagyobb tisztelettel karon fogta és felemelte a nemzetes tábornok urat, aki ország-világ szeme láttára rögtön elokádta magát. A hányórohamok szüneteiben még mindig kiabálni próbált valamit, és harciasan rázta az öklét. Üggyel-bajjal lecsitították, és szállására vezették.

A távolabb álló kozákok hosszú pillantásokkal kísérték; halkan beszélgettek:

— Ej, ej, veszők feje, hogy elanyátlanodott! Hiába tábornok: nem tud tisztességesen viselkedni.

— Hát a szűzpájinka nem nagyon nézi a rangot meg a kitüntetést.

— Nem kellett vóna benyakalni mind, amit csak elibe tettek...

— Nem mindenki bírja az italt, nászuram. Némelyik szégyenbe keveredik, ha felönt a garatra. Fogadkozik osztán égre-fődre, hogy egy kortyot sem iszik többet, ha száz évig él, akkor sem... Pedig a közmondás is avval tartja: részeg disznó ígéretét kéménybe kell írni korommal...

— Úgy is van a! Kiabálj rá csak a fattyúkra, takarodjanak onnét. Ott lábatlankodnak körülte, kimeresztik a gubóikat a gézengúzok, mintha világéletekbe se láttak vóna részeg embert.

...Harangoztak nyakra-főre, és faluszerte alkonyatig nyelték a pálinkát. Este a tiszti kaszinó számára kijelölt házban díszvacsorát rendezett a felkelők főparancsnoksága a bevonulók tiszteletére.

A magas, délceg Szekretyev — tősgyökeres kozák, az egyik krasznokutszkajai falu szülötte — szenvedélyesen kedvelte a hátaslovakat, kitűnő lovas, vitéz tábornok volt. De szónoknak sehogy sem vált be. A banketten elmondott beszéde tele volt részeg hetvenkedéssel. A végén félreérthetetlen szemrehányásokat tett, és megfenyegette a felső-doniakat.

Grigorij szintén részt vett a díszvacsorán. Feszült és dühös figyelemmel hallgatta végig Szekretyev szavait. A tábornoknak még nem volt ideje teljesen kijózanodni. Ujjaival az asztalra támaszkodva állt fel. Poharából kilötyögtette az illatos pálinkát. Minden mondatot túlzott és felesleges keménységgel, nyomatékkal ejtett ki.

— Nem! Nem mi tartozunk köszönettel a segítségért, hanem ti tartoztok hálával minekünk! Igenis, ti! Ezt különös nyomatékkal kell kiemelni. Ha mi nem vagyunk, a bolsevikok írmagot sem hagytak volna belőletek! Ezt magatok is nagyon jól tudjátok. De mi nélkületek is széttapostuk volna ezt a csürhét. Tapossuk és taposni is fogjuk mindaddig — vegyétek tudomásul! — míg teljesen meg nem tisztítjuk Oroszországot. De ti az ősszel feladtátok a frontot, beengedtétek a bolsevikokat a kozák földre... Békében akartatok élni velük, de nem sikerült! Csak azután keltetek fel, hogy mentsétek a vagyonotokat, életeteket. Parasztosan szólva: hogy mentsétek a magatok meg az ökrötök irháját. Nem azért emlegetem a múltat, hogy dorgáljalak benneteket. Nem azért hánytorgatom, hogy sértegessek akárkit. De soha nem árt kereken kimondani az igazságot. Árulásotokat már megbocsátottuk. Test-

vérekként jöttünk hozzátok a számotokra legsúlyosabb percekben, hogy segítsünk rajtatok. De szégyenletes múltatok bűneit a jövőben kell levezekelnetek. Megértettétek, tiszt uraim? Hőstettekkel és a csendes Don mocsoktalan szolgálatával kell levezekelnetek. Megértettétek?

— Nahát akkor... a vezeklésre! — mondta alig észrevehető mosollyal a Grigorijjal szemben ülő idősebb alezredes, mintha csak maga elé dünnyögne. Nem várta meg a többit, felhajtotta poharát. Kissé ragyás, bátor arca és gúnyos, metsző, barna szeme volt. Szekretyev beszéde alatt nemegyszer biggyedt ajka csúfondáros, tétova mosolyra. Ilyenkor megsötétült a szeme, és egészen feketének látszott. Grigorij állandóan figyelte az alezredest. Felkeltette figyelmét, hogy az öreg tegezte Szekretyevet, vele szemben is igen függetlenül, a többi tiszttel szemben pedig nyomatékosan tartózkodóan és hidegen viselkedett. A vacsorán résztvevők közül egyedül őrajta volt keki zubbony, ugyanolyan színű, felvarrt vállpánttal és kornyilovista paszománnyal. „Meggyőződéses ellenforradalmár. Biztosan az Önkéntes Hadseregből jött át" — gondolta Grigorij. Az alezredes úgy ivott, mint a kefekötő. Nem falatozott semmit, mégsem rúgott be, csak időről időre engedett a széles angol derékszíjon.

— Ki az a ragyás itt velem szemben? — kérdezte súgva Grigorij a mellette ülő Bogatirjovtól.

— Tudja a fene — rázta le legyintve Bogatirjov, aki már erősen a kancsó fenekére nézett.

Kugyinov nem sajnálta a szűzpálinkát a vendégektől. Honnan, honnan nem: szeszes butykos termett az asztalon. Szekretyev nagy nehezen befejezte beszédét, szétlibbentette keki zubbonya alját, és lezöttyent a székre. Jellegzetesen mongol arcú, fiatal százados hajolt hozzá, és a fülébe súgott valamit.

— Menj a fenébe! — felelte Szekretyev. Elvörösödött, és egy hajtásra felhörpintett egy pohár szeszt, amit a készséges Kugyinov töltött neki.

— Hát az a ferde szemű kicsoda? Segédtisztje? — kérdezte Grigorij Bogatirjovtól.

— Nem! Nevelt fia — felelte Bogatirjov, és eltakarta száját tenyerével. — Még kisfiú korában, a japán háború alatt hozta Mandzsúriából. Felnevelte, junker iskolába adta. Érdemes volt, mert talpraesett legény vált a kis kínaiból. Olyan szilaj, mint az ördög! Tegnap pénzes ládát zsákmányolt a veresektül. Kétmillió

rubelt markolt fel! Odanézz: minden zsebéből csomószámra kandikál kifelé a sok pénz! Szerencséje volt a gazembernek. Tanált kincs! De igyál, hé, mit bámulod itt ezeket?

A tábornok beszédére Kugyinov válaszolt, de senki sem figyelt oda. A dorbézolás mind nagyobb lendülettel folyt. Szekretyev levetette zubbonyát, és egy szál alsóingben ült az asztalnál. Kopaszra borotvált fején izzadság csillogott. Kifogástalanul tiszta patyolatinge csak még jobban kiemelte arca bíborvörösségét és napégette nyaka olajbarnaságát.

Kugyinov halkan mondott valamit, de Szekretyev rá se pillantva, makacsul ismételgette:

— Nem, nem! Már megbocsáss, kérlek! Ugyan, ugyan! Mi bízunk bennetek, de csak annyira, amennyire... Árulásotokat nem felejtjük el egyhamar. Ezt jól vésse a kobakjába mindenki, aki az ősszel a vörösökhöz szökött át...

„Akkor mink meg szógálunk benneteket, de csak annyira-amennyire!" — gondolta hideg dühvel a megkótyagosodott Grigorij, és felállt.

Hajadonfőtt kiment a tornácra, és megkönnyebbülten, teli tüdővel szívta be az üde éjszakai levegőt.

A Don mentén, mintha esőt éreznének, versenyt kuruttyoltak a békák. Mogorván zümmögtek a vízibogarak. A homokzátonyon búsan rikoltoztak egymásnak a sárszalonkák. Valahol messze a vizesréten harsányan, vékonyan elnyerítette magát egy anyát vesztett kiscsikó. „Csak ez a keserű sors sógorosított össze bennünket, különben egy ütet taplót sem adnánk értetek. Átkozott banda! Hogy hányja-veti magát, mint garasos malac a krajcáros kötélen; most még csak orrunk alá dörzsöli a régit, de egy hét múlva már a gégénket markolássza!... No de úgy esett, ahogy esett! Itt is csapda, ott is kelepce, akármerre néz az ember. Tudtam én ezt előre, régen! Így kellett ennek lennie! Most osztán fintorgatják az orrukat a kozákok! Elszoktak már tőle, hogy tisztelegjenek és kihúzzák magukat nagyságos uraimék előtt" — gondolta Grigorij, amint lebotorkált a lépcsőn, és tapogatózva támolygott az utcaajtó felé.

A szesz őrá is erősen hatott: szédült a feje, nehézkesen, bizonytalanul mozgott. Mikor kilépett a kisajtón, megtántorodott, fejére csapta a sapkát, és lábát alig vonszolva indult el az utcán.

Akszinya nénjének házacskája előtt megállt egy pillanatra. Töprengett. Aztán határozottan kilépett a tornác felé. A pitvarajtó

nem volt becsukva. Grigorij kopogtatás nélkül nyitott a szobába, és rögtön megpillantotta Sztyepan Asztahovot. A kemence körül Akszinya nénje irgett-forgott. A tiszta abrosszal leterített asztalon pálinkás butélia állt. Alig kotyogott már a fenekén egy kevés ital. A kistányéron szeletekre vagdalt szárított hal piroslott.

Sztyepan csak az imént hörpintett fel egy pohár pálinkát, és nyilván éppen falatozni készült, de mikor megpillantotta Grigorijt, félretolta tányérját, és háttal a falnak dőlt.

Bármilyen ittas volt Grigorij, mégis észrevette, hogy Sztyepan arca halálosan elsápad, és farkasvadság lobban fel a szemében.

Grigorijt megdöbbentette a találkozás, de mégis volt annyi ereje, hogy köszönjön.

— Jóestét kívánok! — szólalt meg rekedten.

— Adjon Isten — fogadta a köszönést a rémült gazdasszony. Már biztosan tudomást szerzett róla, milyen viszonyban van Grigorij meg az ő unokahúga. Nem is várt a férj és a szerető találkozásától semmi jót.

Sztyepan szótlanul simogatta bal kezével bajuszát, mereven Grigorijra szegezte parázsan izzó szemét.

Melehov szélesen szétvetett lábbal állt a küszöbnél. Kajla mosoly remegett a száján.

— Bejöttem látogatóba!... Mán ne haragudjanak.

Sztyepan még mindig nem szólt semmit. A kínos csend egészen addig tartott, míg a háziasszony fel nem bátorodott, és közelebb nem tessékelte Grigorijt.

— Kerüljön beljebb, üljön le!

Grigorij látta, hogy itt már nincs mit titkolózni. Megjelenése itt Akszinya szállásán — világosan megmagyarázott Sztyepannak mindent. Így hát Grigorij mindjárt a vastagán is kezdte:

— Hun a feleséged?

— Szóval... űtet jöttél meglátogatni? — kérdezte Sztyepan halkan, de érthetően, és szemére bocsátotta remegő pilláját.

— Űtet — vallotta be Grigorij és felsóhajtott.

Ebben a pillanatban nem lepte volna meg, bármit tesz is Sztyepan, ezért hát felkészült a védelemre. Fejéből fokról fokra elszállt a mámor. De Sztyepan csak a szemét nyitotta fel. Már kialudt az imént még benne izzó parázs.

— Pálinkáért küldtem. Rögtön jön. Űlj le, várd meg.

Még fel is állt a magas, daliás férfi, és széket tolt oda Grigorijnak.

— Adjon egy tiszta poharat, édesnéném! — kérte a gazdasszonyt, de nem tekintett rá. — Iszol? — fordult Grigorijhoz.

— Tőthetsz egy kortyot!

— Akkor ülj le hát!

Grigorij leült az asztalhoz... Sztyepan egyenlő porcióban kétfelé töltötte a maradék pálinkát, és Grigorijra emelte különös ködhályoggal bevont szemét.

— Isten éltessen!

— Egészségünkre!

Koccintottak. Megitták. Hallgattak. A háziasszony olyan fürgén futkosott, mint a kisegér, tányért, csorba nyelű villát tett a vendég elé:

— Kóstolja meg ezt a halat! Nem nagyon sós!

— Köszönöm szépen.

— Csak vegyen, vegyen, ne kínáltassa magát! — unszolta a felvidult nénike. Kimondhatatlanul boldog volt, hogy szépszerével, verekedés, edénytörés, ordítozás nélkül elsimult a dolog. A baljós hangulatú beszélgetés véget ért. A férj békésen megült egy asztalnál felesége szeretőjével. Most már szótlanul ettek. Nem is néztek egymásra. A figyelmes gazdasszony tiszta törülközőt vett elő a ládából, és mintha össze akarná kapcsolni őket, egyik végét Grigorij, másik végét Sztyepan térdére tette.

— Már nem vagy a századodnál? — kérdezte Grigorij.

— Én is látogatóba jöttem — felelte Sztyepan némi szünet után. Hangjából sehogy sem lehetett megállapítani, komolyan beszél-e vagy gúnyolódik.

— Otthon van a század?

— Mindenki vendégeskedik a faluban. No, igyuk meg az utóját is!

— Igyuk!

— Isten éltessen!

— Mindnyájunkat!

A pitvarban csattant a retesz. A végképp kijózanodott Grigorij kutatóan Sztyepanra vetette tekintetét. Észrevette, hogy Asztahov arcát ismét fehérre mosta az izgalom hulláma.

A nagykendőbe burkolózott Akszinya nem ismerte meg Grigorijt. Odament az asztalhoz, oldalt rápillantott, és tágra meredt szemében szinte megcsobbant a rémület.

— Jóestét, Grigorij Pantyelejevics! — El-elakadó hangon, nagy nehezen csak ennyit tudott kinyögni.

Sztyepan nagy, bütykös keze az asztalon feküdt. Hirtelen megremegett. Grigorij észrevette, de nem szólt semmit, csak némán bólintott Akszinya felé.

A fiatalasszony az asztalra állított két palack pálinkát, megint Grigorijra vetette riadt, rejtett örömmel teli tekintetét. Megfordult, és a szoba sötét szögletébe húzódott. Leült egy ládára, és reszkető kézzel igazgatta haját. Sztyepan legyűrte izgalmát, kigombolta a fojtogató inggallért, színültig töltötte a két poharat, és arccal felesége felé fordult.

— Hozz egy poharat, ülj ide!

— Nem kell!

— Ülj ide!

— Hisz nem szoktam én pájinkát inni, Sztyopa!

— Hányszor mondjam még? — remegett meg Sztyepan hangja.

— Ülj ide, szomszédasszony! — mosolygott bátorítóan Grigorij.

Akszinya rimánkodva pillantott rá, gyorsan odament a kredenchez. A polcról leesett egy kis tál, és csörömpölve tört pozdorjává.

— Ej, ej, de kár érte! — csapkodta össze kezét az elkámpicsorodott háziasszony.

Akszinya némán szedte össze az apró cserepeket.

Sztyepan felesége poharát is csordultig töltötte. Szemében megint fellobbant a bús gyűlölet lángja.

— Akkor hát... igyunk... — kezdte, de el is hallgatott.

A csendben tisztán lehetett hallani, hogy szaggatottan, zihálva lélegzik az asztal mellé telepedett Akszinya.

— Igyunk, asszony, hogy hosszú távollét után megint együtt vagyunk! Mi az, nem akarsz? Nem iszol?

— Hisz tudod...

— Igen, most már mindent tudok... Nahát akkor igyunk másra! Igyunk kedves vendégünk, Grigorij Pantyelejevics egészségére.

— Az ű egészségére iszok! — mondta csengő hangon Akszinya, és egy hajtásra kiitta az egész poharat.

— Veszők fejed, szegény lányom! — suttogta az öregasszony, és kiszaladt a konyhába.

Befészkelődött az egyik szögletbe, mellére szorította kezét, és várta, mikor borul fel nagy dübörgéssel az asztal, mikor durran

el egy fülsiketítő revolverlövés... De a szobában síri csend uralkodott. Csak azt lehetett hallani, amint a mennyezeten bosszúsan donganak a lámpafény háborgatta legyek, és odakint az éjfelet üdvözölve faluszerte kukorékolgatnak egymásnak a kakasok.

8

Sötétek a Don vidékén a júniusi éjszakák. A jáspisfekete égen, a fülledt csöndben, arany szárazvillámok lobbannak, hullócsillagok fénye tükröződik a Don sebes árján. A sztyepp felől virágzó csombor mézes illatát hozza a hajlék felé a száraz, meleg szél. Az ártér felett nedves fű, iszap és nyirkosság szaga leng. Szüntelen harsog a haris. A parti erdőt mesés ezüstköd áttetsző fátyla borítja.

Prohor éjfélkor serkent fel.

— Nem jött meg a parancsnokunk? — kérdezte a házigazdától.

— Nem. Mulat a tábornokokkal.

— Biztosan nyakalják a vodkát! — sóhajtott irigykedve Prohor, és ásítozva kezdett öltözködni.

— Hova mégy?

— Megitatom a lovakat. Lökök nekik egy kis zabot. Pantyelejevics azt mondta, hogy hajnalban indulunk Tatarszkba. Eltőtünk ott egy napot, osztán nyargalunk, hogy utolérjük a csapatainkat.

— Messzi még a hajnal. Aludj!

Prohor méltatlankodva felelte:

— Rögtön látni rajtad, öreg, hogy nem vótál katona, mióta kibújt a bölcsességfogad! A mi szógálatunk olyan, hogy életével lakol az ember, ha nem éteti-itatja, nem ápolja a lovát. Hogy vágtathatna gebén? Minél különb lú van alatta, annál gyorsabban elszelel az ellenség elől. Én úgy szoktam: kergetni nem nagyon szeretem őket, de ha szorul a kapca, ha nyakunkon a veres, akkor én nyargalok legelöl — visszafelé! Három éve, hogy szüntelen golyóesőbe járok! Egy ízem sem kívánja mán ezt a háborút! Gyúccs világot, öreg, nem lelem a kapcám! Megvan! Köszönöm! Hát igen! Ez a mi Grigorij Pantyelejevicsünk sok kitüntetést szerzett, rangba is magosra vitte, hét poklokon keresztülvágott... De én nem vagyok olyan bolond! Nekem arra semmi szükségem

sincs! Hallga! Hozzák ezek a gazemberek. Biztosan leitta magát a sárga fődig.

Az ajtón halkan kopogtak.

— Bújj be! — kiáltotta Prohor.

Belépett egy ismeretlen kozák. Keki gimnasztyorkáján káplári vállpánt, sapkáján kokárda.

— Szekretyev tábornok vezérkarának futárja vagyok. Beszélhetnék Melehov nagyságos úrral? — kérdezte. Tisztelgett, és vigyázzba állt a küszöbnél.

— Nincs itthun — felelte Prohor. Meglepte a fegyelmezett futár modora és feszes testtartása. — Ne húzd úgy ki magad, hé. És csak fiatalabb koromba vótam ilyen bolond, mint te. Én Melehov küldönce vagyok. Mér keresed?

— Szekretyev tábornok küldött Melehov úrért. Arra kérik, rögtön jöjjön a tiszti kaszinó épületébe

— Oda tartott még az este!

— Igen, ott is volt, de onnan hazaindult.

Prohor füttyentett, és az ágyon ülő házigazdára kacsintott:

— Érted, öreg? Szóval a bregyóiához osont... Na menj, pajtás. Megkeresem rögtön, oszt azon melegében odacipelem!

Prohor ráparancsolt az öregre, itassa meg a lovakat, adjon nekik zabot, ő maga pedig elindult Akszinya nénikéjéhez.

Szuroksötétségben aludt a város. A Don túlsó partján egymás dalába vágva csattogtak a fülemülék. Prohor kényelmesen lépkedett az ismerős házikó felé. Bement a pitvarba. Éppen az ajtó fogója után nyúlt, amikor meghallotta Sztyepan mély hangját. „Na most jól belebotlottam! — gondolta Prohor. — Megkérdik, mér jöttem. Nem lesz mit füllenteni. Na de láttunk mán mink karón varjút! Azt hazudom, pálinkát venni jöttem errefelé, oszt a szomszédok ebbe a házba kűdtek!"

Most már felbátorodva lépett be a szobába. Ámulatában az álla is leesett: Grigorij egy asztalnál ült Asztahovékkal és — mintha semmi sem történt volna köztük! — zavaros, zöld szűzpálinkát kortyolgatott a pohárból.

Sztyepan Prohorra tekintett, és kényszeredetten mosolygott:

— Mit tátod a bagóleséded? Nem tudsz köszönni? Nem láttál még ilyen csudát?

— Hát nemigen... — felelte egyik lábáról a másikra állva Prohor; még mindig nem tért magához nagy megrökönyödéséből.

— Csak ne hüledezz, pajtás, hanem kerülj beljebb, ülj ide mellénk — hívta Sztyepan.

— Nem érek most rá!... Érted jöttem, Grigorij Pantyelejevics. Az a parancs, hogy rögtön eredj Szekretyev tábornokhoz.

Grigorij már Prohor érkezése előtt is többször indulni akart. Eltolta a pálinkás poharat, fel-felállt, de mindannyiszor rögtön leült, mert attól tartott, hogy Sztyepan a gyávaság leplezetlen megnyilvánulásának fogja tekinteni távozását. Büszkesége nem engedte, hogy otthagyja Akszinyát, és átengedje a terepet Sztyepannak. Ivott, de a pálinka már nem ártott neki. Helyzetének egész kétértelműségét józanul latolgatva várta a kibontakozást. Mikor Akszinya ivott az ő — Grigorij — egészségére, egy pillanatig úgy rémlett, hogy Sztyepan megüti feleségét. De tévedett: Sztyepan csak felemelte kezét, kérges tenyerével megtörölte napbarnította homlokát. Elragadtatással tekintett feleségére, és rövid hallgatás után csendesen megszólalt: „Derék asszony vagy, hé! Épp a szilajságod szeretem benned!"

Aztán belépett Prohor.

Grigorij töprengett egy darabig, aztán elhatározta, hogy mégsem megy el: hadd öntse ki Sztyepan, ami a begyében van.

— Eredj oda, mondd meg, hogy sehun sem tanálsz. Megértetted? — fordult Prohorhoz.

— Megérteni megértettem. De jobb lenne, Pantyelejevics, ha te mennél oda.

— Ez nem terád tartozik! Eredj!

Prohor már indult is az ajtó felé. De ekkor váratlanul beavatkozott Akszinya. Maga elé bámulva, szárazon megszólalt:

— Menjenek csak együtt, Grigorij Pantyelejevics! Köszönöm, hogy bejött, megtisztelt bennünket, eltanyázgatott minálunk... De hát mán későre jár az idő. A másodikat is elkukorékolták a kokasok. Nemsokára virrad. Hajnalba pedig indulnunk kell a faluba Sztyopával. Maga is eleget ivott. Még megárt!

Sztyepan sem marasztalta, így hát Grigorij felállt. Mikor elbúcsúztak, Sztyepan sokáig hideg, kérges markában tartotta Grigorij kezét, mintha mondani akarna valamit utoljára. De csak nem szólt egy szót sem, hallgatagon kísérte az ajtóig szemével Grigorijt, és ráérősen nyúlt a maradék pálinkáért...

Alig lépett ki az utcára Grigorij, iszonyatos fáradtság vett erőt rajta. Alig tudta emelni a lábát. Nagy nehezen elvánszorgott az első útkereszteződésig.

— Eredj, nyergeld meg a lovakat, nyargalj ide — fordult Prohorhoz, aki nem tágított mellőle. — Így sohasem érek oda...

— Ne jelentsem, hogy rögtön ott leszel?

— Ne!

— Akkor várj, egyik lábom itt, a másik ott.

És a mindig lusta Prohor ezúttal futvást futott a szállásuk felé.

Grigorij egy sövény tövébe ült. Rágyújtott. Mikor képzeletében felelevenítette találkozását Sztyepannal, közömbösen gondolta: „Most már mindegy: úgyis tud mindent. Csak meg ne verje Akszinyát!" A kimerültség és az átélt izgalom földre fektette. Elszundított.

Prohor hamar visszalovagolt.

Tutajon keltek át a túlsó partra, sebes ügetésbe eresztették a lovakat.

Hajnalban értek Tatarszkba. Grigorij udvaruk kapujánál leszállt, odadobta a kantárszárat Prohornak. Izgatott sietséggel indult a házba.

Natalja, csak úgy alsóruhában, épp kiszaladt a pitvarba valamiért. Mikor megpillantotta Grigorijt, álmos szemében olyan sugárzó fénnyel lobbant fel az öröm, hogy Grigorij szíve megrezzent, hirtelen és váratlanul könnybe lábadt a szeme. Natalja pedig némán ölelte meg egyetlenét, és egész testével hozzátapadt. Válla meg-megremegett. Grigorij érezte, hogy sír a felesége.

Bement a szobába. Sorra csókolta az öregeket meg a kisházban alvó gyermekeket. Megállt a konyha küszöbén.

— No, hogy vészeltétek át? Nincs semmi baj? — kérdezte, és szinte fojtogatta az izgalom.

— Hállá Istennek, bennünket nem nagyon bántottak, fiacskám. Pedig sok szörnyűséget láttunk! — felelte sietve Iljinyicsna. Ferdén pillantott a zokogó Nataljára, és szigorúan kiáltott rá: — Örülni kéne, te szamár, te meg ordítasz, mint a sakál! Ne állj itt, ne lopd a napot! Hozz fát, fűtsd be a kemencét...

Míg Nataljával sebtében reggelit készítettek, Pantyelej Prokofjevics tiszta törülközőt hozott a fiának.

— Mosdjál meg, majd én öntök a markodba vizet. Felfrissül tőle a fejed... Csak úgy dűl belőled a vodkaszag. Biztosan jól felöntöttél tegnap nagy örömödbe?!

— Olyanformán vót. Csak még azt nem tudom, örömömbe ittam-e vagy bánatomba...

— Hogyhogy? — hökkent meg az öreg leírhatatlanul.

— Nagyon mérges ránk az a Szekretyev.
— Baj is az! Együtt ittatok?
— Együtt.
— Ne beszélj! Ilyen nagy tisztesség ért, Griska fiam? Egy asztalnál iszol egy igazi tábornokkal?! Még elgondolni is nagy valami! — Pantyelej Prokofjevics meghatottan tekintett fiára, és elragadtatásában nagyot csettintett nyelvével.

Grigorij elmosolyodott. Semmiképp sem tudta osztani az öreg együgyű ujjongását.

Amint fokról fokra kifaggatta, megmaradt-e a józság, az ingóság, mennyi szemet pusztítottak el, étettek fel a vörösök, észrevette, hogy a gazdaságról folyó beszélgetés már korántsem érdekli annyira apját, mint azelőtt. Valami fontosabb dolog motoszkált az öreg agyában, valami nagyon nyomta a lelkét.

Nem is halogatta, egyhamar kirukkolt vele:
— Hogy s mint lesz ezentúl, Grisenyka? Megint szógáni kell?
— Kire mondod?
— Ránk, öregekre. Mondjuk: itt vagyok én.
— Egyelőre még nem tudok semmit.
— Szóval megint be kell vonulni.
— Te itthun maradhatsz.
— Csakugyan?! — kiáltotta boldogan Pantyelej Prokofjevics, és izgalmában fel s alá sántikált a konyhában.
— Ülj le mán, te sánta ördög! Mit kaparod a szemetet avval a bőte láboddal a házba?! Szaladgál itt jobbra-balra. Úgy megörült neki, mint vak Laci a fél szemének! — ripakodott rá Iljinyicsna szigorúan.

De az öreg ügyet sem vetett a kiabálásra. Néhányszor elbicegett az asztaltól a kemencéig, és mosolyogva dörzsölgette a kezét. De ekkor megtámadta a kétség:
— De van-e jogod felmenteni?
— Persze hogy van.
— Írsz valami papirost is?
— Hogyne írnék!

Az öreg még mindig kételkedett, habozott ugyan, de megkérdezte:
— Olyan papirost... Minek is híják csak... Pecsét nélkül is jó. Vagy tán van nálad pecsét?
— Megteszi az pecsét nélkül is! — mosolyodott el Grigorij.
— Na, akkor kár a szót szaporítani! — vidult fel megint az

öreg. — Éltessen az Isten sokáig, fiam! Magad mikor akarsz indulni?

— Holnap.

— A te csapataid előrementek? Uszty-Medvegyicába?

— Igen. Magad miatt ne aggódj, apám. Az ilyen öregeket, mint te, úgyis hamarosan haza fogjuk engedni. Ti már leszógáltátok a magatok idejét.

— Adná Isten! — Pantyelej Prokofjevics keresztet vetett és szemmel láthatóan végképp megnyugodott.

Felébredtek a gyermekek. Grigorij karjára vette, térdére ültette és egymás után megcsókolgatta őket. Mosolyogva, sokáig hallgatta vidám csicsergésüket.

Milyen illata van e gyermekek hajának! Nap, széna, meleg párna szaga és még valami végtelenül drága illat keveredik benne. És ők maguk is — mindkettő hús az ő húsából, vér az ő véréből — olyanok, mint apró réti madarak. Milyen otrombának látszik rajtuk apjuk nagy fekete keze, amint körülöleli őket. És milyen idegennek tetszett ebben a békés környezetben ő, a messziről jött lovas, aki csak egy kurta napra válik meg lovától, akinek testét átitatta a lóveríték, a katonaélet csípős bűze, a hosszú utak és a szíjszerszám kesernyés szaga...

Grigorij szemét a könny ködfátyla vonta be. Bajusza alatt megmegremegett az ajka... Háromszor kérdett tőle valamit az apja, háromszor nem felelt rá Grigorij. Csak akkor lépett oda az asztalhoz, amikor Natalja megérintette gimnasztyorkája ujját.

Igen, igen, Grigorij határozottan megváltozott! Sohasem volt valami érzékeny ember, még gyermekkorában is csak ritkán sírt. Most pedig, lám, könnyezik, tompán és sűrűn ver a szíve; úgy érzi, mintha torkában hangtalan harang lendülne meg... Egyébként lehet, hogy mindezt csak azért érzi így, mert sokat ivott az éjjel, és egy percet sem aludt...

Hazajött Darja. Már kihajtotta a teheneket a csordalegelőre. Mosolygó ajkát odatartotta Grigorijnak. Mikor a sógor tréfás kézmozdulattal szétsimította bajuszát, és Darja arcához hajlott, a fiatal özvegy behunyta szemét. Grigorij látta, hogy Darja szemepillája megrebbent, mintha szél fújt volna rá. Egy pillanatra az özvegyke hervadatlan arcáról áradó kenőcs fűszeres illata csapta meg.

Darja ugyanolyan, mint volt. Úgy látszik, semmilyen bánat sem tudta megtörni, sőt meghajlítani sem. Úgy élt ezen a kerek világ-

gon, olyan volt, akái a vörösfűz vesszeje: hajlékony, gyönyörű, elérhető.

— Hogy vagy, ángyi? — kérdezte Grigorij.

— Virágjába, mint a tök! — mosolyodott el vakítóan Darja, és behunyta sugárzó szemét. Rögtön a tükörhöz lépett, hogy megigazítsa a kendő alól kicsúszott fürtöket, kicsinosítsa magát.

Ilyen volt! Ezen talán nem is lehetett változtatni. Petro halála is mintha csak ösztökélte volna. Alig tért magához a nyakába zúdult szörnyű baj után, még mohóbban vágyódott az életre, még többet adott külsejére...

Felköltötték a csűrben alvó Dunyaskát. Imádkoztak, és az egész család asztalhoz ült.

— Ejnye, de megöregedtél, bátyus! — sajnálkozott Dunyaska. — Úgy megordasodtál, akár a farkas!

Grigorij némán, mosolytalanul nézett rá az asztalon át, és csak később szólalt meg:

— Ez az én sorsom. Én öregszek, te pedig eladó jánnyá cseperedsz: vőlegényt keresel... De a szívedre kötöm: a mai naptul fogva még csak eszedbe se jusson Miska Kosevoj. Ha meghallom, hogy epedezel utána: egyik lábodra rálépek, a másikat megfogom, oszt széttéplek, mint egy kecskebékát! Megértetted?

Dunyaska olyan piros lett, mint a pipacs; könnyein keresztül nézett Grigorijra.

Bátyja nem vette le róla dühös tekintetét. Egész felbőszült arcán — bajusza alól kivicsorított agyarán, összehúzott szemében — még élesebben kiütközött a vad Melehov-természet.

De Dunyaskát is ugyanabból a fából faragták ám! Mihelyt magához tért a sérelem okozta zavarából, halkan, de határozottan kijelentette:

— A szívnek nem lehet parancsolni, kedves bátyám. Magad is jól tudod.

— Ki kell tépni a szívet, ha nem hallgat a szóra — tanácsolta Grigorij hidegen.

„Éppen te mondod ezt, fiam?" — gondolta Iljinyicsna. Ekkor beleszólt a beszélgetésbe Pantyelej Prokofjevics.

— Fogd be a szád, ebadta kölyke! — üvöltötte, és az asztalra csapott öklével. — Majd beszélek én avval a kelekótya fejeddel, de úgy, hogy Isten se szedi össze a hajad! Nézze meg az ember az ocsmányt! Megyek rögtön, hozom a gyeplűszárat...

— Egy gyeplűszár se maradt meg, apám, mind elvitték! — szakította félbe Darja békességes arccal.

Pantyelej Prokofjevics bőszen villantotta rá szemét, és még mindig ordítva öntötte ki, ami még a begyébe szorult:

— Akkor hozom a nyereghevedert, oszt úgy elpáhollak, hogy hóttig megemlegeted...

— A nyereghevedert is elsinkófálták a veresek! — szúrta közbe Darja most már hangosabban, de ugyanolyan ártatlan szemmel nézett ipára, mint az előbb.

Ez már több volt a soknál: nem tűrhette tovább Pantyelej Prokofjevics. Egy másodpercig menyére meredt, bíborvörös lett néma dühében; hangtalanul tátogott szélesre nyitott szája (ebben a pillanatban vízből kirántott tokra hasonlított), aztán rekedten elkiáltotta magát:

— Elhallgass, átkozott, vinne el az ördög a pokol mélységes fenekére! Szóhoz se hagyja jutni az embert! Micsoda dolog ez?! Te pedig, Dunyaska, úgy tudd meg: ebből nem lesz soha semmi! Apai szóval figyelmeztetlek rá! Jól mondta Grigorij! Ha rá mersz gondolni arra a gazfickóra, én is kitaposom a böndődet. Jól kiválasztottad a vőlegénynek valót! Megbabonázta a lelkét az az akasztófavirág. Hát ember az? Ilyen krisztusáruló Júdás legyen a vőm?! Kerüljön csak egyszer a kezem közé, evvel a két markommal fojtom belé a szuszt. Csak mukkanj egyet: felkapok egy karót, félhóttra verlek!

— Mécsessel sem találsz egy szál karót az egész házad táján sem — sóhajtotta Iljinyicsna. — Még gerjesztőnek való gally sem akad; pucér az udvar, mint a tenyerem! Ezt is meg kellett érni!

Pantyelej Prokofjevics maró célzást sejtett még ebben az ártatlan megjegyzésben is. Kimeredt szemmel bámult az öregaszszonyra, felugrott, mint az őrült, és kiszaladt az udvarra.

Grigorij ledobta a kanalat, eltakarta arcát a törülközővel. Egész testét hangtalan kacagás rázta. Dühe elpárolgott. Olyan jóízűen nevetett, mint valamikor nagyon régen. Mindenki nevetésre fakadt, csak Dunyaska nem. Víg elevenség uralkodott az asztalnál. De mikor feldübörögtek a lépcsőn Pantyelej Prokofjevics léptei, minden arc hirtelen elkomolyodott. Az öreg úgy rontott be, mint a szélvész: hosszú égerfarudat vonszolt maga után.

— Ehun van ni! Ugyi, találtam?! Elég lesz ez mindőtök hátára, hosszú nyelvű boszorkányok! Még hogy nincs egy karó sem!

Hát ez micsoda?! Még neked is jut belőle, te vén satrafa! Megkóstolhatjátok, csak járjon a szátok!

A pózna nem fért be a konyhába; az öreg egy kaszrolyt felborítva, nagy zajjal lökte ki a pitvarba, és fújtatva ült az asztalhoz.

A hangulat szemmel láthatóan elromlott. Pantyelej Prokofjevics szuszogva, szótlanul evett. Hallgattak a többiek is. Darja az asztalra szegezte szemét; félt, hogy kirobban belőle a nevethetnék. Iljinyicsna sóhajtozott, és alig hallhatóan suttogta: „Uram Istenem. Uram Istenem! Úgy látszik, nagyot vétkeztünk ellened, hogy ennyire büntetsz!" Csak Dunyaskának nem volt nevetni való kedve, sőt Natalja is elszomorodott, és töprengett valamin, pedig vígan mosolygott, míg az ipa kint járt.

— Sót ide! Kenyeret! — bődült el néha fenyegetően Pantyelej Prokofjevics, és villámló szemmel méregette a háziakat.

A családi civódás eléggé furcsán ért véget. Az általános hallgatás közepette Misatka újabb sértést vágott nagyapja fejéhez. Nemegyszer hallotta, hogy nagyanyja veszekedés közben mindenféle szitkokat szór a nagyapára. Gyermeki lelke mélységesen felháborodott, hogy az öreg mindenkit meg akar verni, ordít, hogy csak úgy reng belé a ház.

— Ni, hogy dühöng a vén sánta ördög! Rá kéne húzni avval a rúddal a fejére, hogy ne ijesztgessen bennünket meg nagyanyámat...

— Nekem mondod ezt, nagyapádnak?

— Neked hát! — vágta rá keményen, bátran Misatka.

— Szabad nagyapádra ilyen csúnyákat mondani?!

— Hát mit óbégatsz?

— Valóságos kis ördög... — dörmögte Pantyelej Prokofjevics, szakállát simogatva, és meghökkenve nézett végig a felnőtteken. — Biztosan tőled hall ilyen csúnya szavakat, te vén szipirtyó! Te tanítod ilyenekre!

— Ki tanítja?! Nem kell azt tanítani. Teljesen rád meg arra a zabolátlan apjára ütött.

Natalja felállt, megcsetkelte Misatka fenekét.

— Nem szabad így beszélni nagyapáddal. Meg ne halljam még egyszer! — dorgálta.

Misatka elbődült, és Grigorij térde közé fúrta az arcát. Pantyelef Prokofjevics pedig, aki bolondult unokáiért, felugrott az asztal mellől, és könnybe lábadt a szeme.

— Griska! Fiacskám! Az anyád kiskésit! — kiáltott fel boldogan, és le sem törölte a szakállán végigpergő könnyeket. — Jól mondta az öregasszony! Mi fiunk! Igazi Melehov-fajta! Csak nem válik vízzé a vér!... Ez nem tűr el semmit senkinek!... Kis onokám! Drága kis onokám!... Na, verd meg a vén bolondot, amivel akarod!... Ráncigáld meg a szakállát... — És az öreg kikapta Misatkát Grigorij kezéből, magasra emelte a feje fölé.

Mikor véget ért a reggeli, felálltak az asztal mellől. Az asszonyok hozzáfogtak a mosogatáshoz, Pantyelej Prokofjevics pedig rágyújtott, és Grigorijhoz fordult:

— Restellem, nem is szívesen kérlek rá, hisz csak vendég vagy a háznál, de nincs mást mit tenni... Segíts felállítani a sövényt, elkeríteni a szérűt, mert minden kidűlt. Idegent meg hiába hí az ember. Mindenkinek egyformán tönkrement a házatája.

Grigorij szívesen beleegyezett. Ebédig kettesben dolgoskodtak az udvaron, rendbehozták a kerítést.

Az öreg gödröt ásott a veteményeskert cölöpeinek.

— Mahónap megkezdődik a szénakaszálás. Magam sem tudom, vegyek-e kaszálót vagy sem. Mit gondolsz, érdemes gazdálkodni, érdemes gürcölni? — kérdezte. — Mert lehet, hogy egy hónap múlva megint ellátogatnak hozzánk a veresek, oszt ebek harmincadjára jutunk.

— Nem tudom, apám, mi lesz — vallotta be őszintén Grigorij. — Nem is sejtem, mire fordul a helyzet, ki kit gyűr le. Úgy gazdálkodj, hogy ne maradjon egy szem felesleg a hombárban, ne legyen a ház körül semmi elvinnivaló. A mai világba csak bajjal jár az ilyesmi. Nézd az ipamat: egész életébe látástul vakulásig dógozott, gyarapított, kifacsarta az erőt magából is, oszt mije maradt? Egy-két üszkös culáp az udvaron.

— Magam is igy gondoltam, fiam — bólintott rá az öreg, és elfojtott egy feltörő sóhajt.

Többet nem hozta szóba a gazdaságot. Csak délután — mikor észrevette, hogy Grigorij különös gondossággal fonogatja a veszszőajtó sarkát a szérűn — mondta bosszúsan, leplezetlen keserűséggel:

— Csináld, ahogy épp kezedre esik. Mit töröd magad? Nem tart az úgysem örökké!

Úgy látszik, csak most ébredt teljesen tudatára az öreg: hiábavaló minden erőlködés, hogy a régi kerékvágásba zökkentsék visszza az életet...

Naplemente előtt Grigorij abbahagyta a munkát, és bement a házba. Natalja a nagyszobában volt. Kicsinosította magát, mintha ünnep volna. Takarosan illett rá a kék gyapjúszoknya, a mellén betétes, csipkekézelős, égszínű puplinblúz. Arca finoman rózsállott, és halványan fénylett, mert csak az imént mosdott szappannal. Keresett valamit a ládában, de mikor meglátta Grigorijt, lebocsátotta a láda födelét, és mosolyogva egyenesedett fel.

Grigorij leült a ládára.

— Tanyázz le te is kicsit: hónap elmegyek, oszt még beszélni sem tudunk egymással.

Natalja engedelmesen mellé ült. Oldalvást, kissé ijedt szemmel nézett urára. De Grigorij egészen váratlanul megfogta a kezét, és nyájasan mondta:

— Megint kigömbölyödtél, mintha nem is lettél vóna beteg.

— Hát... helyrejött az egészség... Mink, asszonyok, olyan szívósak vagyunk, mint a macska — mondta, félénken elmosolyodott, és lehajtotta a fejét.

Grigorij meglátta pehelyborította, rózsás fülecimpáját és a hajfürtök között sárgálló bőrt a tarkóján.

— Hull a hajad?

— Majdnem mind kihullt. Megvedlek. Nemsoká egészen kopasz leszek.

— Leberetválom, ami még maradt — ajánlotta Grigorij váratlanul.

— Ugyan! — kiáltotta rémülten Natalja. — Olyan leszek, mint a tatár!

— Mánpedig le kell beretválni, különben nem nő többet erősen hajad.

— Anyám megígérte, hogy lenyírja — mosolygott zavartan Natalja, és fürgén fejére vetett egy sűrűn kikékített hófehér keszkenőt.

Itt ült Grigorij mellett a felesége: Misatka és Poljuska anyja. Natasa az ő kedvéért csinosította ki magát, mosta meg az arcát. Sebtiben felkötötte a keszkenőt, hogy ne lássék, milyen rút lett a feje a betegség óta. Nyakát kissé oldalt hajlítva, olyan gyámoltalanul ült Grigorij mellett... Csúnyácska volt, és mégis gyönyörű, mert valami tiszta belső öröm sugárzott belőle. Mindig magas gallért viselt, hogy eltakarja Grigorij elől a sebhelyet, amivel egykor elcsúfította a nyakát. Mindezt őérte tette... A gyengédség hatalmas hulláma öntötte el Grigorij szívét. Mondani akart neki valami

meleg, nyájas szót, de nem jött a szájára egy ige sem; némán magához húzta hát, megcsókolta fehér, lejtős homlokát és bús szemét.

Nem' Azelőtt sohasem kényeztette őt Grigorij nyájas cirógatással. Akszinya eltakarta Natasa egész életét, elfogta előle a napot. Megrendítette a gyöngédség e megnyilvánulása, izgalmában majd lángot vetett a teste, megfogta Grigorij kezét, és ajkához emelte.

Egy percig szótlanul ültek. A lemenő nap bíborsugara hullt a nagyházba. A lépcsőn lármázott a két gyermek. Hallani lehetett, amint Darja kihúzta a kemencéből az áttüzesedett lábasokat, és elégedetlenül pörölt napával: „Biztosan a teheneket sem fejte meg mindennap: az öregebb mahónap elapaszt..."

A legelőről hazajött a csorda. Bőgtek a tehenek; a fiúk nagyokat cserdítettek a karikás szőrcsapójával. Rekedten, szaggatottan bömbölt a falu bikája. Bársonyos bendőjét, kemény húsú, gömbölyű hátát véresre csipdeste a bögöly. A bika bőszen hessegette fejével. Mentében nekiszegte szélesen álló kurta szarvát Asztahovék sövényének, kidöntötte, továbbszaladt. Natalja kitekintett az ablakon.

— A bika is átmenekült a túlsó partra — mondta. — Anyám beszélte: mihint lövődözni kezdtek a faluba, a bika az itatórul egyenest belegázolt a Donba, átúszta a kanyarnál, oszt egész idő alatt odaát bujdosott.

Grigorij hallgatott, elgondolkozott. Miért ilyen bánatos Natalja szeme? Hol felvillant, hol eltűnt benne valami titokzatos, valami megfoghatatlan. Bús volt és érthetetlen még az öröme is... Talán megtudta, hogy az ura találkozott Akszinyával Vesenszkajában.

— Miért vagy máma olyan borongós, Natalja? — kérdezte végül. — Micsoda nyomja a szíved? Mondd meg bátran. No!

Könnyet, szemrehányást várt... De Natalja ijedten felelte:

— Nem, nem vagyok én szomorú, csak te látod úgy... Igaz: még nem gyógyultam meg teljesen. Szédülök. Ha lehajlok vagy felemelek valamit, elsetétül előttem a világ.

Grigorij firtatóan nézett rá.

— Nem esett bajod, míg odavótam?... Nem nyúltak hozzád? — kérdezte ismét.

— Nem, nem! Ugyan mi jutott eszedbe! Hiszen egész idő alatt betegen feküdtem. — Nyíltan Grigorij szemébe nézett, és picikét még el is mosolyodott. Hallgatott egy darabig, aztán megkérdezte:

— Hónap jókor indulsz?

— Hajnalba.

— Nem tőtheted itt a napot? — Natalja hangjában bizonytalan, félénk öröm csendült meg.

De Grigorij tagadóan rázta fejét.

— Fel kell tűzni a vállpántot neked is, vagy hogy lesz? — kérdezte Natalja sóhajtva.

— Fel kell!

— Akkor vesd le az inged. Felvarrom, míg látni lehet.

Grigorij krákogva húzta le gimnasztyorkáját. Még nem szikkadt meg rajta az izzadság. Nedves foltok sötétlettek a hátán, vállán, ott, ahol a vállszíj fényesre dörzsölt csíkokat hagyott. Natalja elővette a ládából a napszítta, keki színű vállpántot.

— Ezt? — kérdezte.

— Azt! Vigyáztál rá?

— Elástuk a ládát — válaszolta Natalja alig hallhatóan, és a tű fokába bökdöste a cérna végét. Lopva arcához emelte a poros gimnasztyorkát, és mohón szívta be az oly drága, sziksós veritékszagot.

— Mit csinálsz? — kérdezte elámulva Grigorij.

— A te szagod! — mondta Natalja csillogó szemmel; lehajtotta fejét, hogy elleplezze az orcáján hirtelen elömlő pirosságot, és fürgén öltögetett a tűvel.

Grigorij felöltötte a gimnasztyorkát, elkomorodott, és rándított egyet a vállán.

— Sokkal csinosabb vagy pánttal! — mondta Natalja, és titkolatlan rajongással nézett urára.

De Grigorij sandán pillantott bal vállára, és nagyot sóhajtott:

— Bár sohase látnám többet! Nem értesz te hozzá, Nataljuska!

Még sokáig üldögéltek a nagyszobában a ládán, és egymás kezét fogva, némán gondolkozott mindegyikük a maga baján.

Mikor bealkonyodott, és az épületek sűrű, lila árnyékot vetettek a kihűlt földre, vacsorázni indultak a konyhába.

Elmúlt az éjszaka is. Hajnalig lobogtak az égen a szárazvillámok, világos virradatig csattogtak a meggyesben a fülemülék. Grigorij felébredt, de sokáig hevert még behunyt szemmel. Hallgatta az andalító, édes fülemüle-dalt, aztán halkan, hogy Natalját fel ne serkentse, leszállt az ágyról, felöltözött, kiment az udvarra.

Pantyelej Prokofjevics megetette a katonalovat, és szolgálatkészen ajánlotta:

— Rögtön levezetem, megfürösztöm a nagy út előtt.

— Kár a fáradságér — mondta Grigorij. Didergett a hajnal-előtti nyirkos hidegben.

— Jól kialudtad magad? — érdeklődött az öreg.

— Mélyen aludtam de ez a sok fülemüle felébresztett. Szörnyű, hogy zsinatolnak egész éccaka.

Pantyelej Prokofjevics leakasztotta az abrakos tarisznyát a ló fejéről és elmosolyodott.

— Azoknak, fiacskám. az a dógok. Néha megirigyli az ember ezeket az Istenke madárkéit... Nem ismerik sem a háborút, sem a nyomort...

Prohor odalovagolt a kapuhoz. Frissen borotvált, beszédes és — mint mindig — most is jókedvű volt. Cölöphöz kötötte a kantárszárat, odament Grigorijhoz. Vitorlavászon-blúzát simára vasaltak. Vállán vadonatúj pánt.

— Te is felvarrtad a pántod, Grigorij Pantyelejevics? — rikkantotta, amint közeledett. — Jól elhevergettek a ládafiában, a fene egye meg! Most mán sose nyűjük el! Hóttig kitart! Azt mondom az asszonynak: „Ne varrd rá olyan erősen, te bolond! Csak túzd meg egy kicsit, hogy le ne tépje a szél, jó lesz az úgy is!" Mer különben pórul járhat az ember! Mihint fogságba esik, rögtön látják a sávokon, hogy ha nincs is tisztirangom, de az őrmesterségig csak felvittem. „Hej, te emilyen-amolyan — förmednek majd rám — ha tudtál szógálni, tudj a falhoz is állni!" Nézd, hogy fityeg ez a pánt a vállamon. Rohógni kell!

Prohor pántját valóban igen hevenyében varrták fel. csak az imádság tartotta a vállon.

Pantyelej Prokofjevics hahotában tört ki. Deres szakálla közt meg-megcsillantak még ép, fehér fogai.

— Ez osztán a jó kozák! Szóval: le a pántot, ha rezdül a bokor?!

— Persze! Te tán másképp gondoltad, mi? — nevetett Prohor.

Grigorij mosolyogva mondta az öregnek:

— Látod, apám, milyen vitéz futárra tettem szert? De hogyha evvel kutyaszorítóba kerül az ember, csak kikecmereg belőle valahogy.

— Úgy van az, Grigorij Pantyelejevics, amint mondani szokták: „Többet ér egy élő gebe, mint egy döglött paripa" — mentegetőzött Prohor. Könnyed mozdulattal letépte, és zsebbe dugta a pántot. — Majd felvarrjuk, ha közeledünk a fronthoz.

Grigorij sebtében megreggelizett. Elbúcsúzott a családtól.

— Ótalmazzon a mennyek királynéja! — suttogta Iljinyicsna

szinte magán kívül, és csókkal árasztotta el fiát. — Hisz úgyis te maradtál az egyetlenem...

— Na: hosszú búcsú — fölös könny! Isten áldja! — mondta Grigorij remegő hangon, és odament a lovához.

Natalja a napa fekete keszkenőjét kapta fejére, és kiszaladt az utcára is. A gyermekek szoknyája aljába csimpaszkodtak. Poljuska vigasztalhatatlanul zokogott, könnyében fuldokolva esdekelt anyjának:

— Ne engedd el! Ne engedd el, édesanyám! Megölik a háborúba! Édesapám, ne menj oda!

Misatkának remegett az ajka, de nem: ő egy könnyet sem ejtett. Férfiasan türtőztette magát, és dühösen ripakodott rá húgocskájára:

— Ne bőgj, te bolond! Nem mindenkit ölnek meg a háborúba sem!

Keményen agyába véste nagyapja szavát, hogy „a kozák sose rí", „kozáknak sírni örökös szégyen". De mikor apja — már lóháton ülve — nyergébe emelte és megcsókolgatta, a kisfiú megdöbbenve vette észre, hogy édesapja szemepillája nedves. Ekkor aztán Misatka se állta tovább a próbát: úgy megeredt a könny a szeméből, mint a záporeső! Apjának szíjjal körülövezett mellére rejtette arcát.

— Inkább nagyapám menjen harcolni! Mit érünk mink úvélle!... Nem engedem, hogy te menj!

Grigorij óvatosan a földre bocsátotta kisfiát, kezefejével megtörülte a szemét, és némán indította meg a paripát.

Hányszor fordult már meg vele a katonaló a szülei hajlék tornáca előtt, hányszor kapálta patájával udvaruk földjét, hányszor nyargalt vele dűlőkön, pusztai úttalan utakon a frontra, oda, ahol a fekete halál ejt vészes rovást a kozákokon, ahol a kozák dal szerint „búban telik az óra, bánatban a nap!" De még sosem hagyta el Grigorij ilyen nehéz szívvel a falut, mint ezen a bűbájos reggelen...

Homályos sejtelmek bilincsébe verve, izgalom és bánat nyűge alatt lovagolt. Kápára dobta a kantárszárat. Nem nézett hátra, csak a dombnál. A keresztútnál, ahol a poros dűlő a szélmalom felé fordul, visszatekintett. A kapuban már csak Natalja állt. A hajnali friss szél majd kitépte kezéből a gyászszínű, fekete kendőt.

A kék égen, mint mélymedrű tóban, szélfodrozta felhők úsztak és úsztak. A látóhatár hepehupás karimáján rezgett a délibáb. A lovak lépésben mentek. Prohor a nyeregben ringatózva szunyókált. Grigorij összeszorította a fogát, és gyakran hátranézett.

Eleinte csak a füzek zöld kúpját meg a Don szeszélyesen kanyargó ezüstszalagját és egy szélmalom lassan csapkodó szárnyát pillantotta meg. Aztán délnek fordult az út. A letaposott vetések mögött előtűnt a vizesrét, a Don, a szélmalom... Grigorij fütyörészett. Mereven bámult lova aranysárga nyakára, melyet apró verejtékgyöngy borított. Többé már nem fordult hátra a nyeregben... A fene egye meg azt a háborút! Harc folyt a Csirnél, végigvonult a Don mentén. Nemsokára a Hopjor, a Medvegyica, a Buzuluk partján fognak dörögni az ágyúk. „Utoljára is — hát nem mindegy, hol teríti földre az ellenség golyója?" — gondolta Grigorij.

9

A harc Uszty-Medvegyica előterében folyt. Grigorij tompa ágyúdörejt hallott, mikor a nyáridűlőről felért a Hetman útra.

Az úton lépten-nyomon a sebesen visszavonuló vörös csapatok nyomára bukkant. Sok gazdátlanul hányódó talyigát és szekeret találtak. Matvejevszk falván túl egy árokban szétlőtt tengelyű, roncsolt talpú ágyú hányódott. Az ágyútalyiga hámfáján ferdén levagdosott istrángszár csüngött. Az ároktól fél versztányira, a szikfoltokon, a napperzselte, alacsony fűben keki zubbonyos, nadrágos, lábtekercses és otrombán vasalt csizmás harcosok hullája hevert. Vöröskatonák voltak, akiket utolért és lemészárolt a kozák lovasság.

Grigorij, amint elhaladt mellettük, minden nehézség nélkül megállapította ezt: különben nem ömlött és nem száradt volna annyi vér a felkunkorodott zubbonyokra, nem ilyen tartásban feküdnének a tetemek. Úgy hevertek, mint a lekaszált széna. A kozákok nem is érkeztek levetkőztetni őket. Nyilván csak azért, mert nem akarták abbahagyni az üldözést.

Egy galagonyabokor mellett kozák holtteste feküdt, hátranyaklott fejjel. Szélesen szétvetett lábán, buggyos nadrágján oldalsáv rikított. Nem messzire döglött, világos pejló hevert. Sárgára festett fájú, ócska nyereg volt a háton.

Grigorij és Prohor lova kifáradt. Meg kellett volna etetni őket. De Grigorij nem akart megállni olyan helyen, ahol csak nemrég vonult át a harc. Megtett még egy versztát, leereszkedett egy szárazérbe, és megállította a lovat. Nem messzire tó látszott. A töltést a sárga földig szétmosta a víz. Prohor már éppen oda akart lovagolni a tóhoz — amelynek szélén felcserepesedett, megrepedezett a föld — de rögtön vissza is fordult.

— Mi az? — kérdezte Grigorij.

— Eredj oda, nézd meg.

Grigorij a szétmosott töltésig ment. Az egyik padmalyban megölt asszony holtteste feküdt. Arca kék szoknyája aljával volt betakarva. Napbarnította ikrájú, térdén gödröcskés, húsos, fehér lába szégyentelen, iszonyú pózba volt széthúzva. Karját háta alá csavarták.

Grigorij sietve leszállt a lóról, levette sapkáját, odahajolt, és megigazította a szoknyát a meggyilkolt asszonyon. Az olajbarna, fiatal arc a halál után is szép maradt. Szemöldökének fájdalmasan megtörő fekete íve alatt üvegesen csillogott a félig behunyt szem. Lágy vonalú, kivicsorított szájában gyöngysorként ragyogtak a keményen összeszorított fogak. A fűhöz szorított orcára vékony hajfürt hullt. Ezen az orcán — amelyre a halál már sáfrányos, halvány árnyékot vetett — sebbel-lobbal mászkáltak a hangyák.

— Milyen szép asszonyt pusztítottak el azok a gazemberek! — mondta halkan Prohor.

Egy percig hallgatott, aztán nagyot sercintett elkeseredésében.

— Én rögtön falhoz állítanám az ilyen... ügyeskedőket! Menjünk innét, az Isten áldjon meg! Nem tudok ránézni! Elfacsarodik a szívem!

— Eltemessük? — kérdezte Grigorij.

— Mik vagyunk mink, hogy sorba eltemessünk minden hóttat? — kérdezte felháborodva Prohor. — Jagodnojéba azt az öreget tettük sírba. most meg ezt az asszonyt akarod elásni?! Hisz ha mind el akarnánk kaparni, akkor lekopna a bőr a markunkról! Meg osztán mivel ásnánk meg a sírt? Karddal nem lehet, pajtás, mert a főd rőfnyire megkövesedett ebbe a nagy melegbe.

Prohor annyira sietett, hogy alig talált bele a kengyelbe csizmája orrával.

Megint fellovagoltak a dombhátra. Prohor erősen törte a fejét valamin:

— Nem volt még elég ebből a vérontásbul, Pantyelejevics?

— Alighanem.

— Mit gondolsz, hamar vége lesz mán?

— Mihint agyonvernek bennünket, azonnal vége lesz.

— Még ez csak a cifra élet, a fene enné meg! Akkor mán mihamarább verjenek agyon, a teremtésit! Ha a német háborúba — megesett — szántszándékkel ellűtte valamék az ujját, örökre hazaküldték, most bezzeg kitépheti az egész karját, akkor is kényszerítik, hogy tovább szógáljon. Behíják a kacskákat, behíják a sántákat, a kancsikat, a sérveseket, behínak mindenféle szemetet, csak tipegni tudjon a két lábán. Hát hogy szakadna akkor vége a háborúnak?! Egye meg a fene az egészet! — mondta elkeseredetten Prohor. Letért az útról, gyalog szállt, dörmögött valamit halkan, és megeresztette a lovon a hevedert.

Grigorij éjjel érkezett meg az Uszty-Medvegyicától nem messzire fekvő Hovanszk falvába. A 3. ezrednek a falu szélén álló előőrse feltartóztatta, de hangjáról rögtön felismerte a hadosztályparancsnokot. Grigorij kérdésére közölték a kozákok, hogy a hadosztálytörzs ebben a faluban állomásozik, és hogy Kopilov kapitány. a törzs parancsnoka minden percben várja őt. A bőbeszédű őrsparancsnok Grigorij mellé rendelte az egyik kozákot, megparancsolta, hogy vezesse el a hadosztályparancsnokot a törzshöz. Utoljára megjegyezte:

— Hanem amazok nagyon megerősödtek. Grigorij Pantyelejevics, és biztosan nem egyhamar foglaljuk el Uszty-Medvegyicát. Különben hát, ki tudja!... A mi erőnk is elegendő. Azt beszélik, hogy Morozovszkaja felől angol csapatok jönnek. Maga nem hallotta?

— Nem — felelte Grigorij, és megindította lovát.

Annak a háznak az ablakain, amelyet a törzs részére foglaltak le, szorosan be voltak csukva a zsalugáterek. Grigorij azt hitte, hogy a szobákban senki sincs, mikor azonban belépett a folyosóra, tompa, de élénk zsivaj ütötte meg a fülét. Az éjszakai sötétség után majd megvakította a szoba mennyezetéről csüngő nagy lámpa fénye; orralyukába kapadohány füstjének sűrű, kesernyés szaga csapott.

— Na, végre! Csakhogy itt vagy már! — szólalt meg Kopilov, és előbukkant valahonnan az asztal felett gombolygó kék füstfelhőből. — Nem győztünk már várni, testvér!

Grigorij kezet fogott a jelenlevőkkel, levetette köpenyét, levette sapkáját, és az asztalhoz lépett.

— Tyű, de telefüstöltétek a házat! Lélegzeni se lehet benne. Nyissatok ki legalább egy kis ablakot! Mér zárkóztatok úgy be hét lakatra?! — mondta, és összeráncolta homlokát.

A Kopilov mellett ülő Harlampij Jermakov elmosolyodott:

— A mi órunk mán megszokta. Nem érezzük. — Könyökével kinyomta az egyik ablakszemet, és erőlködve tárta ki a fél zsalut.

A szobába friss éjszakai levegő tódult be. A lámpa lángja fényesen fellobbant és kialudt.

— Na, ez ügyes volt! Hát mér nyomtad ki azt az üveget? — kérdezte bosszúsan Kopilov, és az asztalon kaparászott. — Kinek van gyufája? Csak vigyázzunk, mert tinta van a térkép mellett.

Lámpát gyújtottak, becsukták a zsalu szárnyát, és Kopilov sietve kezdte:

— A front mai helyzete, Melehov elvtárs, a következő: a vörösök szilárdan tartják Uszty-Medvegyicát. Körülbelül négyezer főnyi lövész csapattal három oldalról is fedezik. Van lövegük és géppuskájuk is bőven. A kolostornál és még sok helyütt futóárkokat ástak. A Donon inneni magaslatokat ugyancsak ők foglalták el. Az állásaik pedig — bár nem lehet azt állítani, hogy bevehetetlenek volnának — mégiscsak eléggé nehezen hozzáférhetőek. Ami saját erőnket illeti: Fichalaurov tábornok két hadosztályán és két tiszti rohamosztagon kívül megérkezett a Bogatirjov-dandár kerek létszámban, azonfelül itt van a mi első hadosztályunk. De nem teljes állományában, mert a gyalogezred valahol Uszty-Hopjorszkaja alatt maradt, a lovasok mind megérkeztek, az egyes századokban azonban korántsem teljes a létszám.

— Az én ezredem harmadik századában például csak harminchnyolc kozák van — mondta Dudarev tiszthelyettes, a 4. ezred parancsnoka.

— És hány volt? — érdeklődött Jermakov.

— Kilencvenegy.

— Hogy engedhetted meg, hogy szétszéledjen a század?! — kérdezte Grigorij, és komoran dobolt az asztalon.

— Az ördög sem tarthatja vissza őket! Szétszóródtak falvakszerte· látogatóba mentek haza. De most már megint gyülekeznek. Máma hárman is visszajöttek.

Kopilov Grigorij elé tolta a térképet. Kisujjával mutogatta a csapatok elhelyezkedését, és folytatta:

— Még nem lendültünk bele a támadásba. Csak a második ezredünk támadott tegnap gyalogszerrel ezen a frontszakaszon, de sikertelenül.

— Nagy a veszteség?

— Az ezredparancsnok jelentése szerint tegnap huszonhat embert vesztett az ezred. Ami pedig az erőviszonyokat illeti, szám szerint mi vagyunk túlsúlyban, de a gyalogság támogatására nincs elég géppuskánk. Baj van a lövedékkel. A hadtáposztály vezetője négyszáz tüzérségi gránátot és másfél ezer töltényt ígért, mihelyt megérkezik a lőszerszállítmány. De mikor érkezik az meg?! Nekünk pedig támadnunk kell. Így parancsolta Fichalaurov. Azt javasolja, hogy küldjünk egy ezredet a rohamosztagosok támogatására. Tegnap négyszer indultak támadásra. Óriási veszteséget szenvedtek. Olyan szívósan verekedtek, mint az ördögök! Így aztán Fichalaurov azt ajánlja, hogy erősítsük meg a jobbszárnyat, és ide helyezzük át a támadás centrumát, látod? A terep itt lehetővé teszi, hogy száz-százötven ölnyire megközelítsük az ellenség lövészárkait. Most jut eszembe: éppen az imént nyargalt el a segédtisztje. Azt a szóbeli rendelkezést hozta: holnap reggel hat órára te meg én keressük fel a hadműveletek egybehangolása végett. Fichalaurov tábornok és hadosztálytörzse most Bolsoj Szenyin falvában tartózkodik. Lényegében az a feladat, hogy visszaszorítsuk az ellenséget, míg Szebrjakovo állomásról meg nem érkeznek az erősítései. A Don túlsó partján nem túlságosan aktívak a mieink... A negyedik hadosztály átkelt ugyan a Hopjoron, de a vörösök erős hátvédekkel makacsul tartják a vasút felé vezető utat. Pontonhidat vertek a Donon, és gyors ütemben szállítják ki Uszty-Medvegyicából a hadfelszerelést meg a lőszert.

— A kozákok olyasmit fecsegnek, hogy jönnek a szövetségesek. Igaz?

— Beszélik, hogy Csernisevszkajából több angol üteg és harckocsi tart errefelé. De az a kérdés: hogyan kelnek át ezek a tankok a Donon? A harckocsik jöttének híre, véleményem szerint, mendemonda! Régóta emlegetik már azokat, még sincs itt egy sem...

A szobában sokáig csend uralkodott.

Kopilov kigombolta tűzött zsebes barna tiszti zubbonyát, tenyerével alátámasztotta gesztenyeszín sörtével borított, telt orcáját, eltűnődve, sokáig rágcsálta kialudt cigarettája csonkját. Szétülő, kerek, sötét szeme fáradtan hunyorgott, szép arcát meggyűrte a sok álmatlan éjszaka.

Valamikor egyházi iskolában tanítóskodott, vasárnap eljárt a városi kereskedőkhöz, csapdlecsacsit játszott a kupecnékkal, kopejkás alapon preferánszot a kupecekkel. Mesterien gitározott, vidám, jó társalgó fiatalember volt. Aztán elvett egy nagyon fiatal tanítónőcskét, és minden bizonnyal így él, tanítóskodik tovább is a faluban, míg csak nyugalomba nem vonul, ha a nagy háborúban be nem hívják katonai szolgálatra. A junkeriskola elvégzése után a nyugati arcvonalra, az egyik kozák ezredhez vezényelték. A háború mit sem változtatott Kopilov jellemén és külsején. Volt valami ártatlan, mélyen polgári jelleg alacsony, köpcös alakján, barátságos arcán, a kardviselés sajátos módjában, az alacsonyabb rangúakkal való érintkezés modorában. Hangjából hiányzott a parancsolgató, érces tónus; idegen volt tőle a katonákra általában jellemző lakonikus kifejezésmód; a tiszti egyenruha úgy lógott rajta, mint a zsák, a fronton eltöltött három év alatt sem sajátította el a feszes, katonás tartást. Egyszóval mindene elárulta, hogy véletlenül csöppent a hadfiak közé. Inkább tiszti ruhába öltözött, elhájasodott nyárspolgárhoz hasonlított, semmint vérbeli tiszthez, de a kozákok mégis tisztelték, becsülték, és a parancsnoksági tanácskozásokon mindig hallgattak a szavára. A felkelők parancsnoki kara sokra értékelte Kopilovot józan eszéért, hajlékony modoráért és csöppet sem fitogtatott, de a harcokban számtalanszor kipróbált bátorságáért.

Kopilov előtt az írástudatlan, buta Kruzsilin zászlós volt Grigorij törzsparancsoka; a Csir menti harcokban esett el. Miután Kopilov átvette a törzset, ügyesen, értelmesen, józan óvatossággal irányította az ügyeket. Ugyanolyan lelkiismeretesen elüldögélt a parancsnokságon, míg aprólékosan kidolgozta a hadműveletek tervét, mint ahogyan valamikor a nebulók irkáinak javításán görnyedezett, de ha a szükség úgy kívánta, Grigorij első szavára otthagyta a törzset, lóra pattant, átvette valamelyik ezred parancsnokságát, és csatába vezette.

Grigorij eleinte bizonyos elfogultsággal bánt az új törzsparancsnokkal, de két hónap alatt közelebbről megismerte, és egy csata után kereken meg is mondta: „Rossz véleményem volt rólad, Kopilov. Most már látom, tévedtem. Bocsáss meg érte." Kopilov elmosolyodott. Nem szólt semmit, de ez az esetlenül kifejezett elismerés szemmel láthatóan hízelgett neki.

Mivel nem piszkálta becsvágy, és nem volt szilárd politikai meggyőződése, a háborút csupán kikerülhetetlen rossznak tekintette,

és nem győzte várni a végét. Most sem azon töprengett, hogyan fejlesszék ki az Uszty-Medvegyica elfoglalását célzó hadműveleteket; szülőfaluja és az otthoniak jutottak eszébe; arra gondolt: milyen jó volna hazamenni vagy hatheti szabadságra...

Grigorij hosszan nézett Kopilovra, aztán felállt.

— Na, cimborák, oszolj, gyerünk aludni. Kár most azon törni a fejünket, hogy foglaljuk el Uszty-Medvegyicát. Ezentúl úgyis a generálisok fognak gondolkozni is, határozni is mihelyettünk. Menjünk el holnap Fichalaurovhoz, hadd okosítson meg bennünket, veszőköket... A második ezred ügyét szerintem így kell elintézni: amíg még tehetjük, tehát még ma, el kell csapni Dudarev ezredparancsnokot, meg kell fosztani rangjától, kitüntetésétől...

— Meg a kásaporciójától — szúrta közbe Jermakov.

— Nem tréfálok — folytatta Grigorij. — Még ma századparancsnoknak kell megtenni, és Harlampijt kell kivezényelni ezredparancsnoknak. Rögtön rohanj is oda, Jermakov, vedd át az ezredet, és reggel várjad a mi utasításainkat. A Dudarev leváltásáról szóló parancsot azonnal megírja Kopilov. Vidd mingyán magaddal. Úgy látom, Dudarev sehogy sem boldogul. Annyit sem ért a dolgához, mint tyúk az ábécéhez. Attól tartok, hogy megint fejjel ereszti falnak a kozákokat. A gyalogos harc, az olyan... Ott könnyen a fűbe harap az egész csapat, ha fajankó a parancsnoka.

— Igazad van. Helyeslem Dudarev leváltását — támogatta Kopilov Melehovot.

— Hát te, Jermakov? Ellenzed — kérdezte Grigorij, mikor némi elégedetlenséget vett észre Jermakov arcán.

— Nem én! Hát mán a szemöldököm se szabad megmozdítani?

— No, annál jobb. Jermakov sem ellenzi. Az ő lovas ezredét egyelőre Rjabcsikov veszi át. Írd meg a parancsot, Mihajlo Grigorics, aztán feküdj le és aludj! De hatkor talpon légy! Megyünk a tábornokhoz. Négy ordinánccot viszek magammal.

Kopilov meglepetten rántotta fel szemöldökét.

— Minek neked annyi?

— Fityogtatni! Minket sem a gólya kőtött, a teremtésit! Hadosztálynak parancsolunk, vagy mi a szösz?! — Grigorij elnevette magát, rándított egyet a vállán, panyókára vetette köpenyét, és a kijárat felé indult.

A fészerben feküdt le. Pokrócot terített maga alá. Nem húzta le a csizmát, még a köpenyt sem vetette le. Az udvaron sokáig lármáztak a küldöncök, valahol a közelben prüszköltek és tempósan

rágták az abrakot a lovak. Grigorij szárított trágya és a nappali melegtől még mindig langyos föld szagát érezte. Félálomban hallotta a küldöncök nevetését; hallotta, amint az egyik — hangja szerint fiatal — legény a lovát nyergelve, nagy sóhajjal mondta:

— Hej, fiúk, de ránk jár a rúd! Éjnek évadján is: „Nesze, lódulj evvel a levéllel!" Se nyugta, se álma nincs az embernek... Hóha, az ördög bújjon beléd! Lábodat! Lábod, hé, ha mondják!

Egy másik tompa, náthás basszus hangon, halkan dudorászott:

— „De meguntam ezt a gyöngyéletet, meg ám, tönkretett magamat, tönkre a paripám..." — Aztán rimánkodó, hadaró prózába csapott át: — Szórjál ide egy cigarettára való dohánt, Proska. Ejnye, de szűkmarkú vagy! Elfelejtetted, hogy Belavin alatt néked adtam egy vereskatona-bakancsot. Aljas dög vagy! Más hóttig hálás lett vón olyan jó lábbeliért, tülled meg egy cigarettára való dohánt se lehet kikunyerálni!

A ló foga közt megzörrent a zabola. A paripa egész bensejével mélyet sóhajtott és elindult; patája szárazon csattogott a szikkadt, kőkemény földön. „Mind csak erről beszél... De meguntuk ezt a gyöngyéletet, meg ám..." — ismételte gondolatban Grigorij, és rögtön elaludt. Mihelyt elaludt, olyan álmot látott, amely már régebben is megjelent előtte: barna mezőn, magas szálú tarlón vörös rajvonalak haladnak. Ameddig csak a szem ellát, olyan hosszan húzódik az első vonal. Mögötte hat vagy hét csatárlánc. Nyomasztó csöndben közelednek a támadók. Nőnek, növekednek a kis fekete alakok, és már látni lehet, amint botladozó, gyors léptekkel jönnek, lőtávolságba érnek, előreszegezett puskával futnak a kitátott, de hangtalan szájú, füleskucsmás emberek. Grigorij sekély lövészárokban hever, görcsösen rángatja a puska závárját, sűrűn lő. Lövéseivel egyre-másra teríti le az ellenséget. Hullnak a vöröskatonák. Új tárt dug a závárba, egy percre oldalt tekint. Látja: a szomszédos lövészárkokból felugrálnak a kozákok. Megfordulnak, és futásnak erednek. Arcukat rémület torzítja el. Grigorij hallja szíve ijedt dobogását. Elordítja magát: „Lőjetek! Gazemberek! Hová rohantok! Állj! Ne rohanj!" Teli torokból kiabál, de hangja meglepően gyenge, alig hallani. Borzalom hatalmasodik el rajta! Ő is felugrik, állva lő rá egy olajbarna arcú idősebb vöröskatonára, és látja, hogy elvéti. A vöröskatona arca lelkes, komoly és rettenthetetlen. Könnyedén fut, alig éri a lába a földet. Szemöldökét összehúzza, kucsmáját tarkójára tolja. Köpenye alja övébe van tűzve. Grigorij egy pillanatig a feléje szaladó

ellenséget nézi. Látja csillogó szemét, pelyhes, göndör kis szakállal benőtt halvány arcát, látja a csizma széles, rövid szárát, a kissé leeresztett puskacső apró, fekete szemét és a sötét szuronynak a futás ütemére felette himbálózó hegyét. Megfoghatatlan félelem szállja meg Grigorijt. Rángatja a puska závárját, de a závár felmondja a szolgálatot. Berozsdásodott. Grigorij kétségbeesésében a térdéhez veri a závárt — az sem segít! A vöröskatona már csak öt lépésnyire van. Grigorij megfordul, és futásnak ered. Előtte szaladó kozákoktól hemzseg az egész csupasz, barna mező. Grigorij hallja, hogy a háta mögött zihálva fut az üldöző, hallja lába dübörgését; de már nem tudja gyorsítani az iramot. Szörnyű erőfeszítésébe kerül, hogy gyámoltalanul berogyó lábát gyorsabb futásra kényszerítse. Végül elér egy elvadult, komor temetőt, átugrik a kidőlt kerítésen, rohan, rohan a besüppedt sírok, megdőlt keresztek és feszületek között. Még egy utolsó erőfeszítés — és megmenekül. De a döngő futás mindjobban erősödik, mind hangosabban dübörög mögötte. Az üldöző forró lehelete megcsapja Grigorij nyakát, és ugyanabban a pillanatban már érzi is, hogy megragadják köpenye hátulsó pántját és alját. Tompa kiáltás tör ki belőle, és felébred. Hanyatt fekszik. Szűk csizmába szorított lába elzsibbadt. Homlokán hideg veríték, egész teste sajog, mintha összeverték volna. „Pfű, egye meg a fene!" — dörmögi rekedten. Élvezettel hallgatja tulajdon hangját, és még mindig nem akarja elhinni, hogy mindaz, amit az imént átélt: álom. Aztán oldalára fordul, fejebúbjáig beburkolózik köpenyébe: „Közel kellett volna eresztenі, elhárítani az ütést, leteríteni a puskatussal, és csak azután menekülni tovább!" Egy pillanatig elgondolkozik a másodszor is kísértő álmon. Boldog izgalmat érez, hogy mindez csak rossz álom, és a valóságban egyelőre semmi sem fenyegeti. „Furcsa: ha álmodja az ember, százszorta iszonyúbb, mint ha éber állapotban történik. Soha életemben nem éreztem még ilyen félelmet, pedig hányszor kerültem már nyakig a csávába!" — gondolja, élvezettel nyújtja ki zsibbadt lábát, és megint elalszik.

10

Hajnalban Kopilov keltette fel.

— Talpra! Készülj! Gyerünk! Az a parancs, hogy hatra ott legyünk!

A törzsparancsnok az imént borotválkozott, megtisztította csizmáját, gyűrött, de tiszta zubbonyt öltött. Nyilván sietett, mert pufók arcát két helyen is megvágta a borotvával. De egész külseje szokatlan piperkőcséget, katonás délcegséget mutatott.

Grigorij kákán csomót kereső tekintettel mérte végig tetőtől talpig, és azt gondolta: „Lám, hogy kicsípte magát. Nem akar pacuhán kerülni a tábornok szeme elé!"

Mintha csak nyomon követte volna ezt a gondolatmenetet, megszólalt Kopilov:

— Kényelmetlen volna paslán megjelenni előtte. Azt javallom, hozd rendbe magad te is.

— Így is, úgy is leszedi rólunk a keresztvizet! — dörmögte Grigorij, és jót nyújtózott. — Az a parancs — mondod — hogy hatra ott legyünk? Hát most már parancsokat osztogatnak nekünk?

Kopilov elnevette magát, és vállat vont.

— Új idők, új nóták. Magasabb a rangjuk, engedelmességgel tartozunk iránluk. Fichalaurov tábornok: persze hogy nem ő jön hozzánk, hanem fordítva.

— Ez igaz. Amilyen kását főztünk, olyat eszünk is — mondta, és a kúthoz indult mosakodni.

A gazdasszony futvást-futott a házba, tiszta varrottas törülközőt hozott, és mély meghajlással nyújtotta oda Grigorijnak. Melehov bőszen dörzsölte a törülköző végével a hideg víz égette, téglavörös arcát.

— Igazad van, csakhogy a tábornok uraknak sem vóna szabad elfelejteni valamit — mondta az odasétáló Kopilovnak. — Más lett a nép a forradalom óta. Mintha kicserélték vóna! Úk meg még most is a régi rőffel mérnek. Mánpedig vigyázzanak, mert az a rőfrúd könnyen eltörik... Nehezen igazodnak a fordulatokho. Kulimázt az agyuk kerekének, hogy ne nyikorogjon!

— Mire mondod ezt? — kérdezte szórakozottan Kopilov, és lefújt ruhája ujjáról egy rátapadt szalmaszálat.

— Azér, mert űnállok minden a régi regula szerint folyik. Éngem például már a német háborúban előléptettek tisztté. Vérem hullatásával szógáltam meg! De mihelyt tiszti társaságba kerülök, úgy érzem, mintha gatyaszárba kimennék a házbul a hidegre. Olyan fagyos levegő csap meg, hogy libabőrös lesz tülle a hátam! — Grigorij dühösen villogtatta szemét, és — bár maga sem vette észre — szinte már kiabált a végén.

Kopilov bosszúsan nézett szét.

— Halkabban, te meghallják a küldöncök!

— És mi ennek az oka, kérdem — folytatta Grigorij mérsékeltebb hangon. — Az, hogy fehér holló vagyok köztök. Az ű kacsójukhoz képest, az én kezem pata, mert még rajta van a régi kéreg! Ük ügyesen csattogtatják a bokájokat, én pedig csetlek-botlok, akármilyen fürgén fordulok is! Ük szagos szappannal mossák, mindenféle női kenőccsel mázolják be a pofájukat, illatosak. Énrullam pedig csak úgy szakad a lóhúgy, a veríték büdössége. Ük mind tanult emberek, én nagy nehezen végeztem el az elemi iskolát is. Tetőtül talpig idegennek tekintenek. Ez itt a bökkenő! Valahányszor kijövünk közülük, mindig úgy érzem, mintha pókháló lepte vóna be az arcomat: csiklandoz valami: szörnyű kellemetlen. Szeretnék megtisztálkodni utána! — Grigorij a kútkávára dobta a törülközőt, egy csonka szarufésűvel megfésülte haját. Olajbarna arca fölött rikítóan fehérlett homloka, amelyet érintetlen hagyott a nap. — Nem akarják megérteni, hogy ami régen vót, elmúlt, azt mán csak vénasszonyok emlegetik! — mondta most már halkabban Grigorij. — Azt hiszik, hogy bennünket más tésztából gyúrtak, hogy a tanulatlan ember, aki az egyszerű népbül származik, afféle barom. Azt hiszik, hogy én vagy a magamforma kevesebbet ért a haditudományho, mint ük. Hát a vereseknél kik a parancsnokok? Bugyonnij tán tiszt? A régi hadseregbe őrmester vót, mégis jól elverte a port a vezérkar tábornokain. Mégis elszaladtak előle a tiszti ezredek. Guszelscsikov a legderekabb, legkeményebb kötésű kozák tábornok, a télen mégis egy szál gatyában nyargalt el Uszty-Hopjorszkajábul. Tudod, ki kergette úgy meg. mint agár a rókát? Valami kis moszkvai lakatos, a veres ezred parancsnoka. A foglyok vallották később. Ezt nem vóna szabad elfelejteni. Hát mink, tanulatlan tisztek, tán nem ügyesen lázítottuk fel a kozákságot? Mit segítettek akkor a tábornokok? Nem sokat!

— De sokat segítettek! — felelte jelentősen Kopilov.

— Hát lehet, hogy Kugyinovnak segítettek, de én megvótam segítség nélkül is, nem hallgattam én senki tanácsára, csak ütöttem a verest.

— Mi az? Csak nem akarod azt állítani, hogy a hadviseléshez nem kell semmi tudomány?

— Nem! Nem tagadom: kell a tudomány is. De nem az a legfontosabb!

— Hát micsoda?

— Az az ügy, amiér a harcba megy az ember.

— Ahá, az más! — Kopilov óvatosan mosolygott. — Magától értetődik... A legfontosabb ebben a dologban: az eszme. Csak az győz, aki tudja, miért harcol, és szilárdan hisz is az ügyben. Olyan régi ez az igazság, mint maga a világ. Kár úgy tüntetni, mintha te bukkantál volna rá először... Én a régit pártolom, a régi jó időket sírom vissza most is! Ha más volna a helyzet, a kisujjam se mozdítanám meg, hogy haladjunk valamerre, harcoljunk valamiért. A velünk egy sorban küzdők mind olyan emberek, akik fegyveres erővel védik régi kiváltságaikat, akik erőszakkal próbálják lecsillapítani a fellázadt népet. A csillapítgatók közé tartozunk mi is... De én már régóta figyellek, Grigorij Pantyelejevics, és sehogy sem értelek...

— Később majd megértesz. Gyerünk! — vetette oda Grigorij, és a szín felé indult.

A gazdasszony éberen vigyázta Grigorij minden moccanását. Igyekezett kedveskedni.

— Igyék egy kis tejet! — kínálta.

— Köszönöm, nénike, nincs időm tejet szürcsölgetni. Majd később tán iszok.

Prohor Zikov a szín oldalánál kényelmesen kanalazta az aludttejet egy tálból. Füle bojtját se mozdította, mikor látta, Grigorij elköti lovát. Inge ujjával nyugodtan megtörölte a száját.

— Messze mégy? — kérdezte. — Én is veletek tartsak?

Grigorijban felforrt az epe.

— Mingyán beléd fojtom a szuszt, ebadta, hát nem tudod, mi a kötelességed? — dorgálta fanyar dühvel. — Mér áll még mindig kötőféken ez a csődör? Kinek a dolga, hogy idevezesse a lovamat? Az ördög szánkázzon végig a hátadon. Folyton falsz, sose tudod mán telezabálni magad? Ellökd nekem azt a kanált! Fegyelmetlen gazember! Pimasz bitang!

— Mit toporzékolsz? — dörmögte Prohor sértődötten, amikor elhelyezkedtek a nyeregben. — Óbégatsz bolondjába! Ugyanolyan pocos veréb vagy te is, mint én. Mán falatozni sem szabad indulás előtt. Mér lármázol annyira?

— Azér, mert szégyent hozol a fejemre, te disznóhólyag! Hogy mersz így viselkedni velem mi? Generálishoz megyünk, úgy vigyázz!... De megszoktad a komázást! Kid vagyok én neked?! Öt

lépésre megettem lovagolj! — parancsolta Grigorij, amikor kiértek a kapun.

Prchor és a három másik küldönc hátramaradt. Grigorij, aki Kopilov mellett lovagolt, folytatni akarta az abbamaradt beszélgetést.

— Mit nem értesz? — kérdezte gúnyosan. — Megmagyarázzam?

Kopilov nem vette észre a gúnyt sem a hangsúlyban, sem a kérdés formájában.

— Nem értem, mi az álláspontod ebben a dologban! Egyfelől harcolsz a régiért, másfelől — bocsáss meg az érdes kifejezésért — úgy beszélsz mint egy bolsevik.

— Mibe vagyok én bolsevik? — komorodott el Grigorij, és hirtelen előrelendült a nyeregben.

— Nem mondom, hogy bolsevik vagy, csak valami olyasféle.

— Egy kutya! De mibül látszik ez, azt kérdem.

— Például a tiszti társaságról, a tisztek hozzád való viszonyáról mondott szavaidból. Hát mit akarsz te ezektől az emberektől? És mit akarsz egyáltalán? — kérdezte Kopilov mosolyogva, és a korbácsával játszogatott. Hátrasandított a küldöncökre, akik élénken vitatkoztak, aztán hangosabban folytatta: — Téged bánt, hogy nem fogadnak be társaságukba egyenrangú félként, hogy csak úgy félvállról beszélnek veled. Pedig a maguk szempontjából tökéletesen igazuk van. Ezt meg kell értened. Igaz, hogy tiszt vagy, de egészen véletlenül csöppentél a tisztek közé. Még ha tiszti vállpántot hordasz is — bocsáss meg a szóért — bárdolatlan kozák maradtál. Nem ismered az illemet, a jómodort, helytelenül és durván fejezed ki magad, hiányzik belőled minden olyan fontos tulajdonság, ami a jól nevelt embert jellemzi. Például: ahelyett, hogy zsebkendőt használnál, amint a művelt emberek teszik, két ujjal fújod ki az orrod, evéskor hol a csizmád szárához fened, hol a hajadba törlöd a kezed, mosdás után nem utálod a lópokrócba törülni az arcod. A körmödet vagy lerágcsálod, vagy a kardod hegyével nyesed le. Sőt jobbat mondok: emlékszel, Karginszkajában a télen — az én jelenlétemben — egy értelmiségi nővel beszéltél, akinek a férjét letartóztatták a kozákok, és a szeme láttára gomboltad be a nadrágodat...

— Hát jobb lett volna, ha nyitva hagyom a hasítékot? — kérdezte Grigorij, és mogorván elmosolyodott.

Lovaik lépésben haladtak, szorosan egymás mellett. Grigorij

sandán tekingetett Kopilov barátságos arcára, és nem minden keserűség nélkül hallgatta szavait.

— Nem arról van szó! — kiáltotta Kopilov, és bosszúsan fintorgott. — De hogy fogadhattad egyáltalán azt a nőt egy szál nadrágban, mezítláb? Még a zubbonyt sem vetetted a válladra, nagyon jól emlékszem rá! Mindezek persze apróságok, de együtt nagyon jellemzőek rád, mint... hogy is mondjam csak...

— Minél egyszerűbben!

— ... mondjuk: mint rendkívül faragatlan emberre. És hogy beszélsz?! Borzalmas! Mint minden műveletlen ember, te is megmagyarázhatatlan szenvedéllyel gyűjtöd a szépen csengő idegen szavakat, használod derűre-borúra, de többnyire nem a maga helyén; hihetetlenül elcsavarod őket, valahányszor pedig a parancsnoksági megbeszélések során füled hallatára ilyen katonai műkifejezéseket használnak, mint például diszlokáció, diszpozíció, koncentráció stb.: elragadtatással, mondhatnám irigykedve bámulsz a szónokra.

— Ez mán nem igaz! — kiáltott fel Grigorij, és élénk vidámság suhant végig arcán. Megsimogatta lova üstökét a két füle közt, sörénye alatt megvakargatta a selymes meleg bőrt. — Na, csak szidjál tovább; pirongasd meg jól a parancsnokodat.

— Minek szidjalak, hisz magadnak is tudnod kell, hogy egyéniségednek ez az oldala nem valami előnyösen fest. És mindezek után még zokon veszed, hogy a tisztek nem úgy bánnak veled, mint egyenrangú féllel. Illem, modor, műveltség dolgában fajankó vagy! — Kopilov most valóban sértő szót is ejtett véletlenül és megijedt. Tudta, milyen féktelen Grigorij, ha dühös. Attól tartott, hogy kirobban Melehov. De mikor futó pillantást vetett rá, rögtön megnyugodott: Grigorij a nyeregben hátradőlve hangtalanul nevetett. Bajusza alól előragyogott vakító fehér fogsora. Kopilovot annyira meglepte szavainak váratlan hatása, annyira ragadós volt Grigorij nevetése, hogy maga Kopilov is elnevette magát. — Látod csak: más, értelmes ember sírva fakadt volna, ha így ledorongolják, te meg röhögsz... Hát nem fura fickó vagy?!

— Szóval fajankó vagyok, azt mondod? Egyen meg a fene benneteket! — szólalt meg Grigorij, mikor eleget kacagott. — Nem akarom én megtanulni a ti illemeteket, a ti modorotokat. Az ökör mellett úgyse veszem hasznát. Mán pedig — ha Isten éltet — nekem csak megint az ökrökkel kell bajmolódni. Azok előtt meg nem csattanthatom össze a bokámat, nem mondhatom nekik, hogy:

„Ah, méltóztassék arrább fáradni, hókás! Pardon, bocsánat, aranyos tarka úr! Szíveskedjék megengedni, hogy megigazítsam önön a jármot! Van szerencsém megkérni uraságodat, ne tessék kiszorítani a párját a barázdából!" Véllek kurtábban kell beszélni: „Csálé, ide te! Hők!" Ez az egész ökör-diszlokációjó!

— Nem diszklokációjó, hanem diszlokáció! — igazította ki Kopilov.

— Bánom is én, legyen diszlokáció! De van, amibe nem értek veled egyet.

— Miben?

— Abban, hogy én ... fajankó vónék. Csak tinállatok vagyok az: fajankó, de várjatok csak. Menjek csak át a veresekhe, kis idő múlva nagyobb lesz a súlyom, mint az ólomé. Akkor osztán ne kerüljön a szemem elé illedelmes, művelt naplopó! Kitaposom a bőndőjét. Kiugrasztom belőle a lelket! — mondta Grigorij félig komolyan, félig tréfából. Megbíztatta és rögtön gyors ügetésbe lendítette a csődört.

A reggel olyan finomra szőtt csendben terült el a Donvidék fölé, hogy minden hang, minden nesz könnyen eltépte, és száz apró visszhangot keltett. A sztyeppen csak a pacsirta meg a fürj uralkodott, de a szomszédos falvakat betöltötte az a szűnni nem akaró, tompa dübörgés, amely nagy katonai egységek átvonulását szokta kísérni. A gidres-gödrös úton zötyögve döcögött az ágyúk, lőszeres talyigák kereke, a kút mellett lovak nyihogtak. Ütemesen, tompán és puhán döngtek a menetelő gyalogszázadok léptei, zörögtek a hadi fuvarra berendelt szekerek, kocsik, amelyek lőszert és felszerelést szállítottak az arcvonal felé, a tábori konyhák környékén megduzzadt, fövő köleskása, babérlevéllel ízesített húsétel és frissen sült kenyér ínycsiklandozó illata terjengett.

Közvetlen Uszty-Medvegyica alatt sűrűn ropogott a puska, lustán és zengően durrantak a ritka ágyúlövések. A harc csak az imént lángolt fel.

Fichalaurov éppen reggelizett, mikor a gyürött külsejű idősebb segédtiszt jelentette:

— Melehov, az első felkelő hadosztály parancsnoka, és Kopilov, a hadosztály törzsparancsnoka.

— Hívd be őket a szobámba. — Fichalaurov nagy, eres kezével eltolta a tojáshéjjal teledobált tányért, ráérősen megivott egy pohár forralt tejet, gondosan összehajtogatta asztalkendőjét, és felállt az asztal mellől.

Az öles termetű, öregesen testes és petyhüdt testű generális valószínűtlenül nagynak látszott ebben a kis kozák szobában, ahol ferde mindkét ajtófélfa, vaksi minden ablaküveg. Menet közben megigazította kifogástalanul varrt egyenruhája állógallérját, öblös köhögéssel ment be a szomszédos szobába, kissé meghajolt a felálló Kopilov és Grigorij felé, de nem fogott kezet velük. Kézmozdulattal az asztalhoz tessékelte őket.

Grigorij kardját tartva óvatosan leult a gyalogszék szélére, és Kopilovra sandított.

Fichalaurov lomhán ereszkedett az alatta meg-megreccsenő hajlított székre, behajtotta hosszú lábát, térdére tette nagy kezefejét, és bársonyos, mély hangon megszólalt:

— Azért hívtam önöket, tiszt uraim, hogy megállapodjunk bizonyos kérdésekben... A partizánkodó felkelés véget ért! Seregük, mint önálló egész, megszűnik. Tulajdonképpen nem is volt önálló egész soha. Ez csak fikció! Csapataink beolvadnak a Doni Hadseregbe. Tervszerű támadásba megyünk át. Itt az ideje, hogy ennek tudatára ébredjenek, és fenntartás nélkül alávessék magukat a felsőbb hadvezetés parancsainak. Szíveskedjenek megmagyarázni, miért nem támogatta tegnap az önök gyalogezrede a rohamzászlóalj támadását. Miért tagadta meg az ezred, hogy rohamra induljon, holott parancsot kapott tőlem a támadásra? Ki az önök úgynevezett hadosztályának parancsnoka?

— Én — felelte halkan Grigorij.

— Szíveskedjék felelni kérdésemre!

— Csak tegnap érkeztem vissza a hadosztályhoz.

— Hol tetszett tartózkodni?

— Otthon jártam.

— A hadosztályparancsnoknak döntő hadműveletek idején otthon méltóztatott vendégeskedni! És a hadosztályban feje tetején áll minden! Teljes a fegyelmezetlenség! Lehetetlen állapotok uralkodnak! — A tábornok basszusa egyre harsányabban dörgött a szűk kis szobában. Az ajtók mögött már lábujjhegyen jártak, nevetgélve sugdolóztak a segédtisztek; Kopilov arca mind sápadtabbra vált, Grigorij pedig — amint a tábornok bíborvörös arcára, ökölbe szorított kezére nézett — érezte, hogy féktelen düh serken benne.

Fichalaurov meglepő könnyedséggel ugrott fel, a szék támlájába fogózva rikácsolta:

— A maguk csapata nem katonaság, hanem vörös csürhe!...

Nem kozákok azok, hanem rongy zsiványok! Maga pedig, Melehov úr, nem hadosztályparancsnoknak való, hanem ordonáncnak!... Csizmatisztítónak, ha úgy tetszik! Megértette?!... Miért nem teljesítette parancsomat?! Miért nem tartottak nagygyűlest? Nem vitatták meg a dolgot? Vésse jól az agyacskájába: itt nincs „elvtárs", itt nem engedünk bolsevik rendet érvényesülni!... Nem en-gedjük meg!

— Kérem, ne ordítson rám! — mondta tompán Grigorij és felállt. Lábával hátratolta a zsámolyt.

— Mit mondott?! — kérdezte rekedten Fichalaurov. Áthajolt az asztalon. Majd megfojtotta az izgalom.

— Kérem, ne üvöltözzön rám! — ismételte még hangosabban Grigorij. — Maga azért hívott ide bennünket, hogy döntsünk... — Egy pillanatra elhallgatott, lesütötte szemét, de Fichalaurov kezét feszülten tovább figyelte. Csaknem suttogássá mérsékelte a hangját: — Ha kegyelmességed egy ujjal is hozzám mer nyúlni, egy ültő helyébe kettéhasítom!

A szobában olyan csend lett, hogy még Fichalaurov szaggatott lélegzetét is tisztán lehetett hallani. Egy percig síri csend uralkodott. Halkan megcsikordult az ajtó; a résen bekukucskált az ijedt segédtiszt. Az ajtó ugyanolyan óvatosan be is zárult. Grigorij állt, mintha karót nyelt volna. Keze a kard markolatán nyugodott. Kopilov térde remegett, citerázott, tekintete a falon bolyongott. Fichalaurov lomhán visszabocsátkozott a székbe, öregesen nyögött.

— Csinos kis jelenet! — dörmögte. — Üljön le! — mondta most már teljesen nyugodtan; nem nézett Grigorijra. — Eleget fortyogtunk mind a ketten. Most szíveskedjék idehallgatni: azt parancsolom, hogy sürgősen dobjon át minden lovas csapatot... Üljön le hát.

Grigorij leült. Ruhája ujjával letörölte az arcán hirtelen kiütő bő verítéket.

— Szóval a lovas csapatokat tüstént dobja át a dél-keleti frontszakaszra, és azonnal indítson támadást. Jobbszárnya Csumakov alezredes második zászlóaljával fog érintkezni...

— Nem vezetem oda a hadosztályt — mondta fáradtan Grigorij, és nadrágja zsebébe nyúlt zsebkendőért. Natalja csipkés kendőjével letörölte az izzadságot, és határozottan ismételte: — A hadosztályt nem vezetem oda.

— Miért nem?

— Mert az átcsoportosításra sok időt kell vesztegetni...

— Ez nem magára tartozik. A hadműveletek kimeneteléért én vagyok a felelős.

— De rám is tartozik. És... nem csak maga a felelős.

— Megtagadja a parancs teljesítését? — kérdezte rekedten Fichalaurov. Szemmel láthatóan nagy erőfeszítéssel türtőztette magát.

— Igen.

— Ez esetben szíveskedjék rögtön átadni a hadosztály parancsnokságát! Most már értem, miért nem teljesítették tegnapi parancsomat...

— Gondolja felőle, ami jólesik, de a hadosztály parancsnokságát nem adom át.

— Hogy tetszik ezt érteni?

— Úgy, ahogy mondtam. — Grigorij alig észrevehetően elmosolyodott.

— Megfosztom önt parancsnoki tisztétől! — Fichalaurov hangja megint felcsattant. Grigorij is rögtön felállt.

— Nem vagyok magának alárendelve, kegyelmes uram.

— Hát alá van rendelve maga egyáltalán bárkinek is?

— Igen. Kugyinovnak, a felkelő erők főparancsnokának alárendeltje vagyok. Sőt csudálkozok is, hogy ilyeneket hallok magától... Egyelőre teljesen egyenjogúak vagyunk. Maga is hadosztályt vezet, én is. Egyelőre ne lármázzon velem... Ha lefokoznak századparancsnoknak, akkor — tessék! De akkor sem... — Grigorij felemelte piszkos mutatóujját, elmosolyodott, és dühös villogó szemmel fejezte be: — Akkor sem engedem a hajamat cibálni!

Fichalaurov felállt, megigazította gallérját, és félmeghajlással mondta:

— Nekünk nincs tovább semmi tárgyalnivalónk. Cselekedjék ahogy akar. Viselkedéséről rögtön értesíteni fogom a hadseregparancsnokságot. Bátorkodom biztosítani önt, hogy ennek a következményei nemsokáig késnek. Hadbíróságunk egyelőre kifogástalanul működik.

Grigorij ügyet sem vetett Kopilov kétségbeesett pillantásaira, fejébe csapta sapkáját, és az ajtó felé indult. A küszöbön megállt:

— Jelentse, akinek akarja, de éngem ne ijesztgessen: nem gazolok én be olyan könnyen. És egyelőre ne merjen hozzám nyúlni... — Gondolkozott, aztán hozzátette: — ...mert attól tartok,

hogy a kozákjaim megcibálják egy kicsit... — Kirúgta sarkig az ajtót, csörömpölő karddal, lendületes léptekkel vonult ki a pitvarba.

Az izgatott Kopilov csak a lépcsőn érte utol.

— Megbolondultál, Pantyelejevics! — suttogta, és kétségbeesésében összeszorította kezét.

— Lovat! — kiáltotta harsányan Grigorij, és idegesen gyürkölte markában a korbácsot.

Prohor boszorkányos gyorsasággal repült a lépcsőhöz.

Mikor Grigorij kiért az utcára, hátratekintett: három tisztiszolga üggyel-bajjal segített felkapaszkodni Fichalaurovnak cifra nyerges, magas lovára...

Fél versztát némán lovagoltak. Kopilov hallgatott. Jól tudta, hogy Grigorijnak nem nagyon van kedve társalogni. Vitatkozni vele pedig kivált veszélyes. Utoljára is Grigorij nem bírta tovább a csendet.

— Mér nem szólsz? — kérdezte nyersen. — Minek is jöttél el? Tanúnak? Vagy süketnémát jászottál?

— Nahát, öregem, te jól kitálaltál!

— Hát ű nem tálalt ki?

— Tegyük fel, hogy neki sincs igaza. Az a hangnem, ahogyan velünk beszélt, felháborító, vérlázító.

— Nem is beszélt, hanem mingyán ránk ordított, mintha árat szúrtak vóna a farába.

— De azért te is megéred a pénzed! Magasabb rangúnak megtagadni az engedelmességet, méghozzá háborús szituációban — ez, öregem...

— Ez semmi! Sajnálom, hogy nem emelt rám kezet! Végighúztam vóna a kardom a homlokán, de úgy, hogy a koponyája is belereccsent vóna!

— Így se sok jóra van kilátás — mondta Kopilov elégedetlenül, és lépésbe lassította lovát. — Minden jel arra vall, hogy most igyekeznek megszigorítani a fegyelmet. Jól vigyázz magadra!

A lovak prüszkölve hessegették el farkukkal a pőcsiket. Egymás mellett haladtak. Grigorij gúnyosan nézett végig Kopilovon:

— Mér csípted úgy ki magad? Azt hitted talán, hogy teával fognak kínálni. Karonfogva vezetnek az asztalhoz? Megberetválkoztál, kitisztítottad a zubbonyodat, kifényesítetted a csizmád... Láttam, hogy megnyálaztad a zsebkendődet, oszt kivettél egy pecsétet a térgyeden!

— Hadd abba, kérlek! — védekezett fülig elpirulva Kopilov.

— Kárba veszett a nagy fáradság! — gúnyolódott tovább Grigorij. — Még kezet sem fogott veled.

— Ha veled van az ember, még borsosabb gorombaságra is számítani kell — dörmögte hadarva Kopilov, és szemét összehunyorítva, hirtelen ámulattal, boldogan kiáltott fel: — Odanézz! Ezek nem kozákok. Szövetségesek!

A keskeny közön angol ágyút vontató öszvér-hatosfogat jött velük szembe. Oldalt rövid farkú pejkancán egy angol tiszt lovagolt. Az elülső lógóson ugyancsak angol egyenruhás hajtó ült. Sapkája karimájára azonban orosz tiszti kokárdát tűzött. Hadnagyi tiszti pánt ragyogott a vállán.

Mikor már csak néhány ölnyire volt a hatosfogat Grigorijéktól, a tiszt parafasisakja ellenzőjéhez emelte két ujját, és egy fejmozdulattal kérte, hogy húzódjanak arrább. A köz olyan keskeny volt, hogy csakis úgy férhettek el egymás mellett, ha a hátaslovak szorosan a kőkerítéshez simulnak.

Grigorij arcizma görcsösen megrándult. Fogát keményen összeszorítva, egyenest a tisztnek lovagolt. A tiszt meglepetten emelte fel szemöldökét, és kissé kitért előle. Nagy nehezen fértek el egymás mellett; de most is csak úgy, hogy az angol fajkancája simára csutakolt tomporára emelte szárvédővel feszesen körülcsatolt lábát.

A lövegszakasz egyik tagja — külseje szerint szintén orosz tiszt — dühösen mérte végig Grigorijt.

— Azt hiszem, kitérhetett volna az útból. Vagy talán itt is okvetlen be kell bizonyítania, hogy mennyire neveletlen?!

— Haladj, ne jártasd a szád, ebadta, mert majd én nevellek meg mingyán! — figyelmeztette halkan Grigorij.

A tiszt felemelkedett az ágyútaligán, és hátrafordulva elkiáltotta magát:

— Uraim! Fogják el azt a pimaszt!

Grigorij kifejező mozdulattal meglengette a korbácsot, és lépésben tört tovább előre a közön. A porlepte, fáradt tüzérek — valamennyien pelyhedző állú, fiatal tisztecskék — barátságtalan pillantásokkal méregették végig, de egyikük sem kísérelte meg, hogy elfogja. A hatlöveges üteg eltűnt a kanyarban. Kopilov ajkát beharapva, szorosan Grigorij mellé lovagolt:

— Ne bolondozz, Grigorij Pantyelejevics! Úgy viselkedel, mint egy kisfiú!

— Mi az, téged tán nevelőnek tettek mellém? — acsarkodott rá Grigorij.

— Azt még megértem, hogy megdühödtél Fichalaurovra — mondta vállat vonva Kopilov — de mi bajod volt ezzel az angollal? Vagy tán nem tetszett a sisakja?

— Itt, Uszty-Medvegyica alatt nem is nagyon tetszik... Hordja másutt... Ha két kutya marja egymást, a harmadik ne avatkozzon bele, érted?

— Ahá, szóval ellenzed a külföldi beavatkozást? Csakhogy az én véleményem szerint minden segítségnek örülni kell, ha az ember gégéjét szorongatják.

— Hát csak örülj; de én még azt sem engedtem volna meg, hogy betegyék a lábukat a Don vidékére.

— Vörös kínaiakat láttál?

— Láttam. Mér?

— Hát nem ugyanaz az eset?! Azok is külföldi segítséghez folyamodtak.

— Nem egészen így van. A kínaiak önként álltak be a vörösök közé.

— Ezeket talán erőszakkal cipelték ide, azt hiszed?

Grigorij nem tudta, mit feleljen, sokáig némán lovagolt, gyötrődve töprengett, aztán megszólalt:

— Ilyenek vagytok tik, tanult emberek... — hangjában leplezetlen bosszúság csengett. — Cikcakkban szaladtok, mint a nyúl a havon! Érzem, pajtás, hogy helytelenül beszélsz, de nem tudlak mivel letromfolni... Hagyjuk ezt! Ne zavard az agyam, úgyis eléggé nagy ott a zűrzavar!

Kopilov sértődötten elhallgatott, és többet egészen hazáig meg sem szólalt. Csak Prohornak fúrta az oldalát a kíváncsiság. Odanyargalt melléjük és megkérdezte:

— Légy szíves megmondani, nagyságos uram, Grigorij Pantyelejevics, miféle állat van a kadétok ágyúja elibe fogva? A füle olyan, mint a szamáré, de máskülönben minden íze-része szakasztott a lóé. Még ránézni is rossz erre a jószágra... Mifajta ez, magyarázd meg, légy olyan jó, mert mink pénzbe fogadtunk egymás közt... — Öt percig közvetlenül mögöttük lovagolt. Aztán nem győzte kivárni a feleletet és lemaradt. Mikor a többiek utolérték, súgva számolt be nekik: — Meg se mukkannak. Biztosan ők is csak csudálkoznak rajta, nem is sejtik, hogy teremhet erre a világra ilyen ronda szerzet.

A kozák századok negyedízben keltek fel sekély lövészárkaikból, és a vörösök gyilkos geppuskatüze alatt negyedszer hasaltak vissza. A balparti erdok födözte vörös ütegek pirkadat óta szunes-szüntelen lottek a kozákok állásait és a szakadekokban összegyult tartalékokat.

A srapnel szétfoszló, tejfehér felhőcskéi gyakran fellobbantak a Donon inneni magaslatok felett. A kozák lövészarkok töredezett vonala elott és mogött barna port vert fel a golyó.

Déltájban már teljes erövel lángolt a harc, es a nyugati szél messze vitte a Don mentén a tüzerségi tűz dörejét.

Grigorij egy felkelő üteg megfigyelohelyéről figyelte távcsövön a harc menetet. Látta, hogy a tiszti századok minden veszteseg ellenere is makacsul szökdeltek előre, indultak támadasra. Mikor fokozódott a tűz ereje, lehasaltak, beásták magukat, aztan hirtelen szökelléssel újabb vonalra lendültek elebb. Balkézt a monostor irányaban sehogy sem tudott talpra állni a felkelok gyalogsaga. Grigorij cédulat firkantott Jermakovnak, és elkuldte egy osszekötovel. Félora mulva odarobogott a dühtől tajtekzo Jermakov. Leszállt a nyeregből az üteg kotocölöpjenel, és lihegve kapaszkodott fel a megfigyelő löveszarkaig.

— Nem tudom talpra ugrasztani a kozákokat! Nem akarnak felkelni! — kialtotta mar messzirol, hadonaszva. — Man huszonhárom emberunk harapott a fube! Látod, hogy kaszálnak a veresek a geppuskával?

— A tisztek támadnak, te pedig nem tudod felrázni a magad embereit? — szűrte a szót fogan keresztül Grigorij.

— Igen ám, csakhogy minden szakaszuknak van könnyű géppuskája; patronjuk annyi, mint a szemet! De mink van nekunk?!

— Jó, jó, csak ne magyarazz! Rögtön vezesd harcba űket, különben lecsapjuk a fejed!

Jermakov citrát káromkodott, és leszaladt a kurgánról. Grigorij utána ment. Elhatározta, hogy ő maga vezeti rohamra a 2. gyalogezredet.

A galagonyaágakkal művésziesen álcázott legszélső ágyúnál megállította az ütegparancsnok.

— Gyönyörködj az angolok munkájában, Grigorij Pantyelejevics! Mindjárt lőni kezdik a hidat. Gyere, menjünk fel arra a kis kunhalomra.

A távcsövön is alig lehetett látni a vörös utászok verte pontonhídnak a Donon keresztbe húzódó vékony csíkját. Rajta szakadatlan sorban özönlöttek át a fogatok.

Tíz perc múlva tüzet nyitott az az angol üteg, amelyet egy szakadékban, köves dombvonulat mögött állítottak fel. A négy gránát csaknem kellős közepén rombolta szét a hidat. A szekéráradat megállt. Látni lehetett, amint a vöröskatonák lázas sietséggel dobálták a Donba a szétlőtt szekereket, a lovak hulláit.

A jobbpartról tüstént ellendült negy csónak tele utászokkal. De alig volt annyi idejük, hogy megtatarozzák a híd szétrombolt padlózatát, az angol üteg máris újból rájuk zúdított egy porció gránátot. Az egyik szétzúzta a balparti feljáró töltését, a másik zöld vízoszlopot lökött a magasba közvetlenül a hídnál, és az imént helyreállt hídi forgalom megint megszakadt.

— Az anyjok mindenét, de pontosan lűnek! — ujjongott az ütegparancsnok. — Most éjszakáig nem engedik átkelni űket. Abbul a hídbul se lesz többet híd!

Grigorij egy pillanatra sem vette el szemétől a távcsövet.

— Hát a tiéd mér hallgat? — kérdezte. — Mér nem támogatod a gyalogságot? Ahol vannak a géppuskafészkek, ni!

— Támogatnám én szíves-örömest, de nincs egy gránátom sem! Egy félórával ezelőtt kilőttem az utolsót is. Azóta bűjtölök!

— Hát akkor mit állsz itt? Kapcsold rá az ágyút a taligára, oszt eredj innét a fészkes fenébe!

— Gránátért küldtem a kadétokhoz!

— Nem adnak — mondta Grigorij határozottan.

— Egyszer már megtagadták, de elküldtem másodszor is. Hátha megkönyörülnek rajtunk. Legalább vagy két tucatot adjanak, hogy agyonnyomjuk azokat a géppuskákat. Huszonhárom emberünket sorra lűtték. Nem tréfadolog az! És hányat fognak még leteríteni?! Odanézz, hogy eregetik a sorozatokat!

Grigorij a kozák lövészárkokra fordította tekintetét. A lejtőn, az árkok mellett ugyanúgy vájták a száraz földet a golyók, mint előbb. Ott, ahová géppuskasorozat csapódott be, porcsík keletkezett, mintha a lövészárkok mentén egy láthatatlan óriás villámgyors mozdulattal, szertefoszló szürke vonalat húzott volna. A kozákok lövészárkaira egész hosszúságukban a felszállt por fellege vetett árnyékot.

Grigorij most már nem figyelte az angol üteg találatait. Egy pillanatig az ágyú- és géppuskatűz szüntelen dörgését, ropogá-

sát hallgatta, aztán lement a kurgánról, és utolérte Jermakovot.

— Ne indulj rohamra, amíg tőlem parancsot nem kapsz. Tüzérségi támogatás nélkül nem tudjuk visszaszoritani a vereseket.

— Hát nem ezt mondtam az imént? — kérdezte Jermakov szemrehányóan, mikor a vágtatástól és a lövöldözéstől nekiszilajodott lovára ült.

Grigorij szemmel tartotta egy darabig a golyózáporban is rettenthetetlenül nyargaló Jermakovot, és izgatottan gondolta: „Mi a fenének rohan egyenest? Még lekaszálja valamelyik géppuska. Ereszkedett volna le a szakadékba. A száraz mederben kellett volna felfelé kapaszkodnia, és a dombon túl teljesen veszélytelenül eljutott volna csapatához." Jermakov ádáz vágtában robogott a szakadékig, eltűnt benne, és nem bukkant fel a túlsó oldalán. „Úgy látszik, észbekapott! Most már célt ér biztosan!" — sóhajtott fel megkönnyebbülten Grigorij. Leheveredett a kunhalom mellé, és kényelmesen cigarettát sodort.

Furcsa közömbösség vett rajta erőt. Nem, nem vezeti géppuskatűzbe a kozákokat. Nincs semmi értelme. Csak hadd menjenek rohamra a tiszti rohamosztagok! Csak hadd foglalják el ők Uszty-Medvegyicát. Grigorij most — ennek az őrhalomnak a tövében heverészve — először határozta el életében, hogy nem vesz részt a csatában közvetlenül. Nem gyávaság, nem a haláltól vagy a céltalan véráldozatoktól való félelem vezette őt e pillanatban. Régóta nem kímélte ő sem a maga, sem a vezényletére bízott kozákok életét. De most mintha összeroppant volna benne valami... Még sohasem érezte ilyen világosan, mennyire hiábavaló mindaz, ami körülötte történik. Mindegy, hogy mi volt az oka annak a hangulatnak, amely váratlanul elhatalmasodott rajta: a Kopilovval való beszélgetés-e, vagy a Fichalaurov és közötte lefolyt összetűzés, vagy a kettő együtt. Elég annyi, hogy Grigorij elhatározta: többé sohasem megy ellenséges tűzbe. Homályosan tűnődött azon, hogy úgysem tudja kibékíteni a kozákokat a bolsevikokkal, sőt lélekben ő maga sem tudott kibékülni velük, de nem akarta és nem tudta védelmezni ezeket a vele szemben ellenséges embereket sem, ezeket a Fichalaurovokat, akik őt mélyen lenézték, és akiket ő is legalább ugyanolyan mélyen megvetett. És újból a leggyötrőbb kíméletlenséggel merültek fel előtte a régi ellentmondások. „Hadd verekedjenek. Én majd félreállok, messziről nézem őket. Mihelyt elveszik tőlem a hadosztályt, kérni fogom, hogy küldje-

nek a front mögé. Nekem már elegem van mindenből" — gondolta. Emlékezetébe idézte a Kopilovval lefolyt vitát. Azon kapta magát, hogy igazolni próbálja a vörösöket. „A kínaiak puszta kézzel jönnek a vörösökhöz, mellékük szegődnek, és azért a sovány zsoldért nap nap után kockára teszik életüket. Különben, hát mit számít itt a zsold? Mi a nyavalyát lehet azon venni? Legfeljebb elkártyázzák... Tehát szó sincs itt semmiféle kapzsiságról... Más ennek a nyitja... A szövetségesek pedig tiszteket, tankokat, lövegeket, sőt még öszvéreket is küldenek! De később olyan borsos árat kérnek érte, hogy attól koldul a kozák! Ez a nagy különbség a két segítség közt! No majd este még vitatkozunk róla! Mihelyt visszamegyek a parancsnokságra, félrehívom, és azt mondom neki: — Különbség mégis van, Kopilov! Ne étess énvelem bolondgombát!"

De vitára mégsem kerülhetett sor. Kopilov a nap második felében a tartalékban levő 4. ezred hadállásai felé lovagolt. Útközben megölte egy kósza golyóbis. Grigorij két órával később szerzett róla tudomást...

Másnap Fichalaurov tábornok 5. hadosztályának csapatai harccal elfoglalták Uszty-Medvegyicát.

12

Grigorij távozása után két nappal megjelent Tatarszkban Mityka Korsunov. Nem egyedül érkezett. Elkísérte két bajtársa is, akikkel együtt szolgált a büntető osztagban. Egyikük idősebb kalmük; valahonnan a Manics mellől származott. A másik — Raszpopinszkaja szülötte — jelentéktelen külsejű kozákocska volt. Mityka a kalmüköt megvetően „kancsi"-nak titulálta, a raszpopinszkajai borzsákot és emberbőrbe bújt dúvadat viszont Szilantyij Petrovicsnak szólította.

Úgy látszik, nem kis szolgálatot tett Mityka a Doni Seregkörzetnek, mialatt a büntető osztagban tevékenykedett: a télen őrmesterré léptették elő, később zászlós lett. Új tiszti egyenruhájának teljes diszében érkezett a faluba. Minden bizonnyal jól élhetett a visszavonulás óta a Donyecen túl. A könnyű keki zubbonyt csak úgy feszítette széjjel Mityka széles válla; a szűk állógallér szegélyén, mint kelt tészta a kosár szélén, buggyantak ki rózsaszín bőrének kövér redői, testhezálló, oldalsávos kék nadrágja

majd szétrepedt a hátulján... Ha a forradalom, ez az átkozott forradalom közbe nem jön, külső tulajdonságainál fogva biztosan a testőrgárda kozákja lenne Mityka Korsunov, a palotában élne, és őrizné ő császári felsége szentséges személyét. De Mityka enélkül sem panaszkodhatott az életre. Ő is elnyerte a tiszti rangot. De nem úgy ám, mint Grigorij Melehov: nem élete kockáztatásával, nem határtalan hősiességgel küzdötte fel magát... A büntető osztagban egészen más tulajdonságokra volt szükség, ha érdemeket akart szerezni az ember... Ezekből a tulajdonságokból pedig Mitykának nagyon is bőven mértek. Nem bízott a kozákokban, így hát személyesen igyekezett leszámolni a bolsevizmussal gyanúsítottakkal. Nem restellt saját kezűleg elbánni a szökevényekkel, nem restellte korbáccsal vagy puskavesszővel kínozni őket. Ami pedig a letartóztatottak kihallgatását illeti: az egész osztagban nem akadt párja. Maga Prjanyisnyikov alezredes vállát vonogatva szokta mondani: „Mondjanak bármit is, uraim, de Korsunovot felülmúlni lehetetlen! Hétfejű sárkány az, nem ember!" Még egy nagyszerű tulajdonsággal tűnt ki Mityka Korsunov. Ha a büntető osztagosok nem végezhették ki a letartóztatottat, botozásra ítélték. A büntetés végrehajtásával pedig Mitykát bízták meg. Mityka aztán végre is hajtotta, de úgy, hogy az ötvenedik ütés után csillapíthatatlan vérhányás vette elő a megkínzottat, a századik csapás után pedig nem is kellett megvizsgálnia a halottkémnek: bizvást lepedőbe csavarhatták... Mityka keze közül még egyetlen fenyítésre ítélt sem szabadult élve: „Ha lehúztam vóna a nadrágot meg a szoknyát minden veresrül, akiket megöltem, felőtöztethetném egész Tatarszkot!" — szokta mondani nevetve.

A kegyetlenkedés gyermekkora óta jellemző tulajdonsága maradt. A büntető osztagban nemcsak kellőképpen érvényesülhetett, hanem szörnyű módon ki is fejlődött, mert senki sem fékezte soha. Szolgálata természeténél fogva állandóan a tisztikarnak az osztagba özönlött söpredékével, kokainistákkal, liliomtiprókkal, rablókkal és egyéb értelmiségi aljanéppel érintkezett. Paraszti igyekvéssel, szíves-örömest sajátította el mindazt, amire a vörösök elleni gyűlölet tudományából megtanították, sőt ha a mások vére és szenvedése láttán kimerült idegbeteg tiszt kidőlt, Mityka csak összehunyorította apró szikrák pettyezte, zöldessárga szemét, és akkurátusan bevégezte a félbehagyott hóhérmunkát.

Ilyen lett Mityka, mikor a kozák egységből könnyű sorba: Prjanyisnyikov alezredes büntető osztagába került.

Amint megjelent a faluban, a szembejövő asszonyok köszönését kevélyen, foghegyről fogadva, lépésben haladt a maguk házatája felé. A félig elszenesedett, kormos kapunál leszállt a lóról, a kalmük kezébe adta a kantárszárat, és szélesen, kacsázó léptekkel bement az udvarra. Szilantyij kíséretében szótlanul megkerülte a fundamentumot, korbácsa végével megérintette a tűzvész idején összeolvadt, türkisz-csillogású üvegcsomót, és az izgalomtól rekedtes hangon mondta:

— Felgyújtották... Pedig gazdag ház vót! Első az egész faluba. Fődink gyújtotta fel: Miska Kosevoj. Ű ölte meg nagyapámat is. Így kell viszontlátnom, Szilantyij Petrov, őseim tűzhelyét...

— Van most otthun valaki azoknál a Kosevojéknál? — kérdezte élénken Szilantyij.

— Biztosan van. Majd meglátogatjuk őket is... De most menjünk a sógorékho.

Amint Melehovékhoz haladtak, útközben találkoztak Bogatirjov menyével.

— Anyám visszajött mán a túlsó partrul? — kérdezte Mityka.

— Még nem jött vissza, Mitrij Mironics.

— Hát Melehov nászuram otthun van?

— Az öreg?

— Az.

— Az öreg otthun van... szóval hát az egész család is, csak Grigorij nem. Petrót kivégezték a télen, hallottad?

Mityka bólintott, és ügetésben indította tovább csődörét a néptelen utcán.

Fásult nézésű, sárga, hideg szemében nyoma sem volt az iménti izgatott elevenségnek.

Amint a Melehov-porta felé közeledtek, csak úgy magában dörmögve, halkan megjegyezte:

— Szóval így fogad a szülőfalum. Még ebédelni is a rokonsághoz kell menni... Na de lesz még kutyára dér!

Pantyelej Prokofjevics éppen a kaszálógépet javítgatta a színben. Mikor megpillantotta a lovasokat, és megismerte köztük Korsunovot, odament a kapuhoz.

— Adjon Isten! — fogadta őket, és kinyitotta az utcaajtót. — Hozta Isten a kedves vendégeket!

— Jónapot, nászuram! Épségbe-egészségbe?

— Hál Istennek, egyelőre nincsen semmi baj. Hát te? Mán tiszti rangod van, öcsém?

— Azt hitted, csak a te fiaidnak szabad fehér vállpántot viselni? — kérdezte Mityka kevélyen, és odanyújtotta az öregnek hosszú, eres kezét.

— Az én fiaim nem nagyon vadásztak rá — felelte mosolyogva Pantyelej Prokofjevics, és előrement, hogy megmutassa, hová kell kötni a lovakat.

A vendégszerető Iljinyicsna ebéddel kínálta Mitykát és társait. Aztán megkezdődött a beszélgetés. Mityka részletesen kérdezősködött mindenről, ami családjára vonatkozott. Hallgatag maradt, és semmivel sem árult el sem dühöt, sem szomorúságot. Mintha csak úgy véletlenül jutna eszébe, megkérdezte, maradt-e valaki a faluban Miska Kosevoj családja közül. Mikor megtudta, hogy Miska anyja itthon van a gyermekekkel, kurtán kacsintott Szilantyijnak, hogy más ne vegye észre.

A vendégek nemsokára felkászolódtak.

— Sokáig vendégeskedel a faluban? — kérdezte Pantyelej Prokofjevics, mikor kikísérte őket.

— Vagy két-három napig.

— Anyádat meglátogatod?

— Ha úgy esik sorja.

— Most messzire mentek?

— Nem nagyon... Meglátogatunk egy-két falubélit.

Még vissza sem ért Mityka kísérőivel Melehovékhoz, a falun máris végiggördült a borzalmas hír:

„Megjött Korsunov a kalmükökkel, kiirtotta az egész Kosevoj-családot!"

Pantyelej Prokofjevics semmit sem hallott. Éppen most érkezett vissza a kovácsműhelyből a kaszavassal, és már éppen folytatni akarta a kaszálógép tatarozását, amikor beszólította Iljinyicsna:

— Gyere csak ide, Prokofjevics! Ízibe!

Az öregasszony hangjában a leplezetlen izgalom tónusa csengett, és a meghökkent Pantyelej Prokofjevics rögtön elindult a házba.

A kisírt szemű, halvány Natalja a kemence mellett állt. Iljinyicsna Anyikuskáné felé vágott a szemével, és tompán kérdezte:

— Hallottad az újságot, öreg?

„Jaj, csak nem Grigorijjal történt valami?... Könyörülj, Uram,

és óvd meg őt!" — perzselte meg Pantyelej Prokofjevicset a balsejtelem. Elsápadt.

— Ki vele mihamarább, a nyavalya törjön ki benneteket! — kiáltotta. Dühös volt, hogy senki sem válaszol. — Na, mi történt? Grigorijjal van valami? — Mintha kimerítette volna a nagy kiabálás, leült a lócára, és végigsimította remegő lábát.

Dunyaska volt az első, aki kitalálta: attól tart az öreg, hogy Grigorijról érkezett valami balhír. Sietett megnyugtatni:

— Nem, apám! Nem Grigorijról hoztak rossz hírt. Mitrij megölte Kosevojékat.

— Hogyhogy megölte? — Pantyelej Prokofjevics szíve egy csapásra megkönnyebbült. Még mindig nem fogta fel Dunyaska szavainak értelmét. — Kosevojékat? Mitrij? — kérdezte.

Anyikuska felesége, aki ideszaladt, hogy elmondja az újságot, egyik szavát a másikba öltve kezdte mesélni:

— Elindultam a bornyúmat keresni, édesbátyám... Amikor elhaladok Kosevojék háza előtt, látom, hogy Mitrij és vele még két katona belovagolt az udvarra, aztán bement a házba. Én azt gondoltam: nem megy az a bornyú tovább a szélmalomnál, éppen legeltetni kellett...

— Hagyd a pokolba a bornyúdat! — szakította félbe dühösen Pantyelej Prokofjevics.

— Szóval bementek a házba — folytatta el-elcsukló hangon az asszony —, én meg állok, várok. „Nem jó szándékkal jöhettek ezek ide." Odabent nagy kiabálás támadt, hallani lehetett, hogy ütnek valakit. Halálra ijedtem, el akartam szaladni, de alig mentem arrább a sövénytül, hallom, hogy topognak megettem. Hátranézek, hát látom, hogy a magok Mitrije hurkot lökött az öregasszony nyakába, oszt úgy hurcolta a fődön, akár, urambocsá', a kutyát. Bevonszolta a színbe. Az meg, szegényfeje, meg sem nyikkant. Biztosan eszméletét vesztette. Az a kalmük, aki Mitrijjel vót. felugrott a gerendára... Láttam: Mitrij fellökte neki a kötél végét, oszt rákiált: „Húzd meg, kösd görcsre!" Szörnyű, hogy mit szenvedtem! Szemem láttára fojtották meg azt a szegény öregasszonyt, azután nyeregbe ugrottak, oszt a közön lovagoltak el, biztosan a községháza felé. Én nem mertem bemenni a házba... Láttam, hogy a pitvarbul, az ajtó alól vér folyt a garádicsra. Isten ments, hogy megint olyan szörnyűséget lássak!

— Kedves vendégeket küldött az Isten! — mondta Iljinyicsna, és várakozóan nézett az öregre.

Pantyelej Prokofjevics rémes izgalomban hallgatta végig a borzalmas történetet. Egy szót sem válaszolt. Tüstént kiment a pitvarba.

A kapunál nemsokára megjelent Mityka a bakóival. Pantyelej Prokofjevics fürgén elébük bicegett.

— Alljatok meg! — kiáltotta már messziről. — Ne vezessétek be a lovat az udvarra.

— Mi az, nászuram? — kérdezte Mityka csodálkozva.

— Forduljatok vissza! — Pantyelej Prokofjevics egészen közel ment hozzájuk. Mityka sárgán vibráló szemébe nézett, és keményen folytatta: — Ne haragudj, öcsém, de nem akarom, hogy átlépjed a házam küszöbét. Inkább eredj Isten hírével, amerre akarsz.

— Ahaaa — nyújtotta a szót Mityka. Mindent megértett, és elsápadt. — Szóval elkergetsz?

— Nem akarom, hogy bemocskold a hajlékomat. Be ne tedd ide többet a lábad. Mink, Melehovok, nem vagyunk rokonai véreskezű hóhéroknak. Úgy bizony!

— Értem! Ejnye, ejnye, de nagyon lágyszívű lettél, édesbátyám!

— Bezzeg tebenned nincs egy szemernyi irgalom, ha most mán a vénasszonyokat meg a kisgyermekeket is sorra gyilkolod! Nem jó pályát választottál, Mitrij... Megboldogult apád sem örülne, ha látná, mire vetemedtél!

— Azt szeretted vóna, te vén marha, hogy megcirógassam őket? Megölték apámat, megölték nagyapámat, oszt még összevissza csókolózzam véllek? Eredj a... megmondjam hová? — Mityka dühösen megrántotta a kantárszárat, és kivezette a lovát a kisajtón.

— Ne böcsmölj, Mitrij, hisz fiam lehetnél. Kár is itt osztozkozni, haladj Isten hírével!

Mityka mind jobban és jobban elsápadt. Fenyegetően rázta korbácsát, és fojtottan kiabált:

— Ne bosszants, öreg, mert olyat teszek, hogy magam is megbánom! Csak Natalját sajnálom, különben átlűném az irgalmas szíved! Ismerlek én benneteket. A vesétekbe látok. Tudom, mitül büdös mindegyikőtök! Nem vonultatok vissza a Donyec megé! Megadtátok magatokat a vereseknek! Ezt a bolsiszagot érzem raj-

tatok! Mindnyájatokat fel kéne akasztani, ebadták, mint Kosevojékat! Gyerünk, fiúk! Szemem elé ne kerülj többet, te vén sánta kutya! Mert nem csúszol ki elevenen a kezem közül! Nem felejtem egyhamar ezt a vendéglátást, piszok! Az ilyen rokonság nem ér egy hajítófát!

Pantyelej Prokofjevics remegő kézzel tolta rá az ajtó reteszét, és besántikált a házba.

— Kikergettem a bátyádat — mondta Nataljának, de nem nézett rá.

Natalja hallgatott, bár lelkében tökéletesen helyeselte ipa cselekedetét.

Iljinyicsna sebesen keresztet vetett, és örömre derülve mondta:

— Hállá Istennek! Csakhogy elvitte az ördög! Ne haragudj a kemény szóért, Nataljuska, de Mitykátok olyan gonosz lett, mint maga a sátán. Lám, miféle szolgálatot keresett magának: nem tisztességes csapatba állt be, mint a többi kozák, hanem a kivégző osztagba csapott fel! Hát kozákhó illik ez: sintérnek lenni, öregasszonyokat akasztgatni, ártatlan gyermekeket kardélre hányni?! Hát lakolhatnak azok Miskájokér? Hisz akkor engem is, téged is, Misatkát is, Poljuskát is leszúrhatták vóna a veresek Grigorij miatt. Mégsem öltek meg egyikőnket sem. Vót bennek annyi irgalom! Nem tudom a bátyád tettét helybenhagyni sehogy sem. Nem, nem, Isten őrizz!

— Nem is védem a bátyámat, anyám... — Natalja csak ennyit szólt, és törölgette könnyét kendője csücskével.

Mityka még azon a napon eltávozott a faluból. Híre járt: valahol Karginszkaja táján csatlakozott a büntető osztaghoz, és azzal együtt indult tovább, hogy rendet teremtsen a donyeci körzet ukrán falvaiban, amelyeknek lakossága nagy bűnt követett el: részt mert venni a felső-doni felkelés elfojtásában.

Távozása után még egy hétig folyt a faluban a szóbeszéd. A nagy többség elítélte a Kosevoj-családdal való önkényes és állatias leszámolást. Közköltségen temették el az áldozatokat. A házacskát el akarták árverezni, de nem akadt rá vevő. A községi atamán parancsára keresztül-kasul bedeszkázták az ablakokat. A gyermekek még sokáig nem mertek játszani a borzalmak háza környékén. Az öregasszonyok, öregemberek pedig keresztet vetettek, ha elhaladtak az elárvult, gazdátlan viskó előtt, és egy-egy fohászt mondtak a holtak lelke üdvéért.

Aztán beköszöntött a szénakaszálás évadja, és feledésbe merültek a közelmúlt véres eseményei.

A falu ugyanúgy élt, mint azelőtt: dolgozott látástól vakulásig, és leste a frontról jövő híreket. Azok a gazdák, akiknek istállójában megmaradt az igásbarom, káromkodtak, sopánkodtak, mert lépten-nyomon hadifuvarra hívták be őket. Szinte mindennap el kellett vonni a munkától az ökröket és lovakat, és be kellett küldeni a városba. Valahányszor kifogták a lovakat a kaszálógépből, zokszóval emlegették az öregek a túlságosan hosszúra húzódó háborút. De a gránátot, a töltényt, a szúrósdrót-tekercseket, az élelmiszert mégiscsak el kellett szállítani a frontra. És az öregek szállították. Mintha még az időjárás is bosszantani akarná őket, olyan gyönyörű, derült napok jártak akkoriban, hogy amúgy is alig győzték volna kaszálni, gyűjteni a rendkívül dús, tápláló szénát.

Pantyelej Prokofjevics is felkészült a kaszálásra, és nagyon bosszankodott Darjára. Az özvegy lőszert szállított egy pár ökörrel. Az átvevő állomásról vissza kellett volna fordulnia, de már egy hét óta hírét sem hallották. A legmegbízhatóbb öreg ökörpár nélkül pedig semmit sem lehetett kezdeni.

Tulajdonképpen nem is kellett volna elengedni Darját... Pantyelej Prokofjevics nagyon fanyalogva bízta rá az ökröket, mert tudta, hogy menye fölöttébb kedveli a léha időtöltést, tudta, mennyire hanyagul bánik a jószággal, de hát nem volt más. Dunyaskát nem küldhette, mert nem lányoknak való mulatság idegen kozákokkal messze útra kelni. Nataljának kisgyermekei vannak. Ő — Pantyelej Prokofjevics — pedig már öreg ahhoz, hogy azokat az átkozott töltényeket cipelje. Darja meg szívesen vállalkozott az útra. Azelőtt is nagy örömmel menegetett mindenfelé: a malomba, a köleshántóba vagy bármilyen más gazdasági tennivaló intézésére. Mégpedig csakis azért, mert a házon kívül összehasonlíthatatlanul szabadabbnak érezte magát. Minden utazás szórakozást és örömet jelentett számára. Ha egyszer kiszakította magát napa felügyelete alól, kedvére tereferélhetett az asszonyokkal, és — amint mondani szokta — „futtában megkóstolhatta a szerelmet" valamelyik élelmes kozákkal, aki éppen megtetszett neki. Otthon pedig a szigorú Iljinyicsna még Petro halála után sem engedte szabadjára, mintha Darja, aki fűvel-fával csalta az urát életében, hűséggel tartoznék a holtnak.

Tudta Pantyelej Prokofjevics, hogy ezalatt a gazda szeme nem

fogja hizlalni az ökröket, de nem volt mit tenni. Így hát idősebb menyét engedte útnak. Azóta az egész hetet a legnagyobb izgalomban, lelki nyugtalanságban töltötte. „Odavész a két jó ökröm!" — gondolta nemegyszer, mikor éj derekán felserkent, és búsat sóhajtott.

Darja a tizenegyedik nap reggelén jött haza. Pantyelej Prokofjevics éppen akkor tért vissza a mezőről. Anyikuska feleségével közösen végezték a szénakaszálást. Pantyelej Prokofjevics kint hagyta a sztyeppen Anyikuskánét és Dunyaskát, ő maga pedig behajtott a faluba ivóvízért és élelemért. Natalja és az öregek éppen reggeliztek, mikor az ablak előtt ismerős kerékzörgéssel feldübörgött a szekér. Natalja fürgén futott az ablakhoz, és megpillantotta a szeméig bebugyolált Darját, amint a lesoványodott, elcsigázott ökröket vezette be az udvarra.

— Csakugyan ű az? — kérdezte az öreg. Torkára akadt egy megrágatlan szalonnadarab.

— Darja!

— Nem is reméltem, hogy még egyszer meglátom az ökreimet! Na, hál Istennek! A fene egye meg ezt a ringyót! Csakhogy végrevalahára hazaténfergett! — dörmögte az öreg. Keresztet vetett, és jóllakottan elböffentette magát.

Darja kifogta az ökröket, bement a konyhába, letette a küszöb mellé a négyrét hajtogatott ponyvát, és köszönt a háziaknak.

— Mér jöttél haza ilyen hamar, édes lelkem?! Kocsikázhattál vóna meg egy-két hétig! — mondta dühösen Pantyelej Prokofjevics. Vasvilla-szemmel nézett Darjára, és nem is fogadta köszönését.

— Ment vóna maga! — acsarkodott rá Darja, és leoldotta fejéről a poros keszkenőt.

— Mér vótál oda olyan sokáig? — szólt közbe Iljinyicsna, hogy feloldja a viszontlátás kellemetlen feszültségét.

— Nem engedtek elébb, azér!

Pantyelej Prokofjevics bizalmatlanul csóválta fejét.

— Hrisztonya feleségét hazaengedték az átvevő állomásrul, téged nem?

— Engem meg nem! — dühösen villogó szemmel tette hozzá: — Ha nem hiszi, kérdezze meg attul a vezetőtül, aki a szekereket kísérte.

— Kérdezősködni nem fogok utánad, annak semmi értelme

sincs, de máskor ülj meg itthun a fenekeden... Jó vónál halálnak, jányom!

— Jaj, de megijedtem! Tyű, de megfenyegetett!... Magam se megyek! Ha kűd, akkor se megyek.

— Nincs az ökörnek semmi baja? — kérdezte most már békésebben az öreg.

— Nem esett semmi bajok, egészségesek... — válaszolta Darja kelletlenül. Komorabb volt, mint a setét éjszaka.

„El kellett válnia az úton valamelyik szeretőjétől, azért olyan mérges" — gondolta Natalja.

Mindig a szánalom és az undor érzésével viseltetett Darjával és a parázna szerelmi kalandjaival szemben.

Reggeli után Pantyelej Prokofjevics vissza akart indulni a mezőre, de ekkor betoppant a községi atamán.

— Szeretném azt mondani: szerencsés utat, de mégis azt kell mondanom: várj, Pantyelej Prokofjevics, ne indulj sehová.

— Na, tán megint fogatér jöttél? — kérdezte az öreg erőltetett nyugalommal, de már a lélegzete is elakadt dühében.

— Nem, nem, ez más nóta! Máma érkezik a faluba az egész Doni Hadsereg főparancsnoka: Szidorin generális személyesen. Érted? Személyesen! Épp most hozott a gyorsfutár egy iratot a járási atamántul. Az a parancs, hogy minden öreg és minden asszony egytül egyig jelenjék meg a gyűlésen.

— Megbolondultak? — kiáltotta Pantyelej Prokofjevics. — Hát ki rendez gyűléseket ilyen parázs dologidőben? Gondoskodik nékem télire szénárul az a te Szidorin generálisod?

— Éppúgy a tiéd is, mint az enyém — felelte nyugodtan az atamán. — Én csak azt teszem, amit parancsoltak. Fogd ki azt az ökröt! Fogadni kell kenyérrel-sóval, istenhoztával. Azt mondják, hogy a többi közt még szövetséges tábornokok is jönnek.

Pantyelej Prokofjevics szótlanul állt a szekér mellett, eltűnődött egy darabig, aztán kifogta az ökröket. Az atamán felvidult, mikor látta, hogy szava megtette a hatást.

— A te kis kancádat nem lehetne használni valamire? — kérdezte.

— Minek az neked?

— Azt parancsolták, a macska rúgja meg űket, hogy két trojkát kell elébek küldeni a Rossz Szurdokhoz. Nem is sejtem, hunnét vegyek hintót, hunnét szerezzek lovat! Hajnal előtt felkeltem, folyton lótok-futok azóta, facsaró víz lett rajtam az ing,

mégiscsak négy lúra tudtam szert tenni. Az egész nép kint dolgozik a fődeken. Bele kell ebbe bolondulni!

A lecsillapodott Pantyelej Prokofjevics odakölcsönözte a kancát, sőt még kis rugós kocsiját is felajánlotta. Utóvégre is hát hadseregparancsnok meg külföldi generálisok jönnek látogatóba hozzájuk, Pantyelej Prokofjevics pedig mindig a félénk tisztelet érzését táplálta a tábornokok iránt...

Az atamán igyekezetének eredményeként mégiscsak összeszedtek valahogy és a Rossz Szurdokhoz küldtek két hármasfogatot a magas vendégek elé. A nép a térre gyűlt. Sokan félbehagyták a szénakaszálást, és a faluba siettek a mezőről.

Pantyelej Prokofjevics is otthagyott csapot-papot, kicsinosította magát: tiszta inget öltött, posztónadrágot húzott, feltette azt a sapkát, amelyet Grigorij hozott ajándékba. Ráparancsolt az öregasszonyra, hogy Darjával küldjön ivóvizet, élelmet Dunyaskáéknak, és méltóságosan a piacra ballagott.

Nemsokára sűrű porfelhő verődött az úton, vastag áradatban rohant a falu felé. Valami fémtárgy csillogott át rajta. Messziről is ide hallatszott az autótülök elnyújtott hangja. A vendégek két vadonatúj, ragyogó, sötétkékmázas autóban jöttek. Valahol messze mögöttük — a kaszálásból jövőket előzgetve — üresen robogott a két trojka. A hámiga alatt búsan csilingeltek a csengők, amelyeket ugyancsak az atamán teremtett elő erre az ünnepélyes alkalomra. A piacon tolongó nép észrevehetően felélénkült, vidáman kiabáltak a gyermekek, hangosabbá fokozódott a moraj. Az atamán kétségbeesetten cikázott ide-oda a tömegben, tekintélyes öregeket gyűjtött, akiknek az lett volna a tisztük, hogy átnyújtsák a sót és kenyeret. Pantyelej Prokofjevics került a szeme elé. Az atamán megörült, és belekapaszkodott, mint a kullancs.

— Segíts rajtam, megáld az Isten! Világot járt ember vagy, tudod, mit kell ilyenkor csinálni. Tudod, hogy kell kezet fogni vélek, meg miegymás! Tagja vagy a Testületnek is, a fiad is ilyen generálisféle... Légy szíves, vedd át ezt a kenyeret-sót, mert én úgy félek, hogy a térgyem is reszket.

Pantyelej Prokofjevicsnek rendkívül hízelgett ez a megtiszteltetés. Először mentegetőzött, hogy megtartsa az illem szabályait, aztán fejét hirtelen válla közé húzva, gyorsan keresztet vetett, és átvette a hímzett kendővel letakart tálat, melyben só volt és kenyér. Könyökével széttaszigálta a tömeget és előrelépett.

Az autó gyorsan közeledett a tér felé. A különféle színű kutyák ugatásban berekedt falkája kísérte.

— Nem félsz? — kérdezte súgva Pantyelej Prokofjevicstől az elsápadt atamán. Életében először látott ilyen magasrangú vezetőket. Pantyelej Prokofjevics rásandította kékes szemefehérét, és izgalomtól rekedtes hangon szólt vissza:

— Nesze, fogd meg, míg megfésülöm a szakállamat! Vedd hát el!

Az atamán készségesen átvette a tálat, Pantyelej Prokofjevics pedig szétfésülgette bajuszát, szakállát, legényesen kifeszítette mellkasát, böte lábujjahegyére gebeszkedett, hogy ne vegyék észre sántaságát, aztán megint átvette a tálat. De a tál annyira remegett a kezében, hogy az atamán ijedten érdeklődött:

— Nem ejted el? Jaj, csak vigyázz!

Pantyelej Prokofjevics hanyagul rántott egyet a vállán. Éppen ő fogja elejteni. Hogy mondhat valaki ilyen szamárságot! Ő, aki a Testület tagja volt, és a vezératamán palotájában mindenkivel parolázott — épp ő ijedne meg holmi tábornoktól? Ez a boldogtalan atamánka nyilván végképp meghőbörödött.

— Hej, kedves komám, mikor én a Seregkörzeti Testület gyűlésén vótam, még magával a vezératamánnal is teáztam; beletettük a cukrot a csészébe, osztán ... — kezdte Pantyelej Prokofjevics, de rögtön el is hallgatott.

Az elülső autó tőle vagy tíz lépésnyire állt meg. A széles, ellenzős sapkát és zubbonyán keskeny, külföldi vállpántot viselő, borotvált arcú sofőr fürgén ugrott le, és nyitotta ki az autó ajtaját. A kocsiból méltóságosan szállt ki két keki egyenruhás katonatiszt, és a tömeg felé indult. Egyenest Pantyelej Prokofjevicsnek, aki vigyázzba vágta magát, és úgy állt ott, mintha megdermedt volna. Kitalálta, hogy éppen ezek a szerény öltözetű férfiak a generálisok, azok pedig, akik mögöttük lépkedtek és díszesebb ruhát viseltek, egyszerűen csak a tábornokok kíséretét alkotó, magasrangú tisztek voltak. Az öreg meg sem rebbenő szemmel nézett a közeledő vendégekre, és tekintetében leplezetlen csodálkozás tükröződött. De hol vannak a fityegő tábornoki vállrojtok? Hol vannak a vállzsinórok és az érdemrendek? Hát miféle tábornokok ezek, ha külsejük alapján semmiképpen sem lehet megkülönböztetni őket a legközönségesebb katonai írnokoktól? Pantyelej Prokofjevicset hirtelen keserű kiábrándulás érte, sőt még bosszankodott is önmagára, amiért olyan nagy igyekezettel ké-

szült az ünnepélyes fogadásra; de bosszankodott ezekre a generálisokra is, akik meggyalázták a tábornoki nevet. A fene egye meg! Ha tudta volna, hogy csak ilyen egyszerű generálisok érkeznek, dehogyis öltözött volna olyan nagy gonddal, dehogyis várta volna őket olyan izgatottan, dehogyis állt volna itt, mint a bolond, egy tállal a kezében, a tálon pedig egy zsengés cipóval, amelyet holmi taknyos vénasszony sütött. Nem! Pantyelej Melehov még sohasem volt nevetség tárgya! De most azzá vált: egy perccel előbb maga is hallotta, amint a gyerkőcök gúnyosan kuncogtak a háta mögött, sőt az egyik ördögfióka teli torokból el is kiáltotta magát: „Odanézzetek, kölykök, milyen büszkén kihúzta magát a böte Melehov! Mintha nyársat nyelt volna!" Hát volt is miért tűrni ezt a csúfolódást, volt is miért gyötörni fájós lábát, volt is miért kifeszülni, mint a húr... Pantyelej Prokofjevics egész bensejében forrongott a méreg. Mindennek az a nyavalyás, gyáva atamánka az oka! Odaszaladt, összehordott hetet-havat, kölcsönkérte a kancát és a kocsit, nyelvét kilógatva futkosott szerte a faluban, csörgőket és csengőket keresett a trojkának. Igaza van a közmondásnak: aki még sohasem látott ünneplőruhát, az a rongynak is örül. Bezzeg Pantyelej Prokofjevics különb tábornokokat is látott már életében. Nézzük például a cári díszszemlét: némelyik generálisnak az egész melle tele van kereszttel, medáliával, aranyhímzéssel. Örül az ember lelke, ha ránéz. Festeni sem lehetne különb, szebb tábornokot! Ezek meg olyanok ebben a keki mundérban, mint a zöldharkály. Sőt, az egyikük fején nem is egyenruhához illő sapka van, hanem valami fátyollal leborított bográcsi. A pofáját meg olyan simára borotválta, hogy méccsel sem talál rajta az ember egy szál szőrt sem... Pantyelej Prokofjevics elkomorodott. Annyira megundorodott tőlük, hogy kedve lett volna sercinteni egyet, de ekkor erősen hátbalökte valaki. Hangosan súgta:

— Eriggy hát, vidd oda!

Pantyelej Prokofjevics előrelépett. Szidorin tábornok végigfuttatta tekintetét a tömegen Melehov feje felett, és ércesen kiáltotta:

— Adjon Isten, urambátyáim!

— Erőt-egészet, kegyelmes uram! — zúgták a falubeliek.

A tábornok kegyesen átvette a kenyeret-sót Pantyelej Prokofjevics kezéből, megköszönte, és átadta a tálat segédtisztjének.

A Szidorin mellett álló magas, szikár angol ezredes hideg kí-

váncsisággal szemlélgette a kozákokat mélyen szemére tolt sisakja alól. Briggs tábornoknak, a kaukázusi brit katonai misszió vezetőjének parancsa szerint elkísérte Szidorint ellenőrző körútján, végig a Doni Seregkörzetnek a bolsevikoktól megtisztított egész területén, és tolmács közvetítésével lelkiismeretesen tanulmányozta mind a kozákok hangulatát, mind a frontok helyzetét.

Az ezredest már kimerítette az utazással járó sok nélkülözés, az egyhangú pusztai táj, kimerítették az unalmas beszélgetések és azoknak a kötelezettségeknek bonyolult összessége, amelyek általában egy nagyhatalom képviselőjét terhelik, de hát a király szolgálatának érdekei mindenekfelett állnak! És az ezredes figyelmesen hallgatta a járás szónokának beszédét. Csaknem mindent értett, mert — bár mások elől titkolta — jól tudott oroszul. Gőgösen nézte a sztyeppek e harcias fiainak elütő jellegű barna arcát. Meglepte a fajoknak az a különös keveredése, amely mindig szembeszökik, ha kozák tömeget lát az ember. A szőke szláv kozák mellett jellegzetes mongol állt, annak szomszédságában pedig hollófekete fiatal kozák beszélgetett halkan egy galambősz bibliai pátriárkával. A legény karján piszkos kötés. Ami az öreget illeti, fogadni lehetett volna rá, hogy az eredeti kozák kaftánt viselő, hosszú botjára támaszkodó pátriárka ereiben a kaukázusi hegyilakók legtisztább vére folyik...

Az ezredes valamelyest ismerte a történelmet. Amint elnézegette a kozákokat, arra gondolt, hogy nemcsak ezek a barbárok, hanem még az unokáik sem törhetnek be Indiába valami új Platov vezetése alatt. A polgárháborúban elvérzett Oroszország még a bolsevikok legyőzése után is hosszú időre kidől a nagyhatalmak sorából, és Britannia keleti birtokait a legközelebbi évtizedek folyamán semmiféle veszély sem fogja fenyegetni. Arról pedig, hogy a bolsevikokat le fogják gyűrni, szentül meg volt győződve. Józan eszű ember volt, a háború előtt is sokáig élt Oroszországban, és természetesen semmiképpen sem tudta elhinni, hogy éppen egy félvad országban diadalmaskodjanak a kommunizmus utópikus eszméi...

Az ezredes figyelmét a hangosan sugdolózó asszonyok vonták magukra. Nem fordította feléjük fejét, csak oldalvást sandított a szélbarnította, kiálló pofacsontú arcokra, és keményen összeszorított ajkát alig észrevehető lenéző, gúnyos mosoly rebbentette meg.

Pantyelej Prokofjevics, miután átadta a kenyeret-sót, belevegyült a tömegbe. Nem akarta meghallgatni, miként üdvözli a vendégeket egy ékes beszédű vesenszkajai szónok a vesenszkajai járás kozák lakossága nevében. A tömeget megkerülve, a távolabb álló trojkák felé indult.

A lovakat tetőtől talpig tajték borította. Oldaluk súlyosan zihált, mint a kovácsfújtató. Az öreg odament a maga rudasnak befogott kancájához, ruhája ujjával megtörölte a ló orrát és felsóhajtott. Alig tudta visszafojtani a kikívánkozó cifra káromkodást. Szerette volna rögtön kifogni, és hazavezetni a kancát, olyan nagy volt a kiábrándulása.

Ezalatt Szidorin tábornok mondott beszédet a tatarszkiaknak.

Elismerően nyilatkozott a vörösök háta mögött végrehajtott hadműveleteikről, majd így folytatta:

— Bátran harcoltatok közös ellenségeink ellen. Szolgálataitokról nem fog elfeledkezni a haza, amely lépésről lépésre felszabadul a bolsevikok szörnyű igája alól. Szeretném kitüntetni falutoknak azokat az asszonyait, akik, mint megtudtuk, különösen kiváltak a vörösök elleni fegyveres harcban. Kérem azokat a hős kozák asszonyokat, akiknek nevét mindjárt felolvassák, lépjenek elő!

Egy tiszt felolvasta a rövid névsort. Elsőnek Darja Melehova nevét említette. Utána következtek a felkelés elején elesett kozákok özvegyei, akik — miként Darja is — véresen leszámoltak a szerdobszki ezred behódolása után Tatarszkba kísért kommunista foglyokkal.

Darja nem ment ki a mezőre, amint Pantyelej Prokofjevics parancsolta. Ő is ott volt a falubeli asszonyok tömegében. Úgy kicsinosította magát, mintha nagy ünnep volna.

Mihelyt meghallotta nevét, széttaszigálta az asszonyokat, bátran elindult előre, mentében igazgatta csipkés szélű fehér kendőjét, hunyorgott, és kissé zavartan elmosolyodott. Megtörte az út, kifárasztotta a sok szerelmi kaland, és mégis ördöngösen csinos volt! Napsütéstől megóvott halvány orcája még élesebben kiemelte hunyorgó, fürkésző szemének parázs ragyogását, festett szemöldöke szeszélyes hajlatában, mosolygó ajka szögletében pedig valami kihívó paráznaság bújt meg.

Egy tiszt állta útját, aki háttal fordult a tömeg felé. Darja enyhén félretolta.

— Engedjen utat az asszonynépnek! — mondta, és odament Szidorinhoz.

Szidorin átvette segédtisztje kezéből a György-szalagon csüngő érmet, és ügyetlenül babráló ujjal tűzte Darja blúzára, bal mellére, és mosolyogva nézett szeme közé:

— Maga a márciusban elesett Melehov zászlós felesége?

— Igen.

— Mindjárt kap pénzt is. Ötszáz rubelt. Ez a tiszt adja át. Afrikan Petrovics Bogajevszkij seregkörzeti atamán és a doni kormány köszönetet mond önnek azért a nagy bátorságáért, amelyről tanúságot tett, és kéri önt, fogadja részvétét... A legmelegebben együtt éreznek önnel bánatában.

Darja nem értett meg mindent, amit a tábornok mondott. Fejbiccentéssel köszönte meg a kitüntetést, átvette a segédtiszttől a pénzt, és némán mosolyogva nézett a középkorú tábornok szeme közé. Csaknem egyforma magasak voltak, és Darja minden különösebb elfogódás nélkül fürkészte a tábornok szikár arcát. „Hát nem valami sokra becsülték az én Petrómat. Annyit sem adnak érte, mint egy pár ökörért... De a kis generális takaros ember" — gondolta ebben a pillanatban a rá oly jellemző cinizmussal. Szidorin várta, mikor fordul már vissza, de Darja habozott. A segédtiszt és Szidorin mögött álló tisztek egy-egy szemöldökrántással intettek egymásnak: „Nézd csak ezt a tűzrőlpattant özvegyet!", és szemükben vidám kis szikrák futkostak. Még az angol ezredes is felélénkült, megigazította övét, egyik lábáról a másikra állt, és szenvedélytelen arcán valami mosolyféle jelent meg.

— Elmehetek? — kérdezte Darja.

— Igen, igen, természetesen! — adta meg az engedélyt sietve Szidorin.

Darja ügyetlen mozdulattal blúza kebelébe dugta a pénzt és visszaindult a tömeghez.

A tisztek, akiket kifárasztott a sok szónoklat és ceremónia, valamennyien figyelmesen követték az özvegy könnyedén suhanó járását.

Most a megboldogult Martyin Samil felesége ment oda bizonytalan léptekkel Szidorinhoz. Mikor ócska blúzára tűzték az érmet, hirtelen sírva fakadt. Olyan gyámoltalanul és asszonyosan keservesen rítt, hogy a tisztek arcáról tüstént eltűnt a vidámság, és a részvét fanyar komolysága ömlött el rajta.

— Az ön férje szintén elesett? — kérdezte Szidorin, és összerancolta homlokát.

A zokogó asszony tenyerébe rejtette arcát, és néman bólintott.

— Annyi a gyermeke, mint rostán a lyuk! — dormogte mely hangon valamelyik kozák.

Szidorin arccal az angol felé fordult, és hangosan mondotta:

— Azokat az asszonyokat jutalmazzuk meg, akik rendkívüli bátorságukról tettek tanúságot a bolsevikok elleni harcokban. Legtöbbjük férjet már a bolsevikok elleni felkelés kezdetén megöltek. Ezek az özvegyasszonyok méltóképpen megbosszúltak férjük halálát: teljesen kiirtottak egy csupa helybeli kommunistából álló nagyobb osztagot. Az első jutalmazott özvegy — tiszt felesége volt — sajátkezűleg végzett ki egy kegyetlenségéről hírhedt kommunista biztost.

A tolmács tiszt hadarva fordította angolra. Az ezredes végighallgatta, lehajtotta fejet és megjegyezte:

— El vagyok ragadtatva a nők bátorságától. Mondja, tábornok, a férfiakkal vállvetve vettek részt a harcokban?

— Igen — válaszolta kurtán Szidorin, és türelmetlen kézmozdulattal intette közelebb a harmadik özvegyet.

A kitüntetések átadása után a vendégek nemsokára a városba indultak. A nép gyorsan szétszéledt a térről. Sietett mindenki a kaszálóra. Néhány perccel később — miután eltűntek az ugató kutyafalka kíserte autók a kanyar mögött — csak három öregember maradt a templomkerítésnél.

— Furcsa idők járnak! — mondta az egyik, és szélesen szettárta karját. — Hajdanába csak egészen nagy hostetteker, vitézséger adtak György-keresztet vagy érmet. És kik kaptak? Csak a legbátrabbak, a legvakmeróbbek! Vajmi kevesen akadtak, akik kockára tették életüket, hogy keresztet szerezzenek. Nem hiába tartja a közmondás: „Vagy kereszttel megyek haza, vagy majd sirathat a haza." Most pedig még az asszonyok mejjére is medáliákat aggatnak... Még hogyha megérdemelnék! De hát csak úgy, semmier?! Idekísérték a kozákok a fegyvertelen foglyokat, űk meg karóval agyonverték mind. Miféle hősiesség van ebbe? Bizonyisten nem fér a fejembe!

A másik roskatag, vaksi öreg előretette egyik lábát, ráérősen elővette zsebéből a szövetből varrt, hosszúkás csővé csavart dohányzacskót.

— A vezetők biztosan jobban tudják, mire való ez a kitünte-

tés — mondotta. — Biztosan így gondolkoztak Novocserkasszkba: az asszonyok szája előtt is el kell húzni a mézes madzagot, hogy mindenki nekibátorodjon, keményebben harcoljon. Adnak medáliát is, adnak ötszáz-ötszáz rubelt is: hát mék asszony tudna ellenállni ilyen csábításnak? Némelyik kozák nem is akart kivonulni a frontra. Azt gondolta, majd csak elbúvik valahogy a háború elől. De most mán nem lesz maradása! Az asszony szüntelen duruzsolni fog a fülébe... Mert az ilyen éjjeli kakukk folyton kakukkol. Mindegyik arra számít: „Hátha nekem is medáliát akasztanak a mejjemre?"

— Ebben mán nincs igazad, Fjodor komám! — ellenkezett a harmadik. — Ki kellett tüntetni, hát ki is tüntették őket. Özvegysorra jutottak szegény asszonyok, nagy segítség lesz az a pénz a háznál. A medáliát meg a szilajságér kapták. Daska Melehova vót az első. aki törvényt tett: lelőtte Kotljarovot. Jól tette. Isten a bírája mindenkinek, de ezeket az asszonyokat sem lehet hibáztatni: a vér nem válik vízzé, a vér csak megszólal az emberbe...

Az öregek addig szidták egymást, addig vitatkoztak, míg meg nem kondult az esti szertartásra hívó harang. De mihelyt a harangozó megszólaltatta a harangot, mind a hárman felálltak, levették kucsmájukat, keresztet vetettek, és méltóságosan elindultak a templomkertbe.

13

Csodálatos, hogy megváltozott az élet Melehovék családjában! Pantyelej Prokofjevics nemrégen még teljhatalmú úrnak érezte magát a házban. Minden családtag ellentmondas nélkül engedelmeskedett neki. Ment a munka, mint a karikacsapás. Megosztottak egymással bút és örömet. Egész életükön meglátszott az évek hosszú során kialakult nagy egybehangoltság. Szilárdan egybeforrott a család, de tavasz óta minden megváltozott. Először Dunyaska szakadt el a családtól. Nem tanúsított nyílt engedetlenséget apjával szemben, de minden munkát — bármit kellett is tennie — szemmel láthatóan kelletlenül végzett, mintha nem magának dolgoznék, hanem csak cselédkedne. Külsőleg is zárkózottabb, idegenebb lett. Mostanában ritkán, nagyon ritkán csendült fel Dunyaska gondtalan, csilingelő kacagása.

Miután Grigorij visszaindult a frontra, Natalja is eltávolodott az öregektől. Csaknem minden idejét a gyermekekkel töltötte. Csak velük beszélt és foglalkozott szívesen. Látszott rajta, hogy titokban erősen búsul valami miatt, de egyetlen szóval sem árulta el soha, még a hozzátartozóknak sem, mi a bánata. Nem panaszkodott senkinek. Minden eszközzel takargatta, ami olyan fájdalmat okozott neki.

Darjáról meg kár beszélni is: mintha kicserélték volna, mióta hadifuvarban járt. Mind gyakrabban ellentmondott ipának, Iljinyicsnára ügyet sem vetett, minden látható ok nélkül dühöngött mindenkire, és egyáltalában úgy viselkedett, mintha az utolsó napokat töltené a Melehov-házban.

A család Pantyelej Prokofjevics szeme láttára hullott széjjel. Csak ketten maradtak az öregasszonnyal. Váratlanul és gyorsan bomlottak szét a rokoni kötelékek. Elszállt a kapcsolatok melegsége. Ha beszélgettek, mind sűrűbben harsant fel szavukban az ingerültség és az elhidegülés fagyos tónusa... A közös asztalnál sem úgy ültek már, mint azelőtt. Nem egységes, harmonikus család volt már ez, hanem csak véletlenül egymás mellé sodródott emberek kis gyülekezete.

Pantyelej Prokofjevics jól tudta, hogy a háború az oka mindennek. Dunyaska azért haragudott szüleire, mert megfosztották attól a reménytől, hogy valaha is férjhez mehet Miska Kosevojhoz, az egyetlen férfihoz, akit egész határtalan, szűzi szenvedélyével szeretett. Natalja némán és mélyen, a rá annyira jellemző zárkózottsággal emésztette magát, amiért Grigorij megint Akszinyához pártolt. Pantyelej Prokofjevics pedig látta mindezt, de nem tehetett semmit, hogy visszaállítsa a családban a régi jó rendet. Valóban: a történtek után nem is járulhatott hozzá, hogy lánya házasságot kössön azzal a megátalkodott bolsevikkal. De mi értelme lett volna akár hozzájárulásának is, ha egyszer ez a pokoli vőlegény úgyis valahol a fronton csavargott, s méghozzá vörös csapatban szolgált?! Ugyanez volt az eset Grigorijjal is: ne lett volna csak tiszti rangban, majd megtanította volna keszty ű be dudálni Pantyelej Prokofjevics! Úgy megtanította volna móresre, hogy Grigorij fél szemmel sem sandított volna többé Asztahovék házatája felé. De a háború összekutyult-kavart mindent, és megfosztotta az öreget attól a lehetőségtől, hogy úgy éljen és úgy kormányozza a birodalmat, ahogy neki tetszik. A háború tönkretette: elvette régi munkakedvét, megfosztotta idősebb fiától; meg-

hasonlást és zűrzavart támasztott a családban. Úgy vonult el a háború Pantyelej Melehov élete felett, mint vihar a búzavetésen. De a búza felegyenesedik a zivatar után, büszkén mutatja szépségét a verőfényes napon. Az öreg azonban már nem tudott többé talpra állani. Magában legyintett mindenre: lesz, ahogy lesz.

Miután átvette Szidorintól a kitüntetést, igen felvidult Darja Melehova. Élénken, boldogan tért haza a piacról azon a napon. Csillogó szemmel mutogatta Nataljának az érmet.

— Miért kaptad? — csodálkozott Natalja.

— Ezt Ivan Alekszejevics komámért, Isten nyugosztalja a piszok disznóját! Ezt meg Petyáért... — És hencegve bontotta ki a ropogós doni bankók kötegét.

Mégsem ment ki a mezőre. Pantyelej Prokofjevics útnak akarta indítani az elemózsiával, de Darja határozottan megtagadta az engedelmességet:

— Hagyjon békében, apám, úgyis elgyötört ez a hosszú út!

Az öreg elkomorodott. Darja — hogy elsimítsa a goromba visszautasítás érdességét — félig tréfásan, félig komolyan mondta:

— Vétkezik, ha ilyen szép napon a mezőre kűd. Hisz nékem máma ünnepem van!

— Jó, majd kiviszem magam — egyezett bele az öreg. — De hát a pénzzel mi lesz?

— A pénzzel? — Darja meghökkenve vonta fel szemöldökét.

— Azt kérdem, hova teszed a pénzt?

— Az mán az én dógom. Odateszem, ahová akarom.

— Hogyhogy? Hiszen azt a pénzt Petróért adták.

— Csakhogy nekem adták ám, öreg! Órod tülle fokhagymás!

— Hát családtag vagy-e vagy sem?

— Mit akar ettül a szegény kis családtagtul, ipamuram? El akarja zsebelni a pénzét?

— Nem akarom én elvenni az egészet, de Petro mégiscsak a mi fiúnk vót, vagy mi a szösz? Nekem is, meg az öregasszonynak is részesedni kell belőle.

Az öreg após igénye olyan nyilvánvalóan gyenge lábon állt, hogy Darja erélyesen megdöntötte, és határozottan felülkerekedett. Csúfondárosan nyugodt hangon jelentette ki:

— Nem adok semmit! Egy fityinget sem adok! Ebbül ugyan nem részesednek. Különben a kezükbe fizették vóna. Hunnét gon-

dolja, hogy maguknak is jár belőle? Errül szó se vót! Az én pénzem után meg ne nagyon gebeszkedjen, mert úgysem kap egy rubelt sem!

Ekkor Pantyelej Prokofjevics még egy utolsó kísérletre vállalkozott:

— Itt élsz a családba, a mi kenyerünket eszed, szóval mindennek közösnek kell lenni. Mi lesz, ha mindegyik a maga szakállára kezd gazdálkodni? Miféle rend ez? Nem engedem! — jelentette ki.

De Darja ezt a próbálkozást is visszaverte. Nem engedte, hogy elharácsolják a pénzét.

— Nem magával házasodtam össze, ipamuram! — jelentette ki szemérmetlen mosollyal. — Máma még itt lakok magoknál, de hónap férjhe megyek, és többet nem is látnak! Az eltartásért meg nem tartozok egy krajcárral se. Tíz esztendeje éjt nappallá téve dógozok a maga családjára.

— Magadra dógoztál, bitang szuka! — kiáltotta felháborodva Pantyelej Prokofjevics. Óbégatott még valamit, de Darja oda se figyelt. Perdült egyet ipa orra előtt, fellibbentette szoknyája alját, és bement a nagyházba: „Keress magadnak más bolondot!" — suttogta, és gúnyosan mosolygott.

Ezzel vége is szakadt a vitának. Darja valóban nem volt olyan bolond, hogy másnak engedje át, ami az övé. Nem ijedt meg ipa dühétől.

Pantyelej Prokofjevics a mezőre készült. Indulás előtt néhány szót váltott Iljinyicsnával.

— Ügyelj Darjára! — kérte az öreg.

— Minek ügyeljek? — csodálkozott Iljinyicsna.

— Egyszer csak kapja-fogja magát, búcsút mond a kapufélfának, oszt a mi ingóságunkból is batyuba köt valamit. Úgy veszem észre, nemhiába bontogatja úgy a szárnyát... Úgy látszik, párt talált magának, mahónap férjhe megy...

— Biztosan úgy lesz — bólogatott rá sóhajtva Iljinyicsna. — Úgy él itt, mint valami nebáncsvirág. Semmi sem tetszik neki, semmi sincs ínyére... Olyan, mint a levágott karéj, mán pedig a levágott karéjt — akárhogy igyekszik is az ember — nem tudja viszszaragasztani.

— Nincs is mihe visszaragasztani! Vigyázz, vén buta, eszedbe ne jusson tartóztatni, hogyha menni akar. Menjen isten hírével. Én mán ráuntam bajmolódni vele. — Pantyelej Prokofjevics fel-

kapaszkodott a szekérre, megbiztatta az ökröket, és röviden befejezte: — Úgy kerüli a munkát, mint macska a forró kását, de bezzeg mindig a legjobb falatot akarja befalni! Azután meg mán repül is a táncba. Ha egyszer meghalt szegény Petro — Isten nyugosztalja — ezt ugyan nem lehet a családba tartani. Nem aszszony ez, hanem ragályos betegség!

Az öregek feltevése téves volt. Darjának esze ágába sem volt férjhez menni. Nem új házasságról ábrándozott ő! Más gond nyomta a lelkét...

Darja egész nap beszédes volt és vidám. Még a pénz miatti hajbakapás sem mérgezte meg jó hangulatát. Sokáig forgolódott, illegett a tükör előtt, nézegette a medáliát így is meg úgy is, ötször átöltözött, próbálgatta, melyik blúzához illik legjobban a csíkos György-szalag. „Most mán csak keresztet kell szerezni mellé!" — tréfálkozott, azután behívta Iljinyicsnát a kisházba, két húszrubelest dugott ruhája ujja hajtókájába, és Iljinyicsna bütykös kezét forró tenyerével mellére nyomva suttogta: „Ezt Petya emlékére... Mondasson, anyám, nagy halotti misét, főzzön mazsolás rizskását a torra..." — és sírva fakadt. De egy perc múlva már Misatkával játszott. Bár szemében még könny csillogott, leborította ünneplő selyemsáljával a kis legényt, és olyan jóízűen nevetett, mintha sohasem sírt volna, mintha sohasem érezte volna a könny sós ízét.

De akkor vidult fel csak istenigazában, amikor a mezőről hazajött Dunyaska. Elmondta neki, hogyan kapott érmet. Tréfásan bemutatta, milyen ünnepélyesen szónokolt a generális, hogy állt és bámult rá az angol, mint egy madárijesztő, aztán cinkosan, ravaszul Nataljára kacsintott, és komoly arccal bizonygatta Dunyaskának, hogy őt, Darját, mint tiszt özvegyét — akit György-medáliával tüntettek ki — nemsokára tisztté léptetik elő, és egy század vén kozák parancsnokává nevezik ki.

Natalja a gyermekek ingecskéit foltozgatta, elfojtotta mosolyát, a meghökkent Dunyaska pedig rimánkodva tette össze kezét, és úgy könyörgött:

— Édes Darjuska! Ne hazudj már annyit, áldjon meg az Isten! Mert a végén nem tudom, mikor hazudozol, és mikor mondasz igazat. Beszélj komolyan.

— Nem hiszed? Látszik, hogy milyen buta vagy! A színtiszta igazságot mondom. Hisz minden tiszt a fronton van, hát ki fogja megtanítani az öregeket menetelésre és minden egyébre, ami

hozzátartozik a katonasághó? Bízzák csak rám őket, majd én elbánok azokkal a vén ördögökkel! Szóval azoknak fogok parancsolni! — Darja becsukta a konyhaajtót, hogy ne lássa a napa. Gyors mozdulattal átdugta lába közt szoknyája alját, hátul megragadta kezével, és vakítóan villogó csupasz lábikrával végigmasírozott a szobán, megállt Dunyaska mellett, és öblös hangon vezényelte: „Öregek, vigyázz! Szakállat fel! Magasabbra! Hátra arc, indulj!"

Dunyaska nem bírta tovább, kirobbant belőle a kacagás, tenyerébe rejtette arcát.

Natalja nevetve mondta:

— Elég mán, elég mán! Vesztedet érzed, hogy úgy nekiszilajodtál?!

— Hát vesztemet érzem! Tik tán örömbe, boldogságba éltek? Ha az ember nem bolondozik veletek, belepenészedtek a nagy búbánatba!

De amilyen hirtelen keletkezett, olyan hirtelen véget is ért Darja szeles, viharos jókedve. Egy félóra múlva visszahúzódott kamrájába, bosszúsan tépte le melléről és dobta a ládába a medáliát, amelyhez komája vére tapadt. Orcáját tenyerébe támasztva sokáig üldögélt az ablaknál. Éjjel eltűnt valahová, és csak első kakasszó után tért haza.

Ezután négy napig szorgalmasan dolgozott a mezőn.

Gyatrán haladt a szénakaszálás. Nem volt elég munkáskéz. Alig két gyeszjatyinát kaszáltak egy nap alatt. A szénarendeket átáztatta az eső. Ez is csak szaporította a munkát: a rendeket szét kellett szórni, hogy megszikkadjon a széna a napon. Még annyi idejük sem volt, hogy boglyába gyűjtsék, ismét megeredt a zápor, és estétől hajnalig, őszies makacssággal, állandósággal esett. Aztán kiderült. Keletről fújt a szél. A sztyeppen újból zakatolni kezdtek a kaszálógépek. A megfeketedett boglyák felől édeskés-kesernyés penészszag áradt. Párába burkolózott a határ. A kékes fátylon át halványan rajzolódtak ki az őrhalmok elmosódott körvonalai, a szárazerek lilás medre és a távoli tavak fölé hajló füzek zöld koronája.

A negyedik napon Darja egyenest a mezőről be akart menni a városba. Be is jelentette, mikor leültek a szekér tövébe ebédelni.

Pantyelej Prokofjevics gunyosan, méltatlankodva kérdezte:

— Ejnye, de rád ért, nem tudsz várni vasárnapig?

— Dógom van, nem érek rá várni.
— Egy napot sem lehet várni vele?
Darja fogán keresztül sziszegte:
— Egy percet sem!
— Hát ha mán annyira viszket, hogy nem tudod türtőztetni tovább — eriggy. De mégis, miféle sürgős dógod akadt? Nem mondanád meg nékem is?
— Aki sokat kérdez, hamar megöregszik.
Darja most sem ment a szomszédba egy-két csípős szóért. Pantyelej Prokofjevics köpött egyet bosszúságában, abbahagyta a faggatást.
Másnap már vissza is jött Darja Melehova. Csak Iljinyicsna volt otthon a gyermekekkel. Misatka odaszaladt a nénihez, de Darja hidegen eltolta magától:
— Hát Natalja hun van, anyám?
— A veteményeskertbe ment, krumplit kapál. Mit akarsz vele? Vagy tán az öreg kűdött érte? Mondd meg annak a vénembernek, ne bolondozzon!
— Senki sem kűdött érte, magam akartam mondani neki valamit.
— Gyalog jöttél?
— Gyalog.
— Soká lesztek még készen avval a szénakaszálással?
— Hónap biztosan elkészülünk.
— Várj, várj, hová repülsz? Nagyon sok kárt tett az eső? — faggatta tolakodóan az öregasszony. Még a lépcsőn is nyomon követte Darját.
— Nem nagyon sokat. No, én megyek, nem nagyon érek rá...
— A veteményeskertbül még gyere vissza. Vigyél tiszta inget az öregnek. Hallod?!
Darja úgy tett, mintha nem hallotta volna. Sietve indult a jószágudvar felé. A révnél megállt. Hunyorgó szemmel bámulta a Don édeskés nedvességet lehelő széles sávját, a zöld felszínt, aztán lassan tovább bandukolt a veteményeskertek felé.
A Don felett kósza szél fújdogált, villogó szárnyú sirály-raj röpködött. Az enyhén lejtős partra lustán kúszott fel a hullám. A napfényben halványan ragyogtak az áttetsző, orgonaszínű párafátyollal borított krétahegyek, a Donon túl pedig fiatalosan és üdén zöldellt a zápor fürösztötte parti erdő, akárcsak tavasz elején.

Darja leoldotta feltört lábáról a bocskort, megmosta lábafejét, és sokáig ült a parton egy meleg terméskövön. Tenyeréből ellenzőt formált a vakító napfény ellen. Hallgatta a sirályok bús rikoltását és a hullámok szabályos, ütemes csobbanásait. Ríkatóan szomorúnak érezte ezt a csöndet, szívébe markolt a sirályok kiáltozása. És még súlyosabbnak, még keserűbbnek rémlett az a szerencsétlenség, amely oly hirtelen a nyakába zúdult.

Natalja alig tudta kiegyenesíteni derekát. A sövénynek támasztotta a kapát, és mikor észrevette Darját, elébe indult.

— Értem jöttél, Dása?

— Idehoztam hozzád a bánatom...

Egymás mellé telepedtek. Natalja leoldotta keszkenőjét, megigazította haját, és várakozóan pillantott Darjára. Meglepte az az óriási változás, amely Darja arcán az utóbbi napokban végbement; orcája megványadt, megsötétült. Homlokán mély, ferde redő húzódott keresztül, szemében izgatott, forró fény gyulladt ki.

— Mi lelt? Egészen megfeketedett az arcod — mondta Natalja részvéttel.

— Hát bizony megfeketedik ilyenkor az ember... — Darja erőltetve elmosolyodott, aztán hallgatott egy darabig. — Sok kapálnivalód van még? — szólalt meg újra.

— Estére bevégzem. De hát mi történt veled?

Darja görcsösen lenyelte nyálát, és tompán, de sebesen hadarta:

— Belém esett a baj... megkaptam a bujakórságot... Felszedtem a múltkor az úton, mikor odajártam fuvarozni... Egy nyavalyás kis tiszt ajándékozott meg vele.

— Ez lett hát a vége?! — Natalja ijedten és búsan csapta össze a kezét.

— Ez... De hát nem szólhatok semmit, nem panaszkodhatok senkire... Ez vót a gyengém... Addig sündörgött körültem az átkozott, míg levett a lábamról. Fehér vót a foga, mint a porcelán, de belül mán kikezdte a féreg az egész embert... Most osztán végem!

— Szegény fejed! Most mi lesz? Mit csinálsz? — Natalja tágra meresztett szemmel nézett Darjára. Az özvegy megemberelte magát, lába elé bámult, és sokkal nyugodtabban folytatta:

— Tudod, mán útközben észrevettem, hogy valami baj van... Eleinte azt gondoltam: biztosan csak úgy... hisz tudod magad is, nálunk, asszonyoknál, előfordul az ilyesmi. A tavasszal felemel-

tem a fődrül egy zsák búzát, oszt három hétig sem szűnt meg a havi tisztulás. De aztán láttam, hogy ez valami más lesz... Mutatkozott is a jele... Tennap a városba jártam az orvosnál. Majd a föd alá süllyedtem szégyelletemben. Most hát vége a játéknak, vége a menyecskének.

— Gyógyíttatni kéne... De hát akkor is mekkora szégyen!... Azt mondják, lehet gyógyítani az ilyen betegeket is.

— Nem, aranyos kisjányom, éngem nem lehet kigyógyítani. — Darja görbén elmosolyodott, és az egész beszélgetés alatt először emelte fel lobogó tüzű szemét. — Nekem szifiliszem van. Ez olyan betegség, amit nem lehet gyógyítani. Behorpad tülle az ember orra... Úgy, mint Andronyin feleségének. Láttad?

— De mi lesz most veled? — kérdezte Natalja sírós hangon, és könnybe lábadt a szeme.

Darja sokáig nem szólt semmit. Letépett egy kukoricaszárra fonódott folyókavirágot, és közel emelte szeméhez. Az áttetszően könnyű, szinte súlytalan apró virág harmatgyöngye — peremén rózsaszínű — tölcsérszirma a napsütötte föld nehéz, érzéki szagát lehelte. Darja mohón és csodálkozva nézegette, mintha először látná életében ezt a szerény és jelentéktelen virágocskát. Megszagolta, szélesre tágította remegő orrlyukát, aztán óvatosan letette a szelek szikkasztotta, felporhanyított földre.

— Azt kérded, mi lesz velem? A városból jövet egész úton ezen törtem a fejem... Kezet vetek magamra — ez lesz velem. Sajnálom, hogy így esett sorja, de úgy látszik, nincs más választás. Mindegy, hogy gyógyíttatom-e magamat vagy sem. Úgyis megtudja az egész falu. Ujjal mutogatnak rám, elfordulnak, kinevetnek... Kinek kellek én így, betegen? Kárba vész a szépségem, elszáradok, elevenen rothadok meg... Nem! Ezt nem akarom. — Úgy beszélt, mintha csak magában hányná-vetné meg a baját. Ügyet sem vetett Natalja tiltakozó mozdulatára. — Még be sem mentem a városba, mánis sejtettem, hogy a bujakór bánt. Akkor még arra gondoltam, hogy gyógyíttatni fogom magamat, ha csakugyan ez a baj. Azér is nem adtam oda a pénzt az ipamnak. Gondoltam, jó lesz majd doktorra-patikára... De most másképp határoztam. Torkig vagyok mán mindennel, nem akarok semmit.

Darja iszonyú férfikáromkodással elkáromkodta magát, köpött egyet, és kezefejével letörölte a hosszú szempilláján rezgő könnycseppet.

— Hogy beszélsz?!... Nem félsz az Istentül?! — mondta halkan Natalja.

— Én mán nem sokat törődök Istennel. Úgyis csak zavart egész életembe. — Darja elmosolyodott. Ebben a pajzán, hamiskás mosolyban egy pillanatra a régi Darjára ismert Natalja. — Ezt sem vót szabad tenni, azt sem vót szabad, minden bűnért pokollal meg utolsó ítélettel fenyegettek... Pedig annál az utolsó ítéletnél, amit én magamra mérek, rettenetesebbet, pokolibbat úgysem találhat ki senki. Megcsömörlöttem mindentül, Nataska. Megutáltam az embereket mind... Könnyű lesz leszámolni magammal is. Egyedül vagyok, mint a kisujjam. Nincs kit a szívembül kitépni... Köd előttem, köd utánam! Úgy bizony!

Natalja szenvedélyesen próbálta meggyőzni, rimánkodott, hogy térjen észre és ne is gondoljon öngyilkosságra, de Darja — bár eleinte szórakozottan hallgatta — hirtelen felocsúdott, és dühösen vágott szavába:

— Hagyj békét, Nataska! Nem azér jöttem hozzád, hogy rimánkodj és próbálj lebeszélni! Azt akartam elmondani, milyen csapás ért. Egyúttal figyelmeztetlek, hogy mátul fogva ne engedd hozzám a gyermekeket. Az én betegségem ragályos. A doktor is mondta, magam is hallottam mán rula. Rájuk ne ragadjon véletlenül. Érted, te buta? Mondd meg az öregasszonynak is. Én magam restellem. De... de nem egyhamar akasztok ám hurkot a nyakamba. Arra még ráérek... Eléldegélek még egy darabig, gyönyörködök Isten szép világába, elbúcsúzok tőle. Hisz tudod, milyen az ember! Amíg szíven nem szúrja a baj, csak jár-kél, oszt nem lát semmit se maga körül... Lám, én is éltem mán jó néhány esztendőt, mégis olyan vótam, mint a vak. De máma, mikor a Don mentén hazafelé jöttem a városbul, meg mikor eszembe jutott, hogy nemsoká itt kell hagyni ezt a világot, mintha kinyílt vóna a szemem. Elnéztem a Dont: fodros a színe, úgy csillog a napon, mint a tiszta ezüst. Úgy tündöklik az egész folyó, hogy elkáprázik az ember szeme. Körbe fordultam, szétnéztem a sztyeppen. Istenem, de gyönyörű is! Eddig még észre se vettem... — Darja restelkedve elmosolyodott, elhallgatott, ökölbe szorította kezét, legyűrte a torkát fojtogató sírást, és megint megszólalt. Hangja magasabban, feszültebben csengett: — Az úton mán kibőgtem magam jó néhányszor... Amikor a falu alá értem, láttam, hogy kisgyerekek fürödnek a Donba... Elnézegettem őket, elfacsarodott a szívem. Úgy ríttam, mint a záporeső.

Két óra hosszat hevertem a homokon. Mert nem könnyű ám az én sorsom, ha belegondol az ember... — Felállt a földről, leverte szoknyájáról a port, szokott mozdulatával megigazította fején a keszkenőt. — Csak egy vigasztal, ha a halálra gondolok: tanálkozók a másvilágon Petróval... „Na, kedves életem párja — mondom majd neki — Petro Pantyelejevics, fogadd be ezt a kikapós feleségedet!"

A tőle megszokott cinikus tréfálkozással tette hozzá: — A másvilágon úgysem verhet meg, mert a verekedőseket nem engedik be a mennyországba. Igaz? No, Isten veled, Natasenyka! Ne felejtsd el napam asszonynak megmondani, hogy beteg vagyok.

Natalja arcát keskeny, piszkos kezébe rejtve üldögélt tovább. Ujjai közt, mint fenyőforgácson a gyanta, könnycsepp csillogott. Darja elment a vesszőből font kertajtóig, aztán visszafordult, és higgadtan mondta:

— Mától fogva külön edénybül eszek, ezt is mondd meg anyámnak. De apámnak ne szóljon egy szót sem, mert felmérgesedik az öreg, oszt elkerget hazulrúl. Csak épp ez hiányzik még! Innét egyenest a kaszálóra megyek. Isten áldjon!

14

A szénakaszálók, gyűjtők másnap tértek haza a mezőről. Pantyelej Prokofjevics úgy határozott, hogy ebéd után rögtön megkezdik a szénahordást. Dunyaska kihajtotta az ökröket a Donra, Iljinyicsna és Natalja pedig fürgén megterítette az asztalt.

Darja utolsónak ment oda az asztalhoz. A lóca legszélére ült. Iljinyicsna scsivel teleszedett kis tálat tett eléje, kanalat és karéj kenyeret rakott mellé. A többieknek, mint mindig, most is a nagy, közös tálba öntötte az ételt.

Pantyelej Prokofjevics meglepetten nézett feleségére, és szemével Darja táljára mutatva kérdezte:

— Hát ez micsoda? Mér öntöttél neki külön tálba; kikeresztelkedett, vagy mi a csuda?

— Mit törődsz vele? Egyél!

Az öreg gúnyosan nézett Darjára, elmosolyodott:

— Ahá, értem mán! Amióta medáliát kapott, nem is akar egy tálbúl falni velünk. Mi az, Daska, tán utálsz közös edényből enni a családdal?

— Nem utálok, de nem szabad — felelte Darja rekedten.
— Mér nem szabad?
— Fáj a torkom.
— Hát osztán?
— Jártam a városba, azt mondta az orvos, hogy külön edénybül kell enni.
— Amikor nekem fájt a torkom, én nem húzódtam külön, mégse ragadt másra a bajom, hál Istennek. De hát hol fáztál meg ennyire?
Darja elsápadt, megtörölte ajkát tenyerével, és letette a kanalat. Iljinyicsnát boszantotta az öreg faggatózása és rákiabált:
— Mit piszkálod szegény asszonyt? Mán az asztalnál sem hagyod békén az embert! Beleakadsz mindenbe, mint a bojtorján, nem lehet lerázni!
— Mit bánom én? — dörmögte ingerülten Pantyelej Prokofjevics. — Felőlem akár csömöllésig is zabálhattok.
Bosszúságában tele kanál forró scsit öntött szájába, összeégette a nyelvét, kiköpködte a scsit szakállára, és csúnyán elordította magát:
— Még tálalni sem tudtok tisztességesen, nyavalyások! Hát egyenest a tűzről kell idetenni azt a tálat?!
— Ha nem fecsegnél annyit az asztalnál, nem sütötted volna meg magad — vigasztalta Iljinyicsna.
Dunyaska kis híján kacagásra fakadt, mikor látta, hogy apja bíborvörösre vált arccal szedegeti ki szakálla közül a káposztát és a krumplidarabokat. De a többiek arcán olyan fagyos komolyság ült, hogy ő is türtőztette magát, elfordította apjáról tekintetét, mert félt, hogy mégis kirobban belőle a nevethetnékje.
Ebéd után két szekérrel elindult a szénáért az öreg és két menye. Pantyelej Prokofjevics hosszú nyelű villával adogatta a szénát, Natalja pedig átvette a hervadás bús szagát lehelő nyalábot, és beletaposta a szekérbe. A mezőről kettesben tértek haza Darjával. Pantyelej Prokofjevics már messze elöl haladt a jól kilépő öreg ökrökkel.
A kurgánon túl lenyugodott a nap. A lekaszált sztyepp kesernyés ürömszaga estére csak erősbödött, de még lágyabb lett, még kívánatosabb, mert elveszítette fojtó déli sűrűségét. Alábbhagyott a hőség, az ökrök fürgén igyekeztek hazafelé. Az édeskés por, amit hasított körmük a nyári úton felvert, föléjük gomolygott, aztán leszállt az útmenti bogáncs bokraira. A bogáncs fején

lángvörösen rikított a kifeslett málnaszínű bóbita. Fölötte darazsak kerengtek. A távoli pusztai tó felé egymásnak rikoltozva repültek a libucok.

Darja hason feküdt a ringatózó szénásszekéren. Könyökére támaszkodott, és ritkán pillantott Nataljára. Natalja töprengve nézte a naplementét. Nyugodt, tiszta arcán rézvörös fényfoltok imbolyogtak. „Lám, Nataska boldog. Van férje is, vannak gyermekei is, nem szorul rá semmire, a családban mindenki szereti, én pedig elveszett asszony vagyok. Ha megdöglök, a kutya sem vonít utánam" — gondolta Darja, és hirtelen kedve kerekedett, hogy elkeserítse Natalját valamivel, fájdalmat okozzon neki. Miért csak ő, Darja, vergődjön a kétségbeesés rohamaiban, miért csak ő gondoljon szüntelen eltékozolt életére, miért csak ő szenvedjen olyan kegyetlenül? Még egyszer futólag Nataljára tekintett és megszólalt:

— Szeretnék bevallani valamit, Natalja... — igyekezett, hogy minél őszintébben csengjen a hangja.

Natalja nem felelt azonnal. Amint a naplementét bámulta, eszébe jutott, hogy valamikor régen, amikor még Grigorij menyasszonya volt, sokszor ellovagolt hozzá a vőlegénye látogatóba. Ő pedig mindannyiszor kikísérte az utcára. Akkor is ugyanígy égett az alkonyat. Málnaszínű pirosság ömlött el nyugaton, és a füzesben rikácsoltak a csókák... Grigorij a nyeregben félig hátrafordulva távolodott mind messzebb és messzebb, ő pedig az izgatott öröm könnyein át nézett utána; hegyes, lányos mellére szorította kezét, és érezte, hogy milyen szaporán dobog a szíve... Rosszul esett, hogy Darja hirtelen megtörte a csendet.

— Mit akarsz bevallani? — kérdezte kelletlenül.

— Egyszer vétettem ellened... Emlékszel: a tavasszal Grigorij hazajött szabadságra... Akkor este — jól emlékszem rá — én fejtem meg a tehenet. Ahogy a házba indultam, hallom: hív Akszinya. Áthívott a házába, oszt ezt a gyűrűt ajándékozta. Egyszerűen rám tukmálta. — Darja megforgatta az aranygyűrűt nevetlen ujján. — Rimánkodott, hogy hívjam ki hozzá Grigorijt... Nekem mindegy vót... hát szóltam Grigorijnak. Akkor egész éjszaka odacsavargott... Emlékszel: azt hazudta, hogy Kugyinov jött hozzá, oszt avval üldögéltek hajnalig... Egy szó se igaz belőle! Akszinyánál vót!

A megdöbbent, halálsápadt Natalja némán tördelte ujjai közt a somkóró száraz ágacskáját.

— Ne haragudj rám, Natasa. Nekem sem öröm, hogy ilyesmit kell bevallani... — mondta hízelgően Darja, és igyekezett Natalja szeme közé nézni.

Natalja némán nyelte vissza könnyeit. Olyan váratlanul zúdult rá ismét ez a nagy csapás, hogy nem volt ereje bármit is felelni Darjának, csak elfordult, és elrejtette előle szenvedés torzította arcát.

Mielőtt beértek volna a faluba, Darja megbánta tettét, és magára bosszankodva gondolta: „Mi az ördögnek is kellett így elkeseríteni. Most egész hónapba pityeregni fog! Inkább élt vóna nyugodtan, ne tudott vóna meg semmit. Az ilyen buta libáknak jobb, ha vakon élnek."

Szerette volna valahogy enyhíteni azt a szörnyű hatást, amelyet vallomása tett:

— Na, ne búsulj annyira, hisz nem dűl össze a világ! Az én bajom sokkal súlyosabb, mint a tiéd, mégis emelt fővel járok. Különben a fene tudja: lehet, hogy csakugyan nem is Akszinyával találkozott, hanem Kugyinovval töltötte az időt. Én bizony nem leskelődtem utána. Mánpedig csak az a tolvaj, akit rajtakapnak.

— Sejtettem én... — mondta halkan Natalja, és megtörölgette szemét keszkenője csücskével.

— Hát ha sejtetted, akkor mér nem jártál a végire... Ej, de gyámoltalan vagy. Bezzeg, ha az én uram volna, engem nem csapott volna be! Bezzeg én úgy ráncba szedtem volna, hogy azt még az ördög is megsokallaná.

— Féltem megtudni az igazat... Azt hiszed, könnyű ilyesmit hallani? — kérdezte Natalja. El-elcsuklott izgalmában. Szeme villogott. — Persze, te rendesen éltél Petróval... De nekem, ha rágondolok... ahogy eszembe jut minden, amit... el kellett szenvednem... Még most is szörnyű!

— Hát akkor felejtsd el — tanácsolta Darja naivan.

— Hát el lehet ezt felejteni?! — kiáltott fel elváltozott, rekedt hangon Natalja.

— Én elfelejteném! Nem olyan nagy dolog!

— Akkor felejtsd el a betegségedet.

Darja felnevetett:

— Szívesen el is felejteném, de mindig eszembe juttatja magát az átkozott! Ide hallgass, Nataska, ha akarod, én tövirül hegyire kifaggatom Akszinyát. Mindent megmond nekem! Bizonyisten!

Nincs olyan asszony, aki meg tudná állni, hogy ne beszéljen arról: ki és hogy szereti őtet. Magamról tudom!

— Nem kell a szívességed, így is nagy szívességet tettél — felelte Natalja szárazon. — Nem vagyok vak, nagyon jól látom, mért mondtad el ezt az esetet. Nem azér vallottad be, mert sajnálsz, hanem hogy még keservesebb legyen a sorsom. Ezér mondtad el, hogy kerítő vótál...

— Igazad van! — bólintott rá sóhajtva Darja. — De hát gondolj bele: mér csak én szenvedjek egyedül?

Darja leszállt a szekérről, megfogta a jármot, és felvezette a lejtőn a fáradtan, csámpásan, összeakadó lábbal lépkedő állatokat. Mikor bekanyarodtak a közbe, odament a szekérhez:

— Nataska! Akarok kérdeni tüled valamit... Nagyon szereted az urad?

— Ahogy tudom — felelte Natalja alig hallhatóan.

— Szóval nagyon — sóhajtotta Darja. — Én még egyet sem tudtam szívből szeretni. Szerettem, de csak úgy, mint a szuka kutya... Ahogy éppen jött... Hej, ha újrakezdhetném az életet... Tán még én is megváltoznék!

A rövid nyári alkonyt fekete éjszaka váltotta fel. Sötét lett, mire hozzákezdtek, hogy ledobálják a szénát az udvaron. Az asszonyok szótlanul dolgoztak, sőt Darja még Pantyelej Prokofjevics óbégatására sem válaszolt.

15

A Doni Hadsereg és a felső-doni felkelők egyesült csapatai az Uszty-Medvegyicától visszavonuló ellenséget sebesen üldözve, északra nyomultak előre. A Medvegyica partján fekvő Saskin falva alatt a 9. vörös hadsereg szétvert ezredei megkísérelték feltartóztatni a kozákokat, de újból visszavetették őket. Ezután már nem tanúsítottak erélyes ellenállást, és gyorsan hátráltak csaknem egészen a grjaze—caricini vasúti szárnyvonalig.

Grigorij a maga hadosztályával részt vett a saskini harcban, és erősen támogatta Szutulov tábornok gyalogos dandárját, amelyre oldalazó csapást mért az ellenség. Jermakov lovas ezrede, amely Grigorij parancsára vonult rohamra, mintegy kétszáz vöröskatonát ejtett foglyul, zsákmányolt négy állványos nehézgéppuskát és tizenegy lőszeres szekeret.

Estefelé az első ezred kozákjainak egyik csoportjával Grigorij is belovagolt Saskin falvába. A hadosztály törzse számára lefoglalt ház előtt, százötven kozák őrizete alatt állt a foglyok sűrű tömege. Messze rikított fehér csalánvászoningük és alsónadrágjuk. Legtöbbjüket levetkeztették, lehúzták lábukról a bakancsot, és csak a fehérneműt hagyták rajtuk.

A fehér tömegben csupán itt-ott zöldellt egy-egy piszkos keki gimnasztyorka.

— Olyan fehérek lettek ezek a veresek, mint a libák! — kiáltotta Prohor Zikov, és a foglyokra mutatott.

Grigorij meghúzta a kantárszárat, és oldalt fordította lovát. A kozákok tömegében megkereste szemével Jermakovot, és ujjával magához intette:

— Gyere csak ide, mit bújsz a más háta megé?!

Jermakov öklébe köhögve lovagolt oda. Gyér fekete bajusza alatt alvadt vér feketéllett felhasított ajkán. Jobb orcája pufókra dagadt. Friss zúzódás és horzsolás nyoma sötétlett rajta. A roham idején a legsebesebb vágtában megbotlott, elesett a lova, és a nyeregből széles ízben kirepülő Jermakov két ölet csúszott hason a zsombékos csordalegelőn. Ő is, lova is egyszerre ugrott lábra. Egy perc múlva már a nyeregben termett Jermakov, és csurom-véresen, sapka nélkül, de kezében kivont karddal robogott a lejtőn előrezúduló kozák lovas hadrend után...

— Mér bújnék? — kérdezte szemmel látható csodálkozással, mikor odaért Grigorijhoz. De zavartan fordította félre a csata óta még mindig vérbenforgó, veszettül villogó szemét.

— Tudja azt a macska, hogy a húst befalta!... Hát akkor mit kullogsz hátul? — kérdezte dühösen Grigorij.

Jermakov dagadt ajkán kínos mosoly jelent meg. A foglyokra sandított:

— Miféle húsról beszélsz? Ne találós kérdéseket mondjál, mert úgysem fejtem meg. Az imint fejjel lefelé lepottyantam a lúrul...

— Ez a te munkád? — Grigorij a vöröskatonákra mutatott korbácsával.

Jermakov úgy tett, mintha először látná a foglyokat. Aztán leírhatatlan ámulatot színlelt:

— Tyű, az árgyélusát! Nahát! Megkopasztották őket ezek a gézengúzok! De mikor jutott rá idejük?!... Ilyet még nem pipáltam! Csak az imint nyargaltam el, szigorúan, de szigorúan rá-

juk parancsoltam, hogy ujjal se nyúljanak hozzájok, oszt lám, mégis majdnem pucira vetkeztették szegényeket.

— Tedd bolonddá a nagyapádat! Mit színészkedel itt? Te vetkeztetted le őket?

— Isten őrizz! Észnél vagy Grigorij Pantyelejevics?

— Emlékszel a parancsra?

— Amék úgy szól, hogy...

— Igen, igen, pontosan arra, amék úgy szol, hogy...

— Hogyne emlékeznék. Könyv nélkül tudom! Mint azokat a versikéket, amiket valamikor az iskolába tanultunk.

Grigorij önkéntelenül elmosolyodott. Lehajolt a nyeregből, megragadta Jermakovot kardszíjánál fogva. Szerette ezt a rendkívül bátor, szilaj parancsnokot.

— Mit tréfálsz, Harlampij? Mér engedted meg? Még besúgja az az új ezredes, akit Kopilov helyett ültettek ide törzsparancsnoknak. Akkor aztán tarthatod a hátod. Lesz nemulass, ha megkezdődik a huzavona, a faggatás, a vallatás.

— Nem tudtam megállni, Pantyelevics! — felelte egyszerűen és komolyan Jermakov. — Mindennel fel vótak szerelve, mindenök vadonatúj vót. Csak a minap kapták Uszty-Medvegyicába, az én fiaimrúl meg mán lerongyollott a ruha. Otthun is üres a láda! A front megett úgyis lecibálták vóna rúlok, hát nem mindegy, hogy mink vesszük-e el, vagy a front megetti csürhe banda vetkezteti pucira őket? Hát mán akkor inkább csak a mieink vegyék használnát! Majd én tartom a hátom, tülem úgysem sokat kérhetnek számon! Te se akadékoskodj, légy szíves. Én nem tudok semmit, ártatlan vagyok, mint a ma született bárány!

Odaértek a foglyok tömegéhez. A fojtott moraj elcsitult. A legszélén állók félrehúzódtak a lovasok elől. Mogorva félelemmel és feszült várakozással néztek a kozákokra. Az egyik vöröskatona felismerte Grigorijban a parancsnokot, egészen közel lépett hozzá, és megérintette kezével a kengyelt:

— Parancsnok elvtárs! Mondja meg a kozákjainak, hogy legalább a köpenyt adják vissza. Legyen olyan szíves! Könyörüljön meg rajtunk. Hideg éjszakák járnak, mink meg, amint látja, majdnem annyaszült meztelen maradtunk.

— Ne félj, nem fagysz meg nyár derekán, te ürge! — szólt rá szigorúan Jermakov, és a vöröskatonát lovával hátraszorítva, Grigorijhoz fordult: — Ne aggódj, majd szólok, hogy adjanak nekik valami ócska gúnyát. Félrébb az útbul, vitézek! Jobb lenne, ha

tetűre vadásznátok a hacukátokba. Nem nektek való a kozákkal hadakozni!

A törzsnél kihallgatták a század foglyul ejtett parancsnokát. Az ócska, kopott viaszosvászonnal leterített asztalnál Andrejanov ezredes, az új törzsparancsnok, sűrűn deresedő halántékú, kamaszosan szétálló, nagyfülű, pisze orrú idősebb tiszt ült. Vele szemben, az asztaltól két lépésnyire állt a vörös parancsnok. Vallomását az egyik törzsbeli tiszt, Szulin kapitány jegyezte fel, aki Andrejanovval érkezett a hadosztályhoz.

A vörös parancsnok — magas, rőt bajuszú, hamuszürke kefehajú férfi — kényelmetlenül váltogatta mezítelen lábait a sárgára festett padlón, és csak néha-néha pillantott az ezredesre. A kozákok csupán a fehérítetlen, sárga csalánvászonból varrt alsó katonainget hagyták meg a foglyon. Elvett nadrágja helyett kifakult, oldalsávos, átabotában megfoltozott, betétes, rongyos, buggyos kozák nadrágot adtak rá. Grigorij az asztal felé haladva észrevette, amint a fogoly rövid, gyors, zavart mozdulattal megigazította farán a cafatokban lógó nadragot, és igyekezett eltakarni teste meztelenségét.

— Azt mondja: az orjoli kormányzósági katonai parancsnokságnál szolgált? — kérdezte az ezredes, és szemüvege felett kurtán a fogolyra pillantott, aztán lesütötte szemét, és hunyorogva kezdett forgatni ujjai közt egy iratfélét, nyilván valami okmányt.

— Igen.

— Tavaly ősszel?

— Ősz utóján.

— Hazudik.

— Igazat mondok.

— Ismétlem hazudik.

A fogoly némán vállat vont. Az ezredes Grigorijra pillantott, és hanyagul a fogoly parancsnok felé biccentve mondta:

— Gyönyörködjön benne: a cári hadsereg tisztje volt, most pedig, amint látja, bolsevik. Horogra került a halacska. Most el akarja hitetni, hogy csak véletlenül került a vörösökhöz, mert mozgósították. Olyan naivan és vadul hazudik, mint egy kis gimnazista, és azt gondolja, hogy el is hiszik, amit mond. Egyszerűen nincs benne elég bátorság, hogy bevallja: rútul elárulta szülőházát... Fél a gazember!

— Úgy látom, ezredes úr — szólalt meg a fogoly nehezen

mozgó ádámcsutkával — önben van elég bátorság, hogy sértegessen egy védtelen foglyot...

— Gazfickókkal nem társalgok!

— Sajnos, én kénytelen vagyok társalogni!

— Vigyázzunk, vigyázzunk! Én tettlegesen is könnyen megsérthetem magát, ne kényszerítsen rá!

— Az ön helyzetében ez egyáltalán nem nehéz, és főleg nem veszélyes vállalkozás!

Grigorij egy szót sem ejtett. Leült az asztalhoz, és részvéttel mosolygott a fogoly tisztre, aki elsápadt felháborodásában, és rettenthetetlenül acsarkodott vissza: „Derékul megcsipkedte a kis ezredest!" — gondolta Grigorij elégedetten, és nem minden káröröm nélkül tekintett Andrejanov húsos, vörös orcájára, amelyen ideggörcs vonaglott végig.

Grigorij mindjárt az első találkozáson megutálta a törzsparancsnokot. Andrejanov azok közé a tisztek közé tartozott, akik a világháború alatt nem sokat forgolódtak a fronton, hanem okosan meglapultak a hátországban, felhasználták szolgálati és rokoni kapcsolataikat, befolyásos ismerőseiket, és minden erejükkel kapaszkodtak ebbe a veszélytelen szolgálatba. Andrejanov ezredes a polgárháború idején is kimódolta, hogy Novocserkasszkban tevékenykedjék, „a védelem érdekében". Csak Krasznov atamán elmozdítása után utazott kénytelen-kelletlen a frontra.

Grigorij két éjszakát töltött egy szálláson Andrejanovval. Ezalatt — az ezredes elbeszélése alapján — megtudta, hogy Andrejanov nagyon vallásos; száraz szemmel nem is tud beszélni az ünnepélyes egyházi istentiszteletekről; felesége olyan példás erkölcsű asszony, hogy képzelni sem lehet különbet; Szofia Alekszandrovnának hívják; valamikor sikertelenül udvarolgatott neki maga báró von Grabbe vezératamán is. Ezenkívül az ezredes kedvesen és részletesen elmagyarázta: milyen birtoka volt megboldogult édesapjának; hogyan jutott el ő — Andrejanov — az ezredesi rangig; milyen magas állású személyekkel volt alkalma vadászgatni 1916-ban. Végül elárulta, hogy legkedvesebb kártyajátéka a viszt, leghasznosabb italnak a köménnyel fűszerezett konyakot, legelőnyösebb szolgálatnak pedig a seregkörzeti hadbiztosi szolgálatot tartja.

Andrejanov ezredes meg-megrezzent, ha a közelben elsütöttek egy ágyút. Májbajára hivatkozva nem szívesen lovagolgatott. Fáradatlanul iparkodott növelni a törzsek őrszemélyzetét. A kozá-

kokkal szemben a rosszul leplezett ellenszenv érzésével viseltetett, mert — szavai szerint — minden kozák elárulta a hazát 1917-ben. Ettől az esztendőtől kezdve meggyűlölt minden „alacsonyabb rangút" kivétel nélkül. „Csakis a nemesség mentheti meg Oroszországot!" — mondta az ezredes, és csak úgy mellékesen megemlítette, hogy ő is nemesi származású, és hogy az Andrejanov-család a legősibb és a legérdemesebb nemzetség az egész Donvidéken.

Andrejanov legfőbb hibája kétségtelenül az a féktelen, öreges és szörnyű szószátyárság volt, amelyben némelyik bőbeszédű és ostoba ember szenved, ha megéri a hajlottabb életkort. Az ilyenek egyébként már fiatal korukban megszokták, hogy mindent felületesen és nyeglén ítéljenek meg.

Grigorij nemegyszer találkozott már életében ilyen szajkótermészetű emberekkel. Mindig a mélységes undor érzését keltették benne. Mindjárt ismeretségük második napján igyekezett kerülni a találkozást Andrejanovval. Nappal még csak volt is szerencséje, de mihelyt megszálltak valahol éjszakára, Andrejanov tüstént felkereste, sietve kérdezgette: „Együtt alszunk?" És feleletet sem várva, máris rákezdte: „Azt mondja, kedves barátom, hogy a kozákok nem állják meg a sarat gyalogos harcban, pedig amikor én segédtisztként szolgáltam őkegyelmességénél... Hé, ki van ott? Hozza csak ide a bőröndömet meg az ágyamat!" Grigorij hanyatt feküdt, behunyta a szemét, és összeszorított foggal hallgatta, aztán udvariatlanul hátat fordított a lepcses szájú fecsegőnek, fejebúbjáig betakarózott köpenyével, és magában némán dühöngve gondolta: „Mihelyt megkapom az áthelyezési parancsot, fejbe vágom valami súlyos holmival: akkor legalább egy hétre leragad a nyelve!" — „Alszik, hadnagy?" — kérdezte Andrejanov. „Alszok" — felelte tompán Grigorij. „Engedje meg... még nem fejeztem be" — és a mese folyt tovább. „Szántszándékkal akasztották a nyakamba ezt a kolompot, biztosan Fichalaurov a ludas benne. Hogy lehet együtt szolgálni ilyen tökkelütöttel?" — gondolta Grigorij félálomban, és szendergésében is szüntelenül hallotta az ezredes átható tenorját. Andrejanov szavai úgy kopogtak dobhártyáján, mint az aprószemű eső a bádogtetőn.

Ezért érzett Grigorij kárörömet, mikor látta, milyen ügyesen odamondogat a fogoly parancsnok a szószátyár törzsparancsnoknak.

Andrejanov hallgatott egy percig és hunyorgott. Elálló fülének

hosszúkás cimpája vörösen rikított, mint a pipacs. Az asztalon fekvő fehér párnás keze, tömör aranygyűrűs mutatóujja megmegrezzent.

— Ide hallgasson, maga nyavalyás! — mondta izgalmában berekedt hangon. — Én nem azért vezettettem ide magát, hogy csípős megjegyzéseket vagdossunk egymás fejéhez. Ezt ne felejtse el! Hisz úgyis tudja, hogy nem húzhatja ki magát a felelősség alól!

— Nagyon jól tudom.

— Annál jobb. Utoljára is nekem teljesen mindegy: önként pártolt-e a vörösökhöz, vagy mozgósították. Köpök rá. Nem ez a fontos, hanem az, hogy tévesen értelmezett becsületérzés miatt nem hajlandó őszintén beszélni...

— Úgy látom, valóban eltérően értelmezzük a becsület kérdéseit.

— Már csak azért is, mert önben egy szemernyi becsület sem maradt!

— Ami pedig önt illeti, ezredes úr, a velem szemben tanúsított modorából ítélve megállapíthatom, hogy önben egyáltalán nem is volt soha semmiféle becsület!

— Úgy látom: meg akarja gyorsítani a leszámolást.

— Azt gondolta, érdekem fűződik hozzá, hogy minél tovább halogassam? Ne ijesztgessen, mert úgysem jár sikerrel!

Andrejanov remegő kézzel nyitotta fel cigarettatárcáját, rágyújtott, mohón szippantott kettőt, és megint a fogolyhoz fordult:

— Tehát nem hajlandó válaszolni kérdéseimre?

— Magamról már beszéltem.

— Menjen a fenébe! A maga silány személye a legkevésbé sem érdekel. Erre a kérdésre szíveskedjék felelni: milyen egységek érkeztek önökhöz Szebrjakovo állomásról?

— Már válaszoltam, hogy nem tudom.

— De tudja!

— Rendben van. Megszerzem önnek ezt az élvezetet: igenis tudom, de nem mondom meg.

— Elfenekeltetem a puskavesszővel, akkor majd megjön a szava.

— Aligha — A fogoly megérintette bajuszát bal kezével, és magabiztosan elmosolyodott.

— A kamisinszki ezred részt vett ebben a csatában?

— Nem.

— De balszárnyukat lovas csapat fedezte. Miféle egység az?

— Hagyjon békét! Ismétlem: az ilyen kérdésekre nem válaszolok.

— Válassz: vagy azonnal megoldod a nyelved, te kutya, vagy tíz perc múlva falhoz állítunk! Nos?

A fogoly ekkor meglepően magas, fiatalosan érces hangon kiáltott rá az ezredesre:

— Torkig vagyok már magával, vén hülye! Hatökör! Ha maga került volna az én kezem közé, bezzeg én nem így vallattam volna!

Andrejanov elsápadt, és pisztolytáskájához kapott. Ekkor Grigorij kényelmesen felállt, és figyelmeztetően emelte fel kezét:

— Na, most mán elég! Eleget fecsegtek. Amint látom, mindkettőjük szilaj... Nem tudtak dűlőre jutni. Nem is kell. Hát akkor mire való a fecsegés? Jól teszi, hogy nem árulja el a maga embereit. Ez derék, bizonyisten! Nem is vártam vóna!

— Nem, nem! Engedje meg! — heveskedett Andrejanov, és gondosan igyekezett kikapcsolni a pisztolytáskát.

— Nem engedem meg! — mondta Grigorij élénk vidámsággal, és szorosan az asztal mellé lépve eltakarta testével a foglyot. — Micsoda hitvány dolog agyonlűni egy fegyvertelen foglyot. Hogy nem sül ki a szeme: ilyennel akarja összemérni az erejét? Hisz fegyvertelen a szerencsétlen. Fogoly! Lám, még a ruhát sem hagyták rajta. És maga kezet emel rá...

— Pusztuljon! Megsértett a hitvány gazember! — Andrejanov nagy erővel ellökte Grigorijt, és előkapta pisztolyát.

A fogoly szaporán arccal az ablak felé fordult, és vonogatta a vállát, mintha a hideg borzongatná. Grigorij mosolyogva figyelte Andrejanovot, aki tenyerében érezve a revolver recés agyát, valahogy nagyon ügyetlenül lövésre emelte, aztán csővel lefelé fordította, leengedte és elfordult.

— Nem akarom beszennyezni a kezemet... — mondta rekedten, amikor kifújta dühét, és végignyalta kicserepesedett ajkát.

— Ha akarná, sem sikerülne! — mondta Grigorij. Nem türtőztethette tovább a nevetést, kivillantotta bajusza alól tajtékfehér fogsorát: — Nézze csak: meg sincs tőtve a pisztolya. Még az éjjeli szálláson felvettem a székről, mikor felébredtem reggel, és

megnézegettem... Egyetlen golyó sincs benne. Nem is tisztította vagy két hónap óta! Nem gondozza a fegyverét!

Andrejanov lesütötte szemét, hüvelykujjával megfordította a revolver dobját és elmosolyodott.

— A fene egye meg! Csakugyan...

Szulin hadnagy némán és gúnyosan figyelte a jelenetet. Összehajtogatta a kihallgatási jegyzőkönyvet, és kellemesen racsesolta:

— Már többször mondtam, Szemjon Polikarpovics, hogy képtelenül hanyagul bánik a fegyverével. A mai eset újabb ékes bizonyítéka ennek.

Andrejanov összeráncolta homlokát, és rekedten kiáltotta:

— Hé, van ott valami altiszt? Jöjjön ide gyorsan!

Az előszobából bejött két ordonánc és az őrség parancsnoka.

— Vezessék el! — Andrejanov fejbiccentéssel mutatott a foglyra.

A vörös parancsnok arccal Grigorij felé fordult, némán meghajolt előtte, és az ajtóhoz indult. Grigorijnak úgy tetszett, mintha a fogoly rőtes bajusza alatt alig észrevehető, hálás mosolyra rebbent volna az ajka...

Amikor elhalt a léptek döngése, Andrejanov fáradt mozdulattal vette le szemüvegét, gondosan megtörölgette egy kis darab bársonyban, és epésen mondta:

— Ragyogóan megvédte ezt az alávalót. Ha így követelte a meggyőződése: üsse kő. Hanem hallja, az mégiscsak felháborító, hogy jelenlétében megjegyzéseket tesz a pisztolyomra, és ilyen kellemetlen helyzetbe sodor.

— Nem olyan nagy baj az — felelte Grigorij engesztelően.

— Akkor is kár volt! Tudja: habozás nélkül meg tudtam volna ölni. Felháborító pofa! Mielőtt maga megérkezett volna, már egy félóra hosszat kínlódtam vele. Szörnyű, hogy mennyit hazudott, csűrte-csavarta a dolgot, igyekezett kisiklani az egyenes válasz elől, és szántszándékkal iparkodott félrevezetni hamis információival. Amikor pedig lelepleztem, egyszerűen és kereken megtagadta a feleletet. Látja, tiszti becsülete tiltja, hogy hadititkot áruljon el az ellenségnek. Bezzeg akkor nem jutott eszébe a gazembernek a tiszti becsület, amikor a bolsevikok zsoldjába szegődött... Azt javaslom, hogy őt és még a parancsnoki kar két tagját szép csendesen tegyük el láb alól. Úgyis le kell mondanunk arról, hogy bármilyen bennünket érdeklő értesülést szerezhetünk

tőlük: megrögzött, javíthatatlan semmirekellők, következésképpen nincs miért kímélnünk őket. Magának mi a véleménye?

— Honnan tudta meg, hogy ő a század parancsnoka? — kérdezte Grigorij felelet helyett.

— Az egyik vöröskatona árulta el.

— Véleményem szerint ezt a vöröskatonát kell agyonlőni, a parancsnokokat pedig békében kell hagyni! — Grigorij várakozóan pillantott Andrejanovra.

Az ezredes vállat vont, és elmosolyodott, ahogyan akkor szokott az ember mosolyogni, ha sületlen tréfát mond beszélgető társa:

— No, komolyan kérdem, mi a véleménye?

— Már megmondtam.

— Bocsásson meg: milyen meggondolás vezeti önt tulajdonképpen?

— Milyen? Meg kell őrizni az orosz hadsereg rendjét és fegyelmét. Tegnap, mikor lefeküdtünk aludni, maga, ezredes úr, nagyon értelmesen magyarázgatta, milyen rendet kell teremteni a hadseregben — ha szétverjük a bolsevikokat — hogy kiirtsuk az ifjúságból a vörös mételyt. Én mindenben teljesen egyetértettem magával, emlékszik? — Grigorij végigsimította bajuszát, éberen figyelte az ezredes fokozatosan megváltozó arckifejezését, és higgadtan folytatta: — És most mégis mit javasol?! Hiszen evvel csak züllleszti a hadsereget! Szóval csak hadd árulják el a katonák parancsnokaikat? Erre tanítja őket? És mi lenne, ha mink kerülnénk ilyen helyzetbe? Nem, kérem, ebbe nem értem a tréfát! Határozottan ellenzem.

— Ahogy akarja — mondta hidegen Andrejanov, és figyelmesen nézett Grigorijra. Hallomásból tudta, hogy a felkelő hadosztály parancsnoka csökönyös és bogaras ember, de ezt mégsem várta volna tőle. — Rendszerint így szoktunk elbánni a foglyul ejtett vörös parancsnokokkal, kivált pedig a volt tisztekkel — tette hozzá. — Úgy látom, ön új rendet akar meghonosítani... Nem is értem egészen ebben a vitathatatlanul egyszerűnek látszó kérdésben elfoglalt álláspontját.

— Mi pedig rendszerint a csatában öltük meg őket, ha úgy esett sorja, de a foglyokat nem lövöldöztük agyon, ha nem volt rá szükség! — felelte Grigorij bíborvörösen.

— Rendben van, kérem, majd a front mögé küldjük őket — egyezett bele Andrejanov. — Most mást szeretnék kérdezni. A

foglyok egy része — valamennyien mozgósított, szaratovi kormányzósági parasztok — azt az óhajukat nyilvánították, hogy sorainkban harcolhassanak. Harmadik gyalogezredünk még háromszáz szuronyt sem számlál. Lehetőnek tartja-e ön, hogy gondos rostálás után a foglyokból toborzott önkéntesekkel egészítsük ki az ezredet? Erre vonatkozóan határozott utasításokat kaptunk a hadseregparancsnokságtól.

— Egyetlen muzsikot sem fogadok be a hadosztályomba. Inkább csak kozákokkal pótolják a veszteségemet — jelentette ki határozottan Grigorij.

Andrejanov próbálta meggyőzni:

— Ide hallgasson, ne vitatkozzunk. Megértem azt a kívánságát, hogy színtiszta kozák egységekből tevődjék össze az egész hadosztály, de a szükség arra kényszerít bennünket, hogy ne vessük meg a foglyokat sem. Még az Önkéntes Hadseregben is foglyokkal egészítenek ki bizonyos ezredeket.

— Csináljanak, amit akarnak, de én nem vagyok hajlandó elfogadni egyetlen muzsikot sem. Ne is beszéljünk többet erről — vágott az ezredes szavába Grigorij.

Nem sokkal később kiment, hogy intézkedjék a foglyok útnakindítása ügyében. Ebéd közben izgatottan szólalt meg Anadrejanov:

— Nyilvánvaló, hogy nem tudunk együtt dolgozni...

— Én is azt hiszem — felelte közömbösen Grigorij. Kézzel vett ki tányérjából egy darab főtt birkahúst. Nem vette észre Szulin gúnyos mosolyát. Olyan vadul ropogtatta, rágta a kemény porcogót, hogy Szulin összeráncolta homlokát, mintha erősen fájna a feje, sőt még szemét is behunyta egy pillanatra.

Két nap múlva a hátráló vörös csapatok üldözését Szalnyikov tábornok csoportja vette át. Grigorijt pedig sürgősen a hadseregcsoport parancsnokságára rendelték. A vezérkar főnöke — megnyerő külsejű, idősebb tábornok — imertette vele a Doni Hadsereg fővezérének parancsát, amelyben elrendeli a felkelő hadsereg feloszlatását. A vezérkari főnök minden teketória nélkül kijelentette:

— Míg partizánharcot folytattak a vörösök ellen, sikeresen tudta vezetni hadosztályát. Most azonban nem bízhatunk önre hadosztályt, sőt még ezredet sem. Magának nincs katonai képzett-

sége, és széles fronton a hadvezetés korszerű módszereivel nem tud nagyobb hadi egységet vezényelni. Belátja, hogy igazam van?

— Belátom — felelte Grigorij. — Magam is le akartam mondani a hadosztályparancsnokságról.

— Nagyon helyes, hogy nem értékeli túl képességét. — A mai fiatal tisztekben ritkán fedezi fel az ember ezt a jó tulajdonságot. Tehát: a front főparancsnokának rendelkezése értelmében a 19. ezred negyedik századának parancsnokává nevezzük ki. Az ezred most éppen úton van, innen húsz versztányira, Vjaznyikov falva táján menetel. Induljon el még ma, legkésőbb holnap. Óhajt mondani valamit?

— Azt szeretném kérni, hogy segédszolgálatra osszanak be.

— Lehetetlen. Ön nélkülözhetetlen az arcvonalon.

— A két háború alatt tizennégyszer sebesültem meg és szenvedtem zúzódást.

— Ennek semmi jelentősége sincs. Ön fiatal, remek színben van, és még nagyszerűen tud harcolni. Ami a sebeket illeti, melyik tiszt ne sebesült volna meg többször is? Távozhat. Minden jót!

Nyilván azért, hogy elejét vegyék az elégedetlenségnek, amely okvetlen kirobbant volna a felkelő hadsereg feloszlatása során a felső-doniak körében a felkelés idején kitűnt közkozákok vállpántjára mindjárt Uszty-Medvegyica elfoglalása után sávokat varrtak, csaknem minden őrmestert tiszthelyettessé léptettek elő, a lázadásban részt vett tisztek pedig magasabb rangot és kitüntetéseket kaptak.

Nem mellőzték Grigorijt sem: hadnaggyá léptették elő, a hadparancsban kiemelték a vörösök elleni harcban szerzett hervadhatatlan érdemeit, és a főparancsnokság háláját nyilvánította iránta.

A felkelő seregek feloszlatását néhány nap alatt végrehajtották. A tanulatlan hadosztály- és ezredparancsnokokat tábornokok és ezredesek váltották fel. Századparancsnokokká tapasztalt tiszteket neveztek ki. Teljesen kicserélték az ütegek és a törzsek parancsnoki állományát, a közkozákokat pedig a donyeci harcokban megtépázott Doni Hadsereg válogatott ezredeinek kiegészítésére használták fel.

Grigorij alkonyattájban összehívta a kozákokat, bejelentette a hadosztály feloszlatását, és búcsúzóul azt mondotta:

— Őrizzetek meg jól emlékezetetekben, cimborák! Eddig együtt szolgáltunk, rászorított bennünket a szükség, de mától fogva külön-külön éljük ezt a szomorú életet. Az a legfontosabb, hogy ügyeljetek a fejetekre: meg ne lékeljék a veresek. Igaz, hogy nem valami okos koponyánk van, de azért kár vóna odadugni a golyó elébe. Szükség van még rá: gondolkozni kell, erősen gondolkozni, mit is csináljunk ezután...

A kozákok csüggedten hallgattak, aztán mind egyszerre felzúdult. Tompán, egymás szavába vágva, száz hangon kiabálták:

— Megint kezdődik a régi nóta?

— Hová hurcolnak bennünket?

— Orránál fogva rángatják a népet, ahogy akarják, a gazemberek.

— Nem engedjük, hogy szétszórjanak bennünket! Miféle új rend ez?!

— No, fiúk, most osztán megihatjuk a levét ennek a nagy egyesülésnek!

— Megint a nagyságos urak ülnek a nyakunkba!

— Most oszt vigyázzatok, megegrecéroztatnak bennünket a tisztek, csak úgy ropog majd belé minden ízületünk...

Grigorij megvárta, míg elcsendesednek:

— Hiába kiabáltok torkotok szakadtából. Vége a gyöngyéletnek, elmúlt az az idő, amikor meg lehetett vitatni a parancsot, és szembe lehetett szállni a vezetőkkel. Menjen mindenki a szállására. A szátokra meg lakatot tegyetek, mert mostanába nem sokat teketóriáznak, hanem ízibe a hadbíróság elibe cipelik az embert, vagy nyakára eresztik a büntető századot.

A kozákok szakaszonként előreléptek, és kézfogással búcsúztak Grigorijtól:

— Isten veled, Pantyelevics! Te se emlegess minket rossz szóval.

— Nekünk sem lesz könnyű idegenekkel együtt szógálni!

— Be kár, hogy cserbehagytál bennünket. Nem kellett vóna átadni a hadosztályt.

— Sajnálunk Melehov. Lehet, hogy az idegen parancsnokok műveltebbek lesznek nálad, de épp az a bökkenő, annál komiszabbul bánnak majd velünk!

Csak egy napolovi születésű kozák, a század pojácája és viccmondója volt más véleményen:

— Ne hidd egy szavokat sem, Grigorij Pantyelevics! Akár fődiekkel, akár idegenekkel dógozik is az ember — egyforma nehéz az, ha nincs ínyére a munka.

Grigorij egész éjjel pálinkázott Jermakovval és a többi parancsnokkal, reggel pedig maga mellé vette Prohor Zikovot, és elindult, hogy utolérje a 19. ezredet.

Még nem is volt ideje, hogy átvegye a századot, és annak rendje-módja szerint megismerkedjék az emberekkel, máris hívatta az ezredparancsnok. Kora reggel volt. Grigorij a lovakat vizsgálgatta, elpiszmogta az időt, és csak félóra múlva jelentkezett. Azt várta, hogy a tisztekkel szemben mindig szigorú és követelőző ezredparancsnok sértő megjegyzést tesz, de tévedett: a parancsnok fölöttébb udvariasan köszöntötte, és nyájasan kérdezte: „Milyennek tartja a századot? Derék legények, ugye?" De meg sem várta a választ, Grigorij feje fölé bámulva folytatta:

— Szomorú hírt kell közölnöm önnel, kedves barátom... Családját súlyos csapás érte. Ma éjjel táviratot kaptunk Vesenszkajából. Egyhónapi szabadságot adok önnek, hogy rendbehozhassa családi ügyeit. Induljon azonnal.

— Adja ide a sürgönyt — szólalt meg sápadtan Grigorij.

Átvette a négyrét hajtott papírlapot, szétbontotta, elolvasta és hirtelen megizzadt markában összegyűrte. Némi erőfeszítéssel megemberelte magát, noha kissé még dadogott, mikor ismét megszólalt:

— Ezt nem vártam. Hát akkor megyek is. Minden jót.

— Ne felejtse el magával vinni szabadságlevelét.

— Igen, igen, köszönöm, nem felejtem el.

Magabiztos, szilárd léptekkel ment ki az előszobába, beidegzett mozdulattal szorította testéhez kardját, de mikor lefelé indult a magas tornácról, nem hallotta többé tulajdon léptei koppanását, és hirtelen úgy érezte, mintha szuronyként döfődött volna szívébe az éles fájdalom.

A legalsó lépcsőfokon megtántorodott, bal kezével a rozoga korlátba kapaszkodott, jobbjával pedig fürgén kigombolta gimnasztyorkája gallérját Egy pillanatig szaporán, mélyen zihálva állt, de ez alatt a perc alatt mintha elkábult volna a fájdalomtól. Mikor elszakadt a korlát mellől, és az utcaajtónál megkötött lova felé indult, kissé imbolyogva, nehézkesen lépkedett.

Natalja a Darjával lefolyt beszélgetés után néhány napig úgy érezte, mintha lidércálom nehezednék rá, súlyosan nyomná a mellét, ő pedig sehogy sem tudna felocsúdni belőle. Valami tetszetős ürügyet keresett, hogy elmenjen Prohor Zikov feleségéhez, és megtudja tőle, hogyan élt Grigorij Vesenszkajában a visszavonulás idején, találkozott-e ott Akszinyával vagy sem. Biztosat akart tudni férje bűnéről, mert Darja szavait hitte is meg nem is.

Késő este ért Zikovék háza elé. Hanyagul csapkodott egy galyval. Prohor felesége már elvégezte a munkát, kint ült a kapu előtt.

— Erőt, egészséget, szalmaözvegy! Nem láttad az üszőmet? — kérdezte Natalja.

— Adjon Isten, aranyom!... Nem, nem láttam.

— Mindig elbitangol az átkozott, sose marad otthun! El se tudom gondolni, hun is keressem.

— Pihenj egy kicsit, majd csak megkerül. Tanyázz le, megkínállak egy kis tökmaggal.

Natalja odament, leült. Együgyű asszonyi terefere kezdődött közöttük.

— Hallottál valamit a katonádról? — érdeklődött Natalja.

— Nem hallottam én semmit. Mintha elnyelte vóna a föd a nyavalyást! Hát a te urad küdött levelet?

— Nem. Azt ígérte, hogy ír, mégse kapunk tülle levelet. Beszélik, hogy a mieink mán valahun Uszty-Medvegyicán is túl járnak. Egyéb hírt nem hallottam. — Natalja a nemrég történt doni visszavonulásra fordította a szót, és óvatosan puhatolózott, hogyan éltek a katonák Vesenszkajában, és ki volt ott velük a falubeliek közül. Prohor agyafúrt kis felesége azonnal kitalálta, miért jött hozzá Natalja, de tartózkodóan, szárazon felelgetett.

Férje mindent elmondott neki Grigorijról. Viszketett is a nyelve, de félt pletykálni, mert eszébe jutott, hogy Prohor a lelkére kötötte: „Tudd meg: ha csak egy szót is szólsz róla valakinek, tőkére teszem a fejed, rőfnyire kihúzom azt a mocskos nyelved, és levágom a baltával. Ha Grigorij fülébe jut ez a pusmogás — agyoncsap, amilyen hirtelen kezű! Pedig én csak téged untalak meg, az életet még nem. Megértetted? Hallgass hát, mint a sír!"

— Akszinya Asztahovát nem látta véletlenül Veskiben Prohor?

— kérdezte a türelmét vesztett Natalja, immár minden köntörfalazás nélkül.

— Hát hogy látta vóna?! Kisebb gondjok is nagyobb vót akkor, mint egymást látogatni! Bizonyisten semmit sem tudok. Mironovna. Ne is faggass! Az én szőke ördögömből harapófogóval sem lehet kihúzni egy felesleges szót sem. Ha hazajön, csak annyit beszél: adszi, nesze. — Így hát dolgavégezetlen és még jobban feldühödve, még izgatottabban indult Natalja hazafelé. De most már nem maradhatott többé bizonytalanságban. Ez kényszerítette arra, hogy betekintsen Akszinyához.

Mivel tőszomszédságban laktak, az utóbbi évek során gyakran találkoztak, némán köszöntek egymásnak egy-egy fejbólintással, néha még egy-két szót is váltottak. Rég elmúlt az az idő, amikor csak gyűlölködő pillantást váltva, köszönés nélkül mentek el egymás mellett. Eltompult a kölcsönös ellenségeskedés éle. Akszinyához menet bízvást remélte, hogy szomszédasszonya nem fogja kikergetni a házból, és ha másról nem is beszélne, Grigorijról biztosan beszélni fog. Nem is csalatkozott feltevésében.

Akszinya leplezetlen megdöbbenéssel tessékelte a nagyházba Natalját, rárántotta a függönyt az ablakra, lámpát gyújtott és megkérdezte:

— Mi jóban jársz?

— Járhatok én jóban... tehozzád?

— Meghallgatom a rossz hírt is. Tán Grigorij Pantyelejeviccsel történt valami baj?

Akszinya kérdésében olyan palástolatlan, mélységes riadtság csengett, hogy Natalja azonnal megertett mindent. Ebben az egyetlen mondatban az egész Akszinya megnyilatkozott. Ez a kérdés elárulta, mi jelentette számára az élet értelmét, és mitől rettegett. Ezek után tulajdonképpen már semmi értelme sem volt, hogy Natalja Akszinyának Grigorijhoz fűződő viszonyáról kérdezősködjék, mégsem távozott. Kissé késett a válasszal, de aztán megszólalt:

— Nem, nem történt semmi. Él az uram és egészséges, ne félj.

— Én nem is félek! Hogy gondolhatsz ilyet? Neked kell törődnöd az urad egészségével. Elég nekem a magam gondja. — Akszinya fesztelenül beszélt, de érezte, hogy arcába szökik a vér. Fürgén odament az asztalhoz, és a vendégnek háttal állva, sokáig igazgatta az amúgy is szépen égő lámpa lángját.

— Hát a te Sztyepanodról mi hír hallik?
— Nemrégen tiszteltetett.
— Megvan épségbe, egeszségbe?
— Biztosan. — Akszinya vállat vont.

Most sem tudott tettetni, nem tudta elleplezni érzéseit: a férje sorsaval szembeni közömbösség olyan világosan atcsillant feleleten, hogy Natalja önkentelenul is elmosolyodott:

— Ugy látom, nem nagyon búsulsz utána?... De hát... a te dógod. Megmondom, mér jöttem. Faluszerte azt pletykaljak, hogy Grigorij megint a te sarkad tapossa, tanálkozni is szokott veled, valahanyszor hazajön. Igaz ez?

— Na, te ugyan jótul kerded — mondta gúnyosan Akszinya. — Inkább én kerdezhetnem tülled, hogy igaz-e?

— Felsz megmondani az igazat?

— Nem, nem félek.

— Akkor mondd meg, hogy tudjam és ne kínlódjak. Mér gyötornel hiába?

Akszinya összehúzta a szemét, és felrántotta fekete szemöldokét.

— Ugysem sajnállak téged — válaszolta érdesen. — A mi helyzetunk man csak ilyen: én kínlódok — neked jo, te kínlodol — nekem jo... Hisz kettőnknek nem lehet megosztozni egyetlen férfin. De azér megmondom az igazat, ha tudni akarod. Mind igaz, amit beszelnek. Nem zörög a haraszt, ha a szél nem fujja. Megint hatalmamba kerítettem Grigorijt, de most mindent elkovetek, hogy ki ne eresszem a kezem kozul. Na most mit csinalsz? Összetorsz minden uveget, amit a házamba tanalsz, vagy felkapsz egy kest, oszt belém döföd?

Natalja felállt, görcsre kötötte a hajlékony gallyat, a kemencéhez dobta, és szokatlan keménységgel válaszolta:

— Egyelőre semmi rosszat sem teszek. Megvarom, míg hazajön Grigorij, beszélek vele, aztán majd meglátom, mi lesz kettőnkkel. Ket gyermekem is van, értök is helytállok, magamér is!

Akszinya elmosolyodott:

— Szóval, egyelőre bátorságba élhetek?

Natalja úgy tett, mintha nem venné észre a gúnyt, aztán odalépett Akszinyához, és megérintette ruhája ujját.

— Orökké utamba álltál, Akszinya! De most nem könyörgök, mint akkor, emlékszel? Akkor fiatalabb vótam és butább! Azt gondoltam: égre-földre kérem, majd megsajnál, irgalmas lesz hoz-

zám, és lemond Grigorijról. De most nem rimánkodok! Egyet biztosan tudok: nem szereted te Grigorijt, csak megszokásbul ragaszkodol hozzá. De hát szeretted-e valaha is úgy, ahogy én szeretem?! Biztosan nem. Lisztnyickijbe is belegabalyodtál, meg osztán kivel nem paráználkodtál még, te ringyó? Ha egy asszony igazán szeret valakit, akkor nem így viselkedik.

Akszinya elsápadt. Lelökte magáról Natalja kezét, és felállt a ládáról:

— Ű nem tett miatta szemrehányást, mér éppen te veted a szememre? Mi közöd hozzá? Rendbe van! Én rossz vagyok, te meg jó vagy. Hát osztán?

— Hagyjuk! Ne haragudj! Rögtön megyek. Köszönöm, hogy megmondtad az igazat.

— Nincs mér hálálkodni, anélkül is megtudtad vóna. Várj egy kicsit, kikísérlek: becsukom a zsalugátert. — A lépcsőn megállt Akszinya és megszólalt: — Örülök, hogy szépszerével válunk el egymástul. hogy nem tépjuk egymás haját. De utójára megmondom kereken, drága szomszédasszony· hogyha tudod, vedd el tülem, ha nem tudod, magadra vess. Mert én csak úgy, szépszóra, bizony nem mondok le rula! Eljárt felettem az idő... Hiába csúfoltál ringyónak, nem vagyok olyan, mint a ti Daskátok, az ilyen dógokkal sohase tréfáltam... Igaz, hogy néked két gyermeked is van, de Grigorij az enyém! — Akszinya hangja megremegett, tompább és mélyebb lett: — Ű az én egyetlenem az egész világon! Ű az első, ű az utolsó. Tudod mit? Ne is beszéljünk többet erről. Ha élni marad, ha megója a mennyek királynéja, és végre hazajön — majd maga választ mi kettőnk közt...

Natalja egész éjjel nem aludt. Másnap kapálni ment Iljinyicsnával a dinnyeföldre. A munka némi könnyebbséget szerzett a lelkének. Kevesebbet tépelődött. Ütemes mozdulattal vágta bele a kapát a napon kiszikkadt, porhanyóvá omló, homokos agyagrögökbe, néha-néha felegyenesedett, hogy pihenjen, letörölje arcáról a verejtéket, és igyék egyet.

A kék égen szélcibálta fehér felhők úsztak és olvadtak széjjel. A nap sugara szinte perzselte az átforrósodott földet. Keletről eső húzódott felfelé. Natalja nem emelte fel fejét, de hátával érezte, hogy egy tovarohanó felhőcske eltakarja a napot. Egy pillanatra hűvösebb lett. A hőséget lehelő barna földre, a szanaszét futó görögdinnye-indákra, a magas napraforgó-kórókra sebesen terült rá a szürke árnyék. Betakarta a lejtőn húzódó dinnye-

földeket, a hőségben eltikkadt, megdőlt fűszálakat, a madárganéval beszennyezett, kókadt galagonya- és kökénybokrok lombját. Harsányabban zengett a fürj elnyújtott pitypalattya, tisztábban hallatszott a pacsirták bájos éneke, sőt a meleg fűszálakat zizegtető szél is hűvösebbnek tetszett. De aztán a nap ferdén keresztülszúrta sugarával a nyugatra kúszó felhőcske vakító fehér szegélyét, és a szabad égre kijutva, újból a földre öntötte aranyszínű, ragyogó fénypatakjait. Valahol messze-messze, a Donon inneni hegyek kék nyúlványain még mindig motozgatta a földet a kis felhő foltos árnyéka, de a dinnyeföldeken már borostyánkősárgán ragyogott a déli nap, a látóhatáron remegve csillogott a hullámzó délibáb, fojtó szagot lehelt a föld és a nedvét szívó fűrengeteg.

Natalja délben lement a szakadékban ásott kúthoz, hozott egy korsó jéghideg forrásvizet. Jót ittak, mindketten kezet mostak, és leültek a tűző napon, hogy megebédeljenek. Iljinyicsna kenyeret szelt a leterített kötőn, a szeredásból elővette a kanalakat meg a bögrét, elővette a blúzba göngyölt. hűvösre rejtett, keskeny torkú aludttejes köcsögöt.

Natalja ímmel-ámmal evett.

Meg is kérdezte a napa:

— Régóta figyellek. Egészen megváltoztál... Csak nem Griskával van valami baj?

Natalja kicserepesedett ajka szánalmasan megrezzent:

— Grigorij megint Akszinyával él, anyám.

— Hunnét tudod?

— Tennap Akszinyánál jártam.

— Bevallotta az a gyalázatos?

— Be.

Iljinyicsna elhallgatott, gondjaiba merült. Redős arcán, ajka szögletében még szigorúbbá vésődött a ránc:

— Tán csak dicsekszik az az átkozott?

— Nem, anyám, nemcsak dicsekszik. Igaz. Minek ezt titkolni?

— Nem ügyeltél eléggé az uradra... — mondta óvatosan az öregasszony. — Az ilyen férjrül egy pillanatra sem szabad levenni a szemet.

— Hát lehet űrá eléggé vigyázni? Bíztam a becsületébe... Nem varrhatom a szoknyámho. — Natalja keserűen elmosolyodott, és alig hallhatóan tette hozzá: — Ű nem Misatka, űtet nem lehet

visszatartani. Félig megderesedett, de a régit csak nem akarja elfelejteni...

Iljinyicsna elmosta, megtörölgette a két kanalat, kiöblítette a csuprot, belerakta az edényeket a szeredásba, és csak aztán kérdezte:

— Hát csak ez a baj?

— Furcsa asszony maga, anyám... Ennyi baj is elég, hogy megutálja az ember ezt a kerek világot!

— Most mit csinálsz?

— Mit csinálhat az ember? Fogom a gyermekeket, és hazamegyek anyámékho. Nem akarok többet Grigorijjal élni. Hadd vegye maga mellé Akszinyát! Éljen űvele! Én mán eleget emésztettem magam.

— Fiatal koromba én is így gondolkoztam — sóhajtotta Iljinyicsna. — Mert az én uram sem utolsó kani vót ám! El sem mondhatom, jányom, mennyi keserűséget nyeltem miatta. De hát egy asszonynak nem olyan könnyű, meg nem is érdemes faképnél hagyni a hites urát. Magad is belátod, ha egy kicsit gondolkozol rajta. A két gyermektül sem lehet elvenni az apjokat. Ne is beszélj hiábavalóságokat. Eszedbe se jusson ilyesmi. Nem engedem!

— Nem, anyám, nem élek tovább együtt vele. Kár is a szót vesztegetni.

— Kár is a szót vesztegetni? — kérdezte felháborodva Iljinyicsna. — Hát nem édesmenyem vagy te nekem? Hát talán nem sajnállak benneteket, büdösök? Oszt mégis ilyeneket mondasz nekem, öreg anyádnak? Megmondtam kereken: vesd ki a fejedbül, hát így is legyen. Nézze meg az ember, mit ki nem tanál: „Elmegyek hazulrul!" De hová mégy? Kinek kellesz akár otthun is? Apád nincs, a házatok leégett, anyád — kegyelemkenyéren — maga is a más hajlékába él. Te is oda akarsz tolakodni, meg az onokáimat is magaddal akarod cipelni? Nem, aranyom, nem úgy verik a cigányt! Majd ha hazajön Grigorij, meglátjuk, mit tegyünk, de egyelőre ne is beszélj errül! Megtiltom, érted? Hallani sem akarok többet efféle locsogást!

Mindaz, ami oly régóta gyülemlett Natalja szívében, most hirtelen görcsös sírórohamban tört ki. Jajgatva tépte le fejéről a kendőt, arccal a barátságtalan, száraz földre vetette magát, és mellét a rögökre szorítva, könnytelenül zokogott.

Iljinyicsna — ez a bölcs és bátor öregasszony — egyetlen lé-

pést sem tett menye felé. Gondosan bebugyolálta a köcsögöt a blúzba, a maradék aludttejet visszatette a hűvösre, és töltött egy csupor vizet. Csak akkor ment oda és ült le Natalja mellé. Tudta, hogy ekkora bánaton a legszebb szó sem enyhít. Azt is tudta: jobb, ha sír a megbántott asszony, mint ha száraz marad a szeme, vagy ha keményen összeszorítja a száját. Iljinyicsna megvárta, míg kisírja magát a menye, aztán Natalja fejére tette munkában eldurvult kezét, megsimogatta a menyecske fényes, fekete haját, és szigorúan mondta:

— Elég! Ne sírd el minden könnyedet, hagyjál máskorra is. Nesze, igyál egy kis vizet.

Natalja elcsitult. Csak ritkán vonaglott meg a válla, ritkán hullámzott végig a testén az apró remegés. Hirtelen felugrott, ellökte Iljinyicsnát, aki csupor vizet nyújtott neki, arccal keletnek fordult, és könnyáztatta tenyerét imádságosan összetéve, fuldokolva, hadarva kiabálta:

— Uram Istenem! Agyongyötörte egész lelkemet! Nem tudok tovább így élni! Büntesd meg, Istenem, büntesd meg az átkozottat! Érje utol a halál ott, a harctéren! Ne éljen tovább, ne kínozzon éngem!

Fekete felleg gomolygott keletről. Tompán zengett az ég. Vakító fehér villám cikázott és nyilallott át a felhő gömbölyű ormán. A szél nyugat felé hajlította a komoran susogó füvet, keserű port ragadott fel az útról, és az olajosmagtól elnehezült napraforgó-bugákat csaknem földig bókoltatta.

A szél meg-megcibálta Natalja szétzilált haját, felszikkasztotta nedves orcáját, és lába köré csavarta szürke, köznapi rokolyája széles, kopott alját.

Iljinyicsna néhány másodpercig babonás félelemmel nézett menyére. A fél égbolton végigterpeszkedő fekete viharfelleg hátterére szinte felismerhetetlenül és iszonyúan rajzolódott ki Natalja alakja.

Sebesen rohanta meg őket a zápor. A vihar előtti csend nem tartott sokáig. Riadtan vijjogott a ferdén lecsapó vércse, lyuka mellett utolsót visított az ürge. Az erős szél Iljinyicsna arcába vágott egy szakajtóra való finom, aprószemű port, és üvöltve repült tovább a sztyeppen. Az öregasszony üggyel-bajjal talpra állt. Halálsápadt arccal, a kitörő vihar zúgását túlharsogva, öblöset kiáltott:

— Térj észre! Az Isten áldjon meg, hát kinek kívánsz halált?

— Büntesd meg, Istenem! Bosszuld meg a bűnét! — rikácsolta Natalja, és őrült nézésű szemét arrafelé meresztette, ahol fensségesen és vadul tornyosultak a viharban felágaskodó, vakító villámlobbanással megvilágított fellegek.

A sztyepp felett száraz recsenéssel dörrent egyet az ég. A félelem béklyójában vergődő Iljinyicsna keresztet vetett, ingadozó léptekkel botorkált oda Nataljához, és átkarolta a vállát:

— Térgyepelj le! Hallod, Natasa?!

Natalja napára pillantott, de mintha hályog ereszkedett volna szemére, nem látott semmit. Akarattalanul térdre ereszkedett.

— Kérd az Istent, bocsásson meg! — parancsolta Iljinyicsna erélyesen. — Kérd, hogy ne hallgassa meg az átkaidat. Kinek a fejére kérted a halált? Gyermekeid édesapjára! Jajj, nagy bűn ez! Vess keresztet! Borulj a földre, és mondjad: „Bocsáss meg, Istenem Uram, nékem, gyarló asszonynak, bocsásd meg az én nagy-nagy bűnömet!"

Natalja keresztet vetett, halvány ajkával suttogott valamit, aztán összeszorította fogát, és esetlenül oldalra dőlt.

Csodásan zöldellt a zápor mosta sztyepp. Tarka ívű, fényes szivárvány ragyogott a távoli tótól egészen a Donig. Nyugaton tompán meg-megdörrent az ég. A szakadékban sasvíjjogással rohant a zavaros hegyi víz. A lejtőn, a dinnyeföldeken tajtékzó patakok özönlöttek le a Don felé. Eső lyuggatta leveleket, talajból kimosott fűgyökereket, letört rozskalászokat sodort az ár. A dinnyeföldeken — a görög- és sárgadinnye-indákat elöntve — zsíros, homokos iszaphordalék kúszott végig. A dűlőutak mentén, a keréknyomokat mélyen kivájva zúdult lefelé a bugyborékoló esővíz. A távoli szurdok egyik elágazásánál utolsókat lobbant a villám gyújtotta szénakazal lángja. Magasra tört a lila füstoszlop, szinte elérte az égbolton szélesen kifeszülő szivárványív zenitjét.

Iljinyicsna és Natalja magasra húzta szoknyáját, és a csúszós, sáron úton óvatosan lépkedve, mezítláb ereszkedett le a falu felé.

— Roppant makrancosak vagytok tik, fiatalok. Bizonyisten! Alig szól az ember valamit: rögtön felmérgesedtek. Mit csinálnál, ha fiatal korod óta úgy éltél volna, mint én? Griska soha egy ujjal sem nyúlt hozzád, mégis háborogsz. Lám-lám, milyen furcsán viselkedtél. Faképnél akartad hagyni. El is ájultál szörnyű dühödbe. Mit el nem követtél?! Még az Istent is belekeverted

a ti aljas, gyarló perpatvarotokba... Hát mondd, lelkem, rendjén van ez? Bezzeg éngem majd hóttra vert menyecskekoromba az a sánta lábú sátán. Pedig űneki sohase vót rá oka. Nem vétkeztem én ellene. Ű kutyálkodott, mégis énrajtam tőtötte ki a mérgét. Néha hajnalba vetődött haza. Keservesen sírtam, kiabáltam, szemrehányást tettem neki, ű meg nekem esett ököllel, ütött, ahol csak ért... Hónapokig olyan kék-fekete vót az egész testem, mint az acél. Mégis kihevertem, felneveltem a gyermekeket is, és soha eszembe sem jutott, hogy elmenjek a háztul. Nem magasztalom Grigorijt, de megmondom őszintén: az ilyennel még csak el lehet éldegélni. Ha az a kígyó nem vóna, Grigorij lenne a falubeli kozákok közt a legkülönb. Biztosan megbabonázta az az asszony. Csakis így lehet.

Natalja sokáig nem szólt egy szót sem, töprengve ballagott napa mellett, aztán megszólalt:

— Nem akarok errül többet beszélni, anyám. Majd meglátjuk, mi történik velem, ha hazajön Grigorij... Lehet, hogy magam megyek, lehet, hogy ű kerget el, de egyelőre nem mozdulok a magok házábul sehová.

— Végre-valahára! Csakhogy ezt hallhatom! — örvendezett Iljinyicsna. — Majd megsegít az Isten, oszt minden rendbe jön. Grigorij nem kerget el semmiképp sem, emiatt ne aggódj! Hiszen szeret téged is, szereti a gyermekeket is, hát hogy jutna ilyesmi az eszébe? Nem, nem! Nem cserél el téged Akszinyával, nem tehet ilyet! Más családba is megesnek az efféle bajok. Csak élve, épen-egészségesen jöjjön haza...

— Nem kívánom én a halálát... Csak hirtelen haragomba mondtam, amit mondtam... Ne is tegyen szemrehányást miatta, anyám... Nem tudom a szívembül kivetni, de azért *így* élni is nehéz!

— Azt hiszed, nem tudom, édes lelkem? De hát semmit sem szabad hebehurgyán csinálni. Igazad van: ne is beszéljünk errül többet! Az öregnek ne szólj egy szót sem, az Isten áldjon meg, nem tartozik ez űrá.

— Csak még valamit akarok mondani... Lehet, hogy együtt élek Grigorijjal, lehet, hogy nem — ezt még nem tudjuk —, de gyermeket nem akarok szülni tűle többet. Hisz azt sem tudom, hogy *ezekkel* mi lesz... Most is állapotos vagyok, anyám...

— Régóta?

— Harmadik hónapja.

— Hát ettül mán úgysem szabadulhatsz meg. Akár akarod, akár nem, csak meg kell szülni.

— Nem szülöm én — jelentette ki határozottan Natalja. — Még máma elmegyek Kapitonovnáho, a bábáho. Ű majd megszabadít ettül... Nem egy asszonynak megtette mán.

— Szóval el akarod hajtani a magzatot? Hogy nem ragad le a nyelved, te orcátlan, rossz pára! — kiáltotta Iljinyicsna felháborodottan. Megállt az út közepén, és összecsapta a kezét. Akart még mondani valamit, de kerékzörgés, lovat nógató kiáltás és a sarat taposó paták hangos cuppanása hallatszott mögöttük.

Iljinyicsna és Natalja letért az útról. Mentükben lebocsátották szoknyájuk korcba kötött alját. A mezőről hazafelé szekerező Filipp Aggejevics Beszhlebnov utolérte őket. Megállította tüzes kancáját:

— Üljetek fel, asszonyok, hazaviszlek benneteket, minek dagasztanátok potyára a sarat.

— Köszönjük, Agevics, mán úgyis kifáradtunk a csúszkálásban — mondta Iljinyicsna felderülve, és elsőnek kapaszkodott fel a széles szekérre.

Iljinyicsna ebéd után beszélni akart Nataljával, szerette volna meggyőzni, hogy kár elhajtani a magzatot. Mosogatás közben szüntelen töprengett, kereste a véleménye szerint legmeggyőzőbb érveket, sőt még arra is gondolt: jó volna az öreg tudomására hozni Natalja elhatározását, hogy keserűségében feldühödött menyét az ő segítségével beszélje le erről a meggondolatlan cselekedetről. De míg Iljinyicsna a házimunkával bajlódott, Natalja titokban felszedelőzködött és elment.

— Hun van Natalja? — kérdezte Iljinyicsna Dunyaskától.

— Batyuba kötött valamit, oszt elment.

— Mit mondott. hová? Miféle batyut vitt?

— Hunnét tudnám én azt, anyám? Tiszta szoknyát tett egy kendőbe meg még valami egyebet, oszt szó nélkül elment.

— Veszők feje! — kiáltott Iljinyicsna, és Dunyaska nagy ámulatára gyámoltalanul sírva fakadt, s leült a padra.

— Mi lelte, anyám? Az Isten áldja meg, mér rí?

— Hagyj békét, te ugrifüles! Semmi közöd hozzá! Mégis, mit mondott? Mér nem szóltál, hogy készülődik?

— Még ez a furcsa! — felelte Dunyaska bosszúsan. — Hát hun-

nét tudjam én, hogy szólni kell magának?... Hisz nem ment a világ végére? Biztosan az anyját akarja meglátogatni, talán oda indult. Nem fér a fejembe, mér rí úgy, anyám!

Iljinyicsna a legnagyobb izgalommal várta Natalja hazatérését. Úgy határozott, hogy az öregnek nem szól. Félt a dorgálástól, a szemrehányástól.

Naplementekor megjött a csorda a legelőről. Leszállt a kurta nyári alkonyat. Szerte a faluban, itt is, ott is kigyúlt a lámpafény, de Nataljának még mindig se híre, se hamva. A Melehov-házban vacsorához ült a család. Az izgatott, halottsápadt Iljinyicsna reszkető kézzel tette asztalra a böjti olajban pirult hagymával megízesített laskalevest. Az öreg felvette a kanalat, beleseperte a szikkadt kenyér morzsáit, szakáll körítette szájába öntötte, aztán szórakozottan végignézett az asztalnál ülőkön.

— Natalja hun van? — kérdezte. — Mér nem híjjátok vacsorázni?

— Nincs itthun — felelte Iljinyicsna halkan.

— Hát hun van?

— Biztosan elment... meglátogatni az anyját.

— Sokáig vendégeskedik! Tudhatná pedig a rendet... — dörmögte elégedetlenül Pantyelej Prokofjevics.

Mint mindig, most is gondosan, higgadtan evett. Néha, lefelé fordítva, az asztalra tette kanalát, sanda, gyönyörködő pillantást vetett a mellette ülő Misatkára, és kissé nyersen mondta: „Fordulj csak erre egy kicsit, fiacskám, hadd törülöm meg a szádat. Anyád odacsavarog valahun, nincs, aki ügyeljen rátok..." És nagy, kérges, fekete tenyerével végigtörülte unokája finom, rózsás kis ajakát. Szótlanul fejezték be a vacsorát és álltak fel az asztal mellől. Pantyelej Prokofjevics szigorúan parancsolta:

— Óccsátok el a lámpát. Kevés a petró, nem szabad pocsékolni potyára.

— Bezárjam az ajtót? — kérdezte Iljinyicsna.

— Zárd be.

— Hát Natalja?

— Majd zörget, ha hazajön. Lehet, hogy hajnalig is odakóborog. Erre is ráragadt már az új divat... Nem kellett vóna annyit piszkálni, te vén boszorkány! Lám, mi jut eszébe: éjszaka jár vendégségbe... Na de majd reggel megmondom neki a magamét! Mán ű is Daskárul vesz példát?

Iljinyicsna ruhástul dőlt le az ágyra. Félóra hosszat némán hány-

kolódva, sóhajtozva feküdt. Már éppen fel akart kelni, hogy Kapitonovnához induljon, amikor bizonytalanul csoszogó lépteket hallott az ablak alatt. Korát meghazudtoló fürgeséggel ugrott talpra, lélekszakadva futott a pitvarba, és kinyitotta az ajtót.

A halálsápadt Natalja a korlátba kapaszkodva vánszorgott fel a lépcsőn. A telihold élesen megvilágította megványadt arcát, beesett szemét és fájdalmasan meggörbülő szemöldökét. Imbolyogva jött, mint a halálosan megsebzett vad. Ahová csak lépett — mindenütt sötét vérfolt maradt.

Iljinyicsna szótlanul ölelte át. Bevezette a pitvarba. Natalja háttal az ajtónak dőlt, és rekedten suttogta:

— Alusznak? Törülje fel utánam a vért, anyám; látja... nyomot hagytam...

— Mit tettél magaddal, te szerencsétlen?! — kiáltotta halkan Iljinyicsna. Zokogás fojtogatta a torkát.

Natalja megpróbált mosolyogni, de mosoly helyett szánalmas fintor torzította el arcát.

— Ne kiabáljon, anyám... még felébrednek... Mégiscsak megszabadultam tőle. Most már nyugodt a lelkem... Csak erősen vérzek... Úgy ömlik belőlem, mintha letaglóztak vóna... Adja ide a kezét, anyám... Szédülök.

Iljinyicsna bereteszelte a pitvarajtót. Mintha idegen házban botorkálna, sokáig kereste, de remegő kezével sehogy sem találta a sötétben a szoba ajtajának kilincsét. Lábujjhegyen járva vezette Natalját a nagyszobába. Dunyaskát felköltötte és kiküldte. Behívta Darját, és lámpát gyújtott.

A konyha ajtaja nyitva állt: behallatszott Pantyelej Prokofjevics egyenletes, hatalmas hortyogása. A kis Poljuska édesen cuppantott ajkával, és suttogott valamit. Mély a gyermek nyugodt, ártatlan álma!

Amíg Iljinyicsna ágyat készített, és degeszre püfölte a párnát, Natalja a padra ült, és erőtlenül hajtotta le fejét az asztal szélére. Dunyaska be akart menni a nagyházba, de Iljinyicsna szigorúan rászólt:

— Eljmenj innen, te szemtelen. Meg ne lássalak itt többet! Nem neked való ez, mit sündörögsz körülöttünk?!

A mogorva Darja felkapott egy vizes rongyot, és kiment a pitvarba. Natalja nagy nehezen emelte fel fejét:

— Vegyék le az ágyrul a tiszta lepedőt... Szennyest terítsenek fel... Úgyis összemocskolom...

— Hallgass! — parancsolt rá Iljinyicsna. — Vetkezz le, és feküdj ide gyorsan. Rosszul érzed magad? Hozzak vizet?

— Nagyon legyengültem... Igen, hozzanak tiszta inget meg vizet.

Natalja nagy erőfeszítéssel felállt, és bizonytalan léptekkel ment az ágyhoz. Iljinyicsna csak ekkor vette észre, hogy menye vérrel átitatott szoknyája ólomsúlyként csüng lefelé, és minden lépésnél a lábához tapad. Irtózattal nézte, amint Natalja lehajlik és — mintha záporból menekült volna be — kifacsarja szoknyája alját, és vetkezni kezd.

— Elfolyt minden véred! — tört ki a zokogás Iljinyicsnából.

Natalja levetkezett, behunyta a szemét, szaggatottan és szaporán lihegett.

Iljinyicsna rátekintett, és határozott léptekkel a konyhába indult. Üggyel-bajjal felráncigálta mély álmából Pantyelej Prokofjevicset:

— Natalja megbetegedett... Nagyon rosszul van, félek, hogy meghal... Fogj be azonnal, nyargalj a városba doktorér.

— Ne tanálj mán ki ilyen bolondságokat! Hát mi történt vele? Mitül lett beteg? Minek mászkál éjszakának idején?

Az öregasszony röviden megmagyarázta, miről van szó. Pantyelej Prokofjevics éktelen dühbe gurult, felugrott, mentében gombolgatta buggyos nadrágját. Be akart rontani a nagyszobába.

— He, büdös ringyó, ebadta kölyke! Hát mi jutott eszébe? Rákényszerítette a szükség?... Majd adok én neki mingyán!

— Megbolondultál, te átkozott?! Mit rontasz neki?... Ne menj oda, van annak úgyis elég baja!... Felkőtöd a gyermekeket! Eredj az udvarra, fogd be a lovat, de szaporán!... — Iljinyicsna vissza akarta tartani az öreget, de Pantyelej Prokofjevics ügyet sem vetett rá, odalépett a nagyház ajtajához és kirúgta.

— Hát ezt megcsináltad, a nyavalya törne ki! — ordította, mikor megállt a küszöbön.

— Nem szabad! Ne jöjj be, apám! Az Istenre kérlek, be ne jöjj! — kiáltott fel áthatóan Natalja, és mellére szorította a levetett inget.

Pantyelej Prokofjevics cifrán káromkodva kereste meg kaftánját, sapkáját és a lószerszámot. Olyan sokáig piszmogott, hogy Dunyaska nem tudta türtőztetni magát, berohant a konyhába, és sírva támadt apjára:

— Indulj szaporán! Mit durkálsz, mint a bogár a ganéba?!

Nataska majd meghal, ű meg óraszámra cihelődik! Nem érdemli meg az apa nevet. Ha nem akarsz menni, akkor mondd meg, majd befogok én, oszt elmegyek a doktorér.

— Megbolondultál?! Olyan vagy, mint a harapós kutya, akit eleresztettek a láncrul. Még te is jártatod a szád, rühes kölyök! Lam, hogy lármázik az apjára, a gyalázatos! — Pantyelej Prokofjevics lánya felé csapott a kaftánnal, és halkan átkozódva, dörmögve ment ki az udvarra.

Miután az öreg útra kelt, mindenki szabadabbnak érezte magát a házban. Darja a padlót mosta. Dühösen tologatta ide-oda a székeket, lócákat. Dunyaska pedig — akinek az öreg elindulása után Iljinyicsna megengedte, hogy bejöjjön a szobába — Natalja ágya mellett ült. igazgatta a párnát, és vizet adott a betegnek. Iljinyicsna néha-néha betekintett a kamrában alvó gyerekekre. Valahányszor visszajött a nagyházba, sokáig nézegette Natalját. Tenyerébe támasztotta orcáját, és bánatosan csóválta a fejét.

Natalja némán feküdt. Ide-oda hengergette fejét a párnán. Szétzilált hajfonatát verejték áztatta. Erősen vérzett. Iljinyicsna minden félórában óvatosan felemelte menyét, kihúzta alóla a csurom-véres lepedőt, és újat terített alá.

Natalja óráról órára gyengült. Éjfél után felnyitotta szemét.

— Soká virrad meg? — kérdezte.

— Rögtön virrad, jányom — nyugtatta meg az öregasszony, de magában azt gondolta: „Úgy látszik, nem marad meg! Attól fél, hogy eszméletét veszti, és nem láthatja többet a gyermekeket..."

Natalja mintha igazolni akarná napa sejtéseit, halkan megszólalt:

— Keltse fel Misatkát meg Poljuskát, anyám...

— Ugyan-ugyan, lelkem! Mire való vóna éjnek idején felkőteni űket? Megijednek, ha rád néznek, még zajt csapnak... Nem kell a gyermekeket felébreszteni!

— Látni akarom űket... Rosszul érzem magam.

— Mit beszélsz, az Isten áldjon meg? Apád nemsoká hozza az orvost. Az majd meggyógyít. Aludjál, aranyom!

— Ugyan, hogy tudnék aludni?! — felelte Natalja enyhe boszszúsággal hangjában. Ezután sokáig csendben maradt, egyenletesebben kezdett lélegzeni.

Iljinyicsna kisettenkedett a lépcsőre, és jól kisírta magát. Megduzzadt, vörös arccal tért vissza a nagyházba. Ekkor keleten már felderengett a hajnal.

Az ajtónyikorgásra felnyitotta szemét a beteg, és megint megkérdezte:

— Soká virrad még?

— Mán virrad is.

— Takarjátok be a lábamat a bundával...

Dunyaska Natalja lábára terítette a birkabőrbundát, oldala alá pedig odaigazgatta a meleg takarót. Natalja fáradt pillantással köszönte meg, azután közelebb hívta Iljinyicsnát.

— Üljön mellém, anyám — kérte. — Te pedig, Dunyaska, meg te is, Darja, menjetek ki egy percre — mondta, és behunyta szemét. — Anyámmal szeretnék beszélni... Kimentek? — kérdezte azután becsukott szemmel.

— Kimentek.

— Apám nem jött még vissza.

— Nem, de mingyán jön. Rosszabbul érzed magad?

— Nem. Mindig egyformán. Azt akarom mondani... Nemsoká meghalok, anyám... Érzi a szívem. Borzasztó, mennyi vér kifolyt belőlem. Mondja meg Daskának, hogy mihint befűt a kemencébe, tegyen fel melegedni minél több vizet... Maga mosson meg, anyám, nem akarom, hogy idegenek babráljanak velem...

— Ne fesd az ördögöt a falra, virágszálam! Hogy is beszélhetsz így, minek emlegeted a halált? Irgalmas az Isten, majd csak meggyógyít.

Natalja gyenge kézmozdulattal intette napát, hogy hallgasson:

— Ne vágjon a szavamba... Nehezemre esik a beszéd, de mégis el akarok mondani valamit... Jajj, megint szédül a fejem... A vízrül szóltam mán?... Úgy látszik, mégis erős vagyok... Kapitonovna már régen elvégezte, mingyán ebéd után, mihelyt odamentem... Szegény, ű maga is halálra ijedt... Jajj, sok-sok vérem elfolyt... Csak a reggelt érjem meg... Melegítsenek minél több vizet... Tiszta akarok lenni, ha meghalok... A ződ szoknyámat adják rám, anyám, azt, améknek hímzés van a szélén... Grisa szerette, ha azt vettem magamra... Meg a puplinblúzomat... Ott van a láda jobb sarkába, majdnem legfelül, a sál alatt... A gyermekeket, mihelyt meghalok, vigyék el anyámékho... Szeretném, ha elkűdenének anyámér, hogy jöjjön ide... El kell búcsúzni tűle... Vegye ki alólam ezt a lepedőt... Csupa lucsok...

Iljinyicsna menye hátát támogatva húzta ki a lepedőt, és valahogy alátuszkolta a frisset. Natalja már alig nyögött.

— Fordítson ódalt! — csak ennyit susogott, mert rögtön eszméletét vesztette.

Lila hajnal tekintett be az ablakon. Dunyaska kimosta a rocskát, és elindult az udvarra, hogy megfejje a teheneket. Iljinyicsna kitárta az ablakot. A friss vér nehéz szagaval és az elégett petróleum bűzével átitatott szobába élénkítően, üdítően áramlott be a nyari reggel csípós hűvössége. A szél harmatcseppeket rázott a meggyfák levelérol az ablakdeszkára. Korán ébredt madarak éneke és tehénbőgés hallatszott. A csordás hébe-hóba öblöset cserdített karikásával.

Natalja magához tért, felnyitotta szemét, nyelve hegyével végignyalta kicserepesedett, vértelen, sárga ajakát, és inni kert. Már nem kérdezoskodott sem a gyermekekről, sem édesanyjáról. Úgy látszik, örökre feledésbe merült elótte minden...

Iljinyicsna odament az ágyhoz. Milyen borzalmasan megváltozott Natalja ezen az éjszakán! Egy nappal ezelott olyan volt még, mint teljes virágjában a fiatal almafa: szép, egészséges és erős, most pedig fehérebb lett az arca, mint a Donon inneni hegyek krétasziklája. Orra meghegyesedett. Ajkáról elszállt a tegnapi ude pirosság, megvekonyult, és alig-alig takarta el a szétnyilt fogsorokat. Csak a szem orizte meg regi fényét, de egeszen mas kifejezést sugarzott, mint maskor. Valami ismeretlen, ijeszto, uj érzés csillant meg Natalja tekintetében, valahanyszor — valami benső, megmagyarázhatatlan kényszerűségnek engedve — felnyitotta kékes szemehéját, és a nagyszobaban korulnezve egy percig Iljinyicsnán nyugtatta szemét...

Napkeltekor megjott Pantyelej Prokofjevics. Az álmos orvos, akit halálra fárasztott a sok álmatlan éjszaka és a tífuszosokkal meg a sebesultekkel való örokös bibelódés — nyújtózkodva szallt ki a kocsiból, felvette csomagját az ulésról, es a házba indult. A tornácon levetette vitorlavászon esókabátját. A korláton áthajolva sokáig mosta szőros kezét. Sandán tekingetett Dunyaskára, aki egy korsobol vizet ontott a markaba. Ketszer még rá is kacsintott a lányra. Aztán bement a nagyszobába, és miutan mindenkit kiküldött, körulbelul tiz percet töltott Natalja ágyánál.

Pantyelej Prokofjevics meg Iljinyicsna a konyhaban ült.

— No, mi az? — kérdezte súgva az öreg, mikor az asszonyok kijöttek a nagyházból.

— Rosszul van...

— Önszantából tette?

— Ú maga eszelhette ki... — tért ki Iljinyicsna az egyenes válasz elől.

— Forró vizet, de gyorsan! — parancsolta az orvos, és az ajtónyíláson kidugta boglyas fejét.

Míg vizet melegítettek, az orvos átment a konyhába. Az öreg néma kérdésére reménytelenül legyintett.

— Délre bevégzi. Borzalmas vérveszteséget szenvedett! Semmit sem tehetünk. Nem értesítették még Grigorij Pantyelejevicset?

Pantyelej Prokofjevics nem válaszolt, sietve bicegett ki a pitvarba. Darja látta, hogy az öreg bemegy a színbe az aratógép mögé, a tavalyi szárított trágyaboglyához hajtja a fejét, és hangosan felzokog...

Az orvos eltöltött még egy felorát náluk, elüldögélt a tornácon, szunyókált a felkelő nap sugárözönében, aztán mikor felforrt a szamovár, megint bement a szobába, kámforinjekciót adott Nataljának, újból kijött, és tejet kért. Ásítással küzdve ivott meg vagy két pohárral.

— Rögtön vigyenek haza — mondta. — A városban sok a beteg meg a sebesült, itt pedig úgysem tudok segíteni semmit. Hasztalan minden erőlködés. Szíves-örömest tennék szolgálatot Grigorij Pantyelejevicsnek, de megmondom őszintén: hiábavaló minden. A mi tudományunk nem messzire terjed: csak beteget tudunk gyógyítani, de azt még nem tanultuk meg, hogy kell halottat feltámasztani. Szegény menyecskét úgy megcsapolták, hogy nem maradt egy csepp vére sem, ami táplálja... A méhet összevissza szaggatták, egy makulányi sem maradt belőle épen. Úgy látszik, vashoroggal mesterkedett a bába... Erre a szörnyű butaságra nincs orvosság!

Pantyelej Prokofjevics szénát dobott a kocsiba, és azt mondta Darjának:

— Te viszed vissza. El ne felejtsd megitatni a kancát, mihelyt a Don mellé értek.

Pénzt akart ajánlani az orvosnak, de a doktor erélyesen szabadkozott, sőt meg is pirongatta az öreget:

— Nem restelled magad, Pantyelej Prokofjevics? Szégyen ilyet még emlegetni is. Jó ismerősök vagyunk, és mégis mindjárt a zsebedbe nyúlsz. Közelembe se merj jönni avval a pénzzel! Hogy mivel hálálod meg? Erre kár is vesztegetni a szót. Ha talpra állítottam volna szegény menyecskét, akkor persze más volna a helyzet.

Reggel hat óra tájban sokkal jobban érezte magát a beteg. Kérte, hogy mossák meg. Szépen megfésülködött abban a tükörben, amelyet Dunyaska tartott eléje; különösen csillogó szemmel nézett végig a családon, és erőlködve elmosolyodott:

— Na, most mán kezdek javulni! Pedig de nagyon megijedtem!... Azt hittem, végem lesz... De mér alusznak ilyen sokáig a gyermekek? Menj csak be, Dunyaska, nézd meg, nem ébredtek-e fel.

Megjött Lukinyicsna és Gripaska. Az öregasszony felzokogott, mikor megpillantotta lányát, de Natalja izgatottan, szaporán hadarva csillapítgatta:

— Mit sír, anyám? Most mán jobban vagyok... Tán temetni jöttek? Nem halok én meg, minek sír?!

Gripaska észrevétlenül meglökte anyját. Az öregasszony észbekapott, fürgén megtörölte szemét, és nyugtatóan mondta:

— Ugyan, kislányom, nem sírok én, csak úgy bolondjába gördült ki a könny a szemembül. Úgy elfacsarodott a szívem, ahogy rád néztem... Nagyon megváltoztál...

Natalja orcáján könnyű pír ömlött el, amikor meghallotta Misatka hangját és Poljuska nevetését.

— Hívjátok ide őket! Hívjátok ízibe! — kérte. — Később is felőtözhetnek!

Először Poljuska lépett be. Megállt a küszöbön. Kis öklével dörzsölgette álmos szemét.

— Beteg lett édesanyád... — mondta mosolyogva Natalja. — Gyere ide, gyönyörűm!

Poljuska meghökkenve bámult a padon illedelmesen ülő felnőttekre, odament anyjához, és elkeseredve kérdezte:

— Mér nem kőtöttél fel? Mér csődült ide mindenki?

— Azér jöttek, hogy meglátogassanak... Hát mér kellett vóna felkőteni téged?

— Hoztam vóna vizet, itt ültem vóna melletted...

— Menjél, szívem, mosdjál, fésülködjél meg, imádkozzál, aztán majd visszajössz, oszt leülsz mellém.

— Reggelizni felkelsz?

— Nem tudom. Lehet, hogy nem.

— Akkor majd idehozom. Jó lesz, idesanyám?

— Szakasztott az apja, csak a szíve más... Lágyabb... — mondta gyenge mosollyal Natalja, hátravetette fejét, és fázósan húzogatta lábára a takarót.

Egy óra múlva megint rosszabbra fordult az állapota. Ujjával magához intette, megölelte, megcsókolta a két gyermeket, keresztet vetett rájuk, és megkérte anyját, hogy vegye magához a kis porontyokat. Lukinyicsna elvezettette a gyermekeket, ő maga még lánya mellett maradt.

Natalja behunyta szemét, és félig eszméletlenül mondta:

— Szóval nem láthatom többet... — Aztán mintha magához tért volna, hirtelen felemelkedett az ágyon: — Hozzátok vissza Misatkát!

A kisírt szemű Gripaska betuszkolta a kisfiút a nagyházba, ő maga kint maradt a konyhában, és alig hallhatóan jajveszékelt. A melehovosan mogorva tekintetű, morcos Misatka félénken ment oda az ágyhoz. A hirtelen változás szinte felismerhetetlenné, idegenné tette anyját. Natalja magához vonta kisfiát, és érezte, hogy Misatka szívecskéje olyan sebesen ver, mint a foglyul ejtett verébé.

— Hajolj ide hozzám, kisfiam! Közelebb! — kérte Natalja.

Valamit susogott Misatka fülébe, aztán eltolta magától, fürkészve pillantott a szeme közé, összeszorította megremegő ajkát, és erőlködő, szánalmas, gyötrelmes mosollyal kérdezte:

— Nem felejted el? Megmondod?

— Nem felejtem el... — Misatka megragadta anyja mutatóujját, összeszorította meleg kis öklében, így tartotta egy pillanatig, aztán elengedte. Az ágytól lábujjhegyen, karjával egyensúlyozva sietett el...

Natalja az ajtóig kísérte tekintetével, aztán némán a fal felé fordult.

Délben meghalt.

17

Sok gondolat, sok emlék kelt Grigorijban az alatt a két nap alatt, míg a frontról szülőfalujába lovagolt... Nem akart egyedül maradni a sztyeppen nagy bánatával, szüntelenül Natalja körül kóválygó gondolataival, maga mellé vette hát Prohor Zikovot. Grigorij a háborúról kezdett beszélni, mihelyt a század állomáshelyéről a határba értek. Felidézte azokat az időket, amikor a 12. ezredben, az osztrák határon szolgált, amikor Romániában járt, amikor a németekkel verekedett. Be nem állt a szája. Felemle-

getett mindenféle mulatságos történeteket, amelyek ezredbajtársaival estek meg. Folyton nevetett...

Az egyúgyű Prohor eleinte megrökönyödve sandított Grigorijra, csodálta szokatlan bőbeszédűségét. Később mégis megsejtette, hogy Grigorij a súlyos gondokat akarja elhessegetni magától a régmúlt idők felelevenítésével. Ekkor aztán ő is tódította a beszélgetést, sőt kissé talán túlságosan nagy igyekezetet is tanúsított. A legaprólékosabban elmesélte, hogyan betegeskedett egyszer a csernyigovi kórházban. Hirtelen véletlenül Grigorijra pillantott, és észrevette, hogy Melehov olajbarna orcájára bőven patakzik a könny... Prohor — csupa szerénységből, tapintatból — hátramaradt néhány ölet. Egy félóráig Grigorij mögött lovagolt, aztán megint melleje kocogott, megpróbált szóba hozni valami lényegtelen, mellékes dolgot, de Grigorij nem bocsátkozott társalgásba. Így ügettek délig, némán és olyan szorosan egymás mellett, hogy a két kengyel összeért.

Grigorij kétségbeesetten sietett. Forrón tűzött a nap, mégis gyors ügetésbe, sőt néha sebesvágtába eresztette csődörét, és csak ritkán lassította lépésbe lovát. Csak délben állt meg egy szárazérben, mikor már kibírhatatlanul perzselt a nap merőlegesen hullo sugara. Lenyergelte lovát, legelni eresztette, ő maga pedig hűvöst keresett; hasmánt leheveredett, és addig feküdt ott, míg alább nem hagyott a hőség. Egyszer zabbal is megabrakolták a lovakat, de Grigorij nem tartotta meg az abrakolásra kiszabott időt. Nem csoda, ha még ezek a hosszú lovaglásokhoz hozzászokott paripák is észrevehetően lefogytak mindjárt az első napon, és már nem robogtak olyan fáradatlanul, olyan sebesen, mint eleinte. „Így könnyen agyonhajszolhatja szerencsétlen párákat. Ki látott mán embert így lovagolni? Neki jó, mert a magáét teszi tönkre, és bármelyik pillanatban másikat szerezhet a nyerge alá, de honnan vegyek én? Addig szilajkodik a bolond, míg megérjük, hogy gyalog kell ilyen messziről Tatarszkba vánszorogni, vagy pedig fuvaros szekéren dögöghetünk házáig!" — gondolta bosszúsan Prohor.

Másnap reggel a fedoszejevszkajai járás egyik falujánál kirobbant belőle a düh.

— Mondd csak: te világéletedbe sose vótál gazdaember?... Ki látott mán ilyet — éjjel-nappal pihenés nélkül lovagolni?! Nem látod, hogy lesoványodtak a lovak? Legalább alkonyatkor tartsuk jól abrakkal őket, ahogy kell.

— Csak gyere, gyere, ne maradj le — felelte szórakozottan Grigorij.

— Nem tudok örökké utánad loholni. Az én csikóm mán el-elmaradozik. Pihenjünk egy kicsit.

Grigorij nem felelt. Egy félóráig szótlanul ügettek, aztán Prohor határozottan kijelentette:

— Legalább egy kicsit hadd fújják ki magokat! Én nem vágtatok tovább ilyen veszettül! Hallod?

— Csak szorítsd, szorítsd!

— Meddig szorítsam még? Amég ki nem nyújtja patáját? Hisz mingyán megdöglik!

— Ne fecsegj!

— Legyen szíved, Grigorij Pantyelejevics! Nem szeretném megnyúzni a lovamat, pedig így az lesz a vége...

— No hát akkor állj meg, vigyen el az ördög! Nézz utána, hun a legkövérebb a fű...

A távirat, amely a hopjori körzet egyik falvából a másikba bolyongott Grigorij nyomában, túlságosan későn érkezett... Grigorij csak Natalja temetése után harmadnapra érkezett haza. A kisajtónál leszállt a lóról, mentében megölelte a házból kiszaladó, zokogó Dunyaskát, aztán elkomorodva kérte:

— Jártasd meg jól a lovamat... Ne bőgj! — aztán Prohorhoz fordult: — Eredj haza, ha szükségem lesz rád, izenek.

Iljinyicsna Misatkát és Poljuskát kézen fogva jött ki a lépcsőre, hogy fogadja fiát.

Grigorij összenyalábolta a gyermekeket, és remegő hangon mondta:

— Csak ne visítsatok! Ne ríjatok, édes gyermekeim! Szóval árvák lettetek? Lám-lám, becsapott bennünket édesanya...

De ő maga is csak a legnagyobb erőfeszítéssel türtőztette zokogását. Bement a házba. Köszönt apjának.

— Nem tudtunk rá eléggé vigyázni... — mondta Pantyelej Prokofjevics, és kibicegett a pitvarba.

Iljinyicsna a nagyházba vezette Grigorijt, és sokáig beszélt Nataljáról. Az öregasszony nem akart mindent elmondani, de Grigorij nekiszegezte a kérdést:

— Te tudod, mér határozta el, hogy nem szüli meg a gyermeket?

— Tudom.

— No mér?

— Mer előtte elment ahho... a te szeretődhö... Akszinya meg mindent elmondott neki.

— Aha... szóval így van? — Grigorij arcát sűrű pír borította el, lesütötte szemét.

A nagyszobából megöregedve, halottsápadtan lépett ki. Remegő, lilás ajka hangtalanul mozgott. Leült az asztal mellé. Sokáig cirógatta a gyermekeket. Térdére ültette őket, aztán elővett táskájából egy poros, szürke kockacukrot, a tenyerén kettészelte egy késsel, és bűnbánóan elmosolyodott:

— Ennyi az egész ajándék... Látjátok, milyen apátok van... No, szaladjatok ki az udvarra, hívjátok be nagyapátokat.

— Nem mégy ki a sírho? — kérdezte Iljinyicsna.

— Majd később... A halottak nem sértődnek meg... Hogy van Misatka, Poljuska? Nincs semmi bajok? Sajnálják az anyjokat?

— Az első napon rettenetesen bőgtek, kivált Poljuska. Most mán lecsillapodtak. Mintha csak összebeszéltek volna, nem is említik az anyjokat előttünk. De máma éjszaka hallottam: Misatka csendeskén sírdogált... Bebújt a takaró alá, a fejebúbjáig, hogy ne hallja senki... Odamentem hozzá, azt kérdeztem: „Mér rísz, drágaságom? Gyere, aludjál velem!" A kisfiú meg azt mondja: „Nem rívok én, nagyanyám, biztosan csak álmomba sikítottam..." Beszélgessél vélek, szeretgesd meg őket... Tennap reggel hallottam, hogy mit beszéltek egymással a pitvarba. Azt mondja Poljuska: „Anyám még visszajön. Fiatal, a fiatalok meg nem halnak meg egészen." Butácskák még, de a kis szívek úgy fáj, mint a felnőtteké... Biztosan ehes vagy, egyél. Mingyán adok valami harapnivalót. De mit hallgatsz, mint a sír?

Grigorij bement a nagyházba. Mintha először lépett volna be ide, figyelmesen körülnézett a falakon. Tekintete a degesz párnájú, megvetett ágyon állt meg. Ezen az ágyon halt meg Natalja. Ott csendült meg utoljára a hangja... Grigorij elképzelte, hogyan búcsúzott el Natalja a gyermekektől, hogyan csókolgatta meg őket, vetett keresztet rájuk. És mint abban a percben, mikor megkapta a haláláról szóló sürgönyt, megint éles, szúró fájdalmat érzett a szívében, tompán zúgott a füle.

Ebben a házban minden apróság Nataljára emlékeztette. Natalja emléke gyötrő volt és kitörölhetetlen. Grigorij — maga sem tudta miért — sorra járt minden szobát, aztán kisietett, szinte kiszaladt

a lépcsőre. Még forróbban sajgott szívében a bánat. Homlokát izzadság verte ki. Lement a lépcsőn.

Ijedten szorította tenyerét a bal mellére. „Olyan vagyok, mint egy agyonhajszolt gebe..."

Dunyaska megjártatgatta a lovat az udvaron. A csűrnél csökönyösködve megállt a ló, a földet szimatolva kinyújtotta hosszú nyakát, felrántotta felső ajkát, kivicsorította lapos, sárga fogait, aztán nagyot prüszkölt, és ügyetlenül behajtotta első lábait. Dunyaska meg-megrángatta a kantárszárat, de a ló rá sem hederített, mindenáron le akart feküdni.

— Ne engedd, hogy lefeküdjék! — kiáltotta a lóistállóból Pantyelej Prokofjevics. — Nem látod, hogy rajta a nyereg! Mér nem vetted mán le, te ugrifüles?!

Grigorij még mindig arra figyelt, ami odabent, a szívében történik, de lassan mégis odament a lóhoz, lecsatolta a nyerget, és magát megemberelve, rámosolygott Dunyaskára:

— Zajol az öreg?

— Mint mindig — mosolygott vissza Dunyaska.

— Vezetgessed még egy kicsit, húgocskám.

— Mán megszáradt, de azért jártathatom még egy darabig.

— Ha hengergőzni akar, csak hagyjad, ne tartsd vissza.

— Búsulsz, bátyus?

— Te tán azt gondoltad, hogy táncra perdülök örömömbe? — válaszolt kérdéssel Grigorij. Fojtogatta a torkát valami.

Dunyaskán elhatalmasodott a mélységes részvét érzése. Megcsókolta bátyja vállát, aztán hirtelen elfordult, mert annyira zavarba jött, hogy a könny kicsordult a szeméből. Elvezette a csődört a jószágudvar felé.

Grigorij apjához indult. Az öreg gondosan hordta kifelé a ganét a lóistállóból:

— A te katonalovadnak csinálok helyet.

— Mér nem szóltál, kitisztítottam vóna én magam is.

— Mi jut eszedbe?! Hát én talán beteg vagyok? Olyan vagyok én, barátocskám, mint a kováspuska, sose lehet elnyűni! Még ugrálni is tudok, mint a bakkecske. Lám, hónap is menni akarok rozsot kaszálni. Mennyi időre szaladtál haza?

— Egy hónapra.

— Ez mán beszéd! Menjünk ki a fődre! Könnyebben elviseled a bánatot, ha dógozol...

— Mán magam is gondoltam rá.

Az öreg ledobta a villát, inge ujjával megtörölte izzadt arcát, és kissé titokzatos hangon súgta:

— Menjünk be a házba. Ebédelj. A bánat elől úgyse bújhat el az ember sehová... Nem menekülhet, nem rejtőzhet el előle senki. Ennek mán így kellett lenni...

Iljinyicsna megterítette az asztalt. Tiszta abroszt vett elő. És Grigorijnak megint eszébe jutott: „Hej, amikor még Natalja kínálgatott..." Szaporán hozzálátott az evéshez, hogy el ne árulja felindultságát. Amikor az öreg előhozott a kamarából egy kis szénacsutakkal bedugaszolt pálinkás butykost, hálásan pillantott apjára.

— Igyunk a megboldogult lelki üdvéért, örök világosság fényeskedjék neki — mondta keményen Pantyelej Prokofjevics.

Felhörpintettek egy-egy pohárral. Az öreg azonnal újratöltött, és nagyot sóhajtott:

— Esztendő alatt kettő pusztult el a családbul... Nagyon megszerette a halál ezt a mi házunkat.

— Ne beszéljen erről, apám! — kérte Grigorij.

Egy hajtásra kiitta a második poharat is. Sokáig rágcsált egy darab szárított halat, és szüntelen várta, mikor csap már fejébe a mámor, mikor hessegeti el a tolakodó gondolatokat.

— Az idén gyönyörű a rozs! A mi vetésünk pedig mán messziről kiválik a többi közül! — mondta hencegve Pantyelej Prokofjevics. Grigorij valami színészkedést, szándékos túlzást érzett ebben a hetvenkedésben és abban a hangnemben, ahogyan Pantyelej Prokofjevics beszélt.

— Hát a búza?

— A búza? Egy kicsit megszorult, de még így is ereszt vagy harmincöt-negyven pudot. A kétszeres is nagyon szép lett, mán annak, aki vetett, mert nekünk, sajnos, nem sikerült vetni. De nem is nagyon fájlalom. Mit csináljon az ember a gabonaneművel ilyen zavaros időkbe? A Paramonov-malomba nem lehet szállítani, a hombárokba meg nem marad meg. Mihint errébb moccan a front, az elvtársak kiseprik az utolsó szemet is. Tisztára nyalnak minden hombárt. De ne gondold, hogy az idei termésen kívül nincs egyebünk! Van búzánk bűvön! Két esztendőre is elég. Hál Istennek, színültig teli a nagy hombár, de még egyebütt is kerül valamennyi... — az öreg ravaszul kacsintott. — Kérdezd csak meg Daskátul, mennyit elástunk, hogy legyen mit elővenni ínséges időbe! Szinig megtőtöttünk egy akkora gödröt, hogy a fejed

búbja se látszana ki belőle, a szélessége pedig megvan jó másfél öl! Hej, ha nem fogyasztott vóna le bennünket ez az átkozott élet, máma mink is zsírosgazdák lennénk ám ... — Az öreg pityókosan nevetett tréfáján. de nem sokkal később méltóságteljesen széttörülgette a szakállát, és most már komolyan, higgadtan mondta: — Ha aggasztana napad sorsa, megnyugtathatlak: űrúla sem feledkeztem meg, segítettem rajta ínségébe. Alig ejtett egy panaszszót, másnap mán méretlenül öntöttem zsákba a búzát, szekérszámra hordtam oda. A megboldogult Natalja nagyon örült, még a könnye is kicsordult, amikor megtudta ... Igyunk még egy pohárral, fiam, úgyis csak egy örömöm van ebben az életben: hogy téged láthatlak.

— Hát igyunk — egyezett bele Grigorij, és odanyújtotta poharát.

Eközben Misatka félénken, oldalvást odasomfordált az asztalhoz. Felkapaszkodott apja térdére, bal kezével esetlenül átölelte nyakát, és keményen szájon csókolta.

— Mi az, fiacskám? — kérdezte Grigorij meghatottan. A gyermek könnyfátyolos szemébe tekintett, és igyekezett visszatartani lélegzetét, hogy ne fújja kisfia arcába a pálinkaszagot.

— Amikor anyám a nagyházba feküdt — felelte halkan Misatka —, amikor még élt, odahívott éngem, oszt azt mondta: „Ha hazajön apád ... csókold meg helyettem, mondd meg neki, hogy szeressen benneteket." Mondott még egyebet is, de azt mán elfelejtettem ...

Grigorij letette a poharat, és az ablak felé fordult. A szobára sokáig súlyos csend nehezedett.

— Iszunk még? — kérdezte halkan Pantyelej Prokofjevics.

— Nem kell. — Grigorij letette térdéről fiacskáját, felállt, és sietve indult a pitvarba.

— Várjál, fiam! Hát a hús? Főtt tyúkhúsom, palacsintám van! — Iljinyicsna a kemencéhez rohant, de Grigorij már becsapta az ajtót.

Céltalanul bolyongott az udvaron. Körülnézett a jószágudvaron és a lóistállóban. Mikor lovára pillantott, azt gondolta: „Meg kellene fürészteni." Aztán bement a fészerbe. Az aratáshoz előkészített kis kaszálógép mellett fenyőforgácsot, szilánkot és ferdén levágott deszkadarabot pillantott meg a földön. „Apám csinált koporsót neki" — állapította meg Grigorij, aztán sietve indult a tornác felé.

Pantyelej Prokofjevics, fia sürgetésének engedve, befogta a lovakat az aratógépbe, aztán feltette az ivóvizes csobolyót, és az éj leszálltával elindultak a mezőre.

18

Grigorij nem csupán azért szenvedett, mert a maga módján mégiscsak szerette Natalját — és ez alatt a hat év alatt, amit együtt éltek le, nagyon hozzászokott — hanem azért is, mert bűnösnek érezte magát Natalja halálában. Ha Natalja még életében megvalósította volna fenyegetését: a gyermekekkel együtt elköltözött volna Lukinyicsnához; ha ott halt volna meg, ha mindhalálig elkeseredetten, engesztelhetetlenül gyűlölte volna hűtelen urát, Grigorij talán nem érezte volna ekkora erővel a veszteség súlyát, és bizonyára nem marcangolta volna olyan gyötrelmesen a bűnbánat. De Iljinyicsna elbeszéléséből jól tudta, hogy Natalja mindent megbocsátott, hogy szerette, és utolsó percében is csak őt emlegette. Ez fokozta szenvedését. Furdalta a lelkiismeret. Szüntelen szemrehányást tett önmagának. Önkéntelenül is visszagondolt a múltra, és egészen új szemmel nézte, értékelte régi viselkedését...

Volt idő, amikor Grigorij semmiféle érzést sem táplált felesége iránt, hideg közömbösségen, sőt idegenkedésen kívül, de az utóbbi években egészen megváltozott magatartása Nataljával szemben. A Nataljához fűződő kapcsolatában végbement módosulás legfőbb oka a két gyermek volt.

Grigorij eleinte nem érezte a gyermekek iránt azt a mély apai szeretetet, amely az utóbbi időben fakadt benne. Valahányszor rövid szabadságra hazajött a frontról, csak azért pesztrálgatta és becézgette őket, mert kötelességének érezte, mert kedvében akart járni az anyának, de ő maga semmi szükségét sem érezte ennek a tutujgatásnak. Tamáskodó csodálkozással nézte Natalját, anyai érzelmeinek viharos megnyilvánulását. Nem értette, hogyan lehet ilyen önfeledten szeretni ezeket a síró-rívó apró lényeket, és éjszakánként nemegyszer bosszús gúnnyal mondta feleségének, mikor Natalja még szoptatta az ikreket: „Mit ugrálsz fel örökké, mint akit csíp a darázs? Még el sem nyikkantja magát egyik sem, te máris talpon vagy. Hadd bőgjön, hadd ordítson, nem kár érte, nem aranykönnyeket hullajt!" A gyermekek éppen olyan közöm-

bösen viselkedtek vele szemben, de amint nőttek, nőtt apjukhoz való ragaszkodásuk is. A gyermeki szeretet viszonérzést keltett Grigorijban, és ennek az érzésnek lángja átlobbant Nataljára is.

Az Akszinyával történt szakítás után Grigorij sohasem gondolt arra, hogy elváljon feleségétől. Soha, még az Akszinyához fűződő kapcsolat felelevenítése után sem jutott eszébe, hogy ez az asszony valaha is pótolhatná gyermekei anyját. Csöppet sem bánta volna, ha mindegyiket más és másképpen szeretve, mindkettőjükkel együtt élhetne. Mikor azonban elvesztette feleségét, hirtelen elidegenedett Akszinyától, aztán fojtott dühöt érzett, amiért Akszinya elárulta új viszonyukat, és ezzel a halálba lökte Natalját.

Bárhogy iparkodott is elfelejteni bánatát, még a mezőn is minden gondolata szüntelenül ekörül forgott. Agyonhajszolta magát a munkában, óraszámra sem szállt le az aratógépről, mégis folyton Natalja járt az eszében. Emlékezete makacsul felidézett egy-egy rég elmúlt — többnyire jelentéktelen — epizódot, beszélgetést, közös életük idejéből. Csak le kellett venni egy percre a zabolát a készséges emlékezésről, lelki szemei előtt máris megjelent az eleven, mosolygó Natalja. Grigorijnak a legpontosabban eszébe jutott minden. Látta Natalja alakját, járását, mosolyát, jellegzetes mozdulatát, amellyel haját igazgatta, hallotta hangjának minden árnyalatát...

Harmadnap hozzáfogtak az árpa aratásához. Grigorij egyszer napközben — mikor Pantyelej Prokofjevics megállította a lovat — leszállt az aratógép hátulsó üléséről; a társzekérre tette a rövid nyelű villát, és azt mondta:

— Haza akarok menni egypár órára, apám.

— Minek?

— Valahogy úgy vágyódok a gyermekek után...

— Na, csak eredj — egyezett bele szívesen az öreg. — Mink majd azalatt keresztet rakunk.

Grigorij rögtön kifogta lovát az aratógépből, rápattant, és lépésben indult a sárga, tüskés tarlón az út felé. „Mondd meg neki, hogy szeressen benneteket" — csengett a fülébe Natalja hangja. Grigorij behunyta szemét, és emlékeiben elmélyedve, lovára bízta: ott menjen, ahol akar.

A sötétkék égen csaknem mozdulatlanul álltak a ritka felhők, melyeket szétdobált a szél. A tarlón totyogósan lépkedő csókák sétáltak fel s alá. Egy-egy raj fenn ült a kereszteken. Az öregek

csőrükből etették a fiatalokat. A fiókák csak nemrég tollasodtak meg, és még bizonytalanul kaptak szárnyra. A learatott sok-sok gyeszjatyina felett egybeolvadt a rengeteg csóka károgása.

Grigorij lova az útfélen igyekezett haladni. Menet közben néhanéha letépett egy-egy somkóróágat. Amint rágta, megcsörrent szájában a zabola. Kétszer is megállt, és felnyerített, mikor a távolban lovakat pillantott meg. Ilyenkor Grigorij felocsúdott merengéséből. Magnógatta a csődört, semmit sem látó, hályogos tekintettel nézett végig a sztyeppen, a poros úton, az elszórtan domborodó sárga kereszteken, az érlelődő köles zöldesbarna parcelláin.

Mihelyt hazaért, beállított hozzá Hrisztonya. Komornak látszott. Jóllehet verőfényesen sütött a nap, angol posztózubbonyt és széles lovaglónadrágot viselt. Frissen nyesett óriási jávorfabotra támaszkodva lépett be. Köszönt.

— Látogatni jöttem. Hallottam a bánatotokról. Szóval eltemették Natalja Mironovnát?

— Hát téged mi szél fútt haza a frontrul? — kérdezte Grigorij. Úgy tett, mintha nem hallaná a kérdést. Gyönyörködve nézegette Hrisztonya ormótlan, kissé görnyedt alakját.

— Megsebesültem, hát gyógyulni kűdtek. Eccerre két golyó is belefúródott a hasamba, még most is ott tanyáznak az átkozottak valahun a belem körül. Odabent rekedtek. Azér járok bottal, látod...

— Hun sebesítettek meg?

— Balasov alatt.

— Elfoglaltátok? Mégis hát: hogy szaladtál neki annak a golyónak?

— Rohamra indultunk, bevettük Balasovot is, Povorinót is. Én is ott vótam, harcoltam.

— Kikkel vótál együtt, mék csapatba? Ki van ott a falubeliek közül? Beszélj! Ülj le, gyúccs rá.

Grigorij megörült az új embernek, annak a lehetőségnek, hogy beszélhet valami mellékesről, aminek semmi köze sincs szomorú élményeihez. Hrisztonya bizonyos tapintatról tett tanúságot. Nyilván megsejtette, hogy Grigorij nem szorul rá az ő részvétére, így hát szívesen, de kissé tempósan beszélt Balasov bevételéről, sebesüléséről. Óriási cigarettát sodort, és a füstöt eregetve dörmögte mély hangján:

— Gyalogszerrel vonultunk a napraforgótábla közt. A veresek géppuskával, ágyúval meg persze puskával lűttek. Én bizony jól

kinőttem a sárbul; ha rajvonalba megyek, úgy festek, mint gúnár a tyúkok közt, akárhogy lehajlok, mégiscsak látnak. Így osztán rám akadtak a golyók is. Még jó, hogy ilyen szálas legény vagyok, mer ha kurtább vónék egy rőffel — pontosan a koponyámba koccant vóna az a két golyóbis! Úgy látszik, mán leszállóba vótak, de azér mégis úgy megfricskáztak, hogy rögtön csikaródni kezdett a hasam. Mind a kettő olyan meleg vót, mintha forró kemencéből repült vóna ki... Odakapok a kezemmel, érzem: bent csücsül mind a kettő, egymástul fél arasznyira. Úgy rezegnek a bűr alatt, akár a zsírgümő. Megmoncsoltam űket az ujjommal, aztán elestem. Azt gondolom magamba: „Rossz tréfa! Nem szeretem az ilyen vicceket! De hát most mán jobb lesz feküdni, mer iderepül egy harmadik, amék sokkal szilajabb lesz, oszt keresztülfúrja a belem." Szóval ott hevertem; hébe-hóba meg-megtapogattam a golyóbisokat. Még mindig ott vótak, egymástul nem messzire! Nagyon megijedtem, mer eszembe jutott, hátha belecsúsznak a hasamba! Mi lesz akkor?! Ott görögnek majd jobbra-balra a belem közt, nem akadnak rájok a doktorok. Nem öröm az ilyesmi! Mer az embernek — persze nékem is — puha a belsőrésze, osztán ha azok a golyók a vastagbélbe tanálnak csámborogni, akkor majd minden lépésnél úgy csörömpölnek, mint farsangos lú nyakán a csörgő. Összevissza dúrkálják az ember belsejét. Fektembe lecsavartam egy napraforgó bugáját, szemecskéltem a magját, de nagyon be vótam gazolva. A rajvonalunk mán messzire járt. Mihint elfoglalták azt a Balasovot, oda komandéroztattam magam. Azután a tyisanszkajai kórházba feküdtem. Olyan ugrifüles vót az a doktor, mint egy kanveréb. Folyton csiripelt: „Kivágjuk azt a golyót?" Csakhogy én se vagyok ám olyan tökkelütött... Megkerdeztem tüle: „Belecsúszhat-e az a golyó a belembe, nagyságos uram?" — „Nem — azt mondja —, nem csúszhat bele." — „No akkor — gondoltam magamba — nem engedem biz én kivágni! Ismerem az efféle tréfákat! Kivágják: még be se heged a seb, máris nyergelj-nyargalj: vissza a csapatho!" — „Nem — mondom —, nem, nagyságos uram, azt nem engedem. Így még érdekesebb is lesz. Haza akarom vinni űket, megmutatni az asszonynak. Nem nagy akadály ez a két kis golyóbis, nem olyan nagy teher." Jól lehordott, de egyheti szabadságra mégis hazaengedett.

Grigorij mosolyogva hallgatta meg az együgyű történetet.

— Hová kerültél, mék ezredbe vagy? — kérdezte.

— A negyedik vegyes ezredbe.

— Ki van veled a falubeliek közül?

— Sokan: a Kappan Anyikuska, Beszhlebnov, Akim Kolovejgyin, Szjomka Mirosnyikov, Tyihon Gorbacsov.

— Mit csinálnak a kozákocskák? Nem panaszkodnak?

— Nagyon órolnak a tisztekre. Olyan gazembereket ültettek a nyakunkba, hogy nem hagynak bennünket élni. Majdnem mind orosz. Kozák, alig van köztök.

Hrisztonya beszélgetés közben meg-megrántotta zubbonya rövid ujját. Mintha nem hinne tulajdon szemének, álmélkodva nézegette és simogatta térdén a finom, bolyhos angol posztóból varrt nadrágot.

— Bakancsot nem tanáltam lábomra valót — szólalt meg újból nagy komolyan. — Angolországba, úgy látszik, nincs ekkora lábok az embereknek... Na, de hát mink búzát vetünk, abbul sütünk kenyeret, ott meg biztosan csak rozson tengődnek, mint Oroszországba. Hát hogy is lehetne ekkora lábok? Az egész század új ruhát, új lábbelit kapott. Sőt jószagú cigarettát is kűdtek. De még sincs ez jól sehogy se...

— Mi nincsen jól? — érdeklődött Grigorij.

Hrisztonya elmosolyodott:

— Kívül még csak hagyján, de belül annál jobban fáj az ember lelke. A kozákok megint nem akarnak harcolni. Azt mondják, úgysem lesz jó vége ennek a háborúnak. Azt mondták, hogy egy tapodtat se mennek tovább a hopjori körzet határánál.

Grigorij kikísérte Hrisztonyát. Rövid töprengés után így határozott: „Eltöltök még itthon egy hetet, aztán indulok vissza a frontra. Hisz itt megöli az embert a bánat." Otthon maradt egészen estig. Eszébe jutott gyermekkora. Nádszálakból szélmalmot remekelt. Misatkának lószőrből hurkot sodort, amivel verebet lehet fogni. Lányának piciny hintót fabrikált, amelynek forgott is a kereke, és szeszélyesen ki volt cifrázva a rúdja. Még babát is megpróbált varrni rongyból, de ez sehogy sem sikerült. A baba végül is Dunyaska közreműködésével készült el.

A gyerekek — mivel Grigorij azelőtt sohasem tanúsított irántuk ekkora figyelmet — eleinte bizalmatlanul nézték igyekezetét, de aztán egy percre sem tágítottak mellőle. Este pedig, mikor Grigorij vissza akart indulni a mezőre, Misatka könnyeivel küszködve jelentette ki:

— Látod, mindig ilyen vótál! Most is hazajössz egy órára, osztán megint itt hagysz bennünket a poros álláson..., Akkor vigyed

a malmot is, a hurkot is, a kereplőt is, vigyél mindent! Nekem nem kell!

Grigorij hatalmas markába vette fia kis kacsóját.

— Ha így van, akkor ajánlok valamit — mondta. — Te kozák vagy, hát jössz velem a mezőre; árpát fogunk aratni, keresztet rakunk. Te majd nagyapáddal az aratógépen ülsz, hajtod a lovakat. Tyű, de sok tücsök van ott a gyep közt! A hajlásba meg rengeteg a kismadár! Poljuska pedig itthun tanyázik a nagyanyjával. Azér nem haragszik meg ránk! Ű majd a padlót sepri fel, a kis vedérbe vizet hoz a nagyanyjának a Donbul, meg hát van az asszonyoknak-jányoknak százféle egyéb tennivalójok is. Rendbe van?

— Rendbe! — kiáltotta Misatka elragadtatással. Már előre élvezte a nagy gyönyörűséget, és felcsillant a szeme.

Iljinyicsna ellenkezni próbált:

— Hova cipeled azt a gyermeket? Milyen butaságokat ki nem találsz! Hát hun alszik? Ki fog rá ügyelni? Isten ments, még megrúgja a lú. ha közel megy hozzá, vagy a kígyó csípi meg. Ne menj apáddal, drága fiacskám, maradjál itthun! — fordult unokájához.

De Misatka keskenyre húzott szeme baljósan megvillant (éppen úgy, mint Pantyelej nagyapóé, valahányszor dühbe gurul), ökölbe szorult a kis keze, és magas, sírós hangon kiabálta:

— Hallgass, nagyanyám!... Úgyis elmegyek! Kedves jó édesapám, ne hallgass rá!

Grigorij nevetve vette karjára fiát, és megnyugtatta anyját:

— Majd velem alszik. Lépésbe megyünk ki, biztosan nem ejtem el! Csak készítsd elő a ruháját, anyám, és ne félj, vigyázok rá, mint a szemem világára, holnap este meg hazahozom.

Így kezdődött a barátság Grigorij és Misatka között.

Grigorij a Tatarszkban töltött két hét alatt csak háromszor — akkor is csupán futtában — látta Akszinyát. Akszinya vele született tapintatával és természetes eszével könnyen felfogta: jobb, ha kerüli a találkozást, és nem mutatkozik gyakran Grigorij előtt. Asszonyi ösztönével megsejtette Grigorij lelkiállapotát, nagyon jól tudta, hogy érzéseinek bármiféle óvatlan és idő előtti megnyilvánulása ellene bőszítheti Grigorijt, kitörölhetetlen foltot ejt kapcsolatukon. Várt türelmesen, míg Grigorij majd magától megszólítja. Ez — Grigorij visszautazása előtt egy nappal — be is következett. Egy szekér búzát szállított haza a mezőről. Alkonyatkor ért be a faluba. A legszélső köz előtt találkozott Akszinyával.

Az asszony messziről bólintott, és alig észrevehetően elmosolyodott. Mosolyában várakozás és izgalom rezgett. Grigorij fogadta a köszönést, de nem mehetett szó nélkül tovább.

— Hogy vagy? — kérdezte. Észrevétlenül meghúzta a gyeplőt, és könnyed lépésbe lassította a két lovat.

— Köszönöm, Grigorij Pantyelejevics, éldegélek.

— Nem is lehet látni mostanába...

— Kinn vótam a határba... Egyedül veszkődök, magam gazdálkodok.

Grigorij mellett ott ült a szekéren Misatka is. Bizonyára ezért nem állította meg Grigorij a lovakat, ezért nem tartotta vissza Akszinyát, hogy beszélgessenek. Alig haladt néhány ölet, visszafordult, mert kiáltást hallott. Akszinya még mindig ott állt a sövény mellett.

— Meddig maradsz otthun? — kérdezte az asszony, és izgatottan csipkedte egy leszakított szikfű fehér szirmait.

— Mahónap visszamegyek.

Akszinya tétovázott egy másodpercig. Látszott, hogy kérdezni szeretne még valamit, de aztán mégsem kérdezett semmit, csak legyintett, sietve indult a csordalegelőre, és egyszer sem tekintett hátra.

19

Felhők vonták be az eget. Apró szemű eső szitált. Zölden csillogott a fiatal sarjú, a dudva és a sztyeppen szétszórt sok vadkökénybokor.

Prohort rendkívül elkeserítette, hogy időnap előtt távoznia kell a faluból. Némán lovagolt. Egész úton egyszer sem bocsátkozott társalgásba Grigorijjal. Szevasztyanovszk falván túl három lovas kozákkal találkoztak. A három kozák egymás mellett haladt, csizmája sarkával meg-megbiztatta lovát, és élénken beszélgetett. Egyikük — házi szövésű, szürke kaftánt viselő, rőt szakállú, idősebb ember — már messziről megismerte Grigorijt, és hangosan mondta útitársainak: „Nini, cimborák, hiszen ez Melehov!" Amikor egészen közel értek egymáshoz, megfékezte hatalmas pejcsődörét.

— Adjon Isten, Grigorij Pantyelejevics! — köszöntötte Grigorijt.

— Jónapot! — válaszolta Grigorij. Hasztalan próbált visszaemlékezni rá, hol is találkozott már egyszer ezzel a komor külsejű, rőt szakállú kozákkal.

Nyilván nemrégen léptethették elő tiszthelyettessé. Hogy ne egyszerű kozáknak nézzék, vadonatúj vállpántját egyenest a kaftánra varrta fel.

— Nem ismersz meg? — kérdezte. Még közelebb léptette lovát, és előrenyújtotta lángvörös szőrrel borított, lapátnyi kezét. Szájából erős pálinkabűz áradt. Az újsütetű tiszthelyettes arcán tompa, bárgyú büszkeség ragyogott. Apró, kék szeme szikrázott. Vörös bajusza alatt mosolyra húzódott az ajka. A kaftános tiszthelyettes otromba külseje egészen felvidította Grigorijt. Leplezetlen gúnnyal válaszolta:

— Nem ismerlek meg. Nyilván akkor találkoztunk, amikor még közkozák voltál... Ugye, nemrégen léptettek elő tiszthelyettessé?

— Fején találtad a szeget! Csak egy hete léptettek elő. Találkozni pedig Kugyinovnál, a törzsnél találkoztunk. Gyümőcsótó Bódogasszony táján. Akkor kirántottál a kátyúból, nem jut eszedbe? Hé, Trifon! Haladjatok, de lassan, majd utolérlek benneteket! — kiáltotta a szakállas a távolabb megálló kozákoknak.

Grigorijnak nagy nehezen eszébe jutott, milyen körülmények között találkozott ezzel a rőt tiszthelyettessel. Eszébe jutott a gúnyneve is: „Garas", és Kugyinov véleménye Garasról: „Remekül lő a büdös, sohasem véti el! A nyulat futtában is telibe találja, úgy harcol, mint az ördög. Felderítőnek is kitűnő, de nincs több esze, mint egy pendelyes kisfattyúnak." Garas a felkelés idején századot vezényelt. Egyszer rossz fát tett a tűzre. Kugyinov kegyetlenül el akart bánni vele, de Grigorij közbelépett. Garas kegyelmet kapott, sőt megtartotta századparancsnoki tisztségét is.

— A frontról jössz? — kérdezte Grigorij.

— Igenis. Szabadságra megyek. Novohopjorszk alól indultam el, csináltam egy százötven versztás vargabetűt, ellátogattam Szlascsevszkajába is, a rokonaimho. Jó tettér jót várj, Grigorij Pantyelejevics! Ne vesd meg, amivel megkínállak. Két butella tiszta szeszem van a táskába. Igyuk meg! Most mingyán!

Grigorij kereken visszautasította a kínálást, de az ajándékul felajánlott palack szeszt elfogadta.

— Tyű, mi vót ott! Megszedték magukat minden jóval a kozákocskák is, a tisztecskék is! — mesélte hetvenkedve Garas. — Balasovba is megfordultam. Amikor elfoglaltuk, legelébb is a

vasútho rohantunk. Zsúfolásig tömve vótak a vágányok szerelvénnyel. Egyik vagonba cukor, a másikba ruhanémű, a harmadikba mindenféle hasznos holmi. Némelyik kozák negyven őtöző ruhát is zsákmányolt! Azután mentünk megnyaggatni a zsidókat. Az vót csak a jó mulatság! Az én félszázadomba egy ügyes fickó tizennyolc zsebórát szedett össze a zsidóktul. Tíz színarany vót belőlök. Mind a tízet a mejjire akasztotta az a gézengúz. Úgy festett, mint valami dúsgazdag kupec. Kövesgyűrűje meg karikagyűrűje annyi vót, mint a szemét. Mindegyik ujjára kettő, ha nem három...

Grigorij Garas degesz tarsolyára mutatva kérdezte:

— Hát te mit cipelsz?

— Hát... mindenféle limlomot.

— Te is raboltad?

— Miket beszélsz: raboltad... Nem raboltam, hanem törvényesen zsákmányoltam. Azt mondta az ezredparancsnokunk: „Ha beveszitek azt a várost: két napig azt csináljátok, amit akartok!" Én sem vagyok alábbvaló a többinél! Fogtam, vittem a pálinkát, meg ami csak a kezem ügyébe esett... A többiek még komiszabbul zsákmányoltak.

— Derék vitézek vagytok! — Grigorij undorral mérte végig az enyveskezű tiszthelyettest, és tovább dorgálta: — Jobb, ha nem harcolni megy az ember az ilyenekkel, hanem híd alá búvik az országúton! Útonálló, zsivány banda! Rablássá alacsonyítják a háborút! Lám csak, új mesterséget szereztek magoknak!... Hát azt hiszed, hogy majd valamikor nem húzzák le a bűrt rúllatok meg az ezredesetekrűl?

— Miért húznák?

— Hát ezér!

— Osztán ki húzhatná le?

— Akinek magosabb a rangja.

Garas gúnyosan elmosolyodott:

— Hisz azok magok is ugyanilyenek! Mink csak azt visszük, ami a tarsolyba vagy egy szekéren elfér, de ők egész karaványra valót hordanak széjjel.

— Láttad?

— Furcsákat kérdezel: láttam-e? Hisz magam kísértem el egy tucat szekeret Jerizsenszkajáig. Az egyik szekér csupa ezüst edénnyel, csészével meg kanállal vót teli! Némelyik tiszt rajtunk ütött: „Mit visztek? Mutassátok!" De amikor megmondtam, hogy

ez ennek meg ennek a tábornoknak személyes tulajdona, üres kézzel állt tovább.

— Hát kicsoda az a tábornok? — kérdezte Grigorij hunyorítva, és idegesen babrálta a kantárszárat.

Garas ravaszul elmosolyodott:

— Elfelejtettem a nevét... Kicsoda is vót, jajj, csak jutna eszembe, Istenem! Nem emlékszek rá, kiment a fejemből! Hiába káromkodsz, Grigorij Pantyelevics. Mind így csinálja, ez a tiszta igazság! Én olyan vagyok a többi közt, mint a bárány a farkascsordába. Én csak módjával zsákmányoltam, de a többi pucira vetkeztette az embereket az utca kellős közepén, nem nézett se Istent, se embert, fényes nappal megerőszakolta a nőket! Én nem vetemedtem ilyesmire, mer nekem hites feleségem van, de még milyen feleségem! Olyan az, mint a tüzes csikó, nem is asszony! Kár olyan hirtelen felfortyanni, nem ezt érdemlem én tűled! Várj, várj, hát hova nyargalsz?

Grigorij egyetlen fejbiccentéssel, hidegen búcsúzott el Garastól.

— Indulj utánam! — szólt oda Prohornak, és ügetésbe eresztette a lovat.

Az úton mind sűrűbben találkoztak egyesével vagy csoportosan haza, szabadságra lovagló kozákokkal. Gyakran felbukkant egy-egy kétlovas szekér is. A szállítmányt ponyvával vagy pokróccal takarták be, és gondosan lekötözték. A fogatok mögött a kengyelben fel-felállva kozákok ügettek. Vadonatúj nyári gimnasztyorka és keki színű vöröskatona-nadrág volt rajtuk. A kozákok porlepte, napbarnította arcáról élénkség, vidámság sugárzott, de valahány csak találkozott Grigorijjal, iparkodott mihamarabb tovasírülni. Szótlanul lovagoltak el mellette. Mintegy vezényszóra sapkájuk ellenzőjéhez kapták kezüket. Csak akkor szólaltak meg és beszélgettek tovább egymással, amikor már tisztes távolba értek.

— Mennek a kupecek a vásárra! — szólalt meg gúnyosan Prohor, amikor messziről megpillantotta a rablott holmit szállító fogatokat kísérő lovasokat.

Egyébként nem minden kozák lovagolt zsákmánnyal megrakottan haza szabadságra. Grigorij az egyik faluban megállt a kút mellett, hogy megitassa lovát. A szomszédos udvar felől éneket hallott. A gyermekien tiszta, szép hangokból ítélve, fiatal kozákok nótázhattak.

— Katonát búcsúztatnak — mondta Prohor, amikor vizet merí-

tett a vödörrel. Az este megitták az ajándékba kapott szeszt, megjött a hangulata, így hát nem idegenkedett volna egy kis mámorító itókától. Sietve megitatta a lovakat, és nevetgélve ajánlotta:

— Ne menjünk oda mink is, Pantyelevics? Hátha nekünk is tőtenek egy-egy pohárral, hogy igyunk a bevonuló egészségére. Nádfedeles ugyan a ház, de módosnak látszik.

Grigorij beleegyezett, hogy elmenjenek megnézni, hogyan búcsúztatják a „zöldfülűt". A sövényhez kötötték lovukat, és az udvarba léptek. A színben, egy terebélyes kerek jászolnál, négy megnyergelt ló állt. A csűrből zabbal színültig töltött bádogvödörrel lépett ki egy suhanc. Futtában Grigorijra pillantott, és a felnyerítő lovak felé indult. A ház szöglete mögött harsogott a dal. Vibráló magas tenor énekelte:

Azon az úton, hej, azon az ösvényen
Nem járt soha gyalogos...

Egy füstízű bársonyos basszus az utolsó szavakat megismételve csatlakozott a tenorhoz, aztán újabb, szívbemarkoló harmonikus hangok ömlöttek a dal folyamába, mely fenségesen, szomorkásan és szélesen hömpölygött. Grigorij nem akarta megjelenésével félbeszakítani az éneket. Megérintette Prohor zubbonya ujját.

— Várj, ne menj oda, hadd fejezzék be — súgta.

— Ez nem búcsúztatás. A jelanszkajaiak szoktak így énekelni. Azok szokták ilyen kesergősen kanyargatni. De nagyon szépen fújják! — nyilatkozott elismerően Prohor, és fanyarul sercintett egyet: minden jel arra vall, hogy száraz marad a torkuk, nem válik be a számítás.

A kedves, kellemes tenor a dalban végig elbeszélte a pórul járt kozák sorsát:

Gyalogosnak, lovasnak ottan nyoma sem volt hajdan.
Kozák ezred vonult el azon az úton.
Megy az ezred után holló paripa.
Lefordult hátáról a cserkesz nyereg.
Jobb fülén lóg eloldódzott pántlikás kantárja.
Szép selyem gyeplőszár tekerődzik lábára.
Megy a ló után doni kozák legény,
Kiáltja hűséges holló szép lovának:

„Állj meg, várj meg, jó holló paripám!
Ne hagyj itt, ne hagyj itt csecsenc kézbe esnem,
Csecsenc kézben rút halállal pusztulnom . . .”

Grigorijt elbűvölte az ének. Hátával a ház meszelt falának dőlt. Nem hallotta sem a közön eldöcögő szekér nyikorgását, sem a ló nyerítését . . . A ház szöglete mögött az ének befejeztével köhentett egyet az egyik dalos:

— Nem jól danoltátok a vége felé! No de sebaj, úgy fújjuk, ahogy tudjuk. Hanem asszonyok, adhatnátok még egy kis útravalót a katonáknak. Jóllakni jóllaktunk, köszönjük is szépen, de az útra nincs a tarisznyánkban egy falat ennivaló sem . . .

Grigorij felrebbent merengéséből, és előlépett a ház sarka mögül. A lépcső alsó fokán négy fiatal kozák tanyázott. A szomszédos házakból összecsődült menyecskék, öregasszonyok és gyermekek sűrű tömegben vették körül őket. A hallgatóság szipogva, hüppögve törölgette könnyét a kendő csücskével. Egy magas, fekete szemű öregasszony — akinek arcán még most is ott volt a már elhervadt, szigorú, festői szépség nyoma — elnyújtva mondta, mikor Grigorij a lépcső felé tartott:

— Édes fiaim, de szépen, de meghatóan tudtok énekelni! Biztosan mindegyikőtöknek van édesanyja, biztosan ríva is fakad, ha eszébe jut a háborúba senyvedő fia . . . — A köszönő Grigorijra villantotta sárgás szemefehérjét, és hirtelen haragosan megszólalt: — És te, nagyságos úr, halálba viszel ilyen szép virágszálakat? Senyveszted őket a háborúba?

— Minket magunkat is senyvesztenek, néném — felelte mogorván Grigorij.

Az ismeretlen tiszt érkeztére zavarba jöttek a kozákok. Fürgén felálltak, lábukkal arrább tolták a lépcsőfokokon álló ételmaradékos tányérokat, megigazgatták gimnasztyorkájukat, puskájuk és kardjuk szíját. Nótázás közben még a puskát sem vették le vállukról.

A legidősebb is alig lehetett huszonöt éves.

— Honnét? — kérdezte Grigorij, és a katonák üde, fiatal arcára tekintett.

— A csapattul . . . — felelte határozatlanul az egyik pajkos szemű, pisze orrú legény.

— Azt kérdem, hunnét, mék falubúl származtok? Nem idevalósiak vagytok?

— Jelanszkajaiak vagyunk, szabadságra megyünk, nagyságos uram.

Grigorij megismerte hangjáról az előénekest, és mosolyogva kérdezte:

— Te kezdted?

— Én.

— Szép hangod van! De most milyen alkalombúl nótáztatok? Örömötökbe? Nem látom, mintha becsíptetek vóna.

Egy hetykén fésült, porosszürke üstökű, magas, szőke legény az öregasszonyokra sandítva zavartan elmosolyodott. Barna orcáján sűrű pír ömlött el:

— Mi örömünk lenne?! A szükség vitt rá bennünket, hogy kántáljunk, mint a kódusok. Mert egy adjonistenért nem nagyon tartják jól az embert ezen a tájon. Markába nyomnak egy karéj kenyeret, oszt érje be véle az ember. Így aztán ügyeskedni kellett: rágyútottunk egy kesergőre. Alighogy elkezdtünk énekelni, összecsődültek az asszonyok, hogy hallgassák. Olyan szívrepesztően kanyargattuk a nótát, hogy meghatódtak, oszt az egyik darab szalonnát, a másik köcsög tejet, a harmadik meg valami más ennivalót hozott...

— Úgy teszünk, mint a papok, hadnagy úr... énekelünk, oszt utána kegyadományokat gyűtünk! — mondta az előénekes, cimboráira kacsintott, és mosolyogva hunyorította össze pajkos szemét.

Az egyik kozák kihúzott mellzsebéből egy zsíros iratot, és odanyújtotta Grigorijnak:

— Itt van a szabadságlevelünk, tessék.

— Minek az nekem?

— Hátha gyanakszik, hogy szökevények vagyunk...

— Akkor mutogasd, ha a büntető osztaggal tanálkoztok — mondta bosszúsan Grigorij, de mielőtt tovább indult volna, mégis azt tanácsolta: — Éjjelente haladjatok, nappal pihenjetek, bújjatak el valahová... Nem valami hiteles az az irat... Még pórul jártok vele... Nincs rajta pecsét.

— A mi századunknál nem tartanak pecsétet.

— Na, szóval, ha nem akartok a kalmükök puskavesszeje alá feküdni, akkor csak fogadjátok meg a tanácsomat!

A falutól három versztányira, amikor százötven ölnyire közelítették meg az út széléig kifutó kis erdőt, újból két, feléjük tartó lovast pillantott meg Grigorij. A kozákok megálltak egy pilla-

natra, messziről vizsgálgatták Grigorijékat, aztán hirtelen bekanyarodtak az erdőbe.

— Ezek is igazolvány nélkül jönnek szabadságra — állapította meg Prohor. — Láttad, hogy befordultak az erdőbe? Mi az ördögnek mászkálnak nappal?!

Grigorijt és Prohort megpillantva, többen is lekanyarodtak az útról, és siettek elrejtőzni. Egy idősebb gyalogos kozák, aki szintén alattomban lopakodott hazafelé, beosont a napraforgók közé, és elbújt, mint nyúl a mezsgyében. Mikor elhaladtak mellette, Prohor felállt a kengyelben, és elrikkantotta magát:

— Hé, földi, rosszul bújtál el! A fejedet eldugtad, de a segged kilátszik! — És mesterkélt haraggal, hirtelen ráordított az öregre: — Mássz elő! Mutasd az írást!

Mikor a kozák felugrott, és a napraforgó közt le-lekushadva futásnak eredt, Prohor tele torokból elkacagta magát; már éppen megindította lovát, hogy a szökevény után nyargaljon, de Grigorij visszatartotta:

— Ne bolondozz, hé! Hadd vigye az ördög! Úgyis rohanni fog, amíg bele nem szakad a nagy loholásba. Még meg tanál halni ijedtébe.

— Ugyan, hisz agárral se lehetne utolérni! Most így vágtat vagy tíz versztát. Láttad, hogy a nyakába szedte a lábát a napraforgó közt? Szinte csudálom, hunnét veszi az ember ilyen esetekbe ezt a nagy fürgeséget.

Prohor általában nagyon elítélően nyilatkozott a szökevényekről:

— Csak úgy özönlenek hazafelé. Mintha zsákbul ráznák ki őket. Meglátod, Pantyelevics, nemsoká kettőnknek kell tartani a frontot...

Minél közelebb jutott Grigorij a fronthoz, annál nagyobb arányokban bontakozott ki szeme előtt a Doni Hadsereg felbomlásának visszataszító képe. Ez a felbomlás éppen abban a pillanatban kezdődött meg, amikor a felkelőkkel kiegészített hadsereg a legnagyobb sikereket érte el az északi fronton. A hadsereg egységei ekkor már képtelenek voltak határozott támadásba lendülni és megtörni az ellenség ellenállását, sőt ők maguk sem bírtak volna ki semmilyen komolyabb rohamot.

Azokban a városokban és falvakban, ahol a fronthoz legközelebb eső tartalékok állomásoztak, szüntelen dőzsöltek a tisztek. Mindenfajta vonatjármű csak úgy roskadozott az összerablott, de

még haza nem küldött holmik súlya alatt. A csapatokban az eredeti állománynak legfeljebb hatvan százaléka maradt meg. A kozákok önkényesen mentek haza szabadságra. A kalmükökből toborzott büntető osztagok hiába cirkáltak a sztyeppen, nem tudták feltartóztatni a tömeges dezertálás mindent elöntő hullámát. A szaratovi kormányzóság elfoglalt falvaiban úgy viselkedtek a kozákok, mint hódítók idegen földön: fosztogatták a lakosságot, megerőszakolták a nőket, pusztították a gabonakészleteket, és halomra ölték az állatokat. Zöldfülű fiatalokból és ötvenéves öregekből verbuvált erősítéseket küldtek a frontra. A menetszázadokban nyíltan hangoztatták a kozákok, hogy nem akarnak harcolni; a Voronyezs irányába átdobott csapatok pedig kereken megtagadták a tiszteknek az engedelmességet. Hallomás szerint mind sűrűbben esett meg, hogy az első vonalakban tiszteket tettek el láb alól.

Balasovtól nem messzire — úgy alkonyattájban — egy kis faluban állapodott meg Grigorij és Prohor, hogy itt töltse az éjszakát. Az idősebb, de még katonaköteles kozákokból szervezett negyedik külön tartalékszázad és a taganrogi ezred utászszázada minden lakható helyiséget elfoglalt a kis faluban. Grigorijnak sokáig kellett éji szállást keresnie. Megalhattak volna a mezőn is, amint eddig is szokták, de esővel fenyegetett az éjszaka. Ezenkívül Prohort újabb malériaroham rázta. Mindenképpen tető alatt kellett tölteni az éjszakát. A falu szélén, egy nyárfákkal körülültetett nagy ház mellett, tüzérségi löveggel szétroncsolt páncélautó állt. Amint Grigorij elhaladt mellette, bemázolatlan felírást látott a páncélautó zöld falán: „Halál a fehér csürhére!" És lejjebb: „Könyörtelen." Az udvaron a cölöpnél lovak prüszköltek. Emberi hang hallatszott. A kertben, a házon túl tűz égett, a fák zöld koronája felé füstlepel terült. A tűz körül kozákok sürögtek-forogtak, fél oldalukat megvilágította a láng. A szél égő szalma és leperzselt disznószőr szagát hozta a tűz felől.

Grigorij leszállt a lóról, és bement a házba.

— Ki itt a gazda? — kérdezte, mikor belépett az emberekkel telezsúfolt alacsony szobába.

— Én. Mit akar? — Az alacsony muzsik a hátát a kemencének vetve mérte végig Grigorijt. Mit sem változtatott teste tartásán.

— Engedje meg, hogy magánál háljunk! Csak ketten volnánk.

— Hisz mánis annyian vagyunk, mint rostán a lyuk — dörmögte a lócán fekvő idősebb kozák.

— Én nem bánnám, de mán úgyis összezsúfolódott a nép, mint a hering — mentegetőzött a házigazda.

— Majd csak elférünk valahogy. Nem hálhatunk kint az esőbe! — makacskodott Grigorij. — Beteg a legényem.

A padon fekvő kozák krákogott egyet, lebocsátotta lábát a lócáról, és figyelmesebben szemügyre vette Grigorijt.

— A háziakkal együtt tizennégy lélek szorult be ebbe a két kis szobába — mondta most már egészen más hangon. — A harmadikat egy angol tiszt foglalta el két legényével; sőt, velük van egy tisztünk is.

— Hátha maguk is elférnének odaát? — szólt készségesen a másik kozák. Szakálla erősen deresedett. Vállán őrmesteri pántot viselt.

— Inkább itt maradok. Nekem akármilyen kis hely is elég. A padlóra fekszek, nem szorítom ki magokat a házbul. — Grigorij levetette köpenyét, tenyerével végigsimította a haját, és az asztal mellé ült.

Prohor kiment a lovakhoz.

A szomszéd szobából bizonyára meghallották ezt a beszélgetést.

Öt perc múlva belépett egy nyalkán öltözött hadnagy.

— Éji szállást keres? — fordult Grigorijhoz. Futó pillantást vetett Melehov vállpántjára, és kedves mosollyal ajánlotta: — Jöjjön át a mi szobánkba, hadnagy. Campbell, az angol hadsereg hadnagya és én szívesen látjuk önt. Ott sokkal kényelmesebb lesz. Nevem Scseglov. És az öné? — Kezet fogott Grigorijjal. — Melyik frontról jött? — kérdezte. — Á, szabadságon volt?! Tessék, tessék! Örülünk, hogy vendégül láthatjuk. Bizonyára éhes. Hál Istennek, van mivel megkínálnunk.

Az orosz hadnagy finom világoszöld zubbonyán tiszti Györgykereszt fityeg. Kicsiny fején kifogástalan a hajválaszték. Csizmája tükörfényes. Simára borotvált, olajbarna arca, egész délceg alakja a tisztaság és valami virágkölni átható illatát lehelte. A pitvarban figyelmesen előreengedte Grigorijt.

— Balra nyílik az ajtó. Vigyázzon, itt egy láda; még belebotlik!

Termetes, izmos fiatal angol hadnagy állt fel a székről, hogy fogadja Grigorijt. Ferde metszésű felső ajkát dús fekete bajusz takarta. Szürke szemei közel ültek egymáshoz. Az orosz hadnagy bemutatta neki Grigorijt, és mondott valamit angolul. Az angol

tiszt kezet rázott a vendéggel; hol rá, hol az orosz hadnagyra tekintett, szólt néhány szót, majd hellyel kínálta Melehovot.

A szoba közepén négy tábori ágy állt sorjában, a sarokban holmi ládák, hátizsákok, bőröndök garmadája tornyosult. Egy pántos ládán vadonatúj, kékesszürke csövű, sötétbarna agyú karabély, néhány horgany-tölténytár, távcsőtok és ismeretlen rendszerű könnyű géppuska hevert.

A hadnagy mondott valamit kellemes, tompa, mély hangján, és barátságosan nézegetett Grigorijra. Grigorij egy szót se értett a fülének furcsán csengő idegen beszédből, mégis kitalálta, hogy róla folyik a szó. Kissé kényelmetlenül érezte magát. Az orosz hadnagy egy bőröndben turkált. Mosolyogva hallgatta.

— Mister Campbell azt mondja, hogy nagyon tiszteli a kozákokat — mondta aztán Grigorijnak. — Véleménye szerint minden kozák kiváló lovas és harcos... Ön bizonyára éhes. Inni is óhajt valamit?... Campbell azt mondja, hogy a veszély közelebb hozza egymáshoz az embert... Eh, egye meg a fene... mindenféle hülyeséget fecseg összevissza! — Az orosz hadnagy kivett a bőröndből néhány konzervdobozt, két palack konyakot. Újból a bőrönd fölé hajolt. és tovább tolmácsolta az angol szavát: — Azt mondja, hogy őt igen szívesen fogadták a kozák tisztek Uszty-Medvegyicában. Óriási hordó doni bort ittak. Mind felöntött a garatra. Igen vígan szórakoztak valami gimnazista lányokkal. Már ahogy ilyenkor szokás! Kellemes kötelességének tartja, hogy a szíves vendéglátásért hasonló vendégszeretettel rója le háláját... És önnek mindezt békével kell tűrnie... Sajnálom önt... Iszik?

— Köszönöm. Iszok — mondta Grigorij, és lopva rápillantott a kantárszártól meg az út porától piszkos kezére.

Az orosz hadnagy az asztalra tette a konzervdobozokat. Mindegyiket ügyesen felnyitotta a késével.

— Tudja, hadnagy — fordult ismét Grigorijhoz —, engem már agyongyötört ez a telhetetlen torkú angol. Kora reggeltől öreg éjszakáig iszik, mint a gödény. Akószámra önti magába! Tudja, én sem vetem meg az itókát, de hát ilyen homéroszi méretekben mégsem bírom. Ez azonban — az orosz hadnagy az angolra pillantott, és váratlanul cifrát káromkodott — ez nyeli a tütüt éhomra is, teli gyomorra is.

Az angol elmosolyodott, bólogatott, és tört orosz nyelven megszólalt:

— Iken, iken... Ital jo... Ini kel makuk ekessekere!

Grigorij kacagásra fakadt. Megrázta üstökét. Határozottan tetszettek neki ezek a legények: a bambán mosolygó és oly mulatságos oroszsággal gagyogó angol hadnagy pedig kivált pompás kortyondi fráternek látszott.

— Két hete csavargok vele — mondta az orosz hadnagy a poharakat törölgetve. — Mit szól hozzá! A második hadtestünkhöz beosztott harckocsik vezetésére képezi ki a mi embereinket. Engem tolmácsnak rendeltek mellé. Folyékonyan beszélek angolul. Ez lett a vesztem ... Mifelénk is isznak, de nem így. Ez már több a soknál. Majd meglátja, mire képes ez az angol! Naponta legalább négy-öt palack konyak kell neki. Közönként megissza mind, de sohasem rúg be, sőt ekkora porciók ellenére még dolgozni is képes. Engem már halálra gyötört. A gyomrom már kezd fájni, és mostanában szörnyű rossz a közérzetem. Az alkohol annyira átitatta egész testemet, hogy szinte nem merek égő lámpa mellé ülni ... Egye meg a fene az egészet! — Konyakkal színültig teletöltött két vizespoharat. Magának csak gyűszűnyit öntött.

Az angol a poharakra intett szemével, nevetett, és élénken beszélni kezdett. Az orosz hadnagy esdően tette szívére a kezét, szerényen mosolyogva válaszolt, és csak ritkán, egy-egy pillanatra lobbant fel a harag lángja barátságos fekete szemében. Grigorij felvette a poharat, koccintott vendégszerető házigazdáival, és egy hajtásra kiitta a konyakot.

— Ez iken! — mondta helyeslően az angol. Ő is hörpintett a maga poharából, és megvetően tekintett az orosz hadnagyra.

Az angol nagy, barna munkáskeze az asztalon hevert. Kezefejének pórusaiban gépolaj maradványa feketéllett. Ujjáról lehántotta a bőrt a gyakran rálöttyenő benzin; egymást érte rajta a hegedetlen seb. De arca ápolt, piros volt és pufók. A kéz és az arc közti különbség annyira szembe tűnt, hogy Grigorijnak úgy tetszett, mintha az angol álarcot viselne.

— Csakhogy kiránt a csávából — mondta az orosz hadnagy, és megint színültig teletöltötte a két poharat.

— S egyedül nem iszik?

— Épp ez a baj! Reggel még egyedül tütükél, de este okvetlenül cimbora kell neki. No hát akkor — igyunk!

— Erős valami! — Grigorij kortyintott egyet poharából, de mikor az angol ámuldozó pillantást vetett rá, felhajtotta a maradékot is.

— Azt mondja, hogy ön legény a talpán! Tetszik neki, ahogy ön iszik.

— Én szívesen cserélnék magával — mondta mosolyogva Grigorij.

— Szent meggyőződésem, hogy két nap múlva kereket oldana.

— Ugyan! Megszökni ilyen gyöngyéletből?!

— Én mindenesetre megszököm. Torkig vagyok ezzel a gyöngyélettel.

— A fronton sokkal rosszabb!

— Itt is front van. Ott legfeljebb valami golyó vagy szilánk kólintja főbe az embert, de nem is feltétlenül; itt azonban biztosan megkapja a delirium tremenset. Kóstolja meg ezt a gyümölcskonzervet. Sonkát parancsol?

— Köszönöm, szívesen megkóstolom.

— Az angolok nagy mesterek az ilyesmiben. Ők bezzeg nem úgy élelmezik a hadseregüket, mint mi.

— Hát élelmezzük mi egyáltalán? Hisz a mi hadseregünk zöd takarmányon él...

— Sajnos, ez igaz. De hát ha így látjuk el harcosainkat, különösen, ha megengedjük, hogy büntetlenül fosztogassák a lakosságot, akkor bizony nem jutunk messzire.

Grigorij figyelmesen nézett az orosz hadnagyra:

— Hát maga messzire akar jutni?

— Minek kérdezi, hiszen egy az utunk. — A hadnagy nem vette észre, hogy az angol megkaparintotta a palackot, és az ő poharát is színültig töltötte.

— Most aztán magának is fenékig ki kell inni a poharat — mosolyodott el Grigorij.

— No, kezdődik! — sóhajtotta az orosz, és a pohárra pillantott. Orcáján finom pír virult ki, akár a bazsarózsa.

Mind a hárman szótlanul koccintottak. Megitták.

— Az út egy, de mindenki másképp jár rajta... — szólalt meg újból Grigorij. Összeráncolta homlokát, és hasztalan iparkodott beleszúrni villáját egy kajszibarackba, amely ide-oda siklott a tányéron. — Egyik mán nem messzire leszáll, a másik tovább halad... akár a vonaton...

— Ön talán nem a végállomásig akar utazni?

Grigorij érezte, hogy lassan kótyagosodik a feje, de még nem kerítette hatalmába a mámor.

— Sovány a bugyellárisom. Végállomásig szóló jegyre nem futja belőle. Hát a magáé bírja?

— Az én helyzetem egészen más: ha kipenderítenek a vonatból, a talpfákon akkor is elvánszorgok a végállomásig.

— Szerencsés utat! Igyunk rá!

— Hát ha kell, igyunk. Csak a kezdet nehéz...

Az angol koccintott Grigorijjal, az orosz hadnaggyal, némán ivott. Enni alig evett egy-két falatot. Arca téglavörösre vált, szemében élénk fény gyúlt ki, mozdulataiban kiszámított lassúságot lehetett észrevenni. Még ki sem itták a második palackot, mikor lomhán felemelkedett, magabiztos léptekkel odament a bőröndhöz, és kivett belőle három palack konyakot. Odavitte az asztalhoz, letette, ajka szögletével elmosolyodott, és dörmögött valamit.

— Mister Campbell azt mondja, hogy meg kell hosszabbítani ezt a kellemes szórakozást... Az ördög vinné el ezt a mistert!... Magának mi a véleménye?

— Hát csak hosszabbítsuk! — egyezett bele Grigorij.

— Micsoda lendület! Ebben az angol testben egy orosz kereskedő lelke lakozik. Én máris olyan részeg vagyok, mint a csap...

— Pedig meg sem látszik magán — ravaszkodott Grigorij.

— Ugyan! Olyan gyenge vagyok, mint egy szűzlány... De értelmi képességeimnek azért még teljes birtokában vagyok.

A hadnagy a pohár konyak után észrevehetően elanyátlanodott: fekete szeme olajosan csillogott, és kissé keresztbe állt; arcizmai elernyedtek, ajka felmondta a szolgálatot, és tompa fényű pofabőre alatt ütemesen meg-megrándult az ideg. A felöntött konyak elkábította. A hadnagyocska olyan bambán bámult, mint a hizott ökör, ha levágás előtt homlokon sújtják egy tizfontos kalapáccsal.

— Hisz csak most kezd nekiveselkedni! Ez még csak ízelítő vót! Úgy látom, ennyi meg se kottyan magának — erősítgette Grigorij. Ő is észrevehetően megpityókosodott, de érezte, hogy még sokat ihat.

— Csakugyan? — A hadnagy felindult. — Persze, persze. Eleinte egy kicsit elkámpicsorodtam, de most már iszom, amennyit csak parancsol. Igenis: amennyit csak parancsol! Maga tetszik nekem, hadnagy! Erőt és őszinteséget látok magában. És ez nagyon tetszik nekem. Igyunk ennek a bolond borzsáknak a hazájára. Igaz, hogy ez a fickó olyan, mint a barom, de a hazája gyönyörű. „Uralkodj a tengereken, Britannia!" Iszunk? Rendben van,

csak ne exet. A maga hazájára, mister Campbell! — Az orosz kiitta poharát, kétségbeesetten hunyorgott, aztán evett néhány falat sonkát. — Tyű, micsoda ország az, hadnagy! — mondta Grigorijnak. — Maga el sem tudja képzelni, de én sokáig éltem ott... No, igyunk!

— Akármilyen is az anya, mégis drágább bárki idegennél.

— Ne vitatkozzunk, igyunk inkább!

— Igyunk!

— A mi hazánkból tűzzel-vassal ki kellene irtani a gennyes fekélyt, de tehetetlenek vagyunk. Olyanformán fest a helyzet, mintha egyáltalán nem is volna hazánk. No, egye fene! Campbell nem hiszi, hogy elbánunk a vörösökkel.

— Nem hiszi?

— Nem. Nagyon rossz véleménye van a hadseregünkről, de annál magasztalóbban emlegeti a vörösöket.

— Részt vett már valamilyen harcban?

— Persze! Hajszál híján elcsípték a vörösök. Az az átkozott konyak volt az oka mindennek!

— Hát szó, ami szó: erős ital! Akár a szesz!

— Annál gyengébb valamivel. Lovasságunk rántotta ki a kátyúból Campbell barátunkat, különben elfogták volna. Zsukov falva alatt történt a dolog. A vörösök zsákmányul ejtették egy tankunkat... De miért olyan szomorú az arca? Mi lelte?

— Minap halt meg a feleségem.

— Szörnyű! Maradtak utána kis árvák?

— Maradtak.

— Hát akkor a gyermekei egészségére! Nekem nincs egy sem vagy ha van is, bizonyára újságot árul az utcán... Campbellnek menyasszonya van Angliában. Pontosan írogat neki: hetenként kétszer is. Biztosan mindenféle hülyeséget firkál összevissza. Szinte gyűlölöm már ezt az embert.

— Nekem nincs rá panaszom. De hát mér becsüli úgy az angol azokat a vereseket?

— Ki mondta, hogy „becsüli"?

— Maga.

— Lehetetlen! Nem becsüli őket, nem is becsülheti. Maga téved! Egyébként megkérdezem tőle.

Campbell figyelmesen meghallgatta az ittas, sápadt hadnagy kérdését, és sokáig magyarázgatott valamit.

Grigorij nem győzte végét várni:

— Mit locsog?

— Látta, hogy indultak rohamra tankok ellen a vörösök gyalogszerrel, egy szál bocskorban! Azt mondja, hogy a népet nem lehet legyőzni. Marha! Egy szavát se higgye!

— Mér ne higgyem?

— Csak!

— De mér csak?

— Mert holtrészeg, és hülyeségeket lefetyel. Már hogyne lehetne legyőzni a népet? Egyik részét ki kell irtani, a többi magától megvalósul... hogy mondtam? Nem, nem megvalósul, hanem behódol. Így akartam mondani. Hányadik már a pohár? — A hadnagy karjára ejtette fejét, könyökével felborított egy konzervdobozt, és mellel az asztalnak dőlve, szaporán lihegve ült vagy tíz percig.

Odakint sötét éjszaka feketéllett. A zsalukon sűrűszemű eső dobolt. Valahol messze nagyot dörrent. Grigorij nem hallotta tisztán, mi lehet: égzengés-e vagy ágyúmoraj. Campbell a szivarfüst kék felhőjébe burkolózva szürcsölgette a konyakot. Grigorij felrázta a hadnagyot.

— Ide hallgass, kérdezd meg tülle: mér győznek le bennünket azok a veresek — mondta. Alig állt a lábán.

— Eredj a fenébe! — dörmögte a hadnagy.

— Csak kérdezd meg!

— Mondtam már, hogy menj a fenébe!

— Kérdezd meg, ha azt mondom!

A hadnagy egy darabig megrökönyödötten nézett Grigorijra, aztán csukladozva mondott valamit a feszülten figyelő Campbellnek, majd újból csészealakban összetett tenyerébe ejtette fejét. Campbell megvető mosollyal nézett a hadnagyra, megérintette Grigorij zubbonya ujját, és némán magyarázni kezdett: az asztal közepére tolt egy barackmagot. Mellé élére állította nagy kezét, mintha össze akarná hasonlítani a kettőt. Azután csettintett a nyelvével, és hirtelen leborította tenyerével a barackmagot.

— No, ehhe nem kell sok ész! Ezt nélküled is nagyon jól tudom... — dörmögte Grigorij gondolataiba merülten. Megtántorodott, átölelte a vendégszerető angolt, széles kézmozdulattal az asztalra mutatott, és fejet hajtott: — Köszönöm a vendéglátást! Isten áldjon! Hanem tudod-e, mit mondok? Eriggy haza, de mentül hamarébb, míg ki nem tekerik a nyakad. Tiszta szívbül tanácsolom! Érted? Ne üssétek bele az órotokat a mi ügyeinkbe! Meg-

értetted? Menj haza, különben elverik rajtad a port, de betyárosan!

Az angol felállt, meghajolt, élénken magyarázni kezdett, néha gyámoltalanul az alvó hadnagyra pillantgatott, aztán barátságosan megveregette Grigorij hátát.

Grigorij keze alig akadt rá az ajtó kallantyújára. Támolyogva ment ki a lépcsőre. Az aprószemű, ferdeszálú eső arcába vágott. Villám lobbanása világította meg a tágas udvart, a kerítés nedves cölöpeit és a fényesen ragyogó falombokat. Grigorij a lépcsőről lefelé menet megcsúszott, elesett. Mikor feltápászkodott, hangokat hallott.

— Ezek a tisztecskék folyton részegeskednek? — kérdezte valaki, és gyufát rántott a pitvarban.

— Nem sokáig isznak mán... — felelte visszafojtott fenyegetéssel egy tompa, náthás hang. — Majd csak leisszák magokat a sárga földig!

20

A Doni Hadsereg — mihelyt átlépte a hopjori körzet határát — újból elveszítette előnyomulásának támadó lendületét, akárcsak 1918-ban. A Felső-Don felkelő kozákjai — kivált a hopjoriak — most sem akartak harcolni a Doni Seregkörzet határán túl. Fokozódott a vörös csapatok ellenállása is; friss erősítéseket kaptak, és most már olyan területen viseltek hadat, amelynek lakossága rokonszenvet táplált irántuk. A kozákok mindenáron át akartak térni a védekező háborúra. A Doni Hadsereg főparancsnokságának semmilyen fortéllyal sem sikerült feltüzelni őket, hogy ugyanolyan makacsul küzdjenek, mint nemrég, amikor tulajdon területükön folyt a harc. Pedig ezen a frontszakaszon kedvezően alakultak az erőviszonyok: a csatákban megtépázott 9. vörös hadsereg 11 000 puskás, 5000 kardos katonájával és 52 lövegével összesen 14 400 szuronyt, 10 600 szablyát és 53 ágyút számláló kozák haderőt állítottak szembe.

A leglendületesebb hadműveletek a szárnyak irányában, nevezetesen ott folytak, ahol az Önkéntes Kubáni Déli Hadsereg egységei tevékenykedtek. Vrangel tábornok Önkéntes Hadseregének egy része sikeresen behatolt Ukrajnába; ugyanakkor erős nyomást gyakorolt a 10. Vörös Hadseregre, lépésről lépésre vissza-

szorította, és elkeseredett harcokban tört előre tovább Szaratov irányában. Július 28-án a kubáni lovasság foglyul ejtette a Kamisint védő csapatok nagy részét, és a város közvetlen közelébe ért. A 10. hadsereg csapatának ellentámadását visszaverték. A merészen manőverező kubáni-tyereki szabad lovas hadosztály átkarolással fenyegette a balszárnyat. Emiatt a 10. hadsereg parancsnoksága a Borzenkovo—Latisevo—Krasznij Jar—Kamenka—Bannoje frontra vonta vissza a csapatokat. A 10. hadsereg ekkor már 18 000 szuronyt, 8000 szablyát és 132 ágyút számlált. A kubáni hadsereg soraiban pedig 7 600 puskás, 10 700 kardos katona harcolt. Ezenkívül 68 löveggel rendelkezett. A fehéreknek voltak tankosztagaik, sőt jelentékeny számú repülőgépük is, amelyek részint felderítő szolgálatot teljesítettek, részint közvetlenül részt is vettek a hadműveletekben. De nem sokra ment Vrangel sem a francia repülőgépekkel, sem az angol harckocsikkal vagy ütegekkel. Kamisinnál tovább egy tapodtat sem sikerült előrenyomulnia. E szakaszon sokáig tartó, makacs harcokra került sor. Ezek az ütközetek azonban csak jelentéktelen változásokat eredményeztek a frontvonalon.

Július végén a déli front egész központi szakaszán megkezdődtek a két vörös hadsereg nagyszabású támadásának előkészületei. E célból Trockij tervei szerint Sorin parancsnoksága alatt támadó hadcsoporttá egyesítették a 9. és 10. hadsereget. A támadó hadcsoport tartalékául a keleti frontról átdobott 28. hadosztályt, a volt kazáni megerősített kerület dandárját, továbbá a 25. hadosztályt és a szaratovi megerősített kerület hadosztályát szánták. E csapatok érkezését minden pillanatban várták. A déli front főparancsnoksága ezenkívül a fronttartalékban levő egységekkel és az 56. lövész hadosztállyal iparkodott megerősíteni a támadó hadseregcsoportot. A melléktámadást Voronyezs irányában akarták megindítani a 8. hadsereg erőivel. Hozzákapcsolták még a keleti frontról elvont 31. lövész hadosztályt és a 7. lövész hadosztályt is.

Az általános támadást az augusztus elseje és tizedike közötti időre tervezték. A vörös főparancsnokság terve szerint a 8. és 9. hadsereg támadását nyomon kellett követnie a szárnyseregek átkaroló hadműveletének. Különösen nagy felelősséggel járó és bonyolult feladat jutott a 10. hadseregnek: a Don balpartján manőverezve el kellett vágnia az ellenség főerőit Észak-Kaukázustól. Nyugaton a 14. hadsereg erőinek egy részével erélyes tüntető hadmozdulatot akartak végezni Csaplino—Lozojava vonalán.

Mialatt a 9. és 10. hadsereg szakaszain javában folyt a szükséges átcsoportosítás, a fehér parancsnokság az ellenség tervezte támadás meghiúsítására megszervezte a Mamontov-hadtestet. Arra számított, hogy áttöri a frontot, és mélyen a vörös hadseregek háta mögé dobja a hadtestet: portyázzék ott egy darabig. Vrangel hadseregének a caricini szakaszon elért sikere lehetővé tette, hogy e hadsereg frontját kiterjesszék balfelé, ezzel megrövidítsék a Doni Hadsereg arcvonalát, és állományából kivonhassanak néhány hadosztályt. Augusztus 7-én 6000 kardos, 2800 puskás harcos és három négy-négy löveges üteget vontak össze Urjupinszkaja városában. 10-én pedig az újonnan alakult hadtest Mamontov tábornok vezénylete alatt áttörte a frontot a 8. és 9. vörös hadsereg érintkezési pontján, és Novohopjorszktól Tambov irányában nyomult előre.

A fehér főparancsnokság eredeti terve szerint Mamontov hadtestén kívül Konovalov tábornok lovas hadtestét is át kellett volna dobni a vörös csapatok hátába portyázás végett. De a Konovalov csapatainak arcvonalszakaszán kirobbant harcok miatt ezt a hadtestet nem sikerült elvonni a frontról. Ez a körülmény magyarázza meg, miért korlátozták a Mamontovra rótt feladatokat. Lelkére kötötték, hogy ne kóboroljon el túlságosan messzire, Moszkva elleni hadjáratról pedig ne is ábrándozzék. Holott kezdetben mind Mamontovnak, mind Konovalovnak azt parancsolták, hogy egész lovas tömegükkel mérjenek megsemmisítő csapást a középső vörös hadseregek szárnyára és hátára, majd erőltetett menetben nyomuljanak be Oroszország belsejébe, a szovjetellenes érzelmű rétegekből toborozzanak új erőket, és egészen Moszkváig folytassák előnyomulásukat.

A 8. hadseregnek a hadseregtartalék harcbavetésével sikerült helyreállítania megrendült balszárnyát. A 9. hadsereg jobbszárnyát erősebben megtépázták. Sorinnak, a fő támadó hadseregcsoport parancsnokának néhány erélyes intézkedéssel sikerült ugyan újból összekapcsolni a két hadsereg érintkező szárnyait, de Mamontov lovasságát már nem tudták feltartóztatni. Sorin parancsára — Kirszanov körzetéből — az 56. tartalékhadosztályt küldték Mamontov ellen. A hadosztály egyik zászlóalját szekerekre rakták, és Szampur állomásra irányították. Ezt a zászlóaljat a Mamontov-hadtest egyik oldalsó osztaga közelharcban tönkreverte. Ugyanez a sors érte utol a 36. lövész hadosztály lovas dandárját is, amely a tambov—balasovi vasútvonal egyik szakaszának fedezésére indult. A dandárt — miután véletlenül összeakadt

Mamontov lovasságának egész zömével — rövid harc után szanaszét szórták.

Mamontov augusztus 18-án rajtaütéssel elfoglalta Tambovot. Ez a körülmény azonban nem akadályozta meg Sorin támadó-csoportjának fő erőit abban, hogy elindítsák a támadást, noha a Mamontov elleni harcra csaknem két gyaloghadosztályt kellett elkülöníteni a hadseregcsoport állományából. Ugyanakkor megkezdődött a támadás a déli front ukrajnai szakaszán is.

A front — amely északon és északkeleten csaknem egyenes vonalban húzódott Sztarij Oszkoltól Balasovig, és kiszögellés formájában nyúlt le Caricin felé — fokról fokra kiegyenesedett. A kozák ezredek az ellenség elsőrangú erőinek nyomása alatt lépésről lépésre vonultak vissza dél felé. Gyakran ellentámadásba lendültek át, igyekeztek megvetni lábukat minden természetes védelmi vonalon. Mihelyt doni földre értek, tüstént visszanyerték elvesztett harcképességüket. A szökések száma feltűnően csökkent. A Don középső folyása mentén elterülő falvakból csak úgy áradt az erősítés. Minél mélyebben hatoltak Sorin támadó hadcsoportjának csapatai a Doni Seregkörzet földjére, annál erősebb és elkeseredettebb ellenállásba ütköztek. A felső-doni kerület felkelő járásainak kozákjai saját kezdeményezésükből egyre-másra jelentették be gyűléseiken az általános mozgósítást. Istentiszteletet tartottak, és már azonnal indultak a frontra.

Trockij vereségre spekuláló tervének vészes következményei mind teljesebben és mind kézzelfoghatóbban jelentkeztek: Sorin hadcsoportja fokozatosan elvesztette támadó lendületének erejét, mert szakadatlan harcok közepette kellett előrenyomulnia a Hopjor és a Don felé, le kellett küzdenie a fehérek elkeseredett ellenállását. Ezenfelül olyan területen kellett áthaladnia, amelynek lakossága leplezetlenül ellenséges magatartást tanúsított a vörösökkel szemben. Ezalatt a fehér parancsnokság Kacsalinszkaja és Kotlubany körzetében már javában szervezte a három kubáni hadtestből és a 6. gyaloghadosztályból álló erős mozgó hadcsoportot, hogy hatalmas csapást mérjen a 10. vörös hadseregre, amelynek előretörése a legnagyobb sikerrel folyt tovább.

Egy év alatt felére apadt a Melehov-család. Igaza volt Pantyelej Prokofjevicsnek, mikor egyszer azt mondta, hogy nagyon megkedvelte a halál a portájukat. Alig temették el Natalját, máris megint szétáradt a tömjén meg a bazsalikom szaga Melehovék tágas nagyházában. Miután Grigorij visszaindult a frontra, Darja másfél hét múlva a Donba ölte magát.

Szombaton, mihelyt hazaérkeztek a mezőről, fürödni indultak Dunyaskával. A veteményeskertek mellett levetkeztek. Sokáig ültek a lábak döngölte, puha gyepszőnyegen. Darjának már reggel óta csüngött az orra. Fejfájásra, rosszullétre panaszkodott, és titokban többször is elpityeredett... Mielőtt bementek volna a vízbe, Dunyaska kis kontyba kötötte haját, és Darjára sandítva, részvéttel jegyezte meg:

— Mennyire lefogytál, Daska, minden inad-ered kilátszik!

— Nemsokára összeszedem magam.

— Megszűnt mán a fejfájás?

— Meg. Na de menjünk fürdeni, mer mán később jár az idő. — Nekiszaladásból ő vetette magát elsőnek a vízbe. Fejebúbjáig elmerült. Mikor felbukkant, prüszkölve, köpködve úszott a folyó közepe felé. A sebes ár elkapta, és gyorsan sodorta lefelé.

Dunyaska elgyönyörködött a széles, öles, férfias karcsapásokkal úszó Darjában, aztán köldökig belegázolt a vízbe. Megmosakodott, lelocsolta mellét és asszonyosan gömbölyded, napbarnította, erős karjait. Obnyizovék két menye a szomszédos veteményeskertben éppen káposztát öntözgetett. Hallották, amint Dunyaska kacagva hívogatta Darját:

— Ússzál vissza, Daska! Különben még lehúz a harcsa!

Darja visszafordult, úszott is vagy három ölet, aztán egy pillanatra hirtelen kötésig kiemelkedett a vízből, összetette feje felett a kezét, elkiáltotta magát: „Isten veletek, menyecskék!" — és a folyó fenekére süllyedt, mint a kő.

Negyedóra múlva a sápadt Dunyaska egy szál alsószoknyában rohant haza.

— Darja vízbe fúlt, anyám! — rebegte zihálva.

Darja holttestét csak másnap reggel fogták ki a Donból egy kerítőháló horgaival. Arhip Peszkovatszkov, a legöregebb és legtapasztaltabb tatarszki halász már pitymallatkor felállította a hatzsinóros hálót; folyás irányában helyezte el kissé lejjebb attól

a helytől, ahol Darja vízbe fúlt. Pantyelej Prokofjeviccsel elindult halászcsónakján, hogy a hálót megvizsgálja. A parton nagy tömeg asszony és gyermek csődült össze. Köztük volt Dunyaska is. Mikor Arhip az evező nyelével a negyedik zsinórt meghúzta, és vagy tíz ölnyire csónakázott a parttól, Dunyaska tisztán hallotta, amint a halász halkan így dörmögött: „Azt hiszem, itt lesz..." Arhip most már óvatosabban húzta vissza a hálót, és merőlegesen a mély vízbe fúródó zsinórját szemmel látható erőlködéssel húzta felfelé. Azután valami fehér tárgy bukkant fel a jobb partnál. A két öreg a víz fölé hajolt. A csónak széle egy pillanatra a folyóba merült. Az elnémult tömeg felé a ladikba lökött test tompa puffanása hallatszott. Az egész tömeg egyszerre felsóhajtott. Valamelyik asszony csendeskén sírva fakadt. A nem messzire ácsorgó Hrisztonya gorombán rámordult a gyerkőcökre: „Takarodjatok innét!" Dunyaska könnyein át is jól látta, hogy Arhip a taton állva, ügyesen és nesztelenül merítgeti vízbe az evezőlapátot, és a part felé siklatja a ladikot. A csónak partot ért, recsegve horzsolta le és morzsolta pozdorjává a krétaszegély törmelékét. Darja élettelenül, maga alá hajtott lábbal feküdt, és arca a nedves csónakfenékhez nyomódott. Fehér teste kissé megkékült, valami lilásfekete színárnyalat ömlött el rajta. Több helyen mély szúrás: a horgok nyoma látszott rajta. Szikár, barna lábikráján, a térdnél kissé lejjebb, a szövetből varrt harisnyakötő táján — amelyet nyilván elfelejtett levetni fürdés előtt — friss karcolás rózsállott: szivárgott belőle a vér. A hálóhorog éle végigcsúszott a lábon, és szaggatott görbe vonalat szántott rajta. Dunyaska görcsösen gyürkölte kötőjét. Elsőnek lépett oda Darja hullájához, és betakarta egy varrásnál felfejtett zsákkal. Pantyelej Prokofjevics sietve gyűrte fel buggyos nadrágját, és a partra húzta a csónakot. Hamarosan megérkezett a szekér, és Darját átszállították a Melehov-házba.

Dunyaska nagy nehezen leküzdötte félelmét és undorát, segített megmosni anyjának a hideg holttestet, amely még megőrizte a Don mély árjának hűvösségét. Darja kissé megpöffedt arcán, vízfakította szemének üveges csillogásában valami ismeretlen szigorúság látszott. Haja között ezüstporként csillogott a folyó szürke fövenye. Arcán a rátapadt selymes hínár nedves szála zöldellt. A padról akaratlanul lecsüngő, szétvetett karjában pedig olyan irtóztató higgadtság pihent, hogy Dunyaska — mihelyt rápillantott — rögtön el is sietett mellőle. Meglepte és megijesz-

tette, hogy mennyire más ez a halott, mint az a Darja, aki tegnap még vígan tréfált, nevetett, és úgy szerette az életét. Később is, valahányszor eszébe jutott Darja mellének, hátának márványhidegsége, megmerevedett tagjainak furcsa rugalmassága, mindig összerezzent és igyekezett minél gyorsabban elfelejteni az egészet. Attól félt, hogy a halott Darja megjelenik álmában éjjelente. Egy hétig egy ágyban aludt Iljinyicsnával, és mielőtt lefeküdt volna, némán imádkozva kérte az Istent: „Uram Istenem! Ne engedd, hogy álmomban megjelenjék! Oltalmazz meg, én Uram Istenem!"

Ha nem pletykált volna az Obnyizov-menyecske, aki hallotta Darja kiáltását: „Isten veletek, menyecskék!" — minden hűhó nélkül, csendben temették volna el a vízbefúltat. De így Visszarion pópa fülébe is eljutott ez az utolsó kiáltás, amely kézzelfoghatóan arra utalt, hogy Darja szántszándékkal dobta el életét. A pap határozottan kijelentette, hogy öngyilkos temetését semmiképp sem vállalja. Pantyelej Prokofjevics fel is háborodott:

— Mér ne temetnéd el? Hisz nem pogány vót az az asszony!

— Öngyilkosokat nem temethetek, tiltja a törvény.

— Hát úgy ássuk el, mint a kutyát?

— Felőlem akár el is áshatod, mégpedig ott, ahol akarod, úgy, ahogy akarod, csak éppen a temetőben nem, mert oda csupán tisztességben elhunyt kereszténveket szoktunk temetni.

— Könyörülj meg rajtunk, nagyon kérlek — tért át Pantyelej Prokofjevics a rimánkodásra. — Ilyen nagy szégyen még sohasem esett a családon.

— Nem tehetem. Tisztellek, becsüllek, Pantyelej Prokofjevics, mint példás hivőt, de nem teljesíthetem a kérésedet. Ha besúgják az esperesnek, nagyon pórul járok — csökönyösködött a pópa.

Ez szégyen-gyalázat! Pantyelej Prokofjevics minden eszközzel próbálta meglágyítani a megmakacsodott pap kemény szívét, fogadkozott, hogy mélyebben belenyúl a zsebébe, és értékes Miklósbankóval fizet, sőt tavalyi jerkét is ígért ajándékba. Mikor azonban látta, az esdeklés semmit sem használ, megfenyegette Visszarionť:

— Nem ásom a temető árkába, vedd tudomásul! Hiszen nem holmi jöttment idegen, hanem édesmenyem vót! Az ura tiszti rangba küzdötte fel magát, a veresek ellen harcolt, ott esett el a csatába. Darját magát is György-éremmel tüntették ki, te pedig mindenféle zagyvaságokat fecsegsz! Nem, atyám, nem úgy lesz,

ahogy te akarod! Igenis eltemeted; ennyivel tartozol a becsületemnek! Egyelőre csak hadd feküdjék a szobába! Mingyán indulok a járási atamánho, bepanaszollak! Ű majd beszél a fejeddel!

Pantyelej Prokofjevics köszönés nélkül lépett ki a paplakból, dühében még az ajtót is becsapta. A fenyegetés megtette a hatást: egy félóra múlva üzenet érkezett a paptól: Visszarion atya nemsokára jön a segédlettel.

Darját tehát annak rendje-módja szerint a temetőben, Petro mellé temették el. Míg a sírt ásták, Pantyelej Prokofjevics magának is kiszemelt egy barátságos kis nyugvóhelyet. Amint az ásóval-lapáttal dolgozott, szétnézegetett, és megállapította, hogy különb helyet kár is volna keresni, mert úgysem találna. Petro sírja fölött nemrég ültetett jegenye fiatal lombja susogott. A közelgő ősz már a hervadás keserűségét ébresztő színére: sárgára festette a csúcsán reszkető leveleket. A szétrombolt garádon át, a sírhantok között csapást törtek a borjak. A garád mellett vezetett az út a szélmalom felé. Az elhunytak gondos rokonai csemetéket ültettek a sírdombok mellé. Barátságosan, üdén zöldellt a temetőben a fiatal jávor, nyárfa, akác és a vadkökény. Mellettük buján bodorodott a folyondár, sárgállott a kései vadrepce, emelte kalászát a cigányzab meg a magvas tarackbúza. Tövétől csúcsáig minden keresztet befontak a kedves, kékvirágú kúszónövények.

Valóban vidám, száraz, barátságos hely volt...

Az öreg ásta, ásta a sírt. Gyakran feldobta a lapáttal a rögöt, leült a nyirkos, agyagos földre, cigarettázott, és a halálra gondolt. De úgy látszik, nem olyankor köszöntött be, hogy az öregek csendeskén meghalhatnának hajlékukban, és megpihenhetnének ott, ahol utolsó menedéket találtak apáik, nagyapáik.

Darja temetése után még jobban elcsendesedett a Melehov-ház. Behordták a gabonát, elcsépeltek. Bő termést takarítottak be a dinnyeföldekről. Híreket vártak Grigorijról, de mióta visszaindult a frontra, semmit sem lehetett hallani róla. Iljinyicsna nemegyszer mondta: „Még a gyermekeit sem üdvözli a gazember! Meghalt a felesége — felesleges lett az egész család..." Azután mind sűrűbben tértek haza látogatóba a tatarszki kozákok. Híre járt: a balasovi fronton megverték, hátraszorították a kozákokat, és most visszavonulnak a Don felé, hogy a vízi akadály felhasználásával védelmi harcot folytassanak a tél beköszöntéig. Arról pedig, aminek a télen feltétlenül be kellett következnie, egészen

nyíltan beszélt minden frontharcos kozák: „Mihelyt beáll a Don, a tengerig kerget bennünket a veres!"

Pantyelej Prokofjevics szorgalmasan dolgozott, hordott és csépelt. Látszólag ügyet sem vetett a Donon innen kóborló hírekre, de természetesen ő sem maradhatott közömbös a történtekkel szemben. Mind gyakrabban ripakodott rá Iljinyicsnára, Dunyaskára, és még ingerültebb lett, mikor meghallotta, hogy közeledik a front. Hányszor előfordult: ezermesterkedett valamit a gazdaságban, de tomboló dühvel dobta el a munkát, mihelyt nem úgy idomult a kezéhez, ahogy szerette volna. Ilyenkor köpött egyet, és káromkodva szaladt a szérűre, hogy lehűljön forrongó mérge. Dunyaska nemegyszer volt szemtanúja a harag ilyen fellobbanásának. Pantyelej Prokofjevics egyszer hozzáfogott, hogy megjavítsa a jármot. A munka sehogy sem akart sikerülni. A feldühödött öreg, se szó, se beszéd, megragadta a fejszét, és összevissza vagdalta a jármot, hogy csak forgács maradt belőle. Ugyanúgy történt a hám megreparálásával is. Este lámpafénynél szurkosfonalat sodort Pantyelej Prokofjevics. Vagy a fonal volt keshedt, avas, vagy az öreg idegeskedett túlságosan, elég annyi, hogy a szurkosfonal kétszer is elszakadt, rögtön egymás után. Ez már több volt a soknál: Pantyelej Prokofjevics iszonyút káromkodott, felpattant, felborította a zsámolyt, odarúgta a kemence tövéhez, felvonított, mint a kutya, fogával marcangolni kezdte a hámon a bőrszegélyt, aztán a padlóra dobta a hámot, és kakas módjára ugrándozva taposta-tiporta. Iljinyicsna — aki korán feküdt le aludni — a nagy zaj hallatára ijedten kiugrott az ágyból. Mikor látta, hogy miről van szó, nem tudta türtőztetni magát, ráförmedt az öregre:

— Megháborodtál vénségedre, átkozott?! Mit vétett az a hám?

Pantyelej Prokofjevics eszeveszetten pillantott feleségére és ráordított:

— Fogd be a szád! Emerre meg amarra... — Megragadta a hám maradványát, és az öregasszonyra támadt vele.

A nevettében fuldokló Dunyaska úgy repült kifelé a pitvarból, mint a puskagolyó. Az öreg pedig tombolt még egy darabig, aztán lecsillapodott, bocsánatot kért feleségétől a haragjában ejtett durva szavakért. Sokáig hümmögött, vakargatta a tarkóját, kárvallottan nézegette a szerencsétlen hám dirib-darabjait, és találgatta, mire is lehetne használni őket. Ezek a dührohamok többször megismétlődtek. Iljinyicsna a keserű tapasztalatokon okulva

más taktikát választott a beavatkozásra. Amikor Pantyelej Prokofjevics ezer szitkot szórva, bömbölve törni-zúzni kezdett valamilyen házi használati tárgyat, az öregasszony békésen, de eléggé hangosan megszólalt:

— Csak püföld, Prokofjevics! Törd szét! Majd szerzünk másikat! — Még segíteni is próbált az esztelen pusztításban. Ilyenkor Pantyelej Prokofjevics hirtelen megjuhászodott, egy percig bambán bámult feleségére, aztán remegő kézzel kaparászott a zsebében. Elővette dohányzacskóját, és zavartan félrevonult, leült, rágyújtott, hogy lecsillapítsa felingerelt idegeit. Magában átkozta lobbanékonyságát, és búsan számítgatta, mekkora kárt okozott magának. Az öreg zabolátlan dühének esett áldozatul a kerítésen átfurakodott háromhónapos kismalac is. Pantyelej Prokofjevics egy karóval letörte a malac gerincét. Öt perc múlva, mikor egy szeg segítségével a sörtét tépkedte ki a leszúrt malacból, restelkedve és behízelgően pillantott a komor Iljinyicsnára.

— Úgyis annyi baj vót evvel a malaccal, hogy csuda... Így is, úgy is, megdöglött vóna. Éppen ilyenkor szokott beléjük esni a dögvész. Így legalább jóízűen megesszük, amúgy meg pocsékba ment vóna. Igazam van, asszony? Mit állsz itt, mint a fancsali feszület? Egye meg a fészkes fene azt a nyavalyás malacot! Még ha rendes kis kucsu lett vóna! De csak egy csomó kosz az egész! Ennek a lecsapott takonnyal is le lehet törni a derekát, hát még ha karóval meglegyinti az ember! És micsoda pákász jószág vót ez! Sorra feldúrt negyven krumplifészket.

— Összesen sincs harmincnál több krumplifészek a kertbe — igazította helyre Iljinyicsna.

— Na de ha negyven volna, akkor is mind összedurkálta vóna. Hálát adhatunk az Istennek, hogy megszabadultunk ettül a pokolfajzattul! — felelte habozás nélkül Pantyelej Prokofjevics.

A gyermekek, miután újból a frontra vonult az apjuk, nagyon unatkoztak. A ház körüli tennivalókkal elfoglalt Iljinyicsna nem szentelhetett elég figyelmet a két gyermeknek. Misatka és Poljuska magára hagyatva naphosszat játszott valahol a kertben vagy a szérűn. Egyszer ebéd után Misatka eltűnt, és csak napnyugtakor vetődött haza. Iljinyicsna megkérdezte, hol csavargott. Misatka azt felelte, hogy a fiúkkal játszott a Don partján, de Poljuska rögtön leleplezte:

— Hazudik, nagyanyám! Akszinya néninél vót!

— Honnét tudod? — kérdezte Iljinyicsna. Kellemetlenül meglepte a különös újság.

— Láttam, amikor Asztahovék udvarárul átmászott a kerítésen.

— Csakugyan ott vótál? Na mondjad, fiacskám! Mér pirultál úgy el?

Misatka nyíltan nagyanyja szemébe nézett:

— Becsaptalak, nagyanyám!... Csakugyan nem a Don partján vótam, hanem Akszinya néninél.

— Mit kerestél te ott?

— Hívott, hát átalmentem.

— Hát akkor mér füllentetted, hogy a gyermekekkel játszottál, mi?

Misatka egy másodpercre lesütötte, de aztán ismét felemelte őszinte nézésű szemecskéjét:

— Féltem, hogy összeszidsz...

— Mér szidnálak össze? Ne-em... nem bántalak én egy rossz szóval sem. De mér hívott? Mit csináltál odaát?

— Semmit. Amikor meglátott, átkiáltott: „Gyere csak ide!" Én meg odamentem. Bevezetett a házba, leültetett a székre...

— Hát aztán? — faggatta türelmetlenül Iljinyicsna, és ügyesen leplezte a lelkén mindjobban elhatalmasodó izgalmat.

— ...jóltartott hideg palacsintával, azután meg ezt adta — Misatka elővett zsebéből egy szem kockacukrot, büszkén megmutatta, aztán gyorsan visszadugta.

— De mit mondott? Kérdezősködött is, ugyi, na?

— Azt mondta, hogy járjak át hozzá meg-meglátogatni, mer unja magát. Ajándékot ígért... Kérte, ne mondjam meg, hogy nála vótam. Azt mondja: összeszid érte nagyanyád.

— Szóval ezt mondta... — szólt Iljinyicsna. Szinte fojtogatta az alig türtőztetett felháborodás. — Kérdezett még valamit, fiacskám?

— Kérdezett.

— Mit? Csak mondd meg bátran, aranyom, ne félj, nem bántalak!

— Azt kérdezte: vágyódok-e édesapám után? Azt feleltem, hogy vágyódok. Azt is kérdezte, mikor jön haza, meg hogy mi hír hallik rulla. Én azt feleltem, nem tudok egyebet, csak annyit, hogy oda van a háborúba, oszt harcol. Azután a térgyére ültetett, oszt mesét mondott. — Misatka szeme élénken felcsillant.

Elmosolyodott: — Gyönyörű mesét! Valami Vanyuskárul, akit a hattyúmadár a szárnyán repített. Mesélt a vasórú bábárul is.

Iljinyicsna összepréselt ajakkal hallgatta végig Misatka gyónását, aztán szigorúan megfeddette:

— Többet át ne menj hozzá, kis onokám; nem szabad! Semmiféle ajándékot ne fogadj el tülle, mert ha nagyapád megtudja, elpáhol érte. Isten őrizz, hogy megórrontsa, mert lenyúzza rullad a bűrt. Ne járj oda, virágszálam.

De két nap múlva a szigorú tilalom ellenére újból átszökött Misatka az Asztahov-házba. Iljinyicsna rögtön megtudta, mihelyt Misatka ingére tekintett. Az elszakadt ingujjat — amelyet reggel nem ért rá összeölteni — művésziesen megvarrták, a galléron pedig vadonatúj gyöngyházpityke tündökölt. Tudta, hogy a csépléssel elfoglalt Dunyaska napközben nem bajmolódhatott a gyermek ruhája megfoldozásával.

— Megint a szomszédba csavarogtál? — kérdezte szemrehányóan.

— Megint... — felelte Misatka zavartan, és rögtön hozzátette: — Nem teszem többet, nagyanyám, csak ne szidjál össze!

Akkor határozta el Iljinyicsna, hogy beszél Akszinya fejével, keményen követeli, hogy hagyja békében Misatkát, ne próbálja lekenyerezni sem ajándékokkal, se mesemondással. „Sírba kergette Natalját, most meg a gyermekeknél akarja behízelegni magát az átkozott, hogy azok révén megint behálózza Grigorijt. Gonosz kígyó. Él a hites ura, mégis újból férjhez akar menni!... Csakhogy nem válik be a számítása! Hisz ilyen gonosztett után Griska nem veheti maga mellé."

Iljinyicsna fürkésző, féltékeny anyai tekintetét nem kerülte el az a körülmény, hogy otthontartózkodása alatt Grigorij szinte bújt Akszinya elől. Iljinyicsna jól tudta: nem azért viselkedett így a fia, mintha félt volna, hogy megszólítják az emberek, hanem azért, mert felesége halálában bűnösnek tartotta Akszinyát. Iljinyicsna titokban azt remélte, hogy Natalja halála mindörökre elválasztja Grigorijt Akszinyától, és Akszinya sohasem kerül be a családjukba.

Még ugyanazon a napon estefelé megpillantotta Akszinyát a doni rév mellett. Magához hívta:

— Gyere csak ide egy percre, beszélni szeretnék veled...

Akszinya letette a vödröt, nyugodtan odament, köszönt.

— Azt akarom kérdeni, kedves... — kezdte Iljinyicsna, és fir-

tatón nézett szomszédasszonya szép, de gyűlöletes arcába. — Minek édesgeted magadho a más gyermekét? Minek csalogatod át a kisfiút? Minek duruzsolod tele a fejét? Ki kért rá, hogy megvarrd az ingét, meg hogy mindenféle ajándékkal lekenyerezzed? Azt hiszed, hogy nem törődik vele senki, mióta árva maradt? Azt hiszed, nélküled nem tud meglenni? Nem sül ki a szemed, te szégyentelen!

— Hát mi rosszat tettem én? Mér pirongat, édesnéném? — kérdezte Akszinya haragra lobbanva.

— Még azt kérded, mi rosszat tettél? Hogy mersz hozzányúlni ahho a gyermekhe, mikor éppen te vitted a sírba az anyját?!

— Mit locsog, nénémasszony? Nem fél, hogy rászakad az ég?! Ki vitte sírba? Hisz ű maga kereste a halált.

— De temiattad!

— Azt én nem tudom.

— Bezzeg tudom én! — kiáltotta izgatottan Iljinyicsna.

— Ne lármázzon, nénémasszony. Nem menye vagyok én magának, hogy rám kiabáljon. Van nekem uram, aki óbégasson.

— A vesédbe látok! Látom, mire pályázol! Nem vagy menyem, de mindenáron az akarsz lenni. Először a gyermekeket szeretnéd magadho csalogatni, hogy aztán majd Grigorijnál is behízelegjed magad!

— Eszem ágába sincs, hogy férjhez menjek a fiához! Meggárgyult maga, nénémasszony! Hisz az én uram él!

— De a faképnél akarod hagyni. Még éltébe másik férfi nyakába szeretnéd varrni magad!

Akszinya észrevehetően elsápadt:

— Nem értem, mér támad így rám, mér becsmérel ilyen kenyényen... Sohasem varrtam magam senki nyakába, és most sem akarom. Avval pedig, hogy a kis onokáját magamho édesgettem, semmi rosszat sem követtem el. Maga is tudja, nekem nincs gyermekem, így hát a máséba gyönyörködök, mer akkor megkönnyebbül a lelkem. Azér híttam át... Ne gondolja, hogy lekenyereztem! Egy szem cukrot adtam a kisfiúnak. Hát ez csak nem „lekenyerezés"?! De meg mi értelme is vóna, hogy megvesztegessem?!... Hetet-havat összehord maga, néném!

— Bezzeg míg élt az anyja, nem híttad át egyetlenegyszer sem! De mihelyt meghalt Natalja, rögtön jelentkeztél a fia istápolójának!

— Akkor is átjárt hozzám vendégeskedni, míg élt az édesanyja — mondta Akszinya alig észrevehető mosollyal.

— Ne hazudj, orcátlan!

— Elébb kérdje meg tülle, aztán járjon a szája!

— Úgy vót, ahogy vót, de többet át ne merd csalni azt a kisfattyút. Ne gondold, hogy evvel kedvesebb leszel Grigorij szemébe. Tudd meg: sohasem leszel a felesége!

Akszinya dühtől eltorzult arccal, rekedten ripakodott rá Iljinyicsnára:

— Elhallgass, vén szipirtyó! Nem tüled kérdezi meg! Ne üsd az órod a mások dógába!

Iljinyicsna mondani akart még valamit, de Akszinya szótlanul sarkon fordult, odalépett a két vödörhöz, egyetlen rántással vállára kapta a válljármot, és a vizet ki-kilötyögtetve, gyorsan elindult az ösvényen felfelé.

Attól fogva nem köszönt Melehovéknak, ha találkozott velük. Kevélyen, tágrafújt orrlyukkal, sátáni büszkeséggel haladt el mellettük. De valahányszor meglátta Misatkát, félénken körültekintett és — ha nem volt a közelben senki — odaszaladt hozzá, lehajolt, melléhez szorította, összevissza csókolta a napbarnított kis homlokot, a melehovosan komor nézésű, fekete szemecskéket, és átabotában, sírva-nevetve susogta: „Drága Grigorjevicsem! Gyönyörűségem! Látod, mennyire vágyódtam mán utánad?! Ládd, ilyen bolond asszony ez a te Akszinya néném!" — És sokáig nem fonnyadt le ajkáról az izgatott mosoly; nedves szeme pedig boldogságot sugárzott, mint egy fiatal leány tekintete.

Augusztus végén behívták Pantyelej Prokofjevicset. Vele együtt a frontra vonult Tatarszkból minden fegyverfogható kozák. A falu férfilakosságából csak a rokkantak, a sihederek meg a roskatag aggastyánok maradtak otthon. Kivétel nélkül mindenkit mozgósítottak. Csakis a nyilvánvalóan nyomorékoknak adtak felmentést az orvosi bizottságok.

Mikor Pantyelej Prokofjevics megkapta behívóját a községi atamántól, sebtében elbúcsúzott az öregasszonytól, unokáitól és Dunyaskától. Szuszogva térdre ereszkedett, kétszer földig hajolt az ikonok előtt, és keresztet vetett:

— Isten veletek, kedveseim! Úgy sejtem, nemigen látjuk viszont egymást: úgy látszik, nemsoká üt az utolsó órám. Most hát arra intelek benneteket: éjjel-nappal csépeljetek; iparkodjatok befejezni még az esőzés beállta előtt. Ha kell, fogadjatok embert,

segítséget! Ha őszre nem jövök haza, intézzetek el mindent énnélkülem is. Őszi alá annyit szántsatok fel, amennyivel csak megbírtok. Rozsbul legalább egy gyeszjatyinával vessetek. Ügyelj, anyjok, okosan csináld a dógot, ne ülj ölbetett kézzel! Akár visszajövünk Grigorijjal, akár nem, nektek mindenképpen nagy szükségetek lesz a gabonára! A háború — háború; de kenyér nélkül csak nem maradhat az ember! Na, Isten áldjon benneteket!

Iljinyicsna elkísérte az öreget a térig. Utána tekintett még egyszer, utoljára. Látta, hogy biceg az öreg Hrisztonya mellett, iparkodik utolérni a fogatot. Aztán megtörölte kissé megduzzadt szemét a kötőjével és hazafelé indult. Egyszer sem nézett vissza többet. A szérűn elcsépeletlen búza-ágyás várta; a kemencéből még nem vette ki a tejet; a gyermekek reggel óta nem kaptak enni. Szóval ezer dolga volt az öregasszonynak. Azért is sietett haza. Nem állt meg egy percre sem. Néma bólintással fogadta az olykor-olykor szembejövő asszonyok köszöntését, és nem ereszkedett szóba velük. Csak rábiccentett a fejével, ha valamelyik ismerőse részvéttel megkérdezte: „Tán bevonulót bocsátottál útjára, vagy mi a szösz?"

Néhány nap múlva Iljinyicsna kora hajnalban megfejte, kihajtotta a teheneket a közre, és már éppen vissza akart menni az udvarba, amikor tompa, nehézkes dörrenés ütötte meg a fülét. Felnézett az égre, de nem látott egyetlen felhőt sem. Kisvártatva megismétlődött a durranás.

— Hallod azt a szép muzsikát, húgomasszony? — kérdezte az öreg csordás. Most gyűjtötte csordába a teheneket.

— Miféle muzsikát?

— Azt, amék olyan mély hangon szól.

— Hallani hallom, de nem tudom micsoda.

— Nemsoká megtudod. Mihelyt elkezdik potyogtatni a falura onnét, a túlsó partrul, rögtön megtudod!... Ágyúval lűnek! Kizsigerelik a mi öregeinket!

Iljinyicsna keresztet vetett, és némán lépett be a kiskapun.

Ettől fogva négy napon át szüntelen dörgött az ágyú. Kivált hajnalonként szólt erősen. De ha északkeletről fújt a szél, nappal is ide hallatszott a távoli csaták zaja. A szérűkön egy pillanatra megállt a munka, az asszonyok keresztet vetettek, mélyet sóhajtottak, harcoló szeretteikre gondoltak, elsusogtak egy-egy fohászt. Azután megint csörömpölni kezdtek a szérűn a kőhen-

gerek; megbiztatták a lovakat és ökröket az ostorosgyerekek; ismét kattogott a szelelőrosta. A munka újból érvényesítette elidegeníthetetlen jogait. Augusztus utója csodálatosan napfényes volt és száraz. A falun pelyvaport hordott végig a szél. Kicsépelt rozsszalma édeskés szaga szállt mindenütt. A nap még perzselt irgalmatlanul, de mindenen érezni lehetett a hamarosan beköszöntő ősz közeledtét. A csordalegelőn halványan fehérlett az elvirult ezüstszürke bárányüröm. Megsárgult a Donon túli jegenyék csúcsa, a kertekben mind csípősebben áradt szét a téli alma illata. Ősziesen kitisztult a látóhatár, és a kietlen mezőkön már megjelentek a költöző darvak első csapatai.

A Hetman úton napról napra szekérkaravánok vonultak nyugatról keletre. Lőszert szállítottak a doni révekhez. A falvakban megjelentek az első menekültek. Elmondták, hogy a kozákok harcolva visszavonulnak. Egyesek azt bizonygatták: a visszavonulást előre megfontolt szándékkal hajtják végre, mert félre akarják vezetni a vörösöket, hogy azután bekerítsék és megsemmisítsék őket. Egyik-másik tatarszki titokban már kászolódni kezdett, hogy idejében kereket oldhasson. Abrakolták a lovakat, ökröket, éjjelente elvermelgették a gabonát, elásták a legértékesebb holmikkal teletömött ládákat. A már-már elcsitult ágyúzás szeptember 5-én új erőre kapott, sőt most már tisztán, fenyegetően mennydörgött. A harcok északkeleti irányban, a Dontól negyven versztányira folytak. Egy nap múlva a folyó felső szakasza táján, nyugaton is felzúgott a csatazaj. Az arcvonal feltarthatatlanul közeledett a Donhoz.

Iljinyicsna megtudta, hogy a falubeliek javarésze el akar menekülni. Azt ajánlotta Dunyaskának, tartson ő is a visszavonulókkal. Ő maga kétségek között hányódott. Nem tudta, mit kezdjen a házzal, a gazdasággal. Itt hagyjon-e mindent és meneküljön a többiekkel, vagy maradjon itthon?! Bevonulása előtt Pantyelej Prokofjevics bőven beszélt a cséplésről, őszi vetésről, jószágról, de egyetlen szót sem ejtett arról, mit tegyenek, ha Tatarszkhoz közeledik a front. Iljinyicsna minden eshetőséget megfontolva, így határozott: valamelyik falubelivel útnak indítja Dunyaskát, a gyermekeket meg a legértékesebb ingóságokat, ő maga pedig otthon marad még akkor is, ha a vörösök elfoglalják a falut.

Szeptember 17-re virradó éjjel váratlanul betoppant Pantyelej Prokofjevics. Gyalogszerrel jött Kazanszkaja alól. Eltörődött, dühös volt. Pihent egy félórát, aztán asztalhoz ült, és úgy nekilátott

az evésnek, hogy Iljinyicsna még soha életében nem látta ilyen mohón falni az urát; pillanatok alatt behabzsolt egy bográcsböjtös káposztalevest, azután a köleskására vetette magát. Iljinyicsna összecsapta a kezét ámulatában:

— Atyaisten! Hogy zabálsz, Prokofjics! Biztosan nem ettél három napja sem?!

— Te tán azt hitted, vén buta, hogy ettem? Pontosan három napja egy mákszemnyi ennivaló sem vót a számba!

— Hát ott nem adnak nektek enni?

— Fenét adnak! — dörmögte teli pofával Pantyelej Prokofjevics. — Amit szerez magának az ember, azt eszi. Én pedig még nem tanultam ki a tolvajságot. Ez csak a fiataloknak való, mert azokba nem maradt egy garas ára becsület... Ez alatt az átkozott háború alatt olyan ügyesen beletanultak a lopásba, hogy én nem győztem eleget szörnyülködni. Amit szemök meglát, azt a kezök nem hagyja ott: cipelnek-tipornak mindent... Nem is háború ez mán, hanem borzasztó istencsapása!

— De legalább ne egyszerre falj be mindent! Még valami bajod lesz tülle! Lám, milyen pókhasú lettél, mintha felfúvódtál vóna!

— Csak ne zsémbelj! Hozz tejet, de minél nagyobb szilkével ám!

Iljinyicsna sírva fakadt halálra éhezett örege láttán.

— Nem is mégy vissza többet? — kérdezte, miután Pantyelej Prokofjevics jóllakott a kásával is.

— Majd elválik... — felelte kitérően az öreg.

— Benneteket, öregeket, hazaeresztettek?

— Senkit sem engedtek szépszerével. Hogy engednének haza akárkit is, mikor mán a Donvidék kapuját döngetik a veresek. Engedély nélkül jöttem haza.

— De nem kell majd felelni érte? — kérdezte félénken Iljinyicsna.

— Ha elfognak... talán felelni kell.

— Hát el akarsz bújni?

— Tán azt hitted, hogy táncmulatságba szaladgálok vagy vendégségbe járok, mi? Pfű! Buta liba! — Pantyelej Prokofjevics még köpött is egyet dühében, de az öregasszony csak nem csiilapodott:

— Jajj, Istenem, de rosszul tetted! Még akkor lesz csak nagy baj, ha utánad fürkésznek!

— Hát inkább fogjanak el, oszt ültessenek tömlöcbe, mintsem ott kóborogjak a sztyeppen, puskával a kezembe — mondta fáradtan Pantyelej Prokofjevics. — Nem vagyok mán olyan fiatal legény, hogy naponta szaladjak, fődön csússzak-másszak meg bujkáljak a golyóbis elől. Úgyse lehet az elől elbújni. Egy krivajarecskai cimborámat úgy megfricskázta a golyó — épp a bal lapockája alatt — hogy rögtön kinyújtotta a bocskort! Mánpedig az ilyesmi sehogy sincs ínyemre!

A puskát meg a tölténytáskát a pelyvatartóba vitte az öreg. Eldugta a török közé.

Mikor Iljinyicsna megkérdezte, hol a kaftánja, Pantyelej Prokofjevics kelletlenül és mogorván felelt:

— Elkótyavetyéltem. Jobban mondva... elhajítottam. Sumilinszkaja alatt úgy megszorongattak bennünket, hogy mindent elgóráltunk, oszt úgy rohantunk, mint a bolondok. Akkor nem sokat törődött az ember holmi kaftánokkal... Még a ködmönét is elhajigálta — mán akin az vót... De mi a fenének most neked az a kaftán?! Mit emlegeted? Még ha jó lett volna, de hát csak kódusnak való gúnya vót...

Pedig jófajta, új kaftán volt az, de mindent, amit csak elvesztett, silánynak, gyatránák becsmérelt az öreg. Mostanában ilyenformán szokta vigasztalni magát. Iljinyicsna jól tudta ezt, és a kaftán minőségéről még csak nem is vitatkozott.

Éjjel a családi tanács úgy határozott: Iljinyicsna és Pantyelej Prokofjevics a gyermekekkel otthon marad az utolsó percig, vigyáz az ingóságokra, elássa a gabonát, Dunyaska pedig a Csir mellé, a latisevi rokonokhoz megy az öreg ökörpárral meg a ládákkal.

Ezek a tervek azonban nem válhattak valóra teljesen... Reggel útnak indították Dunyaskát. Délben belovagolt Tatarszkba egy szalszki kalmük-kozákokból álló büntetőosztag. Biztosan meglátta valamelyik falubeli a hazafelé igyekvő Pantyelej Prokofjevicset. Miután a büntetőosztag a faluba érkezett, egy óra múlva négy kalmük a Melehov-porta elé robogott. Pantyelej Prokofjevics — mihelyt megpillantotta a lovasokat — bámulatos ügyességgel és gyorsasággal felkapaszkodott a padlásra. Iljinyicsna ment ki a vendégek elé.

— Hol tied öreg? — kérdezte egy idősebb, de daliás termetű kalmük. Vállán őrmesteri pánt virított. Leszállt a lóról, és Iljinyicsna mellett belépett az utcaajtón.

— A fronton. Hát hun lenne másutt?! — felelte gorombán Iljinyicsna.

— Vezess be ház! Házkutatás csinálok!

— Ugyan mit kutatsz itt?

— Tied öreg keresek. Ej, ej, nem szégyelled magad, öreg néni vagy, és így hazudol! — mondta szemrehányóan, fejét csóválva a legényes tartású kalmük, és kivigyorította sűrű, fehér fogsorát.

— Ne vigyorogj, te mosdatlan pofájú. Megmondtam mán, hogy nincs itthun, hát nincs is itthun.

— Hagyjad fecsegés, vezess be ház! Ha nem, akkor majd magunk megyünk be — szólt most már szigorúan a megsértődött kalmük, és lőcslábát szélesen szétrakva, határozott léptekkel a lépcső felé tartott.

Tüzetesen átvizsgálták a szobákat, beszéltek valamit kalmükül, aztán kettő kiment szétnézni a ház körül. Egyikük pedig — ragyás arcú, lapos orrú, alacsony, fekete-barna legény — szorosabbra kötötte oldalsávos bő buggyos nadrágját, és kiment a pitvarba. Iljinyicsna az ajtónyíláson át jól látta, amint a kalmük felugrott, belecsimpaszkodott a mestergerendába, és ügyesen felmászott a padlásra. Öt perc múlva ugyanolyan ügyesen leugrott. Mögötte szuszogva-nyögve mászott lefelé Pantyelej Prokofjevics. Tetőtől talpig összekente magát agyaggal. Szakállába pókháló gabalyodott. Az ajkát összepréselő öregasszonyra pillantott és megszólalt:

— Rám akadtak az átkozottak! Biztosan besúgta valaki...

Pantyelej Prokofjevicset fedezet alatt Karginszkajába irányították, ahol a tábori hadbíróság állomásozott. Iljinyicsna pedig pityergett egy darabig, aztán a meg-megújuló ágyúdörgésre és a Donon túlról tisztán hallható géppuskaropogásra fülelve indult a csűrbe, hogy elrejtsen egy kis gabonát, ha csak bármily keveset is!

22

Tizennégy elfogott szökevény várta a hadbírósági tárgyalást. A tárgyalás rövid volt és szigorú. A haditörvényszék ülésein elnöklő elaggott kapitány megkérdezte a vádlott család- és keresztnevét, apai nevét, rendfokozatát, csapata számát, kifaggatta, mennyi időt töltött szökésben, azután halkan váltott néhány

kurta mondatot a bíróság többi tagjával — a félkarú zászlóssal meg a könnyű kenyéren meghájasodott nagybajuszú, pufók őrmesterrel — aztán kihirdette az ítéletet. A szökött katonák javarészét testi fenyítésre: megvesszőzésre ítélték. A kalmükök egy külön erre a célra kijelölt lakatlan házban hajtották végre a büntetést. Túlságosan elszaporodtak a szökevények a vitéz Doni Hadseregben, semhogy nyilvánosan, ország-világ előtt kínozzák meg őket, mint annak idején, 1918-ban...

Pantyelej Prokofjevicset hatodjára szólították be. Izgatottan, sápadtan állt a bíróság asztala előtt. Kezét nadrágja varrásán tartotta.

— Családneve? — kérdezte a kapitány, de rá sem nézett a vádlottra.

— Melehov, nagyságos uram.

— Kereszt- és atyai neve?

— Pantyelej Prokofjev, nagyságos uram!

A kapitány felemelte tekintetét az iratokról, és figyelmesen szemügyre vette az öreget:

— Hová valósi?

— A vesenszkajai járás Tatarszk falvába, nagyságos uram!

— Maga volna Grigorij Melehov hadnagy apja?

— Igenis, én vagyok az apja, nagyságos uram! — Pantyelej Prokofjevics egyszeribe felélénkült, mert megsejdítette, hogy a vén teste alighanem megmenekül a vesszőfenyítéktől.

— Ide hallgasson! Hát hogy nem sül ki a szeme? — kérdezte a kapitány, és mereven Pantyelej Prokofjevics megványadt arcára szegezte szúrós tekintetét.

Ekkor Pantyelej Prokofjevics — a szolgálati szabályzatot megszegve — mellére tette bal kezét, és sírós hangon rebegte:

— Nagyságos kapitány uram! Hóttig imámba foglalom a nevét, csak ne vesszőztessen meg! Két házas fiam vót... az idősebbiket megölték a veresek... Onokáim vannak... Meg hát mi szükség megkínozni egy ilyen összetört aggastyánt, mint én vagyok?

— Megtanítjuk mi az öregeket is, hogyan kell teljesíteni a szolgálatot. Azt hitted, majd keresztet kapsz a szökésért? — szakította félbe a félkarú zászlós. Szájaszöglete idegesen meg-megrándult.

— Minek mán nekem az a kereszt?... Küldjenek vissza a csapatomhoz, hűséggel-becsülettel szógálok tovább... Magam sem

értem, hogy szökhettem el, biztosan az ördög incselkedett velem... — Pantyelej Prokofjevics motyogott még valamit a csépeletlen búzáról, sántaságáról, gazdátlanul maradt házatájáról, de a kapitány egyetlen kézmozdulattal elhallgattatta. Odahajolt a zászlóshoz, sokáig sugdosott a fülébe. A zászlós igent bólintott. A kapitány ismét Pantyelej Prokofjevicshez fordult:

— Rendben van. Mindent elmondott? Ismerem a maga fiát, és csodálkozom, hogy ilyen apja van. Mikor szökött meg a csapattól? Egy hete? Hát azt akarja, hogy a vörös elfoglalja a maguk falvát, és lenyúzza magáról a bőrt is? Hát ilyen példát mutat a fiatal kozákoknak? Törvény szerint testi fenyítékre kellene ítélnünk magát, meg kellene vesszőztetnünk, de méltányoljuk fia tiszti rangját, és megkíméljük magát ettől a gyalázattól. Maga altiszt volt?

— Igenis, nagyságos uram.

— Milyen rangban?

— Őrmester vótam, nagyságos uram.

— Levenni a sávot! — A kapitány hirtelen áttért a tegezésre, emelt hangon, durván parancsolta: — Azonnal indulj vissza csapatodhoz! Jelentsd a századparancsnoknak, hogy a tábori hadbíróság megfosztott őrmesteri rangodtól. Kaptál kitüntetést ebben a háborúban vagy régebbiekben?... No, takarodj a szemem elől!

Pantyelej Prokofjevics magánkívül volt örömében. Mihelyt kilépett a házból, keresztet vetett a templom hagymakupolája felé, és... toronyiránt, a dombon át, elindult haza. „Na, most aztán jobban elbúvok! Küldhetnek akár három század kalmüköt is! Bottal üthetik a nyomomat!" — gondolta, amikor már a szederindával benőtt tarlón bicegett.

A sztyeppen úgy döntött, hogy mégis jobb az úton haladni, mert így kevésbé vonja magára az utasok figyelmét. „Még azt gondolják, hogy szökött katona vagyok. Belebotlok néhány túlbuzgó katonába — azok majd ítélet nélkül is rám rakják a huszonötöt" — töprengett fennhangon az öreg, mikor a szántásról az útilapuval benőtt, elvadult nyári dűlőre tért; most már nem is tartotta magát szökevénynek.

Minél közelebb ért a Donhoz, annál gyakrabban találkozott menekült-szekerekkel. Megismétlődött, ami a tavasszal történt, mikor a felkelők visszahúzódtak a Don balpartjára. Minden irányban házi cókmókkal megrakott kis- és nagyszekerek kara-

vánjai vonultak a sztyeppen. Csordaszámra hajtották a bőgő szarvasmarhát. A juhnyájak akkora porfelhőt vertek, mint egy lovas-sereg... Keréknyikorgás, lónyerítés, emberi kiabálás, patadübörgés, juhbégetés, gyermeksírás — egyszóval örökös, riasztó lárma töltötte meg a máskor oly nyugalmas, végtelen határt.

— Hova igyekszel, öreg? Gyere vissza, nyomunkba a veres! — kiáltotta a mellette eldöcögő szekérrel egy bepólyált fejű, ismeretlen kozák.

— Ne fecsegj butaságot! Hát hun vannak azok a veresek? — kérdezte Pantyelej Prokofjevics, és zavartan megállt.

— A Donon túl. Mán Veski táján járnak. Vagy te tán éppen űhozzájok mégy?

Pantyelej Prokofjevics megnyugodva folytatta útját. Estére Tatarszk közelébe ért. A hegyről lebocsátkozva, figyelmesen nézelődött mindenfelé. Meglepte az öreget: milyen kihalt a falu. Az utcákon egy lélek sem járt. Némán álltak a sorsukra hagyott, csukott zsalugáteres házak. Nem lehetett hallani egyetlen ember hangját, egyetlen állat bőgését sem. Csak közvetlenül a Don partján sürögtek-forogtak fürgén az emberek. Amint még közelebb ért Pantyelej Prokofjevics, könnyen megállapíthatta, hogy kik szorgoskodnak ott: fegyveres kozákok vontatták ki és cipelték a faluba a doni csónakokat. Pantyelej Prokofjevics világosan látta, hogy Tatarszkot kiürítette a lakosság. Óvatosan lopakodott be a maguk utcájába, és háza felé sietett. Iljinyicsna a konyhában ült a gyermekekkel.

— Ehun van nagyapám! — kiáltotta Misatka kitörő örömmel, és nagyapja nyakába ugrott.

Iljinyicsna is sírva fakadt örömében.

— Nem is sejtettem, hogy látlak még valaha! — szólalt meg könnyezve. — Tégy, amit akarsz, Prokofjevics, én a világért sem maradok itt tovább. Inkább égjen porrá minden, de csak nem őrzöm itt a négy falat?! Majdnem mindenki elmenekült mán a faluból, én meg csak ülök itt a gyermekekkel, akár a bolond. Rögtön fogd be a kancát, aztán gyerünk, gyerünk, amerre látunk! Hazaengedtek?

— Haza.

— Örökre?

— Örökre, míg el nem csípnek...

— Hát itt nem nagyon tudsz elbújni! Máma reggel mán átlűt-

tek a túlsó partrúl a veresek. Borzasztó vót! A pincébe últen a gyermekekkel, míg a lövődözés tartott. Most ideig-óráig visszaszorították úket. Beállítottak a kozákok, tejet kértek. Azt tanácsolták, hogy meneküljünk innét.

— Falubeli kozákok vótak? — érdeklődött Pantyelej Prokofjevics, és figyelmesen vizsgálgatta az ablakborításon a golyóütötte friss lyukat.

— Nem, idegenek! Biztosan a Hopjor mellé valósiak.

— Akkor el kell menekülni! — sóhajtotta Pantyelej Prokofjevics.

Alkonyatkor jókora gödröt ásott a szárított trágyában, beleöntött hét zsák búzát. Gondosan bekaparta, befödte egy csomó szárított ganéval. Mihelyt beesteledett, befogta a kancát a kisszekérbe, rárakott egy zsák lisztet, kölest, összekötözött juhot, a saroglyához kötötte mind a két tehenet, feltett a szekérre két bundát, ráültette Iljinyicsnát, a gyermekeket, és ünnepélyesen megszólalt:

— Nahát akkor... Isten nevében! — Kihajtott az udvarról, átadta a gyeplőt az öregasszonynak, becsukta a kaput. Egészen a dombig szüntelen fujkálta az orrát, korcos kaftánja ujjával letörölte könnyeit, és némán lépkedett szekere mellett.

23

Szeptember 17-én Sorin támadócsoportjának egységei — harminčversztás napi menet után — kijutottak a Don balpartjára. 18-án reggel a Medvegyica torkolatától egészen Kazanszkajáig sorra megszólaltak a vörös ütegek. A gyalogság rövid tüzérségi előkészítés után elfoglalta a Don menti falvakat, valamint Bukanovszkaját, Jelanszkaját és Vesenszkaját. Egyetlen nap leforgása alatt több mint százötven versztányi szakaszon megtisztították a Don balpartját a fehér csapatoktól. A kozák századok visszavonultak. Rendezetten átkeltek a Donon, és elfoglalták előre elkészített állásaikat. Minden átkelőhely és eszköz az ő kezükben volt, de a vesenszkajai hidat kis híján elfoglalták a vörösök. A kozákok idejében odahordtak egy kazal szalmát, a faburkolatot leöntötték petróleummal, hogy felgyújtsák, ha még hátrább vonulnak vissza. Már éppen lángra akarták lobbantani, amikor lóhalálában odanyargalt egy futár azzal a hírrel, hogy a 37. ezred

egyik százada Perevoznij falvából a vesenszkajai híd felé tart. A késedelmes század sebesvágtában robogott, és éppen akkor ért a hídra, mikor a vörös gyalogság már benyomult a városba. A vörösök géppuskatüzet zúdítottak a kozákokra, de azoknak mégis sikerült átnyargalniok a hídon. Fel is gyújtották. Több mint tíz halottat, sebesültet és ugyanannyi lovat vesztettek.

Szeptember végéig a 9. vörös hadsereg 22. és 23. hadosztályának ezredei szilárdan tartották a Don balpartján elfoglalt falvakat és városokat. A két ellenfelet elválasztotta egymástól a folyó, amelynek legnagyobb szélessége alig érte el a nyolcvan ölet, sőt helyenként harminc ölnyire apadt. A vörösök nem tettek komoly kísérletet az átkelésre. Itt-ott a sekélyes helyeknél megpróbáltak átgázolni a Donon, de mindannyiszor visszaverték őket. Az arcvonal e szakaszának egész hosszúságában két héten át megszakítás nélkül folyt a tüzérségi párbaj, ropogott az élénk puskatűz. A kozákok elfoglalták a terepen uralkodó partmenti magaslatokat. Állandóan tűz alatt tartották a Donhoz vezető utakra összevont ellenséges csapatokat. Igyekeztek megakadályozni, hogy az ellenfél nappal is kimerészkedjék a partra. De mivel ezt a szakaszt a legkevésbé harcképes alakulatokból álló kozák századok — öregek és tizenhét-tizenkilenc éves suhancok — védték, ők maguk sem kísérelték meg az átkelést a Donon, nem vállalkoztak arra, hogy visszaszorítsák a vörösöket, és támadásra induljanak a baloldalon.

A Don jobbpartjára visszahúzódott kozákok az első nap azt várták, hogy mindjárt lángra lobbannak a vörösök megszállta falvak házai, de nagy ámulatukra még csak egy kis füstgomoly sem mutatkozott a baloldalon. Sőt az éjjelente túlnan átszökdöső lakosok azt a hírt hozták, hogy a vöröskatonák nem vesznek el semmiféle holmit, az élelemért pedig szovjetpénzzel bőven megfizetnek. Még a tejért és a görögdinnyéért is! Ez szeget ütött a kozákok fejébe. Sehogy sem értették a dolgot! Úgy vélték, hogy a vörösök a felkeles miatt porrá égetnek minden lázadó várost és falut. Azt várták, hogy a lakosság otthon maradó részét — vagy legalábbis a férfiakat — irgalmatlanul kiirtják. De a vörösök — hitelt érdemlő hírek szerint — egyetlen békés lakost sem bántottak. Minden jel arra vallott, hogy nem is gondolnak bosszúra.

Tizenkilencedikére virradó éjjel a Vesenszkajával átellenben őrködő hopjori kozákok úgy döntöttek, hogy kipuhatolják: miért

viselkedik ilyen furcsán az ellenség. Egy jótorkú kozák tölcsért formált a kezéből és átkiabált:

— Hé, vereshasúak! Mér nem gyújtjátok fel a házakat? Tán nincsen gyufátok? Gyertek átal, majd mink adunk!

Érces hang válaszolt a sötétből:

— Rátok gyújtottuk volna mi a házat, ha titeket is elcsíptünk volna benne!

— Hát így tönkrementetek?! Mán gyújtogatni sincs mivel? — kötődött a hopjori kozák.

Nyugodtan és vígan feleltek vissza:

— Ússzál csak át, te fehér kurvakergető. Megszórjuk az ülepedet egy kis parázzsal, akkor aztán vakarhatod, amíg élsz!

Az őrtálló vörösök és fehérek sokáig szidták, mindenféle megjegyzésekkel bosszantották egymást, majd lövöldöztek egy darabig, aztán elcsitultak.

A Doni Hadsereg főerői: a Kazanszkaja—Pavlovszk szakaszra összevont két hadtest, október első napjaiban támadásba ment át. A 3. doni hadtest, amely 8000 szuronyt és több mint 6000 szablyát számlált, Pavlovszktól nem messzire átkelt a Donon, visszavetette az 56. vörös hadosztályt, és megkezdte sikeres előnyomulását kelet felé. Nemsokára átkelt a 2. Konovalov-hadtest is. Mivel e hadtest túlnyomórészt lovasságból tevődött össze, lehetősége nyílt arra, hogy mélyen behatoljon az ellenség hadállásaiba, sőt, több megsemmisítő csapást mérjen rá. A fronttartalékból harcba vetett 21. vörös hadosztály kissé feltartóztatta a 3. doni hadtest előretörését, de az egyesült kozák hadtestek nyomása folytán meg kellett kezdeni a visszavonulást. Október 14-én a 2. kozák hadtest elkeseredett harcban szétverte és csaknem teljesen felmorzsolta a 4. vörös lövész hadosztályt. A balpart Vesenszkajáig terjedő szakaszáról egy hét alatt visszaverték a vörösöket. A kozák hadtestek, miután széles hídfőállásra tettek szert, a Luzevo—Sirinkin—Vorobjovka vonalra szorították vissza a 9. vörös hadsereg csapatait; a 9. hadsereg 23. hadosztályát arra kényszerítették, hogy Vesenszkajától nyugatra, Kruglovszk falu irányában, sürgősen új frontot alakítson.

Konovalov tábornok 2. hadtestével csaknem egy időben kelt át a túlsó partra a maga frontszakaszán a kletszkajai járásban tartózkodó 1. doni hadtest.

A balszárny 22. és 23. hadosztályát a bekerítés veszélye fenyegette. Tekintettel erre a délkeleti front főparancsnoksága utasí-

totta a 9. hadsereget, hogy vonuljon vissza az Ikorec folyó torkolatától Buturlinovkán, Uszpenszkaján és Tyiszanszkaján keresztül Kumilzsenszkajáig húzódó új frontra. De a hadseregnek ezen a vonalon nem sikerült megvetnie a lábát. Az általános mozgósítás során összeverbuvált sok kozák század most átkelt a Don jobbpartjáról, egyesült a kozák hadtest reguláris csapataival, és sebesen tovább üldözte észak felé a 9. vörös hadsereget. Október 24 és 29 között a fehérek elfoglalták Filonovo, Povorino vasútállomásokat és Novohopjorszk városát. De bármily nagy sikereket aratott is októberben a Doni Hadsereg, a kozákok körében már korántsem lehetett olyan bizakodó hangulatot tapasztalni, mint tavasszal, amikor hatalmas lelkesedéssel, diadalmasan nyomultak előre a terület határai felé. A frontharcosok nagy többsége jól tudta, hogy ez a siker kérészéletű, és hogy legfeljebb tavaszig tarthatják magukat.

Sztálin október elején a déli frontra érkezett. A fronton nagyon nehéz volt a helyzet; Gyenyikin seregei Orjol felé közeledtek, Tulát, sőt Moszkvát fenyegették. Sztálin elvetette Trockij vereségre spekuláló tervét, kidolgozta a déli ellenforradalom szétverésének stratégiai tervét, és elküldte Leninnek. Október 15-én kelt történelmi jelentőségű levelében Sztálin ezt írta Szerpuhovból Leninnek:

„... A Főparancsnokság arra utasította Sorint, hogy Novorosszijszk irányában, a doni sztyeppeken át, vagyis olyan vonalon támadjon, amelyen talán kényelmesen repülhetnek majd pilótáink, de semmiképpen sem nyomulhat előre gyalogságunk és tüzérségünk.

Kár is bizonygatni, hogy ez a (tervezett) őrült hadjárat — *ellenséges* környezetben, a *legúttalanabb* terepen — teljes kudarccal fenyeget. Nem szorul bizonyításra, hogy a kozák járások elleni hadjárat — amint a gyakorlat a közelmúltban meg is mutatta — csak azt eredményezheti, hogy velünk szemben Gyenyikin köré tömörüljenek a járásaikat védelmező kozákok; hogy Gyenyikint a Donvidék megmentőjének tüntesse fel; hogy Gyenyikin számára kozák hadsereg szerveződjék, vagyis hogy Gyenyikin megerősödjék.

Éppen ezért haladéktalanul meg kell változtatni ezt a régi tervet, amelyet a gyakorlat már amúgy is érvénytelenített, és a Harkovon, a Donyec-medencén át Rosztov ellen irányuló főtámadás tervével kell helyettesíteni, mert először: ezen a vidéken nem

ellenséges, hanem velünk rokonszenvező környezetet találunk, ami megkönnyíti előnyomulásunkat. Másodszor: megszerezzük a rendkívül fontos donyeci vasúthálózatot és a Gyenyikin-hadsereget tápláló fő ütőeret, a voronyezs—rosztovi vasútvonalat. (E vonal elvesztése megfosztja a kozák csapatokat téli utánpótlásuktól, mert a Don folyó, amelyen a Doni Hadsereg ellátása történik, télen befagy, a kelet-donyeci Lihaja—Caricin utat pedig elvágjuk.) Harmadszor: ezzel az előretöréssel kettévágjuk Gyenyikin hadseregét. Az önkénteseket Mahno martalékául dobjuk, a kozák hadseregeket pedig átkarolással fenyegetjük. Negyedszer: könnyen összeugraszthatjuk a kozákokat Gyenyikinnel, mert sikeres előnyomulásunk esetén Gyenyikin igyekszik majd nyugatra tolni a kozák egységeket; márpedig ebbe a kozákok javarésze nem egyezik bele, de persze csak akkor, ha addigra fölvetjük a kozákok előtt a béke, a béketárgyalások kérdését stb. Ötödször: szénre teszünk szert, Gyenyikin pedig szén nélkül marad.

E terv elfogadását nem szabad halogatni, mert a Főparancsnokságnak az ezredek átdobására és elosztására vonatkozó terve azzal a veszéllyel fenyeget, hogy a Déli Fronton elért sikereink füstbe mennek. Már nem is beszélek arról, hogy a Központi Bizottság és a kormány legutóbbi határozatát — »Mindent a Déli Frontnak« — a Főhadiszállás semmibe se veszi, és valójában már hatályon kívül helyezte.

Röviden: a régi tervet, amelyet az élet már felborított, semmi esetre sem szabad felújítani, mert veszélyes a Köztársaságra nézve, és egészen biztosan megkönnyítené Gyenyikin helyzetét. Ezt a tervet más tervvel kell helyettesíteni. A körülmények és feltételek nemcsak megértek erre, hanem parancsolóan más tervet követelnek . . ."

Lenin helyeselte, a párt Központi Bizottsága elfogadta Sztálin tervét, s amikor ez a terv valóra vált, a Déli Fronton gyökeresen megváltozott a helyzet. Az Önkéntes Hadsereg veresége, amelyet az Orjol és Kromszk környékén megvívott döntő ütközetben szenvedett, valamint a voronyezsi frontszakaszon harcoló Bugyonnij-lovasság ragyogó hadműveletei végképp eldöntötték a küzdelem kimenetelét: novemberben az Önkéntes Hadsereg visszahömpölygött dél felé, védtelenül hagyta a Doni Hadsereg balszárnyát, sőt visszavonulása során a Doni Hadsereget is magával sodorta.

Pantyelej Prokofjevics családostul szerencsésen eltöltött két hetet Latisev falvában. Mihelyt meghallotta, hogy a vörösök visszahúzódtak a Don mellől, felkészült, hogy hazainduljon.

A falutól öt versztányira elszánt arccal lemászott a kisszekérről:

— Nincs nekem türelmem lépésben cammogni! De ezek miatt az átkozott tehenek miatt nem lehet nyargalni. Mi a fenének is hajtottuk el őket? Dunyaska! Állítsd meg az ökröket. Kösd a két tehenet a magad szekerébe, én majd nyargalvást indulok tovább. Otthun biztosan csak pernye maradt az épületekből...

A nagy türelmetlenség lázában gyorsan átültette a gyermekeket a maga kisszekeréről Dunyaska nagyszekerére, átrakta a felesleges terhet is. A majdnem üres szekér nyargalva zörgött végig a göröngyös úton. A kanca mindjárt az első versztán megizzadt. Gazdája még sohasem bánt vele ilyen kíméletlenül: egy pillanatra sem eresztette ki markából az ostort, szüntelenül noszogatta a lovat.

— Agyonhajszolod azt a kancát! Mit vágtatsz, mint a háborodott?! — kiáltott rá Iljinyicsna. Megfogózott a kisszekér oldalrácsába, és a nagy rázás miatt fájdalmasan összeráncolta homlokát.

— Úgysem jön ez el a temetésemre, hogy megsirasson! Netene, gyühé, az áldóját! Meg-iz-zad-tál?!... Lehet, hogy otthun mán csak az üszke maradt meg a háznak... — sziszegte összeszorított fogán keresztül Pantyelej Prokofjevics.

Aggodalma alaptalannak bizonyult: a ház ép maradt, de majdnem minden ablakát betörték. Az ajtót kiszakították a sarkából. A falat összevissza lyuggatta a golyó. Az udvaron mindenről lerítt a sivárság és a pusztulás. A lóistálló szögletét teljesen lesodorta egy gránát. Egy másik lövedék sekély tölcsért vájt a kút mellett. Bedöntötte a kávát és derékba törte a kútgémet. Hiába menekült a háború elől Pantyelej Prokofjevics! Az úgyis csak betört a portájára, és otthagyta a rombolás undorító nyomait. De még nagyobb kárt okoztak a gazdaságban a hopjoriak, akik a faluban voltak beszállásolva: a jószágudvar sövényét kidöntötték; embernagyságnyi, mély futóárkot ástak; de hogy bele ne szakadjanak a felesleges munkába — a csűr falát bontották le, annak a gerendájából csináltak födémet a futóárok fölé; meg-

bolygatták a kőkerítést is: lőrést ütöttek rajta géppuskájuknak. Elpocsékoltak egy fél boglya szénát: etették a lovakkal derűreborúra; a sövényt feltüzelték; az egész nyári konyhát összerondították...

Pantyelej Prokofjevics a fejéhez kapott, mihelyt körülnézte a házat meg az udvari épületeket. Ezúttal cserbenhagyta megrögzött szokása: most bezzeg nem fitymálta le a veszteséget! A manóba is, hát csak nem mondhatta, hogy fapitykét sem ér, amit összegürcölt, nem mondhatta, hogy úgyis csak lebontani való az egész! A csűr nem kaftán, drága pénzbe került annak a felépítése.

— Mintha nem is lett vóna csűrünk! — sóhajtotta Iljinyicsna.

— Pedig micsoda csűr vót az! — felelte élénken Pantyelej, de aztán abbahagyta, legyintett, és elindult a szérűre.

A ház szilánkok és golyók csúfította, ragyás fala barátságtalannak, sivárnak festett. A szobákban fütyült a szél, az asztalokon, padokon vastag rétegben hevert a por... Sok idő kellett ahhoz, hogy mindent rendbehozzanak!

Pantyelej Prokofjevics mindjárt másnap belovagolt a városba. Orvos-ismerősétől nagy nehezen sikerült kikunyerálnia egy írást, amely igazolta, hogy Pantyelej Melehov kozák lábfájás miatt nem tud gyalog járni, és gyógykezelésre szorul. Ennek a bizonyítványnak köszönhette Pantyelej Prokofjevics, hogy nem küldték vissza a frontra. Megmutatta az írást az atamánnak is. A nagyobb hitel kedvéért botjára támaszkodott, és most már felváltva, mindkét lábára bicegett.

Tatarszkban még sohasem rohant olyan kelekótyán, szelesen az élet, mint a visszatérés után. Az emberek portáról portára vándoroltak, keresték holmijukat, amelyeket szétcipeltek a hopjoriak; végigbarangolták, tűvé tették a sztyeppet, a szurdokokat, hátha megtalálnák a csordától elbitangolt tehenüket. Egy háromszáz birkát számláló nyáj mindjárt az első napon eltűnt a falu felső végéről, mihelyt tüzérségi tűz alá vették Tatarszkot. A juhász elbeszélése szerint egy lövedék a legelésző nyáj előtt robbant fel. A birkák faggyúhurkájukat meg-megvillantva, riadtan nekiiramodtak a vak világnak — és nyomuk veszett. A falutól negyven versztányira, a jelanszkajai járás földjén találtak rájuk, egy héttel később, miután a lakosság visszaszállingózott az elhagyott faluba. Amikor hazahajtották és szét akarták válogatni őket, kiderült, hogy a nyáj fele idegen juhokból áll — ismeretlen

bélyeg volt a fülükbe égetve — a falubeliek birkája közül pedig több mint ötven hiányzott. Bogatirjovék varrógépére Melehovék veteményeskertjében bukkantak rá, Pantyelej Prokofjevics pedig Anyikuska szérűjén találta meg a csűr tetejéről leszakított bádogot. Ugyanez történt a szomszédos falvakban is. A Donvidék közeli és távoli falvainak lakosai még sokáig be-bekukkantottak Tatarszkba; ha két ember találkozott, még sokszor lehetett ilyen kérdéseket hallani: „Nem látta a tehenemet, azt a fehérhókás pirókot? Bal szarvára csonka!" — „Nem csapódott ide magukhó egy barna szőrű tavalyi tinó?"

Bizonyára nem egy tinó főtt meg a kozák századüstökben, gulyáságyúkban, de a remény sarkallta gazda még sokáig méregette végig-végig a sztyeppet, míg meg nem győződött arról, hogy nem minden kerül ám meg, ami elkallódott.

Pantyelej Prokofjevics, miután megkapta felmentését a szolgálat alól, szorgalmasan tatarozgatta az épületeket meg a kerítést. A szérűn még ott állt néhány elcsépeletlen gabonaasztag, falánk pockok futkároztak, garázdálkodtak bennük, de az öreg nem bajlódott a csépléssel. De nem is láthatott hozzá, ha egyszer kerítés nélkül áll a porta, csűrnek nem volt se híre, se hamva, és az egész gazdaságban minden a hanyatlás visszataszító képét mutatta. Azonfelül pedig még őszre kelve is derűs napok jártak: nem kellett sietni a gabonacséplléssel.

Dunyaska és Iljinyicsna körültapasztotta, kimeszelte a házat. Tőlük telhetően segítettek Pantyelej Prokofjevicsnek az ideiglenes kerítés felállításában és minden más gazdasági munkában. Valahogy üveget is szereztek, bevágatták az ablakrámákba, kitakarították a nyári konyhát, megtisztították a kút vizét. Az öreg maga ereszkedett bele. Úgy látszik, meghűlt, mert egy hétig szüntelen böhékelt, tüsszögött, izzadságtól nyirkos ingben járt-kelt. De nem kellett egyéb, csak egy ültő helyében felhajtani két flaskó pálinkát, ráheveredni a meleg kemencére — egy csapásra megszűnt a nátha, mintha elvágták volna.

Grigorij még mindig nem adott életjelt magáról. Pantyelej Prokofjevics — úgy október végén — csak véletlenül tudta meg, hogy Grigorij makkegészséges, és hogy valahol a voronyezsi kormányzóságban tartózkodik ezredével. Ezt az újságot Grigorij egyik sebesült ezredbajtársa hozta, aki átutazott a falun. Az öreg felvidult, örömében megitta az utolsó palack — pirospaprikára ágyazott — gyógypálinkát is. Egész nap beszédesen, büsz-

kén jött-ment, mint a fiatal kakas. Minden járókelőt megállított:

— Hallottad? A mi Grigorijunk vette be Voronyezst! Az a hír járja, hogy megint előléptették. Most mán újból hadosztálynak, ha ugyan nem hadtestnek parancsol. Ilyen harcos nagyon kevés akad! Hiszen hát magad is tudod... — tódította az öreg, mert legyőzhetetlen vágyat érzett, hogy megossza örömét mással is, elhencegjen a fia vitézségével.

— Igazi hős a fiad! — bólogattak rá a falubeliek. Pantyelej Prokofjevics boldogan kacsintott:

— Nem is apja fia lenne, ha nem hősnek született vóna! Mert nem akarok ugyan hencegni, de mondhatom, hogy fiatal koromba én se vótam alábbvaló egy hajszállal se! Csak a lábom akadályoz, különben most se vallanék szégyent: ha divízióval nem is, de századdal csak elbódogulnék! Bezzeg, ha minél több ilyen magunkfajta öreg menne a frontra, mán réges-rég elfoglalták vóna Moszkvát, de így csak egy helybe topognak, sehogy se tudnak elbánni a muzsikkal.

Ezen a napon az öreg Beszhlebnov volt az utolsó, akivel Pantyelej Prokofjevicsnek alkalma volt elbeszélgetni. Éppen elballagott a Melehov-ház előtt. Pantyelej Prokofjevics persze a világért sem szalasztotta volna el. Megállította:

— Várj már egy kicsit, Filipp Agevics! Adjon Isten! Gyere be hozzánk egy percre. Beszélgessünk egy keveset!

Beszhlebnov odament. Kezet nyújtott.

— Hallottad, milyen huszáros dógokat művel az én Griskám? — kérdezte Pantyelej Prokofjevics.

— Miféléket?

— Megint hadosztályt adtak a keze alá! Mekkora seregnek parancsol!

— Hadosztálynak?

— Hát persze hogy hadosztálynak!

— Hm, hm! Lám csak!

— Ugybijon! De kire is bíznák, ha nem űrá?!

— A mán igaz...

Pantyelej Prokofjevics diadalmasan végigmérte társalgó cimboráját, és folytatta a szívének oly jóleső beszélgetést:

— Olyan fiam van, hogy mindenki megcsudálja! Egész füzérre való keresztje van! Nem kis dolog ám az! Hányszor megsebesült, hány zúzódás érte?! Más mán rég beledöglött vóna, de űneki

meg se kottyan! Lepereg rulla, mint libárul a víz. Vannak még a Csendes Don partján igazi kozákok!

— Vannak, vannak, de nem sok hasznokat veszi az ember — szólt meggondoltan az öreg Beszhlebnov, aki különben se volt valami szószátyár aggastyán.

— Mér ne venné hasznokat? Lám, most is: hogy megkergették a vereseket! Túljutottak Voronyezsen! Mán Moszkva táján járnak.

— Az a baj, hogy csak a táján járnak...

— Márul hónapra nem vehetik be, Filipp Agevics! Lásd be, hogy a háborúba nem megy ám minden úgy, mint a karikacsapás! Hamari munka ritkán jó! Lassacskán, szőrmentén kell csinálni mindent. Térkép, haditerv meg miegymás kell ide!... Oroszországba annyi a muzsik, mint a sáska, mink, kozákok, meg csak maroknyian vagyunk.

— Nem is sokáig bírják mán szusszal a mieink. Télire megint várhatjuk a vendégeket. Úgy beszélik az emberek.

— Hát ha most nem veszik be Moszkvát, akkor csakugyan visszajönnek, ebbe igazad van.

— De te úgy gondolod, hogy beveszik?

— Okvetlen! Különben hát, ahogy a jó Isten rendeli... Csakugyan ne tudnának elbánni vélek a mi kozákjaink? Talpra állt mind a tizenkét kozák sereg, hát mégse látná el a muzsikok baját?!

— A fene tudja!... Hát teveled mi van? Megelégelted a háborút?

— Az ilyen harcossal úgyse sokra mennek! Bezzeg, ha nem fájna a lábom, majd megmutatnám én, hogy kell az ellenséget ütni! Mert erős népek vagyunk ám mink, öregek.

— Azt mondják: ezek az erős öregek a Don túlsó partján úgy elszeleltek a veresek elől, hogy egyiken se maradt rajta a ködmön. Futtába anyaszült meztelenre vetkezett mind, elgórálta még a gatyáját is. Nevetik is: csupa sárga vót a sztyepp a sok ködmöntül, mintha pitypang borította vóna!

Pantyelej Prokofjevics Beszhlebnovra bandzsított, és szárazon válaszolta:

— Énszerintem ez hazugság! Némelyik tán csakugyan lelökte a gúnyát, hogy könnyebben mozogjon, csak hát az emberek mindent százszor akkorára szeretnek tódítani. De nagy valami is egy kaftán, vagy ahogy te mondod, egy ködmön! Hát nem többet

ér az élet, kérdezem? Meg osztán ruhába bizony nem mindegyik öreg tud olyan fürgén szaladni! Ebbe az átkozott háborúba olyan gyors láb kéne az ember alá, mint az agáré, de hunnét vegyek ilyen lábat például én?! Minek is búsulsz, Filipp Agevics? Engedelmet a szóér: mi a fenét akarsz azokkal a ködmönökkel? Nem a ködmön vagy a kaftán a fontos, hanem az, hogy betyárosan odaüssön az ember az ellenségnek, jól mondom? No de, Isten áldjon! Belemelegedtem itt a beszélgetésbe, a dógom meg nem halad! Megkerült mán a kis üsző? Még mindig keresed? Se híre, se bűze? No, akkor biztosan bezabálták a hopjoriak, hogy fúltak vóna meg tülle! A háború miatt meg ne fájjon a fejed: majd csak legyűrik a mieink a muzsikokat! — Pantyelej Prokofjevics méltóságosan visszabicegett a lépcső felé.

Csakhogy a jelek szerint nem volt ám olyan könnyű legyűrni a „muzsikokat"!... Sok-sok kozák életébe került a legutóbbi támadás is. Egy óra múlva kellemetlen hír savanyította meg Pantyelej Prokofjevics jó hangulatát. Éppen kútkávának való gerendát ácsolt, amikor asszonyi üvöltést, halottsirató jajveszékelést hallott.

A sikoltozás mindjobban közeledett. Pantyelej Prokofjevics kiküldte Dunyaskát, hogy hírt szerezzen:

— Szaladj csak, kérdezd meg, ki a halott — szólt, és a tőkébe vágta a baltát.

Dunyaska nemsokára visszafutott a hírrel, hogy a filonovói frontról három elesett kozákot hoztak haza: Anyikuskát, Hrisztonyát és egy tizenhét éves felvégi sihedert. Pantyelej Prokofjevicset megdöbbentette a hír. Levette kucsmáját, keresztet vetett.

— Isten nyugosztalja őket! Milyen derék kozák vót pedig... — mondta szomorúan: Hrisztonyára gondolt. Eszébe jutott, hogy nemrégen együtt indultak Tatarszkból a gyülekezőhelyre.

Nem tudott tovább dolgozni. Anyikuska felesége úgy üvöltött, mint akit ölnek, úgy jajveszékelt, hogy Pantyelej Prokofjevics szíve elfacsarodott. Bement a házba, jó szorosan becsukta maga mögött az ajtót, hogy ne hallja a kétségbeesett asszonyi rívást. A nagyházban Dunyaska el-elcsukló hangon mesélte Iljinyicsnának:

— Odanézek, édesanyám, hát látom, hogy Anyikuskának szinte nincs is feje, csak valami veres kása van a feje helyén. Jajj, borzasztó! És versztányira bűzlik szegény!... Nem értem,

minek is hozták haza őket! Hrisztonya meg hanyatt fekszik a szekér egész hosszában!... Hátul kilóg a lába a köpeny alól... Hrisztonya tiszta; olyan fehér az arca, mint a hab! Csak a jobb szeme alatt vót egy kis lyuk, akkora, mint egy tízkopejkás, meg a fületövére alvadt rá a vér.

Pantyelej Prokofjevics köpött egyet elkeseredésében, kiment az udvarra, fogta a fejszét meg az evezőt, és lesántikált a Donhoz.

— Mondd meg nagyanyádnak, hogy átmentem a túlsó partra gallyat vágni. Hallod, kiskomám? — fordult menet közben a nyári konyhánái játszogató Misatkához.

A Donon túli erdőben csendes, nyájas ősz ütött tanyát. Zizegve hull a nyárfa száraz levele. A csipkebokrot mintha tűz nyaldosná körül: a gyér lomb között lobogó lángnyelvnek látszik a sok piros bogyó. Az erdőt a korhadó tölgykéreg mindent elfojtó fanyar illata töltötte be. Kullancskodó, sűrű szederinda szőtte be a földet. A kúszó indák fonadéka alatt ügyesen bújtak el a nap elől a füstkék, hamvas, érett szederszemek. A haldokló füvön, az árnyékban, délig sem szikkadt fel a harmat; ott csillogott a cseppjeivel beezüstözött ökörnyál szálán. Csak a harkály hétköznapias kopácsolása meg a húrosrigó füttye törte meg az ünnepélyes csendet.

A hallgatag erdő szigorú szépsége csillapítóan hatott Pantyelej Prokofjevicsre. Lassan ballagott a bokrok között, szétbolygatta lábával a lehullt levélből szövődött nyirkos takarót. „Hát ilyen az élet! — elmélkedett. — Nemrég még élt Hrisztan is, Anyikej is, most meg a holttestüket mossák. Micsoda kozákot vertek le a lábáról. Hisz nemrégen még el-eljárt meglátogatni bennünket, ott állt a Donnál, amikor kifogtuk Darja hulláját. Hej, Hrisztan, Hrisztan! Lám, neked is kijutott egy ellenséges golyó!... És Anyikuska... Milyen vidám volt mindig, hogy szeretett inni, tréfálni, és most vége... ő is néhai lett, szegény...” Eszébe jutott Dunyaska szava. Meglepő élességgel jelent meg emlékezetében Anyikuska örökké mosolygó, bajusztalan, kappanos arca. Sehogy sem tudta elképzelni Anyikuskát szétloccsant koponyájú, élettelen tetemnek. „Kár volt megharagítani a jó Istent, kár volt úgy hencegni Grigorijjal — dorgálta magát, mikor eszébe jutott beszélgetése Beszhlebnovval. — Lehet, hogy most Grigorij is szitává lőve fekszik valahol. Isten őrizz, Isten ments! Ki visel akkor ránk gondot öreg napjainkban?”

Egy bokor alól hirtelen barna erdei szalonka szökkent elő. Pantyelej Prokofjevics összerezzent. Tétova tekintettel követte a madár sebes, ferde röptét, aztán tovább indult. Egy tocsogónál kiszemelt néhány bokrot, és hozzálátott a vesszővágáshoz. Munka közben igyekezett semmire sem gondolni. Egy év alatt olyan sok rokont és ismerőst lekaszált a halál, hogy már e puszta gondolatra is nehéz bánat szállta meg a lelkét, elhomályosodott előtte az egész világ, mintha gyászlepelbe öltözött volna.

— Ezt a bokrot kéne kivágni! Jó vesszőt ád! Épp az ilyen való sövénynek! — beszélgetett fennhangon magamagával, hogy elhessegesse a komor gondolatokat. Mikor már eleget dolgozott, levetette állig gombolós kabátját, és egy csomó levágott gallyra ült. Mohón beszívta a hervadt lomb fanyar szagát, sokáig bámulta a kék pára hullámában úszó messzi láthatárt, a kései szépségükben pompázó távoli kiserdőket, amelyeket bearanyozott az ősz. Nem messzire, pazar pompában, mezei juharbokor állt. Tövétől csúcsáig csak úgy ragyogott a hideg őszi napon. Bíbor lomb terhelte terebélyes ágai széttárultak, mint a földről már-már felröppenő mesebeli madár szárnyai. Pantyelej Prokofjevics sokáig gyönyörködött benne, aztán véletlenül a tóra pillantott. Az áttetsző állóvízben hatalmas potykák sötét hátát pillantotta meg. Olyan magasan úsztak, hogy jól lehetett látni uszonyaikat és lomhán mozgó vörös farkukat. Nyolc vonult egymás mellett. Néha elbújtak a vízililiom zöld pajzsai alá, majd ismét kiúsztak a tisztásra, és a fűzfa vízbe merülő nedves levelei után kapkodtak. Őszre csaknem teljesen kiszáradt a tó, így hát nem okozott különösebb nehézséget a potykák kifogdosása. Pantyelej Prokofjevics rövid keresgélés után talált a szomszédos tónál egy eldobott, feneketlen kaskát. Visszament a tocsogóhoz, levetette a nadrágot; fáztában dideregve, nyögve látott hozzá a halfogáshoz. Felzavarta a vizet; térdig az iszapba süppedő lábbal gázolt a part mentén egy darabig. Aztán lemerítette a kaskát. A szélét a tó lágy medrébe nyomta, aztán a felső nyíláson bedugta a karját, és várta, mikor kezd lubickolni, ficánkolni a hatalmas hal. Fáradozását jó eredmény koronázta: sikerült leborítania három tíztízfontos pontyot. De nem folytathatta tovább a halászást, mert elnyomorodott lábát összehúzta a görcs a hideg vízben. Zsákmányával elégedetten mászott ki a tocsogóból. Egy csóva gyékénybe megtörölte a lábát, felöltözött, megint hozzáfogott a gallyvágáshoz, hogy felmelegedjék. Mégiscsak kedvezett a sze-

rencse! Nem mindenkinek sikerül ám ilyen hirtelen-váratlan majdnem egy pud halat fogni. A halászás elszórakoztatta. Elűzte a komor gondolatokat. Biztos helyre dugta a kaskát, mert vissza akart jönni, hogy kifogja a többi halat is. Vigyázatosan körülnézett: nem leste-e meg valaki, honnan dobálta a partra az aranypikkelyű, malacnyi, kövér pontyokat. Csak azután vette fel a vesszőnyalábot meg a pálcára fűzött halakat, és ráérősen a Don felé indult.

Elégedetten mosolyogva dicsekedett el a halászszerencséjével Iljinyicsnának, még egyszer elgyönyörködött a vörösréz színében játszó pontyokban. Iljinyicsna azonban csak kelletlenül osztotta az öreg lelkesedését. Az imént elment megnézni a halottakat, és kisírt szemmel, szomorúan tért haza.

— Nem mégy el megnézni Anyikejt? — kérdezte.

— Nem megyek! Láttam mán én hóttat eleget! Kigyönyörködhettem bennök magamat elégszer!

— Jobban tennéd, ha elmennél. Mégiscsak kellemetlen lenne, ha azt mondanák: „Lám, még búcsúzni sem jöttél el!"

— Hagyj békébe, az Isten áldjon meg! Nem vót ű nekem keresztkomám, nincs mér búcsúzkodni tőlle! — acsarkodott rá dühösen Pantyelej Prokofjevics.

Nem vett részt a temetésen sem. Már reggel átcsónakázott a Don túlsó partjára, és odaát töltötte az egész napot. Mikor megkondult a temetésre hívó harang, odakint az erdőben levette kucsmáját, és keresztet vetett. Azután megdühödött a papra. Ki hallott már ilyet: ennyi ideig harangoztatni! Nem elég egyszer megcsendíteni azt a harangot? Mit kongatják-bongatják óraszámra?! Mi értelme, haszna van annak a nagy harangozásnak? Csak keserítik vele az ember szívét, és újból eszébe juttatják a halált. Pedig anélkül is lépten-nyomon emlékezteti rá az ősz: a hulló lomb, a kék égen gágogva átrepülő vadlibarajok meg a holtan lekókadó fű a vizesréten...

Bárhogyan óvta is magát Pantyelej Prokofjevics a súlyos élményektől, hamarosan újabb megrázkódtatáson kellett átesnie. Egyszer Dunyaska ebéd közben kitekintett az ablakon.

— Na, megint hoznak mán a frontrul valami halottat! — jegyezte meg. — Szekér után kötve jön egy felnyergelt katonalú. Kötőféknél fogva kötötték a saroglyáho. Nagyon csendesen haladnak... Egyik a lovakat hajtja. A halott a köpenyével letakarva fekszik. Az, aki hajt, háttal ül felénk. Nem látom jól, fa-

lunkbeli-e vagy idegen... — Dunyaska figyelmesebben szemügyre vette a szekeret, és orcája fehérebb lett, mint a vászon. — De hisz ez... de hisz ez... — suttogta alig hallhatóan, aztán hirtelen éleset sikoltott: — Griskát hozzák!... Ez az ű lova! — És zokogva szaladt ki a pitvarba.

Iljinyicsna fel sem állt az asztal mellől. Eltakarta a szemét tenyerével. Pantyelej Prokofjevics lomhán emelkedett fel a lócáról, előrenyújtott kézzel botorkált az ajtó felé, akár a vak.

Prohor Zikov kinyitotta a kaput, futólag rápillantott a lépcsőről leszaladó Dunyaskára, és búsan megszólalt:

— Nem vártátok a vendéget, ugyi? De hát mosmán csak fogadjátok be...

Prohor csak akkor kapott észbe, mikor Dunyaska könnyáztatta arcára meg a lépcsőn némán álló Pantyelej Prokofjevicsre tekintett.

— Ne ijedjetek meg! Ne féljetek! Él! Csak tífuszos! — igyekezett megnyugtatni őket.

Pantyelej Prokofjevics elgyengülten támasztotta hátát az ajtófélfának.

— Él!!! — kiáltotta oda neki sírva-nevetve Dunyaska. — Grisa él! Hallod?! Csak betegen hozták haza! Eridj hát, mondd meg anyámnak! Na, mit állsz ott?!

— Ne ijedj meg, Pantyelej Prokofjevics! Élve szállítottam haza, de egészség dolgában csehül áll szegény — bizonykodott sietve, és fékjénél fogva bevezette a lovat az udvarba.

Pantyelej Prokofjevics néhány bizonytalan lépést tett, aztán leereszkedett az egyik lépcsőfokra. Mellette szélvészként rohant a házba Dunyaska, hogy megnyugtassa anyját. Prohor közvetlenül a lépcsőnél állította meg a lovakat, és Pantyelej Prokofjevicsre tekintett:

— Mit ülsz itt? Hozz pokrócot! Vigyük be!

Az öreg csak némán ült tovább. Szeméből hullott a könny, mint a záporeső, de arca mozdulatlan maradt, nem moccant rajta egyetlen izom sem. Kétszer is felemelte kezét, hogy keresztet vessen, de le is ejtette, mintha nem volna elég ereje, hogy a homlokáig vigye. Torkában szinte bugyborékolt, buzogott valami.

— Úgy látszik, megbolondultál ijedtedbe — mondta Prohor szánakozóan. — Mér is nem jutott eszembe előrekűdeni valakit,

hogy figyelmeztessen benneteket. Buta vótam, ez az igazság, buta vótam! Na, állj fel, Pantyelej Prokofjevics, be kell vinni a beteget a házba. Hun van a pokróc? Vagy csak úgy kézbe vigyük?

— Várj egy kicsit... — szólalt meg rekedten Pantyelej Prokofjevics. — Mintha levertek vóna a lábamrúl... Azt hittem... elesett... Hállá Istennek, hogy csak beteg... Nem vártam... — Letépte a pitykét ócska inge gallérjáról, szétnyitotta az ing elejét, és tátott szájjal, mohón szívta be a levegőt.

— Állj fel, állj fel, Prokofjevics! — sürgette Prohor. — Rajtunk kívül nincs más, aki bevigye!

Pantyelej Prokofjevics szemmel látható erőfeszítéssel emelkedett fel, lement a grádicsról, felhajtotta a köpenyt, és az eszméletlenül fekvő Grigorijra pillantott. Torkában megint bugyborékolni kezdett valami, de megemberelte magát, és Prohorhoz fordult:

— Fogd meg a lábát, vigyük!

Grigorijt bevitték a nagyházba, lehúzták a lábáról a csizmát, levetkőztették, és az ágyra fektették. Dunyaska izgatottan kiáltotta ki a konyhából:

— Apám! Anyám rosszul lett... Gyer ide, segíts!

Iljinyicsna a konyha padlóján feküdt. Dunyaska mellette térdelt, vízzel hintegette anyja megkékült arcát.

— Szaladj, híjad rögtön Kapitonovna bábát. De ízibe! Az ért az érvágásho. Mondd meg neki, eret kell vágni anyádon. Hozza el a szerszámát is! — parancsolta Pantyelej Prokofjevics.

De hát nem szaladhatott végig a falun hajadonfőtt Dunyaska, az eladóvá serdült leány. Felkapott egy keszkenőt, sebtében bekötötte a fejét.

— Halálra ijesztette a gyerekeket! Uram Isten, micsoda csapás!... Vigyázz rájok, apám, én mán szaladok is!

Talán még a tükörbe is belepillantott volna, de a felelevenedett Pantyelej Prokofjevics olyan vasvillaszemmel nézett rá, hogy Dunyaska hanyatt-homlok rohant ki a konyhából.

Mikor kiszaladt a kisajtón, Akszinyát pillantotta meg. Akszinya fehér arcán egy mákszemnyi pirosság sem látszott. A sövénynek dőlve állt, keze élettelenül csüngött. Ködfátyolos fekete szemében nem csillogott egy csepp könny sem, de annyi szenvedés és néma könyörgés remegett benne, hogy Dunyaska egy másodpercre megállt, és váratlanul, önkéntelenül meg-

szólalt: — Él, él! Csak tífuszos! — Aztán nyargalvást szaladt végig a közön, kezével leszorította táncoló, domború mellét.

A Melehov-portához mindenfelől kíváncsi asszonyok siettek. Látták, amint Akszinya lassúdan elindult Melehovék utcaajtaja mellől, aztán hirtelen meggyorsította lépteit, összegörnyedt, és tenyerébe rejtette arcát.

25

Egy hónap múltán felépült Grigorij. November huszadika táján kelt fel először az ágyból. A csonttá-bőrré soványodott magas férfi bizonytalan léptekkel ment végig a szobán. Az ablaknál megállt.

A földön, a szín szalmafödelén vakító, szűz hó fehérlett. A mellékutcában szántalpak friss nyoma látszott. A sövényt, a fákat prémező lilás fényű zúzmara csak úgy sziporkázott, és a szivárvány minden színében tündökölt, mikor rávetődött a lenyugvó nap sugara. Grigorij sokáig nézett ki az ablakon. Mélán mosolygott, és csontos ujjaival végig-végigsimította bajuszát. Ilyen gyönyörű telet talán még sohasem látott. Minden szokatlannak tetszett, minden új jelentőséget nyert. Betegsége óta mintha megélesedett volna a látása. Új tárgyakat fedezett fel környezetében, s réges-régen ismert holmikban változásokat fedezett fel.

Grigorij egyénisége váratlanul új vonással gazdagodott: egyszeribe érdekelni kezdte mindaz, ami a faluban, a gazdaságban történt. Az egész élet új, titokzatos értelemmel telt meg. Minden magára vonta figyelmét. Az újnak tetsző világra kissé csodálkozó szemet meresztett. Ajkáról sokáig nem fonnyadt le a naivan üde és gyermeki mosoly, amely furcsán megváltoztatta a vad tekintetű szem kifejezését, és meglágyította ajka szögletének kemény ráncait. Néha elnézegetett egy-egy gyermekkora óta ismert háztartási tárgyat; feszült figyelemmel mozgatta szemöldökét, mint aki nemrég érkezett valami távoli idegen országból, és itt mindent először lát. Iljinyicsna egy ízben szerfelett elálmélkodott, mikor azon kapta a fiát, hogy töviről hegyire körülnézi a rokkát. Mihelyt anyja belépett a szobába, Grigorij otthagyta a rokkát, és kissé zavarba jött.

Dunyaska nem tudott nevetés nélkül ránézni bátyja csontos alakjára. Grigorij egy szál fehérneműben járkált a szobában, kezével tartotta a le-lecsúszó alsónadrágot, összegörnyedve, bátortalanul rakosgatta sovánnyá aszott, gajmós lábát; valahányszor pedig leült, feltétlenül megfogózott valamiben, mert félt, hogy elesik. A betegsége alatt megnőtt fekete haja hullni kezdett, dérütötte üstöke összekócolódott.

Dunyaska segítségével ő maga borotválta le a koponyáját. Mikor húga felé fordult, Dunyaska a padlóra ejtette a borotvát, hasához kapott, lerogyott az ágyra, és úgy hahotázott, hogy majd megfulladt.

Grigorij türelmesen várta, mikor kacagja ki magát kedvére a húga, de nem győzte végét várni, és gyenge, remegő tenor hangon megszólalt:

— Vigyázz, mert aki így nevet, az könnyen bűnbe esik. Aztán majd szégyellheted magad, hisz még csak eladó jány vagy. — Hangjában enyhe sértődöttség csengett.

— Jaj, aranyos bátyus! Inkább kimegyek... de nem bírom megállni nevetés nélkül! Olyan furcsa szerzet vagy, hogy csuda! Akár a madárijesztő a veteményeskertbe! — Dunyaska ennyit is alig tudott kinyögni nevetési rohamainak szünetében.

— Csak látnád magad, hogy festenél *te* a tífusz után! Vedd fel azt a beretvát!

Iljinyicsna Grigorij védelmére kelt.

— Csakugyan, hát mit nyihorászol?! — dorgálta bosszúsan a lányát. — Megbolondultál, Dunyaska?!

— De csak nézz rá, anyám, milyen furcsán megváltozott! — mondta Dunyaska könnyeit törölgetve. — Csupa bibircsók a feje. Olyan kerek, akár a görögdinnye, oszt ugyanolyan setét is a színe... Jaj, megpukkadok!

— Adszi azt a tűkört! — kérte Grigorij.

Egy kis tükörszilánkban megnézte magát, és ő is sokáig hangtalanul nevetett.

— De minek is beretváltad meg a fejed? Inkább jártál vóna úgy! — mondta Iljinyicsna elégedetlenül.

— Azt akarnád, hogy inkább kopasz legyek?

— Így is van mit restellned, ugyancsak!

— Torkig vagyok mán veletek! — mondta bosszúsan Grigorij, és szappanhabot vert a pamaccsal.

Mivel egyáltalán nem mozdulhatott ki a házból, sokat bíbelődött a gyerekekkel. Elbeszélgetett velük mindenről, csak Natalja nevének említését kerülte. De Poljuska egyszer hozzásimult és megkérdezte:

— Mondd, apám, hát édesanyám mán sosem jön haza?

— Nem, aranyos, onnét nem járnak haza.

— Hunnét? A temetőbűl?

— Szóval a halottak nem járnak haza...

— Hát ű teljesen meghalt?

— Persze hogy teljesen. Másképp nem lehet meghalni...

— Én meg azt hittem, hogy egyszer majd visszavágyik hozzánk, oszt hazajön... — suttogta alig hallhatóan Poljuska.

— Ne gondolj rá, drágám, nem kell... rágondolni — mondta tompán Grigorij.

— Mán hogyne gondolnék rá?!... Hát még látogatóba se járnak haza? Nem?

— Nem. Na menj, játssz Misatkával. — Grigorij elfordult. Úgy látszik, a betegség ellankasztotta akaratát, szeméből kibuggyant a könny. Hogy elrejtse könnyeit a gyermekek elől, sokáig állt az ablaknál, és hozzászorította az arcát.

A gyermekekkel nem szeretett a háborúról beszélni, pedig Misatkát éppen a háború érdekelte a legeslegjobban. Folyton kérdésekkel zaklatta apját: hogy is fest az a csata, milyenek a vörösök, mivel és egyáltalán miért ölik meg őket. Grigorij elkomorodott, és bosszúsan ráförmedt:

— Ejnye, hát ez örökké csak egyet hajt, mint a talyigás! Mit akarsz folyton avval a háborúval? Inkább arrúl beszéljünk, hogy fogunk majd horoggal halat a nyáron. Csináljak horgot? Mihelyt kijárok az udvarra, azonnal sodrok néked lúszőrbűl horogzsinórt!

Valami belső szégyent érzett, valahányszor Misatka szóba hozta a háborút; ezekre az egyszerű, sőt gyermekien együgyű kérdésekre sehogy sem tudott kereken megfelelni. Vajon miért nem tudott? Talán azért nem, mert önmagának sem adott világos választ ezekre a kérdésekre. Csakhogy Misatkát nem lehetett ám olyan könnyen lerázni: ideig-óráig látszólagos figyelemmel hallgatta apjának a nyári halászásra vonatkozó tervezgetését, aztán hirtelen megkérdezte:

— Hát te öltél-e embert a háborúba, apám?

— Hagyj mán békébe, te kullancs!

— Mondd, csakugyan olyan borzasztó embereket ölni? Folyik belőlük a vér, ha ölik őket? Sok vérök elfolyik? Több, mint mikor tyúkot vágnak le, vagy birkát?

— Megmondtam mán, hogy ne nyaggass ilyesmivel!

Misatka egy pillanatra elhallgatott, aztán töprengve megszólalt:

— Láttam a múltkor, hogy ölt meg nagyapám egy juhot. Nem féltem egy cseppet sem... csak icipicikét, de máskülönben semmi az egész!

— Kergesd el mán magadtúl! — kiáltott fel bosszúsan Iljinyicsna. — Meglásd, nagy hóhér lesz ebből a kölyökből! Mán most is valóságos börtöntöltelék! Örökké csak azt hallja tűle az ember, hogy így a háború, meg úgy a háború! Egyébről mán beszélni se tud a taknyos!... Hát szabad-e folyton arrúl az — urambocsá! — átkozott háborúról fecsegni, kisfiam? Gyere ide! Nesze, itt egy kis palacsinta! Osztán hallgass mán, legalább egy darabig!

De a háború napról napra eszükbe juttatta magát. Grigorijhoz eljöttek látogatóba a frontról hazatért kozákok. Elmondták, hogyan verte meg Bugyonnij lovassága Skurót és Mamontovot; milyen kudarcot vallottak a kozákok az Orjol alatti csatákban; hogyan kezdődött meg a visszavonulás valamennyi fronton. A gribanovkai és kardajili csatában ismét két tatarszki vesztette életét. Geraszim Ahvatkint sebesülten szállították haza. Dmitrij Goloscsekov tífuszban halt meg. Grigorij emlékezetében sorra vette: hány kozákot is vesztett a falu a két háború alatt. Kiderült, hogy nincs Tatarszkban egyetlen porta sem, ahol ne gyászolnának valakit.

Grigorij még ki sem járt a házból, a községi atamán máris hozta a járási atamán parancsát: értesíteni kell Melehov hadnagyot, hogy újravizsgálás végett haladéktalanul jelenjék meg az orvosi bizottság előtt.

— Írd meg neki, hogy mihint megtanulok járni, magamtúl is jelentkezek. Nem kell éngem figyelmeztetni! — mondta paprikásan Grigorij.

A front mind közelebb tolódott a Donhoz. A faluban ismét menekülést rebesgettek. A piacon nemsokára kihirdették a körzeti atamán parancsát, amely visszavonulásra kötelezett minden felnőtt kozákot.

Pantyelej Prokofjevics tüstént hazament a gyűlésről. Elmondta Grigorijnak, milyen parancsot kaptak.

— Mit csináljunk? — kérdezte.

Grigorij csak vállat vont:

— Mit csinálnánk? Menekülni kell. Parancs nélkül is mindenki szedi mán a sátorfáját!

— Rúlad meg rúllunk kérdem: velünk tartasz-e, vagy hogy lesz?

— Nem mehetünk együtt. Két nap múlva benyargalok a városba, megtudakolom, milyen csapatok vonulnak majd át Vesenszkaján, oszt csatlakozok valamékhe. Neked a menekülőkkel kell tartanod. Vagy tán valami csapatba akarsz beállni?

— Ott egye meg a fene! — rémült meg Pantyelej Prokofjevics. — Majd az öreg Beszhlebnovval tartunk; a minap úgyis hívott, hogy csapatostul induljunk útnak. Békességes ember az öreg, a lova meg tüzes paripa, összefogjuk a miénkkel, oszt köd előttünk, köd utánunk! Az én kancám is úgy meghízott, szinte reng a hája. Kövérre zabálta magát a nyavalyás, olyan szilaj lett, hogy majd lerúgja a csillagot is!

— Akkor csak együtt induljatok útnak — hagyta rá készségesen Grigorij. — Egyelőre azt beszéljük meg, merrefelé mentek, mert lehet, hogy majd az én utam is arra vezet.

Grigorij elővette táskájából Dél-Oroszország térképét, részletesen elmagyarázta apjának, milyen falvakon keresztül kell visszavonulniok. Már éppen fel akarta írni a falvak nevét egy darab papírra. Az öreg mindvégig figyelmesen nézegette a térképet, de mégis közbeszólt:

— Hagyjad. Ne írj semmit. Persze, te többet értesz az ilyesmihe, mint én; a térkép csakugyan komoly dolog: nem hazudik, megmutatja az egyenes utat. De minek ragaszkodjak én ehhe az útho, ha egyszer nem felel meg?! Azt mondod, legelőször is Karginszkaján át kell menni. Tudom: Karginszkaján át sokkal egyenesebb. Csakhogy nekem itt is vargabetűt kell csinálnom.

— Mán mér kéne vargabetűt csinálni?

— Azért, mert az onokahúgom Latisevbe lakik. Magunknak élelmet, a lovaknak takarmányt szerzek nála. Másutt, idegen helyen pedig a magamét kell fogyasztani. Azután: azt mondod, hogy a térkép szerint Asztahovo falva felé kéne hajtani. Én pedig mégis Malahovszkijnak tartok, mert ott is lakik egy tá-

voli rokonom meg egy katonacimborám. Ott is kímélhetem a magam szénáját, a másét étethetem a lúval. Ne felejtsd el, hogy nem vihet az ember egész boglyával, idegen tájon pedig pénzér se vehet, nemhogy szépszóra kapna.

— Hát a Donon túl nincsenek rokonok? — kérdezte csípősen Grigorij.

— De vannak ott is!

— Hát akkor mér nem látogatod meg azokat is?

— Ne fecsegj szamárságokat! — fortyant fel Pantyelej Prokofjevics. — Beszélj értelmesen, és ne tréfálgass! Te is jókor bolondozol! De nagyokos lettél!

— Semmi szükség sincs arra, hogy sorra látogasd a rokonságot. A visszavonulás — visszavonulás, nem pedig farsang! Nem arra való, hogy egyik rokontúl a másikho kocsikázzon az ember.

— Ne parancsolgass nekem! Magam is tudom, merre kell menni!

— Hát ha tudod, eredj, amerre jól esik!

— Nem is a te térképeidhe tartom ám magam! Egyenesen csak a szarka repül. Biztosan hallottad te is! Nem csámborgok én összevissza a fenébe, ahun telente tán még út sem igen van. Tán meghibbantál, hogy ilyen zagyvaságokat locsogsz? És még ilyen ember vezetett divíziót!

Grigorij még sokáig civódott az öreggel. Később tüzetesen átgondolt mindent, és be kellett látnia, hogy apja szavában sok igazság van.

— Ne mérgelődj, apám — mondta békülékenyen —, nem akarom rád tukmálni az én útitervemet. Hajts, amerre akarsz. A Donyecen túl majd igyekszek megkeresni benneteket.

— Na látod, ezt mán elébb is mondhattad vóna! — derült fel Pantyelej Prokofjevics. — De te csak mindenféle tervekkel, útirányokkal zaklatsz, oszt nem érted meg, hogy szép, szép az a terv, de ha az ember nem ád takarmányt a lúnak, nem mehet semerre.

Pantyelej Prokofjevics már Grigorij betegsége alatt felkészült a menekülésre: különös gonddal etette-itatta a kancát, megreparálta a szánt, új posztócsizmát ványoltatott, saját kezűleg megtalpalta bőrrel, hogy hóban-sárban se nyirkosodjék át. Idejekorán megtöltött néhány zsákot szemenszedett zabbal. Még a visszavonulásra is úgy készült fel, mint vérbeli gazda: min-

dent jövőbelátóan elkészített, amire csak szükség lehetett a nagy úton. Fejsze, kézifűrész, véső, csizmadiaszerszám, fonál, tartaléktalp, szög, kalapács, szíjköteg, zsineg, egy darab szurok már mind-mind az utolsó patkóig és patkószögig be volt göngyölve egy ponyvába, hogy bármelyik pillanatban feldobhassa a szánra. Még a kézimérleget is elővette. Mikor Iljinyicsna megkérdezte, mit akar az úton azzal a kézimérleggel, szemrehányóan mondta:

— Ej, asszony, mentül jobban vénülsz, annál butább leszel. Ilyen egyszerű dolog nyitját se tudod megtanálni? Mi lesz, ha útközben szénát vagy töreket kell venni mázsára? Hát nem rőffel mérik a takarmányt!

— Mintha ott nem vóna mázsa? — jegyezte meg csodálkozva Iljinyicsna.

— Honnét tudod, van-e vagy nincs, vagy ha van, milyen? — fortyant fel Pantyelej Prokofjevics. — Úgylehet: ott minden mázsa hamis, hogy becsaphassák a magunkszőrűeket. Úgybizony! Ismerjük, micsoda népség lakik arrafelé! Egy pud árát kell készpénzbe fizetni, osztán csak harminc fontot adnak érte. Hogy tűrhetném hát, hogy minden pihenőnél ennyire megrövidítsenek?! Akkor mán inkább magammal cipelem a saját mérlegemet. Az biztosan az én javamra billen! Tik meglesztek itthon mérleg nélkül is! Mi a fenének az nektek? Ha jönnek a csapatok, nem nagyon méricskélik a szénát, hanem méretlen viszik!... Csak győzzed a furmányos szekerekre rakni! Ismerem én ezeket a suta ördögöket, akár a rosszpénzt!

Pantyelej Prokofjevics eleinte még a kisszekeret is szánra akarta tenni, hogy tavasszal ne költsön potyára pénzt, és mégis saját szekerén utazhasson. De aztán meggondolta magát, letett erről a kockázatos szándékáról.

Készülődni kezdett Grigorij is. Megtisztította mauserját, orosz puskáját, rendbehozta hűséges szablyáját. Felgyógyulása után egy hétre kiment a házból, hogy megnézze paripáját. Amikor ragyogó szőrű, kigömbölyödött tomporára tekintett, meggyőződött arról, hogy az öreg nemcsak a maga kancáját abrakolta bőkezűen. Üggyel-bajjal felült a ficánkoló csődörre, derekasan meglovagolta, hogy el ne puhuljon a lova. Hazatértében úgy látta — vagy talán csak úgy tetszett — mintha fehér zsebkendővel integetett volna valaki Asztahovék háza ablakából...

A tatarszkiak a gyűlésen úgy döntöttek, hogy az egész falu felkerekedik. Az asszonyok két nap, két éjjel sütötték-főzték a férfiaknak a mindenféle útravaló elemózsiát. Az indulás idejét december 12-re tűzték ki. Pantyelej Prokofjevics már előző este szánra rakta a szénát, zabot, reggel pedig, mihelyt pitymallott, felöltötte a bundát, körülkötötte, aztán széles övébe dugta béléstelen bőrkesztyűjét, elmondott egy fohászt, és búcsút vett a családtól.

Az óriási szekérkaraván már nemsokára el is indult a faluból. Lassan kúszott felfelé a domboldalon. A dűlőre kitóduló asszonyok kendővel integettek a távozók után. Azután végigsepert a sztyeppen a talajmenti szél, és a kavargó hó sűrű fátylán keresztül nem lehetett többé látni sem a lassan felfelé kapaszkodó fogatokat, sem a mellettük lépkedő kozákokat.

Grigorij — mielőtt Vesenszkajába indult volna — meglátogatta Akszinyát. Este ment át hozzá, mikor már faluszerte kivilágosodtak az ablakok. Akszinya font. Anyikuska özvegye mellette ült, botost kötött, és valamit mesélt. Mikor meglátta, hogy idegen is van a házban, röviden odaszólt Akszinyának:

— Gyere ki egy percre. Dolgom van veled.

A pitvarban az asszony vállára tette kezét.

— Velem jössz? — kérdezte a visszavonulásra célozva.

Akszinya sokáig hallgatott. Jól megrágta a választ, aztán halkan mondta:

— Hát a gazdasággal, a házzal mi lesz?

— Itt hagyod. Majd csak ügyel rá valaki. Menni kell.

— Mikor?

— Hónap érted jövök.

Akszinya a sötétben mosolyogva mondta:

— Emlékszel rá, egyszer régen azt mondtam, hogy veled megyek akár a világ végére is?! Most is azt mondom. Híven szeretlek, Grigorij! Nem nézek se Istent, se embert — megyek! Mikorra várjalak?

— Hónap estére. Cókmókot ne hozz magaddal. Csak ruhát meg ennivalót csomagolj. De abból aztán minél többet! Na, egyelőre Isten áldjon!

— Isten veled. De azér visszajöhetnél. Anyikuskáné nemsoká elmegy. Réges-rég nem láttalak... Drága Grisenykám! Mán azt hittem, hogy... Nem! Meg se merem mondani.

— Nem jöhetek vissza. Veskibe kell lovagolni. Isten áldjon! Hónapra várj!

Grigorij kilépett a pitvarból, már a kisajtóig ért, de Akszinya még mindig a pitvarban állt, mosolygott, és tenyerével dörzsölte lángoló orcáját.

Vesenszkajában megkezdődött a körzeti intézmények és a hadbiztosi raktárak kiürítése. Grigorij a körzeti atamán hivatalában érdeklődött a front helyzetéről. A segédtiszti tisztséget betöltő fiatal zászlós készséggel magyarázott:

— A vörösök elérték Alekszejevszkaja várost. Egyelőre nem tudjuk, milyen csapatok vonulnak majd át Vesenszkaján, sőt azt sem tudjuk, hogy vonulnak-e errefelé egyáltalán... Maga is látja: senki sem tud semmit, mindenki csak az irháját igyekszik menteni... Azt javasolnám, hogy most ne keresgesse a csapatát, hanem lovagoljon Millerovóba, ott még leghamarabb megtudja, hol tartózkodik az a csapategység. A maga ezrede mindenesetre vasútvonal mentén halad... Hogy feltartóztatjuk-e az ellenséget a Donnál? Nem hiszem. Vesenszkaját minden bizonnyal harc nélkül adjuk fel.

Grigorij késő éjjel tért haza. Iljinyicsna vacsorát főzött.

— Itt járt a Prohorod — mondta. — Ahogy elindultál, egy órával később beállított. Azt ígérte, hogy még eljön. De nem jelentkezik.

Grigorij felvidult. Sebtében megvacsorázott, és Prohorhoz indult. Prohor bús mosollyal fogadta Grigorijt:

— Mán azt hittem, hogy mingyán ott Veskibe megléptél.

— Hát téged mi szél fútt erre? — kérdezte Grigorij, és nevetve veregette meg hűséges legénye vállát.

— Világos dolog: az, amék a front felől fú!

— Megugrottál?

— Hogy mondhatsz ilyet, az Isten áldjon meg?! Épp egy ilyen szilaj harcos szökne meg, mint én? Törvényesen jöttem haza, nem akartam *nélküled* indulni melegebb tájakra. Együtt vótunk a jóban, hát legyünk együtt a rosszba is. Csehül állunk, tudod-e?!

— Tudom. Mondd csak el, hogy engedtek el a csapattúl.

— Hosszú história vóna... Később majd elmagyarázom... — felelte Prohor kitérően, és még jobban elkomorodott.

— Hun van az ezred?
— Tudja a fene, hogy most éppen hun van.
— Hát mikor indultál el onnét?
— Két héttel ezelőtt.
— Hun tőtötted az időt azóta?
— Furcsa ember vagy! Bizonyisten! — mondta elégedetlenül Prohor, és feleségére sandított. — Folyton csak azt kérded: hun, hogy, mikor meg minek. Ott vótam, ahun vótam, hát nem mindegy az?! Megmondtam, hogy mindent elmagyarázok, hát majd el is magyarázok. Hé, asszony, van egy kis pájinkád? Kortyintani kell egy keveset, ha látogatásával megtisztel bennünket a parancsnok. Szóval van vagy nincs? Nincs? Na, akkor szaladj, keríts akár a főd alól is! De egyik lábod ott, a másik meg itt. Mióta nincs itthon az urad, elszoktál a katonás fegyelemtől! Csak lődörög itt elébb-hátrább!
— Mit mérgelődsz? — kérdezte mosolyogva Prohor felesége. — Csak ne nagyon kiabálj rám. Nem te vagy az úr a háznál, hisz esztendőbe csak két napot szoktál itthun tőteni.
— Énrám mindenki rám kiabál, de én kire óbégassak terajtad kívül?! Várd meg, míg tábornok leszek, akkor majd másokra lármázok, de addig csak tűrjed; szedd magadra szaporán a hadfelszerelésedet, oszt szaladj pájinkáér!
Miután az asszony felöltözött és elment, Prohor szemrehányóan tekintett Grigorijra.
— Hát nem tudod felérni ésszel, Pantyelejevics, hogy nem mondhatok el mindent az asszony füle hallatára. Mit nyaggatsz annyira, hogy s mint vót? Na, hát te felgyógyultál?
— Fel; de inkább csak te beszélj magadrúl. Mit titkolózol, nyavalyás... Nyögd ki mán, micsoda csínyt követtél el? Mégis megszöktél?
— Rosszabb vót ez, mint a szökés... Nem sokkal azután, hogy téged betegen hazaszállítottalak, visszamentem a csapatomho. A századba, a harmadik szakaszba komandéroztak. Mintha olyan nagyon kedvelném a csetepatét! Kétszer indultam rohamra, harmadszor már így morfondíroztam: „Itt osztán mihamar fűbe haraphatok. Tanálni kell valami kibúvót, különben halál fia vagy, Prosa! Úgy lepuffantanak, mint a pinty!" Bosszúságomra, éppen olyan parázs harc tört ki, úgy szorongattak bennünket, hogy még lélegzethez se jutottunk! Valahányszor áttörtek valahun, mindig minket löktek oda, ha valamék

csapat nem állta meg a sarat, megint csak a mi ezredünket rán-cigálták oda is. A századból egy hét alatt tizenegy kozák kötözött a másvilágra! Úgy elbúsultam, hogy a nagy bánattól még a tetű is megtermett a hajam közt. — Prohor rágyújtott, oda-nyújtotta a dohányzacskót Grigorijnak, és ráérősen folytatta: — Egyszer Liszkinél járőrbe küldtek. Hárman indultunk útnak. Ügetésbe haladtunk egy dombon. Nézegettünk jobbra-balra, egy-szer csak látjuk, hogy egy árokból kimászik egy veres, feltartja a kezét. Odanyargaltunk hozzá. Mán messziről kiabált: „Cim-borák, kozákok! Én jó barát vagyok! Ne koncoljatok fel, épp át akarok pártolni tihozzátok." Úgy látszik, az ördög incselkedett velem: dühbe gurultam, odaugrottam hozzá és ráripakodtam: „Az anyád ne sirasson — mondok —, minek adod meg magad, ha egyszer vállaltad a harcot? Piszok dög! Nem látod, hogy úgyis alig bírjuk mán tartani a frontot? Te pedig megadod magad, erősíteni akarsz bennünket?" Avval lehajoltam a nyeregből, oszt a kardhüvellyel betyárosan ráhúztam a hátára. A másik két ko-zák, aki velem vót, szintén ugyancsak magyarázott neki: „Mi értelme van annak, hogy így harcoljon az ember, így vergődjön, forgolódjon ebbe a kutyaszorítóba? Ha jobban megnyomnátok a gombot — hamar vége lenne az egész háborúnak!" A fene tudta, hogy tiszt az a szökevény! Pedig éppen a vót az átkozott! Amikor hirtelen mérgemben végigvágtam rajta a kardom hü-velyével, elsápadt, és csendesen azt mondta: „Én tiszt vagyok! Ne merjetek bántani! Régen a huszároknál szógáltam. Csak a mozgósítással kerültem a veresekhe. Vezessetek a parancsnoko-tok elé, ott majd mindent elmagyarázok." Azt mondjuk neki: „Ide az igazolványt!" De a tiszt nagy kevélyen csak annyit fe-lelt: „Veletek szóba sem állok, vezessetek rögtön a parancsno-kotokho!"

— Hát mér nem akartál errűl a feleséged előtt beszélni? — szakította félbe meglepetten Grigorij.

— Arra még nem került rá a sor, amirűl űelőtte nem akar-tam beszélni. Ne vágjá közbe, kérlek! El is határoztuk, hogy be-kísérjük a századho! De kár vót!... Ha ott egy álltó helyébe megöltük vóna, avval vége is lett vóna a dolognak. De mink bekísértük annak rendje-módja szerint. Másnap csak látjuk, hogy századparancsnokká nevezik ki az illetőt. Tyű, az áldóját! Akkor kezdődött csak a nemulass! Kis idő múlva hívat, oszt azt kérdi: „Hát így harcolsz az egységes és oszthatatlan Oroszországért?

Emlékszel rá, te gazember?" Ötöltem-hatoltam, de ű irgalmatlanul az órom alá dörzsölt mindent. Amikor azt emlegette, hogy rákorcoltam a kard hüvelyével. csak úgy reszketett dühébe az egész ember. „Tudod-e — azt mondja —, hogy én huszárkapitány és nemesember vagyok, mégis meg mertél ütni, te utolsó pernahajder?!" Hívat egyszer, hívat másodszor, menndörög rám kegyetlenül. A szakaszparancsnokkal scron kívül is állandóan őrségbe meg előőrsbe küldetett. Úgy zúdították a nyakamba a sok tennivalót, mint vékábul a borsót. Szóval kiszipolyozta a csontombúl a velőt az a piszok! Ugyanúgy macerálta, zaklatta a másik kettőt is, aki velem vót járőrbe, amikor űtet elfogtuk. A fiúk tűrték, tűrték egy darabig. Azután félrehívott valamelyik, és azt mondja: „Tegyük el láb alól, különben nem hagy bennünket élni!" Gondolkoztam a dógon. Úgy határoztam, hogy mindent elmondok az ezredparancsnoknak; de a gyilkosságra nem tudtam rászánni magam. Mikor foglyul ejtettük, szívesen főbe kólintottam vóna, de később valahogy nem tudtam rá kezet emelni... Ha a feleségem csirkét vág, mindig behunyom a szemem, itt meg embert kellett vóna megölni...

— Mégiscsak végeztetek vele? — szakította félbe ismét Grigorij.

— Várj egy kicsit, mindent megtudsz. Na, szóval panaszt tettem az ezredparancsnoknál — sikerült bejutni hozzá —, de az csak nevetett: „Nincs jogod a panaszra, Zikov, ha egyszer te magad ütötted meg űtet. Jól teszi, ha ráncba szedi a századot! Derék tiszt, érti a dógát!" Szóval: nem értem el semmit. „Akaszd a nyakadba ezt a derék tisztet feszület helyett — gondoltam magamba — de annyi biztos, hogy én nem szógálok vele egy századba!" Megkértem, vezényeljenek át egy másik századba. Abból se lett semmi: nem vezényeltek át. Ekkor arra gondoltam, hogy meglógok a csapattúl. De hogy lógjak meg? Egyheti pihenőre nem messzire a front mögé tolták a csapatot. Megint elkezdett velem incselkedni az ördög... Azt gondoltam magamba: okvetlen szert kell tenni valahogy egy kis vacak tripperre, máskülönben nem szabadulok. Akkor majd ispotályba kerülök, nemsokára meg úgyis megkezdődik a visszavonulás. Mert mán olyanformán festett a dolog. És — amit még világéletembe se csináltam — nyakra-főre koslattam a fehérnép után, nézegettem, melyik látszik a leggyanúsabbnak. De hát nem lehet azt kitanálni. Egyiknek sincs a homlokára írva, hogy be-

teg... Most légy okos, Domokos! — Prohor elkeseredetten köpött egyet, és fülelt: nem jön-e a felesége.

Grigorij elfödte száját tenyerével, hogy elrejtse mosolyát. Nevetéstől csillogó, hunyorgó szemmel kérdezte:

— Sikerült szerezni?

Prohor könnyezve tekintett rá. Ernyedt és nyugodt volt a szeme, akár az utolsó napjait tengető öreg kutyáé. Rövid hallgatás után folytatta:

— Azt hiszed, olyan könnyű arra szert tenni? Mikor nem kéne, még a szél is ráfújja az emberre, de ha szántszándékkal keresi, hát csak azért sem sikeredik az Istennek se.

Grigorij félig elfordult, és hangtalanul nevetett, aztán elvette tenyerét a szája elől. és a kacagástól fuldokló hangon kérdezte:

— Szereztél vagy sem? Ne kínozz, az Isten áldjon meg!

— Neked persze... nevetség... — szólt sértődötten Prohor. — Pedig csak a bolond kacag a más kárán, én legalább úgy gondolom.

— Én nem nevetek... Hogy vót tovább?

— Azután a házigazda jánya körül hűtöttem a levet. Negyven éves jány lehetett, vagy csak alig fiatalabb. Az arca csupa merő bibircsók, az egész nőszemély olyan fertelmesen pocsék, hogy Isten őrizzen meg tűlle mindenkit! A szomszédok azt pusmogták, hogy a múltkorába sűrűn az orvosho járt. „Na — gondoltam — ettűl okvetlen megkapom!" Úgy iregtem-forogtam körülötte, akár a fiatal kokas a jérce körül, felfújtam a begyemet, kotyogtam a fülébe mindenféle gyönyörű szavakat... Magam se tudom, hunnét jött a nyelvemre az a sok szép szó! — Prohor restelkedve elmosolyodott, sőt, mintha kissé félénkítette volna a visszaemlékezés. — Azt ígértem, hogy feleségül veszem, és minden egyéb szélhámosságokat összefecsegtem... Sikerült is megpuhítani, sőt mán majdnem elkövettük a bűnt, amikor hirtelen ríva fakadt a jány. Vigasztaltam mindenféleképpen. „Biztosan beteg vagy. no de sebaj, még jobb is így." Éjszaka történt a dolog. Attul féltem, hogy erre a lármára mingyán bejön valaki a pévásszínbe, mert ott vótunk. „Ne bőgj, az ég áldjon meg! Akkor se félj, ha beteg vagy. Annyira szeretlek, hogy teérted mindent vállalok." Azt mondja: „Drága Prosenykám! Nincs nekem kutyabajom sem. Tisztességes jány vagyok én, csak azér rívok, mer félek." Alighogy ezt mondta — hidd el,

Grigorij Pantyelejevics —, kiütött rajtam a hideg veríték! „Jézusmária! — gondoltam magamba. — Na, jól beleválasztottam! Még csak ez hiányzott!" Dühömbe még a hangom is megváltozott: „Hát akkor minek szaladgáltál az orvosho, nyavalyás? — kérdeztem tűlle. — Minek csaptad be az embereket?" — „Azér szaladgáltam — azt mondja —, mer kenőcsöt vettem tűlle, hogy tisztítsa az arcomat." Fejemhe kaptam azonnal, oszt azt mondtam neki: „Kelj fel, takarodj a szemem elől, de rögtön; hogy a nyavalya törne ki, te utálatos béka! Nem kellesz, ha tisztességes vagy, nem is veszlek el!" Prohor még nagyobb elkeseredéssel sercintett egyet, és kelletlenül folytatta: — Szóval minden fáradság kárba veszett. Bementem a házba, vettem a cókmókomat, és még akkor éjszaka másik szállásra kőtöztem át. Később a fiúk komendáltak egy özvegyet. Attúl osztán megkaptam, amire szükségem vót. Most mán nem köntörfalaztam annyit, megkérdeztem kereken: „Beteg vagy?" — „Hát van egy kis tripperem..." — „Rendbe van, hisz nem is pudszámra kell nekem belőle!" Egy húszas Kerenszkij-bankóval háláltam meg, amér segített rajtam. Másnap eldicsekedtem a szerzeményemmel, be is kerültem az ispotályba, onnét pedig egyenest hazajöttem.

— Lú nélkül jöttél?

— Dehogyis! Lúval meg teljes hadifelszereléssel! A lovamat az ispotályba küldték utánam a cimborák. De hát nem ez a bibi; adj tanácsot, mit füllentsek az asszonynak. Vagy tán jobb lenne, ha hozzátok mennék hálni, hogy ki ne süljön a disznóság.

— Fészkes fenét! Aludj itthun. Mondd azt, hogy megsebesültél. Kötszered van?

— Van egy kis csomaggal.

— Na, akkor láss hozzá!

— Úgysem hiszi el — mondta bágyadtan Prohor, de mégis felállt. Turkált egy darabig a táskájában, aztán bement a nagyszobába, és halkan kiszólt: — Ha megjön, tartsd szóval, én pedig iparkodok!

Grigorij cigarettát sodorva fontolgatta az utazás tervét. „Egy szekérbe fogjuk a lovainkat, és kettős fogaton indulunk útnak — döntött magában. — Este kell felkerekedni: ne lássák a mieink, hogy Akszjutkát is magammal viszem. Különben hát úgyis megtudják..."

— Nem mondtam el végig, mi történt a századparancsnokkal.

— Prohor sántikálva jött ki a nagyházból, és leült az asztal mellé. — Mikor kórházba kerültem, harmadnapra megölték a cimborák.

— Csakugyan?

— Bizonyisten! Harc közben golyót eresztettek bele, avval vége lett a dolognak. Kiderült, hogy hiába szereztem ezt a bajt. Ez bosszant a legjobban!

— Nem tanálták meg a bűnöst? — kérdezte szórakozottan Grigorij. Teljesen elfoglalták a küszöbön álló utazásával kapcsolatos gondolatok.

— Nem értek rá keresni sem! Olyan takarodás kezdődött a fronton, hogy nem sokat törődtek vele. De hun tekereg az az asszony? Még pípet kapok itt a nagy szomjúságtól. Mikor akarsz indulni?

— Hónap.

— Ne várjunk még egy napocskát?

— Ugyan minek?

— Legalább hadd rázzam le magamrúl a tetveket. Csepp kedvem sincs megkocsikáztatni űket.

— Majd az úton lerázhatod. Komoly a helyzet. Nem várhatunk. A veresek mán csak kétnapi járásra vannak Veskitül.

— Reggel indulunk?

— Nem; majd csak estefelé. Csak legalább Karginszkajáig jussunk el. Ott majd meghálunk.

— De hátha elcsípnek bennünket a veresek?

— Résen kell lenni szüntelen! Én... tudod... szóval... Magammal viszem Akszinya Asztahovát is. Nincs kifogásod ellene?

— Bánom is én! Felőlem akár két Akszinyát is hozhatsz! Csak a lovaknak lesz egy kicsit nehéz.

— Nem nagy teher az!

— Nagyon alkalmatlan ám nőszemélyekkel utazni. Mi a nyavalyát akarsz vele? Ha ketten lennénk, nem látnánk szükséget sosem! — Prohor nagyot sóhajtott, aztán félretekintett és folytatta: — Szinte tudtam, hogy magaddal cipeled. Örökké szoknyára vadászol!... Ej, ej, Grigorij Pantyelejevics, fenemód kívánkozik a hátadra az ostor. Csak úgy rí utánad!

— Semmi közöd hozzá — válaszolta Grigorij. — Ne fecsegj rúlla a feleségednek se!

— Hát azelőtt tán fecsegtem?! Több becsület lehetne benned! Hát a házat kire hagyja Akszinya?

A pitvarban léptek hallatszottak. Bejött a gazdasszony. Szürke gyapjúkendőjén hó csillogott.

— Hóvihar van? — kérdezte Prohor, és elővett a kredencből két kis poharat. — Hoztál valamit?

A pirospozsgás menyecske előhúzott kendője öbléből két megizzadt palackot, és az asztalra tette.

— Na, olajozzuk meg egy kicsit a torkunkat! — szólt felélénkülve Prohor. Megszagolta a pálinkát, és illatáról rögtön megállapította: — Elsőrendű! Tyű, de méregerős ez a papramorgó!

Grigorij ivott két kis pohárral, aztán fáradtságot emlegetve hazaindult.

26

— Na, vége a háborúnak! Akkorát löktek rajtunk a veresek, hogy most mán egészen a tengerig curikkolunk, míg csak a sós vízbe nem ér a hátuljunk — mondta Prohor, mikor felkapaszkodtak a hegyre.

Odalent kék párába takarózva feküdt Tatarszk falva. A látóhatár havas, rózsaszínű szegélyén éppen lemenőben volt a nap. A szántalpak alatt porcogósan csikorgott a hó. A lovak lépésben cammogtak. A kétlovas szán kasfarában, háttal a két nyeregnek dőlve, könyökére támaszkodva hevert Grigorij. Mellette Akszinya ült. Vidraprémmel beszegett doni bundába burkolózott. A fehér, bolyhos kendő alatt boldogan ragyogott, szinte szikrázott fekete szeme. Grigorij olykor-olykor rápillantott. Látta az asszony fagycsípte, halványpiros arcát, sűrű fekete szemöldökét és a fölfelé hajló zúzmarás pillák alatt kékesen csillogó szemefehérjét. Akszinya élénk kíváncsisággal nézegette a hóbuckák borította sík mezőt, a fényesre dörzsölt utat, a ködbe vesző, messzi láthatárt. Minden új és szokatlan volt, mert sohasem járt el hazulról máshová; minden magára vonta figyelmét. De néha, amikor pilláján érezte a dér kellemesen csípő hidegét, lesütötte szemét, és mosolyogva gondolt arra, hogy milyen váratlanul és furcsán vált valóra régi álma: együtt utazik Grigorijjal valahová, minél messzebb Tatarszktól, attól az átkozott tájtól, ahol oly sokat szenvedett, ahol fél életen át kínlódott a sohasem szívelt férjjel, ahol számára minden csak csillapíthatatlanul fájó, nyomasztó emlékkel volt tele. El-elmosolyodott, mert

egész testével érezte Grigorij jelenlétét. Most már nem gondolt arra, hogy milyen áron szerezte meg ezt a boldogságot, nem gondolt a jövőre sem, amelyet ugyanolyan sötét ködfátyol födött, mint a messziségbe csábító, pusztai láthatárt.

Prohor véletlenül hátratekintett. Észrevette a remegő mosolyt Akszinya duzzadt, piros ajkán, és bosszúsan kérdezte:

— Mit vigyorogsz? Olyan vagy, akár egy menyasszony! Örülsz, hogy világgá mehetsz hazulról?

— Te tán azt hitted, hogy nem örülök? — felelte Akszinya csengő hangon.

— Van is minek örülni, mondhatom... Buta liba! Még senki sem tudja, mi lesz a vége ennek a kiruccanásnak, te se röhögj előre, ne mutogasd a fogad!

— Az én sorsom úgyse fordulhat rosszabbra.

— Okádhatnék, ha csak rátok nézek is... — Prohor dühösen rácsapott az ostorral a két lóra.

— Akkor fordulj el, dugd a torkodra az ujjod! — ajánlotta nevetve Akszinya.

— Megint hülyeségeket fecsegsz! Szóval szüntelen a torkomra dugdossam az ujjom, úgy menjek a tengerig? Ezt is jól kilelted!

— Hát osztán mér vett elő olyan hirtelen az ökrendezés?

— Még kérded? Hát az urad hun van? Összeszűrted a levet egy idegen férfival, és mentek, amerre láttok! Mi lesz, ha Sztyepan most éppen hazaérkezik a faluba?

— Tudod mit, Prosa? Ne üsd bele az órod a mi ügyeinkbe — kérte Akszinya —, különben nem lesz szerencséd.

— Dehogyis ütöm bele az órom a dógaitokba. Törődjön veletek a fene! De hát csak megmondhatom a véleményemet? Vagy tán kocsisnak vettetek magatok mellé, oszt nekem csak a lúval szabad társalogni? Ezt is jól kitanáltad! Akár megharagszol, Akszinya, akár nem, el kéne verni téged egy husánggal, mint a kétfenekű dobot, de úgy, hogy jajgatni se bírj. Ami a szerencsét illeti, ne ijesztgess éngem, mert én magammal hordom a szerencsémet. Csak hát ez olyan furcsa szerencse, hogy lármázni ugyan nem lármázik, mégsem hagy nyugodtan aludni. Gyű te, a nyavalya törjön ki benneteket! Mindig csak lépésbe szeretnétek cammogni, lusta dögök!

Grigorij mosolyogva hallgatta a vitát, aztán békítően mondta mindkettőjüknek:

— Ne veszekedjetek mingyán az első percekbe! Hosszú az út, még ráértek bőven! Minek kötekedsz vele, Prohor?

— Azér kötekedek — felelte keserűen Prohor —, hogy ne feleseljen nekem, mert én most úgy gondolom, hogy nincs a világon rosszabb a vászoncselédnél! Olyan az, mint a csalánmag... Rosszul tette az Isten, hogy asszonyt teremtett! Én bizony mind egy szálig kiirtanám ezeket a kártékony boszorkányokat, hogy írmagjok se maradjon! Annyira dühös vagyok most rájok! Mit nevetsz? Csak a bolond kacag a más baján! Fogd meg ezt a gyeplűt, leszállok egy kicsit.

Prohor sokáig gyalogolt a hóban, aztán visszaült a szánra, de többet nem szólt egy szót sem.

Karginszkajában szálltak meg éjszakára. Másnap megreggeliztek, ismét útnak indultak, és estig hatvan versztát hagytak maguk mögött.

Menekülők óriási szekérkaravánjai húzódtak dél felé. Minél inkább távolodott Grigorij a vesenszkajai járás határától, annál nehezebben talált éjjeli szállást. Morozovszkaja környékén felbukkantak az első kozák katonai egységek. Itt is, ott is legfeljebb harminc-negyven szablyát számláló lovas csapatok haladtak, és végeláthatatlan sorokban húzódott a csapatvonat. Estére minden faluban zsúfolásig megtelt minden helyiség. Nem volt hol aludni, sőt nem volt hová bekötni a lovakat sem. Grigorij egy ukrán faluban eredménytelenül járt sorra minden házat. Nem talált helyet, ahol meghálhattak volna. Kénytelen-kelletlen egy színben húzódtak meg éjszakára. Reggelre kérgesre fagyott a hóviharban átnedvesedett ruházata, és csak úgy zörgött minden lépésnél. Egész éjjel nem hunyta le a szemét sem Grigorij, sem Akszinya, sem Prohor. Fáztak. Csak hajnal előtt raktak tüzet szalmából az udvar mellett, és melegedtek fel egy kissé.

— Grisa, maradjunk mára! — ajánlotta másnap félénken Akszinya. — Egész éjjel idekint fagyoskodtunk, nem aludtunk egy percet sem. Jó vóna pihenni egy kicsit.

Grigorij beleegyezett. Nagy nehezen talált egy szabad zugot. A karavánok jókor reggel tovább indultak, de a több mint száz sebesültet és tífuszost szállító tábori kórház nappalra is ottmaradt.

Egy kicsiny szoba szemetes földjén vagy tíz kozák aludt. Prohor bevitte a pokrócot, meg az élelmiszerrel megtömött zsákot,

közvetlenül az ajtónál lehintett egy nyaláb szalmát, lábánál fogva megragadott, félrehúzott egy mélységes mélyen alvó öregembert, és esetlen nyájassággal ajánlotta:

— Feküdj le, Akszinya, úgyis agyongyötrődtél mán, szinte rád sem lehet ismerni.

Éjszakára megint zsúfolásig megtelt emberekkel minden kis helyiség. A közökben hajnalig égett a szabadtűz, hallatszott a kiabálás, lónyerítés, száncsikorgás. Alig derengett a hajnal, Grigorij felköltötte Prohort, és fülébe súgta:

— Fogd be a lovakat. Azonnal indulni kell.

— Mér olyan sürgős? — kérdezte ásítva Prohor.

— Figyelj csak!

Prohor felemelte fejét a nyeregpárnáról, és távoli, tompa ágyúdörgést hallott.

Megmosakodtak, kenyeret, szalonnát ettek, és már indultak is a felélénkült faluból. A közökön több sorban álltak szánok, lótottak-futottak az emberek. A hajnal előtti sötétségben rekedten kiáltotta valaki:

— Csak temessétek el űket tik magatok! Dél lenne, mire hat embernek megásnánk a sírt!

— Hát kötelességünk nekünk eltemetni ezeket a halottakat? — kérdezte nyugodtan egy másik férfi ukránul.

— Kaparjátok el űket! — kiáltott a rekedt hangú. — Különben, ha nem akarjátok, csak hadd feküdjenek itt, hadd büdösödjenek, én nem törődök vele!

— Ugyan, doktor úr! — Ha mind eltemetnénk, valahány menekülő csak meghal, akkor örökké ezt csinálhatnánk. Ássák el őket maguk!

— Menj a pokolba, te hatökör! Azt akarod, hogy miattad a vörösök kezére kerüljön a tábori kórház?

Grigorij sorra kerülgette ki szánjával a kis utcát csaknem eltorlaszoló fogatokat.

— A halottak senkinek sem kellenek...

— Még az élőkkel se nagyon törődnek, hát hogy bíbelődnének akkor a halottakkal — felelte Prohor.

Dél felé hurcolkodott a Donvidék valamennyi északi járásának lakossága. Sok-sok menekülő karaván szelte át a caricin—lihajai vasutat, és közeledett a Manicshoz. Grigorijék már egy hete voltak úton. Mindenütt érdeklődtek a tatarszkiak után, de azokban a falvakban, amelyeken keresztülvonultak, nem talál-

koztak egyetlen tatarszkival sem. A földik bizonyára balra tértek, és az ukrán falvakat megkerülve, a kozák telepeken át Oblivszkaja felé haladtak. Csak a tizenharmadik napon bukkant rá Grigorij a falubeliek nyomára. A vasútvonalon túl az egyik faluban véletlenül megtudta, hogy a szomszéd házban egy vesenszkajai járásba való tífuszos kozák fekszik. Grigorij elment, hogy megtudakolja, melyik faluból származik ez a beteg. Az alacsony házba belépve, az öreg Obnyizovot pillantotta meg. Az aggastyán a padlón feküdt. Grigorij megtudta tőle, hogy a tatarszkiak tegnapelőtt mentek tovább ebből a faluból; hogy sok volt közöttük a tífuszos; hogy ketten már meg is haltak az úton, és hogy őt — Obnyizovot — saját kívánságára hagyták itt.

— Ha felgyógyulok, ha a veres elvtársak megkegyelmeznek, és nem vágnak agyon, majd csak hazavánszorgok valahogy. Ha pedig nem így lesz, akkor itt halok meg. Meghalni úgyis mindenütt keserves dolog — mondta az öreg, mikor Grigorij elbúcsúzott tőle.

Grigorij még aziránt érdeklődött, hogy szolgál Pantyelej Prokofjevics egészsége, de Obnyizov azt felelte, hogy nem mondhat semmit, mert ő az egyik leghátsó fogaton utazott, és Malahovszk falva óta nem látta az öreg Melehovot.

A következő pihenőnél szerencséje volt Grigorijnak. Mindjárt az első házban — ahová benyitott, hogy éjjeli szállást kérjen — ismerős felső-csiri kozákot talált. A kozákok ismét összébb szorultak, és Grigorij elhelyezkedett a kemence mellett. A szobában tizenöt ember feküdt, szinte egymás hegyén-hátán. Köztük három tífuszos beteg és egy félig megfagyott. A kozákok szalonnás köleskását főztek vacsorára. Szívesen megkínálták Grigorijt és útitársait is. Prohor és Grigorij jó étvággyal evett, Akszinya szabadkozott.

— Tán nem vagy éhes? — kérdezte Prohor. Az utóbbi napokban minden látható ok nélkül megváltoztatta viselkedését Akszinyával szemben, és kissé nyersen, de részvevően bánt vele.

— Hányingerem van... — mondta Akszinya, magára vette kendőjét, és kisietett az udvarra.

— Csak nem lett beteg? — kérdezte Prohor Grigorijhoz fordulva.

— Ki tudja. — Grigorij otthagyta a kásás tányért, és szintén kiment az udvarra.

Akszinya a tornácnál állt, és mellére szorította tenyerét. Grigorij átölelte, és izgatottan kérdezte:

— Mi lelt, Kszjusa?

— Émelyeg a gyomrom. fáj a fejem is.

— Gyere be a házba, feküdj le.

— Csak eredj! Mingyán megyek én is!

Hangja tompa volt és szinte élettelenül ernyedt, minden mozdulata lankadt. Grigorij fürkészően tekintett rá, amikor Akszinya belépett a túlságosan melegre fűtött szobába. Tüstént észrevette az arcon égő pirosságot, a szem gyanús csillogását. Izgatottan megdobbant a szíve: Akszinya nyilvánvalóan beteg volt. Grigorijnak eszébe jutott: az asszony már tegnap is panaszkodott, hogy fázik és szédül. Hajnaltájban úgy megizzadt, hogy a nyakán kunkorodó hajfürtök megnedvesedtek, akárcsak mosakodás után. Grigorij rögtön észrevette ezt, mihelyt felserkent pitymallatkor. Sokáig nem vette le szemét az alvó Akszinyáról, és nem akart felkelni, hogy fel ne ébressze.

Akszinya férfiasan viselte a menekülléssel járó nélkülözéseket, sőt lelket öntött Prohorba, aki szinte állandóan azt hajtogatta: „Hát háború ez? Fenét! A nehézség jöjjön rá még arra is, aki kitanálta! Egész nap szánkázik az ember, este meg — mikor megérkezik valamék faluba — nincs, ahun lehajtsa a fejét. Meddig tart még ez a cigányélet?" De ezen a napon Akszinya sem tudta türtőztetni magát. Éjjel, mikor lefeküdtek, Grigorijnak úgy rémlett, mintha Akszinya sírna.

— Mi lelt? — kérdezte súgva. — Mid fáj?

— Beteg lettem... Mi lesz velem? Elhagysz?

— De buta vagy! Hát hogy hagynálak el? Ne kiabálj! Lehet, hogy csak megfáztál az úton. Kár olyan hamar megijedni.

— Ez tífusz, Grisenyka!

— Ne beszélj szamárságokat! Nincs semmi jele: a homlokod hideg. Biztosan nem is tífusz ez — vigasztalta Grigorij, holott meg volt győződve arról, hogy Akszinya szervezetét kiütéses tífusz támadta meg, és gyötrődve töprengett, mit is kezdjen az aszszonnyal, ha csakugyan leveri a lábáról a betegség.

— Jajj, nehéz így utazni! — súgta Akszinya, és Grigorijhoz simult. — Látod, mennyi nép verődik össze a pihenőhelyeken! Megesz bennünket a tetű, Grisa! Nincs hun megnézni az alsóruhám, mindenütt nyüzsögnek a férfiak... Tegnap mégis kimentem a színbe, levetkeztem. Mennyi tetű hemzsegett a pen-

delyemen!... Uram Istenem, világéletemben se láttam ilyen szörnyűséget! Majd felfordul a gyomrom, ha csak rágondolok is! Elmegy az étvágyam! Láttad tegnap, mennyi vót azon az öregen, aki a padon aludt? Mán a kaftán külsején mászkáltak!

— Ne is gondolj rájok! Mi a fenének emlegeted folyton azokat a pocsék férgeket! Tetű, hát tetű. Bezzeg a katona sose számolja őket! — súgta bosszúsan Grigorij.

— Viszket minden tagom.

— Mindenkinek viszket, nincs mit tenni ellene! Tűrjed! Ha Jekatyerinodarba érünk, megmosdunk tetőtől talpig.

— Nem is érdemes tiszta ruhát felvenni — sóhajtotta Akszinya. — Megemészt ez a töménetlen féreg!

— Aludj, hónap reggel jókor indulunk!

Grigorij sokáig nem tudott elaludni. Akszinya sem hunyta le a szemét. Többször is felzokogott, betakarta fejét a suba aljával, aztán sokáig hánykolódott, sóhajtozott. Csak akkor szunnyadt el, amikor Grigorij feléje fordult és átölelte. Késő éjjel Grigorij erélyes dörömbölésre ébredt. Valaki be akart rontani, és harsányan kiáltotta:

— Nyissátok ki! Különben betörjük az ajtót! Elaludtatok, nyavalyások?!

— A házigazda — békességes, idősebb kozák — kiment a pitvarba.

— Ki az? — kérdezte. — Mit akartok? Tán szállást kerestek? Itt nincs hely! Úgyis zsúfolásig megtelt minden zug. Egy gombostűt se lehet leejteni!

— Nyisd ki, ha azt mondják! — kiáltották odakintről.

Az ajtót sarkig berúgva, öt fegyveres kozák rontott be a pitvarba.

— Ki hál itt nálad? — kérdezte egyikük, akit feketére barnított a fagy. Dermedt ajka nehezen mozgott.

— Menekültek. Hát tik kicsodák vagytok?

Az egyik kozák — anélkül, hogy válaszolt volna — a szobába ment és bekiáltott:

— Hé! De kényelmesen leheveredtetek! Takarodjatok innét azonnal kifelé! Katonacsapatnak kell szállást csinálni. Felkelni, felkelni! De szaporán ám, mert különben egyhamar kihajigálunk benneteket!

— Hát te kicsoda vagy, hogy így ordítozol? — kérdezte álomtól rekedt hangon Grigorij, és lassan felkelt.

— Majd mingyán megmutatom én, kicsoda vagyok! — kiáltotta a kozák, és Grigorij felé lépett. A petróleumlámpa halvány világánál tompán fénylett a kezében tartott revolver csöve.

— Ejnye, ejnye, de hamis legény vagy... — szólalt meg behízelgően Grigorij. — Mutasd csak ezt a játékszert! — Gyors mozdulattal elkapta a kozák csuklóját. Olyan erővel szorította meg, hogy a kozák feljajdult, és szétnyitotta ujjait. A pisztoly puha koppanással esett a pokrócra. Grigorij ellökte a kozákot, majd fürgén lehajolt, felemelte a pisztolyt, zsebre vágta, és nyugodtan mondta: — Most pedig beszélgessünk. Mék csapatba valók vagytok? Hány ilyen pajkos fickó tolakodott ide?

A kozák magához tért meglepetéséből, és elkiáltotta magát:

— Gyertek ide, fiúk!

Grigorij odalépett az ajtóhoz, megállt a küszöbön, és hátával az ajtófélfának dőlt.

— Én a tizenkilencedik doni ezred hadnagya vagyok. Csendesebben! Ne óbégassatok! Ki vartyog ott? Ejnye, de nekiszilajodtatok, kedves cimborák! Kit akartok tik kihajigálni? Ki hatalmazott fel rá benneteket? Takarodjatok innét, de rögtön!

— Mit lármázol? — szólalt meg jó hangosan az egyik kozák. — Láttunk mán mink különb hadnagyokat is! Hát mink hun aludjunk? Azonnal ürítsétek ki ezt a helyiséget! Azt a parancsot kaptuk, hogy minden menekültet kergessünk ki a házakból. Megértettétek? Mit üvöltözöl! Láttunk már mink karón varjút!

Grigorij közvetlenül a kiabáló kozák elé lépett. Összeszorított fogán keresztül szűrte a szót:

— De ilyet még nem láttál! Azt akarod, hogy egy helyett két hülyét csináljak belőled? Meg is teszem! Csak ne farolj! Ez nem az én pisztolyom, az egyik komádtól vettem el. Nesze, add vissza neki! De osztán takarodjatok innét minél gyorsabban, amíg szépen mondom, különben mihamar megtéplek benneteket! — Grigorij könnyedén penderített egyet a kozákon, és az ajtó felé taszigálta.

— Kupán vágjuk? — kérdezte töprengve egy szálas kozák. Arcát teveszőr baslikba bugyolálta be. Grigorij mögött állt, figyelmesen szemügyre vette, egyik lábáról a másikra állt. Bőrtalpú, óriási posztócsizmája meg-megreccsent.

Grigorij arccal a baslikos felé fordult. Most már nem tudta

türtőztetni magát, ökölbe szorította a kezét. De a kozák felemelte karját, és barátságosan mondta:

— Ide hallgass, nagyságos uram, vagy kinek is tiszteljelek: várj egy kicsit, ne salapálj! Elmegyünk, nem csinálunk semmi cécót! De mostanába ne nagyon kötekedj a kozákokkal! Megint olyan időket élünk, mint tizenhétbe. Ha véletlenül emberedre akadsz — mert van ám sok, mindenre elszánt legény — akkor majd két, vagy lehet, hogy öt hadnagyot is csinál belőled! Látjuk: keménykötésű tiszt vagy... sőt a szavadbul úgy sejtem, magunkszőrűbűl lettél hadnagy... Na, szóval csak hátrább az agarakkal, mer még az orrodra tanálnak koppantani!

Ekkor az a kozák, akitől Grigorij az imént elvette a forgópisztolyt, bosszúsan megszólalt:

— Ne prédikálj mán annyit! Gyerünk a szomszéd házba! — És ő volt az első, aki a küszöb felé lépett. Mikor elhaladt Grigorij mellett, rásandított, és sajnálkozva mondta: — Nem akarunk kikötni véled, tiszt uram, különben megkeresztelnénk!

Grigorij megvetően lebiggyesztette ajkát:

— Tán éppen te keresztelnél meg? Csak haladj a dógodra, míg le nem húzom rúllad a nadrágot! Lám csak, milyen vitéz keresztapám akadt! Sajnálom, hogy visszaadtam a pisztolyodat. Az ilyen ügyes legényeknek, mint te vagy, nem revolver való, hanem birkavakaró!

— Gyerünk, fiúk! Itt egye meg a fene! Ne piszkáld a ganét, akkor büdös se lesz! — mondta az egyik kozák, aki eddig nem avatkozott bele a szóváltásba, és jóízűen felnevetett.

A kozákok, kérgesre fagyott csizmájukkal dübörögve, csapatostul tódultak ki a pitvarba. Grigorij érdesen parancsolt rá a házigazdára:

— Ki ne nyisd az ajtót! Majd dörömbölnek egy darabig, aztán odébbállnak egy házzal. Ha nem — azonnal kelts fel éngem!

A zajra felserkent felső-csiriek halkan beszélgettek:

— Lám, hogy meglazult a fegyelem! — sóhajtott búsan az egyik aggastyán. — Hogy feleselnek a tisztekkel azok a disznók!... Bezzeg hajdanába kényszermunkára hurcolták vóna az ilyesmiér.

— Az még csak hagyján, hogy feleselnek, de meg is akarták verni! „Kupán vágjuk?" — mondta az egyik, az a jegenyetermetű, akinek baslik vót a fején. Ej, de elkanászodtak ezek a fickók!

— Tűröd ezt, Grigorij Pantyelejevics? — kérdezte az egyik kozák.

Grigorij köpenybe burkolózva, szelíd mosollyal hallgatta a beszélgetést.

— Nem lehet felelősségre vonni őket — válaszolta. — Ezek most mindentől elrugaszkodtak, nem engedelmeskednek senkinek. Bandába verődnek, nincs vezetőjük. Ki tarthatná kordába őket, ki parancsolhatna nekik? Csak az, aki erősebb nálok. Biztosan nem maradt meg a csapatnál egyetlenegy tiszt sem. Láttam mán én ilyen századot, nem egyet! Toprongyos fődönfutok mind! Na de aludjunk!

Akszinya halkan suttogta:

— Mit kötekedtél vélek, Grisa? Ne torzsalkodj az effélékkel, mert még agyonvernek, amilyen izgága lett ez a banda!

— Aludj, aludj, hónap korán kelünk. Hogy érzed magad? Nem enyhül?

— Ugyanúgy vagyok, mint az előbb!

— Fáj még a fejed?

— Fáj. Úgy látszik, nem állok talpra többet...

Grigorij Akszinya homlokára tette tenyerét és felsóhajtott.

— Úgy tüzelsz, mint egy kemence. No de nincs nagy baj, ne ijedj meg! Egészséges asszony vagy, kihevered!

Akszinya hallgatott. Szomjúság gyötörte. Többször kiment a konyhába. Ivott az undorítóan langyos vízből, aztán gyomoremelygéssel, szédüléssel küszködve, megint lefeküdt a pokrócra.

Az éjszaka folyamán még négy szálláskereső csapat alkalmatlankodott. Puskaaggyal döngették az ajtót, megpróbálták kifeszíteni a zsalugátert, dörömböltek az ablakon, és csak akkor mentek tovább, amikor a házigazda — akit Grigorij előre kioktatott — káromkodva kikiabált a pitvarból: „Takarodjatok innét! Ez a dandártörzs szállása!"

Hajnalban Prohor és Grigorij befogta a lovakat. Akszinya üggyel-bajjal felöltözött és kiment. Feljött a nap. A kéményekből galambszürke füst szállt a kék ég felé. Az égbolt közepén magasan állt egy felhő, amelynek alulsó szélét bíborvörösre festette a nap. Vastag, sűrű zúzmara feküdt a kerítésen és a színek tetején. A lovakról csak úgy szakadt a pára.

Grigorij segített Akszinyának felülni a szánba.

— Inkább feküdj le. Kényelmesebb lesz! — ajánlotta.

Akszinya bólintott: ráhagyta. Néma hálával tekintett Grigo-

rijra, mikor a férfi gondosan bebugyolálta lábát. Aztán behunyta a szemét.

Délben, mikor megálltak Novo-Mihajlovszk telepen — amely két versztányira esett az országúttól — és megetették a lovakat, Akszinya már nem tudott egyedül leszállni a szánról. Grigorij karonfogva vezette a házba. Letette az ágyra, amelyet készséggel felajánlott a vendégszerető gazdasszony.

— Rosszul vagy, drágám? — kérdezte Grigorij, és a halálsápadt Akszinya fölé hajolt.

Az asszony alig tudta felnyitni a szemét. Ködös tekintettel pillantott Grigorijra, aztán megint elkábult. Grigorij vette le róla a kendőt. Akszinya orcája olyan hideg volt, mint a jég, de annál forróbban tüzelt a homloka, a halántékán pedig kis jégcsapokká fagytak a veritékcsöppek. Estére elvesztette eszméletét. Nem sokkal előbb inni kért.

— Csak jéghideg vizet — suttogta. Hallgatott egy darabig, majd tisztán, érthetően kérte: — Hívjátok ide Grisát.

— Itt vagyok. Mit akarsz, Kszjusa? — Grigorij megfogta Akszinya kezét, és esetlenül, szégyenlősen megsimogatta.

— Ne hagyj el, Grisenyka!

— Dehogyis hagylak el! Honnan veszed ezt a szamárságot?

— Ne hagyj magamra ezen az idegen tájon, mert meghalok itt.

Prohor odanyújtotta a vizet. Akszinya mohón rátapasztotta ajkát a rézkorsó szélére, hörpintett belőle néhány kortyot, aztán a párnára ejtette fejét. Öt perc múlva alig hallhatóan, átabotában, motyogni kezdett. Grigorij a vánkosnál ült; csak néhány szót tudott kihámozni a gagyogásból: „Mosni kell... szerezz kékvizet... jókor reggel..." Aztán suttogássá halkult az érthetetlen beszéd. Prohor megcsóválta fejét, és szemrehányóan mondta:

— Megmondtam, hogy ne hozd magaddal erre az útra! Most osztán mit csináljunk vele? Istenverése ez az asszony, komolyan mondom! Itt hálunk? Megsiketültél? Azt kérdem: itt hálunk vagy tovább megyünk?

Grigorij hallgatott. Meggörnyedve ült az ágy szélén, és egy pillanatra sem vette le szemét a halottsápadt Akszinyáról. A gazdasszony — jószívű, nyájas néni — Akszinya felé vágott szemével, és halkan azt kérdezte Prohortól:

— A felesége? Vannak gyermekeik?

— Vannak gyermekeik is, van minden, csak szerencse nincs — dörmögte Prohor.

Grigorij kiment az udvarra, leült a szánra, sokáig cigarettázott. Akszinyát itt kellett hagyni a telepen. A további út — pusztulását jelentette volna. Ezt világosan tudta Grigorij. Bement a házba, és újból leült az ágy mellé.

— Itt hálunk, vagy mi a szösz? — kérdezte Prohor harmadszor is.

— Igen. Lehet, hogy itt veszteglünk hónap is.

Nemsokára megjött a házigazda: villogó, fürkésző szemű, alacsony, törkény muzsik. Falábával kopogva (egyik lábát térdben levágták) fürgén odabicegett az asztalhoz. Levetette felsőruháját, és barátságtalanul sandított Prohorra.

— Nohát, vendégeket küldött a jó Isten? Honnan jöttek? — Meg sem várta a választ, feleségéhez fordult: — Adj tüstént valami harapnivalót. Olyan éhes vagyok, mint a farkas!

Sokat és mohón evett. Firtató tekintete gyakran megállt Prohoron és a mozdulatlanul fekvő Akszinyán. A nagyházból kilépett Grigorij. Köszönt a gazdának. A muzsik szótlanul bólintott.

— Menekülnek?

— Menekülünk.

— Elege van a háborúból, nagyságos uram?

— Olyanformán.

— Ez az asszonyka kicsoda? Tán a felesége? — vágott fejével Akszinya felé.

— A feleségem.

— Minek fektetted az ágyra? Hát mink hol aludjunk? — fordult méltatlankodva a feleségéhez.

— Beteg szegény! Mégiscsak sajnálja az ember, Vanya.

— Sajnálja-sajnálja!... Nem sajnálhatod meg valamennyit, hisz annyian vannak, akár a sáska!... Kevés a hely, nagyságos uram!

Grigorij hangjában szokatlan esdeklés, szinte imádságos rimánkodás csendült meg, amikor kezét a mellére szorítva a házigazdához fordult:

— Jó emberek! — könyörgött. — Segítsetek rajtam nagy bajomba, megáld az Isten benneteket. Nem cipelhetjük tovább. Meghal. Engedjétek meg, hogy itt maradjon nálatok. Megfizetek

a gondviselésér; annyit adok, amennyit kértek, és nem felejtem el a jóságotokat, amíg élek. Ne tagadjátok meg, az Istenre kérlek benneteket!

A házigazda eleinte hallani sem akart róla. Azzal mentegetőzött, hogy nem lesz idejük a beteg gondozására; hogy maguknak is kevés a hely. De mikor befejezte az ebédet, más húrokat pengetett:

— Ingyért persze senki se viselne rá gondot. Mennyit ajánl az ápolásért? Mennyi az az összeg, amit nem sajnálna a fáradságunkért?

Grigorij minden pénzét elővette zsebéből, és odanyújtotta a házigazdának. A gazda tétován vette át a csomó doni bankót, és ujját meg-megnyálazva számolgatta a pénzt.

— Miklós-rubele nincs? — érdeklődött.

— Nincs.

— Hát Kerenszkij-bankó? Mert *ez* most nem ér egy fületlen gombot!

— Kerenszkij-pénzem nincs. De ha akarja, a lovamat itt hagyom.

A gazda sokáig tűnődött, aztán megfontoltan felelte:

— Nem kell. Ha csak rajtam állna, persze szívesen elfogadnám a lovát, mert nekünk, parasztoknak, a ló a legfontosabb; de a mai világban jobb, ha nincs: vagy a fehér, vagy a vörös úgyis megugratja; nem veheti hasznát az ember. Egyetlen pókoslábú gebém van, hálni jár belé a lélek, mégis attól tartok, hogy szemet vetnek rá, és elviszik az udvaromból. — Hallgatott egy darabig, töprengett. Mintegy mentegetőzve folytatta: — Ne gondolja, hogy olyan borzasztó kapzsi ember vagyok. Isten ments! De csak gondolja meg, nagyságos uram, itt fekszik szegény feje egy hónapig, talán még tovább is. Most ezt adjon neki az ember, most azt vegye el tőle... No meg aztán etetni is kell: egy kis kenyér, egy kis hús, tojásocska, tejecske... Márpedig minden pénzbe kerül. Igazam van? Meg is kell fürösztení, mosni is kell rá, és más ezer tennivaló akad... Pedig az én feleségemnek épp elég vesződsége van a gazdasággal, nem nagyon ér rá beteget ápolni. Nem könnyű dolog ám az! Én pedig — látja — féllábú rokkant vagyok. Nem sokat keresek. Abból élünk, amit a jó Isten ad, néha bizony magunknak is felkopik az állunk...

Grigorijban felforrt az epe.

— Nem fukarkodok én, jóember — mondta tompán. — Hisz

minden pénzemet odaadtam, amennyi csak vót, én megélek pénz nélkül is. Mit akarsz még tűllem?

— Dehogyis adta ide minden pénzét! — nevetett bizalmatlanul a házigazda. — Akkora fizetést kap, hogy bizonyára egész tarisznyára való bankója van.

— Mondd meg kereken — szólt sápadtan Grigorij — itt maradhat-e a beteg vagy sem?

— Hát ha ennyire krajcároskodik... akkor nincs értelme, hogy itt tartsuk magunknál. — A házigazda hangja félreérthetetlenül sértődötten csengett. — Nem olyan egyszerű dolog ám ez... Ha megtudják a szomszédok, hogy tiszt felesége fekszik nálam, majd elpletykálják az elvtársaknak, akik már a maguk sarkát tapossák... Abból lesz csak nagy hercehurca... Ha ilyen szűkmarkú, csak vigye innét a feleségét. Hátha valamelyik szomszéd befogadja. — Visszaadta a bankókat Grigorijnak, de látszott, hogy fáj a szíve a pénzért, aztán elővette dohányzacskóját, és cigarettát sodort.

Grigorij felöltötte köpenyét.

— Maradj itt mellette — mondta Prohornak — én megyek, szállást keresek.

Már éppen az ajtó kallantyúja felé nyúlt, amikor a házigazda megállította:

— Várjon, nagyságos uram, miért siet? Azt hiszi, hogy nem sajnálom szegény asszonyt? Sőt, nagyon is sajnálom. Azonkívül magam is voltam katona, tisztelem a maga rangját... De nem tudná-e mégis megpótolni ezt a kis summát?

Prohor ekkor már nem tudta tovább türtőztetni magát: elöntötte a pulykaméreg, és ráorditott a gazdára:

— Miből pótolja meg, te féllábú sátán! Te áspiskígyó! Le kéne törni a másik lábodat is! Majd megpótollak én mingyán egy karóval. Hadd bánjak el vele, Grigorij Pantyelejevics. Kizsigerelem, mint egy tapsifülest! Aztán feltesszük Akszinyát a szánra, és tovább megyünk. Törje ki a nyavalya ezt a szőrösszívűt, fogja meg az átok...

A gazda meghallgatta Prohor el-elfulladó prézsmitálását, egyetlen szóval sem szakította félbe:

— Igazságtalanul sértegettek, katonák! Az ilyen dolgokat barátságosan kell elintézni. Nincs miért szitkozódni. Ne rajtam töltsétek ki a dühötöket. Miért acsarkodsz rám, kozákocska? Hisz nem pénzről beszélek én. Egyáltalán nem ilyen ráadást hoztam

én szóba; arra gondoltam, hogy bizonyára van valamilyen felesleges fegyveretek, mondjuk puskátok vagy revolveretek... Nektek úgyis mindegy, hogy van-e vagy nincs, de nekünk — kivált a mai világban — valóságos vagyon az efféle holmi. Feltétlenül tartani kell a házban valamilyen fegyvert. Erre akartam én kilyukadni! Adjátok ide azt a pénzt, amit az előbb kínáltatok, ráadásnak meg egy puskát, aztán parolát rá! Itt hagyhatjátok a beteget; esküszöm a szentkeresztre: úgy gondját viseljük, mintha családtag lenne!

Grigorij Prohorra tekintett, és halkan mondotta:

— Add oda a puskámat, töltényemet, aztán menj, fogd be a lovakat. Hadd maradjon itt a beteg... Isten látja, nem cipelhetem a halálba!

27

Szürkén, örömtelenül és lomhán teltek a napok. Grigorijt — miután megvált Akszinyától — nem érdekelte többé semmi a világon. Reggelenként felült a szánra, késő estig utazott a végtelenségbe húzódó, behavazott sztyeppen, aztán éji szállást keresett valahol és lefeküdt. Így folyt ez nap nap után. Csöppet sem érdekelte, mi történik a dél felé hátráló fronton. Tisztában volt azzal, hogy az igazi, komoly ellenállás véget ért, hogy a kozákok nagy többségéből kiapadt a harcvágy, nem akarják védeni tovább szülőfalvaikat; hogy a fehér hadseregnek az a hadjárata, amely most befejezéshez közeledik, a jelek szerint az utolsó hadjárat volt. Tudta: ha nem sikerült megvetni a lábukat a Donnál, nem tarthatják magukat a Kubán vonalán sem...

A háború a végéhez közelgett. Küszöbön állt a gyors és elháríthatatlan összeomlás. A kubániak ezrével szöktek meg a frontról és széledtek szét. Mindenki hazaigyekezett. A doniakat teljesen szétverték. A sok harcban legyengült és a tífuszjárvány pusztította Önkéntes Hadsereg elvesztette állományának háromnegyed részét. Nem volt elég ereje, hogy egymaga ellenálljon a sikereken fellelkesült Vörös Hadsereg rohamának.

A menekültek körében híre járt, hogy a Kubán vidékén egyre nő az elégedetlenség, amiért Gyenyikin tábornok vadállatiasan leszámolt a Kubáni Tanács tagjaival. Azt mondták, hogy a Kubán vidékén felkelés készül az Önkéntes Hadsereg ellen. A ku-

bániak állítólag arról tárgyaltak a Vörös Hadsereg képviselőivel, hogy a szovjet csapatokat akadálytalanul beengedik a Kaukázus vidékére. Makacsul tartotta magát az a hír is, amely szerint a kubáni és tyereki kozák lakosság rendkívül ellenséges magatartást tanúsít a doniakkal és az önkéntesekkel szemben. Korenovszkaja környékén állítólag már le is folyt az első nagyobb csata egy doni hadosztály s a kubáni gyalogosok között.

Grigorij minden pihenőhelyen figyelmesen meghallgatta ezeket a szóbeszédeket, és napról napra jobban meggyőződött a fehérek végleges és kikerülhetetlen vereségéről. Időnként mégis feltámadt benne a homályos remény: hátha majd arra kényszeríti a veszély az egymással meghasonlott, szétforgácsolt és demoralizált fehér erőket, hogy egyesüljenek, erélyesen szembeszálljanak a diadalmasan támadó vörös egységekkel és visszaszorítsák őket. De Rosztov feladása után ezt a reményét is elvesztette. Most már tamáskodva fogadta azt a hírt, amely szerint Batajszk alatt — makacs harcok után — visszavonultak a vörös csapatok. Gyötörte a tétlenség. Szeretett volna csatlakozni valamelyik csapathoz, de Prohor határozottan tiltakozott a javaslat ellen.

— Úgy látszik, Pantyelejevics, teljesen elment az eszed! — jelentette ki felháborodva. — Mi a fenének másszunk bele ebbe a pokolba? Most már úgyis vége az egész mókának, magad is lathatod. Hát akkor miért pusztuljunk el potyára? Vagy talán azt hiszed, hogy majd mi ketten kirántjuk őket a bajból? Amíg nem bántanak, és erőnek erejével nem cipelnek el valamelyik csapatba, minél messzebb kell szánkázni ettől a kalamajkától! Olyan gyorsan, ahogy csak a két lú ina bírja! És lám, te mégis micsoda marhaságokat fecsegsz! Vonuljunk csak vissza szépen, békességesen, öregesen. Úgyis épp eleget harcoltunk öt esztendő alatt. Próbálja meg most más is! Hát azért szereztem ezt a trippert, hogy megint a fronton ődöngjek összevissza? Köszönöm szépen, nem kérek belőle többet! Úgy jóllaktam evvel a háborúval, hogy öklendek, ha csak rágondolok is! Ha akarsz, menj magad, de én nem állok kötélnek. Jelentkezek az ispotályba, s nem törődök többet semmivel!

— Legyen úgy, ahogy te akarod — mondta Grigorij hosszú hallgatás után. — Menjünk el a Kubán mellé, ott majd meglátjuk, mi lesz.

Prohor a maga módján tovább ragaszkodott: minden nagyobb

községben felkereste az orvost, hol porokat, hol valami folyadékot hozott orvosságul, de nem valami nagy igyekezettel kúrálta magát. Mikor Grigorij megkérdezte. hogy miért csak *egy* port vesz be, miért tapossa a hóba a többit, Prohor megmagyarázta a furcsa eljárást: nem is óhajt meggyógyulni, csak kissé enyhíteni akarja a betegséget. Ha ugyanis újból megvizsgálják, így könnyen elkerülheti, hogy visszaküldjék a csapatához. Velikoknyazsenszkajában egy fölöttébb tapasztalt kozák azt tanácsolta neki, hogy kacsaláb főzetével gyógyítsa magát. Attól fogva Prohor, valahányszor beértek valamelyik faluba vagy városba, a legelső járókelőtől mindjárt azt kérdezte: „Legyen szíves megmondani, tartanak-e rucát errefelé?" Ha a meghökkent kozák lakos tagadóan válaszolt, és azt mondta, hogy nincs víz a környéken, tehát a kacsatenyésztés nem fizetődne ki — Prohor megsemmisítő lenézéssel dünnyögte: „Úgy éltek itt, mint a vadak! Talán még rucahápogást sem hallottatok soha?! Ej, ej, ti pusztai tuskók!" Aztán Grigorijhoz fordult, és búskeservesen tette hozzá: „Biztosan pópa ment át előttünk az úton! Semmi sem sikerül! Ha vóna rucájuk, rögtön vennék egyet — nem sajnálnám rá a pénzt, akármennyit kérnének is érte — vagy pedig elcsenném. Mingyán javulna a helyzetem, mert mán ugyancsak nekidurálta magát ez a betegség! Eleinte gyerekjáték vót, csak aludni nem engedett az úton, de most mán valóságos istencsapásává fajult, a fene enné meg! Nem maradhat nyugton az ember a szánkán!"

Prohor nem talált részvétre Grigorijnál, így hát sokáig hallgatott. Mogorván gunnyasztva, néha óraszámra hajtotta a lovakat anélkül, hogy akár egy igét is ejtett volna.

Gyötrelmesen hosszúnak rémlettek a menekülés napjai, de még hosszabbak voltak, szinte a végtelenségbe nyúltak a téli éjszakák. Grigorijnak bőségesen volt ideje, hogy átgondolja a jelent, és felidézze a múltat. Emlékezetében sokáig boncolgatta balul sikerült furcsa életének, elszállt éveinek eseményeit. Ha a szánon ült, és a síri csenddel betöltött havas pusztaságba fúrta elkódlő tekintetét, ha éjjelente, behunyt szemmel és összeszorított foggal holmi zsúfolásig megtelt, fülledt levegőjű szobában feküdt, szüntelen csak ugyanarra gondolt: az eszméletlen beteg Akszinyára, akit egy ismeretlen telepen hagyott, és Tatarszkban maradt családjára... Ott, a Donnál már ismét szovjethatalom vert gyökeret, és Grigorij szomorú nyugtalansággal, állandóan

azon tépelődött: „Vajon nem kínozzák-e énmiattam anyámat vagy Dunyaskát?" De aztán mindjárt meg is nyugtatta magát. Eszébe jutottak az útközben annyiszor hallott szavak: a vöröskatonák békésen nyomulnak előre, és jól bánnak az elfoglalt járások lakosságával. Az izgalom lassanként elcsitult. Valószínűtlennek, vadnak és teljesen alaptalannak tartotta azt a gondolatot, hogy őhelyette majd öreg anyját vonják felelősségre. De ha a gyermekekre gondolt, egy pillanatra összeszorította szívét a bús fájdalom: attól félt, hogy nem tudják megóvni őket a tífusztól. Jóllehet ugyanakkor úgy érezte, hogy — bármennyire szereti is a két gyermeket — Natalja halála után akkora erővel már semmiféle bánat sem rendítheti meg...

Az egyik szalszki téli táborban elhatározták, hogy négy napig pihentetik a lovakat. Ez alatt a négy nap alatt többször szóba került, mit is csináljanak ezután. Mihelyt megérkeztek a téli táborba, Prohor mindjárt az első napon megkérdezte:

— Vajon tartani fogják-e a mieink a kubáni frontot, vagy tovább hátrálnak egészen a Kaukázusig? Te hogy gondolod?

— Nem tudom. Neked nem mindegy?

— Furcsákat tudsz kérdezni! Mán hogy vóna mindegy? Hiszen így a böszörmény fődekre kergetnek bennünket, valahová a törökök közé, akkor osztán elmehetünk ködöt vágni.

— Nem vagyok én Gyenyikin, ne is faggass, hogy hová kergetnek bennünket — felelte Grigorij elégedetlenül.

— Csak azért kérdem, mert híre járt, hogy a Kubán folyónál megint védekezni akarnak, hogy osztán a tavasszal meginduljanak — hazafelé.

— Ki védekezne? — mosolyodott el gúnyosan Grigorij.

— Hát ki más, mint a kozák meg a kadét?

— Bolond lyukbul bolond szél fú! Meghibbantál? Nem látod, mi történik körülöttünk? Mindenki azon iparkodik, hogy mentűl hamarabb megmentse az irháját... Hát akkor ki tartaná a frontot?

— Magam is látom én, öcskös, hogy nekünk ugyan befellegzett, de valahogy mégsem akarom elhinni... — sóhajtott Prohor. — Mit csinálsz, ha idegen fődre kell hajókázni, vagy rák módjára visszafelé kell mászni? Mégy?

— Hát te?

— Én mán csak azt mondom: ahová te — én is oda! Nem maradhatok itt egyedül, ha az egész nép felkerekedik.

— Én is úgy gondolom. Ha mán ilyen birkasorra jutottunk, akkor csak tartsunk arra, amerre a vezérürü kolompol...

— Csakhogy a főkolomposok néha megkergülnek, oszt a fene se tudja, hova csámborognak. Na de hagyjuk az ilyen példabeszédeket! Kereken mondd meg, mit tegyünk?

— Hagyj békét, az Isten áldjon meg! Majd meglátjuk. Minek jósolgassunk itt időnek előtte!

— No hát akkor nem nyaggatlak többet — bólintott rá Prohor.

De másnap, mikor kimentek, hogy rendet teremtsenek a lovak körül, ismét visszatért az előző beszélgetésre.

— Hallottál-e mán a ződekről? — kérdezte óvatosan, és úgy tett, mintha a háromágú villa nyelét nézegetné.

— Hallottam. Hát osztán?

— Mifélék azok a ződek? Kikkel tartanak?

— A veresekkel.

— Mért hívják ződeknek őket?

— A nyavalya tudja. Erdőbe bujdosnak, biztosan azért kapták ezt a nevet.

— Mi lenne, ha mink is megződülnénk? — ajánlotta Prohor félénken, hosszas töprengés után.

— Csepp kedvem sincs hozzá.

— De hát a ződeken kívül nincs más, aki azt akarná, hogy minél hamarabb hazajussunk? Nekem igazán mindegy: ződek-e vagy hupikékek, avagy citromsárgák, szíves-örömest befesteném magam akármilyen színre, csak a háborúnak vessen véget az a kompánia, és hazaengedje a katonákat...

— Várj türelemmel, hátha majd olyan is akad — tanácsolta Grigorij.

Január végén, egy olvadásos, ködös délben Belaja Glina faluba érkeztek. Tizenötezer menekült zsúfolódott össze a faluban. Ennek a tömegnek több mint a fele kiütéses tífuszban szenvedett. Ködmönben, kaftánban vagy rövid, angol köpenyben jöttekmentek az utcán a kozákok, és szállást vagy takarmányt kerestek. Lovasok, fogatok sürögtek-forogtak mindenütt. Az udvarokban száz meg száz elcsigázott ló állt a jászlak mellett, és búsan rágta az üres szalmát. Az utcákon, közökön sorsukra hagyott szánok, szekerek és lőszeres talyigák hányódtak. Amikor végigmentek az egyik utcán, Prohor szemügyre vette a kerítéshez kötött magas pejcsődört, és felkiáltott:

— Hisz ez Andrjuska komám lova! Biztosan itt vannak a falu-

beliek! — fürgén leugrott a szánról, és bement a házba, hogy érdeklődjék.

Néhány perc múlva panyókára vetett köpenyben, kilépett Andrej Topolszkov, Prohor szomszédja és komája. Prohor kíséretében higgadtan a szánhoz ballagott, és odanyújtotta Grigorijnak nagy fekete kezét, amelybe beleivódott a lóveríték szaga.

— A falu karaván jával tartasz? — kérdezte Grigorij.

— Együtt sanyarog az egész falu.

— Milyen vót az út?

— Mind egyforma az efféle utazás!... Minden pihenőhelyen el-elmaradozik néhány ember meg egy-két lú...

— Hát az én öregapám megvan, egészséges?

Topolszkov félrenézett, és sóhajtva mondta:

— Baj van, Grigorij Pantyelejevics, mégpedig nagy baj... Imádkozz apád üdvösségéért, mert tegnap este visszaadta lelkét az Istennek, bevégezte földi pályáját...

— Eltemettétek? — kérdezte Grigorij sápadtan.

— Nem tudom, máma még nem vótam ott. Gyere, megmutatom a szállását... Jobbra hajts, komám, negyedik ház a saroktúl jobb kéz felé.

Amikor a bádogtetős, tágas házhoz értek, Prohor megállította a lovakat a kerítés előtt, de Topolszkov azt tanácsolta, hogy hajtson be az udvarra.

— Itt is kevés a hely, húszan is összezsúfolódtak, de majd csak elfértek valahogy — mondta, és leugrott a szánról, hogy kinyissa a kaput.

Grigorij elsőnek lépett be a melegre fűtött szobába. A padlón szinte egymás hegyén-hátán feküdtek vagy ültek az ismerős falubeliek. Némelyik a lábbelijét vagy a hámot foltozgatta, három földi — köztük az öreg Beszhlebnov, akivel egy közös fogaton utazott Pantyelej Prokofjevics — valami löttyöt kanalazott az asztalnál. Mikor meglátták Grigorijt, felálltak, és kórusban fogadták a kurta köszönést.

— Hun van apám? — kérdezte Grigorij. Levette kucsmáját, és szétnézett a szobában.

— Nagy baj van, fiam... Pantyelej Prokofjevics elkőtözött ebből az árnyékvilágból — felelte halkan Beszhlebnov, kaftánja ujjával megtörölte száját, letette a kanalat, és keresztet vetett. — Tennap késő este elhunyt szegény, az örök világosság fényeskedjék neki!

— Tudom. Eltemették?

— Még nem. Máma akartuk eltemetni. Egyelőre átvittük a hideg szobába. Gyere át ide.

Beszhlebnov kinyitotta a szomszéd szoba ajtaját, és mintegy mentegetőzve mondta: — A kozákok nem akartak egy szobába aludni halottal. Nehéz szaga van... De itt még jobb is neki... Itt nem tüzel a gazda.

A tágas nagyszobában orrfacsaró kendermag- és egérbűz érzett. Az egyik szöglet tele volt szórva kölessel, kenderrel. A lócán lisztes és olajos bödön állt. A szoba közepén egy pokrócon feküdt Pantyelej Prokofjevics.

Grigorij félretolta Beszhlebnovot, bement a nagyházba, és megállt apja mellett.

— Két hétig betegeskedett — mondta Beszhlebnov halkan. — Mán Mecsetka alatt leverte a lábárúl a tífusz. Látod, hun kellett ölök nyugalomra hajtani fejét szegény apádnak?... Ilyen a mi életünk...

Grigorij előrehajolva, mereven nézte apját. A drága arc minden vonását megváltoztatta, furcsán, felismerhetetlenül idegenné tette a betegség. Pantyelej Prokofjevics megványadt, halvány orcáját szürke sörte nőtte be, bajusza a beesett száj fölé csüngött. Szemét félig behunyta. Szemefehérének kékes zománca már elvesztette a szikrázó elevenséget és ragyogást. Az öreg leesett alsó állkapcsát vörös nyakbavaló kendővel kötötték fel. A vörös kelme alapjan még ezüstösebbnek és fehérebbnek látszott az ősz göndör szakáll.

Grigorij térdre ereszkedett, hogy utoljára minél figyelmesebben szemügyre vegye és emlékezetébe vésse a drága arcot, aztán önkéntelenül összerezzent ijedtében és megundorodott: Pantyelej Prokofjevics viaszsárga arcán, a szemgödör mélyedését és az orcán húzódó ráncokat betöltve, csak úgy nyüzsögtek a tetvek. Élő, mozgó hártyaként lepték be az arcot, hemzsegtek a szakállban, a szemöldökben, és szürke rétegben borították el a kék kozák kaftán álló gallérját.

Grigorij és két másik kozák csákánnyal vájt sírt a vaskemény, fagyos agyagban, Prohor pedig koporsót eszkábált néhány maradék deszkaszálból. Estenden kivitték Pantyelej Prokofjevicset, és eltemették az idegen, sztavropoli földbe. Egy óra múlva —

mikor a faluban minden ablak kivilágosodott — útra keltek Belaja Glinából Novopokrovszkaja felé.

Korenovszkaja városában Grigorij rosszul érezte magát. Prohor fél napig hasztalan keresett doktort; aztán mégis talált egy pityókos katonaorvost, nagy nehezen rávette, hogy menjen el Grigorij szállására. Az orvos le sem vetette köpenyét, futtában vizsgálta meg a beteget. Megtapogatta pulzusát, és határozottan kijelentette:

— Visszatérő tífusz. Azt tanácsolom, hadnagy úr, szakítsa félbe az utazást, különben elpusztul az úton.

— Megvárjam a vereseket? — mosolyodott el görbén Grigorij.

— A vörösök még bizonyára messze járnak.

— Majd közelebb érnek...

— Ebben én sem kételkedem. De jobb, ha itt marad. Én a két rossz közül ezt választanám, mert ez a kisebbik.

— Szó sincs róla. Majd csak tovább vergődök valahogy — jelentette ki határozottan Grigorij, és magára húzta gimnasztyorkáját. — Ad valami orvosságot?

— Nem bánom, utazzék tovább. Ez a maga ügye. Kötelességem, hogy tanácsot adjak, de felőlem azt csinálhatja, amit akar. Ami az orvosságot illeti, a legjobb gyógyszer a nyugalom és a gondos ápolás lenne. Írhatok egyet-mást, de nem sokat ér vele, mert a gyógyszertárt evakuálták, nekem pedig nincs egyebem kloroformon, jódon és szeszen kívül.

— Hát akkor legalább szeszt adjon!

— Nagyon szívesen. Igaz, hogy útközben úgyis meghal; ezen már nem segít a szesz. Azért csak jöjjön velem a legénye, küldök önnek egy ezergrammos adagot. Mert én jó ember vagyok... — Az orvos tisztelgett, és bizonytalan léptekkel távozott.

Prohor elhozta a szeszt, valahol szerzett egy kétfogatú rozoga kisszekeret, befogta a lovakat, és mogorva gúnnyal jelentette, mikor a szobába lépett:

— A hintó előállt, nagyságos uram!

Ismét nyomasztóan unalmasan és lomhán teltek a napok.

A Kaukázus hegynyúlványai felől lázas sietséggel közeledett a Kubánhoz a balzsamos délszaki tavasz. A sík sztyeppeken mindenütt egyszerre olvadt el a hó; zsíros-feketén csillogtak a csupasz olvadásfoltok, ezüstösen csilingelő hangon csobogtak a megáradt patakok, tócsák tarkították az utat, tavasziasan ragyogott

a kék messzeség, és magasabb, tisztább, melegebb lett a végtelen kubáni ég.

Az őszibúza-vetés két nap múlva kitárta magát a napnak. Fehér köd bolyongott a szántások felett. A lovak már latyakban gázoltak a teljesen felolvadt földúton, lábuk csülökig süppedt a sárba. Mikor megrekedtek egy-egy hajlásban, erőlködve görnyesztették hátukat, és úgy húzták a szekeret, hogy szinte szakadt róluk a verejték meg a pára. Prohor gazdamódra felkötötte a két ló farkát, gyakran leszállt a szekérről, gyalog haladt az oldalánál. Alig tudta kirángatni lábát a sárból.

— Ez nem is sár — dörmögte —, hanem ragadós szurok! Bizonyisten! Nem is tud megszáradni a ló, míg egyik faluból a másikba nem érünk.

Grigorij szótlanul feküdt a szekéren, fázósan burkolózott bundájába.

De Prohor unatkozott társalgócimbora nélkül. Megérintette Grigorij lábát vagy karját:

— Ejnye, de jó vendégmarasztaló sár van errefelé! Szállj le, próbáld meg, milyen nehéz járni benne! Ne betegeskedj már örökké!

— Menj a fenébe! — suttogta alig hallhatóan Grigorij.

Ha találkoztak valakivel, Prohor mindig megkérdezte:

— Arrább is ilyen sűrű a sár vagy még ragadósabb?

Nevetve, tréfásan válaszoltak neki. Prohor pedig boldog volt, hogy élő emberrel egy-két szót válthatott. Egy darabig némán ballagott, gyakran megállította a lovakat, le-letörölte barna homlokáról a nagyszemű izzadságcsöppeket. Valahányszor lovasok értek nyomukba, mindig feltartotta őket; köszönt, megkérdezte, hova mennek, melyik faluba valósiak.

— Ne is menjenek tovább — mondta a végén. — Járhatatlan az út. Miér? Azér, mert akkora sár van arrafelé, hogy hasaljig ér a lúnak. Azok mondták, akik onnét jöttek. A kerék nem forog, a gyalogosok meg — kivált az alacsonyabbak — elesnek az úton, oszt belefulladnak a sárba. Nem hazudok én! Hazudik a szajkó! Hogy mink mér megyünk? Nekünk nincs más választásunk. Én egy beteg püspököt viszek: őszentsége bizony sehogy sem férhetne meg a veresekkel...

A legtöbb lovas — minden harag nélkül — összeszidta Prohort, és tovább lovagolt. Némelyik figyelmesen ránézett, és fejcsóválva mondta:

— A Don mellől még a bolondok is visszavonulnak? A ti járásotokba mindenki ilyen ütődött, mint te vagy?

Mondtak még más effélét is, ami csöppet sem volt hízelgőbb, de csak egy kubáni — aki véletlenül elszakadt földijei csoportjától — haragudott meg komolyan Prohorra, amiért feltartotta buta fecsegésével. Végig akart vágni korbácsával a homlokán, de Prohor csodálatos fürgeséggel felugrott a szekérre, előkapta karabélyát a pokróc alól, és a térdére tette. A kubáni kacskaringós káromkodással indult tovább, Prohor pedig tele torokból hahotázva kiáltotta utána:

— Ez itt nem Caricin, hogy elbújj a kukoricában! Jobban fel kell ahho kötni a gatyát, hüvelykmatyikám! Gyere csak vissza, te málészájú. Hogy rám támadt a piszok. Húzd fel a hacukád alját, mert beleragadsz a sárba! Ni, hogy repül a csirkefogó! Anyámasszony katonája! Hej, ha vóna egy vacak patronom, de megfricskáználak vele. Lökd el azt a korbácsot, hallod?!

Prohor majd megbolondult a nagy tétlenségben és unalomban, úgy szórakozott tehát, ahogy tudott.

Grigorij pedig mindjárt a betegség első napja óta valami különös álomvilágban élt. Időnként elveszítette öntudatát, de aztán megint eszméletre tért. Egyszer, mikor felocsúdott a hosszú kábulatból, látta, hogy Prohor föléje hajlik.

— Élsz még? — kérdezte, és részvéttel nézett Grigorij zavaros szemébe.

Ragyog fölöttük a nap. Hol kusza csoportba verődve, hol töredezett, bársonyos fekete vonallá húzódva, nagy gágogással szállnak a mélykék égen a sötét szárnyú vadlibák rajai. Bódító szagot lehel a napsütötte föld és a zsenge fű. Grigorij szaporán lihegve, mohón szívja tüdejébe az éltető tavaszi levegőt. Prohor hangja mintha messziről szállna fülébe. Körülötte minden valószínűtlennek, hihetetlenül kicsinynek és távolinak látszik. Mögöttük fojtottan dörögnek az ágyúk. A nagy távolság eltompítja a lövések zaját. A közelben egyenletesen és harmonikusan zörögnek a vasabroncsú kerekek, prüszkölnek és nyerítenek a lovak, néha felharsan egy-egy emberi hang. Frissen sült kenyér, széna és a lóverejték erős szaga keveredik egybe. Grigorij elhomályosult eszméletére mindez úgy hat, mintha a másvilágról jönne. Minden akaratát megfeszítve hallgatja Prohor hangját, de csak a legnagyobb erőlködés árán sikerült megértenie, mit is kérdez tőle:

— Iszol tejet?

Grigorij nehezen moccanó nyelvvel megnyalja kicserepesedett ajkát. Érzi, amint szájába ömlik egy ismerős, édeskés ízű, sűrű, hideg folyadék. Kortyint néhányat, és aztán összeszorítja fogát. Prohor benyomja a dugót a palack szájába, aztán megint Grigorij fölé hajol. A beteg nem annyira hallja, mint inkább csak Prohor szélfújta ajkainak mozgásából érti meg kenyerespajtása kérdését:

— Itt hagyjalak a községbe? Ugye, fárasztó az út?

Grigorij arcán szenvedés és nyugtalanság tükröződik. Összeszedi minden erejét, és ijedten suttogja:

— Csak vigyél, amíg meg nem halok...

Prohor arckifejezéséből kitalálja, hogy cimborája megértette a szavát. Megnyugodva hunyja be szemét, megkönnyebbüléssel fogadja az eszméletlenséget, mind mélyebbre süllyed a kábulat sűrű homályában, és mind messzebb távolodik ettől a rikoltozó, zsivajgó világtól...

28

Abinszkajáig egész úton csupán egy dolog véső dött emlékezetébe: egy koromsötét éjjel egész testét át- meg átjáró, csípős hidegre ébredt. Az úton több sorban haladtak a szekerek. A hangokból és a kerekek örökös tompa zörgéséből ítélve, óriási lehetett a karaván. Az a szekér, melyen Grigorij feküdt, valahol a karaván közepén döcögött. A lovak lépésben mentek. Prohor ciccegett a szájával, és néha rekedt, náthás hangon kiáltotta: „Gyű, rudas, gyű, nyerges!" Aztán meg-meglengette az ostort. Grigorij hallotta a szíjostor vékony suhogását, érezte, amint a lovak a hámvassal csörömpölve erősebben megfeszítik az istrángot, gyorsabban halad a szekér, és néha az elülső fogat sarogly ájához koppan a rúd vége.

Grigorij nagy üggyel-bajjal magára húzta a bunda szárnyát és hanyatt feküdt. A fekete égen egymásba olvadó, gomolygó esőfelhőket hajtott dél felé a szél. Itt-ott az apró réseken át sárga szikraként megcsillant egy-egy árva csillag, és a sztyeppre ismét szuroksötét éj borult. A távíróhuzalok között búsan fütyült a szél, néha egy-egy gyöngyszemnyi, apró esőcsepp szakadt le a felhőből, és pottyant a földre.

Jobb kéz felől menetoszlop közeledett az országúthoz. Grigorij már messziről meghallotta a kozák felszerelés ismerős, harmonikus, ütemes csörömpölését meg a sok-sok pata tompa, ritmikus cuppogását a sárban. Már elhaladt vagy két század, de a lódobogás még mindig nem szűnt meg. Bizonyára egész ezred vonult az útfélen. Valahol elöl, mint pusztai madár, röppent a csendes sztyepp fölé az előénekes férfiasan érdes hangja:

Hej, hogy is volt, testvérek, a Kamisinka partján,
Dicsőséges szaratovi sztyeppeken...

Hatalmas lendülettel kapta fel száz meg száz hang az ősrégi kozák dalt. Valamennyinél magasabbra csapott egy csodálatos erejű gyönyörű, kísérő tenor. A szívbemarkoló csengő hang az elhalkuló basszusokat túlszárnyalva lebegett valahol fenn, a sötétben. Az előénekes pedig már más szöveget kanyargatott:

Ott éltek a kozákok, a szabad kozákok,
A doni, a grebeni meg a jaiki kozákok...

Mintha megpattant volna valami Grigorij bensejében... Hirtelen feltörő zokogás rázta meg a testét, görcs fojtogatta torkát. Könnyeit nyelve mohón várta, mikor kezdi rá megint az előénekes, aztán hangtalanul suttogta a sihederkora óta oly jól ismert szavakat:

Atamánjuk Jermak, Tyimofej fia,
Kapitányuk Asztaska, Lavrentyij fia...

Amint felcsendült az ének, tüstént elhallgattak a szekereken tereferélő kozákok, elcsitult a nógatás zaja, és fülelő, mély csendben vonult az ezernyi szekér. Azokban a pillanatokban, mikor az előénekes gondos kiejtéssel a strófakezdő szavakat énekelte, csupán a kerékzörgést meg a sarat dagasztó paták cuppanását lehetett hallani. A fekete sztyepp fölött csak ez az évszázados régi-régi dal élt és uralkodott. Egyszerű, csiszolatlan szavakkal regélt a szabad kozák ősökről, akik hajdanában rettenthetetlenül törték-zúzták a cári hadakat; sebesen cirkáltak a Donon és a Volgán könnyű kalóznaszádjaikon, kifosztották a sasos cári hajókat: „megmotozták" a kereskedőket, bojárokat és vajdákat; meg-

hódították a távoli Szibériát. A hatalmas éneket komor csöndben hallgatták a szabadkozákok utódai, akik az orosz nép elleni dicstelen háborúban tönkreverten, szégyenszemre menekülnek...

Az ezred elvonult. A nótások a karaván elébe vágva már messzire jártak, de a szekérsor még sokáig némán haladt, mintha megbűvölték volna: a fogatokon nem beszélgetett senki, egyetlen kocsis sem biztatta kimerült lovait. A sötét messzeségből pedig szélesen hömpölygött feléjük a dal, mint a Don vize, hogyha megárad:

Azt vetette-hányta mindenik magában:
Elmúlik a nyár, a meleg nyár elmúlik,

Beköszönt, testvérek, a tél, a hideg tél.
Hol, merre fogunk, testvérek, áttelelni?
A Jaikra menni igen messzi van.
Ha a Volgán kóborolunk, tolvaj-hírünk keltik.
Kazany városában, ott a cár az úr,
Rettenetes cár, Ivan Vasziljevics...

Már nem lehetett hallani a nótások dalát, csak a késő kísérő hang csengett még a sztyeppen; hol lezuhant, hol újból felröppent, mint a pacsirta. A szekereken ülők még mindig ugyanolyan feszült és komor csendben figyelték.

...Grigorijnak még más is eszébe jutott, de csak homályosan, mintha álmában látta volna: meleg szobában ocsúdott fel. Nem nyitotta ki a szemét. Tiszta ágynemű kellemes frisseségét érezte egész testével. Orrába valamilyen orvosság fanyar szaga csapódott. Az első pillanatban azt hitte: tábori kórházban fekszik. De a szomszéd szobából féktelen, kirobbanó férfihahota, edénycsörömpölés és kissé ittasan csengő hangok hallatszottak.

— Énnye, de buta vagy! — dörmögte egy ismerős basszus. — Mért nem kérdezted meg, hun van a mi csapatunk. Mink biztosan segítettünk vóna. Na, igyál! Mi az ördögnek kámpicsorodtál úgy el?!

Prohor pityergős, ittas hangon felelt:

— Hát hunnét sejthettem vóna, az Isten áldjon meg benneteket? Azt hiszitek, hogy könnyű vót dajkálni? Csócsával étettem, mint a csecsszopót, tével itattam, bizonyisten! Megrágtam a ke-

nyeret, úgy gyömöszöltem a szájába! Néha a kés pengéjével feszítettem széjjel a két fogsorát... Egyszer, mikor tejet öntöttem a szájába, fuldoklani kezdett, kis híján meg is halt... Csak gondoljatok bele!

— Tennap megfürösztötted?

— Megfürösztöttem, egy kis géppel le is nyírtam a haját. Az utolsó rubelemen meg tejet vettem... Nem sajnálom én a pénzt, a tűz égesse meg! De csócsálni meg kézzel etetni mégiscsak szörnyű vót! Vagy azt hiszed, hogy gyerekjáték? Ne merd azt mondani, hogy ez semmiség, mert nem nézem a rangod: úgy megcsaplak, hogy arrul kódulsz!

Grigorij szobájába belépett Prohor, Harlampij Jermakov, Petro Bogatirjov, Platon Rjabcsikov és még két ismeretlen kozák. Bogatirjov tarkójára tolta szürke karakülkucsmáját. Olyan vörös volt, akár a cékla.

— Néz! Lát!!! — kiáltotta vadul Jermakov, és bizonytalan léptekkel kocogott Grigorij felé.

A mindig lendületes és vidám Platon Rjabcsikov egy butykost rázva, sírva üvöltötte:

— Édes egykomám, Grisa! Emlékszel rá, hogy csavarogtunk a Csirnél?! Hej, hogy harcoltunk valamikor?! Hová lett a mi régi vitézségünk?! Mit műveltek velünk ezek a tábornokok, és mit tettek a hadseregünkkel?! Kanál vízbe meg tudnám űket fojtani! Magadho tértél? Nesze, igyál, mingyán rendbejössz, mert ez tiszta szesz.

— Alig akadtunk rád! — dörmögte Jermakov. Fekete szeme kissé ittasan, boldogan csillogott. Lomhán ereszkedett Grigorij ágyára. Egészen lenyomta nehéz testével.

— Hun vagyunk? — kérdezte Grigorij alig hallhatóan. Nehezen forgó szemét körülhordozta a kozákok ismerős arcán.

— Most éppen Jekatyerinodart foglaltuk el! Nemsoká tovább nyomulunk! Igyál, Grigorij Pantyelejevics! Drága cimboránk! Kelj mán fel, az Isten áldjon meg, rád nézni is rossz, ha fekszel! — Rjabcsikov Grigorij lábához omlott. Bogatirjov némán mosolygott. Úgy látszik, ő volt a legjózanabb. Derékszíjánál fogva megragadta Rjabcsikovot, könnyedén felemelte, és óvatosan a padlóra fektette.

— Vedd el tűle az üveget; még kilötyögteti! — kiáltotta ijedten Jermakov, és széles, pityókos mosollyal fordult Grigorijhoz: — Tudod, mért mulatunk? Azér, mer búsulunk, meg azér, mer

csak kedvez a szerencse a kozáknak még idegen fődön is... Kiraboltunk egy borospincét, hogy ne kerüljön a veresek kezére... Mi vót ott, Uram Isten?!... Még álmában sem lát olyat az ember! Egy tartályra elkezdtünk lövődözni: ahány lyukat ütöttünk rajta, annyi sugárba ömlött a tiszta szesz. A végén rostává lúttük. Mindegyik kozák odaállt a maga lyuka mellé, odatartotta ki a kucsmáját, ki a butelláját, ki meg a lúitató vedret, némelyik egyszerűen a markába gyűtötte, de mindegyik nyakalta az italt, amennyi csak belefért... Két önkéntest — akik a pincét őrizték — felkoncoltunk, és mégis elértük, amit akartunk. Akkor kezdődött csak az igazi dáridó! Egy kis kozák szemem láttára felmászott a tartályra, lúitató vederrel akart meríteni, de megszédült, beleesett, oszt bele is fulladt. A padló cementből vót. Térgyig ért a szesz. A kozákok belegázoltak, lehajoltak, úgy ittak, mint a lú a folyó vizét: egyenest a lábok alól. Sokan elbuktak... Kacagtuk is, meg sajnáltuk is űket. Hányan berúgtak, de úgy, hogy belehaltak! Mink is ott szedtük meg magunkat. Nem kellett nagyon sok! Hazagörgettünk egy kétakós hordóval... Elég az nekünk! Igyál, mulass, édes cimborám! Hisz a Csendes Don már úgyis elveszett! Platont kis híján belefojtották a szeszbe. Ledűtötték a padlóra, oszt letaposták. Jót nyelt vagy kétszer — rögtön elbódult. Alig tudtam elcipelni onnét...

Mindnyájuk szájából szesz, hagyma és dohány orrfacsaró bűze áradt, Grigorij enyhe émelygési rohamot és szédülést érzett. Kínos, gyenge mosoly jelent meg ajkán, és behunyta szemét...

Egy hétig feküdt Jekatyerinodarban, Bogatirjov orvosismerőse lakásán. Lassan lábadozott, de aztán, amint Prohor mondta: „mihamar javulásnak indult", és Abinszkajában — a visszavonulás óta először — lóra ült.

Novorosszijszkban javában folyt a kiürítés. A gőzhajók tömegével szállították Törökországba az orosz földbirtokosokat, a vastag bugyellárisú tőkéseket, a tábornokok és befolyásos politikusok családját. A kikötőkben éjjel-nappal folyt a berakodás. A junkerek lázasan dolgoztak a rakodómunkások arteleiben, nagy igyekezettel rakták tele a gőzhajók hasát részint hadfelszereléssel, részint a méltóságos és kegyelmes menekültek bőröndjeivel meg ládáival.

Az Önkéntes Hadsereg egységei — a menekülésben megelőz-

ték mind a doniakat, mind a kubániakat — elsőnek jutottak el Novorosszijszkig, ők voltak az elsők, akik berakodtak a szállítóhajókra. Az Önkéntes Hadsereg vezérkara előrelátóan áthurcolkodott a kikötőbe érkezett „India Császára" nevű angol csatahajóra. Már Tonnyelnaja környékén dúltak a harcok. A város utcáit tíz- és tízezer menekült töltötte meg. Állandóan újabb és újabb katonai egységek érkeztek. A kikötő környékén leírhatatlan tolongás folyt. A sorsukra hagyott lovak ezrekre rúgó ménesekben bolyongtak a Novorosszijszkot körülvevő mészkőhegyek lankás oldalán. A kikötőkhöz közel eső utcákban halmazával hevert a rengeteg kozák nyereg, a mindenféle lószerszám meg a hadfelszerelés. Mindez már nem kellett senkinek. A városban azt beszélték, hogy csak az Önkéntes Hadsereget engedik fel a hajókra, a doniak és a kubániak pedig gyalogszerrel indulnak majd Grúziába.

Grigorij és Platon Rjabcsikov március huszonötödikén reggel elindult a kikötőbe, hogy megtudja: hajóra szállnak-e a második doni hadtest egységei. Előző este az a hír terjedt el a kozákok körében, hogy Gyenyikin tábornok kiadta a parancsot: el kell szállítani a Krím-félszigetre minden doni kozákot, aki megőrizte fegyverzetét és lovát.

A kikötőt elárasztották a szalszki kerület kalmükjei. Ezek egész méneseket és tevecsordákat hajtottak a Manics és Szal mellől. Egészen a tengerig cipelték fabódéikat. Grigorij és Rjabcsikov teleszívta tüdejét a birkafaggyú édeskés szagával, aztán egészen a mólónál álló nagy szállítóhajó hídjáig furakodott. A hajópallót a Markov-hadosztály tisztjeiből álló megerősített őrség védte. Körülötte beszállásra váró doni tüzérek tolongtak. A gőzhajó tatján keki színű ponyvával letakart ágyúk állottak. Grigorij nagy nehezen előretolakodott, és megkérdezte az egyik fekete bajuszos, fiatalos őrmestertől:

— Mék tüzérezred ez, földi?

Az őrmester Grigorijra sandított, és kelletlenül válaszolta:

— A harminchatodik.

— Ez a Kargin-ezred?

— Igenis.

— Ki irányítja a berakodást?

— Egy ezredes. Ott áll a korlátnál.

Rjabcsikov megérintette Grigorij karját, és dühösen mondta:

— Gyerünk innét! Egye meg a fene űket! Úgyse sokra me-

gyünk vélük. Amíg harcoltunk, addig kellettünk, de most le se köpnek bennünket...

Az őrmester elmosolyodott, és a felsorakozó tüzérekre kacsintott:

— Szerencsés emberek ezek a tüzérek! Még a tiszt urakat sem veszik fel a hajóra.

A berakodást ellenőrző ezredes lement a hajópallón, mögötte botladozva sietett egy hivatalnok. Drága prémes bundája kigombolva lógott rajta. Fókabőr kucsmáját mellére szorítva könyörgött. Izzadt arcán, rövidlátó szemében olyan rimánkodó kifejezés tükröződött, hogy az ezredes elfordult tőle, és dühösen, gorombán kiabálta:

— Megmondtam már egyszer! Ne zaklasson, különben a partra vezettetem! Megbolondult?! Hova az ördögbe tegyük a maga retyerutyáját? Vagy talán vak? Nem látja, mi történik itt? Torkig vagyok már magával! Panaszkodjék magának Gyenyikin tábornoknak! Megmondtam, hogy nem tehetem. Hát nem érti?

Mikor a tolakodó hivatalnokot lerázva el akart haladni Grigorij mellett, Melehov útját állta; kezét sapkája ellenzőjéhez emelve, izgatottan kérdezte:

— Tisztek számíthatnak behajózásra?

— Ezen a hajón nem. Nincs hely.

— Hát akkor méken van?

— Kérdezze meg a kiürítési központtól.

— Ott mán vótunk. Senki sem tud semmit.

— Én sem tudok... Engedjen utamra!

— De hisz maga hajózza be a harminchatodik üteget! Hát a mi számunkra mér nincsen hely?

— En-ged-jen, azt mondom! Mi vagyok én? Tudakozó iroda? — Az ezredes megpróbálta könnyedén félretolni Grigorijt, de Melehov szilárdan állt a lábán. Szemében kékes szikrák villantak fel és hunytak ki.

— Most már nincs ránk szükségük?! Bezzeg azelőtt kellettünk! Vegye el a kezét, ne lökdössön!

Az ezredes Grigorij szeme közé nézett, aztán hátrapillantott. A hajópallón álló Markov-katonák keresztbe tett puskával is alig tudták visszaszorítani a tülekedő tömeget. Az ezredes félretekintve, fáradtan kérdezte Grigorijtól:

— Melyik csapatba valók?

— Én magam a tizenkilencedik doni ezredbe, a többiek különféle egységekbe.

— Hányan vannak összesen?

— Tízen.

— Nem fogadhatom be önöket, nincs hely.

Rjabcsikov látta, amint Grigorij orrcimpája megremegett, hallotta, amint halkan megfenyegette az ezredest:

— Mit okoskodsz itt, te galád? Te aljas hátországi tetű! Azonnal engedj fel bennünket, különben...

„Rögtön agyonvágja" — gondolta Rjabcsikov kárörömmel. De mikor észrevette, hogy két katona puskatussal utat tör a tömegben, és az ezredes segítségére siet, figyelmeztetően rántotta meg Grigorij köpenye ujját:

— Ne kötekedj vélek, Pantyelejevics! Gyere, menjünk innét...

— Maga idióta! Felelni fog szemtelen viselkedéséért! — mondta az ezredes sápadtan. Az odasiető Markov-katonákhoz fordult, és Grigorijra mutatott.

— Urak! Térítsétek észre ezt a nyavalyatörőst! Végre is: rendet kell teremteni! Sürgős dolgom van a parancsnokkal, mennem kellene, és ahelyett: tessék itt végighallgatni azokat a bókokat, amelyekkel mindenféle jöttmentek megtisztelik az embert... — kerepelte, és gyorsan elsiklott Grigorij mellett.

Egy kék ködmönös, hadnagyi vállpántos, gondosan nyírott angolbajuszos, magas Markov-katona szorosan Grigorij elé lépett:

— Mit akar? Mér bontja meg a rendet?

— Helyet a hajón! Ezt akarom!

— Hol van a maga csapata?

— Nem tudom.

— Kérem az igazolványát.

Az őrség másik tagja, egy csíptetős, duzzadt ajkú kamasz, moduláló alt-basszus hangon mondta:

— El kell vinni az őrszobára. Ne pocsékolja rá az időt, Viszockij!

A hadnagy figyelmesen elolvasta Grigorij igazolványát, majd visszaadta:

— Keresse meg a csapatát. Azt tanácsolom, hogy távozzanak innen, és ne zavarják a behajózást. Parancsot kaptunk arra, hogy tartóztassunk le mindenkit — bármilyen rangban legyen is — aki fegyelmezetlenséget tanúsít, és akadályozza a bera-

kodást. — A hadnagy keményen összeszorította ajkát, várt néhány másodpercet, Rjabcsikovra sandított, aztán Grigorijhoz hajolt, és a fülébe súgta: — Azt javasolom: beszéljen a harminchatodik tüzérüteg parancsnokával, álljon be a sorba, és szálljon hajóra maga is.

Rjabcsikov hallotta, mit súg a hadnagy. Örömre derült.

— Eredj Karginho — mondta boldogan — én meg gyorsan elszaladok a fiúkért. Mit hozzunk el holmijaidból a hátizsákon kívül?

— Menjünk együtt — mondta Grigorij közömbösen. Útközben Szemjonovszk falvából származó ismerős kozákkal találkoztak. Egy óriási társzekéren vízálló ponyvával letakart, nagy halmaz frissen sült kenyeret szállított a kikötő felé. Rjabcsikov megszólította a földit:

— Adj Isten, Fjodor! Hová viszed azt a sok kenyeret?

— Ááá, jónapot, Platon! Jónapot, Grigorij Pantyelejevics! Ellátjuk az ezredet egy kis útravalóval. Nagy nehezen sikerült megsüttetni... Máskülönben egész úton puliszkát falhattunk vóna...

A társzekér megállt. Grigorij odament:

— Súlyra mérték azt a kenyeret vagy darabonként számolták meg?

— Számolta a fene! Tán kéne egy kis kenyér?

— Kéne.

— Vegyél belőle!

— Mennyit lehet?

— Amennyit elbírsz. Úgyis elég marad még nekünk!

Rjabcsikov megdöbbenve nézte, hogyan emeli le Grigorij egyik cipót a másik után.

— Mi a nyavalyának szedel le annyit? — kérdezte aztán, mert nem tudta megállni szó nélkül.

— Kell — felelte kurtán Grigorij.

Kért a kocsistól két zsákot, s beletette a kenyeret, megköszönte a szívességet, és elbúcsúzott tőle.

— Fogd meg, vigyük — parancsolta Rjabcsikovnak.

— Csak nem akarsz itt telelni? — kérdezte gúnyosan Rjabcsikov, mikor az egyik zsákot vállára hengerítette.

— Nem magamnak kértem.

— Hát kinek?

— A lovamnak.

Rjabcsikov fürgén ledobta a zsákot a földre, és megrökönyödve kérdezte:

— Tréfálsz?

— Nem. Komolyan mondom.

— Szóval itt akarsz maradni, Pantyelejevics? Így kell érteni ezt a furcsa ötletet?

— Így! Fején tanáltad a szeget! Na, vedd fel azt a zsákot, menjünk. Ennivalót kell adni a lúnak, mert mán szétrúgja a jászlat. Pedig hasznát veszem még annak a csődörnek, mert gyalog szógálni semmiképp sem akarok.

Rjabcsikov meg sem szólalt, míg a szállásra nem értek. Olykor nyögve rángatta, igazgatta a vállán a zsákot.

— Megmondod a fiúknak? — kérdezte, mikor az utcaajtóhoz értek, aztán feleletet sem várva folytatta: — Na, ezt jól kieszelted... De mink mit csináljunk? — Hangjában enyhe sértődöttség árnyalata csengett.

— Amit akartok — felelte Grigorij mesterkélt közömbösséggel. — Nem fogadnak be bennünket, mert nincsen számunkra hely. Hát nem is kell! Mi az ördögnek varrjuk a nyakokba magunkat?! Megleszünk mink űnélkülök is. Itt maradunk. Szerencsét próbálunk. Eredj mán beljebb, mit állsz ott a kisajtóba — se ki, se be?!

— Hát az ilyen beszéd hallatára bizony sóbálvánnyá válik az ember. Elsetétült előttem a világ, még a kisajtót se látom. Derült égből villámcsapás! Mintha letaglóztál vóna, Grigorij! Megáll az eszem! Gondoltam is magamba: „Mi a manónak kunyerál ez kenyeret?" Dühbe gurulnak a fiúk, ha megtudják...

— Hát te mit csinálsz? Itt maradsz? — érdeklődött Grigorij.

— Nem ettem bolondgombát! — kiáltotta ijedten Rjabcsikov.

— Jól gondold meg.

— Nincs ezen mit töprengeni. Se szó, se beszéd, megyek, amíg van üres hely. Felcsapok tüzérnek Kargin ezredébe. Rögtön indulok is.

— Kár.

— Dehogyis kár! Szükségem van még nékem a fejemre! Nem akarom, hogy a veresek majd rajta próbálják ki, vág-e a kardjok.

— Gondold meg jól, Platon! Nem olyan egyszerű a dolog...

— Csak ne is magyarázz! Mán itt se vagyok!

— Hát, ahogy akarod. Nem erőltetlek — mondta bosszúsan Grigorij, és fellépett a grádics kőfokára.

Sem Jermakov, sem Prohor, sem Bogatirjov nem volt otthon. A púpos, öreg örmény gazdasszony újságolta, hogy a kozákok elmentek, de azt ígérték: nemsokára visszajönnek. Grigorij le sem vetette köpenyét, nagy karéjokra szeletelt egy cipót, és az istállóba indult a lovakhoz. Egyenlően elosztotta a kenyeret, felét a maga, másik felét a Prohor lova elé lökte. Mikor felvette a vedret, és vízért indult, hogy megitassa őket, az ajtóban megjelent Rjabcsikov. Köpenye aljában óvatosan tartott egy nagy pilisekre szeldelt kenyeret. Rjabcsikov csődöre megérezte gazdája szagát, és kurtán felnyerített. Rjabcsikov szótlanul ment el a tartózkodóan mosolygó Grigorij mellett, és a jászolba dobta a cipódarabokat.

— Ne vigyorogj — mondta, de nem nézett Grigorijra. — Ha egyszer így fordult a helyzet, nekem is meg kell étetnem a lovamat... Azt hiszed, hogy én szívesen mennék? Dehogyis! Csak legfeljebb ha galléron ragadom, oszt úgy cipelem magam arra az átkozott hajóra. De hát hajtja az embert a félelem... Hiszen csak egy fej van a nyakamon! Ha — Isten őrizz — levágják ezt az egyet is —, nem nő helyette másik Mária Ótalmáig...

Prohor és a többi kozák csak alkonyattájban tért haza. Jermakov óriási pálinkás butykost, Prohor pedig légmentesen bedugaszolt üvegeket hozott — egész zsákkal! A palackokban zavaros sárga folyadék kotyogott.

— No, szert tettünk egy kis mellékkeresetre! Egész éjszakára elég lesz! — dicsekedett Jermakov, és a butykosra intve magyarázta: — Egy katonaorvos akadt az utunkba. Megkért bennünket, hogy segítsünk a raktárból a kikötőbe szállítani a gyógyszereket. A rakodómunkások nem vállalták a munkát. Csak a junkerek cipelték a csomagokat. Mink is melléjük szegődtünk. A doktor szesszel fizetett a segítségér. De Prohor nem kapta, hanem összelopkodta ezeket az üvegeket. Bizonyisten nem hazudok!

— Mi van bennök? — kíváncsiskodott Rjabcsikov.

— Ez, öcskös, még a spiritusznál is tisztább szesz! — Prohor meglötyögtette az egyik üveget, és a világosság felé tartva nézegette, hogyan gyöngyözik a sötét üvegben a sűrű folyadék, aztán büszkén folytatta: — Ez a legeslegdrágább külföldi bor. Csak a betegeknek adnak belőle. Így magyarázta egy kis junker, aki érti

az angol nyelvet. Ha felülünk a hajóra, iszunk egyet bánatunkba, rágyútunk az „Isten veled, drága hazám"-ra, iszunk egészen a Krímig, ott meg majd a tengerbe hajigáljuk az üres üvegeket.

— Siess, szállj fel mihamarabb, mert csak temiattad nem indítják útnak a hajót. Azér vesztegel még mindig a kikötőbe. „Hun is marad így el az a Prohor Zikov, az a hősök hőse — mondják —, mer űnélküle el se indulunk." — felelte gúnyosan Rjabcsikov. Hallgatott egy darabig, aztán sárga, bagós ujjával Grigorijra mutatott: — Meggondolta. Nem megy. Én sem.

— Csakugyan? — kiáltotta Prohor, és megdöbbenésében csaknem elejtette az üveget.

— Mi az, mit leltetek ki mán megint? — kérdezte Jermakov komoran, és figyelmesen nézett Grigorijra.

— Elhatároztuk, hogy nem utazunk.

— Mér nem?

— Mer nincsen számunkra hely.

— Maj lesz hónap, ha máma nincs — jelentette ki magabiztosan Bogatirjov.

— Vótál a kikötőbe?

— Hát osztán?

— Láttad, mi történik ott?

— Láttam.

— Hát ha láttad, akkor kár a szót szaporítani! Csak kettőnket: Rjabcsikovot meg éngem vennének fel, de bennünket is csak úgy, ha csatlakoznánk a Kargin-ezredhe. Így mondta egy önkéntes.

— Még nem szállt hajóra az az ezred? — kérdezte élénken Bogatirjov. Amikor megtudta, hogy a tüzérek hosszú sorban álldogálnak, és várják a behajózást, azonnal szedelőzködni kezdett. Egy hátizsákba csomagolta fehérneműjét, tartalék nadrágját, gimnasztyorkáját, beletett egy kenyeret, és elbúcsúzott a többiektől.

— Maradj itt, Petro! — tanácsolta Jermakov. — Kár vona szétszéledni.

Bogatirjov nem felelt semmit, odanyújtotta izzadt kezét, a küszöbön még egyszer meghajolt: Erőt-egészséget mindenkinek. — Ha Isten úgy adja, még tanálkozunk! — mondta, s azzal kiszaladt.

Távozása után a szobában még sokáig baljós csend uralkodott.

Jermakov kiment a konyhába, négy poharat kért a gazdasszonytól, behozta, szótlanul teletöltötte szesszel mindegyiket; az asztalra tett egy hideg vízzel teli nagy réz-teáskancsót, néhány darab szalonnát vágott; ugyanolyan némán asztalhoz ült, rákönyökölt; néhány percig tompán, bambán bámult lába alá, aztán közvetlenül a teáskannából ivott néhány korty vizet, és rekedten mondta:

— Itt a Kubán táján mindenütt petrószagú a víz. Vajon mitől van ez?

Senki sem válaszolt. Rjabcsikov kardja megizzadt hüvelyét törölgette egy sűrű szövésű rongydarabbal. Grigorij a ládájában turkált, Prohor pedig szórakozottan bámult ki az ablakon: a füvetlen lankákat nézegette, amelyeket elleptek az elbitangolt lovak.

— Üljetek asztalhoz és igyunk. — Jermakov meg sem várta a többit, felhörpintett egy fél pohárral, vizet ivott rá, aztán egy darab rózsaszínű szalonnát majszolva, felélénkült szemmel pillantott Grigorijra:

— Vajon nem fogják-e lecsapni a kobakunkat ezek a veres elvtársak?

— Mindenkit nem ölnek sorra. Hiszen sokezernyi nép marad itt — felelte Grigorij.

— Nekem bizony nem is *mindenkiért* fáj a fejem — nevetett Jermakov. — Én csak a magam irhájával törődök ...

Derekasan felöntöttek a garatra. Vidámabban folyt a beszélgetés. Nemsokára váratlanul megjelent Bogatirjov. Mogorva arcát lilára csípte a fagy. Homlokát összeráncolta. Egész bálára való vadonatúj angol köpenyt dobott le, mindjárt a küszöbnél. Szótlanul vetkezni kezdett.

— Isten hozta, nagyságos úr! — köszöntötte maró gúnnyal Prohor és meghajolt.

Bogatirjov dühös pillantást vetett Prohor felé, és sóhajtva mondta:

— Ha térgyen állva rimánkodik az a Gyenyikin meg a többi kurvakergető, én akkor sem megyek! Órákig ácsorogtam a sorba, összefagytam ebbe a farkasordító hidegben — de teljesen potyára. Épp ott vágták el a sort, az orrom előtt. Ketten álltak előttem, az egyiket felengedték, a másikat nem. Parton maradt az üteg jó fele. Mit szóltok hozzá?

— Lám csak, hogy benne hagyják a magunkszőrűt a csávába!

— kacagott Jermakov, és néha mellé-mellélöttyintve, teli pohár szeszt öntött Bogatirjovnak. — Nesze, igyál, mosd le azt a keserű bánatot! Vagy tán azt várod, hogy majd rimánkodva kérnek: jaj, csak gyere vissza? Nézz ki az ablakon, nem jön-e érted Vrangel generális?

Bogatirjov szótlanul szürcsölte a szeszt. Csepp kedve sem volt a tréfálkozáshoz. Jermakov és Rjabcsikov már tisztességesen felöntött a garatra. Eláztatták az öreg gazdasszonyt is. Már arról tanakodtak, honnan kellene harmonikást keríteni.

— Inkább az állomásra menjetek — tanácsolta Bogatirjov —, a vagonokat fosztogatják. Egész szerelvény áll ott tele ruhaneművel.

— Kell a fenének az a ruhanemű! — kiáltotta Jermakov. — Elég nekünk az a néhány köpeny, amit hazacipeltél! A felesleget úgyis elveszik, Petro! Ej, te kutyaházi! Most azon törjük a fejünket, hogy átmenjünk-e a veresekhe. Érted? Hisz kozákok vónánk, vagy ki a csudák? Ha életbe hagynak bennünket a veresek, beállunk hozzájok. Mink: doni kozákok vagyunk. Makulányi keverék sincsen a vérünkbe! A mi dógunk: ölni, vágni. Tudod, mekkorát suhintok én a karddal? Tetőtől talpig kettéhasítom az ellenséget. Állj csak ide, mingyán kipróbálom rajtad! Mi az, elanyátlanodtál? Nekünk mindegy, hogy kit kaszabolunk, csak az a fontos, hogy üssünk-vágjunk. Jól mondom, Melehov?

— Hagyj békébe! — próbálta lerázni fáradtan Grigorij.

Jermakov vérben forgó szeme keresztbe állt. A ládán heverő kardja felé gebeszkedett. Mindenáron el akarta érni. Bogatirjov minden harag nélkül arrább taszigálta, és szelíden kérte:

— Csak ne hetvenkedj itt, te nagy vitéz, mert rögtön a tyúkszemedre lépek. Igyál illedelmesen, hisz mégiscsak tiszt vagy.

— Teszek én arra a rangra, mégpedig nagy csomót. Úgy kell az most nekem, mint kecskének a kés. Ne is emlegesd. Az vagyok, aki vagyok. Hadd vágom le a pántot a te válladrúl is! Petya, édes cimborám, várj-várj egy kicsit, mingyán...

— Arra még ráérünk. Túl korán vóna — nevetett Bogatirjov, és félretolta tűzbejött barátját.

Hajnalig ittak. Már az este beállított hozzájuk néhány ismeretlen kozák. Egyikük húzósharmonikát is hozott. Jermakov addig járta a guggolós kozák táncot, míg össze nem esett. Félrevonszolták a ládához. Tüstént el is aludt a csupasz padlón. Lábát szélesen szétvetette. Feje ügyetlenül hátranyaklott. Kivilágos kivir-

radtig tartott a sírva vigadó kozákok tivornyája. „Én kumsatszkajai vagyok... a járási székhelyen lakok! Öles szarvú ökreim vótak. A lovam mind olyan vad vót, mint az oroszlán! Tudod, mi maradt az egész gazdaságból? Egy vén, vedlett szuka! Az is megdöglik nemsoká, mert nincs mivel étetni..." — zokogta ittasan egy idősebb kozák, a dáridóra jött véletlen ismerősök egyike. Egy rongyos cserkeszkaftánban táncoló kubáni kozák „hegyi tánc"-ot rendelt a harmonikásnál, festői mozdulattal szétvetette karját, és olyan csodálatos könnyedséggel siklott végig a szobán, hogy Grigorijnak úgy tetszett, mintha a kubáni kozák kaukázusi csizmájának talpa egyáltalán nem is érintené az összetapickolt, sáros deszkapadlót.

Éjféltájban az egyik kozák két szűknyakú, magas agyagkorsót cipelt elő valahonnan. A korsók oldalán félig lemállott cimkék sötétlettek. A dugójuk spanyolviasszal volt lepecsételve. A meggypiros viaszpecsét alól tömör ólomkoloncok csüngtek. Prohor sokáig tartotta kezében a negyedakós korsót, kínlódva mozgatta ajkát, igyekezett kisilabizálni a cimke idegen nyelvű felírását. Jermakov, aki éppen az imént ébredt fel, kivette cimborája kezéből a korsót, letette a padlóra, és kirántotta a kardját. Prohor még kiáltani sem tudott, Jermakov egy ferde suhintással hüvelyknyire lecsapta a korsó nyakát. „Edényt ide! Tartsátok alá!" — kiáltotta torkaszakadtából.

A csodálatos illatú, sűrű, fanyar bort néhány perc alatt az utolsó cseppig megitták. Rjabcsikov még sokáig csettingetett a nyelvével, és elragadtatva dörmögte: „Ez már nem is bor, hanem Krisztus urunk szentséges vére! Ilyet csak halála órájába ihat, de akkor sem mindenki, hanem csakis az, aki világéletében sohasem kártyázott, dohányfüstöt nem szippantott, és asszonyho sose nyúlt... Egy szó mint száz, püspököknek való felséges ital!" Ekkor Prohornak eszébe jutott, hogy az ő zsákjában még ott feküsznek a gyógyborral teli palackok.

— Várj csak, Platon, ne hencegj olyan nagyon! Az én borom sokkal jobb lesz, hisz ez csak közönséges lőre. Az a finom bor, amit én szereztem a raktárból! Jószagú, akár a tömjén, édes, mint a méz, vagy talán még annál is különb. Ez mán nem is püspököknek, hanem — kimondom bátran — cároknak való ital. Azelőtt csakugyan cárok is itták, öcsém, de most nekünk is jutott belőle egy kis kóstoló... — hetvenkedett Prohor, és kibontotta az egyik palackot.

A telhetetlen torkú, mohó Rjabcsikov egyszerre felhörpintett fél pohárral a zavaros-sárga, sűrű folyadékból, egy pillanat alatt elsápadt, és kidüllesztette szemét.

— Ez nem bor, hanem karbolsav! — nyögte rekedten, és dühében Prohor ingére löttyintette a maradékot. Kitámolygott a folyosóra.

— Hazudik a gazember! Ez angol bor! Elsőrendű! Ne higgyetek neki, cimborák! — ordított Prohor, hogy túlharsogja a részeg zsivajt. Egy hajtásra felhörpintett egy pohárral, és tüstént még fehérebb lett, mint Rjabcsikov.

— Mi az, mi az? — faggatta Jermakov. Tág orrlyukkal szimatolta a folyadékot, és sürgetően nézett Prohor zavaros tekintetű szemébe. — Cároknak való bor? Erős? Édes? Beszélj hát, nyavalyás, mert a fejeden töröm szét azt a másik üveget!

Prohor csak a fejét rázta. Először némán szenvedett, aztán nagyot csuklott, fürgén felpattant, és Rjabcsikov után szaladt. Jermakov majd megfulladt nevettében. Cinkosan Grigorijra kacsintott, és kiment az udvarra. Egy perc múlva visszajött. Mennydörgő hahotája egészen elfojtotta a többiek hangját.

— Mi lelt? — kérdezte lankadtan Grigorij. — Mit nyerítesz, te hülye? Tán patkót tanáltál?

— Eriggy ki, pajtás, nézd meg, hogy okádnak. Majd kifordulnak a szájokon! Tudod, mit ittak?

— Na mit?

— Angol tetűkenőcsöt tütükéltek!

— Hazudsz!

— Bizonyisten! Mikor a raktárba dógoztunk, eleinte magam is azt hittem, hogy bor, de aztán megkérdeztem az orvostól: „Mi ez, doktor úr?" — „Orvosság." — „Nem olyan »minden baj ellen való orvosság« ez? Nincs benne egy kis szesz?" — „Dehogyis van! Isten őrizz, hogy megigya valaki — azt mondja —, hisz ez tetűkenőcs. A szövetségesek küldték. Külső orvosság. Csak kívül kenegetheti vele a nyakát az ember, de belül nem!"

— Hát mér nem mondtad nekik, te akasztófavirág? — pirongatta bosszúsan Grigorij.

— Hadd tisztítsa ki a bélöket a fegyverletétel előtt, ne félj, nem döglenek bele! — Jermakov megtörölte a nevetéstől kicsorduló könnyeit, és nem minden káröröm nélkül tette hozzá: — Legalább kevesebbet isznak, különben nem győz vélek versenyezni az ember. Minden pillanatban csak a pohár után nyúlnak.

Az ilyen telhetetlen borzsákokat móresre kell tanítani. No, iszunk vagy várjunk még egy kicsit? Igyunk a vesztünkre! Igyunk!!

Grigorij pitymallatkor kiment a lépcsőre, remegő ujakkal cigarettát sodort, rágyújtott, sokáig elálldogált ott, hátát a ködtől nyirkos falnak vetette.

A házban még mindig nem csitult el a részeg kurjongatás, az el-elakadó harmonikafutam, és még mindig harsogott a hetyke fütty. A szenvedélyes táncosok csizmája sarka szárazon, fáradhatatlanul kopogott a padlón... Az öbölből hajókürtök mély bömbölését hozta a szél. A kikötőben a sok-sok emberi hang egyetlen tompa zsivajjá olvadt, melyen egy-egy harsány vezényszó, lónyerítés vagy a hajókürt bőgése hasított át. Valahol Tonnyelnaja környékén kemény harcok folytak. Tompán mennydörgött az ágyú. A lövések szünetében hallani lehetett a géppuskák parázs ropogását. A marhoti hágón túl magasra röppent egy sziporkázó rakéta. Néhány másodpercig jól lehetett látni a kísérteties zöld fénnyel megvilágított púpos hegycsúcsokat, aztán megint ráborult a hegyekre a márciusi éjszaka sűrű sötétsége, és még tisztábban, még gyakrabban, szinte egymásba olvadva dördültek el a tüzérségi sortüzek.

29

Sós, hideg szél fújt a tenger felől. Ismeretlen, idegen országok szagát hozta a partra, de a doniak számára nemcsak a szél volt idegen és szokatlan, hanem minden, amit csak láttak, tapasztaltak ebben a léghuzatos, unalmas parti városban. Szorosan összepréselődött kozák tömeg állt a mólón... Behajózásra várt partnál fel-feltarajlottak a tajtékos, tengerzöld hullámok. Az esőfelhőn át bágyadt fénnyel tekintett a földre a nap. A kikötőben angol és francia torpedóhajók kéménye füstölt. Egy páncéloscirkáló fenyegető, szürke óriásként emelkedett a víz fölé. Fölötte fekete füstfelhő terjengett. Baljós csend uralkodott az egész kikötőben. Ott, ahol nemrég még az utolsó szállítóhajó himbálózott a mólónál, most tiszti nyergek, bőröndök, takarók, vörös plüssel kárpitozott székek és mindenféle más holmi úszott a víz színén: a menekülők siettükben a tengerbe dobálták felesleges holmijaikat a hajópallóról.

Grigorij reggel érkezett a kikötőbe. Lovát Prohorra bízta. Sokáig jött-ment a tömeg között, ismerősöket keresett, és hallgatta a töredezett, izgatott beszélgetést. A „Szvjatoszlav" hajópallójánál szeme előtt lőtte agyon magát egy idősebb nyugalmazott ezredes, akit nem akartak a hajóra ereszteni.

A szürke, borostás arcú, kisírt, duzzadt, táskás szemű, kapkodó kis ezredes alig néhány perccel az öngyilkosság előtt kardszíjánál fogva megragadta az őrség parancsnokát, szánalmasan selypítve hebegett valamit, kifújta az orrát, piszkos zsebkendőjével megtörölgette bagósárga bajuszát, szemét és remegő ajkát, aztán hirtelen-váratlan elszánta magát. Egy fürge kozák tüstént kivette a ragyogóra nikkelezett browningot a halott kezéből. A világosszürke tiszti köpenyes hullát, mint valami fahasábot, lábbal félregurították egy rakás láda mellé. A hajópalló környékén még hevesebben forrongott a tömeg, még dühösebb csetepaté robbant ki a sorban, még elkeseredettebben üvöltöttek a felbőszült, berekedt menekültek.

Mikor lassan himbálózva az utolsó gőzhajó is távolodni kezdett a mólótól, a tömegben asszonyi zokogás, hisztérikus kiáltozás és szitkozódás hallatszott. Alig csitult el a hajókürt rövid, öblös bőgése, egy háromfülű rókabőrkucsmát viselő fiatal kalmük a vízbe ugrott, és a gőzös után úszott.

— Nem bírta ki! — sóhajtotta az egyik kozák.

— Úgy látszik, semmiképp sem maradhatott itthon — szólalt meg a Grigorij mellett álló kozák. — Biztosan sok borsot tört a vörösök orra alá...

Grigorij összeszorított foggal nézte a tengerben úszó kalmüköt. Az úszó karja mind ritkábban lendült csapásra, mind mélyebbre süllyedt a válla a vízbe. Az átnedvesedett kaftán lefelé húzta. Egy nekiszaladó hullám lekapta fejéről és a part felé sodorta a rőt rókabőrkucsmát.

— Belefullad a nyavalyás pogánya! — mondta szánakozóan egy kaftános öreg.

Grigorij hirtelen sarkon fordult, és a lovához ment. Prohor élénken beszélgetett az odalovagló Rjabcsikovval és Bogatirjovval. Mikor Rjabcsikov megpillantotta Grigorijt, izegni-mozogni kezdett a nyeregben, türelmetlenül vágta lova véknyába a csizmája sarkát.

— Siess, Pantyelevics! — kiáltotta már messziről, nem volt türelme megvárni, míg Grigorij odaér. — Iszkoljunk, amíg nem

késő. Összegyűlt itt egy félszázadnyi kozák. Úgy gondoljuk, hogy Gelendzsikbe, onnét meg Grúziába indulunk. Te mit csinálsz?

Grigorij lassan ment odafelé. Mélyen a köpeny zsebébe dugta kezét, szótlanul taszigálta szét vállával a kikötőben céltalanul tolongó kozákokat.

— Jössz, vagy nem? — sürgette Rjabcsikov, mikor még közelebb lovagolt hozzá.

— Nem, nem megyek.

— Mellénk szegődött egy alezredes, úgy ismeri az utat, mint a tenyerét, azt mondja: „Behunyt szemmel is elvezetlek benneteket Tifliszig!" Gyere velünk, Grisa, onnét meg átmegyünk a törökökhö, jó? Hiszen csak el kell menekülni valahová! Égszakadás, fődindulás! Közeledik az utolsó perc, te meg csak bambán bámulsz, mint a hal...

— Nem, nem megyek — Grigorij átvette a kantárszárat Prohor kezéből, és lomhán, öregesen szállt nyeregbe. — Nem megyek. Nincs értelme. Meg aztán egy kicsit késő is lenne mán... Odanézz!

Rjabcsikov hátratekintett. Kétségbeesésében és dühében letépte s markába gyürkölte kardja bojtját: a hegyekről vöröskatonák rajvonalai özönlöttek lefelé. A cementgyár környékén lázasan kattogni kezdett néhány géppuska. Több páncélvonat ágyútüzet nyitott a csatárláncokra. Az Aszlanyidi-malom mellett felrobbant az első tüzérségi gránát.

— Gyerünk a szállásra, fiúk, utánam, indulj! — parancsolta Grigorij. Egészen felvidult és megélénkült.

De Rjabcsikov megragadta Grigorij lova kantárát, és riadtan kiáltotta:

— Nem szabad! Maradjunk itt... Szebb a halál, ha együtt halunk meg, cimborák...

— Indulj! Miféle halálról fecsegsz? — bosszankodott Grigorij, mondani akart még valamit, de hangja beleveszett a tenger felől bömbölő ágyúdörgésbe. Az „India Császára" angol cirkáló, a szövetséges Oroszország partjait elhagyva, egy tucat gránátot küldött a szárazföldre tizenkét hüvelykes lövegeiből. Az öbölből kifu gőzösöket fedezve, szaporán lőtte a város pereme felé hömpölygő vörös és zöld csatárláncokat, majd áthelyezte a célpontot a hágó gerincére, ahol már felbukkantak a vörös ütegek. Az angol gránátok lomha vijjogással és üvöltéssel szálltak el a kikötőben összetorlódott kozákok feje felett.

Bogatirjov feszesre húzta a kantárszárat, igyekezett megfékezni idegességében le-leguggoló csődörét; a lövöldözés mennydörgő zaját túlharsogva kiáltotta: — De nagyot szólnak ezek az angol ágyúk! De hiába hergelik a vereseket! Nincs ennek a lövöldözésnek semmi látatja, csak a lármája szörnyű.

— Csak hadd hergeljék! Nekünk mán úgyis mindegy! — mondta Grigorij mosolyogva, megindította lovát, és végiglovagolt az utcán.

A sarok mögül kivont karddal, ádáz vágtában robog feléje hat lovas. Az elülső lovas mellén széles szalag. Vérvörös, akár egy seb...

NYOLCADIK RÉSZ

1

Két napon át meleg szél fújt dél felől. A mezőn elolvadtak az utolsó hófoltok is. Elcsitult a tavasziasan tajtékzó patakok zubogása, nem bugyborékolt már a hólé a pusztai horhosokban és csermelyekben. A harmadik nap hajnalán elült a szél, a sztyeppre sűrű köd ereszkedett, beezüstözte nedvességével a tavalyi árvalányhaj-bokrokat. Áthatolhatatlan fehér páratengerbe merültek a kunhalmok, a szakadékok, a falvak, a harangtornyok csúcsai és a gúla alakú nyárfák ég felé törő csúcsai. A széles doni sztyepp fölé kék tavasz terült.

Akszinya egy ködös reggelen felgyógyulása óta először ment ki a lépcsőre. Sokáig elálldogált. Megrészegedett a friss tavaszi levegő édes mámorától. Émelygéssel és szédüléssel küszködve vánszorgott a kerti kúthoz, letette a vedret, és a kútkávára ült.

Egészen megváltozott, csodálatosan megújhodott, és csábítóan tárult ki előtte a világ. Csillogó szemmel, izgatottan nézett körül, és kislányosan babrálta ruhája ráncait. A ködbe burkolt messziség, a hólével elárasztott kerti almafák, a nedves kerítés, a mögötte húzódó út, a tavalyi kerékvágás, melyet mélyen kivájt a víz — egyszóval minden olyan szokatlanul szépnek látszott, minden olyan sűrű és mégis finom színekben virított, mintha beragyogta volna a nap.

A ködön átkukucskáló tiszta égdarab szinte elkápráztatta hideg kékségével. Az avas szalma meg a felengedett fekete föld

szaga olyan ismerős és kellemes volt, hogy Akszinya mélyet sóhajtott, és elmosolyodott ajka szögletével. A pacsirta együgyű kis dalocskája, mely a ködös határból csendült a fülébe, megfoghatatlan szomorúságot ébresztett benne. Az idegen földön zengő egyszerű kis dal hallatára szaporábban vert Akszinya szíve, és szeméből kibuggyant két kis fukar könnycsepp...

Akszinya gondolattalanul élvezte a visszatérő életet, roppant vágyat érzett, hogy mindent megérintsen, mindent szemügyre vegyen. Kedve kerekedett, hogy megsimogassa a nyirkosságtól megfeketedett földieper-bokrot és arcához szorítsa az almafa bársonyos szürke, hamvas réteggel bevont gallyait. Szeretett volna átlépni a kidőlt sövényen, és a sártengerben, úttalan utakon elindulni oda, ahol a széles szurdokon túl a ködös messziséggel egybeolvadva, mesésen zöldellt az őszi vetés...

Néhány napig kitartóan várta, mikor toppan már be Grigorij, de aztán a házigazdához el-ellátogató szomszédoktól megtudta, hogy a háború még korántsem ért véget; hogy Novorosszijszkból a tengeren át sok-sok kozák a Krímbe ment, azok pedig, akik itthon maradtak, vagy beálltak a Vörös Hadseregbe, vagy bányába kerültek.

A hét vége felé szilárdan eltökélte, hogy hazaindul. Hamarosan útitárs is akadt. Egyszer — úgy estefelé — kopogtatás nélkül belépett a házba egy görnyedt hátú kis öregember. Némán meghajolt, és kigombolgatta a varrás mentén felfeslett piszkos angol köpenyt, amely úgy lötyögött rajta, akár egy bő zsák.

— Mi az, jóember, „adjon Isten"-t sem mondasz, mégis beszállásolod magad? — kérdezte a házigazda, és meghökkenve nézegette a hívatlan vendéget.

Az öreg fürgén levetette köpenyét, megrázta a küszöbnél, óvatosan felakasztotta egy kampóra, megsimogatta rövidre nyírt ősz szakállát, és mosolyogva mondta:

— Bocsáss meg, a Krisztus nevében, kedves felebarátom... De a mai világban megtanultam, hogy először csak vetkezzen le a vándor, és azután kérjen éjjeli szállást, különben be sem engedik. Manapság nagyon goromba lett a nép, és a vendégnek senki sem örül...

— De hová tegyelek? Magad is láthatod, alig férünk el — mondta most már békésebben a gazda.

— Elég nekem egy nyúlfarknyi helyecske is. Összekucorodok itt mingyán a küszöbnél, oszt rögtön elalszok.

— Kiféle-miféle szerzet vagy, bácsikám? Földönfutó menekült? — kíváncsiskodott a gazdasszony.

— Fején tanáltad a szeget, csakugyan fődönfutó vagyok. Futottam, futottam, lóhalálában szaladtam egész a tengerig, de onnét most csendeskén jődögélek, mert eltörődtem abba a nagy rohanásba... — felelte a szószátyár öreg, és a küszöbnél guggra ült.

— Mégis, hát ki fia-borja vagy? Hunnét származol? — faggatózott tovább a gazda.

A kis öreg hatalmas szabóollót húzott elő zsebéből, megforgatta kezében, és szüntelen az ajkán remegő mosollyal mondta:

— Itt az én igazolványom, evvel vonulok Novorosszijszk óta. Származni pedig messziről, a vesenszkajai járásból származok. Jót kortyintottam a tenger sós vizéből, hát most mán visszamegyek az édesvizű Don folyó mellé.

— Én is vesenszkajai vagyok, bácsikám — szólalt meg Akszinya, és örömében kipirult az arca.

— Csakugyan? Ne mondd! — kiáltott fel az öreg. — Lám csak, hol, hol nem találkozik az ember fődivel. Igaz, hogy mostanában ez nem olyan nagy ritkaság. Olyanok lettünk, akár a zsidók. Szerteszét szóródtunk az egész föd szinén. A Kubán vidékén máma olyanformán fest a helyzet: ha kutyát akar meghajítani az ember, akkor is doni kozákot tanál. Úgy ellepték ezt a tájat, annyian vannak, akár a sáska. Hátha még azokat is megszámolnánk, akiket az anyaföldbe temettek. Azok még többen vónának. El sem lehet beszélni, milyen szörnyű sorba sanyarog manapság a nép! Tennapelőtt az állomáson üldögéltem, mellettem egy nemesasszony ült. Pápaszemmel nézegette magán a tömérdek tetűt. Azok meg kényelmesen sétálgattak rajta. Egymás után szedegeti le őket finom ujjacskáival, de olyan fancsali képet vág, mintha vackorba harapott vóna. Elkezdi agyonnyomkodni azt a szerencsétlen tetűt — még jobban ráncolja a homlokát, egészen elkámpicsorodik, annyira borzad! Bezzeg némelyik keményszívű akár embert is öl, mégsem ráncolja össze a homlokát, le sem bigygyeszti a száját. Egy ilyen hetyke legény három kalmüköt kaszabolt le szemem láttára, aztán lova sörényéhez törölte a kardját, cigarettát vett elő, rágyújtott, odalovagolt hozzám, és azt kérdezte: „Mér düllesztetted úgy ki a gubódat, öreg? Azt akarod, hogy lecsapjam a fejed?" — „Ne beszélj már ilyeneket, fiacskám, az Isten áldjon meg! Hát hogy rágom meg a kenyeret,

hogyha lecsapod a fejem?" — kérdeztem. Jót nevetett és ellovagolt.

— Némelyiknek, aki nagy gyakorlatra tett szert az ilyesmiben, könnyebb embert ölni, mint egy tetűt szétlapítani. A forradalom óta ócsóbb lett az emberi élet — jegyezte meg mélyértelműen a házigazda.

— Szentigaz! — bólogatott rá a vendég. — Az ember nem oktalan állat, hamar megszokik mindent. No, szóval azt kérdezem attól az asszonytól: „Kicsoda maga? A külsejéről látom, hogy nem egyszerű asszony." Rám nézett, és könnybe lábadt a szeme: „Grecsihin vezérőrnagy felesége vagyok." — „Akármennyire is vezér, meg akármennyire is őrnagy az urad — gondoltam magamba —, mégis annyi rajtad a tetű, mint rühes macskán a bolha!" Azt mondom neki: „Hát ha ilyen szaporátlanul irtogatja a kegyelmes asszony ezeket az apró élősdi férgeket — már bocsánatot kérek a csúnya szóér —, akkor ítéletnapig is elbíbelődhet evvel a munkával. Minden körme leszakad! Egyszerre üsse agyon valamennyit!" — „De hogy?" — kérdezte. Én meg azt tanácsoltam neki: „Vegye le a ruháját, terítse le kemény helyre, aztán egy borosüveggel jól mángorolja meg!" Egyszer csak látom, felcihelődik az én tábornokném, félrehúzódik az itatóház mögé, mángorolja az ingét egy ződ borosüveggel, de olyan ügyesen, mintha egész életébe mindig ezt csinálta vóna. Elgyönyörködtem benne, és azt gondoltam magamba: „Lám, milyen hatalmas az Isten! A nemesemberekre is rábocsátotta a férgeket, hadd kóstolják meg az előkelőek édes vérét is, ne csak örökké a dógozók vérét szipolyozzák... Az Úristen nem hőkömmatyi! Tudja, mit csinál! Néha meg olyan jóságos az emberek iránt, és olyan helyesen rendelkezik, hogy jobban nem is lehetne..."

A szabó szüntelen csevegett. Mikor látta, hogy a háziak nagy figyelemmel hallgatják, ügyesen arra célzott: sok érdekeset tudna még mesélni, de annyira megéhezett, hogy már-már elnyomja az álom.

Vacsora után, mikor leheveredett, hogy aludjék, megkérdezte Akszinyától: — Hát te, földi, sokáig akarsz-e még vendégeskedni?

— Én is haza készülődök, bácsikám.

— Akkor tartsunk együtt, nem lesz olyan unalmas az út.

Akszinya szívesen beleegyezett. Másnap búcsút vett a gazdáéktól, és az öreggel együtt elhagyta a sztyeppen szinte elvesző Novo-Mihajlovszk telepet.

A tizenkettedik nap estéjén megérkeztek Miljutyinszkajába. Gazdagnak látszó nagy házban kértek éji szállást. Akszinya útitársa másnap reggel elhatározta, hogy egy hétig a városban marad, pihen, és gyógyítja véresre tört lábát. Egy lépést sem tudott tovább menni. A házban akadt számára némi szabómunka. Az öreg már alig várta, hogy dolgozhasson, szaporán elhelyezkedett az ablaknál, elővette az ollót, madzaggal megkötözött szemüvegét, és fürgén szabdalni kezdett valami ringy-rongyot.

Mikor az öreg adomázó pojáca elbúcsúzott Akszinyától, keresztet vetett az asszonyra, váratlanul elpityeredett. de aztán gyorsan letörölte könnyeit, és megszokott tréfás modorában mondta:

— A nyomorúság mostohaanya, de az embereket édestestvérekké teszi... Sajnálom, hogy el kell válni egymástól... De hát nincs mit tenni, haladj egyedül, kedves lányom, mert a vezetőd egyszerre megsántult mind a két lábára. Úgy látszik, árpakenyérrel kosztolták valahun... Szó, ami szó, tisztességes kis utat hagytunk magunk megett, sőt az én hetven esztendős koromho képest túl sokat is gyalogoltunk. Ha véletlenül tanálkozol öreg feleségemmel, mondd meg neki, hogy él és egészséges az ű turbékoló gerlicéje, mozsárba törték, tilóba tilolták, még sincs kutyabaja, jártában-keltében nadrágot varr a jó embereknek, és nemsokára hazalátogat... Mondd meg neki: véget vetett a visszavonulásnak az öreg bolond, most megint előrenyomul: hazafelé, és várja, hogy elvergődjék otthona tűzhelyéhez...

Akszinya még úton töltött néhány napot. Bokovszkajától egy éppen arrafelé haladó szekérrel utazott egészen Tatarszkig. Késő este lépett be a tárva-nyitva álló utcaajtón. A Melehov-házra pillantott. Majd megfojtotta a hirtelen feltörő zokogás... A lakatlanság áporodott szagát árasztó üres konyhában kisírta hosszú idő óta felgyülemlett keserű asszonyi könnyeit, aztán lement a Donra vízért, befűtött a kemencébe, leült az asztal mellé, és térdére ejtette kezét. Annyira belemerült gondolataiba, hogy nem is hallotta, amint megnyikordult az ajtó. Csak akkor ocsúdott fel, mikor Iljinyicsna belépett, és halkan ráköszönt:

— Jónapot, szomszédasszony! De sokáig odamaradtál azon az idegen tájon...

Akszinya ijedten pillantott rá és felállt.

— Mér mereszted úgy rám a szemed, mér nem felelsz? Vagy tán rossz hírt hoztál? — Iljinyicsna lassan az asztalhoz ment, le-

ült a lóca szélére, és mereven, fürkészően nézte Akszinya arcát.

— Nem, nem! Nem is hoztam semmiféle hírt... Csak nem vártam magát... elgondolkoztam... azt sem hallottam, amikor bejött... — mondta zavartan Akszinya.

— Úgy lefogytál, hogy szinte hálni jár beléd a lélek.

— Tífuszos vótam.

— Hát a mi Grigorijunkkal mi van? Hun váltatok el? Él?

Akszinya röviden elmondta, amit tudott. Iljinyicsna egy szót sem ejtett, némán hallgatta, csak a végén kérdezte meg:

— Amikor téged otthagyott, akkor még nem vót beteg?

— Nem, ű nem betegeskedett.

— Egyebet nem hallottál rúla?

— Nem.

Iljinyicsna megkönnyebbülten sóhajtott:

— Köszönöm a jó hírt... Mer a faluba mindenféléket fecsegnek rúla...

— Mit? — kérdezte Akszinya alig hallhatóan.

— Hát mindenféle butaságokat... Csak győzze mind meghallgatni az ember. A falubeliek közül csak Vanyka Beszhlebnov jött haza. Látta Grisát Katyerinodarba.* Akkor mán betegen feküdt. Ezt elhiszem, de másnak nem adok hitelt!

— Mégis, mit beszélnek, édesnénem?

— Fülünkbe jutott: egy szingini kozák azt újságolta, hogy Novorosszijszk városába agyonvágták Grisát a veresek. Elgyalogoltam Szinginbe — mert türelmetlen az anyai szív —, meg is tanáltam azt a kozákot. Tagadta, hogy akármit is újságolt vóna. Azt mondja, nem is látta, nem is hallott rúla. Olyan hír is jött, hogy tömlöcbe zárták, oszt ott halt meg tífuszba... — Iljinyicsna lesütötte szemét, sokáig hallgatott, és elnézegette bütykös, nehéz kezét. Az öregasszony leffedt bőrű arca nyugodt volt. Ajkát szigorúan összeszorította. De barna orcáján hirtelen meggypiros folt keletkezett, és szemhéja megremegett. Akszinyára nézett őrült tűzben égő, száraz szemével, és rekedten mondta:

— De én nem hiszem. Nem lehet, hogy elveszítsem utolsó fiamat is! Nincs mér büntetnie az Úristennek... Úgysem sok időm van már hátra. A bánatbúl meg anélkül is bűvön kijutott!...

* Jekatyerinodar népies neve.

Grisa él. Érzi a szívem: hát akkor él is az én drága egyetlen fiam.

Akszinya némán elfordult.

A konyhában sokáig csend uralkodott, aztán a pitvarajtót kitárta a szél, és hallani lehetett, amint a Donon túl tompán bömböl az árvíz a topolyák között, és az elöntött réten izgatottan gágognak egymásnak a vadlibák.

Akszinya becsukta az ajtót, és a kemencének dőlt.

— Ne aggódjék miatta, néném — szólalt meg csendesen. — Az ilyen emberen nem fog ki semmiféle betegség. Erős, akár a vas. Az ilyen férfiak nem egykönnyen pusztulnak el. Egész úton nem húzott kesztyűt, még farkasordító hidegbe sem.

— Hát a gyermekeket emlegette-e? — kérdezte fáradtan Iljinyicsna.

— Emlegette magát is, a gyermekeket is... Egészségesek?

— Egészségesek, de hát mi bajok is történhetne?! Hanem szegény Pantyelej Prokofjevics meghalt az úton. Árvák maradtunk...

Akszinya némán keresztet vetett, és csodálkozott, hogy milyen higgadtan beszél férje haláláról az öregasszony.

Iljinyicsna az asztalra támaszkodva, nehézkesen felállt:

— Nagyon eltanyáztam az időt, pedig már setét éjszaka van odakint.

— Maradjon még, édesnéném.

— Dunyaska egyedül bajmolódik otthun, menni kell. — Megigazította fején a kendőt, szétnézett a konyhában, és finnyásan mondta: — Füstöl a kemence. Lakót kellett vóna fogadni, mikor útra keltél. Na, minden jót! — Megfogta az ajtókilincset. — Ha rendbeteszed a házat — mondta anélkül, hogy hátratekintett volna —, gyere át, látogass meg bennünket. Ha valami hírt hallasz Grigorijról, vélünk is tudasd.

Ettől a naptól fogva gyökeresen megváltozott a viszony Melehovék és Akszinya közt. Mindnyájan egyaránt remegtek Grigorij életéért, és ez az aggodalom közelebb hozta, összemelegítette őket. Másnap reggel Dunyaska, mikor megpillantotta a szomszédasszonyt az udvaron, átkiáltott, a keritéshez hívta, ő maga is odaszaladt, megölelte Akszinya sovány vállát, és közvetlenül, nyájasan mosolygott rá:

— Ejnye, de lefogytál, Kszjusa! Csupa csont-bőr vagy.

— Hát az ilyen élet bizony lefogyasztja az embert — felelte

mosolyogva Akszinya, és nem minden belső irigység nélkül nézegette a pirospozsgás leányarcot, amelyen már kivirult az érett női szépség

— Járt tennap nálad édesanyám? — kérdezte suttogva Dunyaska.

— Járt.

— Sejtettem is, hogy tehozzád ment. Grisáról kérdezősködött?

— Grisáról.

— Nem rítt?

— Nem. Erős lelkű öregasszony az!

Dunyaska bizalmasan pillantott Akszinyára:

— Pedig jobb vóna, ha ríni tudna, akkor legalább megkönnyebbülne... Tudod, Kszjusa, a tél óta nagyon furcsa lett. Mán nem olyan, mint vót azelőtt. Mikor meghallottuk, hogy apámat elvitte a tífusz, azt gondoltam, meghasad a szíve. Borzasztóan megijedtem. De egy könnycseppet sem ejtett, csak annyit mondott: „Isten nyugosztalja, nem kínlódik többet veszők feje..." Egészen estig nem szólt egy szót sem senkihe. Akármit kérdeztem is tűle, csak legyintett és hallgatott. Akkor egész nap rettenetesen féltem. Este, mikor rendbetettem a jószágot, és bementem az istállúból, azt kérdeztem tűle: „Főzünk valamit vacsorára, anyám?" Akkor aztán felengedett a szíve, megszólalt... — Dunyaska nagyot sóhajtott, és töprengve nézett a messzeségbe Akszinya fél válla fölött:

— Meghalt Grigorij? Igaz, amit fecsegnek?

— Nem tudom, aranyom.

Dunyaska oldalról fürkészően pillantott Akszinyára, és még mélyebbet sóhajtott:

— Majd elepeszti anyámat a bánat, annyira búsul miatta! Nem is híjja másképp, csak „az én kisebbik fiam"-nak. Sehogy sem akarja elhinni, hogy már nem él szegény. Tudod, Kszjusa, ha megtudja, hogy csakugyan meghalt, hát belehal bánatába. Nem érdekli a világon semmi, nem érdekli az élet, csak az tartja még benne a lelket, hátha hazajön Grigorij. Még a két onokájával is barátságtalanul bánik. Ha pedig munkába fog, minden kiesik a kezébűl. Csak gondold meg: egy év alatt négyen pusztultak el a családbúl...

Akszinya megindultan, részvéttel hajolt át a kerítésen, megölelte Dunyaskát, és kemény csókot nyomott piros orcájára:

— Vigasztald meg anyádat valamivel, gyönyörűm, ne engedd, hogy búnak eressze a fejét.

— De mivel vigasztaljam? — Dunyaska megtörölte szemét kendője csücskével, és szinte rimánkodott Akszinyának: — Inkább te gyere át, beszélj vele, akkor megkönnyebbül. Ne húzódozz annyira tőllünk.

— Okvetlen elmegyek, szakítok egy kis időt!

— Én hónap kimegyek a mezőre. Összefogtunk Anyikuska özvegyével. Szeretnénk elvetni legalább két gyeszjatyina búzát. Te nem akarsz vetni magadnak?

— Az ilyen szántóvető, mint én, bizony nem sokat ér — mosolygott szomorkásan Akszinya. — Nincs is mivel, nincs is kinek. Nekem egymagamnak nagyon kevés kell, így is megélek.

— Hát a te Sztyepanodról mi hír hallik?

— Semmi — felelte közömbösen Akszinya, és váratlanul hozzátette: — Nem is nagyon epedezek utána. — A száján óvatlanul kicsúszott beismerés zavarba hozta. Szégyenkezését palástolva sietve folytatta: — No de mán megyek is. Minden jót, eladó jány! Sietek, rendet csinálok a házba.

Dunyaska úgy tett, mintha nem venné észre Akszinya restelkedését, félrenézett.

— Várj egy kicsit. Kérdezni akarok valamit — mondta. — Nem segítenél nekünk a munkába? Szépen szikkad a föd. Attól tartok, hogy ketten nem bódogulunk el. Az egész faluba csak két férfi maradt, az is rokkant mind a kettő.

Akszinya készségesen beleegyezett. Dunyaska boldogan indult, hogy dolga után lásson.

Egész nap szorgalmasan készült a vetésre. Anyikuska özvegyével megszórta a magot, tél-túl megjavította a boronát, megkente a szekér tengelyét, rendbehozta a vetőgépet. Este pedig keszkenőjébe sepert egy csomó tisztabúzát a tenyerével; kivitte a temetőbe, Petro, Natalja és Darja sírhalmára szórta, hogy reggel minden kismadár a drága hantokra repüljön és énekeljen. Gyermeki együgyűségében azt hitte, hogy a víg madárcsicsergést majd meghallják a holtak, s kedvük telik benne...

Csak hajnaltájban borult csend a Donmellék fölé. Az elárasztott erdőben tompán turbékolt a víz. Körülmosta a nyárfák halványzöld törzsét, ütemesen ringatta a félig elmerült cserbokrok

és a fiatal rezgőnyárfák koronáit. Az ár sodrában megdőlt nádszálak bugája halkan susogott a bővizű tavak felszíne felett. Az elöntött ártéren, a félreeső csendes öblökben — ott, ahol a csillagos ég alkonyi fényét tükröző árvíz mozdulatlanul, szinte megbűvölten áll — alig hallhatóan gágogtak egymásnak a vadludak, álmosan sápítozott a csörgőréce gácsérja, és olykor-olykor felharsant a tengernyi vízen éjszakázó vándorhattyúk ezüst trombitahangja. Néha nagyot csobbant az árvízben a sötétben portyázó hal; az aranypettyekkel telehintett vízen messze gördültek a remegő hullámkörök, és felharsant a megriasztott vízimadár figyelmeztető rikoltása. És ismét csend burkolta be a Don mellékét, de hajnalban, mikor finom rózsaszínű fény ömlött el a krétahegyek nyúlványain, feltámadt a délről szálló tavaszi szél. Sűrű volt és erős. Ár ellen fújt. Dagasztotta a vizet. Öles hullámok tornyosodtak a Donon. Veszettül vijjogott az erdőben a víz, nyögtek az árban hajladozó fák. A szél egész nap bömbölt, csak öreg éjszaka hallgatott el.

Ilyen idő járt jó néhány napig.

Orgonaszínű pára lebegett a sztyepp felett. Kiszikkadt a föld, megállt a fű növése, az őszi szántáson itt-ott már repedés mutatkozott. Óráról órára mindjobban kiszáradt a talaj, de Tatarszk falu mezein szinte egyáltalán nem lehetett embert látni. Az egész faluban mindössze néhány aggastyán maradt. Az elmenekültek közül csak egy-két munkára alkalmatlan, félig megfagyott vagy beteg kozák tért haza. Csupán asszonyok és sihederek dolgoztak a mezőn. Az elnéptelenedett falun porfelhőt kergetett végig a szél, be-becsapta a házak zsalugátereit, felborzolta a szalmát a színek tetején. „Az idén nem lesz kenyér. Felkopik az állunk — mondták az öregek. — Asszonyok veszkődnek a fődeken. Így is csak minden harmadik porta vet. A halott föd pedig nem terem..."

Akszinya a mezőrevonulás másnapján, alkonyat előtt a tóra hajtotta az ökröket. A töltésnél a tíz esztendős Obnyizov-fiúcska állt. Kantárszáránál fogva tartotta megnyergelt lovát. A kanca mósztatva ivott. Bársonyos szürke álláról csengve csöppent vissza a víz a folyóba. A gyalog szállt lovas jól elszórakozott: száraz agyagrögöket dobált a vízbe, és nézte, hogy terjednek a hullámkörök a víz felszínén.

— Hát te meg hogy kerülsz ide, Vanyatka? — kérdezte Akszinya.

— Elemózsiát hoztam édesanyámnak.
— Mi újság otthon, a faluba?
— Nincs semmi. Geraszim apó ó-ó-ó-riási potykát fogott az éjszaka. No meg: Fjodor Melnyikov hazajött.

Lábujjhegyre állt, megrántotta a féket, fél kézzel a kanca sörényébe ragódzott, és boszorkányos ügyességgel pattant nyeregbe. A tó mellől lépésben indult el, mint megfontolt gazda, de néhány perc múlva, mikor visszatekintett Akszinyára, sebesvágtába eresztette a kancát. Úgy nyargalt, hogy a hátán halványkék hólyagként dudorodott fel a színét vesztett kozák ing.

Míg az ökrök ittak, Akszinya a töltésre dőlt. Tüstént elhatározta, hogy a faluba megy. Melnyikov katonáskodó kozák volt: okvetlen tudnia kellett valamit Grigorij sorsáról. Mikor az állásra hajtotta az ökröket, odaszólt Dunyaskának:
— Bemegyek a faluba. Hónap korán reggel visszajövök.
— Dógod van?
— Dógom.

Másnap reggel Akszinya visszatért. Odament Dunyaskához, aki éppen befogta az ökröket. Hanyagul csapolt egy vékony pálcával, de szemöldöke komoran összeráncolódott, ajka szögletében pedig keserű redő húzódott:
— Megjött Fjodor Melnyikov. Elmentem hozzá, érdeklődtem Grigorij felől. Nem tud semmit — mondta kurtán Akszinya, aztán sarkon fordult, és odament a vetőgéphez.

Akszinya a vetés után szorgalmasan hozzáfogott a gazdasági munkákhoz: görögdinnyét ültetett a dinnyeföldön; kitapasztotta és kimeszelte a házat; ahogy tudta, a maradék szalmával egymaga befödte a színt. Munkában teltek-múltak a napok, de a Grigorij élete miatti aggodalom egy percre sem hagyott nyugtot Akszinyának. Sztyepant kelletlenül emlegette. Maga sem tudta, miért, de úgy érezte, hogy férje már nem tér vissza többet. Mégis, ha hazaérkezett valamelyik kozák, Akszinya mindig azzal kezdte a faggatást: „Nem láttad az én Sztyepanomat?" Aztán óvatosan, lépésről lépésre igyekezett megtudni valamit Grigorijról. Kapcsolatukról már tudott az egész falu. De még a legpletykásabb asszonyok is abbahagyták a tereferét, nem fecsegtek többet róluk. Akszinya azonban restellte kimutatni érzéseit, és csak ritkán — ha a szükszavú katona sehogy sem akarta megemlíteni Grigorij nevét —, csak akkor kérdezte meg zavartan hunyorgó szemmel: „Nem találkozott-e véletlenül a szomszédunkkal, Grigorij Pantyelejevics-

csel? Roppant bánkódik miatta az anyja, majd eleped a fia után..."

Egyetlen falubeli kozák sem látta sem Grigorijt, sem Sztyepant, mióta a Doni Hadsereg Novorosszijszkban megadta magát. Csak június végén kapott hírt Akszinya. Betért hozzá Sztyepan egyik bajtársa, egy kolundajevszki kozák, akinek sikerült Tatarszkba elvergődnie.

Ez a kozák újságolta:

— Sztyepan a Krím-félszigetre utazott. Elhiheted a szavam, én sohasem hazudok. Láttam, mikor hajóra szállt. Beszélni nem tudtam vele. Olyan nagy vót a tolongás, hogy egymást taposták az emberek. — A Grigorijt illető kérdésre kitérően felelt: — Láttam a kikötőbe. Akkor még vállpánt vót rajta. Azóta nem tanálkoztam vele. Sok tisztet Moszkvába szállítottak. Ki tudja, hun van most Grigorij.

Egy héttel később Tatarszkba érkezett a súlyosan sebesült Prohor Zikov. Hadifuvarra berendelt szekér szállította haza Millerovóból. Akszinya — mihelyt értesült erről — abbahagyta a tehénfejést, odaengedte a borjút, hadd szopjon, mentében kötötte fejére a kendőt, sietve indult, csaknem szaladt Zikovék portája felé. „Prohor csak tudja, mi van Grigorijjal, Prohornak tudnia kell! De mi lesz, ha azt mondja, hogy Grisa már nem el? Mi lesz akkor velem?" — gondolta Akszinya útközben, és pillanatról pillanatra mindjobban meglassította lépteit, szívére szorította a kezét, mert félt, hogy gyászos hírt hall.

Prohor a nagyházban fogadta. Szélesen mosolygott. Bal karja kurta csonkját háta mögé dugta.

— Adjon Isten, szomszédasszony! Jónapot! Csakhogy élve látlak! Mink mán azt gondoltuk, hogy kinyútottad a papucsot azon a telepen. Jaj, de súlyos beteg vótál, mikor ott feküdtél... Hanem a magatokfélét nagyon megcsinosítja ám az a nyavalyás tífusz!... Bezzeg éngem betyárosan megoperáltak azok a komisz fehér lengyelek, a hideg rázza ki őket! — Prohor megmutatta keki színű gimnasztyorkája csomóba kötött, üres ujját: — Mikor a feleségem, meglátott, sírva fakadt, jajveszékelt. En meg azt mondom neki: „Ne bőgj, te bolond, másnak a kobakját csapják le, mégse sértődik meg. A kéz nem számít! Majd csinálnak fából másikat. Az legalább nem fél a hidegtől, ha meg levágják, nem folyik belőle a vér." Csak az a baj, húgom, hogy nem tanultam meg fél kézzel elintézni a kicsi meg a nagydógomat. Sehogy se

tudom begombolni a nadrágom, ez a bökkenő! Kijev óta egészen hazáig nyitott nadrágban utaztam. Mánpedig ez szégyen-gyalázat! Ne haragudj, ha valami rendetlenséget veszel észre rajtam... Na, kerülj bejjebb, ülj le, legyél a vendégem. Beszélgessünk, míg haza nem jön az asszony. Elküldtem azt a házsártos szipirtyót egy kis szűzpálinkáért. Letépett kézzel jött meg az ura, és mégsem köszönti semmivel. Mind elkajszultok, ha nincs mellettetek ember! Ismerlek benneteket, nyavalyás pendelyesek, minden ízeteket-részeteket ismerem!

— Inkább arról beszélj, hogy...

— Jól van, beszélek arról is... Szóval: így tiszteltetett — Prohor tréfásan meghajolt, aztán felkapta fejét, majd csodálkozva rántott egyet szemöldökén: — Nézze meg az ember! Mit bőgsz, te bolond? Ejnye, tik, asszonyok, mind olyanok vagytok, mint a lánc, ha felveszem, sír, ha leteszem sír. Ha elesik a szeretőtök, bőgtök, ha életben marad, megint csak bőgtök. Törüld meg a szemed, törüld meg rögtön, mit szipogsz?! Hidd el, ha mondom: él, ép és egészséges, ekkora pofát zabált össze, ni! — Prohor megmutatta, milyen pufókra hízott Grigorij. — Novorosszijkszban együtt léptünk be Bugyonnij elvtárs lovas hadseregébe, a negyedik hadosztályba. Grigorij Pantyelejevics századot kapott, illetve svadront... Én persze tovább is mellette maradtam. Lúháton haladtunk egészen Kijevig. Ott osztán, húgom, derékul megcibáltuk a polyákokat! Mikor odafelé mentünk, azt mondja Grigorij Pantyelejevics: „Öltem mán németet, kipróbáltam a kardomat mindenféle osztrákok fején. Lássuk, vajon keményebb-e a lengyel koponyája? Azt hiszem, polyák kobakot könnyebb lesz apritani, mint az oroszok fejét, testvéreinkét. Te hogy gondolod?" Rám kacsint és vigyorog. Egészen megváltozott, mióta a Vörös Hadseregbe lépett. Olyan víg lett, mint a madár, kihízott, akár a herélt paripa. Persze, egy kis családias összekoccanásra mégiscsak sor került... Egyszer odalovagoltam hozzá, oszt tréfásan azt mondom neki: „Ideje vóna mán pihenni, nagyságos Melehov elvtárs úr!" Rám villantja a szemét, és dühösen pirongat: „Ne bolondozz, hé, mert pórul jársz!" Estefelé valamilyen ügybe hívatott. Megint felpiszkált az ördög, hogy nagyságos úrnak tituláljam... Azonnal a mauserhe kapott! Sápadt lett, mint a fal, rám acsarkodott, akár a farkas, hirtelenjében száznál is több fogat láttam a szájában. Lovam véknyába vágtam a sarkantyút, és elszeleltem onnét. Kis híján agyoncsapott, mert ű mán csak olyan fenegyerek!

— Nem jön haza szabadságra? — kérdezte el-elcsukló hangon Akszinya.

— Ne is álmodj ilyesmirű! — vágott szavába Prohor. — Azt mondta: „Addig szógálok, míg le nem vezeklem minden régi bűnömet." — Nem is közönséges bolondság mán az, amit Grigorij csinál... Egy kis lengyel falu mellett rohamra vezetett bennünket. Szemem láttára lemészárolt négy polyák ulánust. Fattyúkora óta sete a gézengúz. Akármék kézzel vág, mindenhogy eléri az ellenséget... Csata után maga Bugyonnij fogott kezet vele a sor előtt, köszönetet mondott a svadronnak és Grigorijnak. Nos hát, ilyen huszárcsínyeket csinál a te Pantyelejevicsed!

Akszinya szinte bódultan hallgatta Prohor elbeszélését...

Csak Melehovék utcaajtajánál ocsúdott fel. Dunyaska a pitvarban éppen elszűrte a tejet. Fejét fel sem emelve kérdezte Akszinyától:

— Kovászér jöttél? Igaz: ígértem, hogy viszek, de elfelejtettem. — Mikor Akszinya könnyesen csillogó, boldogságot sugárzó szemébe pillantott, szó nélkül is megértett mindent.

Akszinya Dunyaska vállára szorította lángoló arcát, és a boldogságtól szinte fuldokolva súgta:

— Él! Egészséges!... Üdvözletet küdött... Eredj be, mondd meg anyádnak!

2

Nyárára vagy harminc kozák tért haza Tatarszkba a visszavonulók közül. Többnyire öregek vagy idősebb korosztályokba tartozó katonák voltak. A középkorú és a fiatal férfiak — a betegek és a sebesültek kivételével — szinte mind oda voltak. Egy részük a Vörös Hadseregben szolgált, a többiek a Krím-félszigeten rostokoltak a Vrangel-ezredekkel, és új hadjáratra készültek a Donvidék ellen.

A visszavonulóknak több mint a fele idegen tájakon maradt örökre: egyik tífuszban pusztult el, másik a Kubán melletti utolsó csetepatékban lelte halálát, némelyik, aki elszakadt a szekérkaravántól, a Manicson túli sztyeppen fagyott meg. Két tatarszkit elfogtak a zöld-vörösök. Ez a kettő is nyomtalanul eltűnt... Sok kozák nem tért vissza Tatarszkba. Az asszonyok feszült és riadt várakozásban töltötték napjaikat. Valahányszor kimentek a

csordalegelőre, tehenük elé, sokáig álldogáltak ott, tenyerük alól vizsgálgatták a határt: nem bukkan-e fel a lila esti páraval bevont országúton egy-egy késedelmes vándor kozák?

Ha — toprongyosan, tetvesen és csonttá-bőrré fogyva — megjött valamelyik várva várt gazda, fejetlen, boldog kapkodás kezdődött a házban: vizet melegítettek a sáros, fekete katonának, a gyermekek versengve igyekeztek kiszolgálni apjukat, ügyelték minden mozdulatát, a boldogságtól kissé megzavarodott háziasszony lótott-futott, asztalt terített vagy a ládához rohant, hogy tiszta fehérneműt vegyen elő. De nagy bosszúságára — éppen lyukas fehérnemű akadt a kezébe; remegő ujjai pedig sehogy sem tudták a tű fokába fűzni a cérnát... Ebben az örömteli pillanatban még azt is megengedték, hogy a szobába tolakodjék a házőrző kutya, amely már messziről megismerte a gazdát, egészen a küszöbig nyomában loholt, és szüntelen nyalogatta a kezefejét. Nem nadrágolták el a gyermekeket, ha véletlenül eltörtek egy edényt vagy kilötyögtették a tejet. Büntetlenül követhettek el bármily kópéságot... A gazdának még alig volt ideje, hogy átöltözzék a meleg fürdő után, máris asszonyokkal zsúfolódott teli a ház. Eljöttek, hogy megtudjanak valamit szeretteik felől, félénken és mégis mohón figyeltek a katona minden szavára. Aztán egyik-másik asszony mindjárt kisietett az udvarra, könnyáztatta orcájára tapasztotta tenyerét, úgy botorkált végig a közön, akár a vak, nem nézte, hogy merre egyenes az út... És valamelyik házikóban nemsokára felzokogott az új özvegy, siratta halottját. A zokogó gyermekek vékony hangja furcsa harmóniába olvadt anyjuk rívásával. Így volt ez akkortájt Tatarszk falvában: ha egyik házba beköszöntött is az öröm, a másik viskóba ugyanakkor gyógyíthatatlan bánat költözött.

Másnap a simára borotvált, megfiatalodott arcú gazda jókor reggel felkelt, szétnézett a gazdaságban, és azt vizsgálgatta, mihez kell hozzáfogni legelőbb. Reggeli után azonnal munkához látott. Valahol a színben, a hűvösön vígan sziszegett a fűrész, csattogott a fejsze, mintha mindenkinek tudtul akarná adni, hogy ebbe a házba már visszatért a munkára áhítozó, ügyes kezű családfő. Ott pedig, ahol előző este az apa és a férj haláláról szereztek tudomást, fojtott csend uralkodott mind a házban, mind a ház körül. Némán feküdt a bánatsújtotta anya, mellette csoportba verődve tolongtak árva gyermekei, akiket egyetlen éjszaka felnőtté tett a nagy csapás.

— Hát a mi katonánk mikor jön mán haza? — szokta kérdezni Iljinyicsna, valahányszor egyik vagy másik falubeli hazaérkeztéről értesült. — Mások bezzeg tucatjával jönnek, de a mienknek még se híre, se hamva.

— Nem érti, anyám, hogy a fiatal kozákokat nem engedik el? — kérdezte Dunyaska bosszúsan.

— Dehogyis nem engedik. Tyihon Geraszimov is megjött, pedig egy évvel fiatalabb a mi Grisánknál.

— Csakhogy az megsebesült, anyám!

— Ugyan, dehogy sebesült meg! — vetette ellene Iljinyicsna. — Tennap láttam a kovácsműhely előtt. Szálegyenesen jár. Aki sebesült, az nem így tartja magát!

— De megsebesült, csak mán javulóba van.

— Hát a miénk nem sebesült meg? Egész teste csupa sebhely. Azt hiszed, hogy űneki nincsen szüksége egy kis javulásra?

Dunyaska minden eszközzel iparkodott bizonyítani anyjának, hogy egyelőre nem is lehet számítani Grigorij hazajövetelére. Csakhogy nem olyan könnyű dolog volt meggyőzni Iljinyicsnát.

— Elhallgass, te buta! — parancsolt rá Dunyaskára. — Én is tudok annyit, mint te, meg osztán fiatal vagy még ahho, hogy az anyádat tanítgasd. Ha azt mondom. hogy haza kell jönnie, akkor biztosan haza is jön. Eredj dógodra, nem akarom hiábavaló fecsegéssel tőteni az időt.

Az öregasszony a legnagyobb türelmetlenséggel várta a fiát, és minden alkalommal szóba hozta. Nem kellett több, csak tagadja meg Misatka az engedelmességet, máris rögtön azzal fenyegette: „No, megállj csak, te boglyas fejű lator, bepanaszollak, mihelyt hazajön apád, ű majd megcsetkeli a kis fenekedet!" Ha megpillantotta, hogy az ablak előtt elhaladó szekér oldalában új, friss borda rikít, felsóhajtott, és okvetlenül megjegyezte: „A javításon rögtön látni lehet, hogy otthun a gazda, Bezzeg a mienknek útjába áll valaki, nem engedi haza..." Iljinyicsna világéletében sohasem szerette a dohányfüstöt; a cigarettásokat mindig kitessékelte a konyhából, de az utóbbi időben e tekintetben is megváltozott: „Eredj csak, hídd át Prohort — mondta Dunyaskának nemegyszer —, jöjjön el tanyázni, szíjjon el egy cigarettát, mert olyan furcsa halottszag van a házba. Na de, ha Grigorij hazajön, akkor majd eleven kozák szaggal telik meg a levegő..." Ha főzött, mindennap többet készített, mint amennyi a családnak kellett; ebéd után pedig becsúsztatott a kemencébe egy fazék ká-

posztalevest. Mikor Dunyaska megkérdezte: miért teszi ezt, csodálkozva válaszolta: „Hátha még máma hazajön szegény katonánk. Legalább azonnal ehet valami meleg ételt. Mert sok időbe telik, míg felmelegíti az ember, ű meg biztosan nagyon éhes lesz..." Dunyaska egyszer a dinnyeföldről hazajövet észrevette, hogy Grigorij ócska köpenye és kifakult szegélyű sapkája a konyhában lóg egy szegen. Kérdő pillantást vetett anyjára. Az öregasszony restelkedve, kissé gyámoltalanul mosolygott: „Elővettem a ládából, Dunyaska — mondta. — Ha bejön az ember az udvarról, oszt ránéz, valahogy mingyán megkönnyebbül... Mintha itt vóna köztünk..."

Dunyaska már egészen megcsömörlött attól, hogy anyja örökké csak Grigorijt emlegeti. Egyszer, mikor nem bírta tovább türtőztetni magát, meg is pirongatta az öregasszonyt:

— Hogy nem unja mán, anyám, örökké csak egyet hajt, mint a talyigás. Mán mindenki torkig van a maga beszédjével. Magától egyebet se lehet hallani, csak azt, hogy Grisa így, meg Grisa úgy...

— Hát hogy unnám meg, hisz az édesfiamrúl beszélek? Szülď meg csak a magad gyermekeit, majd megtudod, mi az... — felelte halkan Iljinyicsna.

Később a konyhából a nagyházba vitte Grigorij köpenyét, sapkáját, és néhány napig nem emlegette a fiát. De nem sokkal a szénakaszálás megkezdése előtt mégis szóba hozta:

— Lám, haragszol, ha Grisárúl beszélek — mondta Dunyaskának —, pedig nélküle nagyon nehéz az élet. Erre nem gondoltál, te buta? Mahónap itt a szénakaszálás, oszt nincs ember a háznál, aki gereblyenyelet faragjon... Minden tönkremegy, mer mink ketten bizony nem sokat lendítünk a gazdaságon. Hiába: gazda szeme hizlalja a jószágot, hogyha meg nincs utthun, rí utána minden...

Dunyaska hallgatott. Nagyon jól tudta, hogy édesanyját korántsem a gazdaság gondjai nyugtalanítják. Tudta, mindez csak ürügy, hogy Grigorijról beszélhessen, könnyíthessen a lelkén. Iljinyicsnát újult erővel rohanta meg a búbánat: elfogta a vágy egyetlen fia után, és ezt nem titkolhatta tovább. Egy este eltolta a vacsorát maga elől. Mikor Dunyaska azt kérdezte: talán csak nem betegedett meg, kelletlenül válaszolta:

— Nem vagyok beteg, csak megöregedtem... És nagyon fáj a szívem Grisa miatt... Úgy fáj, hogy nekem mán semmi

sem kedves ezen a világon, még a napfény is bántja a szememet...

De úgy alakult a helyzet, hogy mégsem Grigorij lett a gazda a Melehov-portán... A szénakaszálás előtt hazaérkezett a frontról — Miska Kosevoj. Távoli rokonainál aludt, és csak másnap reggel ment el Melehovékhoz. Iljinyicsna éppen főzött, mikor a vendég udvariasan bekopogott, aztán — bár nem kapott választ — a konyhába lépett. Levette ócska katonasapkáját, és Iljinyicsnára mosolygott:

— Jóreggelt, Iljinyicsna néni! Ugye, nem várt?

— Jóreggelt! Nem vagy te nékem se ingem, se gatyám, hát mér vártalak vóna? — felelte gorombán Iljinyicsna, és magában háborogva pillantott a gyűlölt Kosevoj arcára.

Miskát csöppet sem hozta zavarba ez a barátságtalan fogadtatás.

— Igaz, hogy nem vagyok se inge, se gatyája, de azért mégiscsak ismerősök vónánk.

— Az igaz, de osztán annyi az egész!

— Több nem is kell ahho, hogy az ember elmenjen látogatóba. Hisz nem lakni jöttem magukho.

— Még csak ez hiányzott — mondta Iljinyicsna. Rá sem nézett többé a vendégre, folytatta a főzést.

De Miska ügyet sem vetett Iljinyicsna fortyogására; figyelmesen szétnézett a konyhában.

— Eljöttem meglátogatni magokat — mondta —, megnézni, hogy s mint éldegélnek... Hisz mán jó esztendeje nem láttuk egymást.

— Én biz nem nagyon epekedtem utánad — dünnyögte Iljinyicsna, és dühösen tologatta a fazekakat a kemence szájában.

Dunyaska éppen a nagyházban takarított. Mikor meghallotta Miska hangját, elsápadt, és némán összecsapta a kezét. Feszülten fülelt a konyhában lezajló szóváltásra, aztán leült a lócára, és meg sem moccant. Dunyaska arcán hol sűrű pirosság ömlött el, hol pedig úgy elsápadt az orcája, hogy még orra finom görbületén is vékony, hosszúkás, fehér csíkok húzódtak. Hallotta, amint Miska kemény léptekkel végigment a konyhán, aztán leült egy nyikorgó székre, és gyufát rántott. Cigarettafüst szivárgott a szobába.

— Azt mondják, meghalt az öreg...

— Meg...

— Hát Grigorijjal mi van?

Iljinyicsna sokáig nem szólt semmit, de aztán kénytelen-kelletlen mégiscsak felelt:

— A vereseknél szógál. Ugyanolyan csillagot biggyesztett a kucsmájára, mint te.

— Mán régen kellett vóna.

— Ez az ű dóga.

— Hát Jevdokija Pantyelevna hogy van? — kérdezte Miska. Hangjában leplezetlen aggodalom csengett.

— Takarít. Hanem nagyon korai vendég vagy, hallod! Jó emberek nem járnak ilyen korán reggel látogatóba.

— Úgy látszik, én rossz vagyok ... Kedvem kerekedett, hát eljöttem. Mit válogassam az időt?

— Ne bosszants, Mihail ...

— Mivel bosszantanám, édesnéném?

— Hát evvel.

— De hát mégis mivel?

— Az ilyen beszéddel.

Dunyaska hallotta, hogy Miska mélyet sóhajt. Tovább már nem türtőztette magát: felugrott, megigazította szoknyáját, és kiment a konyhába. Miska annyira lefogyott és megsárgult. hogy rá sem lehetett ismerni. Az ablaknál ült, és éppen a cigaretta utóját szívta. Mikor megpillantotta Dunyaskát, zavaros tekintetű szeme felélénkült, és arcán alig észrevehető pirosság ömlött el. Gyorsan felállt, és rekedten köszönt:

— Jónapot!

— Jónapot ... — fogadta Dunyaska alig hallhatóan.

— Eredj, hozz vizet — parancsolta tüstént Iljinyicsna, és futólag a lányára tekintett.

Miska türelmesen várta, mikor tér vissza Dunyaska. Iljinyicsna hallgatott. Nem szólt Miska sem. Körmével eloltotta a cigarettacsutkát, aztán megkérdezte:

— Mér olyan dühös rám, édesnéném? Tán láb alatt vagyok?

Iljinyicsna úgy visszaperdült a kemence mellől, mintha darázs csípte volna meg:

— Van pofád hozzánk jönni? Hogy nem sül ki a szemed szégyelletedbe?! — kiáltotta. — Még kérdezni mered, mér vagyok mérges? Tán becézgessek egy olyan gyilkost, mint te vagy?!

— Milyen gyilkost? Hát gyilkos vagyok én?

— Mégpedig hétpróbás! Hát Petrót ki ölte meg? Tán nem te?

— De én.

— No hát akkor! És még ide mersz jönni? Beállítasz, leülsz, mintha... — Iljinyicsna szava elcsuklott. Zavartan hallgatott egy pillanatig, aztán megemberelte magát, és folytatta: — Hisz anyja vónék tán, vagy kicsoda? Hát hogy mersz még rám nézni is, te gazfickó?

Miska észrevehetően elsápadt, pedig elkészült rá, hogy szemrehányással fogadják. Izgalmában kissé dadogva mondta:

— Nincs rá okom, hogy lesüssem a szemem. Petro sem bánt vóna énvelem másképp, ha ű fogott vóna el éngem. Vagy azt hiszed, hogy megcsókolta vóna a fejembúbját? Ű meg éngem végzett vóna ki. Nem azér tanálkoztunk ott, azokon a dombokon, hogy enyelegjünk egymással! Azér háború a háború.

— Hát Korsunov nászuramat mér lűtted le? Mér kellett megölni egy ilyen békességes öregembert, vagy tán az is — háború vót?

— Persze — mondta Miska csodálkozva. — Persze hogy háború vót! Ismerem én ezeket a békességes öregembereket! Az ilyen békességes öreg otthun ül... Olyan vén meg olyan cingár, hogy majd lecsúszik rúla a gatya, mégis több bajt okoz, mint némelyik odakint a tűzvonalba... Éppen az ilyen Grisaka apók uszították ellenünk a kozákokat. Űmiattok tört ki az egész háború! Ki lázította ellenünk a népet? Ezek! Ezek a békességes öregek! Te meg azt mondod: „gyilkos..." Éppen én vagyok a gyilkos! Egy bárányt vagy malacot sem tudtam levágni soha, és most sem tudok. Még az ilyen jószágokra sem tudom ráemelni a kezemet. Sőt, ha mások levágják, akkor is bedugom a fülemet, elmegyek onnét minél messzebbre, hogy ne halljam, ne lássam.

— Hát a nászuramat mér ölted meg?

— Mit akarsz örökké avval a vén nászuraddal?! — szakította félbe bosszúsan Miska. — Használni körömfeketényit sem használt, de ártani annál többet ártott. Megmondtam neki: jöjjön ki a házbúl, de nem jött. Így osztán ott is lelte halálát. Nagyon mérges vagyok ezekre a vén gazemberekre. Állatot nem tudok ölni, legfeljebb, ha nagyon feldühösödök, de az ilyen — engedelmet kérek — piszkos disznókat, mint ez a ti nászuratok vót, vagy az efféle aljas dögöket úgy tudnám aprítani, akár a répát! Az ilyenekkel, az ilyen ellenségekkel szembe — akik csak rontják a levegőt — bizony eléggé kemény a kezem!

— Úgy látszik, hogy e miatt a nagy keménység miatt lettél olyan sovány, akár az ujjam — mondta csípős gúnnyal Iljinyicsna. — Biztosan mardos a lelkiismeret...

— Dehogyis! — mosolyodott el barátságosan Miska. — Majd éppen az ilyen nyavalyás semmirekellők miatt mardos a lelkiismeret, mint amilyen ez az öregember vót. A láz kínozott meg engem, majd kirázta a lelkemet is, különben még jobban megtanítanám kesztyűbe dudálni az ilyen Grisaka apókat, anyám...

— Anyád a szukakutya, de nem én! — fortyant fel Iljinyicsna. — Hogy vónék én anyja egy ilyen tekergőnek?!

— Csak ne nagyon sértegess! — mondta Miska tompán, és baljósan összehunyorította a szemét. — Mer mindenféle mocskolódást azér tűled se tűrök el. Szép szóval mondom, értsd meg: Petro miatt nem énrám kell haragudnod. Maga kereste magának... Nem tehetek rúla, ha vesztébe rohant.

— Gyilkos vagy! Gyilkos. Takarodj innét, látni se bírlak! — ismételgette makacsul Iljinyicsna.

Miska újból rágyújtott, és nyugodtan kérdezte:

— Hát Mitrij Korsunov, a nászuratok fia, az nem gyilkos? Hát Grigorij micsoda? A magad fiacskájára nem acsarkodsz? Pedíg az csak az igazi gyilkos!

— Ne hazudj.

— Nem szoktam hazudni. Hát szerinted micsoda? Hányat megölt a mi embereink közül! Vagy erről nem tudsz? Na látod, ez a baj. Ha mindenkinek ilyen beceneveket osztogatsz, aki csak a háborúba járt, akkor mindenkire ráfoghatod, hogy gyilkos. Csak az a kérdés, hogy kiket öl meg az ember, és mér öli meg — mondta jelentősen Kosevoj.

Iljinyicsna hallgatott egy darabig, de mikor látta, hogy a vendégnek esze ágában sincs elmenni, gorombán rászólt:

— Elég volt a szószaporításból! Nem érek rá veled társalogni. Le is út, fel is út! Eredj mán haza!

— Nekem, édesnéném, keblemen kenyerem, hátamon a házam — mosolyodott el Miska és felállt.

Az ő szűrét bizony nem teszik ki olyan könnyen! Az efféle szóváltás csöppet sem hozza ki a sodrából! Nem olyan érzékeny lelkű ember volt Miska, hogy szívére vegye egy feldühödött öregasszony sértegető kijelentéseit. Tudta, hogy Dunyaska szereti, minden egyébre fütyült. Az öregasszonyt sem vette kutyába sem.

Másnap reggel megint eljött; köszönt, mintha semmi sem tör-

tént volna, leült az ablaknál, és szemmel tartotta Dunyaska minden mozdulatát.

— Ejnye, de gyakori vendég lettél minálunk... — vetette oda foghegyről Iljinyicsna, és nem is fogadta Miska köszönését.

Dunyaska arca lángra lobbant, parázsló tekintettel pillantott anyjára, aztán szó nélkül lesütötte a szemét. Miska nevetve vágott vissza:

— Ne füstölögj, Iljinyicsna néni, hisz nem hozzád járok.

— Jobb lenne, ha elfelejtenéd, hogy merre vezet az út a mi házunk felé.

— De hova menjek? — kérdezte Miska és elkomolyodott. — Kedves rokonotok, Mitrij jóvoltából úgy maradtam, akár a szedett fa. Üres házba meg nem lakhat az ember, mint a remete. Akár tetszik, édesnéném, akár nem, én bizony csak járni fogok hozzátok — fejezte be. Szélesen szétvetette a lábát, és kényelmesebben elhelyezkedett.

Iljinyicsna figyelmesen nézett rá. Hát bizony az efféléket nem olyan könnyű kipenderíteni. Miska egész görnyedt alakjából, keményen leszegett feje tartásából és szorosan összepréselt ajkából csökönyösség és birkatürelem áradt.

Miután Kosevoj elment, Iljinyicsna az udvarra küldte a gyermekeket, és Dunyaskához fordult:

— Be ne tegye ide többé a lábát! Megértetted?

Dunyaska szemrebbenés nélkül nézett anyjára. Dühösen összehúzott szemében egy pillanatra fellobbant a Melehovokra jellemző vadság, mikor minden szót megrágva, határozottan kijelentette:

— De igenis! Járni fog! Ezt nem tilthatja meg! Azér is járni fog! — Nem bírta visszatartani könnyeit: kötőjébe rejtette arcát, és kirohant a pitvarba.

Iljinyicsna nehézkesen lihegve ült az ablak mellé. Sokáig üldögélt ott, némán csóválta a fejét, és valahová messze, a végtelen sztyeppbe fúrta tekintetét, oda, ahol a napfényben ezüstösen csillogó üröm szegélye halványan elválasztotta a földet az égtől.

Estefelé a Don-parti veteményeskert kidőlt kerítését állítgatták fel. Egyetlen szót sem váltottak egymással, mert még mindig nem békültek ki. Odament Miska. Némán vette ki az ásót Dunyaska kezéből, aztán megszólalt:

— Nem elég mélyre ásol. Ha nekiszalad a szél, megint kidűti

a sövényeteket. — Mélyebbre ásta a cölöpök gödrét, segített felállítani a sövényt, ráfonni a vesszőt a cölöpökre, azután elment. Reggel elhozott és Melehovék gradicsa mellé állított két frissen faragott gereblye- és egy villanyelet. Köszönt Iljinyicsnának és megkérdezte:

— Akarnak szénát kaszálni? Az emberek mán átcsónakáztak a Donon túlra.

Iljinyicsna nem felelt. Anyja helyett Dunyaska válaszolt:

— Nekünk nincs is min átmenni. A csónak ősz óta a színbe hever; egészen szétszáradt.

— Meg tavasszal le kellett vóna ereszteni a vízre — mondta Miska szemrehányóan. — Be kellene tómni a hasitekokat, be kéne szurkolni. Csónak nélkul nem maradhattok. Kényelmetlen vóna.

Dunyaska alázatosan és várakozoan pillantott anyjara. Iljinyicsna szótlanul dagasztotta a tésztát, és úgy tett, mintha ez a beszelgetés egyaltalan nem érintené.

— Van kenderkócotok? — kérdezte Miska, és alig észrevehetően elmosolyodott.

Dunyaska bement a kamrába, és kihozott egy nyaláb csepűt.

Miska delre elkeszult a csonakkal; bement a konyhába.

— Vízre engedtem a csónakot, hadd ázzék át. Hanem lakatoljátok hozzá valamelyik áradásos fáho, kulonben meg elkoti valaki. — Aztán megint Iljinyicsnához fordult: — Nahát, mi lesz avval a szénakaszálással, édesneném? Segítsek egy kicsit? Most úgy sincs egyeb dogom.

— Útülle kerdezd meg. — Iljinyicsna Dunyaska felé vágott a fejével.

— A gazdasszonytúl szeretném hallani.

— Ugy latszik, itt mán nem én vagyok a gazdasszony...

Dunyaska sírva fakadt, és besietett a nagyhazba.

— Szóval akkor segiteni kell! — jelentette ki Miska határozottan, és krákogott egyet. — Van itt valami ácsszerszám? Gereblyet akarok csinalni, mert a régi biztosan hasznavehetetlen.

Bement a szinbe, es futyoreszve faragta a gereblyefogakat. A kis Misatka szuntelen korulotte sundorgott, vegul esdekloen tekintett a szeme koze es megkerte:

— Csinálj nekem kis gereblyet, Mihail bácsi, mert nincs, aki faragjon. Nagyanyám nem tud, Dunyaska neni sem ert hozzá... Csak te tudsz csinalni. Te nagyon szepen faragsz!

— Csinalok, druszam, bizonyisten csinalok, de most húzódj fél-

rébb, mert még a szemedbe csapódik a szilánk — hagyta rá Kosevoj nevetve, csak hogy megnyugtassa. „Szakasztott az apja — gondolta meglepetten —, csudamódra hasonlít hozzá a kis gézengúz. Olyan a szeme, szemöldöke, még a felsőajkát is ugyanúgy biggyeszti felfelé... Jól sikerült gyerek!"

És hozzá is látott, hogy kis gyermekgereblyét faragjon, de nem fejezhette be: ajka elkékült, sárga arcára ádáz és mégis alázatos kifejezés ült.

Abbahagyta a fütyörészést, letette a kést, és fázósan mozgatta a vállát.

— Kedves druszám, Mihajlo Grigorics, hozz nekem valami hacukát, lefekszek — kérte a kisfiút.

— Minek fekszel le? — kíváncsiskodott Misatka.

— Mert mingyán rosszul leszek.

— Mér leszel rosszul?

— Ne nyaggass mán, te kullancs... Rám jött a betegség és kész! Csak hozzad ízibe!

— Hát az én gereblyémmel mi lesz?

— Majd később megcsinálom.

Miska testét erősen rázta a hideg. Vacogó foggal heveredett a Misatka hozta gúnyára, levetette sapkáját, és befödte vele arcát.

— Mán rád is jött? — kérdezte elkeseredetten Misatka.

— Rám. Nem látod, milyen beteg vagyok.

— Minek reszketsz?

— Mert lel a hideg.

— De mér csattogtatod a fogadat?

Miska a sapka alól fél szemmel pislogott tolakodó kis druszájára, aztán kurtán elmosolyodott, és nem felelt többet a fiúcska faggatózására. Misatka ijedten tekintett rá, és beszaladt a házba:

— Nagyanyám, nagyanyám! Mihail bácsi lefeküdt a szinbe, oszt reszket, de úgy reszket, hogy szinte felugrál a födről!

Iljinyicsna kinézett az ablakon, aztán visszament az asztalhoz, sokáig hallgatott, mintha törné a fejét valamin...

— Mér nem szólsz, nagyanyám? — kérdezte Misatka türelmetlenül, és blúza ujjánál fogva ráncigálta az öregasszonyt.

Iljinyicsna unokájához fordult, és most már határozottan megszólalt:

— Nesze ez a pokróc, kisonokám, vidd oda annak az ántikrisztusnak, hadd takarózzék be. A hideg leli a szerencsétlent. Tudod, az olyan betegség. Odaviszed a pokrócot? — kérdezte, ismét visz-

szament az ablakhoz, kitekintett az udvarra, és sebesen hadarta:
— Állj meg, álij meg, ne vidd oda, nem kell.

Dunyaska a maga birkabőrbundájával takarta be Kosevojt, és féléje hajolva mondott neki valamit.

A lázroham után Miska alkonyatig vesződött a szénakaszálás előkészületeivel. Észrevehetően elgyengült. Lankadt és bizonytalan lett minden mozdulata, de Misatka kis gereblyéjét mégiscsak megcsinálta.

Este Iljinyicsna feltálalta a vacsorát, asztal mellé ültette a gyermekeket, és Dunyaskára rá sem pillantva mondta:

— Eredj, szólítsd be azt a... kinek is hívjákot... jöjjön vacsorázni.

Miska fáradtan, görnyedten, keresztvetés nélkül ült asztalhoz. A felszikkadt izzadság piszkos csíkjaival keresztül-kasul szeldelt sárga arcán kimerültség tükröződött. Keze aprókat remegett, valahányszor szájához emelte kanalát. Keveset és ímmel-ámmal evett. Néha közömbösen végignézett az asztalnál ülőkön. De Iljinyicsna meghökkenve vette észre, hogy a „gyilkos" bágyadt tekintete felélénkül, és meleg fény csillan meg benne, valahányszor a kis Misatkán megakad. Ebben a szempárban hol fellobbant egy-egy pillanatra, hol kialudt a rajongó szeretet tüze. Szája szögletében még sokáig ott bujkált az alig észrevehető mosoly. Aztán elfordította tekintetét; arcára ismét a tompa közömbösség árnyéka vetődött.

Iljinyicsna suttyomban figyelni kezdte Kosevojt. Csak most vette észre, milyen borzalmasan lesoványodott betegsége óta. A poros, szürke gimnasztyorka alatt éles vonalban dudorodott ki a kulcscsont félíve, széles vállának hegyes csúcsa úgy állt ki, mint valami görbe bütyök. A gyermekien vékony nyakon egészen furcsán festett a rőtes sörtével benőtt ádámcsutka... Minél jobban szemügyre vette Iljinyicsna a „gyilkos" görnyedt alakját, viaszsárga arcát, annál erősebben feltámadt benne valamilyen belső kényelmetlenség és meghasonlás érzése... És Iljinyicsna szivében hirtelen kéretlenül is felébredt a szánalom ez iránt a gyűlölt ember iránt: az a szívszorongató anyai szánalom, amely még a legerősebb lelkű asszonyokat is hatalmába keríti. Nem tudott úrrá lenni ezen az új érzésen. Miska elé tolta a tejjel színültig telemért tányért, és szinte unszolva kínálta:

— Egyél többet, az Isten áldjon meg! Olyan vékonypénzű vagy, hogy rossz rád nézni is... És még ez akar vőlegény lenni.

Dunyaskát és Kosevojt szájára vette a falu. Egy asszony, mikor találkozott Dunyaskával a révnél, palástolatlan gúnnyal kérdezte: „Tán béresnek fogadtátok meg Mihailt? Sehogy sem akar tágítani az udvarotokról..."

Bárhogy unszolta is a lánya, Iljinyicsna csökönyösen csak azt ismételgette: „Ne is rimánkodj, nem adlak hozzá! Ilyen párnak nincs szülői áldás!" Csak akkor változtatta meg ezt a döntését, amikor Dunyaska határozottan kijelentette, hogy Kosevojhoz költözik.

— Térj észre! — kiáltotta ijedten az öregasszony. — Mit csináljak egyedül a gyermekekkel? Azt akarod, hogy elpusztuljunk mind a hárman?

— Nem akarom, hogy az egész falu rajtam nevessen — mondta halkan Dunyaska, és tovább dobálgatta ki a ládából a kelengyéjét.

Iljinyicsna sokáig hangtalanul mozgatta ajkát, aztán nehézkesen az elülső sarokba ment. Alig tudta emelni a lábát.

— Hát ha mán ennyire elszántad magad, kisjányom... — suttogta, és leakasztott egy ikont —, akkor Isten veled, eredj...

Dunyaska gyorsan térdre ereszkedett, Iljinyicsna megáldotta, és reszkető hangon szólt:

— Megboldogult édesanyám ezzel a szentképpel áldott meg engem is... Hej, ha látna most apád... Emlékszel rá, mit mondott a vőlegényedről? Isten látja a lelkem, nagyon nehezemre csik... — aztán némán elfordult, és kiment a pitvarba.

Bárhogy igyekezett is Miska lebeszélni a menyasszonyt a templomi esküvőről, a csökönyös leány nem engedett a huszonegyből. Így hát kénytelen-kelletlen Miska is beleegyezett. Magában százszor elátkozta az egész világot. Úgy készült az esketésre, mintha vesztőhelyre menne. Visszarion pópa éjnek évadján, suba alatt, üres templomban házasította össze őket. A szertartás után szerencsét kívánt az egybekelt fiataloknak, és kenetesen intette őket:

— Lám, lám, fiatal szovjet elvtárs, milyen furcsa esetek történnek az életben: tavaly tulajdon kezeddel gyújtottad fel, azaz dobtad tűznek martalékául házamat, ma pedig mégis hozzám jöttél, hogy adjalak össze benneteket... Ne köpj a tányérba, mert talán még enned is kell belőle — tartja a közmondás. Mindazon-

által örvend a lelkem, hogy észre tértél, és megtaláltad a Krisztus szentegyházához visszavezető utat.

Ezt már nem tudta elviselni a vőlegény. Eddig egész idő alatt hallgatott a templomban. Restellte, hogy olyan gyenge jellemű, haragudott magára. Most azonban vasvillaszemet meresztett a múltat hánytorgató pópára, és dühösen — de halkan, hogy Dunyaska ne hallja — azt válaszolta:

— Sajnálom, hogy akkor elinaltál a falubúl, különben házastúl elégettelek vóna, te hosszú sörényű sátán! Megértetted? Nahát!

A váratlan kifakadástól megrökönyödött pópa sűrűn pislogva bámult Miskára. Kosevoj pedig megrántotta ifjú asszonya ruhája ujját, és szigorúan szólt rá: „Gyerünk!" És katonacsizmájával hangosan kopogva indult a kijárat felé.

Ebben a szomorú lakodalomban nem ittak szűzpálinkát, nótákat sem gajdolgattak. Prohor Zikov, aki vőfély volt az esküvőn, másnap sokáig sercintgetett megvetésében, és panaszkodott Akszinyának:

— Na, húgom, ilyen lakadalmat sem láttam, amióta kétágú vagyok. Mihail olyan paprikásan odamondogatott a szentatyának az oltár előtt, hogy a vén pópa füle lekonyult tűle! És tudod, mi vót az esküvői vacsora? Sült tyúkhús, meg aludtté! Csak legalább egy korty szűzpájinkát adtak vóna! Hej, ha Grigorij Pantyelejevics látta vón, hogy ment férjhe a húgocskája!... Biztosan fejéhe kapott vóna. De nem is megyek én többet ilyen új lakadalomba! Még a kutyalagzi is sokkal vidámabb mulatság, ott legalább jól megtépi egyik eb a másik szőrét, ott legalább van ricsaj! De itt nem vót sem itóka, sem bicskázás... Na, szóval, hát ott egye meg őket a fene! Hidd el, húgom, annyira elkámpicsorodtam az után a lakadalom után, hogy egész éjjel nem jött a szememre álom. Hajnalig trüszköltem, forgolódtam, mintha egy összemarék bolhát eresztettek volna az ingem alá...

Amióta Kosevoj beköltözött a Melehov-házba, az egész gazdaságban megvaltozott az élet: rövid idő alatt kijavította a kerítést, behordta és a szérűn boglyába rakta a szénát, ügyesen betetőzte a körös-körül szépen lesimított kazlat. Aratásra készülődve, teljesen újjavarázsolta az aratógép szárnyait és polcát, gondosan kitakarította a szérűt, megreparálta az ócska szórórostát, megjavította a lószerszámot, mert titokban arról ábrándozott, hogy lóra cseréli ki a megmaradt pár ökröt. Dunyaskának már többször

mondta is: „Okvetlen lóra kell szert tennünk. Siralmas dolog ezekkel a csámpás jószágokkal bíbelődni: nem messzire jut vélek az ember." A kamrában véletlenül felfedezett egy veder fehér és kék festéket. Tüstént elhatározta, hogy újrafesti az ócskaságtól megszürkült zsalugátereket.

A Melehov-ház mintha megfiatalodott volna: élénk kék ablakszemekkel nézett a világba...

Miska szorgalmas gazdának bizonyult. Betegsége ellenére is látástól vakulásig dolgozott. Dunyaska minden munkában segített neki.

A menyecske a házasélet eddigi néhány napja alatt is észrevehetően megcsinosodott. Vállban és csípőben mintha megszélesedett volna. Tekintetében, járásában valami új vonás jelent meg. Még a haját is másképpen igazgatta. Elkerekedett mozdulatainak régebbi esetlen szögletessége, eltűnt belőle a gyermekes elevenség és a túlzott lendület. Lehiggadtan, mosolyogva, szerelmes szemmel nézett urára, és nem látott a világon semmi egyebet... „Amíg új a szerelem, soha nem lát semmit sem..."

Iljinyicsna pedig napról napra egyre elviselhetetlenebbül és fájdalmasabban érezte az egyedülvalóságot. Felesleges lett abban a házban, ahol csaknem egész életét töltötte. Dunyaska úgy dolgozott a férjével, mintha lakatlan helyen építenének fészket maguknak. Iljinyicsnával nem hánytak-vetettek meg semmit, nem kérték hozzájárulását, bármihez fogtak is; még egy-egy barátságos szót is ritkán szóltak az öregasszonyhoz. Csak akkor váltottak vele néhány jelentéktelen mondatot, ha asztalhoz ültek; azután Iljinyicsna megint egyedül maradt bús gondolataival. Lánya boldogságának nem tudott örülni. Veje továbbra is idegen maradt. Ennek az idegen embernek állandó jelenléte nyomasztón hatott az öregasszonyra. De teher volt már az ő számára maga az élet is. Egyetlen esztendő alatt hányan pusztultak el, akik oly kedvesek voltak szívének! Szenvedések súlya alatt megtörten, megvénülve és szánandóan tengette életét. Sok bajt, bánatot kellett elviselnie, talán túlságosan sokat is. Nem tudott már tovább ellenállni a viszontagságoknak. Babonás előérzet töltötte el: azt hitte, hogy a halál — amely hozzászokott, hogy olyan sűrűn meglátogassa családjukat — nemegyszer átlépi még a vén Melehov-ház küszöbét. Beletörődött Dunyaska házasságába, és most már csak egyet akart: megvárni Grigorijt, gondjaira bízni a két gyermeket, aztán behunyni a szemét — örökkön örökre. A végső megpihe-

né; jussát hosszú, dolgos élete során, sok-sok szenvedéssel érdemelte ki.

Végtelen láncolatban húzódtak egymás után a hosszú nyári napok. Forrón sütött a nap, de Iljinyicsnát már nem melegítették fel a tűző napsugarak. Sokáig elüldögélt a grádicson, és teljes közömbösséggel, fásultan, mozdulatlanul sütkérezett. Korántsem a régi, szorgos, igyekvő gazdasszony volt már. Elment a kedve mindenféle munkától. Most minden olyan feleslegesnek, szükségtelennek látszott, amivel nem is érdemes bíbelődni, meg aztán ereje sem volt, hogy úgy dolgozzék, mint hajdanában. Gyakran elnézegette a sok évtizedes, szüntelen munkában elformátlanodott kezét, és azt mondogatta magában: „Eleget dolgoztatok, kérges kezeim... Eljött az ideje, hogy pihenjetek... Nem akarok mán sokáig élni. Elegem volt belőle!... Csak Grisenykát szeretném még egyszer látni..."

Csupán egyszer tért vissza Iljinyicsna régi életkedve, akkor is csak rövid időre. A városból jövet betoppant Prohor, és már messziről kiáltotta:

— Áldomást nekem, Iljinyicsna néni! Levelet hoztam a fiadtúl!

Az öregasszony elfehéredett. Az ő képzetében a levél elválaszthatatlanul valamilyen újabb csapással volt összefüggésben. De mikor Prohor elolvasta a rövid levelet, Iljinyicsna sokáig szóhoz sem tudott jutni örömében. Az üdvözletekkel teli levél végén ugyanis volt egy utóirat: Grigorij iparkodik, hogy ősszel hazajöhessen egy kis szabadságra. Barna arcán, mély redőkkel teleszántott árcáin gyöngyszemnyi apró könnycseppek gurultak végig. Lehorgasztotta fejét, törölgette a könnyet blúza ujjával és kérges tenyerével, mégis szüntelen patakzott lefelé az arcán, ráhullt a kötőjére, és úgy telepettyezte, mint sűrűszemű, meleg nyári eső. Prohor csöppet sem szívelte, söt utálta az asszonyi könnyeket, ezért hát leplezetlen bosszúsággal mondta:

— Ejnye, hát megeredt a könnyed, édesnéném! A magadfajták szeméből úgy hull ez a nedvesség, mintha dézsából öntenék... Örülni kéne, nem pityeregni! Isten áldjon, én mán megyek is! Síró vénasszonyt bámulni nem valami kellemes dolog.

Iljinyicsna csak most ocsúdott fel. Megállította Prohort:

— Meghálálom ezt a jó hírt, kedves fiam... Azt se tudom, hova legyek örömömbe... Várjál csak, megkínállak valamivel... —

motyogta összefüggéstelenül, és elővett a ládából egy réges-régóta ott rejtegetett pálinkás palackot.

Prohor leült, és szétsimította bajuszát.

— Te is igyál velem erre a nagy örömre — kérte az öregasszonyt, de mindjárt átszaladt agyán az aggasztó gondolat: „Mán megint bizseréli a nyelvemet az ördög! Még felhörpint egy porciót, pedig amúgy is alig kotyog egy-két korty pájinka ebbe az üvegbe..."

De Iljinyicsna szabadkozott. Óvatosan összehajtogatta a levelet, és a szentképtartóba tette. Nyilván meggondolta magát, mert ismét elővette, kezében tartotta egy darabig, majd ruhája öblébe dugta, és erősen szívéhez szorította.

Dunyaska a mezőről hazatérve sokáig olvasta a levelet, aztán mosolyogva sóhajtott:

— Bárcsak megjönne minél hamarább! Különben nemsoká mán rá sem lehet ismerni magára, anyám!

Iljinyicsna féltékenyen vette el tőle a levelet, megint kebelébe rejtette, és összehunyorított, sugárzó szemmel lányára tekintve, boldog mosollyal mondta:

— Énvélem már a kutya se törődik. Olyan vagyok, amilyen vagyok. Nem ez a fontos, hanem az, hogy a kisebbik fiam mégis csak megemlékezett az édesanyjáról! Látod, hogy ír! Apai nevemen: Iljinyicsnának szólít!... Azt írja: tiszteltetem drága jó édesanyámat, csókolom szeretett gyermekeimet... De rúlad sem felejtkezett el... Mit nevetsz? Bolond vagy te, Dunyaska, sült bolond!

— Hát mán mosolyogni sem szabad, anyám?! Hová készül?

— Megyek a veteményeskertbe, megkapálom a krumplit.

— Majd megkapálom én hónap, maradjon csak itthon. Úgyis mindig panaszkodik, hogy beteg, most meg, lám, egyszeribe tanált magának tennivalót.

— Nem, nem, majd én megyek... Nagy öröm ért, egyedül akarok maradni vele — vallotta be Iljinyicsna, és fiatalos fürgeséggel kötötte fejére a keszkenőt.

A veteményeskertbe menet betekintett Akszinyához. Eleinte — csupa illendőségből — mindenféle mellékes dolgokról beszélt, a levelet csak azután vette elő.

— Levelet küdött a katonánk, örömet szerzett az édesanyjának, azt ígéri, hogy hazajön szabadságra. Nesze, szomszédasszony, olvasd el, meghallgatom még egyszer.

Attól fogva gyakran volt alkalma Akszinyának elolvasni ezt a levelet. Iljinyicsna el-ellátogatott hozzá esténként, elővette a gondosan kendőbe bugyolált sárga borítékot, és sóhajtva kérte:

— Olvasd mán el, Akszinyuska, mert mama olyan rosszat sejt a szívem. Láttam álmomban, de olyan kicsinek, mint amilyen iskoláskorába vót...

A tintaceruzával írt betűk idővel egybemosódtak, és sok szót egyáltalában nem lehet kisilabizálni, de Akszinya számára ez semmiféle nehézséget nem jelentett: olyan gyakran olvasta a levelet, hogy kívülről fújta. Később, mikor a vékony papír teljesen elrongyolódott, Akszinya az utolsó sorig elmondta az egész levelet, mégpedig olyan simán, mint a vízfolyás.

Iljinyicsna két hét múlva rosszul érezte magát. Dunyaskának ezer dolga volt a csépléssel. Iljinyicsna nem akarta elvonni lányát a munkától, de egyedul nem tudott fózni.

— Máma nem kelek fel, majd csak elbódogulsz magad is — mondta Dunyaskának.

— Mije fáj, anyám?

Iljinyicsna elsimogatta nyűttes, fakó blúzán a ráncokat, és lesütött szemmel válaszolta:

— Mindenem fáj... Mintha minden belső részem elgyötrődött vóna. Ha fiatalabb korába megduhajodott szegény megbódogult apád, nekem esett, és ütött, ahol csak ért... Vasökle vót... Néha egy hétig is hóttra váltan feküdtem. Nem csuda, ha most minden ízem-részem sajog, mintha félig agyonvertek vóna...

— Elkuldjem Mihailt a doktorért?

— Nem kell. Minek? Majd csak feltápászkodok.

Másnap valóban fel is kelt, jött-ment az udvaron, de estére újból agynak esett. Arca kissé megdagadt, szeme alatt petyhudt táskák keletkeztek. Éjjel, karjára támaszkodva, többször is felemelte fejét a magasra ütögetett vánkosról, és sűrűn lihegett, mert alig jutott lélegzethez. Aztán elmúlt a fuldoklás. Nyugodtan tudott hanyatt feküdni, sőt néha fel is kelt. Néhány napot valami csendes lemondás és nyugalom állapotában töltött. Egyedül szeretett volna maradni. Valahányszor átjött Akszinya, hogy meglátogassa, Iljinyicsna fukarul felelgetett a szomszédasszony kérdeseire, és megkönnyebbülten sóhajtott fel, ha elment. Örült, hogy a gyermekek a nap nagy részét az udvaron töltik, hogy Dunyaska nem tekint be rá, és nem zaklatja felesleges faggatózással. Nem volt már szüksége senki részvétére, senki vigasztalására sem. Bekö-

vetkezett az az idő, amikor csillapíthatatlanul szükségét érezte, hogy egyedul maradjon, és emlékezetébe idézze életének sok-sok eseményét. Félig behunyt szemmel, óraszámra mozdulatlanul hevert, csak duzzadt ujjai babrálták a takaró ráncát. Ezekben az órákban egész élete elvonult előtte.

Csodálatos, hogy milyen rövidnek és sivárnak látszott ez a hosszú élet: sok volt benne a súlyos, nagyon súlyos bánat, amire nem akart visszagondolni sem. Emlékeiben és gondolataiban Grigorijhoz tért vissza a legesleggyakrabban. Talán azért, mert a háború óta szüntelen aggódott fia sorsa miatt, talán azért, mert Grigorijban testesült meg mindaz, ami az élettel még összekötötte. Az is lehet, hogy idősebb fia és férje miatti bánata kissé eltompult, meggyógyította az idő. Elég annyi, hogy a halottakra mind ritkábban gondolt, az elhunytak csak valami szürke ködfátyolon át jelentek meg előtte. Kelletlenül vette sorra ifjúkorának és házaséletének emlékeit. Minderre már nem volt semmi szüksége sem, mindez messze távolodott tőle, nem okozott neki semmi örömet, semmi megkönnyebbülést. Most, amikor utolsó visszaemlékezéseiben felidézte a múltat, most is szigorú és tiszta maradt... De lám, a „kisebbik fia" mindig rendkívül világosan, szinte tapinthatóan merült fel emlékezetében. Alig gondolt rá, máris szaporábban vert a szíve, és olyan hangosan, hogy hallani lehetett, Aztán megint rájött a fuldoklás, elfeketedett az arca, és sokáig feküdt eszméletlenül. De mihelyt újból szabadon fellélegzett, megint csak Grigorijra gondolt. Hiszen csak nem felejthette el utolsó fiát!

Egyszer a nagyházban feküdt. Odakint fényesen sütött a zeniten álló nap. Az ég déli peremén vakító kéken és fenségesen úsztak a szélben fel-felágaskodó fellegek. A tompa csendet csupán a tücskök álomba ringató, egyhangú zenéje zavarta meg. Odakint, közvetlenül az ablak alatt, épen maradt a fundamentumban gyökerező dudva, melyet nem perzselt el a nap. Kissé megfonynyadt laboda tenyészett ott cigányzabbal és tarackbúzával elegyesen. Ebben a gyombozótban találtak szárnyékot és ott gyújtottak nótára a kis tücskök. Iljinyicsna figyelmesen hallgatta örökös cirpelésüket, beszívta a napsütötte gizgaznak a nagyszobába szivárgó szagát, és szeme előtt, mint valami látomás, felbukkant egy pillanatra a napégette augusztusi sztyepp, az aranyfényben csillogó búzatarló és a galambszürke hártyával bevont, szinte izzó égbolt...

Tisztán látta az ürmös mezsgyében legelő ökröket, az ekhós szekeret, hallotta a mezei tücskök csengő prütyögését, és belehelte az üröm émelyítően keserű illatát... Látta önmagát fiatalnak, sudárnak, szépnek... Megy-megy, siet az aratók állásához. Talpa alatt surrogva dől meg vagy szurkálja csupasz ikráját a tarló, a meleg szél kiszikkasztja hátán a szoknyába eresztett, verejtéktől nedves inget, és szinte égeti a nyakát. Arcán szinte lángot vet a pirosság, a fejébe tóduló vértől csak úgy cseng a füle. Behajtott kézzel tartja tejtől duzzadó, feszes mellét, meggyorsítja lépteit, mikor már messziről meghallja az el-elfulladó gyermeksírást, és inge gallérját mentében gombolja ki.

A széltől kissé cserepes ajkán mosoly reszketett, amikor a szekér oldalára függesztett bölcsőből kivette az apró, cigánybarna Grisatkát. A nyakban hordott feszület izzadságtól nedves galandját foga közt tartva, sietve adja mellét a csecsemő szájába, és összeszorított fogán keresztül gügyögi: „Drága kisfiam! Gyönyörű magzatom, még halálra koplaltat anyád..." Grisatka még mindig méltatlankodva hüppög, szívja és hegyes kis fogával fájdalmasan meg-megharapja a mellbimbót. Mellette áll Grisatka fekete bajuszos, fiatal apja, magas üllőn kaszát kalapál. Iljinyicsna lebocsátott szempillái alól is látja az apa mosolyát, nevetős szemének kékesfehérét...

Iljinyicsnának melege van, alig piheg, patakban ömlik homlokáról a verejték, csiklandozza az orcáját, aztán sötétül-sötétül, míg teljesen elsötétül szeme előtt a világ...

Felocsúdott, végighúzta kezét könnyáztatta arcán, és még sokáig feküdt tehetetlenül; gyötörte a kegyetlen, fojtogató légzési zavar; néha elájult.

Este, mikor Dunyaska és férje már elaludt, Iljinyicsna összeszedte maradék erejét, felkelt, és az udvarra ment. Akszinya, miután késő estig kereste a csordából elbitangolt tehenet, hazafelé menet észrevette, hogy Iljinyicsna lassú, imbolygó léptekkel megy a szérűre. „Minek megy ez oda, ha beteg?" — csodálkozott Akszinya, és óvatosan odament a Melehovék szérűjével határos jószágudvar sövényéhez. Átnézett a szérűre. Világított a telihold. A sztyepp felől enyhe hullámokban fújt a szél. A szalmakazal sűrű fekete árnyékot vetett a kőhengerrel ledöngölt cséplőhelyre. Iljinyicsna a kerítésbe fogózva állt, és a sztyeppébe bámult, oda, ahol — mint elérhetetlen messzi csillag — sziporkázott az aratók szabadtüze. Akszinya jól látta Iljinyicsna kissé dagadt arcát, ame-

lyet élesen megvilágított a kékes holdfény, látta öregasszonyos, fekete kendője alól kikandikáló ősz hajfürtjeit.

Iljinyicsna sokáig bámult a sztyepp esti, kékes homályába, aztán halkan szólongatta fiát, de olyan természetes hangon, mintha mellette állna:

— Grisenyka! Édes fiam! — Hallgatott egy darabig, aztán elváltozott, tompa, mély hangon mondta: — Drága magzatom!

Akszinya egész testében megremegett. Annyira erőt vett rajta a szomorúság és a félelem megmagyarázhatatlan érzése, hogy hirtelen visszatorpant a kerítés mellől, és bement a házba.

Iljinyicsna ezen az éjszakán világosan megértette, hogy nemsokára meghal, hogy a halál már odaült párnája mellé. Hajnalban elővette a ládából Grigorij ingét, összehajtogatta és vánkosa alá tette. Kikészítette a maga halotti ruháját is, hogy abba öltöztessék fel, ha utolsót sóhajt.

Dunyaska, mint reggelenként mindig, most is bement, hogy meglátogassa a beteget. Iljinyicsna elővette párnája alól Grigorij gondosan összehajtogatott ingét, és szótlanul odanyújtotta Dunyaskának.

— Mi ez? — kérdezte Dunyaska meglepetten.

— Grisa inge... Add oda az uradnak, hadd viselje, hiszen a régit mán biztosan szétmarta rajta a verejték — mondta alig hallhatóan Iljinyicsna.

Dunyaska megpillantotta édesanyjának a ládán heverő fekete szoknyáját, ingét és vászonbocskorát — szóval mindazt, amit az elhunyt asszonyra adnak, mielőtt utolsó útjára kísérnék. Mihelyt észrevette, azonnal elsápadt.

— Miért vette elő a halotti ruhát, édesanyám? Azonnal tegye vissza, az Isten áldja meg, korai vóna még magának a halálra gondolni!

— Nem, jányom, itt az ideje... Most én vagyok soron — suttogta Iljinyicsna. — Vigyázz a gyermekekre, mint a szemed világára, óvd meg őket, míg Grisa hazajön... Úgy látszik, én mán nem tudom megvárni... Bizony, nem tudom megvárni!

Iljinyicsna a fal felé fordult, hogy Dunyaska ne lássa a könnyeit, és betakarta arcát keszkenőjével.

Három nap múlva meghalt. A vele egykorú asszonyok megmosták holttestét, felöltöztették halotti ruhájába, és a nagyszobában álló asztalra ravatalozták. Estére eljött Akszinya, hogy búcsút vegyen a megboldogulttól. A halott kis öregasszony megszépült,

szigorú arcán alig ismerte fel a régi, bátor és büszke Iljinyicsna vonásait. Mikor az elhunyt sárga, hideg homlokához érintette ajkát, észrevette a fehér fejkendő alól kikandikáló engedetlen, ismerős hajtincset és a fiatalosan kerek, apró fülkagylót.

Akszinya — Dunyaska beleegyezésével — magához vette a gyermekeket. Jóllakatta a hallgatag ikreket, akiket megdöbbentett az új haláleset. A maga ágyába fektette őket... Különös érzés hatalmasodott el rajta, mikor átölelte a szívének oly drága férfi elcsendesült gyermekeit, akik mindkét oldalról szorosan hozzásimultak. Halkan elmondott néhány gyermekkorában hallott mesét, hogy elszórakoztassa őket valamivel, előzze halott nagyanyjuk körül rajzó gondolataikat. Csendesen dúdolva mondta a szegény árva Vanyuskáról szóló mese utolját:

Hej, hattyúk, hattyúk,
Vegyetek éngem
Fehér szárnyatokra,
Vigyetek éngem
Fehér szárnyatokon
Szép szülőhazámba...

De még be sem fejezte a mesét, máris hallotta, hogy egyenletesen, mélyen lélegzik a két gyerek. Misatka szélen feküdt, szorosan Akszinya vállához nyomta kis arcát. Akszinya óvatos vállmozdulattal megigazította a fiúcska kényelmetlenül hátrabicsaklott fejét, és egyszerre olyan irgalmatlanul metsző szomorúságot érzett bensejében, hogy görcs fojtogatta a torkát. Keservesen, vigasztalanul sírva fakadt, szinte rázta a zokogás, de mégsem törölhette le könnyeit, mert Grigorij gyermekei aludtak karjai közt, és ő nem akarta felébreszteni őket.

4

Iljinyicsna halála után Kosevoj maradt a házban az egyetlen, a teljhatalmú gazda. Azt hihette volna az ember, hogy ezentúl még nagyobb buzgalommal lát hozzá a gazdaság rendbehozásához, továbbfejlesztéséhez. De nem így történt. Miska napról napra kedvetlenebbül dolgozott, egyre gyakrabban járt el hazulról, esténként pedig későig elüldögélt a tornácon, cigarettázott és

töprengett. Dunyaska természetesen azonnal észrevette a férje lelkében végbement változást. Nemegyszer meghökkenve figyelte, hogy Miska — se szó, se beszéd — hirtelen ledobja a baltát vagy fűrészt, és valahol félrébb leül pihenni, noha azelőtt egészen önfeledten dolgozott. Ugyanez történt a mezőn is, mikor az őszi rozs vetésére került sor: alig fordult Miska egyet-kettőt, máris megállította az ökröket, cigarettát sodort, és sokáig üldögélt a szántáson. Homlokát ráncolva cigarettázgatott.

Dunyaska, aki elég nagy gyakorlati leleményességet örökölt apjától, izgatottan gondolta magában: „No, nem sokáig tartott a nagy szorgalom... Vagy beteg, vagy egyszerűen lustálkodik. Ilyen férj oldalán nem a vagyont, hanem csak a bajt szaporíthatom! Úgy viselkedik, mintha napszámba dolgozna: fél napig füstöl, fél napig tüszköl, de a munkára nem jut egy perc idő... Beszélek a fejével. Szőrmentén kell vele bánni, hogy fel ne mérgesedjék. Ha ezentúl is csak ennyire iparkodik, akkor az ínséget szórólapáttal sem dobálhatom ki a házból..." Egyszer Dunyaska óvatosan megkérdezte:

— Mér lettél ilyen furcsa, Misa, vagy tán valami betegség rágódik rajtad?

— Ugyan dehogy! Csak hát betegség nélkül is eléggé galádul állunk — felelte bosszúsan Miska, megbiztatta az ökröket, és a vetőgép után indult.

Dunyaska nem faggatózott tovább, kínosnak tartotta a zaklatást. Végre is hát nem az asszony dolga, hogy a férjét oktatgassa. Ezzel véget is ért a beszélgetés.

Dunyaska tévedett sejtéseiben. Más volt az az ok, amely megakadályozta Miskát, hogy ugyanolyan lendülettel dolgozzék, mint azelőtt. Napról napra erősbödött benne az a meggyőződés, hogy időnek előtte telepedett meg véglegesen szülőfalujában. „Túlságosan korán fogtam hozzá a gazdálkodáshoz. Elsiettem a dolgot..." — gondolta bosszúsan, valahányszor a hadijelentéseket olvasta a kerületi lapban, vagy hallgatta esténként a leszerelt vörös kozákok elbeszéléseit. De kiváltképpen nyugtalanította a falubeliek hangulata. Egyesek nyíltan arról beszéltek, hogy télire vége lesz a szovjethatalomnak, hogy Vrangel átlépte a Krím-félsziget határát, és Mahnóval együtt már Rosztovhoz közeledik: hogy a szövetségesek óriási arányú partraszállást hajtottak végre Novorosszijszkban... Széltében-hosszában pletykálták a faluban az ostobánál ostobább rémhíreket. A gyűjtőtáborokból és bányák-

ból hazatért kozákok — akik a nyáron meghíztak a jó zsíros házikoszton — félrehúzódtak a többiektől, éjszakánként pálinkát iszogattak, és titokzatos beszélgetéseket folytattak. Ha Miskával találkoztak, mesterkélt közömbösséggel kérdezgették: „Te újságot olvasol, Kosevoj, mondd csak, mi lesz mán avval a Vrangellel? Hamarosan elbánnak vele? Igaz az, vagy csak hazugság, hogy a szövetségesek megint ellenünk vonulnak?"

Egyszer egy szombat este elment hozzájuk Prohor Zikov. Miska csak az imént jött meg a mezőről. A küszöb mellett állva, éppen mosakodott. Dunyaska egy kancsóból vizet öntött a kezére, és mosolyogva nézte férje napbarnitotta, sovány nyakát. Prohor köszönt, leült a grádics alsó fokára és megkérdezte:

— Grigorij Pantyelejevicsről nem hallottatok semmi hírt?

— Nem — felelte Dunyaska. — Nem írt.

— Tán nagyon vágyódsz mán utána? — kérdezte Miska. Megtörölte arcát, kezét, és komolyan nézett Prohor szeme közé.

Prohor felsóhajtott, és megigazította inge üres ujját:

— Persze. Hisz mindig együtt szógáltunk.

— Hát osztán: megint szógálni akartok?

— Mink mán leszógáltuk a magunkét.

— Én meg azt hittem, hogy nem győzöd mán várni, mikor katonáskodhatsz megint — folytatta Miska ugyanolyan komolyan — Persze: a szovjethatalom ellen...

— Ne gyanúsíts ártatlanul, Mihail — mondta Prohor sértődötten.

— Hogyhogy ártatlanul? Hallom én, milyen mendemondák terjednek faluszerte.

— Hun hallottad? Hát mondtam én akármit is?

— Te nem mondtál semmit, de annál többet fecsegnek az olyanok, mint te meg Grigorij; azok még mindig a „maguk embereit" várják.

— Én nem várok semmiféle „magam embereit". Nekem mindenki egyforma.

— Épp az a baj, hogy neked mindenki egyforma. Na, kerülj beljebb. Ne haragudj, csak tréfából mondtam.

Prohor kelletlenül ment fel a lépcsőn.

— Nem valami mulatságosak a tréfáid, kedves öcsém — mondta, mikor átlépte a küszöböt. — Ami régen vót, azt el kell felejteni. Én mán levezekeltem a régi bűnömet.

— Nem lehet minden régi bűnt elfelejteni — felelte szárazon Miska, és asztalhoz ült. — Ülj le te is, vacsorázz velünk.

— Köszönöm. Hát persze hogy nem lehet mindent elfelejteni. Én például elvesztettem a fél karomat, be szívesen elfelejteném, csakhogy nem felejtődik ám el! Minden pillanatba eszembe juttatja magát a csonkaság.

Dunyaska éppen a vacsorát tálalta. Anélkül, hogy férjére nézett volna, halkan megkérdezte:

— Talán szerinted hóttig sem lehet megbocsátani annak, aki a fehérek közt vót?

— Hát te hogy gondoltad?

— Én úgy gondoltam — mint a közmondás tartja —, megveri az Isten azt, aki a régit felhánytorgatja.

— Lehet, hogy az evangélium így tanítja — mondta hidegen Miska. — De énszerintem mindig felelni kell az embernek a tetteiér.

— A kormány erről nem beszél — mondta halkan Dunyaska.

Idegen ember előtt nem akart civakodni a férjével, de lelkében erősen neheztelt Mihailra a Prohor rovására tett, semmiképpen sem helyénvaló tréfás megjegyzés, és a miatt a leplezetlen ellenszenv miatt, amelyet Mihail Grigorijjal szemben tanúsított.

— Lehet, hogy neked semmit sem mond rúla, mert veled bizony nem tárgyal meg ilyesmit. de a fehéreknél végzett szógálat miatt bizony mindenkinek felelnie kell a szovjet törvényszék előtt.

— Nekem is felelni kell? — érdeklődött Prohor.

— Az ilyen ember nulla: se nem oszt, se nem szoroz. Tisztiszolgáktól nem kérnek számon semmit, de Grigorijnak — mihelyt hazajön — törvény elé kell állnia. Őtet felelősségre vonjuk a felkelés miatt.

— Tán te fogod felelősségre vonni? — kérdezte Dunyaska villámló szemmel, és az asztalra tette a tejjel teli tálat.

— Én is — felelte nyugodtan Miska.

— Nem a te dógod ez... Anélkül is akadnak majd számonkérők bűvön. Különben pedig eleget szógált a veres hadseregbe, hogy megbocsássák a régi vétkeit...

Dunyaska hangja meg-megremegett. Asztalhoz ült, és kötője fodrait babrálta ujjaival. Miska úgy tett, mintha nem venné észre a feleségén elhatalmasodó izgalmat, ugyanolyan nyugodtan folytatta:

— Engem is érdekel a számonkérés. Ami pedig a megbocsátást illeti, avval még várni kell egy kicsit... Majd meglátjuk, milyen érdemeket szerzett. Sok vöröskatona vérét kiontotta áin a bátyád. Majd megmérjük, kiknek a vére nyom többet a latba...

Egybekelésük óta ez volt az első összekoccanás. A konyhában kínos csend állt be. Miska szótlanul szürcsölte a tejet, az asztalkendővel néha megtörölte ajkát. Prohor cigarettázott, és Dunyaskára nézett. Aztán a gazdaságra fordította a szót. Elüldögélt még egy félóra hosszat.

— Megjött Kirill Gromov. Hallottad? — kérdezte távozása előtt.

— Nem. Hunnét került elő.

— Ű is a vereseknél szógált. Szintén az első lovas hadosztályba vót.

— Az az, aki Mamontovnál is katonáskodott?

— Az.

— Vitéz harcos vót — jegyezte meg Miska gúnyosan.

— De még mennyire: a fosztogatásba mindig ű vót az első! Könnyen ráállt a keze, meg osztán szerencséje is vót hozzá.

— Azt beszélték rúla, hogy irgalmatlanul felkoncolta a foglyokat. Egy bakancsér is képes vót embert ölni. Agyonvágta a szerencsétlent, de csak a bakancsot húzta le, egyebet nem.

— Én is hallottam efféléket — bólintott rá Prohor.

— Az ilyeneknek is meg kell bocsátani? — kérdezte Miska behízelgően. — Vagy azt mondjuk, mint a pap: Isten megbocsátott ellenségeinek, mink is bocsássunk meg?

— Mit lehet űtűle számon kérni?

— Majd megmutatom én, hogy mit lehet. — Miska összehúzta a szemét. — Úgy számon kérek tűle mindent, hogy beledöglik! Azt a sok gazemberséget nem viszi el szárazon. Itt van a doni cseka Veskibe, az majd elhegedüli a nótáját.

Prohor mosolyogva mondta:

— Az mán szentigaz, hogy kutyából nem lesz szalonna. A veres hadseregből is nagy batyu rablott hemmi-hummival jött haza. A felesége avval dicsekedett az én asszonyomnak, hogy valami csudaszép női kabátot hozott az ura, meg mindenféle más ruhaneműt, és egyéb értékes jószágot. Maszlak dandárjába vót, és onnét jött haza. Bizonyára csak meglógott, mert még a fegyverét is magával hozta.

— Milyen fegyvert? — érdeklődött Miska.

— Világos, hogy milyet: kurta karabélyt, forgópisztolyt meg még valami egyebet.

— A szovjetnél jelentkezett mán, nem tudod?

— Kötéllel sem lehetne odacipelni! — nevetett Prohor és legyintett. — Én úgy sejtem, hogy szökött katona. Mahónap elillan hazulról. Látod, Kirill az, aki még harcolni akar — hisz minden jel arra vall — te pedig éngem gyanúsítottál. Szó sincs rúla, öcskös, én mán megharcoltam a magam harcát, torkig vagyok evvel a gyönyörűséggel.

Prohor nemsokára távozott. Röviddel később kiment az udvarra Miska is.

Dunyaska megétette a gyermekeket. Már éppen aludni készült, mikor Miska visszajött. Zsákvászonba csavart tárgyat tartott a kezében.

— Hun csavarogtál? Hová vitt az ördög mán megint? — kérdezte Dunyaska nyersen.

— Elővettem a kelengyémet — mosolygott Miska szelíden.

Kibontotta a gondosan becsomagolt puskát, a tölténytől duzzadó patrontáskát, a forgópisztolyt és két kézigránátot. Mindezt letette a lócára, és egy kis tálba óvatosan petróleumot töltött.

— Hunnét hoztad? — Dunyaska egyetlen szemöldökrántással mutatott a fegyverekre.

— A frontrúl. Az enyém.

— De hun rejtegetted?

— Akárhun rejtegettem is, nem számít. Az a fontos, hogy épségbe megőriztem.

— Ejnye, de titokzatos lettél... Harapófogóval sem lehet kihúzni belőled semmit. Még a feleséged előtt is titkolózol?

Miska mesterkélt gondtalansággal mosolygott, és szemmel láthatóan hízelkedve mondta:

— Minek ezt neked tudni, Dunyaska. Nem asszonyok dóga az ilyesmi. Csak hadd feküdjék itt ez a holmi, jó az a háznál.

— De mér cipelted be a házba? Hisz jobban ismered a törvényt, mint egy prókátor... Tudhatnád, hogy ezér felelni kell a bíróság előtt.

Miska arca megszigorodott.

— Te buta — mondta érdesen —, ha Kirjuska Gromov tart fegyvert, abbúl kára származik a szovjethatalomnak, de ha én viselek fegyvert, akkor annak csak hasznát látja a szovjethata-

lom. Érted? És ki előtt is kellene felelnem? Isten tudja, miket fecsegsz itt összevissza. Csak feküdj le és aludj!

Kosevoj levonta a véleménye szerint egyedül helyes következtetést: hogy ha a még ártalmatlanná nem tett fehérek fegyverrel járnak, akkor óvatosabbnak kell lennie.

Gondosan kitisztította puskáját és forgópisztolyát, másnap pedig — még alig hasadt a hajnal — gyalogszerrel Vesenszkajába indult.

Dunyaska ennivalót csomagolt Miska táskájába, és keserű boszszúsággal kiáltotta:

— Megint siketnémát játszol? Legalább azt mondd meg, menynyi időre mégy, és mit akarsz intézni. Nem ér így ez az élet egy fületlen pitykét sem! Útra készül, és egy árva szót sem lehet kiszedni belőle!... Hát holmi jöttment vadidegen vagy te nekem, vagy pedig hites uram?!

— Veskibe megyek a bizottságho. Mit mondjak még egyebet? Ha hazajövök, majd megtudsz mindent.

Miska a táskát kezében tartva bocsátkozott le a Donhoz, csónakba ült, és lendületesen evezni kezdett a túlsó part felé.

Vesenszkajában megvizsgálta az orvosi bizottság.

— Nem alkalmas szolgálatra, kedves elvtárs — mondta röviden a doktor. — Magát nagyon megviselte a malária. Gyógyíttatnia kell magát, különben nagy baj lesz. Ilyen katonákra nincs szüksége a Vörös Hadseregnek.

— Hát milyenekre van szüksége? Két évig jó vótam neki, és most egyszeribe nincsen rám szükség?

— Nekünk mindenekelőtt egészséges emberek kellenek. Gyógyuljon meg, akkor majd magát is használni tudjuk. Itt a recept, a patikában majd megkapja a kinint.

— Ugyhát! Értem! — Kosevoj úgy öltötte magára a gimnasztyorkát, ahogy a hámot adják fel a csökönyös lóra. Sehogy sem tudta kidugni a fejét a galléron, nadrágját már az utcán gombolta be. Egyenest a kerületi pártbizottsághoz indult.

... Miska Kosevoj a községi forradalmi bizottság elnökeként tért vissza Tatarszkba. Sebtiben köszönt a feleségének.

— Na, most mán majd meglátjuk — dörmögte.

— Mire mondod ezt? — kérdezte Dunyaska meglepetten.

— Megint csak arra.

— De hát mire?

— Kineveztek elnöknek. Érted?

Dunyaska szomorúan csapta össze a kezét. Mondani akart valamit, de Miska ügyet sem vetett rá, a tükör előtt megigazította a szíjat, kifakult keki gimnasztyorkáján, és a szovjetbe indult.

A tél óta még mindig az öreg Mihejev volt a forradalmi bizottság elnöke. A süket és vaksi vénembernek csak terhet jelentett ez a tisztség. Határtalan örömmel értesült Kosevojtól, hogy elérkezett a leváltás ideje.

— Itt vannak az iratocskák, kedves öcsém, itt van a községi pecsét, nesze, vedd át mind, az Istēn áldjon meg érte — mondta őszinte örömmel, keresztet vetett, és boldogan dörzsölte a kezét. — Nyócvanadik esztendőmet taposom, világéletembe sohase viseltem semmiféle tisztséget, de lám, most öreg napjaimban ezt is vállalnom kellett. Nektek, fiataloknak való dolog ez, mit is keresne itt egy ilyen aggastyán?! Szemem, fülem felmondta mán a szogálatot... Az ilyeneknek mán csak az imádság való, mégis elnöknek tettek meg a télen...

Miska átfutott az utasításokon és rendeleteken, amelyeket a járási forradalmi bizottság küldött.

— Hát a titkár hun van?

— Mi az?

— Mondok: hun a titkár?

— A titkár? Rozsot vet. Egy héten csak egyszer kukkant be ide, a ménykű csapjon belé. Néha érkezik a járásbúl egy-két irat, amit el kéne olvasni, de a titkár nyomára kopóval sem akad rá az ember. Napok óta olvasatlanul hever ott egy csomó fontos irat. Mert én bizony nem nagyon ismerem a betűket! A nevemet még csak leírom nagy üggyel-bajjal, de olvasni egyáltalán nem tudok. Csak a pecsétet ütöm rá, amire kell, egyébhe nem értek...

Kosevoj összevont szemöldökkel nézett szét a forradalmi bizottság sivár szobájában, amelyet egyetlen ócska plakát „díszített"; azt is telipetyegtették a legyek.

Az öreg annyira megörült váratlan felmentésének, hogy még egy szelíd tréfára is rászánta magát:

— Ez a falu egész vagyona — mondta, mikor átadta Kosevojnak a rongyba bugyolált pecsétet — pénzmag nincs, atamáni buzogányt pedig nem szabad viselni, mióta szovjethatalom alatt élünk. De ha akarod: a botomat szívesen átadom. — Fogatlan

szájával mosolyogva csakugyan odanyújtotta a fogdosástól fényesre csiszolódott kőrisfabotot.

De Kosevojnak semmi kedve sem volt a mókázáshoz. Még egyszer szétnézett a kopárságában oly szánalmas hivatali szobán, összevonta szemöldökét, és sóhajtva mondta:

— Na, szóval úgy tekintjük, hogy átvettem tőled az ügyeket. Most pedig lódulj innét a fészkes fenébe! — mondta, és szemével félreérthetetlenül az ajtóra mutatott.

Azután az asztal mellé ült, rákönyökölt, és sokáig üldögélt magányosan. Előrenyújtotta alsó állkapcsát, és keményen összeszorította a fogát. Szent Isten, micsoda rongy ember is volt ő, míg otthon turkálta a földet, anélkül, hogy felemelte volna fejét, és éberen fülelt volna arra, ami körülötte történik... Rettenetesen bosszankodott magára is. az egész világra is. Felállt az asztal mellől, megigazította gimnasztyorkáját, és a semmibe bámulva, még mindig összeszorított foggal sziszegte:

— No, majd megmutatom én nektek, drágalátos cimborák, mi is az a szovjethatalom!

Jó szorosan becsukta az ajtót, a kampót a karikába akasztotta, és a téren át hazafelé indult. A templom mellett találkozott az Obnyizov-sihederrel. Hanyagul bólintott a fiú köszönésére, és tovább is ment, de hirtelen megfordult, mintha valami jó ötlete támadt volna, és utána kiáltott:

— Állj meg csak, Andrjuska! Gyere ide!

A szégyenlős, lenszőke legényke odament hozzá. Miska kezet fogott vele, akár egy felnőttel:

— Hová indultál? A falu másik végére? Szóval sétálgatsz? Nem? Dógod van? Akarok kérdezni tőled valamit: ugye, te kijártad a felső osztályokat is? Kijártad? Rendbe van. Hát irodai dógokho értesz-e?

— Milyen irodai dógokho?

— Hát a közönséges irodai ügyekhe. Ismered a kiadmányozást meg az efféléket.

— Miről beszélsz, Kosevoj elvtárs?

— Hát azokról az iratokról, amik az ilyen irodában lenni szoktak. Ezeket ismered? Vannak, amiket kiadmányozni kell, de van mindenféle egyéb papiros is. — Miska tétován mozgatta ujjait, aztán a feleletet meg sem várva, határozottan kijelentette: — Ha nem tudod, majd megtanulod, most én vagyok a községi forradalmi bizottság elnöke, titkárrá pedig téged nevezlek ki, mert jól

érted a betűvetést. Eredj a forradalmi bizottság szobájába, vigyázz az aktákra, ott hever mind az asztalon. Én nemsoká visszamegyek. Megértetted?

— Kosevoj elvtárs!

Miska türelmetlenül legyintett.

— Később majd eldiskurálhatunk, de most eredj, foglald el a hivatalodat — mondta, és lassú, kimért léptekkel indult tovább az utcán.

Otthon felhúzta új nadrágját, zsebre dugta forgópisztolyát, a tükör előtt gondosan megigazította sapkáját, és azt mondta a feleségének:

— Elmegyek egy helyre; ide csak, nem messzire. Van egy kis dógom. Ha valaki jön, oszt azt kérdi: hun az elnök — mondd meg neki, hogy rögtön visszajön.

Az elnöki tisztség mégiscsak kötelezi az embert egy s másra... Miska lassan, méltóságteljesen indult el hazulról. Járása annyira szokatlan és feltűnő volt, hogy némelyik falubeli megállt, ha találkozott vele, és mosolyogva nézett utána. Prohor Zikov, akivel az egyik mellékutcában összeakadt, csúfondáros hajbókolással farolt a sövényhez.

— Mi ütött beléd, Mihail? — kérdezte azután. — Hétköznap is teljes ünnepi díszbe őtözöl, oszt úgy lépkedsz, mintha parádén vonulnál fel... Csak nem háztűznézőbe mégy megint?

— Eltanátad szarva közt a tőgyét — felelte Miska, és jelentőségteljesen összeszorította ajkát.

A Gromov-porta kapujánál zsebébe nyúlt a dohányzacskóért, és mentében sasszemmel körülnézte a széles telket, a rajta szétszórt melléképületeket és a ház ablakait.

Kirill Gromov anyja csak az imént lépett ki a pitvarból. Törzsét hátravetve cipelt egy apróra vagdalt marhatökkel teli, ócska mosdótálat.

Miska tisztelettudóan köszönt az öregasszonynak, és a lépcső felé tartott:

— Itthun van Kirill, nénémasszony?

— Itthun, itthun, csak menj be — mondta az öregasszony, és utat engedett Kosevojnak.

Miska belépett a sötét pitvarba, és az ajtókilincs után tapogatózott a homályban.

Kirill maga nyitotta ki a nagyszoba ajtaját, aztán hátralépett. A simára borotvált, mosolygó, kissé kapatos férfi rövid,

meglepett pillantást vetett Miskára, és közvetlen hangon tessékelte be:

— Itt van még egy katona! Kerülj beljebb, Kosevoj, ülj le, érezd magad úgy, mint otthon. Éppen iddogálunk egy kicsit.

— Adja Isten egészségetekre azt a jóféle itókat! — Miska kezet fogott a házigazdával, és végignézett az asztalnál ülő vendégeken.

Rögtön látta, hogy alkalmatlan időben jött. Egy széles vállú, ismeretlen kozák, aki az elülső saroknál terpeszkedett, rövid kérdő pillantást vetett Kirillre, és eltolta maga elől a poharat. Az asztal túlsó oldalán ülő Szemjon Ahvatkin — Korsunovék távoli rokona — elkomorodott, mikor megpillantotta Mihailt, és félrefordította tekintetét.

A házigazda asztalhoz invitálta Miskát.

— Köszönöm szépen, de nem ülhetek le.

— Csak ülj le, ne sérts meg bennünket, igyál velünk.

Miska asztalhoz ült. A házigazda kezéből átvette a szűzpálinkával teli poharat, és biccentett egyet Gromov felé:

— A hazajöttöd örömére iszok, Kirill Ivanovics.

— Köszönöm. Te mán régen hazajöttél a katonaságtúl?

— Régen. Azóta mán házra is szert tettem.

— De úgy hallom, hogy nemcsak *megházasodtál,* hanem meg is nősültél. No de ne kéresd magad, mint egy menyasszony, hajtsd fel az egészet!

— Nem kell. Ügyem van veled.

— Szó sincs róla! Ne bolondozz mán! Máma nem állok szóba senkivel, semmiféle ügybe! Máma mulatok a cimboráimmal. Ha „ügyeket" akarsz intézni, akkor gyere hónap.

Miska felállt az asztal mellől, és higgadt mosollyal mondta:

— Igaz, hogy piszlicsár dolog, de nem tűr halasztást. Gyere ki egy pillanatra.

Kirill végigsimogatta gondosan kipödrött fekete bajuszát, és egy percig hallgatott, azután felállt:

— Nem mondhatnád meg itt? Minek bontsuk meg a kompániát?

— Nem, gyere csak ki — kérte Miska mérsékelt hangon, de mégis sürgetően.

— Eredj mán ki vele! Mit alkudoztok itt? — mondta a széles vállú kozák, akit Miska nem ismert.

Kirill kelletlenül lépett ki a konyhába.

— Menj ki, Katyerina — súgta oda a kemencénél szorgoskodó feleségének. — No, mi a baj? — kérdezte azután Kosevojtól, és leült a lócára.

— Hány napja vagy itthun?

— Mi az?

— Azt kérdezem, hány napja vagy itthun?

— Azt hiszem, máma van a negyedik napja.

— A forradalmi bizottságnál jártál mán?

— Még nem.

— Hát Veskibe akarsz-e jelentkezni a katonai parancsnokságon?

— Azt mondtad: valami ügybe jöttél. Hát akkor beszélj arrúl az ügyrűl, mit kerülgeted, mint macska a forró kását?

— Épp arrúl beszélek.

— Akkor eredj a fenébe! Lám csak, mennyire úrnak érzi magát a kiskokas a maga szemétdombján! Hát mi vagy te, hogy mindent számon kérsz tűlem?

— A forradalmi bizottság elnöke vagyok! Mutasd az igazolványt, amit a csapatnál kaptál.

— Aháá! — kiáltott fel elnyújtottan Kirill, és hirtelen kijózanodva, metsző tekintettel pillantott Mihail szembogarába: — Szóval ide akartál kilyukadni?

— Pontosan ide. Elő azt az igazolványt!

— Mingyán elmegyek a szovjetbe, oszt elviszem.

— De nekem most azonnal kell!

— El van téve valahová.

— Keresd meg!

— Dehogyis keresem! Most nem érek rá! Eredj haza, Mihail, eredj haza, mert még hajbakapás lesz a vége.

— Akkor is legfeljebb én kapok a te hajadba! — Miska jobb zsebébe dugta a kezét. — Őtözz!

— Ne vacakolj, Mihail! Ne nyúlj hozzám, ha jót akarsz magadnak...

— Gyerünk, ha mondom!

— Hová?

— A forradalmi bizottsághoz.

— Csepp kedvem sincs hozzá. — Kirill elsápadt, de azért gúnyosan mosolyogva beszélt.

Miska, törzsével balra lendülve, kirántotta zsebéből a revolvert, és felhúzta a kakast.

— Jössz, vagy nem jössz? — kérdezte halkan.

Kirill némán indult a nagyszoba felé, de Miska útját állta, és fejével a pitvarajtóra mutatott.

— Fiúk! — kiáltott Kirill mesterkélt fesztelenséggel. — Hát engemet itt mintha letartóztattak vóna! Most mán csak igyátok meg a pájinkát énnélkülem!

A nagyszoba ajtaja szélesen feltárult. Ahvatkin már át akarta lépni a küszöböt, de mikor megpillantotta a rászegezett revolvert, sebesen visszahőkölt az ajtófélfa mögé.

— Indulj! — parancsolta Miska Kirillnek.

Gromov kacsázva lépett a kijárat felé, lustán nyúlt a kallantyú után, aztán egyetlen ugrással kint termett, veszettül becsapta a pitvar külső ajtaját, és lerohant a lépcsőn. Mialatt Kirill meghajolva a kert felé szaladt az udvaron át, Miska kétszer is rálőtt, de egyszer sem találta el. Lábát szélesen szetvetve, a revolver csövét behajtott bal karja könyökén nyugtatva, gondosan célzott. Kirill mintha megbotlott volna a harmadik lövés után, de aztán felegyenesedett, és könnyedén átugrott a sövényen. Miska leszaladt a lépcsőn. A házból szaggatott, száraz puskalövés dördült el utána. A golyó az istálló meszelt falából kivájt egy darab sárvakolatot, aztán a kőbe koppant, és apró, szürke termeléket frecscsentett a földre.

Kirill könnyedén és gyorsan futott. Meggörnyedt alakja gyakran fel-felbukkant az almafák zöld sátrai között. Miska átugrott a sövényen, hasra vetette magát, és fektében rálőtt még kétszer a menekülőre, majd a ház felé fordult. A külső ajtó tárva-nyitva állt. A tornácra kijött Kirill anyja. Tenyeréből ellenzőt formálva, feszülten nézett a kert felé. „Minden teketória nélkül, ott helyben le kellett volna teríteni!" — gondolta Miska tompán. Néhány percig még ott lapult a kerítés tövében. A házra leskelődött, és egyenletes, gépies mozdulattal tisztogatta le térdéről a rátapadt sarat. Aztán felállt, nehézkesen átmászott a sövényen, és a pisztoly csövét lefelé tartva, ismét a ház felé indult.

5

Kirill Gromovval együtt eltűnt Ahvatkin és az ismeretlen kozák is, akit akkor látott először Kosevoj, mikor Gromovékhoz ment. Az éjszaka folyamán még két kozáknak veszett nyoma. A doni cseka egy kis osztagot küldött Vesenszkajából Tatarszkba.

Néhány kozákot letartóztattak, négyet, aki igazolvány nélkül távozott csapatától, Vesenszkajába, a büntetőszázadhoz irányítottak.

Kosevoj naphosszat a forradalmi bizottságban üldögélt, csak alkonyattájt járt haza, ágya mellé állította megtöltött puskáját, a pisztolyt a párna alá dugta, és ruhástul feküdt le aludni. A csetepaté után harmadnap azt mondta Dunyaskának:

— Gyere, aludjunk a pitvarba.

— Minek? — csodálkozott Dunyaska.

— Az ablakon belőhetnek. Az ablak mellett áll az ágy.

Dunyaska szó nélkül cipelte át az ágyat a pitvarba.

— Meddig élünk még így, nyúl módjára? Akkor is a pitvarba búvunk meg, ha jön a hideg tél? — kérdezte később.

— A tél még messzi van. De egyelőre itt kell meghúzni magunkat.

— Meddig tart még az az „egyelőre"?

— Amíg agyon nem vágom Kirjuskát.

— Majd bolond lesz, hogy odatartsa a homlokát.

— Egyszer majd csak odatartja — válaszolta Miska magabiztosan.

De számítása nem vált valóra: Kirill Gromov eleinte a Donon túl bujdosott barátaival, de mikor megneszelte Mahno közeledését, átkelt a Don jobb oldalára, és Krasznokutszkajába indult, ahol — hallomása szerint — a Mahno-banda előőrsei portyázgattak. Egy éjjel megfordult a faluban is. Véletlenül találkozott Prohor Zikovval. Azt üzente Kosevojnak, hogy melegen üdvözli, és kéri, hogy csak várjon türelemmel, mert nemsokára meglátogatja. Prohor másnap reggel be is számolt Miskának a találkozásról, és átadta Kirill üzenetét.

— Hát csak jöjjön. Egyszer ugyan egérutat nyert, de másodszor nem csúszik ki a kezem közül. Megtanított rá, hogy kell bánni a magafajtákkal. Legalább ennyit köszönhetek neki — mondta Miska, mikor meghallgatta az üzenetet.

Mahno valóban felbukkant a felső-doni körzet vidékén. Konykov falva alatt rövid harcban szétverte a Vesenszkajából ellene küldött gyalogzászlóaljat, de a körzeti központot nem merte megtámadni. Millerovo állomása felé nyomult, attól kissé északabbra átvágott a vasúton, és Sztarobelszk irányában haladt tovább. A legaktívabb fehérgárdisták csatlakoztak ugyan hozzá, de a kozákok nagy többsége otthon maradt és várt.

Kosevoj még mindig ugyanolyan óvatosan élt, figyelmesen

szemmel tartott mindent, ami a faluban történt. Tatarszkban nem volt valami rózsás a helyzet. A kozákok nyakló nélkül szidták-átkozták a szovjethatalmat mindazért a nélkülözésért, amit el kellett szenvedniök. A nemrég szervezett szövetkezet kis üzletében szinte semmit sem lehetett kapni. Olyan elsőrendű közszükségleti cikkek, mint például a szappan, a cukor, a só, a petróleum, a gyufa, a kapadohány, a kocsikenőcs — mintha sohasem is lettek volna forgalomban. Az üres polcokon csak a drága Aszmolov-cigaretták és néhány vasáru árválkodott, amelyekre hónapokig sem akadt vevő.

Petróleum helyett olvasztott tehénfaggyút vagy zsírt égettek a kis tálakból csinált mécsekben. A mahorkát házi termelésű szűzdohány pótolta. A gyufahiány miatt nagy keletje volt a kovának és a kovácsműhelyekben sebtében kikalapált acél tűzszerszámnak. A taplót napraforgó-hamuval lúgosított forró vízben főzték ki, hogy minél hamarabb tüzet fogjon, de mivel az emberek nem voltak hozzászokva a csiholáshoz, a tapló nemigen akart parázslani. Miska, mikor esténként hazatért a forradalmi bizottságból, sokszor megfigyelte, hogy a dohányosok csoportba verődtek valamelyik közön, és mindnyájan egyszerre csiholgatták a szikrát a kovából. Halkan kacskaringósakat káromkodtak, és minden csiholásra azt mondták: „Szovjet kormány, adj tüzet!" Ha valamelyikük száraz taplója végre-valahára szikrát fogott és felparázslott, mindnyájan egyszerre fujkálták, élesztgették a pislákoló tüzet, aztán mikor rágyújtottak, szótlanul guggra ültek, és elmondták egymásnak a legfrissebb újságokat. Nem lehetett kapni cigarettapapírt sem. A papi hivatalból szétcipeltek minden anyakönyvet, mikor pedig azokat is elcigarettázták, minden házban sorra kerültek a gyermekek ócska tankönyvei, sőt még az öregek bibliáit sem kímélték.

Prohor Zikov elég gyakran járt a vén Melehov-házba, kunyerált Mihailtól egy kis cigarettapapírt, és szomorúan mondta:

— Az én feleségem ládájának a teteje tele vót ragasztva ócska újságpapírral. Letéptem, elcigarettáztam. Vót egy Újtestámentomom — tudod, az olyan szentkönyv —, azt is elszíttam; az Ótestámentomot is elfüstöltem. Kár, hogy kevés ilyen testámentomot írtak azok a megbódogult szentek... Az asszonynak vót egy családi könyve, minden atyjafia bele vót írva, az élő is, a hótt is. Azt is elcigarettáztam. Most mit csináljak? Káposztalevelet szíjak vagy keserűlaput szárítgassak addig, míg papír nem lesz belőle? Adj

egy kis újságpapírt, Mihail. Cigaretta nélkül nem tudok meglenni. Hányszor megesett a német háborúba, hogy az egész kenyérporciómat odaadtam egy nyócas dohányér.

Ezen az őszön szomorú volt az élet Tatarszkban... A szekerek, talyigák kenetlen kereke fülsértően nyikorgott, szurok hiányában kiszáradt és eltöredezett a szíjszerszám meg a lábbeli. De mégis a só hiányát sínylették meg a legjobban. Öt font sóért kövér ürüt adtak Vesenszkajában a tatarszkiak, és a szovjetrendszert meg a nagy nyomorúságot átkozva fordultak haza. Sok keserűséget szerzett Mihailnak ez az átkozott só... A szovjetben egyszer felkeresték az öregek. Illendőképpen köszöntek az elnöknek, levették kucsmájukat, és leültek a padra.

— Nincs só, elnök úr — mondta az egyik.

— „Úr" sincs — figyelmeztette Miska.

— Ne haragudj... megszokásból mondtam... Urak nélkül még csak meg lehet élni, de só nélkül nem...

— Szóval mit akarnak, öregek?

— Járj utána, elnök, hogy hozzanak sót. A Manics mellől nem lehet ökrösfogatokkal sót szállítani.

— Már jelentettem a körzetbe. Tudnak erről a bajról. Nemsoká szállítanak is.

— Igen ám, csakhogy eső után késő a köpönyeg, nekünk mán most kell — mondta az egyik öreg földre sütött szemmel.

Miska haragra lobbant, és felállt az asztal mellől. Dühtől bíborvörösen fordította ki minden zsebét:

— Nálam nincs egy szem só sem. Láthatják! A bűröm alatt sincs, a szegrűl se akaszthatok le egy szeredással. Megértették?

— Hát hova lett az a só? — kérdezte némi hallgatás után a vén vaksi Csumakov, és egyetlen szemével csodálkozva nézett végig a többieken. — Azelőtt, a régi kormány alatt, a kutya se törődött a sóval, halomszámra hevert mindenütt, most meg egy csipetnyit sem tud szerezni az ember...

— Nem a mi kormányunk az oka — mondta most már nyugodtabban Miska. — A maguk vót kadétkormánya a ludas benne! Az okozta ezt a nyomort, az végzett olyan rombolást, hogy talán nem is lesz min ideszállítani a sót. Minden vasút tönkrement, a vagonok szintén...

Miska sokáig magyarázta az öregeknek, hogyan pusztították el a fehérek az állam vagyonát a visszavonulás idején, hogyan rob-

bantották fel a gyárakat, tették a tűz martalékává a raktárakat. Egyet-mást maga is látott a háború alatt, egyről s másról hallomásból szerzett tudomást, a többit pedig ihletten hozzáköltötte, azzal a kizárólagos céllal, hogy elhárítsa az elégedetlenek dühét az oly drága szovjethatalomról. Hogy megóvja ezt a rendszert a szemrehányásoktól, ártatlan hazugságokat eszelt ki, ügyesen füllentgetett, és azt gondolta magában: „Ugyan mi baj származhatna abból, ha azokat a disznókat befeketítem, hisz úgyis aljas gazemberek maradnak, ők nem vesztenek vele semmit, nekünk pedig hasznunkra válik..."

— Azt hiszik, hogy olyan fajankók azok a burzsujok? Azok sem estek a fejük lágyára! Sok-sok ezer pud portékát harácsoltak össze, egész Oroszországból minden cukor- és sóraktárt mán idejébe átszállítottak a Krím-félszigetre, ott meg hajóra rakták, és kivitték más, idegen országokba, hogy eladják — mondta Miska csillogó szemmel.

— A petrót is mind elcipelték? — kérdezte bizalmatlanul a félszemű Csumakov.

— Te tán azt hitted, bátyám, hogy majd itt hagyják neked? Törődnek is azok veled, meg az egész dógozó néppel. Majd tanálnak vevőt a petróra is! Ha lehetett vóna, mindent elhurcoltak vóna, hogy éhen dögöljön a nép.

— Ez persze így van — bólogatott rá az egyik öreg. — A gazdagok mind olyan szarevők. Emberemlékezet óta tudja mindenki: minél gazdagabb ember, annál kapzsibb. Veskibe vót egy kereskedő. Az első visszavonulás alatt mindent szekérre rakott, minden ingóságát összeszedte, az utolsó cérnaszálig. A veresek mán egészen közel jártak, ű még mindig nem indult el hazulról, prémes bundába szaladgált egyik szobából a másikba, oszt harapófogóval rángatta ki a szegeket a falból. „Egy szeget sem akarok itt hagyni azoknak az átkozottaknak!" — azt mondta. Hát akkor nem csuda, ha a petrót is elvitték.

— De hát mégis, mit csináljunk só nélkül? — kérdezte szelíden az öreg Makszajev a beszélgetés vége felé.

— A mi munkásaink majd bányásznak új sót. De addig is el lehet küldeni a Manics mellé egy szekérkaravánt — tanácsolta óvatosan Miska.

— Csakhogy nem nagyon akarnak odamenni az emberek. A kalmükök nagyon garázdálkodnak. Egy szem sót sem engednek elszállítani a tavaikból, sőt még ők rabolják el az ökröket. Egy

ismerősöm csak az ostornyéllel jött vissza. Velikoknyazsenszkaja táján, éjnek évadján rajtaütött három fegyveres kalmük, az ökröket elhajtották, űneki meg a torkára mutogattak: „Befogd a szád — azt mondják — mer különben beléd fojtjuk a szuszt..." Így osztán senkinek sincs kedve odamenni.

— Várni kell — sóhajtotta Csumakov.

Az öregekkel még csak dűlőre jutott valahogy Kosevoj, de otthon bezzeg volt mit hallgatnia Dunyaskától — megint csak a só miatt. Egyáltalán: valahogy megbomlott az összhang közte és a felesége közt.

Ez a meghasonlás már azon az emlékezetes napon kezdődött, amikor Miska Prohor jelenlétében szóba hozta Grigorijt. Még az a kis összekoccanás sem felejtődött el. Egyszer vacsora közben azt mondja Miska:

— Sajtalan a levesed, gazdasszony. Vagy te is azt mondod, hogy inkább sótlan legyen, mert az asztalnál még mindig lehet pótolni, de ha elsózza a szakácsnő az ételt, akkor botot kap a hátára?

— Hát az elsózástúl nem nagyon kell tartani, míg ez a rendszer uralkodik. Tudod, mennyi sónk maradt?

— Na mennyi?

— Két összemarékkal.

— Az nagy baj — sóhajtotta Miska.

— A rendes emberek mán a nyáron elmentek sóér a Manicsho, de neked még csak eszedbe se jutott — mondta szemrehányóan Dunyaska.

— Ugyan mivel mentem vóna? Téged nem akartalak a szekér elé fogni, mingyán a mézeshetekbe, a két tinó meg bizony eléggé hitványka...

— A tréfát máskorra hagyd! Akkor viccelj, ha majd sajtalan ételt falsz!

— Mér acsarkodsz úgy rám? Hunnét vegyek most sót? Ilyenek az asszonyok mind... Kerítsen nekik az ember, akár a főd alól is. De mit csináljak, ha nincs egy csepp só sem, ott enné meg a fene!

— Mások ökrösfogattal jártak a Manicsho. Azoknak most lesz sójok meg mindenök, mink pedig nem tudjuk megadni savátborsát az ételnek, sótlan esszük...

— Majd szerzünk valahogy, Dunya. Rövidesen meghozzák a sót. Hisz nekünk bőven van belőle.

— Nektek mindenből sok van.

— Kik azok a „nektek"?

— A veresek.

— Hát te milyen vagy?

— Olyan vagyok, amilyennek látsz. Örökké azt kiabáltátok: „Nekünk mindenből bűvön lesz, mindnyájan egyformán, gazdagon élünk majd..." És lám, olyan dúsgazdagok vagytok, hogy még a káposztalevest sincs mivel megsózni!

Miska ijedten pillantott feleségére és elsápadt:

— Hogy beszélsz, Dunyaha?! Hát szabad ezt?

Csakhogy Dunyaska dühe már áttörte a gátat: ő is a elfehéredett haragjában, és rikácsoló hangon, méltatlankodva kerepelte:

— Hát *ezt* szabad? Minek mereszted úgy ki a szemed? Tudod-e, elnök elvtárs, hogy a sajtalan ételtől megdagad az emberek ínye? Tudod-e, hogy mit esznek só helyett? Elmennek a Nyecsajev-kurgán megé, egy kis födet ásnak a szikből, oszt azt teszik a scsibe... Ezt még nem hallottad?

— Várj, ne lármázz! Hallottam... Hát osztán?

Dunyaska összecsapta a kezét:

— Hogyhogy hát osztán? Nem elég ez?

— Át kell vészelni valahogy ezeket a nehéz időket.

— Hát akkor vészeld át!

— Én át is vészelem, de te... nehezen. Kiütközik belőled a Melehov-természet. Nem tudtad megtagadni a fajtádat...

— Miféle fajtámat?

— Azt az ellenforradalmi fajtádat! — mondta Miska tompán, és felállt az asztal mellől. Mereven, földre szegezett szemmel, remegő ajakkal folytatta: — Ha még egyszer így beszélsz... nem élek veled tovább, tudd meg! Ilyen szavakat csak az ellenség szájából hall az ember.

Dunyaska vissza akart vágni, de Miska öklelő pillantást vetett rá, és ütésre emelte ökölbe szorított kezét.

— Hallgass! — mondta fojtottan.

Dunyaska csöppet sem ijedt meg. Leplezetlen kíváncsisággal nézett férjére, és kisvártatva nyugodtan, higgadtan és vidáman mondta:

— Na, jól van, ne veszekedjünk semmiségek miatt... Megleszünk só nélkül is! — hallgatott egy darabig. — Ne haragudj, Miska — mondta azzal a szelíd mosollyal, melyet Miska annyira szeretett. — Ha mindenér megharagudnátok ránk, asszonyokra,

nem győznétek epével. Hiszen sok butaság kicsúszik az ember száján... Befőttet eszel, vagy aludttejet adjak?

Dunyaska még fiatal volt, de máris sok mindenre megtanította a tapasztalat. Bölcsen tudta, mikor lehet csökönyösen szembeszállnia férjével, és mikor kell mérsékelten visszavonulnia...

Két hét múlva levél jött Grigorijtól, azt írta, hogy megsebesült a Vrangel-fronton, és hogy felgyógyulása után valószínűleg leszerelik. Dunyaska elmondta férjének a levél lényegét:

— Hogy is élünk majd, Miska, ha Grigorij hazajön? Hun lakunk?

— Átkőtözünk az én házamba. Lakjon ű itt egyedül. A vagyont pedig megfelezzük.

— Egy fedél alatt nem is lakhatunk vele. Minden arra vall, hogy elveszi Akszinyát.

— Hát én bizony még akkor sem laknék egy fedél alatt a bátyáddal, ha lehetne — jelentette ki nyersen Mihail.

Dunyaska meglepetten rántotta fel szemöldökét:

— Mér nem?

— Úgyis tudod.

— Azér, mer a fehéreknél szógált?

— Pontosan azér!

— Hát ennyire nem szíveled?... Pedig kenyerespajtások vótatok!

— Mit szíveljek rajta? Kell a fenének! Jó barátok vótunk, csakhogy annak a barátságnak mán rég vége szakadt.

Dunyaska a rokkánál ült. A kerék egyenletesen zümmögött. A fonal elszakadt. Dunyaska megállította a kereket tenyerével, összesodorta a szálat, és lesütött szemmel kérdezte:

— Mi lesz, ha hazajön? Felelősségre vonják, amiér a kozákoknál szógált?

— Hadbíróság elé állítják.

— Mire ítélhetik?

— Nem tudom. Nem vagyok bíró.

— Halálra is ítélhetik?

Miska az ágyra nézett, ahol Misatka és Poljuska aludt. Egy pillanatig figyelmesen hallgatta egyenletes lélegzésüket, majd fojtott hangon felelte:

— Halálra is.

Dunyaska többet semmit sem kérdezett. Reggel, mikor megfejte a tehenet, átment Akszinyához:

— Nemsoká hazajön Grisa. Eljöttem, hogy megmondjam az örömhírt.

Akszinya szótlanul tette be a vízzel teli fazekat a kemencébe, és mellére szorította a kezét. Dunyaska a szomszédasszony lángoló arcára pillantott:

— Csak ne nagyon örülj. Korai vóna. Azt mondják, hogy nem kerülheti el a törvényszéket. Isten tudja, mire ítélik.

Akszinya nedvesen ragyogó szemében egy másodpercre ijedség villant fel.

— Mér? — kérdezte elakadó lélegzettel. Ajkáról még mindig nem tűnt el a megkésett mosoly.

— A felkelésér meg mindenér.

— Hazugság! Nem fogják bíróság elé állítani. Nem tud az a te Mihailod semmit! De nagy bölcs lett hirtelenjébe!

— Lehet, hogy nem zaklatják. — Dunyaska hallgatott egy ideig, aztán sóhaját visszafojtva mondta: — Mihail nagyon dühös a bátyámra. Annyira fáj a lelkem, hogy ki se tudom mondani! Roppant sajnálom szegény bátyámat. Most megint megsebesült... Bizony, bizony, nagyon göringyes az ű élete útja...

— Csak jöjjön haza: elbujdosunk valamerre, magunkkal viszszük a két gyermeket is — mondotta Akszinya izgatottan.

Leoldotta keszkenőjét, aztán újból bekötötte a fejét, teljesen céltalanul tologatta az edényeket a lócán, és sehogy sem tudott úrrá lenni a lelkét felkorbácsoló erős nyugtalanságon.

Dunyaska észrevette, hogy Akszinya keze reszketett, mikor a lócára ült, és ócska, viseltes kötője ráncait simogatta a térdén.

Dunyaska torkát fojtogatta az izgalom. Egyedül akart maradni, hogy jól kisírja magát.

— Szegény édesanyám nem tudta megvárni... — mondta halkan. — No de megyek. Be kell fűteni a kemencébe.

A pitvarban Akszinya gyors és kissé esetlen csókot nyomott Dunyaska nyakára, aztán hirtelen elkapta és megcsókolta a kezét is.

— Örülsz? — kérdezte Dunyaska el-elakadó, mély hangon.

— Hát egy ici-picikét igen... — felelte Akszinya. Kibuggyanó könnyeit a tréfa és a remegő mosoly mögé igyekezett rejteni.

Millerovo állomáson hadifuvarra berendelt szekeret bocsátottak Grigorij rendelkezésére, s a leszerelt vörös parancsnok az egész úton minden ukrán faluban váltogatta a lovakat. Egy nap alatt eljutott a felső-doni körzet határáig. Az első kozák faluban azonban azt mondta a revkom elnöke, egy nemrég hazatért fiatal vöröskatona:

— Ökrösfogaton kell utaznia, parancsnok elvtárs. Egy lovunk van az egész faluban, de az is három lábon sántikál. A visszavonuláskor minden lovat a Kubánnál hagytak.

— Majd csak hazavergődök vele valahogy — válaszolta Grigorij, dobolgatott az asztalon, és fürkészően nézett az ügyes revkomelnök vidám szeme közé.

— Dehogyis vergődik. Egy hétig utazik, és mégsem jut haza. De ne aggódjék, nagyon jó erőben vannak az ökreink, derekasan kilépnek. Úgyis kűdenünk kell egy szekeret Vesenszkajába. El kell szállítani egy csomó telefonvezetéket, ami a háború óta itt hányódik nálunk. Nem is kell váltogatni a fogatokat, ez egészen hazáig szállítja magát. — Az elnök összehunyorította bal szemét, elmosolyodott, és ravaszul kacsingatva tette hozzá: — A legjobb ökröket adjuk oda, kocsisnak meg egy fiatal özvegyet rendelünk ki... Van itt nálunk egy olyan fehérszemély, hogy különbet álmában se lát! Ha vele utazik, gyorsan telik az idő; észre sem veszi, máris otthon van. Én is vótam katona, tudom, milyen nagy szüksége van az embernek ilyenkor egy kis enyelgésre...

Grigorij szótlanul fontolgatta: ostobaság lenne Vesenszkaja felé haladó lovas fogatra várni. Gyalogszerrel pedig hosszú volna az út.

El kellett fogadnia az ajánlatot. Rászánta magát, hogy ökrösfogaton utazik.

Egy óra múlva előállt a fogat. Az ócska kis szekér minden kereke fülsértően nyikorgott, a hátulján saroglya helyett már csak törött lécek meredeztek. A hanyagul feldobott széna kusza csomókban csüngött le minden oldalán. „Lám, milyen nyomorúságot zúdított ránk ez a háború — gondolta Grigorij, és utálkozva nézett a nyomorúságos fogatra. A kocsisasszony az ökrök mellett lépkedett, és meg-meglengette ostorát. Valóban nagyon csinos, sudár termetű nő volt. Kissé elrontotta alakját a túlságosan nagy, kemény mell, a kerek állán ferdén húzódó sebhely pedig kissé meg-

öregítette piros-barna fiatal arcát. Orrtövénél kásaszemnyi, apró szeplőpettyek aranylottak.

Keszkenőjét igazgatva, összehúzott szemmel mérte végig Grigorijt.

— Téged kell Vesenszkajába vinni? — kérdezte.

Grigorij felállt a lépcsőről, és begombolta köpenyét:

— Engem. Megraktad mán a szekeret?

— Hát még rakodni is én rakodjak? — kiáltotta csengő hangon a kozák asszony. — Hisz úgyis mindennap reggeltől estig csak fuvarozok meg dógozok! Hát mi vagyok én nekik? Lökjék fel azt a drótot ők maguk. Ha nem rakják fel, akkor üres szekérrel indulok útnak!

Aztán mégiscsak ő cipelte és dobálta fel a szekérre a drótfeltekercseket, hangosan, de minden harag nélkül civakodott az elnökkel, és olykor-olykor puhatolózó, sanda pillantásokat vetett Grigorijra. Az elnök állandóan nevetett, és őszinte elragadtatással nézett a fiatal özvegyre. Néha Grigorijra kacsintott, mintha azt mondaná: „Ugye, milyen tűzről pattant asszonyok teremnek mifelénk! Te pedig nem hitted el!"

A falun túl messze-messze nyúlt a barna, őszi sztyepp. Már minden növény elhervadt rajta. A szántás felől kékesszürke füstpatak hömpölygött át az úton. A szántóvetők a kitépett dudvát: a száraz, bokros ördögszekeret és az elfonnyadt, rostos vadkendert tüzelték. A füstszag szomorú emlékeket ébresztett Grigorijban; valamikor ő is szántogatott a csendes őszi sztyeppen, éjjelente elelnézegette a fekete égbolton hunyorgó csillagokat, hallgatta a magasan szálló vadlibarajok gágogását... Nyugtalanul forgolódott a szénán, és oldalvást nézegette az asszonyt.

— Hány éves vagy, menyecske?

— A hatvanadikat taposom — felelte kacéran a fiatal özvegy, és elmosolyodott, de csak a szemével.

— Tréfán kívül.

— Huszonegy.

— Özvegy vagy?

— Özvegy.

— Hova tetted az uradat?

— Elesett.

— Régen?

— Második éve.

— A felkelés alatt?

— Később, az ősz elején.
— Aztán hogy s mint élsz?
— Hát csak eléldegélek valahogy.
— Unatkozol?
Az asszony figyelmesen ránézett: szájára húzta a keszkenője csücskét, hogy elrejtse mosolyát.
— Annyi a munka, hogy nem nagyon érek rá unatkozni — mondta. Hangja tompábban zengett, és valamilyen új árnyalat csendült meg benne.
— Úgy értettem: férfi nélkül nem unalmas az élet?
— A napamnál élek! Meg osztán nagyon sok a munka a ház körül.
— De mégis, hát nem hiányzik az urad?
Az asszony Grigorij felé fordította arcát. Barna orcáján élénk pirosság ömlött el, szemében hol felcsillantak, hol kihunytak az izgalom rőt szikrái.
— Mér kérded?
— Csak... Úgyis tudod, mire gondolok.
Az asszony félrehúzta szájáról a keszkenő csücskét, és kissé vontatottan mondta:
— Hát azér van részem ebbe a jóba is. Akadnak még a világon derék emberek, akik megvigasztalják a fiatal özvegyet... — Elhallgatott, majd kisvártatva folytatta: — Jószerint meg sem kóstoltam az asszonyéletet. Szegény urammal csak alig egy hónapig éltünk együtt, aztán elvitték katonának. De azér nélküle is megvagyok valahogy. Most mán könnyebb a helyzet, mert a fiatal kozákok lassanként mind hazajöttek. De azelőtt eléggé keserves vót az asszonyok sorsa. Hők ide, hókás! Úgybizony, kiskatonám! Ilyen az én életem.
Grigorij elhallgatott. Nem volt ínyére, hogy ilyen pajzán hangnemben folytassa a beszélgetést. Már meg is bánta, hogy incselkedni kezdett az asszonnyal.
A jól táplált, hatalmas ökrök még mindig ugyanolyan egyenletes, csámpás léptekkel ballagtak. Az egyik ökör jobb tülke valamikor régen letörött. A csonka csontcsap ferdén csüngött a homlokára. Grigorij könyökre támaszkodva, félig behunyt szemmel feküdt a szekéren. Eszébe jutottak azok az ökrök, amelyekkel gyermekkorában és később dolgozgatott, mikor már felnőtté cseperedett. Mindegyik különbözött a másiktól, mind színben, mind testalkatban. Nemcsak a természetük, hanem még a szarvuk for-

mája is elütött egymástól. Egyszer Melehovéknak is volt egy ilyen kajla szarvú, elcsúfolt ökrük. A dühös és ravasz természetű jószág mindig sunyin, oldalvást sandított az emberre, majd kifordult gödréből a véres hajszálerekkel keresztül-kasul szeldelt szemefehérje. Mindig iparkodott, hogy megrúgja az embert, valahányszor hátulról közeledett hozzá. Dologidőben, éjjelente, mikor kicsapták a legelőre, többnyire vagy hazament, vagy pedig — ami még rosszabb volt — elbitangolt az erdőbe vagy a távol eső szurdokokba.

Grigorij gyakran naphosszat járta lóháton a sztyeppet, néha már lemondott arról, hogy valaha is megtalálja az elkószált ökröt, de aztán váratlanul megpillantotta valamelyik szakadék mélyén, az áthatolhatatlan, sűrű kökénybokrok között, vagy valamelyik terebélyes vén vadalmafa árnyékában. Ez a félszarvú sátán nemegyszer ügyesen leoldotta magáról a kötőféket, éjnek idején felemelte szarvával a jószágudvar verécéjének kötélakasztóját, kiszökött a szabadba, átúszta a Dont, és összevissza csámborgott a réten. De sok kellemetlenséget és keserűséget szerzett Grigorijnak!

— Milyen ez az ökör, améknek csonka a szarva? Szelíd vagy vad? — kérdezte Grigorij.

— Szelíd. Mér?

— Csak.

— Ha más mondanivalója nincs az embernek, a „csak" is alkalmas szócska — mondta gúnyosan az asszony.

Grigorij hallgatott. Kellemes volt a múltra, a békés életre, a munkára és mindarra gondolni, aminek semmi köze sem volt a háborúhoz. A hét év óta tartó háborút már végtelenül megutálta, és valami belső émelygést és tompa bosszúságot érzett, ha csak eszébe jutott is katonaéletének egyik-másik epizódja.

Ő már nem harcol többet. Elég volt belőle. Azért utazik haza, hogy végre-valahára munkához lásson, együtt éljen a gyermekekkel és Akszinyával. Már a fronton szilárdan eltökélte: házába veszi Akszinyát, hogy ő nevelje a gyermekeket, és állandóan mellette legyen. Ezt mielőbb nyélbe kell ütni.

Grigorij élvezettel gondolt arra, hogyan veti le otthon köpenyét, csizmáját, hogyan köt bő bocskort a lábára; kozák szokás szerint fehérgyapjú botosba igazítja a buggyos nadrág szárát, és házi szövésű kaftánját a meleg, rövid kabát fölé öltve a mezőre megy. Milyen jó lesz megfogni az eke szarvát, ballagni a nedves

barázdában a csoroszlya után, tág orrlyukkal beszivni a felporhanyított föld nyirkos és édeskés illatát, az ekevassal kettéhasított dudva kesernyés szagát. Idegen tájon még a földnek és a gyomnak is más szaga van. Lengyelországban, Ukrajnában és a Krím-félszigeten nemegyszer szétdörzsölt tenyerében egy-egy galambszürke ürömbugát, megszagolta és búsan gondolta magában: „Egészen más, mint amilyen mifelénk terem . . ."

Az ökörhajtó asszony unatkozott. Beszélgetni szeretett volna. Az ökrökre bízta, hogy úgy ballagjanak, ahogyan akarnak, kényelmesebben elhelyezkedett a szekéren, és az ostor sallangját tépkedve, suttyomban sokáig nézegette Grigorij gondba merült arcát, félig behunyt szemét. „Deres a haja, de mégsem öreg. Furcsa ember — gondolta az asszony. — Mindig hunyorog. Vajon miért? Olyan elcsigázottnak látszik, mintha szekérbe fogták volna ló helyett . . . De amúgy elég takaros ember. Sok az ősz hajszála, a bajusza meg, lám, majdnem teljesen deres. Vajon min gondolkozik örökké? Eleinte mintha enyelegni akart vóna egy kicsit, de aztán elkedvetlenedett, és az ökörről kérdezősködött. Nem tud miről beszélni vagy talán szégyenlős? Nem olyannak látszik. A nézése kemény. Derék kozák, csak egy kicsit különös. Bánom is én, hallgass, ha nem akarsz szólni! Kellesz is nekem, te görnyedt hátú ördög! Hallgatni én is tudok. Alig várja mán, hogy hazaérjen és megölelje a feleségét. No, csak váljék egészségedre ez a nagy hallgatás!"

Háttal a szekéroldalnak dőlt, és halkan énekelni kezdett.

Grigorij felemelte a fejét, és a napra nézett. Még elég korán volt.

Az útfélen mogorván őrködő tavalyi szamárbogáncs árnyéka csak féllépésnyire nyúlt. Két óra lehetett.

Síri csendben feküdt a sztyepp, mintha megbűvölték volna. A nap fukarul sütött. Az enyhe szellő nesztelenül mozgatta, lengette a kiégett, rozsdavörös gazt. Sem madárdalt, sem ürgefüttyöt nem lehetett hallani az egész környéken. A halványkék, hideg égen nem vitorláztak héják és sasok. Csak egyszer suhant át az úton egy szürke árnyék. Grigorij nagy szárnyak lomha suhogását hallotta: hamuszürke túzok repült át fölötte. Fehér alsó tolla csak úgy ragyogott a napsütésben. Egy távoli kurgán mellett szállt le, ott, ahol az árnyékos hajlás egybeolvadt a délutániasan lilás messzeséggel. Grigorij rendszerint csak késő ősszel tapasztalt olyan mélységes, szomorú csöndet a sztyeppen, hogy szinte még

azt is hallotta, miként surrog a száraz fűvön a szélűzte ördögszekér, amely valahol messze-messze gurult keresztül a határon.

Úgy tetszett, mintha ennek az útnak sehol sem volna vége. Hol domboldalon kanyargott, hol hajlásba ereszkedett, hol pedig megint egy-egy halom gerincére kapaszkodott. És mindenütt, ameddig csak a szem ellát, sivár, ménestaposta sztyepp terült el.

Grigorij elgyönyörködött az egyik szurdok lejtőjén hajlongó mezei juharbokorban. Fagycsípte lombja hamvas bíborszínben égett, mintha kialvó tábortűz parazsával és pernyéjével hintették volna be.

— Kinek hínak, bácsika? — kérdezte az asszony, és az ostornyéllel enyhén megbökte Grigorij vállát.

Grigorij megrezzent, és feléje fordult. A fiatal özvegy félrenézett.

— Grigorijnak. Hát téged?

— Éngem úgy hínak, hogy Gyeride.

— Akkor jobb lett volna, ha meg sem szólalsz, Gyeride.

— Unom ezt az örökös hallgatást. Egy félnapja hallgatok, mán teljesen kiszáradt a szám. Mér vagy olyan bánatos, Grisa bácsi?

— Mitűl lenne jókedvem?

— Hazafelé mégy, hát vidámnak kellene lenned.

— Eljártak felettem az évek, elvitték a jókedvemet is.

— Tyű, de nagyon öreg is vagy! Csak azt nem értem, mér deresedtél meg fiatal létedre?

— De kíváncsi természeted van... Biztosan nagy jódógomba őszültem meg.

— Nős ember vagy, Grisa bácsi?

— Nős. Neked is mielőbb férjhe kellene menned, kedves Gyeride.

— Mán mér kéne, és mér minél elébb?

— Túlságosan szeretsz enyelegni...

— Hát baj az?

— Néha bizony baj. Ismertem egy ilyen játékos özvegyet. Addig-addig enyelgett, még egyszer csak behorpadt az orra...

— Szent Isten, micsoda borzalmas még hallani is! — kiáltotta az özvegy mórikált ijedtséggel, de aztán komolyan tette hozzá: — Az özvegyek sorsa mán csak ilyen. Aki fél a farkastúl, ne menjen erdőbe.

Grigorij rápillantott. Az asszony hangtalanul nevetett; össze-

szorította apró, fehér fogát. Felbiggyedt felső ajka meg-megremegett, lebocsátott szempillái alatt hamiskásan csillogott a szeme. Grigorij önkéntelenül elmosolyodott, és az özvegy meleg, gömbölyű térdére tette a kezét.

— Szegény, boldogtalan Gyeride! — mondta szánakozóan. — Alig vagy húszesztendős, mégis nyereg alá tört az élet, mint lovas a szilaj kancát.

Az asszony vidámsága egy szempillantás alatt nyomtalanul eltűnt. Gorombán ellökte Grigorij kezét, elkomorodott, és olyan sűrű pirosság ömlött el az arcán, hogy elhalványodtak még az orratövénél aranyló apró szeplőpettyek is.

— Inkább a feleséged sajnáld, ha hazaérsz, sajnálnak éngem úgyis épp elegen!

— Nem kell felfortyanni olyan hirtelen.

— Menj a fenébe!

— Csak azér mondtam, mer csakugyan sajnállak.

— Eriggy a sajnálatoddal egyenest az anyád... — férfimódra elkáromkodta magát, látszott, hogy jól tudja cifrázni: nagy gyakorlata van benne. Elsötétült szeme villámokat szórt.

Grigorij felvonta szemöldökét, és zavartan krákogott:

— Szó, ami szó, kacskaringós kis káromkodás vót! Lám csak, milyen zabolátlan fehércseléd vagy.

— Hát te mi vagy? Fancsali szent egy tetves köpenybe — ez vagy te! Ismerlek benneteket! Most osztogatod a jó tanácsokat: férjhe kell menni, meg ez meg az, de vajon mikor szelídültél meg ennyire — *te magad?*

— Nem olyan régen — mondta Grigorij nevetve.

— Hát akkor mit prédikálsz énnekem? Ott a napam, prédikál az untig eleget.

— Na, elég legyen mán, ne mérgelődj, te bolond. Csak úgy véletlenül csúszott ki a számon — mondta Grigorij békítgetően. — Odanézz, annyira megijedtek a hangodtúl az ökrök, hogy letértek az egyenes útrúl.

Grigorij kényelmesebben elhelyezkedett a szekéren. Futó pillantást vetett a víg özvegyre. Könnyet látott a szemében. „No, ezt értse meg az ember! De hát mind ilyenek az asszonyok..." — gondolta, és valami belső kényelmetlenséget és bosszúságot érzett.

Hanyatt feküdt, köpenye szélével betakarta arcát, és nemsokára elaludt. Csak alkonyatkor ébredt fel. Halvány esti csillagok ra-

gyogtak az égen. Friss és vidító szénaszag áradt szét a levegőben.

— Meg kell étetni az ökröket — mondta az özvegy.

— Jól van, álljunk meg.

Grigorij maga fogta ki az ökröket, hátizsákjából elővett egy doboz húskonzervet meg egy darab kenyeret. Egész nyaláb száraz gizgazt tördelt, és a szekértől nem messzire tüzet rakott.

— Elég a duzzogásból. Gyeride, ülj le, vacsorázzunk!

Az asszony a tűzhöz ült. A szeredásból kirázott egy karéj kenyeret meg egy darab megavasodott tavalyi szalonnát. Vacsora közben békességesen váltottak néhány szót. Később az özvegy felfeküdt a szekérre, Grigorij pedig néhány csomó száraz ökörtrágyát dobott a tűzre, hogy ki ne aludjék, aztán tábori módra elhelyezkedett a kis máglya mellett. Táskáját feje alá téve sokáig hevert, bámulta a hunyorgó csillagokat, összefüggéstelenül gondolt hol a gyermekekre, hol Akszinyára, majd elszundított. Behízelgő asszonyi hangra ébredt:

— Alszol? Hé, katona, alszol?

Grigorij kissé felemelte fejét. Útitársa, könyökre támaszkodva, lehajolt a szekérről. A kihunyó tábortűz imbolygó fényénél megvilágított arc rózsás volt és hideg. Foga és fejkendőjének csipkés széle vakítóan fehérlett. Megint elmosolyodott, mintha semmiféle összekoccanásra sem került volna sor közöttük.

— Attól félek, hogy megfagysz ott a hideg födön — mondta szemöldökét pajkosan mozgatva. — Ha majd nagyon dideregsz, gyere ide hozzám. Az én bundám jó meleg, csuda meleg. Idejössz?

Grigorij gondolkozott, aztán sóhajtva felelte:

— Köszönöm, menyecske, de nincs kedvem. Ha egy-két évvel ezelőtt híttál vóna, hát... Ne félj, nem fagyok meg, hisz tűz mellett fekszek.

Az asszony is felsóhajtott.

— Ahogy akarod — mondta, és fejebúbjáig betakarózott a bundával.

Grigorij nemsokára felkelt, összeszedte cókmókját, és elhatározta, hogy gyalog megy tovább. Hajnalra otthon akart lenni. Elképzelhetetlennek tartotta, hogy ő, a leszerelt parancsnok — fényes nappal! — ökrösfogaton érkezzék haza. Mennyit gúnyolódnának a rovására, mennyit pletykálnának, ha így állítana be Tatarszkba...

Felkeltette a kocsist:

— Gyalog megyek tovább. Nem félsz egyedül maradni itt, a sztyepp kellős közepén?

— Nem vagyok én olyan félős, meg aztán itt van egy falu nem messzire. Mi az, nincs türelmed tovább várni?

— Kitanáltad. No, Isten áldjon meg, kedves Gyeride, tarts meg jó emlékezetedbe!

Grigorij kiment az útra, felhajtotta köpenye gallérját. Szempillájára ráhullt az első hópehely. Most észak felől fújt a szél. Grigorij a messzi tájak hideg leheletében megérezte a hó ismerős illatát, amely oly kedves volt a szívének.

Kosevoj a városban járt. Csak este tért haza. Mikor Dunyaska meglátta az ablakban, hogy férje a kapuhoz közeledik, gyorsan vállára kapta kendőjét, és az udvarra szaladt.

— Grisa hazajött — mondta már az utcaajtónál. Izgatottan és várakozóan nézett férjére. — Még reggel!

— Szerencsét kívánok hozzá — felelte Miska tartózkodóan és kissé gúnyosan.

Keményen összeszorított szájjal lépett a konyhába. Pofacsontja alatt görcsösen megvonaglottak arcizmai. Poljuska, akit a gondos néni tiszta ruhácskába öltöztetett, Grigorij térdén lovagolt. Grigorij óvatosan letette a gyermeket a padlóra, aztán sógora elé indult, és mosolyogva nyújtotta feléje nagy, barna kezét. Meg akarta ölelni Mihailt, de barátságtalan hidegséget vett észre a szemében, ezért aztán ő is türtőztette magát:

— Jónapot, Misa!

— Jónapot.

— Régóta nem tanálkoztunk! Van talán mán száz éve is.

— Hát bizony elég régen vót. Örülök, hogy hazajöttél.

— Köszönöm. Szóval összesógorosodtunk?

— Így esett sorja... Mi ez a vércsepp itt az arcodon?

— Semmi az egész. Nagyon siettem, oszt megvágtam a beretvával.

Leültek az asztal mellé, és szótlanul nézegették egymást. Mind a ketten valami belső kényelmetlenséget és elhidegülést éreztek. Beszélnivalójuk lett volna, még sok is, de egyelőre nem lehetett ilyen nagy vitába kezdeni.

Mihailnak volt türelme, hogy a kedvező alkalmat kivárja. Más-

ról: a gazdaságról és a faluban végbement változásokról beszélt; higgadtan, megfontoltan.

Grigorij kibámult az ablakon. A kékes színben játszó, új hóval befödött földet és az almafák csupasz gallyait nézte. Valamikor nem így képzelte el találkozását Mihaillal...

Mihail nemsokára kiment. A pitvarban gondosan megfente a nagy kést egy kaszakővel, és azt mondta Dunyaskának:

— Híni akarok valakit, hogy vágjon le egy toklyót. Mégiscsak annak rendje-módja szerint meg kell vendégelni a házigazdát. Szaladj, hozzál pájinkát. Különben, várj! Eredj el Prohorho, mondd meg neki, hogy kerítsen egy kis papramorgót, akár a föd alól is. Az ilyesmibe sokkal ügyesebb nálad. Hídd meg vacsorára is.

Dunyaska arca csak úgy ragyogott az örömtől. Kimondhatatlan hálával némán pillantott férjére... „Hátha minden elsimul szépen... Vége a háborúnak, minek is marnák tovább egymást?! Bárcsak jobb belátásra térítené őket a jó Isten" — reménykedett, mikor Prohorhoz indult.

Félóra sem telt bele, máris ott termett a pihegő Prohor.

— Grigorij Pantyelejevics!... Drága cimborám!... Nem is sejtettem, nem is gondoltam, hogy tanálkozunk még valamikor!... — kiáltotta magas, síró hangon, és úgy megbotlott a küszöbben, hogy kis híján eltörte a negyedakós pálinkás butykost.

Megölelte Grigorijt, elpityeredett, öklével dörzsölgette a szemét, és szétsimogatta könnytől nedves bajuszát. Grigorij torkában megremegett valami, de türtőztette magát. Megilletődött, kissé nyersen megpaskolta hűséges legénye hátát, és egyik szavát a másikba öltve hadarta: — És mégis tanálkoztunk... Nagyon örülök, Prohor, roppant örülök! Mi az, öreg cimborám, mit pityeregsz? Meglazultak az eresztékek? Lötyögnek a csavarok? Mi van a kezeddel? Nem törte le az asszony a másikat is?

Prohor trombitálva fújta ki az orrát, aztán levetette ködmönét:

— Mostanában úgy élünk az asszonnyal, mint egy galambpár. A másik kezem, amint látod, ép. Azt pedig, amelyiket lecsapták a polyákok, szépen nő, akár a sarjú! Bizonyisten! Jövőre mán az ujjak is kibújnak a végén! — mondta vidáman, mint mindig, és megrázta inge üres ujját.

A háború megtanította őket, hogyan kell mosoly alá rejteni igazi érzéseiket, hogyan kell megadni savát-borsát nemcsak az

ételnek, hanem a beszélgetésnek is. Ezért hát Grigorij is ugyanilyen hangnemben folytatta a kérdezősködést:

— Hogy s mint éldegélsz, vén bakkecske? Még mindig megmegnyalod a sót?

— Hát csak úgy öregesen, ímmel-ámmal.

— Nem szereztél valami újabbat, mióta nem láttalak?

— Miféle újabbat?

— Hát olyan kis fülemülét, amilyet tavaly télen tutujgattál...

— Isten mentsen, Pantyelevics! Minek most nékem az ilyen fényűzés? Meg aztán hogy is tudnék fél kézzel madarat fogni? Neked való az ilyesmi, fiatal özvegyembernek... Az én szerszámom mán csak arra jó, hogy kenőtollnak használja az asszony, megkenegesse véle a lábos fenekét...

Sokáig nézett egymásra a két régi bajtárs. Nevettek, és örültek a találkozásnak.

— Végleg hazajöttél? — kérdezte Prohor.

— Végleg. Mindörökre.

— Aztán milyen rangot szereztél?

— Az ezredparancsnok helyettese vótam.

— Hát akkor mér bocsátottak el ilyen hamar?

Grigor elkomorodott.

— Felesleges lettem — válaszolta kurtán.

— Mér?

— Nem tudom. Biztosan a régi dógaim miatt nem kellek.

— De ha egyszer sikerült átcsúsznod azon a szűrőbizottságon, amék a Különleges Osztályon a tiszteket szűrögeti, nemigen hánytorgathatják fel a múltat.

— Az nem sokat számít.

— Hát Mihail hun van?

— Kint az udvaron vagy az istállóba. A jószág körül dógoskodik.

Prohor közelebb húzódott, és lehalkította hangját:

— Platon Rjabcsikovot egy hónappal ezelőtt kivégezték.

— Mit beszélsz?!

— Bizonyisten!

Megnyikordult a pitvarajtó.

— Később még beszélünk rúla — súgta Prohor, aztán hangosan folytatta: — No hát akkor, parancsnok elvtárs, igyunk erre a nagy-nagy örömre. Behíjam Mihailt?

— Be! Siess!

Dunyaska megterítette az asztalt. Azt sem tudta, hogy kedveskedjék a bátyjának: új, tiszta asztalkendőt terített a térdére, sósdinnyével megrakott tányért tolt elé, és ötször is megtörölte a poharát... Grigorij magában mosolyogva vette észre, hogy Dunyaska magázza.

Mihail eleinte makacsul hallgatott az asztalnál, figyelte, leste Grigorij minden szavát. Keveset ivott, azt is csak ímmel-ámmal. Prohor bezzeg mindig teli pohárral hajtotta fel az italt; olyan piros volt, mint a pipacs. Mind gyakrabban törölte szét az öklével szőke bajuszát.

Dunyaska megetette és lefektette a gyermekeket. Nagy tál főtt toklyóhúst tett az asztalra, és odasúgta Grigorijnak:

— Átszaladok Akszinyáér, ugye nem ellenzi, bátyus?

Grigorij némán bólintott, azt hitte, senki sem veszi észre, hogy egész este izgatottan várja Akszinyát, de Dunyaska látta, hogy bátyja minden kis neszre felfülel, hallgatódzik, és az ajtóra pislog. Úgy látszik, Dunyaska szerfelett éles, vesékbe látó tekintetét valóban nem kerülhette el semmi sem...

— Hát az a kubáni Tyerescsenko még mindig szakaszparancsnok? — kérdezte Prohor. Egy pillanatra sem engedte ki kezeből a poharat, mintha attól félt volna, hogy valaki elveszi tőle.

— Lvov alatt elesett.

— Isten nyugosztalja. Pedig nagyon jó lovas katona vót! — Prohor sebtében keresztet vetett, és jót húzott a pohárból. Nem vette észre Kosevoj maróan gúnyos mosolyát.

— Hát avval mi van, akinek olyan furcsa neve vót? Aki jobbszárny-tisztes vót... Hogy is hítták csak?... Azt hiszem, valami Maj-Borodának. Hohol vót, olyan nagy, behemót ember, örökké tréfált... Tudod, az, aki Brodi alatt kettéhasított egy lengyel tisztet... Szóval él, egészséges?

— Akár a zabon tartott csődör! Elvitték a géppuskás századba.

— A lovadat kinek adtad át?

— Azóta mán másik lovam vót.

— Hát a hókást hová tetted?

— Megölte egy gránátszilánk.

— Harc közbe?

— Nem. Egy kis lengyel faluba állomásoztunk. Ágyúval lőttek bennünket. A lúcölöpnél érte a szilánk.

— Be kár érte! Milyen derék, jó csődör vót! — Prohor felsóhajtott, és megint szájához emelte a poharat.

A pitvarban megzörrendt a kallantyú, Grigorij összerezzent. Akszinya átlépte a küszöböt, és halkan köszönt: „Jóestét!" Levette kendőjét, és izgatottan pihegve szegezte Grigorijra tágra nyitott, ragyogó szemét. Odament az asztalhoz, és Dunyaska mellé ült. Személdökén, pilláin és halvány arcán apró hópelyhek olvadoztak. Hunyorogva dörzsölte meg orcáját tenyerével, mélyet sóhajtott, és zavarát lassan leküzdve, ismét Grigorijra nézett az izgalomtól egészen elsötétült, mélytüzű szemével.

— Kszjusa, kenyerespajtásom! Együtt vonultunk vissza, együtt étettük a tetveket... Igaz, hogy otthagytunk a Kubán mellett, de nem vót mást mit tenni — Prohor előrenyújtotta poharát, és egy kis pálinkát az asztalra löttyintett. — Igyál Grigorij Pantyelevics egészségére! Köszöntsd fel, kívánj szerencsét hazaérkeztéhe... Megmondtam én régen, hogy épségbe tér haza, hát most itt van. Eladom húsz rubelér, vedd meg. Csak az a kár, hogy úgy ül itt, mint akit szél ért!

— Oda ne hallgass, szomszédasszony, olyan részeg, mint a csap — mondta Grigorij, és nevetve mutatott a szemével Prohorra.

Akszinya bólintott Grigorijnak és Dunyaskának. Alig merte felemelni az asztalról a poharat. Attól tartott, meglátják, hogy remeg a keze.

— Hát akkor iszok! Szerencsés hazaérkezésére, Grigorij Pantyelevics! Neked meg az örömödre iszok, Dunyasa!

— Hát te nem örülsz? Te tán a bánatodra akarsz inni, mi? — Prohor jót nevetett, és oldalba lökte Mihailt.

Akszinya bíborvörös lett, még apró fülcimpáját is áttetsző, rózsaszínű pír borította el, de keményen és dühösen nézett Prohorra.

— De igen, én is örülök... mégpedig nagyon!

Ez a nyíltság teljesen lefegyverezte, sőt meghatotta Zikovot:

— Hajtsd fel, az Isten áldjon meg, az utolsó cseppig. Ha tudsz őszintén beszélni, akkor tudjál őszintén inni is! Mert huncut az, aki nem issza ki mind. Mintha kést forgatnának a szívembe, ha látom, hogy valaki italt hagy a pohárba.

Akszinya nemsokáig vendégeskedett. Pontosan addig maradt, ameddig — véleménye szerint — megengedte az illem. Egész idő alatt csak néhányszor — akkor is csupán futólag — pillantott szerelmesére. Erőnek erejével a többiekre fordította szemét, kerülte Grigorij tekintetét, mert nem tudott volna közömbösséget színlelni, igazi érzéseit pedig nem akarta kimutatni mások előtt. Csak

akkor kapta el Grigorij Akszinya pillantását, amikor az asszony távoztában visszanézett a küszöb mellől. De ez a szerelemmel és odaadással teli egyenes tekintet tulajdonképpen minden szónál többet mondott. Grigorij felállt, hogy kikísérje Akszinyát. A részeg Prohor utána kiáltott:

— Ne maradj sokáig! Különben mindent megiszunk!

Grigorij az előszobában szótlanul homlokon és szájon csókolta Akszinyát.

— No, hogy vagy, Kszjusa? — kérdezte.

— Nem lehet ilyen hirtelen mindent elmondani... Hónap átjössz?

— Át.

Akszinya gyorsan lépkedett, úgy sietett, mintha otthon halaszthatatlan munka várná. Csak a házuk lépcsőjénél lassította meg lépteit, óvatosan haladt fel a nyikorgó, recsegő grádicsfokokon. Mielőbb egyedül akart maradni gondolataival és nagy-nagy örömével, amely olyan váratlanul érte.

Ledobta kabátját és nagykendőjét. Bement a nagyházba. Nem gyújtott lámpát. A zsalut még nem csukta be. Az ablakon az éjszaka sűrű lilás fénye szivárgott a szobába. A kemence valamelyik csempéje alatt érces hangon cirpelt egy tücsök. Akszinya megszokásból a tükörbe tekintett, és bár a sötétben nem látta képmását, mégis megigazgatta haját, elsimogatta mellén muszlinblúza redőit, aztán az ablakhoz ment, és fáradtan a lócára ereszkedett.

Sokszor megesett már életében, hogy meghiúsult reménye, és dugába dőlt számítása. Bizonyára ez volt az oka annak, hogy az iménti örömét a mindenkori nyugtalanság váltotta fel. Vajon hogy alakul majd át élete ezután? Mit várhat a jövőtől? És vajon nem túlságosan későn mosolyog-e rá az asszonyi szerencse, az üröm-mel elegyes öröm...

Az este átélt izgalom kimerítette. Sokáig ült az asztalnál; a jégvirágos, hideg üveghez szorította arcát. Nyugodt, kissé szomorú tekintetét a sötétségbe fúrta, melyet alig-alig enyhített a hó sápadt visszfénye.

Grigorij visszaült az asztal mellé, teli pohárral töltött magának a korsóból, és egy hajtásra megitta.

— Jó? — kíváncsiskodott Prohor.

— Nem értek hozzá, mán rég nem ittam.

— Pedig olyan, mint amilyet csak Miklós idejébe főztek! Bizonyisten! — mondta Prohor meggyőződéssel, és dülöngélve ölelte meg Mihailt: — Te, Misa, annyit sem értesz az efféle dógokho, mint tyúk az ábécéhe. De annál inkább ismerek és mindenféle italt! Hányfajta pájinkát meg bort ittam mán én! Van olyan bor, hogy alig húzza ki az ember a dugót, mánis úgy habzik az üveg szája, akár a veszett kutyáé. Isten látja a lelkem, nem hazudok! Lengyelországba — mikor áttörtük a frontot, és elindultunk Szemjon Mihajliccsal, hogy kizsigereljük a fehér polyákokat — rajtaütéssel elfoglaltunk egy fődesúri kastélyt. Több mint kétemeletes vót a ház, a hodályban olyan sok marha zsúfolódott össze, hogy egymást érte a szarvok. A baromfi csak úgy hemzsegett az udvaron, még köpni sem vót hová, na szóval, úgy élt az a fődesúr, mint egy kiskirály. Mikor a szakaszunk lúháton benyargalt a birtokra, a fehér tisztek éppen javában dorbézoltak a gazdával. Nem vártak bennünket. Lekaszaboltuk űket az utolsó szálig. Némelyiket a kertbe, némelyiket a lépcsőn vágtuk agyon, szóval, ahun értük. De egyet foglyul ejtettünk. Nagyon kevély tiszt vót, mégis lekonyult a bajusza, mikor elcsípték, oszt teljesen összecsuklott ijedtébe. Grigorij Pantyelevicset sürgősen a parancsnokságra rendelték, így hát csak mink maradtunk a gazdák a kastélyban. Bementünk az alsó szobákba. Óriási asztalt találtunk ott, csak úgy roskadozott a sok finomság alatt! Kopogott a szemünk az éhségtűl, de nem mertünk nekilátni, akármennyire fájt is rá a fogunk. „Hátha mindent megmérgeztek?" A fogoly úgy nézett ránk, mintha fel akarna öklelni. „Egyél!" — parancsoltunk rá! Falt is. Nem szívesen, de azért evett. „Igyál!" Akkor meg ivott. Minden tál ételt megkóstoltattunk véle. Zabálnia kellett mindenből, ha csak egy kis darabot is. Minden üvegből beleerőltettünk egy pohár italt. A szemünk láttára pohosodott a nyavalyás attúl a sok finom ételtűl, nekünk meg csak úgy csurgott a nyálunk. Mikor láttuk, hogy nem fordul fel, mink is hozzáfogtunk az evéshez. Ettünk-ittunk — mégpedig habzó bort — amennyi csak belénk fért. Egyszer csak észrevesszük, hogy alul-felül tisztálkodni kezd a polyák. „Na — gondoltuk — végünk van! Képes vót megmérgezett ételt zabálni a piszok, csakhogy bennünket becsapjon." Kirántott karddal odamentünk hozzá, ű meg kézzel-lábbal magyaráz: „Legyenek nyugodtak, uraim, nincs annak az ételnek semmi baja sem, csak a maguk jóvoltából többet ettem a kelleténél!" Erre megint nekiláttunk a borozásnak! Ha az em-

ber kirántja a dugót az üvegből, akkorát lő, mint a puska, a hab meg úgy bugyog belőle, hogy messzirűl még nézni is iszonyú! Úgy megszédített az a bor, hogy akkor éjszaka háromszor estem le a lovamról. Alig ültem fel a nyeregbe — mintha a szél fútt volna le rúla. Hej, ha úgy éhgyomorra mindennap megihatnék egy-két pohárral abból a borból, elélnék tán száz esztendeig is. De hát így bizony időnap előtt elpatkol az ember. Hát ital ez a lötty? Méreg, nem ital! Ha ezt a vacakot vedeli az ember, még a rendes kort sem éri meg, mihamar kinyújtja a bocskort... — Prohor a pálinkás korsó felé biccentett és... színültig teletöltötte a poharát.

Dunyaska a nagyházba ment, hogy a gyermekek mellé lefeküdjék.

Nem sokkal később Prohor is felkászolódott. Támolyogva dobta vállára ködmönét:

— A korsót nem viszem haza. Restellek üres edénnyel járni. Ha hazamegyek, rögtön csatorálni kezd az a házsártos feleségem. Tyű, de ért hozzá! Magam sem tudom, hunnét veszi azokat a veszedelmes, komisz szavakat. Ha egy kicsit becsípve megyek haza, mingyán rákezdi: „Hogy a nyavalya törjön ki, te részeges félkarú kutya! Te emilyen, te amolyan!" Én persze szép csendesen, nyugodtan csillapítgatom: „Hát hun láttál mán részeg kutyát, méghozzá félkarút? Hisz olyan a világon sincs! A ménykű csapjon az ilyen zsémbes vászoncselédbe!" Ha az egyik aljas rágalmat meghazudtolom, azonnal másikat vág a fejemhe. Ha azalól is tisztára mosom magam, rám zúdít egy harmadikat, osztán így megy ez egész éjszaka, míg csak meg nem virrad... Néha megunom hallgatni, kimegyek az istállóba, oszt ott alszok. Hébekorba az is megesik, hogy nem szid össze, ha pityókosan állítok be, csak hallgat, mint a sír. Hát ilyenkor — becsületszavamra mondom — nem is jön álom a szememre. Mintha hiányozna valami: amolyan viszketésféle jön rám. Akárhogy erőlködök, csak nem tudok elaludni! De ha megpiszkálom egy kicsit az én kedves ódalbordámat, rögtön megered a nyelve, kígyót-békát rám kiabál, a szeme meg csak úgy hányja a szikrát! Olyan, mint a hétfejű sárkány! De hát nincs mit tenni ellene, csak hadd dühöngjön, annál szilajabb lesz a munkába is. Igazam van? Na de megyek. Isten áldjon benneteket! Ma éjszaka a jászolba hálok, mert nem akarom háborgatni az asszonyt.

— De vajon hazajutsz-e? — érdeklődött Grigorij nevetve.

— Ha négykézláb is, de hazamászok! Vagy tán én nem vagyok kozák, Pantyelevics? Ej, ej, még hallani is rosszul esik!

— Nahát akkor, eredj Isten hírével!

Grigorij kikísérte barátját az utcára. Visszament a konyhába:

— No hát akkor beszélgessünk, Mihail!

— Jó, beszélgessünk.

Szemben ültek egymással az asztal két oldalán. Hallgattak.

— Valami nincsen rendjén köztünk — szólalt meg aztán Grigorij. — Látom rajtad: valami baj van. Nem tetszik, hogy hazajöttem? Vagy tán tévedek?

— Eltanáltad, nem tetszik.

— Mér nem?

— Eggyel több a gondom.

— Magam akarom eltartani magam, nem szorulok másra.

— Nem arra gondoltam.

— Hát mire?

— Ellenségei vagyunk mink egymásnak, Grigorij!

— Csak vótunk.

— De úgy látszik, leszünk is.

— Nem értem, mér lennénk?

— Mert megbízhatatlan ember vagy, sógor!

— Nincs igazad. Ezt csak az ujjadból szoptad.

— Dehogyis! Hát mér szereltek le ilyen parázs időbe? Mondd meg kereken!

— Nem tudom.

— De tudod, csak nem akarod megmondani! Nem bíztak benned, igaz?

— Ha nem bíztak vóna, akkor nem adtak vóna lovas századot a kezem alá.

— Az még régen vót. Az első időkbe. De ha most elbocsátottak a hadseregből, akkor minden világos: nem bíztak benned.

— Nem hiszed, amit mondok? — kérdezte Grigorij, és keményen Kosevoj szeme közé nézett.

— Nem. Kutyából nem lesz szalonna!

— Többet ittál a kelleténél, Mihail.

— Ugyan hagyjad, nem vagyok részegebb nálad ... Ha ott nem bíztak benned, tudd meg, hogy itt sem számíthatsz nagy bizalomra.

Grigorij hallgatott. Ernyedt mozdulattal vett fel a tányérról egy darab savanyú uborkát, rágta-rágta, aztán kiköpte.

— Beszélt mán a feleségem Kirjuska Gromovrúl? — kérdezte Mihail.

— Igen.

— Annak a hazajötte sem nagyon tetszett nekem. Mihelyt meghallottam, hogy itthun van, még azon a napon ...

Grigorij elsápadt. A szeme kikerekedett dühében.

— Hát Kirjuska Gromov vagyok én tenéked?!

— Ne óbégass! Mennyivel vónál jobb?

— Hisz tudod ...

— Itt mán nincs mit tudni. Régóta jól tudunk mindent. Tán még annak is örüljek, ha majd egyszer beállít Mityka Korsunov? Jobb lett vóna, ha be sem teszed a lábod a faluba.

— Neked lett vóna jobb?

— Nekem is, meg a népnek is. Legalább nem zavartad vóna meg az emberek nyugalmát.

— Engem ne végy egy kalap alá ... *azokkal.*

— Megmondtam már, Grigorij, ne is haragudj meg érte: egy hajszállal sem vagy jobb, mint azok, sőt, feltétlenül rosszabb és veszélyesebb vagy.

— Mér osztán? Miket fecsegsz te itt összevissza?

— Azok alacsony rangba vótak, te meg az egész felkelést irányítottad.

— Dehogyis irányítottam, hisz csak hadosztályparancsnok vótam.

— Hát nem elég az?

— Elég vagy nem elég — nem erről van szó ... Ha azon a mulatságon nem akartak vóna megölni a vöröskatonák, akkor tán nem is keveredek bele a felkelésbe.

— Ha nem lettél vóna tiszt, egy hajad szála sem görbült vóna meg.

— Ha nem vittek vóna el katonának, tiszt se lettem vóna ... Hosszú nóta ez!

— Hosszú és undorító!

— Csakhogy most mán nem lehet másikat énekelni helyette. Késő vóna.

Szótlanul rágyújtottak. Kosevoj körmével ütögette le a cigaretta hamvát és megszólalt:

— Hallottam a hőstetteidről. Sok harcosunkat elpusztítottad. *Ezért* nem olyan könnyű szóba állni véled ... *Ezt* nem törülheti ki az ember az emlékezetéből.

Grigorij elnevette magát:

— Milyen jó emlékezőtehetséged van!... Te megölted Petro bátyámat, és én mégsem lobbantom a szemedre... Ha mindenki mindent felhánytorgatna, akkor úgy marnák egymást az emberek, akár a farkasok.

— Igen. Megöltem, nem tagadom! Ha akkor elcsíplek, bizony mellé fektetlek téged is!

— Én pedig nagyon siettem, mikor Uszty-Hopjorban elfogták Ivan Alekszejevicset: féltem, hogy te is ott vagy. Attól tartottam, hogy agyonvernek a kozákok... De most kiderül: kár vót lúhalálába sietni.

— Lám csak, milyen jótevőm akadt! Szeretném látni, hogy beszélgetnél *te* énvelem, ha most kadétkormány vóna, ha tik kerekedtetek vóna felül. Biztosan szíjat hasítanál a bűrömbűl! Csak most lágyult meg ennyire a szíved...

— Lehet, hogy más csakugyan szíjat hasítana a bűrödbűl, de én akkor sem mocskolnám be véled a kezem.

— Úgy látszik, nagyon elüt a természetünk... Én sohasem restelltem bemocskolni a kezem az ellenség vérével, és ha szükség lenne rá, most is szemhunyorintás nélkül végeznék akárkivel. — Mihail kétfelé öntötte a maradék pálinkát. — Iszol? — kérdezte.

— Iszok, mer nagyon kijózanodtunk ettűl a beszélgetéstűl...

Némán koccintottak. Megitták. Grigorij mellel az asztalra dőlt, és bajuszát pödörgetve, hunyorogva nézett Mihailra:

— Mitűl félsz, Mihail? Tán attúl, hogy megint fellázadok a szovjethatalom ellen?

— Nem félek én semmitűl, de mégis azt gondolom: ha véletlenül valami felfordulás lenne, te azonnal a másik ódalra állnál.

— Hisz a lengyelekhe is átszökhettem vóna, nem gondolod? Egész nagy csapat átpártolt hozzájok.

— Biztosan nem sikerült.

— Sikerült vóna, de nem akartam. Én mán eleget katonáskodtam, nem akarok szógálni többet senkinek. Túlságosan sokat is harcoltam életembe, borzasztóan elgyötrődött a lelkem. Unok mán én mindent. A forradalmat is, meg az ellenforradalmat is. Egye meg a fene azt az egész izét! A gyermekekkel akarok élni, gazdálkodni szeretnék. Ennyi az egész. Hidd el, Mihail, tiszta szívbűl mondom!

Kosevojt persze semmiféle fogadkozással és bizonygatással sem

lehetett meggyőzni. Grigorij tüstént megértette ezt, és el is hallgatott. Hirtelen keserű bosszúság érzése fogta el: dühös volt önmagára. Mi az ördögnek mentegetőzött, miért próbálta bebizonyítani igazát? Miért kellett folytatni ezt az ittas szóváltást, és hallgatni Mihail bolond prédikációit? Egye meg a fene! Grigorij felállt.

— Vessünk véget ennek a haszontalan szószaporításnak! Elég vót! Csak egyet akarok még mondani: én nem állok szembe a rendszerrel, amíg a rendszer sem nyúl énhozzám, de ha hozzám nyúl, védekezni fogok. Semmi esetre sem akarok életemmel fizetni, mint Platon Rjabcsikov.

— Hogy érted ezt?

— Így: számítsák be, hogy mennyit szógáltam a veres hadseregbe, vegyék számításba azokat a sebeimet, amiket ott kaptam. Hajlandó vagyok a felkelésért egy-két hónapot ülni, de kivégeztetni nem engedem magam. Túlságosan vastag büntetés lenne!

Mihail megvetően elmosolyodott:

— Lám csak, milyen új divatot tanáltál ki! A forradalmi törvényszék vagy a cseka bizony nem nagyon kérdezgeti majd tűled, mit akarsz vagy mit nem akarsz. Nem alkudoznak veled. Ha egyszer vétkeztél, megkapod a magad porcióját, mégpedig ráadással. A régi adósságot az utolsó krajcárig le kell törleszteni.

— Na, majd meglátjuk.

— Persze hogy majd meglátjuk.

Grigorij leoldotta övét és levetette az inget, aztán nyögve erőlködött, hogy lehúzza a csizmát.

— Hát osztályt csinálunk-e? — kérdezte, és rendkívül figyelemmel nézegette csizmája felfeslett talpát.

— Nem sokat osztozkodunk: megtatarozom a magam házát, oszt átkőtözök oda.

— Hát igen; jobb is, ha nem élünk egy fedél alatt, mert egy csárdába két ilyen dudás úgysem férne meg.

— Hát nem is fér meg — hagyta rá Mihail.

— Nem gondoltam, hogy ennyire rossz véleménnyel vagy rúlam...

— Őszintén beszéltem. Ami a szívemen, az a számon. Mikor mégy Vesenszkajába?

— Majd valamék nap.

— Nem valamék nap, hanem mingyán hónap be kell menni.

— Gyalog tettem meg majdnem negyven versztát, feltörte a

csizma a lábom, hónap pihenek, majd csak hónapután megyek a nyilvántartóba.

— Az a parancs, hogy minden leszerelt katonának rögtön jelentkezni kell. Eredj mingyán hónap.

— Hát csak kell pihenni egy napot?! Hisz nem szökök én meg.

— A fene tudja! Nem látok a vesédbe! Nem akarom, hogy miattad felelősségre vonjanak!

— Ejnye, micsoda rongyember lettél, Mihail! — mondta Grigorij, és meglepetten vizsgálgatta volt barátja elkomorodott arcát.

— Csak ne nagyon rongyemberezz! Nem szoktam hozzá ilyesmihe... — Mihail lélegzetet vett, és emelt hangon folytatta: — Az ilyen tiszti manért hagyd a fenébe! Indulj mingyán hónap reggel, mert ha szépszerével nem akarsz menni, akkor majd fedezettel kísértetlek be. Megértetted?

— Most mán mindent értek... — Grigorij gyűlölettel nézett a távozó Mihail hátára; félig levetkezve, félig ruhástul dőlt le az ágyra.

Pedig hát minden úgy történt, ahogy történnie kellett. Miért is fogadták volna őt másképp? Tulajdonképpen miért remélte, hogy a Vörös Hadseregben teljesített, rövid ideig tartó, becsületes szolgálat fejében bocsánatot nyer minden régi bűnéért? Talán mégis Mihailnak van igaza, mikor azt mondja, hogy nem lehet mindent megbocsátani, hogy a régi adósságot meg kell fizetni az utolsó krajcárig?

... Álmában tágas sztyeppet, rohamra készülő, felfejlődött ezredet látott. Valahonnan messziről elnyújtott „Század!" hallatszott. Csak ekkor kapott észbe, hogy a nyereghevedert nem húzta feszesre. Nagy erővel fellépett a bal kengyelbe — és a nyereg lecsúszott alatta... A szégyen és az iszonyú félelem érzése rohanta meg. Leugrott a lóról, hogy feszesre húzza a hevedert, de ebben a pillanatban hirtelen támadt és sebesen távolodó patadübörgés ütötte meg a fülét. Az ezred nélküle indult rohamra...

Grigorij egész éjjel hánykolódott az ágyban. Olykor-olykor saját rekedt nyögésére ébredt.

Odakint halványan derengett. A szél az éjjel kinyitotta a zsalut. A jégvirágos üvegen át betekintett a fogyó hold zöldesen szikrázó csorba korongja. Grigorij tapogatózva megkereste dohányzacskóját és rágyújtott. Még mindig hangosan és szaporán dobogott a szíve. Hanyatt feküdt és elmosolyodott: „Milyen hülyesége-

ket álmodik az ember! De legalább nem kellett verekedni..." Ebben a kora hajnali órában nem is gondolta volna, hogy bizony nemegyszer kell még rohamra indulnia, mégpedig nemcsak álmában, hanem ébren is.

7

Dunyaska korán kelt: meg kellett fejnie a teheneket. Grigorij köhécselve, óvatosan fel s alá járkált a konyhában. Dunyaska betakarta a gyermekeket a paplannal, sebtében felöltözött, és a konyhába ment. Grigorij begombolgatta köpenyét.

— Hová-hová ilyen korán, bátyus?

— Járok egyet a faluba, szétnézek.

— Reggelizzen meg előbb, csak azután menjen...

— Nem kell semmi, fáj a fejem.

— Reggelire visszajön? Mingyán begyútok a kemencébe.

— Énrám ne várjatok, nem egyhamar jövök haza.

Grigorij kiment az utcára. Reggelre enyhe, olvadásos idő állt be. Dél felől nedves, meleg szél fújt. A csizmasarokra sárral elegyes hó tapadt. Grigorij lassan lépkedett a falu központja felé. Figyelmesen szemügyre vette a gyermekkora óta ismerős házakat és színeket, mintha idegen faluban járna. A téren a kereskedőházak és boltok elcsendesedett romjai feketéllettek. Mind Kosevoj gyújtotta fel, még tavaly. A félig leomlott templomkerítésben nagy hézagok tátongtak. „Kemenceépítésre kellett a tégla" — gondolta Grigorij közömbösen. A templom még alacsonyabb lett, még jobban belesüppedt a földbe. Rég nem festett födelén szinte aranylott a rozsda, falait a végigcsurgó esővíz csíkos barna nyoma tarkította, ott pedig, ahol lehámlott a vakolat, rikítóan és frissen vöröslött a meztelen tégla.

Az utcákon alig jártak. A kúttól nem messzire két-három álmos asszony jött szembe vele. Némán bólintottak Grigorijnak, de olyan idegenül, mintha most látnák először; csak akkor álltak meg, mikor Grigorij elhaladt mellettük. Sokáig bámultak utána.

„Ki kellene menni a temetőbe. Meglátogatom anyámat meg Natalját!" — gondolta Grigorij, és a temetőhöz vezető útra tért, de alig tett néhány lépést, máris visszafordult. Amúgy is eléggé nehéz volt a lelke, eléggé összekuszálódtak a gondolatai. „Majd máskor — döntött magában, és Prohorhoz indult. — Nekik már úgyis

mindegy, hogy kimegyek-e vagy nem megyek. Ők most már békében nyugosznak. Nem érdekli őket többé semmi sem. A sírokat betakarta a hó. Odalent, mélyen, bizonyára hideg a föld... Milyen gyorsan elköltöztek ebből az árnyékvilágból. Mintha csak rossz álom volna az egész. Ott feküsznek egymás mellett: a feleségem, az anyám, Petro meg Darja... Szinte egy csóportban költöztek át a temetőbe, és ott feküsznek szépen sorjában. Önekik biztosan jó így együtt lenniük, de apámnak unalmas lehet idegen földben, idegen holtak közt pihenni..." Grigorij már nem tekintett sem jobbra, sem balra, lába alá nézve baktatott az olvadástól kissé nedves fehér havon, amely olyan lágy volt, hogy nem is csikorgott, és nem is lehetett érezni a csizmatalp alatt...

Azután a gyermekekre gondolt. Korához képest mind a kettő túlságosan tartózkodó és hallgatag lett. Nem olyanok, mint akkor voltak, mikor még élt az édesanyjuk. Túlságosan sokat rabolt el tőlük a halál: megfélemlítette őket. Miért sírt Poljuska tegnap, mikor megpillantotta őt, az apját? Viszontlátáskor a gyermekek sosem szoktak sírni. Vajon mire gondolhatott? Miért lobbant fel kis szemében a rémület, mikor karjára vette? Talán már rég azt hitte, hogy az apja is meghalt, és sohasem tér vissza többé. Bizonyára ezért ijedt meg, mikor megpillantotta. Ő, Grigorij, semmiképp sem hibás semmiben. Meg kellene mondani Akszinyának, hogy szeresse őket, és minden erejével igyekezzék anyjuk helyett anyjuk lenni... Talán majd összemelegednek a mostohájukkal. Hisz Akszinya kedves, jó asszony. Ha az apát szereti, szeretni fogja a gyermekeit is.

Ez is súlyos és keserű gondokat okozott. Nem olyan egyszerű volt ám az élet, mint amilyennek néhány nappal előbb látszott. Ostoba, gyermekes naivságában azt hitte, hogy elég, ha hazatér, kaftánt ölt köpeny helyett, és máris minden olyan simán megy, mintha kereken gördülne: senki nem szól egy árva szót sem, senki nem tesz szemrehányást, magától rendbejön minden, ő pedig békés földművelőként és példás családapaként éldegél, míg meg nem hal.

Csakhogy a valóságban sokkal bonyolultabbnak bizonyult a dolog.

Óvatosan nyitotta ki Zikovék fél sarkon csüngő utcaajtaját. Prohor gacsosra taposott, kerek nemezcsizmában, szemöldökre tolt háromfülű sapkában ballagott a lépcső felé, és hanyagul ló-

bált egy üres fejőrocskát. A fehér tejcsöppek láthatatlanul hulltak a hóba:

— Jó reggelt, parancsnok elvtárs!

— Adjon Isten.

— Korhelykedni kéne egy kicsit, mert olyan üres a fejem, akár ez a rocska.

— Egy kis ivás bizony jót tesz, ha kótyagos a kobak, de miért tartod azt az üres rocskát? Tán magad fejted meg a tehenet?

Prohor egyetlen fejrántással tarkójára lendítette a kucsmát. Grigorij csak ekkor látta, hogy milyen szokatlanul marcona lett barátja arca.

— Ha rajtam állna, én ugyan nem fejném meg sohasem, a ménkű csapjon belé! A helyett a nyavalyás asszony helyett fejtem meg, csak osztán el ne csapja a hasát az a sok tej, amit én fejtem! — Prohor dühbe gurult, elhajította a rocskát. — Gyerünk a házba — mondta aztán röviden.

— Hát a feleséged? — kérdezte Grigorij határozatlanul.

— Szőröstül-bőröstül bekapta az ördög! Alig pitymallott, felcihelódött, oszt elment Kruzsilinszkba kökényér. Amikor hazajöttem tűletek, rögtön nekem esett! Csak úgy pergett a nyelve, összehordott tücsköt-bogarat, aztán felugrott: „Megyek kökényér. Makszajev két menye nemsoká indul, én is vélek tartok!" — „Bánom is én, ha akár körtéér mégy, csak eredj — gondoltam magamba — le is út, fel is út!" Felkeltem, begyútottam a kemencébe, elmentem megfejni a tehenet. Hát meg is fejtem! Ne gondold, hogy fél kézzel olyan könnyű ilyesmit csinálni.

— Hát mér nem híttad át valamelyik szomszédasszonyt, te gyámoltalan!

— Gyámoltalan a pocos kismacska, mert annak még a szeme sem nyílt fel, de én soha életembe nem voltam gyámoltalan. Azt hittem, magam is elbódogulok vele. Hát el is bódogultam! Roppant óvatosan bújtam az alá az átkozott tehén alá, szőrmentén bántam vele, mégsem átallotta az a dög, folyton rugdosott. Levettem a kucsmámat, hogy attúl se féljen. Az sem sokat ért. Megizzadt rajtam az ing, mire megfejtem. Mikor kinyútottam a kezem, hogy elvegyem alóla a rocskát, úgy térgyen rúgott, hogy a rocska erre gurult, én meg arra. No hát így fejtem meg! Nem tehén ez, hanem szarvas ördög! A pofájába köptem, oszt otthagytam. Én megvagyok tej nélkül is. Na, korhelykedünk egy kicsit?

— Hát van pájinka?

— Vagy egy üveggel. Az asszony nem tud rúla.

— Az is elég.

— Hát akkor gyere bejjebb, megkínállak. Rántottát süssek? Megvan egy perc alatt.

Grigorij szalonnát aprított, segített a gazdának tüzet éleszteni a kemencében. Szótlanul nézték, hogy sistereg, olvad és csúszkál összevissza a lábas fenekén a sok rózsaszínű szalonnadarab. Aztán Prohor a szentképtartó mögül kihúzott egy porlepte üveget.

— Minden titkos kincsemet odadugom az asszony elől — magyarázta röviden.

A melegre fűtött kicsiny belső szobában falatoztak, ittak, és beszélgettek szép csendesen.

Mert kivel is közölhette volna Grigorij a legtitkosabb gondolatait, ha nem Prohorral, hű cimborájával?! Hosszú, izmos lábát szélesen szétvetve ült az asztalnál. Rekedtes, mély hangja kissé fojtottan csengett.

— Katonáéknál is, meg egész úton is azt gondoltam, hogy ezentúl itthun élek, művelem a fődet, pihenek a családom közt, és nem törődök az egész bolond világgal. Nyóc év óta le sem szálltam a nyeregbűl. Nem tréfadolog ám az! Álmomba minden éjszaka ezt a gyönyörűséget látom: vagy én ölök, vagy éngemet ölnek... De hát, úgy látszik, Prohor, nem úgy lesz, ahogy én szeretném... Nem én szántogatom, gondozgatom majd a fődet, hanem egészen mások...

— Beszéltél az este Mihaillal?

— Olyan kellemesen, mézédesen elcsevegtünk, hogy csuda!

— Mégis, mit mondott?

— A mi barátságunkra keresztet lehet vetni — mondta Grigorij, és mutatta is az ujjával. — Szememre lobbantja, hogy a fehéreknél szógáltam, azt hiszi, hogy alattomba gyűlölöm az új rendszert, kést akarok döfni a hátába. Attúl tart, hogy majd lázadást szítok, de hogy mi a nyavalyának kéne nekem az a felkelés, azt ű maga sem tudja, a bolond.

— Nekem is mondta.

Grigorij mogorván elmosolyodott:

— Amikor Lengyelország felé mentünk, Ukrajnába fegyvert kért tőlünk egy bolond, hogy legyen mivel védeni a falujokat. Gyakran rájok törtek a bandák, kirabolták űket, levágták a jó-

ságot. Azt mondja az ezredparancsnok — mert fülem hallatára folyt a beszélgetés: — „De ha fegyvert adunk a kezetekbe, magatok is a bandába álltok." Elneveti magát a hohol: „Adjon csak fegyvert, elvtárs: nemcsak a rablókat nem engedjük mink be a faluba, hanem még magokat sem." Én is olyanformán gondolkozok most, mint az a hohol: ha lehetne, nem kéne beengedni Tatarszkba sem a fehéreket, sem a vereseket. Az lenne a legjobb. Mennyivel különb, mondjuk, Mihail Kosevoj, mint a másik sógorom, Mityka Korsunov? Az én szemembe bizony: egyik kutya, másik eb. Kosevoj azt hiszi: annyira rajongok a fehérekér, hogy nélkülök mán nem is élhetek. Fészkes fenét! Éppen én rajongok értök! A múltkorába, mikor a Krím felé vonultunk, valamék csatába összeakaszkodtam egy Kornyilov-tiszttel. Nagyon ügyes mozgású kis ezredes vót. A bajuszát angolosan nyírta: két csík csüngött az orra alatt, akár a takony. Hát ezt az ezredest olyan élvezettel aprítottam gulyássá, hogy a szívem is ugrált örömömbe! Csak a fél feje meg a fél sapkája maradt meg a szerencsétlennek. Úgy elrepült a fehér tiszti kokárda, hogy meg se lehetett tanálni... Hát így rajongok én a fehérekér! Azok is éppen elég borsot törtek az orrom alá. Véremmel szereztem ezt az átkozott tiszti rangot, mégis úgy nézett rám a többi tiszt, akár a bélpoklosra. Sohasem tartottak embernek a disznók, utáltak még kezet fogni is velem... És ezek után még dörgölőzzek hozzájok? Anyjok keserves kínját! Okádok, ha rájok gondolok! Még hogy megint támogassam a fehér rendszert? Visszasírjam a Fichalaurov tábornokokat? Megkóstoltam mán egyszer ezt a kotyvalékot, osztán egy esztendeig öklendeztem utána. Elég vót! Máma mán sokkal okosabb lettem, mer a magam bűrén tapasztaltam, milyen is a kadéturalom!

Prohor kenyeret mártogatott a forró szalonnazsírba:

— Nem lesz itt semmiféle felkelés. Először is azér nem, mert alig maradt egy maréknyi kozák. Akik pedig ép bűrrel megúszták, szintén tanultak a magok kárán. Valamikor elég tisztességesen megcsapolták az atyafiak vérét, de azóta ük is olyan okosak lettek, úgy lehiggadtak, hogy most mán kötéllel se lehetne felkelőcsapatba cipelni üket. Meg osztán nagyon ráéhezett mán a nép a békés munkáséletre. Láttad vóna csak, hogy dógozott ezen a nyáron az egész falu: óriási szénakazlakat raktak, a búzát betakarították az utolsó szemig. Dirmegnek-dörmögnek egy kicsit, de azér szánt-vet mindenki, mintha száz esztendeig akarna

élni! Felkelésről kár beszélni is. Buta pletyka az egész. Különben hát a nyavalya tudja, mit forralnak magokba ezek a kozákok...

— Hát mit forralhatnak? Mire mondod ezt?

— Szomszédaink mán ki is forralták...

— Mit?

— „Mit, mit?" Lázadás tört ki a voronyezsi kormányzóságba, valahun Bogucsar környékén.

— Hazugság!

— Hogy vóna hazugság? Tennap hallottam egy ismerős milicistától. Állítólag oda akarják kűdeni a csapatjokat.

— Mégis, merrefelé tört ki az a felkelés?

— Monasztirscsinába, Szuhoj Donyecbe, Paszekbe, Sztaraja és Novaja Kalitvába meg még egynéhány helyen. Azt mondják, hatalmas felkelés.

— Hát mér nem szóltál errűl tennap este, te betyár?

— Mihail előtt nem akartam beszélni, meg hát kevés öröme is telik benne az embernek, hogy effélékről társalogjon. Bárcsak sohasem hallanék ilyen galádságokat — felelte Prohor fanyarul.

Grigorij elkomorodott.

— Nagyon rossz hír — mondta hosszas töprengés után.

— Ne neked fájjon a fejed, hadd fájjon a hoholoknak. Kékreződre verik a feneküket, akkor majd megtudják, mi is az a lázadás. Nekünk semmi közünk az egészhe. Én ugyan egy cseppet sem sajnálom űket.

— Hát nekem bizony elég nehéz lesz a helyzetem.

— Ugyan mér?

— Mér? Ha a körzeti hatóság is ugyanúgy vélekedik rúlam, mint Kosevoj, akkor nemigen kerülöm el a börtönt. A tőszomszédunkba felkelés robbant ki, én pedig tiszt vótam, méghozzá felkelő... Érted mán?

Prohor abbahagyta az evést és elgondolkozott. Őneki bizony eszébe se jutott volna ez a gondolat. A mámor elkábította. Lassan, nehézkesen forgott az agya.

— De hát hogy keverhetnének bele téged, Pantyelejevics?! — kérdezte értetlenül.

Grigorij bosszúsan összeráncolta homlokát és hallgatott. Szemmel láthatóan felkavarta ez a kellemetlen újság. Prohor odanyújtotta poharát, de Grigorij elhárította a kínálást.

— Többet nem iszok — jelentette ki határozottan.

— Hajtsunk még fel egy-egy pohárral! Igyál, Grigorij Pantyelejevics, idd le magad a sárga fődig. Felejtsük el ezt a keserves életet. Rajtunk mán csak a pájinka segít.

— Csak igyál magad! Egészen belebolondulsz mán az örökös pájinkázásba. Mahónap sírba visz az ital. Nekem még máma Veskibe kell mennem. Jelentkezek.

Prohor figyelmesen nézett rá. Grigorij napsütötte, szélbarnította arcán sűrű, barnás pirosság égett, csak hátrafésült haja tövénél világított halványfehéren a bőr. Nyugodt, higgadt volt ez a sokat tapasztalt katona, akit úgy összeforrasztott Prohorral a hosszú háború, a sok viszontagság és nélkülözés. Kissé dagadt szemevel mogorván, fáradtan nézett bajtársára.

— Nem félsz, hogy hűvösre ültetnek? — kérdezte Prohor.

Grigorij felélénkült:

— Dehogyis nem. Épp attól tartok, pajtás! Soha életembe nem ültem még, és jobban félek a börtöntől, mint a haláltól, de úgy látszik, hogy most ezt a csemegét is meg kell kóstolni.

— Kár volt hazajönni — mondta Prohor sajnálkozva.

— De hát hova mentem vóna?

— Meglapultál vóna valahun a városba, kivártad vóna, amíg lehiggad ez a felkutyult élet. Addig nem kellett vóna hazajönni.

Grigorij legyintett és elnevette magát:

— Ez nem nekem való. Várni meg sietni — a legundokabb dolog a világon. Meg osztán csak nem hagyhattam itt a gyermekeket?

— No, ezt okosan megmondtad! Hisz eddig is megvótak nélküled! Később elvihetted vóna őket is, meg a galambodat is. El is felejtettem mondani! A gazdáid, akiknél a háború előtt éltél Akszinyával, mind a ketten átköltöztek a másvilágra.

— Lisztnyickijék?

— Azok. Zahar komám, a fiatal Lisztnyickij ordonánca vót a visszavonulás alatt. Ű mesélte, hogy az öreg pán tífuszba esett, oszt meghalt Morozovszkajába. A fiatal elvergődött egészen Jekatyerinodarig. Ott az a hűséges ódalbordája összeszűrte a levet Pokrovszkij generálissal. Lisztnyickij meg annyira felmérgesedett, hogy agyonlűtte magát dühébe.

— Egye meg a fene űket — mondta Grigorij közömbösen. — Én csak azokat a derék embereket sajnálom, akik ártatlanul pusztultak el, de ezek miatt egyet se búsulok. — Felállt, magára

öltötte köpenyét, megfogta az ajtókilincset, és félig visszafordulva, tűnődve mondta: — Igaz, hogy az olyan embereket, mint a fiatal Lisztnyickij vagy az a mi Kosevojunk, mindig irigyeltem... Ezek előtt elejétől fogva minden világos vót. Énelőttem pedig még most sem világos semmi. Mind a kettőjüknek megvót a maga egyenes útja, a maga célja, én meg a legkacskaringósabb ösvényeken járok tizenhét óta, de ott is úgy dülöngélek, akár a részeg... A fehéreket faképnél hagytam, a vereseket nem tudtam szívvel-lélekkel pártolni, szóval úgy úszkálok közepütt, mint tehéngané a lékben... Látod, Prohor, az lett vóna a legjobb, ha elejétől végig a veres hadseregbe maradtam vóna. Akkor egy hajam szála sem görbült vóna meg. Eleinte — hisz magad is tudod — teljes odaadással szógáltam a szovjethatalmat, de azután lelohadt a nagy lelkesedés... A fehérek — mán mint a parancsnokok — mindig idegennek tartottak. Örökké gyanakodtak rám. De hát hogy is lehetett vóna másképp?! Egyszerű födműves fia, tanulatlan kozák vagyok, hát hogy állnának akkor szóba énvelem? Sohasem bíztak bennem! De aztán ugyanezt tapasztaltam a vereseknél is. Nem vagyok vak, láttam, hogy néztek rám a században a kommunisták, kivált a komisszár... A csatába egy percre sem vették le rúlam a szemöket, vigyázták minden lépésemet, és biztosan azt gondolták magokba: „Jó lesz ügyelni erre az aljas fehér lázadóra, erre a gaz kozák tisztre, mert még kibabrál velünk." Észrevettem én ezt azonnal, és egyszeribe elhidegedett tűlök a szívem. Akkor sem tűrhettem vóna tovább ezt a bizalmatlanságot, ha nem szerelnek le. Hiszen ha túlfeszítik, elpattan a húr. Jobb is, hogy leszereltek. Annál hamarabb tisztázódik minden. — Tompán köhögött, hallgatott egy darabig, aztán anélkül, hogy Prohorra nézett volna, most már más hangon folytatta: — Köszönöm a vendéglátást. No de megyek! Minden jót. Estére, ha hazajövök, benézek hozzád. Hanem tedd el ezt az üveget, mert ha hazajön az asszony, hát letöri a derekad.

Prohor kikísérte a lépcsőig:

— Csak vigyázz, Pantyelejevics, hűvösre ne ültessenek.

— Vigyázok — felelte tartózkodóan Grigorij.

Nem ment haza, hanem egyenest leereszkedett a Donhoz, a révnél elkötött egy csónakot, marékkal kimerte belőle a vizet, aztán a sövényből kirántott egy karót, a folyó szélén feltörte a jeget, és elindult a túlsó part felé.

A Donon sötétzöld, tajtékos hullámok gördültek nyugat felé A partnál, a csendes öblökben, letördelték az áttetsző, vékony, szinte porcogós jeget, és meg-meglengették a selymes hínár zöld szálait. A part mentén mindenütt kristályosan csengett a lepattanó ezer meg ezer jégdarab, lágyan surrogott a vízmosta parti kavics, a folyó közepén pedig, ahol sebesen és egyenletesen rohant lefelé az ár, csak a csónak baloldalánál tornyosuló hullámok tompa csobbanását és sistergését, meg a Don melléki erdőben garázdálkodó szél szűnni nem akaró, mély zúgását lehetett hallani.

Grigorij félig a partra húzta a csónakot, aztán leült, lehúzta a csizmát. Gondosan újratekerte a kapcát, hogy könnyebb legyen a járás.

Délre megérkezett Vesenszkajába.

A körzeti katonai biztosság épületében egymás hegyén-hátán tolongtak az emberek. Nagy lárma volt. Élesen csengett a telefon. Hol itt, hol ott csapódott egy ajtó, fegyveres katonák járkáltak ki s be, a szobákból kihallatszott az írógépek száraz kopogása. A folyosón vagy két tucat vöröskatona körülvett egy korcos birkabőr bekecset viselő alacsony férfit, egymás szavaba vágva beszélgettek, aztán mennydörgő hahotára fakadt a társaság. Mikor Grigorij végigment a folyosón, az egyik távoli szobából nehézgéppuskát gurított kifelé két vöröskatona. A géppuska apró kerekei lágyan zörögtek a gidres-gödrös deszkapadlón.

Az egyik géppuskás — jól táplált, tagbaszakadt katona — tréfásan elkiáltotta magát: „Félrébb az útból, büntetőszázad, mert elgázolunk benneteket!"

„Úgy látszik, csakugyan a felkelők ellen akarnak vonulni" — gondolta Grigorij.

A nyilvántartóban nem sok idejét rabolták el. A katonai biztosság titkára sebtében aláírta, lepecsételte az igazolványt, majd azt mondta:

— Menjen el a doni cseka politikai irodájába. Önnek mint volt tisztnek ott is nyilvántartásba kell vétetnie magát.

— Igenis. — Grigorij tisztelgett. Semmivel sem árulta el izgalmát, amely egy pillanat alatt hatalmába kerítette.

A téren töprengve megállt. Valóban el kellett volna mennie a politikai irodába, de egész lénye kínosan ellene szegült ennek a kötelességnek. „Lecsuknak!" — súgta egy belső hang, és Gri-

gorij összerezzent ijedtében. Az iskola kerítése mellett állt. Mereven bámulta a trágyával telepotyogtatott földet, de nem látott semmit, mintha hályog lett volna a szemén. Csak magát látta, amint megkötözött kézzel botorkál lefelé a piszkos lépcsőn a pincébe, meg egy embert, aki keményen szorítja markába a revolver recés agyát, és hátulról lökdösi őt. Grigorij ökölbe szorította a kezét, és a kiduzzadó kék erekre pillantott. Ezt a kezet akarják megkötözni? Minden csepp vér az arcába tódult. Szó sincs róla! Ma nem is megy oda. Holnap talán igen, de ma hazasiet a faluba, eltölt egy napot a gyermekekkel, meglátogatja Akszinyát, és csak reggel indul vissza Vesenszkajába. Törődik is most a lábával, pedig bizony fáj, mert feldörzsölte a sok járásban. Csak egy napra megy haza, aztán visszajön Vesenszkajába, okvetlenül visszajön. Holnap — lesz, ami lesz, de ma még szabad marad!

— Ááá, Melehov! Ezer esztendeje nem láttalak...

Grigorij megfordult. Jakov Fomin, Petro ezredbajtársa, a Doni Hadsereg fellázadt huszonnyolcadik ezredének volt parancsnoka közeledett feléje.

Csakhogy ez már nem a régi Fomin, nem az az ormótlan termetű, hanyagul öltözködő testőrkozák volt, amilyennek hajdanában ismerte Grigorij. Két év óta csodálatosan megváltozott: csinosan simult alakjára a jól szabott lovassági köpeny, ápolt bajuszát hetykén kipödörte. Testtartása, mesterkélten legényes járása és büszke mosolya elárulta: nagyon is tisztában van azzal, hogy milyen kiváló ember, és mennyivel különb, mint akárki más.

— Mi szél fútt erre? — kérdezte. Megrázta Grigorij kezét, és egymástól messze ülő kék szemével figyelmesen arcába nézett.

— Leszereltek. Most jártam a katonai biztosságnál...

— Mikor jöttél haza?

— Tennap.

— Sűrűn eszembe jut bátyád, Petro Pantyelejevics. Derék kozák vót, nagy kár, hogy elpusztult... Testi-lelki jó barátok vótunk. Nem kellett vóna fellázadni tavaly, Melehov! Bakot lűttetek, pajtás!

Valamit csak kellett felelni.

— Hát igen: öreg hibát követtek el a kozákok... — mondta Grigorij.

— Mék csapatba szógáltál?

— Az első lovas hadseregbe.

— Milyen rangba?

— Mint lovas századparancsnok.

— Nocsak! Én szintén lovas századparancsnok vagyok. Itt Vesenszkajába van a századunk. — Szétnézett, és hangját lehalkítva folytatta: — Gyere, sétáljunk, kísérj el egy darabig. Errefelé úgy nyüzsög a nép, hogy kedvünkre nem is beszélgethetünk.

Elindultak az utcán. Fomin oldalvást pislogott Grigorijra.

— Itthon akarsz élni? — kérdezte.

— Hát hun éljek másutt?

— Gazdálkodni szeretnél?

— Igen.

Fomin sajnálkozva csóválta a fejét és felsóhajtott:

— Rossz időt választottál, Melehov, nagyon rossz időt!... Nem kellett vóna hazajönni még vagy három esztendeig.

— Mér?

Fomin karonfogta Grigorijt, és kissé közelebb hajolva súgta:

— A körzetbe nagy a nyugtalanság. A kozákoknak sehogy sincs ínyükre ez a beszolgáltatás. A bogucsari járásba felkelés tört ki. Most indulunk, hogy elfojtsuk. Jobban teszed, pajtás, ha elillansz innét, de minél hamarább. Petro bátyád nagyon jó barátom vót, ezér hát azt tanácsolom; eriggy, míg nem késő!

— De nekem nincs hova mennem.

— No-no, csak vigyázz! Azér mondom, mer a politikai iroda egyre-másra tartóztatja le a tiszteket. Ezen a héten három tiszthelyettest szállítottak ide Dudarevkából, egyet Resetovkából; a Don túlsó partjáról meg tucatjával hozzák őket, sőt, most mán a közkozákokat is kezdik piszkálni. Mentsd az irhád, amíg mentheted, Grigorij Pantyelevics.

— Köszönöm a tanácsot, de egy tapodtat sem megyek sehová — mondta Grigorij makacsul.

— Ez már a te dolgod.

Fomin ezután arról beszélt, hogy milyen a viszony közte és a körzeti parancsnokság, meg Sahajev körzeti katonai biztos között. Grigorij annyira belemerült gondolataiba, hogy nem is nagyon figyelt oda. Elmentek a negyedik utcáig. Fomin megállt:

— Nekem most el kell mennem egy helyre. Egyelőre... minden jót. — Kubáni kucsmájához emelte kezét, hidegen elbúcsúzott Grigorijtól, és befordult a mellékutcába. Vadonatúj vállszíja csak úgy ropogott. Olyan peckesen és méltóságteljesen lép-

kedett, hogy megmosolyogta, aki csak látta. Grigorij elkísérte tekintetével egy darabig, aztán visszafordult. Amikor felfelé haladt a politikai iroda kétemeletes épületének kőlépcsőjén, eltökélten gondolta magában: „Végezzünk minél hamarább. Minek húzni-halasztani? Ha rossz fát tettél a tűzre, Grigorij, hát most tartsd a hátad!"

8

Akszinya reggel nyolc óra tájban összekaparta a kemencében a parazsat, leült a lócára, és kötőjével megtörölte kipirult, verejtékes arcát. Jókor reggel felkelt, hogy minél előbb végezzen a főzéssel. Megfőzte a tyúkhúslevest, kisütötte a lepényt, tejszínnel bőven meglocsolta a barátfülét, és visszatette a tűzre, hogy megpiruljon. Grigorij nagyon szerette a pirosra sült barátfülét, márpedig Akszinya éppen ezért készített ilyen ünnepi ebédet, mert remélte, hogy szerelmese nála ebédel.

Valamilyen ürüggyel szeretett volna átszaladni Melehovékhoz, eltölteni náluk legalább egy percet, és akárha fél szemmel, de mégis rápillantani Grigorijra. Furcsának tartotta, hogy ne lássa Grigorijt, amikor itt van néhány lépésnyire. De mégis erőt vett magán, és nem ment át. Hisz nem holmi kislány ő! Az ő korában nem szabad elkövetni semmiféle könnyelműséget.

Megmosta kezét, arcát — sokkal gondosabban, mint máskor —, tiszta inget és új, hímzett alsószoknyát öltött. A nyitott ládánál sokáig töprengett: melyik ruháját vegye fel? Restellt volna hétköznap ünneplőbe öltözni, de egyszerű viselőruhájában sem maradhatott. Homlokát összeráncolva, hanyagul turkált kivasalt szoknyái közt. Nem tudta, melyiket válassza. Végül határozott mozdulattal kiemelt egy sötétkék szoknyát és egy majdnem új, égszínkék, fekete csipkés blúzt. Ez volt a legszebb ruhája. Utoljára is: hát nem mindegy, hogy mit gondolnak róla a szomszédok? Akár hétköznap van ma, akár nincs — mindenesetre ünnepel! Sietve kicsinosította magát, és a tükörhöz ment. Könnyed, csodálkozó mosoly suhant át az ajkán: egy tüzes, fiatal szempár kíváncsian és vidáman nézett rá a tükörből. Akszinya figyelmesen és szigorúan vizsgálgatta arcát, aztán megkönnyebbülten sóhajtott fel. Nem, nem virult még el a szépsége! Nem egy kozák áll meg, ha találkozik vele az utcán, nem egy kozák bámul még utána rajongó szemmel!

A tükör előtt megigazította szoknyáját, és fennhangon mondta: „Na, most osztán jól vigyázz, Grigorij Pantyelevics!" — Érezte, hogy elpirul. Halk, fojtott nevetéssel felnevetett. De ez nem akadályozta meg abban, hogy megkeresse a halántékán fehérlő néhány ősz hajszálat, és egyenként kitépje mind. Grigorijnak nem szabad látnia semmit, ami Akszinya korára emlékeztetné. Az ő számára még mindig ugyanolyan fiatal akar lenni, mint hét évvel ezelőtt.

Délig még csak elüldögélt valahogy otthon, de aztán nem bírta tovább, vállára vette fehér kecskeszőrkendőjét, és átment Melehovékhoz. Csak Dunyaska volt otthon.

— Még nem ebédeltetek? — kérdezte Akszinya.

— Az ilyen tekergőkkel nem lehet idejében ebédelni. Az uram még mindig a szovjetbe ül. Grisa pedig a városba ment. A gyermekeket mán megétettem, csak a felnőtteket várom.

Akszinya megőrizte külső nyugalmát, egyetlen mozdulattal vagy szóval sem árulta el, milyen csalódás érte.

— Azt hittem, mind együtt vagytok. Hát mikor jön haza Grisa... Grigorij Pantyelevics?

Dunyaska futó pillantást vetett az ünneplőbe öltözött szomszédasszonyra, és kelletlenül mondta:

— A nyilvántartóba ment.

— Mikorra ígérte, hogy visszajön?

Dunyaska szemében könny csillogott. Szemrehányóan, hebegve mondta:

— Te is jókor... csinosítottad ki magad... Hát nem tudod... hogy tán sohasem jön haza többet?...

— Hogyhogy nem jön haza?

— Mihail azt mondja, hogy letartóztatják a városba... — Dunyaska most már sírva fakadt elkeseredésében. Szemét ruhája ujjával törölgetve rikácsolta: — A fene egye meg az ilyen életet! Mikor lesz mán ennek vége?! Alig ment el hazulról Grigorij: a két gyermek, mintha egészen megbolondult vóna! Folyton itt lábatlankodnak körülöttem: „Hová ment édesapám? Mikor jön vissza?" Hát tudom én? Kiküdtem őket az udvarra, hogy ne nyaggassanak, mert amúgy is majd meghasad a szívem... Hát meddig tart még ez a felfordult világ? Sosem hagynak mán békét az embernek?!

— Ha éjszakára nem jön haza, hónap a városba megyek, okvetlen megtudakolom, mi történt vele — mondta Akszinya, de

olyan közömbös hangon, mintha a legközönségesebb dologról lett volna szó, ami miatt csoppet sem érdemes nyugtalankodni.

Dunyaska csodálta Akszinya higgadtságát:

— Most mán, úgy látszik, hiába várjuk. Csak bajnak jött haza!

— Egyelőre nem lehet tudni semmit. Ne bógj, mert a gyermekek még azt hiszik, hogy... Na, Isten veled!

Grigorij késő este tért haza. Jóformán meg se melegedett otthon, máris Akszinyához indult.

Az asszony a legnagyobb izgalomban töltötte ezt az egész hosszú napot. Az aggodalom némileg elhalványította a viszontlátás örömét. Estefelé úgy érezte, mintha reggeltől estig megállás nélkül dolgozott volna. A kínos várakozás nyomasztó terhe alatt annyira kimerült, hogy ledőlt az ágyra és elszunnyadt. De mikor meghallotta az ablak előtt kopogó lépteket, furgén felugrott, mint egy fiatal leány.

— Mér nem mondtad, hogy Veskibe mégy? — kérdezte.

Megölelte Grigorijt, és kigombolta kopenyét.

— Nem értem rá, hogy beszóljak, nagyon siettem.

— Mink meg mán kétségbeestunk Dunyaskával, úgy ordítottunk, mint a sakál, azt hittük, nem jössz vissza többet.

Grigorij csendeskén elmosolyodott.

— Nem, arra még nem kerult sor. — Hallgatott egy pillanatig, majd hozzátette: — Egyelőre nem kerult rá sor.

Sántítva ment az asztalhoz. Leült. A nyitott ajtón át látni lehetett a nagyszobát, a sarokban álló széles faágyat meg a ládát, amelyben homályosan fénylett a rézpánt. Itt minden ugyanolyan maradt, amilyen annak idején volt, amikor legénykorában idejárt. Szinte semmiben sem látott semmifele változást, mintha e mellett a ház mellett csak elrohant volna az idő, és az ablakon sem tekintett volna be. Még a régi szag is megmaradt: friss komló mámorító illatát, tisztára súrolt padló és hervadt borsika leheletfinom szagát lehetett érezni. Mintha csak néhány nappal ezelőtt lépett volna ki innen utoljára — úgy hajnaltájban. Hej, pedig de sok víz lefolyt azóta a Donon!

Elfojtott egy sóhajt, és ráérősen hozzáfogott, hogy cigarettát sodorjon, de hirtelen megremegett a keze, és térdére szórta a dohányt.

Akszinya sebtében megterítette az asztalt. A hideg húslevest meg kellett melegíteni. Kiszaladt a színbe egy kis gerjesztőért, aztán pihegve és kissé sápadtan élesztgette a tüzet a kemencében. Addig fújta a szikrázó parazsat, míg lángra nem lobbant, közbe-közbe egy-egy futó pillantást vetett a görnyedten cigarettázó Grigorijra:

— Elintézted a dógaidat? Minden rendbe van?

— Minden.

— Hát akkor hunnét vette az a Dunyaska, hogy okvetlen letartóztatnak? Éngem is halálra ijesztett.

Grigorij összeráncolta homlokát, és bosszúsan dobta el a cigarettát:

— Mihail pusmog örökké a fülébe. Ű tanálja ki az ilyesmiket, mindig károg, mint a vészmadár.

Akszinya odament az asztalhoz. Grigorij megfogta az asszony kezét.

— De azér, tudod — mondta, és alulról felfelé nézett Akszinya szemébe —, nem valami rózsás a helyzetem. Mikor elmentem abba a politikai irodába, magam is azt hittem, hogy sohasem jövök ki onnét. Hisz mégiscsak hadosztálynak parancsoltam a felkelés alatt, mégiscsak hadnagyi rangom vót. Az ilyenekre most nagyon rájár a rúd.

— Hát mit mondtak ott?

— Ideadtak egy kérdőívet, hogy tőccsem ki. Tudod, az olyan papiros, amire rá kell írni: ki, hun, mennyi ideig, milyen rangba szógált. Én bizony rossz íródeák vagyok. Nem sokat irkáltam életembe. Két óra hosszat ültem ott, és tövirűl hegyire leírtam egész katonai pályámat. Aztán két férfi jött be a szobába, és mindent kikérdeztek, mit csináltam a felkelés alatt. Szó se róla, barátságos emberek vótak. Az idősebbik még teával is megkínált: „Teát parancsol? Igaz, hogy csak szaharint tudunk hozzá adni." — „Van is most nekem gusztusom a teátokra — gondoltam magamba —, csak ép bűrrel kerüljek ki innét." — Grigorij hallgatott, aztán, mintha nem is őróla, hanem másról volna szó, megvetően mondta: — Hát bizony begyulladtam, amikor számadásra került a sor.

Haragudott magára, amiért ott, Vesenszkajában, olyan gyáván viselkedett, és nem tudta leküzdeni a lelkén elhatalmasodó félelmet. Sőt, kétszeresen bosszankodott, mert aggodalma hiábavalónak bizonyult. Most már nevetségesnek és szégyenletesnek tar-

totta mindazt, amit a politikai irodában átélt. Egész úton ezen tépelődött, és bizonyára ezért beszélt mindenről olyan önkínzó gúnnyal, ezért túlozta átélt érzéseit.

Akszinya figyelmesen meghallgatta Grigorij elbeszélését, azután lágyan kiszabadította a kezét, és a kemencéhez ment. Megpiszkálta a tüzet.

— Hát osztán most mi lesz? — kérdezte.

— Egy hét múlva megint jelentkezni kell.

— Gondolod, hogy mégiscsak letartóztatnak?

— Úgy látszik ... igen. Előbb vagy utóbb, de lefognak.

— Mit csináljunk? Mi lesz velünk, Grigorij?

— Nem tudom. Na, majd később beszélünk rúla! Van egy kis mosdóvized?

Vacsorához ültek. Akszinya lelkébe visszatért az a tökéletes boldogság, amelyet reggel érzett. Grigorij itt volt mellette: szüntelen nézhette; nem kellett félnie, hogy minden pillantását avatatlanok ügyelik, bátran és nyíltan beszélhetett a szeme. Uram Istenem, mennyire epekedett már utána, milyen gyötrelmesen vágyódott már a teste e nagy, durva kéz simogatására! Jóformán hozzá sem nyúlt a vacsorához. Kissé előrehajolva nézte, milyen mohón habzsolja az ételt Grigorij, fátyolos tekintete megcirógatta a férfi arcát, a gimnasztyorka állógallérjával feszesen körülfogott barna nyakát, széles vállát és az asztalon lomhán heverő kezét ... Mohón szívta be a fanyar férfiizzadság és a dohány kevert szagát, azt az ismerős, drága, sajátos szagot, amely Grigorij testéről áradt széjjel. Bekötött szemmel, pusztán a szagáról, ezer férfi közül is megismerné az ő egyetlen Grigorijját!... Orcáin sűrű pír égett, szaporán és hangosan dobogott a szíve. Ezen az estén nem is lehetett figyelmes gazdasszony, mert csak Grigorijt látta, egyébbel nem törődött. De a férfi nem is követelt figyelmességet: maga szelt kenyeret, szemével megkereste a sótartót a kemence párkányán, és másodszor is teleszedte tányérját laskalevessel.

— Olyan éhes vagyok, akár a farkas — mondta mosolyogva, mintha mentegetőznék. — Reggel óta még egy falatot sem ettem.

Akszinyának csak akkor jutott eszébe, hogy mi a kötelessége.

Gyorsan felugrott.

— Ó, én tökfejű! A barátfülérűl meg a lepényrűl egészen el-

felejtkeztem! Egyél tyúkhúst is, tessék! Egyél még többet, drága szívem!... Rögtön elébed rakok mindent!

Milyen sokáig és milyen gondosan evett Grigorij! Mintha álló hétig sem lett volna a szájában egyetlen falat. Nem nagyon kínáltatta magát! Akszinya türelmesen várt egy ideig, de aztán mégsem bírta tovább. Grigorij mellé ült, bal kezével magához húzta a férfi fejét, jobbjával felvette a tiszta asztalkendőt, és megtörölte szerelmese zsíros ajkát, állát, aztán behunyta a szemét — de olyan szorosan, hogy a sötétben narancssárga szikrák freccsentek szerteszét előtte — és lélegzetét visszafojtva, keményen a szájára tapasztotta ajkát.

Tulajdonképpen nagyon kevés kell ahhoz, hogy boldognak érezze magát az ember. Akszinya mindenesetre nagyon boldog volt ezen az estén.

9

Grigorijnak nehezére esett, hogy találkozzék Kosevojjal. Kapcsolatuk mindjárt az első napon tisztázódott, nem volt tehát miről beszélniük; kár is lett volna a szót szaporítani. Minden bizonnyal Mihail sem érzett valami nagy örömet, ha látta sógorát. Felfogadott két ácsot. A mesterek sebtében megtatarozták Kosevoj házacskáját: kicserélték a tető szúette szarufáit, lebontották és újból felrakták az egyik megdőlt falat, új szemöldökfákat, félfakat és ajtókat csináltak.

Vesenszkajából visszatérte után Grigorij azonnal elment a községi forradalmi bizottságba, megmutatta Kosevojnak a katonai biztosság pecsétjével láttamozott katonai okmányait, és köszönés nélkül, gyorsan távozott. Másnap átköltözött Akszinyához. Magával vitte a gyermekeket és néhány holmiját is. Dunyaska sírva fakadt, mikor új hajlékába költöző bátyjától búcsúzott.

— Ne haragudj rám, bátyus, én semmit sem vétettem... — mondta, és rimánkodva nézett bátyja szemébe.

— Ugyan, Dunya! Dehogyis haragszok! — nyugtatta meg Grigorij. — Majd gyere át, látogass meg bennünket... Hiszen az egész családból csak én maradtam meg neked... Mindig szerettelek, és most is szeretlek... A férjeddel persze más a helyzet, de mink ketten továbbra is tartjuk az atyafiságot.

— Nemsoká elkőtözünk innen hazulrúl, ne haragudjál!

— Ugyan, ugyan, dehogy haragszok! — mondta bosszúsan Grigorij. — Csak lakjatok itt akár tavaszig is. Nem vagytok utamba itt sem. Nekem meg a gyermekeknek pedig bűvön akad hely Akszinyánál.

— Elveszed Akszinyát, Grisa?

— Erre még ráérünk — felelte habozva Grigorij.

— Vedd feleségül, bátyám, jó asszony az — mondta határozottan Dunyaska. — Megboldogult anyám azt mondta, hogy csakis őt kell feleségül venned. Az utóbbi időbe nagyon megszerette. Halála előtt sűrűn átjárt hozzá.

— Úgy biztatsz, mintha mindenáron rá akarnál beszélni — mosolyodott el Grigorij. — Hát kit vehetnék el űrajta kívül? Tán Andronyiha nénit?!

Egész Tatarszkban Andronyiha volt a legeslegvénebb asszony. Már rég elmúlt százesztendős. Dunyaska előtt hirtelen felmerült a vén banya hétrét görnyedt, apró figurája, és elkacagta magát:

— Na, ezt jól megmondtad, bátyus! De gondoltam — megkérdezem. Sohasem beszéltél erről, hát csak azér tettem szóvá.

— Hát ha valakit, akkor téged okvetlen meghívlak a lakodalomba — tréfált Grigorij, játékosan megpaskolta húgocskája vállát, és könnyű szívvel távozott a szülői házból.

Az igazat megvallva, neki aztán édesmindegy volt, hogy hol lakik, csak nyugodtan élhessen. De hát éppen ezt a nyugodalmat nem találta meg sehol... Néhány napot gyötrő tétlenségben töltött. Megpróbált ugyan egyet-mást ezermesterkedni Akszinya házatáján, de mindjárt érezte, hogy kiesik kezéből a munka. Nem volt kedve semmihez. Nyomasztó bizonytalanság gyötörte. Valósággal megmérgezte az életét. Egy pillanatra sem hagyta nyugton az a gondolat, hogy bármely percben letartóztathatják, börtönbe vethetik, sőt — mert ez még csak hagyján — ki is végezhetik.

Akszinya, ha éjszakánként felserkent, mindig azon kapta Grigorijt, hogy virraszt. Rendszerint hanyatt feküdt, karját feje alá hajlítva, hideg és ádáz szemmel bámult a félhomályba. Akszinya tudta, min tépelődik Grigorij, de segíteni semmiképpen sem tudott. Ő is szenvedett, mert látta, milyen súlyos gondok marcangolják Grigorijt. Már sejtette, hogy most sem válnak valóra reményei: nem élhetnek együtt sokáig. De sohasem kérdezett tőle semmit. Döntsön mindenben legjobb belátása szerint. De egy-

szer — mikor késő éjjel felébredt, és oldalt megpillantotta a cigaretta bíborparazsát — mégis megszólalt:

— Te sohasem alszol, Grisa... Nem jobb lenne, ha elmennél a falubúl? Vagy inkább együtt utaznánk el valahová, és meglapulnánk ott egy ideig?

Grigorij gondosan betakarta a paplannal Akszinya lábát, és kelletlenül felelte:

— Majd gondolkozok rajta. Aludj.

— Csak akkor jövünk vissza, ha itt mán lehiggad az élet... Jó?

Grigorij újból csak ötölt-hatolt, mintha még nem döntött volna.

— Majd meglátjuk, hogy s mint lesz. Csak aludjál, Kszjusa. — Óvatosan és gyöngéden megérintette ajkával az asszony selymesen hűvös, meztelen vállát.

De magában már elhatározta, hogy nem megy többé Vesenszkajába. Hiába várja őt a politikai irodában az a férfi, aki a múltkor fogadta. Akkor panyókára vetett köpenyben az asztalnál ült, ropogó tagokkal nagyokat nyújtózott, és tettetve ásítozott, mintha csak ímmel-ámmal hallgatná Grigorij elbeszélését a kozák felkelésről. Hát őtőle ugyan nem hall többé semmit. Ő elmondta minden mondókáját.

Azon a napon, amikor a politikai irodába kellene indulnia, eltűnik a faluból, ha kell, akár hosszú hónapokra is. Hová megy — még nem tudta, de azt szilárdan eltökélte, hogy kereket old. Nem akart sem meghalni, sem börtönben senyvedni. Választani már választott, de idő előtt nem szólt Akszinyának. Kár lett volna megmérgezni a még hátralevő napokat, anélkül is eléggé szomorúan teltek. Úgy döntött, hogy csupán az utolsó percben árulja el. Most még csak aludjék nyugodtan, fejét az ő hóna alá fúrva; hisz gyakran mondotta ezeken az éjszakákon: „Olyan jó itt aludni — a szárnyaid alatt." No szóval, egyelőre hadd aludjék. Úgysem sokáig simulhat már hozzá szegény teremtés!

Grigorij reggelenként a gyermekekkel bíbelődött, azután céltalanul ődöngött a faluban. Emberek között mégis derűsebben telt az idő. Prohor egyszer azt indítványozta, hogy jöjjenek össze Nyikita Melnyikovnál, iddogáljanak egy kicsit a fiatal kozák bajtársakkal. Grigorij kereken visszautasította az ajánlatot. A falubeliek szóbeszédéből tudta, hogy mindenki zúgolódik a gabonabeszolgáltatás miatt, és hogy ez a poharazás közben okvetlen szóba kerül. Nem akarta magára vonni a gyanút, és még akkor

sem beszélt politikáról, ha ismerőssel találkozott. Úgyis torkig volt már azzal az átkozott politikával.

Az óvatosságra annál is nagyobb szükség volt, mert a gabonabeszolgáltatás igen gyatrán haladt, és ennek kapcsán tüszként őrizetbe vettek és fedezet alatt Vesenszkajába kísértek három öreget.

Grigorij másnap a szövetkezeti bolt előtt találkozott Zahar Kramszkov volt tüzérrel, aki nemrég jött haza a Vörös Hadseregből. Olyan részeg volt, mint a csap, dülöngélve közeledett, de mikor Grigorijhoz ért, állig begombolta fehér agyaggal bemázolt zubbonyát, és rekedten köszönt:

— Erőt, egészséget, Grigorij Pantyelevics!

— Adjon Isten! — Grigorij megszorította a zömök, vasgyúró tüzér lapátnyi mancsát.

— Megismersz még?

— Hogyne.

— Emlékszel rá: tavaly Bokovszkaja alatt a mi ütegünk rántott ki a kátyúból! Ha mink nem vagyunk, akkor bizony szorult vóna a lovasaid kapcája. Borzasztó sok vereset ledurrogtattunk. Egyszer gránáttal, másszor srapnellel lövődöztük őket... Én szorgoskodtam a legjobban: én vótam az első löveg irányzója! Én! — Zahar akkorát csapott öklével széles mellkasára, hogy csak úgy döngött belé!

Grigorij oldalt sandított. Néhány nem messzire ácsorgó kozák figyelmesen hallgatta a beszélgetést. Grigorij ajkaszéle megrándult. Sűrű, fehér fogsorát dühösen kivicsorította.

— Részeg vagy — mondta halkan, összeszorított foggal. — Eredj, aludd ki magad, és ne fecsegj itt össze tücsköt-bogarat.

— Nem, én nem vagyok részeg! — kiáltotta halkan a megkótyagosodott tüzér. — Vagy ha berúgtam, bánatomban rúgtam be! Hazajöttem... de nem élet ez, hanem szar! Nincs többet a kozákoknak jó élete, nincsenek mán kozákok se! Negyven pud gabonát vetettek ki fejenkint. Micsoda dolog ez? Ők vetették azt a gabonát, hogy most követelik tőlünk? Vagy nem tudják, hogy az a gabona nem terem meg csak úgy, magától?!

Vérben forgó, bamba szemmel bámult Grigorijra, aztán hirtelen megtántorodott; esetlenül, mint a medve, körülnyalábolta Melehovot, és orrfacsaró pálinkabűzt lehelt az arcába:

— Mér nem viselsz ódalsávot a nadrágodon? Felcsaptál muzsiknak? Nem en-ged-jük meg! Hóttig-egykomám, Grigorij Pan-

tyelevics! Újból kell kezdeni az egész háborút! Úgy, mint tavaly, le a kommünnel, éljen a szovjethatalom!

Grigorij durván ellódította magától, és dühösen sziszegte:

— Mars haza, te részeg disznó! Azt sem tudod, hogy mit beszélsz!

Kramszkov előrenyújtotta szélesen szétterpesztett, bagós ujjú kezét, és zavartan dörmögte:

— Bocsáss meg, ha valami butaság szaladt ki a számon. Bocsáss meg, kérlek, de én őszintén beszélek véled, mint parancsnokommal... Mint mégiscsak-igazi, drága-parancsnok-atyámnak mondom: újra kell kezdeni a háborút!

Grigorij szótlanul megfordult, és a téren át hazafelé indult. Egészen estig ennek az ostoba találkozásnak a hatása alatt állt, minduntalan eszébe jutott Kramszkov részeg óbégatása, a kozákok együttérző mosolya, hallgatása, és azt gondolta magában: „El kell tűnni minél hamarább! Ez nem vezet jóra!"

Vesenszkajában csak szombaton kellett volna jelentkeznie. Három nap múlva kellett volna elhagynia szülőfaluját, de másképp alakult a helyzet: csütörtökön éjjel — Grigorij már feküdni készült — erélyesen megzörgették az ajtót. Akszinya kiment a pitvarba. Grigorij csak azt hallotta, amint az asszony megkérdezi: „Ki az?" A feleletet nem értette, de valami ösztönös izgalom érzésének parancsára kiugrott az ágyból, és az ablakhoz lépett. A pitvarban megzörrent a kallantyú. Elsőnek Dunyaska lépett be. Húga sápadt arca láttán nem kérdezett semmit, hanem máris vette kucsmáját, köpenyét.

— Bátyus!

— Mi a baj? — kérdezte halkan Grigorij, és a köpeny ujjába öltötte karját.

Dunyaska pihegve, sebesen hadarta:

— Bátyus, azonnal menekülj! Négy lovas jött hozzánk a városból. Ott ülnek a pitvarba... Suttogva beszélnek, de én hallottam mindent... Az ajtónál füleltem, és mindent jól hallottam... Mihail azt mondja, hogy téged le kell tartóztatni... Rúllad beszél nekik most is... Menekülj!

Grigorij gyorsan odalépett hozzá, átölelte, keményen megcsókolta az arcát:

— Köszönöm, húgom! Eredj haza gyorsan, mert még észreveszik, hogy átjöttél, Isten veled! — Tüstént Akszinyához fordult: — Kenyeret! Szaporán! Nem egészet, csak egy darabot!

Nos, vége szakadt a rövid békés életnek... Úgy cselekedett, mint a csatában: gyorsan, de magabiztosan. Besietett a nagyházba, óvatosan megcsókolta a gyermekeket, megölelte Akszinyát:

— Isten áldjon! Nemsoká üzenek. Prohor majd átadja. Vigyázz a két gyermekre! Zárd be az ajtót. Ha kérdezősködnek, mondd, hogy elmentem Veskibe. No, Isten áldjon, ne búsulj, Kszjusa! — Amikor szájon csókolta az asszonyt, meleg könny sós nedvét érezte ajkán.

Nem ért rá vigasztalgatni Akszinyát, hallgatni gyámoltalan, zagyva dadogását. Könnyedén, gyengéden szétfejtette az asszony ölelő karjait, kilépett a pitvarba, hallgatózott egy pillanatig, aztán hirtelen felrántotta a külső ajtót. A Donról fújó hideg szél hulláma arcába csapott. Egy másodpercre behunyta szemét, hogy megszokja a sötétséget.

Akszinya eleinte még hallotta, hogyan ropog a hó Grigorij talpa alatt. Minden lépésre éles fájdalommal megdobbant a szíve. Azután elcsitult a léptek zaja, és megreccsent a kerítés. Majd néma csend lett, csak a szél zúgott az erdőben, a Don másik partján. Akszinya feszülten figyelt, hátha meghallana valamit a szél zúgásán túl is, de nem tudott kihámozni belőle semmit. Fázott. Bement a konyhába, és eloltotta a lámpát.

10

1920 késő őszén, mivel a beszolgáltatás során igen szűkösen folyt be a gabona, megszervezték az első élelmezési osztagokat. Ekkor a doni kozák lakosság körében fojtott erjedés kezdődött, sőt a felső-doni járásokban — Sumilinszkaja, Kazanszkaja, Migulinszkaja, Mjeskovszkaja, Vesenszkaja, Jelanszkaja, Szlascsevszkaja és más városok határában kisebb fegyveres bandák ütötték fel a fejüket. A kozákság tehetős rétege ezzel válaszolt az élelmezési osztagok megalakítására és a szovjethatalom egyre szigorúbb intézkedéseire, amelyek a gabonabeszolgáltatás végrehajtását szolgálták.

E bandák létszáma öt és húsz fő között ingadozott. Javarészt olyan helybeli kozák lakosokból verődtek össze, akik a múltban tevékeny fehérgárdisták voltak. Némelyikük 1918—19-ben büntetőosztagokban szolgált. A volt fehér Doni Hadsereg alsó pa-

rancsnoki állományának sok tagja, káplárja, őrmestere és tiszthelyettese kibújt a szeptemberi mozgósítás alól, és szintén bandába állt. Akadtak köztük felkelők is, akik a felső-doni körzetben tavaly kirobbant felkelés alatt hírhedt haditetteket vittek végbe és agyonlövöldözték a foglyul ejtett vöröskatonákat. Szóval azok az elemek nyúltak ismét fegyverhez, amelyek sehogyan sem tudtak megárulni egy gyékényen a szovjethatalommal.

Megtámadták az élelmezési osztagokat a falvakban, visszafordították a raktárak felé tartó, gabonával megrakott szekerek rúdját, eltették láb alól a kommunistákat és a szovjethatalomhoz hű pártonkívüli kozákokat.

A bandák felmorzsolásával a felső-doni körzet őrzászlóaljját bízták meg, amely Vesenszkajában és Bazki falvában állomásozott. De hiába próbálták ártalmatlanná tenni a körzet széles határában szétszórt bandákat. Minden kísérlet sikertelen maradt. Először is azért, mert a helyi lakosság rokonszenvet táplált a banditák iránt; élelemmel látta el és tájékoztatta őket a vörös csapatok hadmozdulatairól, sőt el is bújtatta az üldözötteket. Másodszor azért vallottak kudarcot a tisztogató egységek, mert Kaparin zászlóaljparancsnok — a cári hadsereg volt törzskapitánya, eszer párttag — nem is akarta megsemmisíteni a Don felső folyása táján nemrég összeverődött ellenforradalmi erőket, sőt mindent elkövetett, hogy ezt megakadályozza. Csak hébe-hóba — akkor is csupán a körzeti pártbizottság elnökének nyomására — szánta rá magát egy kis portyázásra, aztán visszahúzódott Vesenszkajába. Arra hivatkozott, hogy nem forgácsolhatja szét erejét, nem hagyhatja kellő védelem nélkül Vesenszkaját. Ott van minden körzeti intézmény és raktár, ostobaság lenne tehát kockára tenni a várost. A körülbelül négyszáz szuronyt és tizennégy géppuskát számláló zászlóalj helyőrségi szolgálatot teljesített: a vöröskatonák őrizgették a letartóztatottakat, vizet hordtak, fát vágtak az erdőben, sőt közmunka keretében gubacsot szedtek a cserlevelekről, hogy legyen miből tintát készíteni. Fával és tintával ugyan sikeresen ellátott a zászlóalj minden körzeti intézményt és irodát, de az apró bandák ezalatt gombamódra nőttek ki a földből, és veszedelmesen sokasodtak az egész körzetben. Az épületfakitermelést és a gubacsgyűjtést — kénytelen-kelletlen — csak decemberben hagyták abba. A felső-doni körzettel határos bogucsari járás területén ugyanis ekkor tört ki az a nagyarányú felkelés. A doni seregkörzet csapatainak főparancsnoka a zászlóalj három száza-

dát és a géppuskás szakaszt a lovas őrszázaddal, a 12. élelmezési ezred 1. zászlóaljával és két kisebb élelmezési osztaggal együtt kiküldte, hogy fojtsák el a lázadást.

A Szuhoj Donyec melletti csatában a vesenszkajai lovas század Jakov Fomin parancsnoksága alatt oldalról megrohamozta, összezavarta, megfutamította a felkelők rajvonalait; üldözés közben mintegy százhetven embert kaszabolt le, de csupán három harcost vesztett. A században — ritka kivétellel — csupa kozákok: a felső-doni járások fiai szolgáltak. Ezúttal is hívek maradtak az évszázados kozák hagyományhoz: csata után bárhogyan tiltakozott is a század két kommunistája, a harcosok javarésze a lekaszabolt felkelőkről lehúzott jó meleg irhaködmönökkel cserélte ki az ócska köpenyt és vattáskabátot.

A felkelés elfojtása után néhány nappal a századot Kazanszkaja városába rendelték vissza. Fomin igyekezett kipihenni a katonaélet fáradalmait; úgy szórakozott tehát, ahogy tudott. A megrögzött szoknyavadász, a vidám és bőbeszédű korhely, néha egész éjjel odacsavargott, és csak pitymallattájban járt haza a szállására. A katonák, akikkel Fomin folyton bratyizott, esténként gyakran találkoztak az utcán parancsnokukkal, amint fényesre kefélt csizmában tovasietett. Ilyenkor megértően összekacsintottak:

— Na, megy mán a mi csődörünk a szalmaözvegyek után! Most megint csak a hajnal veti haza.

Fomin a biztos és a század politikai megbízottja tudta nélkül el-eljárt a századbeli ismerős kozák harcosok szállására, ha tudtára adták, hogy itt vagy ott némi szűzpálinkára és jó kis tivornyára van kilátás. Ez pedig sűrűn megesett... De a nyalka parancsnok nemsokára búnak eresztette a fejét, marcona lett, és szinte teljesen megfeledkezett minapi kedvteléseiről. Esténként már nem fényesítgette olyan gonddal magas szárú, ficsúros csizmáját, nem borotválkozott mindennap; a századjában szolgáló földijei szállására ugyan még el-eljárt néha, hogy elüldögéljen és eliddogáljon velük, de már inkább csak hallgatott, mint beszélt.

Fomin jellemében akkor következett be a változás, amikor az osztagparancsnok értesítést kapott Vesenszkajából: a doni cseka politikai irodája röviden tájékoztatta, hogy Mihajlovkában, a szomszédos Uszty-Medvegyica-i körzet egyik városában, Vakulin zászlóaljparancsnokkal az élen, az egész őrzászlóalj fellázadt.

Vakulin Fomin bajtársa és jó barátja volt. Valamikor együtt

szolgáltak a Mironov-hadtestben, együtt indultak Szaranszkból a Donvidék ellen, és együtt, egy halomba tették le a fegyvert, amikor Bugyonnij lovassága bekerítette a lázadó Mironov-hadtestet. Vakulin a múltkorában, szeptember elején, eljött hozzá Vesenszkajába. Már akkor is fogcsikorgatva panaszkodott régi barátjának az „erőszakos biztosokra, akik koldusbotra juttatják a földműveseket, és romlásba döntik az egész országot". Fomin lélekben teljesen egyetértett Vakulin kijelentéseivel, de elővigyázatosan viselkedett. Most sem hagyta cserben ravaszsága, amely őnála gyakran helyettesítette a józan paraszteszet. Általában igen óvatos ember volt; sohasem hamarkodott el semmit, nem mondott azonnal sem igent, sem nemet. De mihelyt a Vakulin-zászlóalj felkeléséről értesült, egy csapásra eltűnt minden óvatossága. Egy este, mielőtt a zászlóalj Vesenszkajába indult volna, a lovas század kozákjai összegyűltek Alfjorov szakaszparancsnok szállásán. Egy óriási lóitatóveder színültig tele volt szűzpálinkával. Az asztalnál élénk beszélgetés folyt. Fomin szintén részt vett a dáridón. Szótlanul hallgatta a beszélgetést, ugyanolyan némán merített pálinkát a vödörből. De mikor az egyik harcos azt emlegette, hogyan indultak rohamra Szuhoj Donyec alatt, Fomin elmélázva pödörgette meg a bajuszát, és félbeszakította az elbeszélést:

— Hát igen, cimborák, derékul aprítottuk a hoholt, csak osztán pórul ne járjunk hamarosan mink is... Mi lesz, ha visszamegyünk Vesenszkajába, oszt azt halljuk, hogy az élelmező osztagok a mi családunktól is elpucoltak minden gabonát? A kazanszkajaiak nagyon haragusznak ezekre az élelmező osztagokra, mer azok tisztára seprik a hombárt, nem hagynak egy árva szemet sem...

A szobában csend lett. Fomin végignézett a kozákjain, és mesterkélten mosolyogva mondta:

— Csak tréfáltam... Vigyázzatok, ne nagyon járjon a szátok, mert a nyavalya tudja, nem fújják-e fel ezt a tréfát?

Miután visszatértek Vesenszkajába, Fomin egy fél szakasz vöröskatona kíséretében hazanyargalt Rubezsnij falvába. Nem lovagolt be az udvarba, mindjárt a kapunál leszállt a lováról. Odadobta a kantárt az egyik vöröskatonának, és bement a házba.

Hidegen bólintott feleségének, mélyen meghajolt öreg édesanyja előtt, sőt illedelmesen kezet is fogott vele, majd megölelte a gyermekeket.

— Hun van apám? — kérdezte, amikor leült a gyalogszékre, és lába közé állította a kardot.

— Elment a malomba — felelte az öregasszony, aztán fiára tekintett, és szigorúan ráparancsolt: — Vedd le a kucsmádat, te pogány! Hát kicsoda ül kucsmába szentkép alá? Hej, hej, Jakov, egyszer a fejeddel lakolsz érte!

Fomin kelletlenül elmosolyodott, levette kubáni kucsmáját, de köpenyét nem vetette le.

— Mér nem vetkezel le?

— Csak egy pillanatra ugrottam haza, látogatóba, még mindig nem érek rá a szógálat miatt.

— Ismerjük mink a te szógálatodat... — mondta szigorúan az öregasszony. Fia feslett életmódjára és a vesenszkajai asszonyokkal való viszonyára célzott.

A féktelen mulatozás híre már rég bejárta egész Rubezsnijt.

Fomin idő előtt megvénült, mártír sorsú, sápadt felesége ijedten pillantott napára, és a kemencéhez ment. Hogy legalább valamiben az ura kedvére tegyen, hogy megnyerje jóindulatát, és kiérdemeljen legalább egyetlen nyájas tekintetet — felvett egy rongyot a falba rakott konyha padmalya alól, és legörnyedve kezdte letisztogatni a Fomin csizmájára tapadt sűrű sarat.

— Milyen jó csizmád van, Jasa... Csak nagyon besároztad... De mingyán megtörülöm, tisztára törülöm! — suttogta szinte hangtalanul. Lehajtott fejjel, térden csúszkált ura lába előtt.

Fomin már rég nem élt házaséletet vele. Enyhén lenéző szánakozáson kívül régóta semmilyen érzést sem táplált ez iránt az asszony iránt, akit valaha, fiatal korában, annyira szeretett. De az asszony még mindig szerette, és titokban reménykedett, hogy Jasa egyszer mégiscsak visszatér hozzá, és magában már mindent megbocsátott neki. Hosszú évek óta egyedül gazdálkodott, nevelte a gyermekeket, és mindig igyekezett rigolyás napa kedvében járni. A mezei munkák egész terhe az ő sovány vállát nyomta. Az erejét meghaladó robot és a második szülés után kezdődő betegség évről évre mindjobban aláásta egészségét. Lefogyott. Arca meghalványodott. Az idő előtti öregség a ráncok pókhálójával vonta be arcát. Szeméből az a félénk alázatosság sugárzott, amelyet csak beteg, okos állatok tekintetében lát az ember. Ő maga nem vette észre, hogy olyan rohamosan vénül, hogy napról napra sorvad. Még mindig remélt valamiben, és ha nagy ritkán talál-

koztak, mindig szégyenlős szerelemmel és rajongással pillantgatott délceg és csinos urára...

Fomin letekintett felesége szánalmasan összegörnyedt hátára. A blúz alatt élesen kirajzolódtak a sovány lapockák körvonalai. A reszkető nagy kéz gondosan tisztogatta a sarat az ő csizmájáról. „Szó se róla, gyönyörű asszony! — gondolta. — És én valamikor együtt háltam evvel a csontvázzal!... Igaz, hogy csak mostanában vénült meg ilyen pocsékul... De mennyire megöregedett!"

— Elég, hagyjad! Úgyis összekenem — mondta bosszúsan, és kiszabadította lábát felesége kezéből.

Az asszony felállt, alig bírta kiegyenesíteni a derekát. Sárga orcáján enyhe pirosság ütött ki. Urára szegezett nedves szeme annyi szerelmet és kutyahűséget fejezett ki, hogy Fomin elfordult.

— Hogy s mint éldegélnek? — kérdezte.

— Úgy, mint azelőtt — felelte mogorván az öregasszony.

— Élelmező osztag járt a faluba?

— Csak tennap mentek tovább innét Nyizsnye-Krivszkojba.

— Mitűlünk vettek el gabonát?

— Vettek. Mennyit is mertek ki a hombárbúl, Daviduska?

A tizennégy éves siheder teljesen apjára ütött. Kék szeme is ugyanolyan messzé ült egymástól.

— Nagyapám vót ott véllek, ű tudja — felelte. — Úgy hallottam, hogy elvittek vagy tíz zsákkal.

— Úgyhát? — Fomin felállt, kurta pillantást vetett a fiára, aztán megigazította a kardszíját. — Nem mondtátok nekik, kitűl veszik el a búzát? — kérdezte, és kissé elsápadt.

Az öregasszony legyintett, és kárörvendő mosollyal mondta:

— Nem nagyon tudják, ki fia-bornya vagy! A vezetőjük azt mondta: „Kivétel nélkül mindenkinek be kell szolgáltatni a gabonafelesleget. Legyen az akár Fomin, akár maga a körzeti elnök — akkor is elvesszük töllük a felesleget!" Avval rögtön neki is láttak, sorra kutatták a hombárokat.

— Na, majd én leszámolok vélek, anyám. Leszámolok, de azt megemlegetik! — mondta fojtottan Fomin, sebtében elbúcsúzott a családtól és elsietett.

A hazaruccanás után óvatosan kezdte kipuhatolni, milyen százada harcosainak hangulata. Minden különösebb nehézség nélkül meggyőződött, hogy túlnyomó többségük sérelmesnek tartja a

gabona igénybevételét. Feleségük, közeli és távoli rokonaik gyakran keresték fel őket; egyre-másra hozták a híreket: az élelmező osztagok tagjai mindenütt házkutatást tartanak, elveszik a gabonafelesleget az utolsó szemig, csak a fejadagot és a vetőmagnak valót hagyják meg. Mindez azt eredményezte, hogy január végén a bazki helyőrségi ülésen, Sahajev kerületi katonai biztos beszéde alatt már egészen nyíltan felléptek a század harcosai. Innen is, onnan is erélyesen közbekiabáltak:

— Vigyék a fenébe azokat az élelmező osztagokat!

— El a kezeket a hombártúl!

— Le az élelmező biztosokkal!

Az őrszázad vöröskatonái visszakiabálták:

— Ellenforradalmárok!

— Feloszlatni ezt a csürhét!

A gyűlés még sokáig viharzott. A helyőrség kisszámú kommunistáinak egyike izgatottan mondta Fominnak:

— Fel kell szólalnod, Fomin elvtárs! Látod, rakoncátlankodik a századod!

Fomin észrevétlenül bajuszába mosolygott:

— De hiszen én pártonkívüli ember vagyok, énrám úgysem hallgatnak.

Nem is szólalt fel. Kaparin zászlóaljparancsnokkal együtt jóval a gyűlés befejezése előtt eltávozott. Vesenszkajába visszamenet az új helyzetről beszélgettek. Igen hamar tökéletesen megértették egymást. Kaparin egy hét múlva Fomin lakásán négyszemközt meg is mondta:

— Cselekedni kell, Jakov Jefimovics! Most vagy soha! Ki kell használni a pillanatot. Most kedvező a helyzet. A kozákok támogatnak bennünket. Nagy tekintélyed van a körzetben. A lakosság hangulata olyan, hogy különbet el sem lehet képzelni. Mi az, miért nem szólsz? Dönts!

— Minek itt dönteni? — kérdezte Fomin vontatottan. Sunyin nézett Kaparinra. — Itt már el van döntve minden. Csak hát olyan tervet kell kigondolni, hogy menjen minden, mint a karikacsapás. Ezt jól meg kell beszélni.

Fomin és Kaparin gyanús barátsága nem maradhatott titokban. A zászlóalj néhány kommunistája éberen figyelte minden lépésüket. Gyanakvásukat közölték Artyemjevvel, a politikai iroda főnökével, és Sahajev katonai biztossal.

— Úgy látom: akit a kígyó megcsípett, fél a gyíktól is — mondta

nevetve Artyemjev. — Kaparin gyáva. Nem meri az ilyen nagy fába vágni a fejszéjét! Fomint figyelni fogjuk. Már régóta rovás on van. De hát Fomin is aligha meri vállalni a zendülés kockázatát. Hülyeség az egész — vonta le határozottan a következtetést.

De a figyelgetéssel elkéstek: a pártütők már mindenben megállapodtak. A felkelést március 12-én reggel nyolc órára tűzték ki. Megegyeztek, hogy Fomin ezen a napon teljes fegyverzetben vezeti ki a századot reggeli lovaglógyakorlatra, aztán hirtelen megrohamozza a város szélén elhelyezett géppuskás szakaszt, elveszi a géppuskákat, azután segít az őrszázadnak, hogy „tisztogassa" a körzeti intézményeket.

Kaparin kételkedett abban, hogy a zászlóalj teljes létszámban támogatni fogja őket. Egyszer meg is mondta Fominnak, milyen balsejtelem aggasztja. Fomin figyelmesen meghallgatta:

— Csak a géppuskákat kaparintsuk a kezünkbe, azután majd egy csapásra lecsillapítjuk a zászlóaljadat...

Fomint és Kaparint ugyan hiába figyelték. Nem lett semmi látatja. Ritkán találkoztak, olyankor is csupán szolgálati ügyekről folyt a szó. Csak február végén, egy éjjel látta őket a járőr, amint kettesben haladtak az utcán. Fomin kantárszáránál fogva vezette felnyergelt lovát, Kaparin pedig mellette haladt. Az „Állj! Ki vagy?!" kiáltásra Kaparin felelt: „Jó barát!" Aztán bementek Kaparin szállására. Fomin a tornác oldalához kötötte lovát. A szobában nem gyulladt fel lámpafény. Fomin reggel négy óra tájban lépett ki a lakásból. Nyeregbe ült, és a szállására lovagolt. Ennyi volt az egész, amit sikerült megállapítani.

Sahajev kerületi katonai biztos rejtjeles sürgönyt küldött a doni seregkörzeti csapatok parancsnokának. Közölte vele, hogy Fomin és Kaparin gyanúsan viselkedik. Néhány nap múlva megkapta a parancsnok válaszát: el kell mozdítani tisztségéből mind Fomint, mind Kaparint, sőt le kell tartóztatni őket.

A körzeti pártbizottság ülésén elhatározták: Fomint a körzeti katonai biztosság parancsával a seregkörzeti csapatok parancsnoka elé, Novocserkasszkba rendelik, és felszólítják, hogy a század parancsnokságát adja át helyettesének Ovcsinnyikovnak: a századot ugyanezen a napon Kazanszkajába vezénylik, mégpedig azzal az ürüggyel, hogy ott néhány újabb banda ütötte fel a fejét; aztán éjjel majd letartóztatják a többi összeesküvőt is. A századot azért kell majd eltávolítani a városból, mert könnyen fellá-

zadhat, ha tudomást szerez Fomin letartóztatásáról. A kommunista Tkacsenkót, az őrzászlóalj második századának parancsnokát utasították: tájékoztassa a zászlóalj kommunistáit és a szakaszparancsnokokat, hogy esetleg lázadás robban ki. Felszólították, hogy a városban tartózkodó századot és géppuskás szakaszt azonnal helyezze harci készültségbe.

Másnap reggel Fomin megkapta a parancsot.

— Hát akkor vedd át a századot, Ovcsinnyikov. Én megyek Novocserkasszkba — mondta nyugodtan. — Átnézed az elszámolást?

A pártonkívüli Ovcsinnyikov szakaszparancsnok, aki mit sem gyanított — mert nem figyelmeztette senki — egészen beletemetkezett az iratokba.

Fomin kihasználta az alkalmas pillanatot, üzenetet firkantott Kaparinnak: „Még máma cselekedni kell. Engem leváltanak. Készülj!" A pitvarban átadta a cédulát a legényének:

— Vedd a szádba ezt a papirost. Lépésbe menj Kaparinho. Ha útközben megállít valaki, hát nyeld le a cédulát. Mihelyt átadod, azonnal gyere vissza.

Miután Ovcsinnyikov megkapta a parancsot, hogy induljon Kazanszkajába, a templomtéren menetoszlopba sorakoztatta a századot. Fomin odalovagolt Ovcsinnyikovhoz:

— Engedd meg, hogy elbúcsúzzak a századtól.

— Tessék! Csak minél rövidebben, ne tarts fel bennünket.

Fomin a század elé állt. Táncoló csődörét megzabolázva, a harcosokhoz fordult:

— Ismertek, bajtársak. Tudjátok, hogy mér harcoltam, hiszen állandóan együtt vótam veletek... De most nem tudok belenyugodni abba, hogy kirabolják a kozákságot, kifosszák a földművelőket. Ezér mozdítottak el éngem. Hogy mit csinálnak velem? Nem tudom. Ezér akarok elbúcsúzni tűlletek...

A nagy zsivaj és a közbekiáltások egy másodpercre félbeszakították Fomin beszédét. Felállt a kengyelben, és emelt, érdes hangon folytatta:

— Ha meg akartok szabadulni a fosztogatástúl, akkor kergessétek el az élelmező osztagokat, vágjátok agyon a Murzov-fajta élelmező biztosokat, meg a Sahajev-féle katonai biztosokat, akik csak azér tolakodtak be ide a Donvidékre, hogy...

Fomin utolsó szavai belevesztek a szörnyű lármába. Fomin várt egy pillanatig, aztán harsányan vezényelte:

— Hármasával jobbra kanyarodva, lépés — indulj!

A század engedelmesen végrehajtotta a parancsot. Ovcsinnyikov megrökönyödve nyargalt oda Fominhoz:

— Hova indul, Fomin elvtárs?

— Körüllovagoljuk a templomot — válaszolta gúnyosan Fomin anélkül, hogy hátrafordult volna.

Ovcsinnyikov csak ekkor ébredt tudatára mindannak, ami e néhány perc alatt történt. Elvált az oszloptól. Csupán a politikai megbízott, a biztos helyettese és egyetlenegy vöröskatona követte. Fomin csak akkor vette észre, hogy visszafordultak, amikor az oszloptól már vagy kétszáz lépésnyire ügettek. Hirtelen megfordította lovát:

— Állj! Ovcsinnyikov, állj!

A négy lovas vágtába ment át a könnyű ügetésből. A lovak patája alól olvadt hócsomók repültek mindenfelé.

— Csőre tölts! Elfogni Ovcsinnyikovot!... Első szakasz! Utána! Utána!

Rendetlenül, összevissza ropogtak a lövések. Az első szakasz tizenhat embere a menekülők üldözésére indult. Ezalatt Fomin két csoportra osztotta a század többi részét. Az egyik csapatot — élén a harmadik szakasz parancsnokával — elküldte, hogy fegyverezze le a géppuskás szakaszt. A másikat maga vezette az őrszázad állomáshelyére. Ez a század a város északi peremén, a volt városi lóistállókban helyezkedett el.

Az első csoport a levegőbe lövöldözve, a kivont kardot suhogtatva nyargalt végig a főutcán. A zendülők agyonvágtak négy útjukba kerülő kommunistát, aztán a város szélén gyorsan hadrendbe sorakoztak, és némán, egyetlen csatakiáltás nélkül indultak rohamra a géppuskás szakasz vöröskatonái ellen, akik már kifutottak a házból.

Az az épület, ahol a géppuskás szakasz tanyázott, a kert alatt állt. A legszélső portáktól körülbelül száz ölnyire esett. A zendülőkre géppuskatűz zúdult. Hirtelen visszafordultak. Hármójuk még a legközelebbi mellékutcát sem érte el: kiütötte őket a golyó a nyeregből. A géppuskásokat nem sikerült rajtaütéssel lefegyverezni. Újabb rohamot pedig nem mertek megkockáztatni a zendülők. Csumakov, a harmadik szakasz parancsnoka, fedezék mögé vezette csoportját. Lováról le sem szállva, óvatosan kikukucskált a kőistálló szöglete mögül.

— Na, most még két másik makszimot is kigördítettek —

mondta. Kucsmájával megtörölte izzadt homlokát, és a harcosokhoz fordult. — Gyerünk vissza, fiúk!... Hadd fogja el maga Fomin ezeket a géppuskásokat. Hányan maradtak közülünk a havon, hárman? Na szóval, csak próbálkozzék vélek ű maga.

Amikor a város keleti peremén megkezdődött a lövöldözés, Tkacsenko századparancsnok kiugrott szobájából, futtában öltözködve rohant a kaszárnyához. Harminc vöröskatona, vonalba sorakozva, már a laktanya mellett állt. A századparancsnokot csodálkozó kérdésekkel fogadták.

— Ki lövődöz?

— Mi a baj?

Tkacsenko nem felelt. Némán sorakoztatta a vonalhoz a kaszárnyából kifutó vöröskatonákat. Néhány kommunista — valamennyi a körzeti hivatalok alkalmazottja volt — vele csaknem egyszerre futott a kaszárnyához, és tüstént beállt a sorba. Városszerte itt is, ott is ropogtak a puskalövések. Valahol a nyugati széleken hangosat durrant egy kézigránát. Tkacsenko már messziről megpillantott vagy fél száz lovast, aki kivont karddal vágtatott a kaszárnya felé. Tkacsenko nyugodtan kivette a pisztolyt a táskából. Még annyi ideje sem volt, hogy kiadja a vezényszót: a sorban hirtelen elcsitult a beszélgetés, a vöröskatonák lövésre emelték puskájukat.

— Hiszen ezek a mi embereink! Odanézzetek, Kaparin elvtárs, a zászlóaljparancsnok vágtat legelöl! — kiáltotta az egyik vöröskatona.

A lovasok, miután kiértek a kertek alá, mintegy vezényszóra, valamennyien a ló nyakára hajoltak, és úgy száguldottak tovább a kaszárnya felé.

— Ne engedjétek közel! — kiáltotta Tkacsenko.

Hangját túlharsogva dördült el a sortűz. A vöröskatonák zárt soraitól száz lépésnyire négy lovas fordult le a lóról, a többiek pedig rendetlenül szétszóródva takarodtak visszafelé. Mögöttük szüntelen recsegtek-ropogtak a puskalövések. Egy könnyebben sebesült lovas lebukott a nyeregből, de a kantárszárat nem engedte ki a kezéből. Vagy tíz ölnyire vonszolta magát a sebesen vágtató lóval, aztán talpra ugrott, megragadta a kengyelt meg a hátsó kápát, és egy pillanat alatt ismét a nyeregben termett. Bőszen megrántotta a kantárt, és hosszú vágtában hirtelen befordulva, eltűnt a legközelebbi mellékutcában.

Az első szakasz harcosai is hiába üldözték Ovcsinnyikovékat.

Dolgukvégezetlen kullogtak vissza. Sahajev katonai biztosért tűvé tették a várost — ugyancsak eredménytelenül. Sem a kihalt katonai biztosi hivatalban, sem lakásán nem találták. A lövöldözés hallatára leszaladt a Donhoz, a jégen átfutott az erdőbe, onnan meg Bazki faluba menekült. Másnap már ötven versztányira jutott Vesenszkajától. Uszty-Hopjorszkajában állapodott meg.

A vezető személyiségek javarészének sikerült idejekorán elrejtőznie. Keresgélni őket pedig igen kockázatos dolog lett volna, mert a géppuskás vöröskatonák könnyű géppuskával a város középpontjáig nyomultak előre, és bármelyik pillanatban tűz alá vehették a főtérhez vezető utcákat.

A század katonái abbahagyták a kutatást, lebocsátkoztak a Don mellé, majd a templomtérre száguldottak, ahonnan Ovcsinnyikovék üldözésére indultak. Nemsokára odagyülekezett Fomin valamennyi embere. Újból felsorakoztak. Fomin parancsára őrségeket állítottak fel. A többiek azt az utasítást kapták, hogy oszoljanak szét, menjen ki-ki a szállására, de a lovakról ne vegyék le a nyerget.

Fomin, Kaparin és a szakaszparancsnokok félrevonultak az egyik városszéli házikóba.

— Elvesztettük a játszmát! — kiáltotta kétségbeesetten Kaparin, és erőtlenül rogyott le a padra.

— Igen. A várost nem foglaltuk el, tehát itt nem tarthatjuk magunkat tovább — mondta halkan Fomin.

— Nyakunkba kell venni a körzetet. Most már kár lógatni az orunkat. Úgyse halunk meg előbb, csak ha majd eljön az ideje. Fellázítjuk a kozákokat, akkor majd mienk lesz a város — javasolta Csumakov.

Fomin némán nézett rá, majd Kaparinhoz fordult:

— De megsavanyodtál, nagyságos uram! Törüld le a taknyod! Ha szádba vetted a békát, akkor nyeld is le! Együtt kezdtük, hát együtt folytassuk is!... Szerinted mit kell csinálni: elvonuljunk a városból vagy megpróbáljuk még egyszer?

— Csak próbálgassa más! — kiáltotta nyersen Csumakov. — Dehogyis megyek neki a géppuskáknak! Meddő vállalkozás!

— Pofa be! Nem tetűlled kérdtem! — Fomin olyan dühösen pillantott Csumakovra, hogy a szakaszparancsnok lesütötte a szemét.

Kaparin rövid hallgatás után megszólalt:

— Igen, most már őrültség volna elölről kezdeni. Fegyverzetük

százszor különb a mienknél. Tizennégy géppuskájuk van, nekünk meg nincs egy sem. Jóval nagyobb a létszámuk is... Ki kell vonulni innen, és fel kell lázítani a kozákokat. Mire erősítést kapnak, az egész körzet felkél ellenük. Csakis ebben remélhetünk. Csakis ebben!

Fomin csak hosszú hallgatás után szólalt meg:

— Hát akkor erre kell rászánni magunkat. Szakaszparancsnokok! Rögtön ellenőrizzétek a felszerelést, számoljátok meg, kinek hány tölténye van. Szigorú parancs: egyetlen patront sem szabad potyára elfecsérelni. Az első engedetlent magam hasítom ketté. Így mondjátok meg a legényeknek. — Hallgatott egy darabig, aztán dühösen csapott az asztalra óriási öklével: — A fffene egye meg azokat a géppuskákat! Te vagy a hibás, Csumakov. Csak legalább négyet kellett vóna szerezni! Most mán persze kiebrudalnak bennünket a városból... Na, ki-ki menjen haza! Ha ki nem akolbólítanak bennünket, háljunk meg itt, a városba... Hajnalba majd felkerekedünk, oszt nekivágunk a vak világnak... Végighaladunk az egész körzeten...

Az éjszaka nyugalomban telt el. Vesenszkaja egyik végén a fellázadt század éjszakázott, a másikon az őrszázad meg a beleolvadt kommunisták és Komszomol-tagok. Csupán két utca választotta el az ellenfeleket, de egyik sem mert éjjeli rajtaütésre vállalkozni.

Reggel a lázadó lovas század harc nélkül elhagyta a várost, és délkeleti irányban távozott.

11

Miután elmenekült hazulról, Grigorij az első három hetet a jelanszkajai járás Verhnye-Krivszkoj falvában töltötte, egy ismerős kozák ezredbajtársánál talált menedéket. Innen Gorbatovszk faluba ment. Ott Akszinya távoli rokonánál lakott, több mint egy hónapig.

Naphosszat a nagyszobában feküdt, s csak éjszakánként járt ki az udvarra. Mintha csak börtönben élt volna. Gyötörte a bánat és a nyomasztó tétlenség. Egyre ellenállhatatlanabbul tört rá a vágy: hazamenni a gyermekekhez, Akszinyához. Gyakran megesett, hogy álmatlan éjszakákon felkelt, felöltötte köpenyét és Tatarszkba akart indulni. De mindig meggondolta magát. Levetkezett, és nyögő sóhajjal dőlt az ágyra. Arcát a párnába fúrta. Nem

birta már ezt az életet. A házigazda, Akszinya nagybátyja, Grigorijjal érzett, de ő sem tarthatta örökké házában.

Egyszer, amikor vacsora után visszaténfergett a szobájába, szóváltást hallott. A háziasszony gyűlölködő, rikácsoló hangon kérdezte férjétől:

— Mikor lesz mán vége?

— Minek? Miről beszélsz? — mormogta a házigazda.

— Mikor rázod mán le a nyakadrúl ezt a kenyérpusztítót?

— Hallgass!

— De nem hallgatok, magunknak is csak annyi búzánk maradt, amennyi egy kanverébnek sem elég. Te meg idehozod és nap mint nap éteted ezt a görbe hátú ördögöt. Meddig tart ez még? És ha a szovjet megtudja? Akkor leütik a fejünket, árván maradnak a gyermekek!

— Hallgass, Avdotya!

— Azér sem hallgatok! Gyerekeink vannak! Húsz pud gabonánk maradt, te meg ingyenélőt étetsz a házba! Milyen rokonod? Testvéred? Sógorod? Komád? Még csak nem is valami közeli atyádfia! Sem inged, sem gatyád. Te pedig tartod, éteted, itatod! Pfű, te kopasz ördög! Befogd a pofád, ne fecsegj, mer hónap magam megyek a szovjetbe, és bejelentem, miféle mákvirágot tutujgatsz a házba!

A házigazda másnap benyitott Grigorij szobájába. A padlót bámulva mondta:

— Grigorij Pantyelevics! Akár megharagszol ránk, akár nem, de nálam nem lakhatol tovább... Tudod, tisztellek-becsüllek, megboldogult apádat is ismertem és tiszteltem, de most mégis terhemre esik, hogy itt tartsalak... kosztosnak... Meg osztán félek is, hogy a hatóság tudomást szerez arrúl, hogy itt vagy... Menj másuvá. Nekem családom van. Miattad nem vihetem vásárra a búrömet. Bocsáss meg, hogy elkűdünk, de most mán hagyjál békébe bennünket...

— Jó — válaszolta Grigorij röviden. — Köszönöm az ételt-italt meg a szállást... Köszönök mindent. Magam is belátom, hogy terhedre vagyok. De hát hová menjek? Előttem most minden út tilos.

— Menj, amerre csak lehet.

— Rendbe! Még máma elmegyek. Köszönök mindent, Artamon Vasziljevics.

— Szóra sem érdemes!

— Nem felejtem el a jóságodat. Lehet, hogy valamikor megszógálhatom.

A házigazda megindultan tette kezét Grigorij vállára:

— Kár a szóér! Miattam még két hónapig is ellakhattál vóna, de hát az asszony nem engedi ... Mindennap szidott miattad az az átkozott. Én is kozák vagyok, te is kozák vagy, Grigorij Pantyelevics; mind a ketten ellenségei vagyunk a szovjeturalomnak. Segitek is rajtad: menj el Jagodnoje falvába, ott lakik a sógorom, ű majd befogad. Azt üzenem: fogadjon be, és úgy tartson, mint édes fiát, ameddig csak lehetséges. Mink majd aztán elszámolunk. De innét még máma menj el. Nem tarthatlak tovább, mert az asszony nagyon acsarkodik, meg félek is, hátha megtudja a szovjet. Éltél itt egy darabig, Grigorij Pantyelevics, de most mán elég. Nekem is kedves az életem ...

Késő éjszaka indult el Grigorij a faluból, még a dombon álló szélmalmot sem érte el, amikor — mintha a földből nőtt volna ki — hirtelen három lovas állta útját:

— Állj, kutyaházi! Ki vagy?!

Grigorijnak megremegett a szíve. Némán megállt. Menekülni őrültség lett volna. Az út mellett nincs sem árok, sem bokor, körös-körül mindenütt kopár, sík puszta ... Két lépést sem tehetett volna.

— Kommunista? Mars vissza, az anyád keserves mindenségét! No, gyerünk, gyerünk, szaporán!

A másik szinte elgázolta lovával Grigorijt:

— A kezedet! Vedd ki a zsebedből! Vedd ki, mert lecsapom a fejed! — parancsolta.

Grigorij szótlanul kihúzta kezét köpenye zsebéből. Még mindig nem tudta biztosan, kik is lehetnek ezek az emberek, akik most megállították.

— Merre menjek? — kérdezte.

— Vissza! A faluba!

Csak egy lovas kísérte be a faluba, a másik kettő a csordalegelőn elvált tőlük, és az országút felé vágtatott.

Grigorij szótlanul haladt. Mikor kijutottak az útra, meglassitotta lépteit.

— Hallod-e, bátyám, mifélék vagytok tik tulajdonképpen? — kérdezte.

— Csak haladj, lódulj! Ne jártasd a szád! A kezed meg tedd hátra, hallod?

Grigorij némán engedelmeskedett. Aztán egy kis idő múlva újra megkérdezte:

— No, de mégis, kik vagytok?

— Pravoszlávok.

— Én sem vagyok óhitű.

— Örülj neki!

— Hova kísérsz?

— A parancsnokho. Eriggy, piszok, mer mingyán...

A lovas kicsit megbökte Grigorijt kardja hegyével. Az élesre köszörült hideg acél a köpenygallér és a kucsma között csupaszon maradt tarkóját érte. Mint hirtelen láng, lobbant fel benne az ijedség és a tehetetlen harag érzése. Fölhajtotta gallérját, a lovas felé fordult, és csak úgy foga közt mormogta:

— Ne bolondozz, hé! Mer még el tanálom venni tőled azt a békanyúzót!

— Mars, gazember, ne jártasd a szád! Majd elveszem én a tiédet. Tedd hátra a kezed!

Grigorij némán haladt néhány lépést, aztán megint megszólalt:

— Úgyis hallgatok, ne szidj folyton! Nézze meg az ember, milyen piszok alak!

— Ne bámulj hátra.

— Nem is bámulok.

— Hallgass, mozogj gyorsabban!

— Talán nyargaljak? — kérdezte Grigorij, és lepiszkálta szempillájáról a rátapadó hópelyheket.

A kísérő szótlanul megbiztatta lovát. Az izzadságtól és az éjszakai nyirkosságtól nedves szűgy Grigorij hátának ütődött. Lábánál pedig cuppogva dagasztotta a pata a csatakot.

— Lassabban! — kiáltotta Grigorij, és a ló sörényébe kapaszkodott.

A kísérő a feje magasságába emelte a kardot, és halkan dörmögte:

— Eredj, te kutyafajzat, és ne jártasd mán a szád, mert kurtán-furcsán elbánok veled... Könnyen jár a kezem!... Kuss! Szót se halljak többet!

Szótlanul mentek a faluig. Amikor a legszélső portához értek, a lovas megállította a kancát, és odaszólt Grigorijnak:

— Eredj be ezen a kapun.

A kapu tárva-nyitva állt. Grigorij bement. Az udvar mélyén tágas, bádogtetős ház emelkedett. Az istállóban lovak prüszköl-

tek, ropogtatva rágták az abrakot. A tornácnál hat fegyveres ember ácsorgott. A kísérő hüvelybe dugta kardját, és odaszólt Grigorijnak:

— Eredj be a házba, egyenest fel a grádicson. Első ajtó balra. Menj, de ne bámulj vissza folyton, hányszor mondjam még?! Hogy szakadna le a léped meg a májad!

Grigorij lassan ment fel a lépcsőfokokon. A korlátnál álló, Bugyonnij-sisakot és hosszú lovassági köpenyt viselő férfi megkérdezte:

— Elcsíptétek?

— El — válaszolta ismerős, rekedt hangján a kísérő kelletlenül. — A szélmalom mellett.

— Sejttitkár vagy micsoda?

— Az ördög tudja. Valami kapcabetyár, mingyán megtudjuk, ki fia-bornya.

„Vagy a banditák közé kerültem, vagy a vesenszkajai cseka emberei fogtak el, csak színlelnek, ravaszkodnak. Horogra akadtam, bolond fejem!" — tépelődött Grigorij. és szándékosan vesztegelt egy darabig a pitvarban, hogy kissé összeszedje a gondolatait.

Mihelyt kinyitotta az ajtót, legelőször is Fomint pillantotta meg. Az asztalnál ült. Több katonaruhás férfi vette körül. Grigorij egyet sem ismert. Az ágyon köpenyek és ködmönök hevertek egymás hegyén-hátán; a lócánál karabélyok álltak sorjában, a padon pedig kardok, tölténytáskák, tarsolyok és nyeregtarisznyák feküdtek halomszámra. Az emberek is, a felszerelés és a köpenyek is a lóizzadság bűzét árasztották.

Grigorij levette kucsmáját, és csendesen köszönt:

— Jó estét!

— Á! Melehov! Látod csak, milyen kicsi a világ! Megint találkozunk! Hogy kerülsz ide? Vetkezz le, ülj le! — Fomin felállt az asztal mellől, Grigorijhoz ment, és kezet nyújtott: — Mér csavarogtál erre?

— Errefelé akadt dógom.

— Miféle dógod? Túl messzire elcsámborogtál, cimbora... — Fomin fürkészve nézte Grigorijt: — Mondd meg őszintén: menekültél, ugye?

— Hát igen, ez az igazság — válaszolta Grigorij fanyar mosollyal.

— Hun csíptek el a fiúk?

— A falunál.
— Hová mentél?
— Az órom után...
Fomin újra figyelmesen nézett Grigorij szeme közé és elmosolyodott:
— Látom, azt hiszed, hogy rád vadásztunk, s most viszünk Veskibe? Dehogyis, cimborám! Arrafele nekünk is tilos az út... Ne félj tűllünk, mán mink sem szógáljuk a szovjethatalmat. Nem fértünk össze véle.
— Elváltunk tőle, mint a rossz asszonytúl — dörmögte egy idősebb kozák, aki a kemence mellett cigarettázott.
Egyik cimborája az asztal mellett mennydörgő hahotára fakadt.
— Nem hallottál rúlam semmit? — kérdezte Fomin.
— Nem.
— No, ülj az asztal mellé, elbeszélgetünk. Káposztalevest, húst a vendégnek!
Grigorij Fomin egyetlen szavát sem hitte el. Sápadtan, gyanakodva vetette le köpenyét, és asztalhoz ült. Szeretett volna rágyújtani, de most jutott eszébe, hogy már második napja nincs dohánya.
— Akad valami füstölnivalód? — fordult Fominhoz.
Fomin készségesen nyújtotta át bőr cigarettatárcáját. Nem kerülte el a figyelmét, hogy Grigorij ujja reszket, amint a cigaretta után nyúl, s ismét nagy, hullámos, vöröses bajuszába mosolygott:
— Fellázadtunk a szovjethatalom ellen. A nép mellé álltunk. Ellenezzük a gabonabeszolgáltatást, és utáljuk a biztosokat. Eddig a mi fejünk fájt űmiattok, most az övéké fáj mimiattunk. Érted mán, Melehov?
Grigorij csak hallgatott. Rágyújtott, aztán néhányszor gyorsan egymás után szippantott a cigarettából. Enyhe szédülés fogta el, és émelygés szorongatta a torkát. A legutóbbi hónapban igen gyengén kosztolt, és csak most érezte, mennyire elgyengült a néhány hét alatt. Eloltotta a cigarettát, és mohón látott neki a vacsorának. Fomin eközben röviden elmondta a felkelés történetét. Elmesélte, hogyan kóboroltak a környéken. Fennhéjázón „portyázásnak" nevezte kalandozásait. Grigorij némán hallgatta a beszédet, s szinte rágatlanul nyelte a kenyeret meg a fövetlen, zsíros birkahúst.

— De nagyon lefogytál abba a vendégségbe! — mondta Fomin szelíd gúnnyal.

Grigorij úgy tömte magát, hogy szinte már csuklott a jóllakottságtól.

— Hát nem is a napamnál éltem idáig — dörmögte.

— Meg is látszik rajtad. Egyél még, lakjál jól. Zabálj, amennyi beléd fér. Mink bőkezű házigazdák vagyunk.

— Köszönöm. Szeretnék megint rágyújtani... — Grigorij elvette a kínált cigarettát, majd a padnál álló fazékhoz lépett, és a fafedőt félretolva, vizet merített. A jéghideg víznek enyhe sós íze volt. Az evéstől csaknem elkábult. Grigorij egymás után két nagy csupor vizet is megivott. Aztán élvezettel rágyújtott.

— A kozákok mán nem tartanak velünk — folytatta elbeszélését Fomin, és Grigorij mellé ült. — Rájok ijesztettek tavaly, a felkelés alatt... De azért akadnak önkéntesek. Negyven ember lépett be a csapatomba. De nekünk nem elég annyi. Az egész körzetet fel kell lázítani, hogy azután a szomszéd körzeteknek, a hopjorinak és az uszty-medvegyicainak is segíthessünk. Akkor aztán majd megmondjuk a magunkét a szovjetrendszernek!

Az asztalnál megkezdődött a zajos terefere. Grigorij figyelmesen hallgatta Fomint, de lopva rá-rápillantott a cimboráira is. Egyetlen ismerős arcot sem látott. Még mindig nem hitte Fomin szavát, azt gondolta, hogy ravaszkodik, s óvatosan hallgatott.

De egyszer csak meg kellett szólalnia:

— Hát aztán — ha ugyan komolyan beszélsz —, mit is akartok tik tulajdonképpen, Fomin elvtárs. Új háborút kezdeni? — kérdezte, és igyekezett elűzni az egyre jobban rátörő álmosságot.

— Hiszen mán beszéltem erről!

— Meg akarjátok buktatni a kormányt?

— De meg ám.

— S milyen hatalmat akartok a helyébe állítani?

— A magunkét: kozák hatalmat!

— Az atamánokét?

— No, az atamánokkal várjunk csak még egy kicsit. Olyan hatalmat teremtünk, amilyet a nép választ. De nem sürgős a dolog, mer én sem értek a politikáho. Katonaember vagyok én. Az a feladatom, hogy kiirtsam a népbiztosokat meg a kommunistákat, de ami a hatalmat illeti, arrúl majd Kaparin, a törzsparancsnokom beszél. Ez az ű mestersége. Okos, tanult ember. — Fomin Grigorijhoz hajolt, és a fülébe súgta: — A cári hadseregbe fő-

hadnagy volt! Jó koponyájú legény! Most éppen alszik a nagyházba. Gyengélkedik, nem szokta meg ezt a nagy tempót: óriási, napi menetet szoktunk megtenni.

A pitvar felől lárma szűrődött be: lábdobogás, nyögés, dulakodás és visszafojtott kiáltás hallatszott: üsd-vágd, nem apád! Az asztalnál egyszeriben csönd lett. Fomin óvatosan az ajtó felé sandított. Valaki hirtelen felszakította az ajtót. Alul fehéren gomolygó pára tódult a szobába. Meleg, vattás kabátban, szürke nemezcsizmában, hajadonfőtt, egy férfi bukott be az ajtón. Akkorát ütöttek a hátára, hogy csak úgy csattant. Botladozva előregörnyedt, néhány lépést tett, és vállával a kemence sarkának ütődött. Valaki — mielőtt becsapta volna az ajtót — vígan bekiáltott a pitvarból:

— Nesztek, a másik!

Fomin felállt, megigazította gimnasztyorkája övét.

— Hát te ki vagy? — kérdezte fensőbbséges hangon.

A vattáskabátos férfi zihálva simította végig a haját. Mikor meg akarta mozdítani lapockáját, fájdalmában megrándult a szemöldöke. Valami súlyos tárggyal, nyilván puskatussal üthettek a hátgerincére.

— Mér nem felelsz? Leragadt a nyelved? Azt kérdeztem, ki vagy?

— Vöröskatona.

— Melyik csapatból?

— A tizenkettedik élelmező ezredből.

— Ahá, ez aztán a jó fogás! — mondta mosolyogva az asztalnál ülők egyike.

Fomin tovább vallatta a foglyot:

— Aztán mit kerestél itt?

— Élelmező osztagba voltam, azér küldtek ide bennünket, hogy . . .

— Értem. Hányan vótatok ott a faluba?

— Tizennégyen.

— Hun vannak a többiek?

A vöröskatona hallgatott, alig bírta szétnyitni ajkát. A torkából furcsa, bugyborékoló hang tört fel, szája balsarkáról vékony vérpatak folyt az állára. Csak úgy kézzel megtörölte ajkát, aztán tenyerébe pillantott, s nadrágjához kente.

— Ezek a disznók . . . ezek a ti embereitek . . . — mondotta akadozó hangon, a vért nyelve — összeverték a tüdőmet . . .

— Ne félj! Meggyógyítunk! — mondta gúnyosan egy alacsony kozák. Felállt az asztal melléről, s a többiekre kacsintott.

— No, hát hun van a többi? — kérdezte Fomin.

— Elmentek Jelanszkajába a szekérkaravánnal.

— Hová valósi vagy? Mék tájon születtél?

A vöröskatona lázasan csillogó kék szemmel nézett Fominra. Lába elé köpte az alvadt vércsomót, és most már tiszta, csengő mély hangon felelt:

— A pszkovi kormányzóságba.

— Pszkovi, moszkvai... hallottunk mán ilyenekről... — mondotta gúnyosan Fomin. — Messzire elcsámborogtál, öcsém, hogy kivedd a más szájából a falatot... Na de ne szaporítsuk tovább a szót! Mit csináljunk veled, mi?

— Eresszetek el!

— Együgyű ember vagy, öcskös... De különben csakugyan elengedhetnénk, ugye, fiúk? Hogy gondoljátok? — Fomin az asztal mellett ülőkhöz fordult, s ravaszul a bajuszába nevetett.

Grigorij figyelmesen nézte, mi történik itt szeme láttára; viszszafojtott cinkos mosolyt vett észre a szélbarnította arcokon.

— Hát szógáljon nálunk vagy két hónapig, akkor aztán hazaküldjük a feleségéhe — tréfált az egyik Fomin-betyár.

— Csakugyan beállsz közénk? — kérdezte Fomin. Hasztalan erőlködött, hogy elrejtse mosolyát. — Kapsz lovat, nyerget. Nemezcsizmád helyett új csizmát adunk, bő szárút. Gyatrán látnak el benneteket a parancsnokaitok! Hát lábbeli ez? Odaki mán olvad, te meg nemezcsizmát hordasz... Csapj fel közénk, jó?!

— Muzsik ez! Világéletébe nem ült lovon — selypítette az egyik kozák, és bohóckodva vékonyra torzította hangját.

A vöröskatona hallgatott. Hátával a kemencének támaszkodott, és lassan felderülő, nyílt tekintettel nézte végig Fominékat. Időnként hunyorgott fájdalmában, a szája kissé szétnyílt, mintha nehezen lélegzenék.

— Köztünk maradsz-e, vagy hogy lesz? — kérdezte még egyszer Fomin.

— Kik vagytok tulajdonképpen?

— Mink? — Fomin felhúzta szemöldökét, és tenyerével végigsimította bajszát. — Mink a dolgozó népért harcolunk. A biztosok meg a kommunisták elnyomása ellen. Ezek vagyunk!

Grigorij hirtelen gúnyos mosolyt vett észre a vöröskatona arcán.

— Szóval ezek vagytok... Én meg nem tudtam kitalálni, hogy miféle emberek lehettek ezek? — A fogoly elmosolyodott. Kilátszottak véres fogai. Úgy beszélt, mintha kellemes meglepetésként érné az újság, amit hall. Hangjában mégis megcsendült valami, ami óvatosságra intette az asztalnál ülőket: — Szóval azt mondjátok: a népért harcoltok?! U-u-úgy. Miszerintünk pedig közönséges betyárok vagytok. Még hogy én köztetek szolgáljak? Úgy látom, tréfás kedvetekbe vagytok!

— Te is vidám legénynek látszol, ahogy elnézegetlek — hunyorított Fomin, majd röviden megkérdezte: — Kommunista vagy?

— Nem, dehogyis! Pártonkívüli!

— Nehezen hiszem.

— Becsületszavamra, pártonkívüli vagyok!

Fomin köhintett, és az asztal felé fordult:

— Csumakov! Falho állítani!

— Engem nem érdemes kivégezni. Nincs miért — mondotta csendesen a vöröskatona.

Néma csend volt a válasz. Csumakov — angol bőrmellényes, szép, zömök kozák — kelletlenül állt fel az asztal mellől, s amúgy is simán hátrafésült szőke haját simogatta.

— Unom mán ezt a munkát! — mondotta hevesen, s a padra dobált kardok közül kiválasztotta a magáét. Hüvelykujján próbálgatta az élét.

— Nem kell okvetlen magadnak csinálnod. Szólj a fiúknak, odakint lődörögnek az udvaron — tanácsolta Fomin.

Csumakov tetőtől talpig hidegen végigmérte a vöröskatonát, aztán odaszólt neki:

— No, indulj, kedves öcsém!

A vöröskatona ellökte magát a kályhától, s meggörbülve vánszorgott a kijárat felé. Csak átázott posztócsizmájának nedves nyoma maradt a padlón.

— Csak berohansz, meg sem törülöd a lábad! Itt hagyod a piszkod, összemocskolod a padlót! Ej, ej, de rendetlen vagy, öcsém — mondta színlelt elégedetlenséggel Csumakov, és a fogoly után indult.

— Mondd meg, hogy vigyék a közre vagy a szérűbe. A ház mellett nem lehet, mert megharagusznak a háziak! — kiáltotta utánuk Fomin.

Aztán odament Grigorijhoz, és letelepedett mellé.

— Kurtán-furcsán ítélkezünk, ugyi? — kérdezte.

— Kurtán is, furcsán is! — felelte Grigorij. Kerülte Fomin tekintetét.

Fomin felsóhajtott:

— Nem irkálunk mink semmit. Mostanába ilyen gyorsan kell a dógokat intézni. — Mondani akart még valamit, de a tornác felől lábdobogás, kiáltás hallatszott, és éles puskalövés pukkant.

— Mi az ördögöt vacakolnak ott? — egyenesedett fel bosszúsan Fomin.

Valaki felugrott az asztal mellől, és kirúgta az ajtót.

— Mi a baj? — kiáltotta a sötétbe.

Csumakov belépett a szobába, és lelkendezve újságolta:

— Ejnye, de fürge legény! Az ördög látott mán ilyet! A legfelső lépcsőfokról leugrott, oszt megszökött. Rápocsékoltam egy töltényt. No de a fiúk majd elintézik...

— Szólj ki, hogy az udvarról cipeljék ki a közre.

— Mán intézkedtem, Jakov Jefimovics.

Egy percre csend lett a szobában. Valaki ásítását visszafojtva kérdezte:

— Milyen az idő, Csumakov? Nem derül még odakint?

— Felhős az ég.

— Ha eső lesz, elmossa ezt a maradék havat is.

— Minek neked az a hó?

— Semminek, de nincs kedvem ebben a locspocsban csatangolni.

Grigorij odament az ágyhoz, és felvette a kucsmáját.

— Hová mégy? — kérdezte Fomin.

— Friss levegőt színi!

Grigorij kiment a lépcsőre. A felhő mögül kitekintő hold gyenge fénnyel világított. A tágas udvar, az istálló teteje, a gúla alakú csupasz jegenyék koronája, a cölöpnél álló, pokróccal letakart lovak — mind-mind az éjfél áttetsző kék fényében ragyogott.

A lépcsőtől néhány ölnyire, egy homályosan csillogó hólé-tócsába fúródott fejjel feküdt a meggyilkolt vöröskatona. Három kozák hajolt föléje, s halkan tanakodva babrált a halottal.

— Még szuszog, az istenfáját! — mondotta egyikük bosszankodva. — Mire vársz, te kétbalkezes ördög? Megmondtam mán, hogy vágd le a fejét! Te ügyefogyott!

A rekedt kozák válaszolt, aki Grigorijt is bekísérte:

— Megdöglik! Rugdos még egy darabig, de nemsoká megdöglik.

Emeld fel a fejét. Úgy! Sehogy sem tudom lehúzni rúlla! Hajánál fogva emeld fel, úgy. Na most tartsad.

Nagyot loccsant a víz. A halott mellett állók egyike felegyenesedett. A rekedt hangú meg guggolva, köhécselve húzta le a halottról a kabátot:

— Nagyon könnyű a kezem, azér nem döglött még meg. Otthun, ha disznót vágtam... Tartsd hát, ne ereszd el. A fene egye meg! Mondom, ha disznót öltem, átvagtam a torkát, egész a lelkéig szúrtam a kést, mégis felugrott az átkozott, és összevissza szaladgált az udvaron. Sokáig vonszolta magát! Csupa vér vót mán, hörgött, de mégis vánszorgott. Mán jóformán nem is lélegzett, mégis élt. Szóval, ilyen könnyű a kezem. No, ereszd el mán... Még mindig szuszog? Ne beszélj! Hiszen majdnem a csigolyájáig elvágtam a gégéjét.

A harmadik előrenyújtott kézzel lengette a halottról lehúzott vattáskabátot:

— A balódala csupa vér... — panaszolta. — Csak úgy ragad az ember kezéhe, pfű de pocsék!

— Ki lehet mosni. Nem zsír az! — szólt nyugodtan a rekedthangú, s újra leguggolt. — Ki lehet mosni. Nem olyan nagy baj!

— Hát te mit akarsz, a nadrágot is le akarod húzni rúlla? — kérdezte felháborodva a másik.

A rekedt hangú ingerülten válaszolt:

— Ha sietsz, eredj a lovakho, ezt mán nélküled is elintézzük. Kár érte, hisz a nadrág is érték!

Grigorij hirtelen sarkon fordult, és bement a házba.

Fomin észrevette Grigorij rövid, kutató pillantását, és felállt:

— Menjünk a nagyházba, beszélgessünk egy kicsit. Itt nagy a lárma.

A túlfűtött, tágas szobában egér és kendermag bűze terjengett. Az ágyon egy zömök kis ember feküdt, keki zubbonyban. Ritkás, összekuszált haján apró tollpihék tarkállottak. Arcát a huzattalan, piszkos párnatokhoz szorítva feküdt az ágyon. A függőlámpa fénye megvilágította borostás, sápadt képét.

Fomin felköltötte az alvó férfit:

— Ébredj, Kaparin. Vendégünk van. A mi emberünk: Grigorij Melehov, vót hadnagy. Úgy tudd meg!

Kaparin lelógatta lábát az ágyról, kidörzsölte szeméből az álmot s felállt. Könnyed meghajlással nyújtott kezet Grigorijnak;

— Örvendek. Kaparin főhadnagy.

Fomin előzékenyen odatolt egy széket Grigorijnak, maga pedig egy ládára ült. Grigorij arcáról leolvasta, hogy a vöröskatona kivégzése nyomasztóan hat rá. Igyekezett megnyugtatni:

— Ne gondold, hogy mindenkivel ilyen szigorúan bánunk. Ez a furcsa szerzet az élelmező osztagok katonái közé tartozott. Az ilyeneket meg a biztosokat kiirtjuk, de a többieknek megkegyelmezünk. Tennap este elfogtunk három milicistát; a lovakat, nyergeket meg a fegyvert persze elvettük tőlük, de azér szabadon engedtük őket. Mi a fenének öljük meg azokat is.

Grigorij hallgatott, kezét a térdére tette. A maga sorsáról gondolkodott. Szinte félálomban hallotta Fomin hangját.

— Hát így háborúskodunk egyelőre — folytatta Fomin. — Azt hiszem, mégiscsak sikerül majd fellázítani a kozákokat. A szovjethatalmat el kell pusztítani... Az a hír járja, hogy mindenütt harc folyik. Mindenütt felkelés tört ki, Szibériába, Ukrajnába, sőt magába Petrográdba is. Abba az erődbe meg az egész flotta fellázadt. Hogy is hívják csak?!

— Kronstadtban... — segített Kaparin.

Grigorij felemelte a fejét, szinte hályogos, üres szemmel tekintett Fominra, majd Kaparinra vetette pillantását.

— Nesze, gyújts rá. — Fomin eléje tartotta cigarettatárcáját. — Na szóval, Petrográdot már elfoglalták, és Moszkva ellen indulnak. Mindenütt lázonganak, mink sem szunyókálhatunk itt ölbetett kézzel. Fel kell lázítani a kozákokat, le kell rázni a szovjethatalmat. akkor majd a kadétok is segítenek, és minden sikerül! Csak hadd alakítsák meg a kormányt a tanult emberek, mink meg majd támogatjuk. — Elhallgatott, azután megkérdezte:

— Mit gondolsz, Melehov, ha a kadétok előretörnek a Feketetenger mellől, és mink egyesülünk velük, betudják-e érdemül, hogy mink lázadtunk fel legelőször az egész hátországba? Kaparin azt mondja, hogy okvetlen betudják. Csak nem fogják hibául felróni, hogy tizennyócba a huszonnyócadik ezredet én vezettem el a frontrúl, meg azt, hogy ide s tova két esztendeig a szovjet kormányt szógáltam.

„Na lám csak, milyen messzire céloz ez? Buta, de azért ravasz..." — gondolta Grigorij, és önkéntelenül elmosolyodott. Fomin várta a választ. Ez a kérdés szemmel láthatóan nagyon komolyan érdekelte.

— Messze van az még — felelte Grigorij kelletlenül.

— Persze, persze — bólogatott rá Fomin. — Csak úgy mondom, mert eszembe jutott. Majd később meglátjuk. Most mindenesetre harcolni kell! Pusztítani kell a kommunistákat a front megett. Ne hagyjuk őket nyugodtan élni. Szekerekre ültették a gyalogságukat, üldözni akarnak bennünket... Hát csak hadd próbálják meg. Mire lovasságot kapnak, mink mán fejetetejére állítjuk az egész körzetet.

Grigorij megint mereven a lába elé nézett; gondolkozott. Kaparin bocsánatot kért, és visszafeküdt az ágyba.

— Nagyon fáradt vagyok. Őrületes napi meneteket tettünk meg, alig alszunk — mondta bágyadtan mosolyogva.

— Ideje mán, hogy mink is lepihenjünk! — Fomin felkelt, és Grigorij vállára tette súlyos kezét: — Derék legény vagy, Melehov! Jó, hogy akkor — ott Veskibe — megfogadtad a tanácsomat! Ha akkor el nem bújsz, bizony pórul jársz! Ott feküdnél a vesenszkajai dombok alatt, lerohadt volna a köröm az ujjad hegyiről... Ez holtbiztos. Na, hát hogy határoztál? Beszélj, aztán feküdjünk le.

— Mit beszéljek?

— Velünk tartasz-e, vagy mi lesz? Hiszen nem bujkálhatsz házról házra, ameddig csak élsz?

Grigorij várta ezt a kérdést. Választania kellett: vagy tovább bujdosik faluról falura, éhesen és hajléktalanul, cipeli súlyos bánatát, várja, mikor jelenti fel a házigazda, mikor fogják el; vagy bűnbánóan, önként jelentkezik a politikai irodában; vagy Fominnal tart. Már választott is! Egész idő alatt most nézett először egyenesen Fomin szemébe. Ajkát furcsa mosoly torzította el:

— Nekem is olyan a választás, mint a vitézekről szóló régi mesében: ha balra mégy, elveszted a lovad, ha jobbra mégy, halál fia vagy... Három utam is van, de mind járhatatlan...

— Hagyd most a mesét; válassz. Mesélgetni később is ráérünk.

— Nincs hová mennem, így hát mán választottam is.

— Na, hogy?

— Belépek a bandába.

Fomin finnyásan összeráncolta homlokát, és beharapta a bajszát:

— Hagyjad ezt a gúnynevet! Az én csapatom nem banda. Így csak a kommunisták csúfolnak bennünket. De neked nem szabad így beszélni. Egyszerűen felkelők vagyunk. Rövid és világos, nem igaz?

De csak egy pillanatig tartott az elégedetlenség. Szemmel láthatóan örömmel fogadta Grigorij elhatározását, és ezt nem is tudta titkolni. Kezét dörzsölve, vidáman mondta:

— Erősítést kaptunk! Hallod-e, főhadnagy? Szakaszt adunk a kezed alá, Melehov, ha pedig nem akarsz szakaszt vezetni, maradj Kaparinnal a törzsnél. A magam lovát adom oda. Van nékem egy vezetéklovam is.

12

Hajnal felé egy kicsit fagyott. A tócsákat kékes jégréteg vonta be. A hó megkeményedett, és hangosan recsegett. A havas ugaron elmosódott, kerek nyomot hagyott a pata. Ott, ahol a tegnapi olvadás szétmarta a havat, a meztelen föld meg a hozzálapuló tavalyi gaz alig engedett a paták nyomásának, és tompán döngött, mint a szikla.

Fomin csapata a falu határában sorakozott menetoszlopba. Messze az úton hat lovas homályos alakja látszott. Ezeket felderítőkként küldték előre.

— Hát itt az én seregem! — mondta mosolyogva Fomin, amint Grigorijhoz lovagolt. — Ezek a legények még az ördög szarvát is letörik.

Grigorij végigtekintett a csapaton, és szomorúan gondolta: „Hej, ha összeakadtál volna az én Bugyonnij-századommal, félóra alatt ízzé-porrá törtünk volna benneteket."

— Na, mi a véleményed rúlok? — kérdezte Fomin, és korbácsával embereire mutatott.

— Hát a foglyokat ügyesen felkoncolják, a halottakat is szépen levetkőztetik, de hogy harcban milyenek, azt még nem tudom — felelte szárazon Grigorij.

Fomin háttal fordult a szélnek, és cigarettára gyújtott:

— Majd meglátod őket harcba is! Katonák mind! Ezek nem hagynak cserbe!

Az élelmiszert és lőszert szállító hat kétlovas szekér a menet közepén helyezkedett el. Fomin előrelovagolt, kiadta a parancsot: induljanak. Mikor a halom tetejére értek, újra Grigorijhoz lovagolt:

— Hogy tetszik a lovam?

— Jó lú.

Sokáig némán lovagoltak egymás mellett. azután Grigorij megkérdezte:

— Az én falumba, Tatarszkba, nem akarsz elmenni?

— Szeretnéd meglátogatni az otthoniakat?

— Hát igen...

— Lehet, hogy oda is bekukkantunk. Most egyelőre Csir vidékén szeretnénk megmozgatni a kozákokat.

De a kozákok sehogy sem akartak „mozogni"... Grigorij ezt mindjárt a legközelebbi napokban tapasztalhatta. Valahányszor elfoglaltak egy-egy falut vagy várost, rendszerint gyűlést hívtak össze. A gyűlésen többnyire maga Fomin beszélt, de néha Kaparin helyettesítette. Fegyverbe szólították a kozákokat, beszéltek „azokról a terhekről, melyeket a földművelőkre rótt a szovjet kormány", a „végpusztulásról, mely feltétlenül bekövetkezik, ha meg nem buktatják a szovjet kormányt". Fomin nem tudott olyan művelten és összefüggően szónokolni, mint Kaparin, de terjengősebb beszédeit mégis jobban értette a hallgatóság, mert tudott a kozákok nyelvén. Rendesen ugyanazokkal a szavakkal végezte beszédét: „Mink most felmentünk benneteket az élelmiszer-beszolgáltatás kötelezettsége alól. Ne vigyetek több gabonát a raktárakba! Ne etessétek a kommunista kenyérpusztítókat. Kövérre híztak a ti kosztotokon, de most mán befellegzett az ingyenélőknek! Szabad emberek lettetek, álljatok fegyverbe! Támogassátok a mi hatalmunkat! Hurrá, kozákok!"

A kozákok komoran, szótlanul bámulták a földet, de annál jobban pergett az asszonyok nyelve. Sűrű soraikból csak úgy zuhogtak a gúnyos kérdések és közbekiáltások:

— Szép, szép ez a ti kormányotok, de hát szappant hoztál-e nekünk?

— Hallod-e, hun hordod te a kormányodat, tán a kápatarsolyba, mi?

— Hát ti kinek a kenyerén éltek?

— Bezzeg mindjárt sorra szaglásztok minden portát.

— Kardos emberek ezek, nem nagyon kérdezgetik, szabad-e, hanem mindjárt levagdossák a tyúkjaink fejét.

— Ne vigyük be a gabonafelesleget? Igen, csakhogy ma itt vagy, hónap meg kopóval sem lehet nyomodra akadni. Aztán majd mink tartsuk a hátunkat? Nem kérünk belőle.

— Nem engedjük közétek a férjünket! Csak háborúzzatok magatok!

Sok mindent kiabáltak még a háború alatt elvadult, dühös, elkeseredett asszonyok, akik irtóztak az új háborútól, és görcsösen kapaszkodtak férjükbe.

Fomin közömbösen hallgatta meg a zavaros közbekiáltásokat. Tudta, hogy ez a rikácsolás mit sem ér, megvárta, míg csend lesz, azután a kozákokhoz fordult. De azok röviden, megfontoltan feleltek:

— Ne zaklass minket, Fomin elvtárs, harcoltunk mink mán eleget.

— Megpróbáltuk mán tizenkilencbe!

— Nincs mér felkelni! Nincs arra semmi szükség.

— Itt a vetés ideje, nem érünk rá harcolni.

Egyszer a hátsó sorokból keményen odakiáltotta valaki:

— Most bezzeg szépen beszélsz! De hun vótál tizenkilencbe, amikor mink harcoltunk? Túl későn jött meg az eszed, Fomin!

Grigorij látta, hogy Fomin majd kikél a képéből, de azért nem válaszolt.

Fomin az első héten általában nyugodtan meghallgatta a kozákok ellenvetéseit és az asszonyok dühös lármáját. Sem a kurta elutasítás, sem a sok szitok nem hozta ki a sodrából. „Nem baj, majd észretérnek!" — mondta magabiztosan, és belemosolygott bajuszába. De mikor meggyőződött, hogy a kozákság nagy tömege nem támogatja mozgalmát, egyszerre megváltozott a hangja. Már nem szállt le a lóról, ha szónokolt, és nem annyira meggyőzni próbálta a kozákokat, mint inkább fenyegetőzött. De az eredmény ugyanaz maradt. A kozákok, akikre támaszkodni akart, némán hallgatták végig beszédét, és szótlanul széledtek szét a gyűlés után.

Az egyik faluban egy kozák asszony szólalt fel Fomin beszéde után. Hatalmas termetű, széles, testes özvegyasszony volt, aki majdnem férfias basszus hangon beszélt, s erős és férfias, kifejező kézmozdulatokkal adott nyomatékot szavának. Széles, ragyás arca ádáz elszántságot sugárzott. Felbiggyedt vastag ajka állandóan gúnyos mosolyra torzult. Vörös, duzzadt kezével Fomin felé bökött, aki úgy ült nyergében, mint a kőbálvány. Az asszony szájából csak úgy zuhogtak a csípős szavak:

— Mit zavarod itt a vizet, mi? Milyen szakadékba akarod taszítani a mi kozákjainkat? Elég sok asszonyt tett özveggyé a háború, elég sok gyermek árvult el ebbe a faluba! Új bajt akarsz

a fejünkre hozni? Miféle szabadító cár jött ide Rubezsnijből? Előbb otthun hoznád rendbe a szénádat! Otthun vetnél véget a pusztításnak. Csak azután taníts bennünket, milyen kormány kell, vagy milyen nem kell. Tudom én azt, hogy otthun a feleséged húzza az igát. Te meg itt lúháton feszítesz, bajuszt eresztettél, bujtogatod a népet. A te gazdaságodba, ha a szél meg nem támasztaná a házad ódalát, hát biztosan összedűlne. Vizet prédikál, oszt bort iszik. Na, mit sunyítasz, te veres pofájú dög, tán nem az igazat mondom?!

A tömegben halk nevetés támadt, mint a suhanó szellő, aztán elcsitult. Fomin lassan babrálta bal kezével a kantárszíjat. Arcán visszafojtott harag sötétlett. Hallgatott, és szemmel láthatóan iparkodott, hogy csorbítatlan tekintéllyel evickéljen ki ebből a csávából.

— Miféle kormány az a te kormányod, hogy bennünket hísz segítségül? — támadott makacsul a tűzbejött özvegy.

Az asszony csípőre tett kézzel illegette vastag derekát, és lassan indult Fomin felé. A kozákok cinkos mosollyal, szemüket lesütve engedtek utat. Úgy húzódtak szét, mintha táncoló párnak csinálnának helyet. Egymást lökdösve takarodtak félrébb.

— Híre-hamva sem marad annak a te kormányodnak, hogyha odébb állsz egy faluval — mondta mély basszus hangon az özvegy. — Utánad húzódik, akár az árnyék. És ha egyszer elmégy, akkor az a kormány egy óráig sem tart. „Máma dinomdánom, hónap szánom-bánom." Hát ilyen vagy te, és ilyen a kormányod is.

Fomin nagy erővel a ló véknyába vágta a sarkát, és a tömeg közé rúgtatott. A nép szétrebbent a szélrózsa minden irányába. A széles körben csak az özvegyasszony maradt. Nemigen ijedt meg a maga árnyékától: nyugodtan nézett a ló vicsorgó pofájába, és Fomin dühtől sápadt arcába.

Fomin magasan a feje fölé emelte a korbácsot, és el akarta gázolni az asszonyt:

— Kuss, te ragyás dög... Fülem hallatára kommunista propagandát csinálsz?

A ló vicsorgó pofája a rettenthetetlen kozák asszony feje fölé emelkedett. A zabláról halványzöld tajtékcsomó hullott az özvegyi gyászkendőre, arról meg az asszony orcájára. Az özvegy egyetlen kézmozdulattal letörölte, és egy lépést hátrált.

— Csak te beszélhetsz, mi meg fogjuk be a szánkat? — kiál-

totta, és Fomin arcára szegezte villámló, kikerekedett szemét.

A korbács fenyegetően meglendült a levegőben, de az ütés elmaradt:

— Te bolsevik métely! Na, majd kiverem én belőled ezt a bolondságot! Mindjárt megparancsolom, hogy húzzák fel a rokolyád alját, tángáljanak el a puskavesszővel... Akkor majd megjön az eszed!

Az özvegy ismét hátrált két lépést, azután sarkon fordult, mélyen meghajolt, és hirtelen fölemelte a szoknyája alját.

— Itt van, nesze, ha csak ez kell, te anyámasszony katonája! — kiáltotta. Csodálatos fürgeséggel kiegyenesedett, és már ismét arccal fordult Fomin felé. — Éngem? Éngem akarsz te megveszszőzni! Orrod attúl foghagymás!

Fomin dühösen köpött, meghúzta a kantárszárat, hogy megállítsa hátráló lovát.

— Takarod be a feneked, te sárló kanca! Annak örülsz, hogy csak úgy reng rajtad a hús? — mondta hangosan. Hasztalan igyekezett, hogy megőrizze szigorú arckifejezését. Megfordította a lovát.

Fojtott, tompa nevetés hulláma zúgott végig a tömegen. Fomin egyik embere ki akarta köszörülni a parancsnoka tekintélyén esett csorbát, odarohant az asszonyhoz, és ütésre emelte karabélya tusát, de egy tagbaszakadt kozák, aki vagy két fejjel magasabb volt nála, széles vállával eltakarta az asszonyt.

— Ne nyúlj hozzá! — mondta csendes, de fenyegető hangon.

A tömegből még három ember sietett oda, és gyorsan hátraszorította az asszonyt. Egyikük — nagyüstökű, fiatal kozák — odasúgta a Fomin-legénynek:

— Mit hadonászol? Asszonyt megütni nem nagy dicsőség! Majd otl mutasd meg a bátorságodat a halmokon, a harcba, mert odakint a határba mink is vagyunk ám olyan bátrak, mint tik.

Fomin lépésben hátralovagolt a kerítéshez, és nyergében felegyenesedve kiáltotta a lassan oszladozó tömeg felé:

— Kozákok, gondoljátok meg jól a dolgot. Most még szép szóval kérünk benneteket, de ha egy hét múlva visszajövünk, majd másképp beszélünk.

Fomin felvidult, nevetve csillapítgatta ágaskodó lovát, és tovább kiabált:

— Nem vagyunk mink olyan ijedős emberek! Nem lehet min-

ket ilyen asszonyi... (itt néhány túl cifra kifejezés következett) megijeszteni. Láttunk mi már ragyásokat meg másféléket is! Majd visszajövünk még ide, és ha közületek senki sem lép be önként a csapatunkba, akkor erőszakkal mozgósítunk minden fiatal kozákot! Ezt jól jegyezzétek meg! De most nem érünk rá, hogy bajmolódjunk veletek, meg bámuljuk a pofátokat!

A tömegben, amely egy pillanatra megtorpant, nevetés és élénk beszélgetés hallatszott. Fomin még mindig mosolyogva vezényelte: Lóra!

Grigorij a visszatartott nevetéstől bíborvörösen vágtatott szakaszához.

A csapat a sáros úton hosszan széthúzódva kapaszkodott fel a dombra, nemsokára eltűnt szemük elől a barátságtalan falu, de Grigorij néha még el-elmosolyodott. „Jó, hogy ilyen vidám nép vagyunk mi, kozákok — gondolta. — Gyakoribb vendég nálunk a tréfa, mint a bánat. Mert ha — ne adja Isten — egészen komolyan néznénk az életet, akkor már régen hurkot akasztottunk volna a nyakunkba!" Vidám hangulata sokáig nem hagyta cserben. Csak a pihenőhelyen döbbent rá, hogy a kozákokat nem sikerül felkelésre bírni, és hogy Fomin egész terve kikerülhetetlenül kudarcra van kárhoztatva.

13

Tavasz volt. Erősebben sütött a nap. A halmok déli oldaláról eltűnt a hó, és a tavalyi fűtől vörösesbarna föld délidőben átlátszó orgonaszínű párába burkolózott. A naposabb helyeken, a kurgánokon, az agyagos földbe süppedt kövek tövében élénkzöld, hegyes fűszálak bújtak ki a földből. Az elhagyott téli utakról a szérűkre és a hólével elárasztott őszi vetésekre vándoroltak át a csókák. A szárazerekben és hajlásokban nedvességgel átitatott kékes hó hevert. Onnan még mindig hideg áradt, de a hóréteg alatt futó láthatatlan hólé-patakocskák már vékony, csengő hangon csobogtak. A kiserdőkben alig észrevehetően, tavasziasan, halványan zöldellt a topolyák törzse.

Egyre jobban közeledett a dologidő, és Fomin bandája is ugyanúgy olvadozott, akár a hó. Minden éjszakai pihenő után hiányzott egy-két ember. Egyszer pedig közel fél szakasz tűnt el: nyolc ember lovastul, fegyverestül Vesenszkajába indult, hogy megadja

magát. Szántani, vetni kellett. A banda sok tagja belátta, hogy hiábavaló a harc, és hazament. Csak azok a fenegyerekek tartottak ki mellette, akik nem térhettek vissza, mert annyit vétettek a szovjethatalom ellen, hogy nem reménykedhettek bocsánatot.

Április elején Fominnak már csak nyolcvanhat embere volt. Grigorij is a bandában maradt. Nem mert hazamenni. Már szilárdan meggyőződött arról, hogy Fomin kudarca kikerülhetetlen, és hogyha a Vörös Hadsereg valamelyik reguláris alakulatával kerülnek szembe, menthetetlenül tönkreverik őket. Mégis Fomin jobb keze maradt, mert titokban arra számított, hogy csak kihúzzák valahogy nyárig, akkor pedig majd elköti a két legkülönb lovat, egy éjjel hazaszökik Tatarszkba, onnan pedig Akszinyával délre megy. Elég széles a doni határ. A végtelen pusztán sok az úttalan út, nyáron mind szabadon járható, és mindenütt találhat menedéket... Azután gyalog vándorolnak a Kubánon túlra, a hegyekbe, és majd csak átvészelik ezeket a zavaros időket. Más kiutat nem talált.

Fomin megfogadta Kaparin tanácsát: elhatározta, hogy még a jégzajlás előtt átkél a Don balpartjára. Azt remélte, hogy a hoperskori körzet határán, ahol sok az erdő, szükség esetén könnyebben elbujdoshatnak az üldözők elől.

Ribnij falutól valamivel feljebb a banda át is kelt a Donon. Itt-ott, ahol gyorsabb volt a víz sodra, már eltűnt a jég is, és az áprilisi nap fényében ezüstpikkelyként csillogott az ár. De ott, ahol a téli átkelő-út szelte keresztül a folyót, és ahol rőfnyire emelkedett a jég szintje fölé a víz, még mozdulatlanul állt a Don. Vesszőfonatot fektettek le, egyenként vezették át a lovakat. A túlsó parton menetoszlopba sorakoztak, és előőrsöket küldtek ki Jelanszkaja felé. Nemsokára utánuk indult az egész csapat.

Másnap Grigorij véletlenül találkozott egy falubélijével, a vén vaksi Csumakovval. Az öreg a szomszéd faluba ment az atyafiakhoz. A falutól nem messzire akadt össze a bandával. Grigorij félrehívta az öreget és megkérdezte:

— Hogy van a két gyermek, édesbátyám?

— Megőrizte őket az Isten, Grigorij Pantyelevics, megvannak épségbe-egészségbe.

— Nagy kérésem vóna hozzád, édesbátyám. Add át üdvözletemet nekik meg a húgomnak, Jevdokija Pantyelejevnának. Prohor Zikovot is üdvözlöm. Akszinya Asztahovának pedig mondd meg,

hogy várjon: nemsokára meglátogatom. Csak osztán rajtok kívül senkinek meg ne mondd, hogy láttál.

— Úgy lesz, kedves fiam, megteszem. Nyugodt lehetsz, átadom az izenetet.

— Mi újság a faluba?

— Semmi, kedves öcsém, semmi. Minden úgy van, ahogy vót.

— Még mindig Kosevoj az elnök?

— Még mindig.

— A családomat nem bántják?

— Nem bántják. Mér is bántanák? Nem hallottam semmi effélét. Hiszen ők nem felelhetnek temiattad.

— Hát énrúlam mit beszélnek a faluba?

Az öreg kifújta az orrát, sokáig törülgette piros kendőjével a szakállát, bajuszát.

— Isten tudja... Mindenki fecseg, kinek mi jut az eszébe — válaszolta kitérően. — Mikor békültök mán ki a szovjet kormánnyal?

Mit felelhetett volna Grigorij? Megzabolázta a lovát, amely a távolodó csapat után nyerített, és mosolyogva válaszolta:

— Nem tudom, édesbátyám, nem tudom.

— Mán hogyne tudnád? Mink cserkesszel harcoltunk, törökkel harcoltunk, mégis kibékültünk vélek. Tik meg mindnyájan egy nép fiai vagytok, oszt sehogy sem tudtok egymással szót érteni... Nem jól van ez, Grigorij Pantyelevics. Igazán mondom, nincsen ez rendjén. Látja ezt a kegyelmes Úristen, mert ű mindent lát, és — nem bocsátja meg! Ne felejtsd a szavamat: egyikőtöknek sem bocsát meg! De hát micsoda dolog is az: igazhitű orosz emberek hajbakapnak egymással, és se vége, se hossza a verekedésnek. Még ha csak egy kicsit harcoltatok vóna! De tik mán negyedik éve ütitek egymást! Én evvel az öreg fejemmel mán csak úgy ítélem meg a dógot, ideje véget vetni ennek a kalamajkának!

Grigorij elbúcsúzott az öregtől, és sebesen vágtatott szakasza után. Csumakov pedig botjára támaszkodott, ruhaujjával törülgette könnyező vak szemegödrét, és még sokáig álldogált ott. Fiatalosan éles fél szemével nézett Grigorij után, gyönyörködött délceg tartásában, és halkan suttogta:

— Derék kozák! Ügyes, talpraesett, de valahogy mégis kelekótya! Letért a helyes útrúl! Cserkeszekkel kellett vóna harcolnia. Az való űneki, az olyan csetepaté. Ez meg miket ki nem gondol? Mi a nyavalyának fenekedik folyton a kormányra? Mit is

gondolnak tulajdonképpen ezek a fiatal kozákok?! Griskát még megértem: az egész fajtája olyan szilaj... A megboldogult Pantyelej is olyan vót, meg Prokofij, a nagyapja is. Az is furcsa szerzet vót. De hogy a többi kozák mit akar, bizonyisten nem tudom.

Fomin most már nem hívta gyűlésre a lakosokat, ha megszállt egy-egy falut. Ő is meggyőződött arról, hogy meddő minden propaganda. Hiszen a saját harcosait is csak alig tudta visszatartani, nemhogy még új katonákat toborozzon. Észrevehetően elkedvetlenedett, hallgatag lett, és egyre inkább a pálinkában keresett vigasztalást. Mindenütt, ahol csak megpihentek éjszakára, komoran iddogáltak. A fegyelem meglazult. Egyre gyakrabban raboltak, fosztogattak a Fomin-legények. A jöttük hírére elrejtőzött szovjet-alkalmazottak házából minden elmozdíthatót elvittek, amit csak hátaslovon el lehetett szállítani. A harcosok nyeregtáskája hihetetlenül megduzzadt. Egyszer Grigorij kézi varrógépet pillantott meg az egyik harcos hóna alatt. Csak korbáccsal tudta rákényszeríteni, hogy dobja el zsákmányát. Ezen az estén éles szóváltásra került sor Fomin és Grigorij között. Ketten voltak a szobában. Fomin a sok italtól szinte felpuffadva ült az asztalnál, Grigorij nagy léptekkel járkált fel s alá.

— Ülj mán le! Ne szaladgálj itt az órom előtt — mondta boszszankodva Fomin.

Grigorij ügyet sem vetett rá, és még sokáig járkált egyik faltól a másikig, akár a ketrecbe zárt vadállat, azután egyszerre kitört: — Unom mán, Fomin! Legyen vége a rablásnak meg a dorbézolásnak!

— Tán rosszat álmodtál, hogy ilyen dühös vagy?

— Ez nem tréfa! A nép nagyon rosszat beszél rólunk!

— Magad is láthatod: nem lehet bírni a fiúkkal — mondta kelletlenül Fomin.

— De nem is akarsz bírni vélek!

— Ne parancsolgass nékem! Az a nép, a te néped, egy jó szót sem érdemel. Mink itt szenvedünk miattok, űk meg... Ezentúl én is csak magamra gondolok és kész.

— Az a baj, hogy mindig csak magadra gondolsz. Az örökös tivornya miatt nem érsz rá törődni semmivel. Most is már negyedik napja iszol! A többiek is vedelik a pájinkát. Mindenki részeg, még az őrség is. Tán azt akarod, hogy valamék faluba meglepjenek, és mind egy szálig levágjanak bennünket?

— Te meg azt hiszed, hogy elkerülhetjük? — mosolyodott el Fomin. — Egyszer csak meghalunk mindnyájan. Addig jár a korsó a kútra, míg el nem törik. Hisz magad is tudod.

— Hát akkor gyere, menjünk mingyán hónap Vesenszkajába! Felemeljük a kezünket: itt vagyunk, megadjuk magunkat, csináljatok velünk, amit akartok.

— Mulassunk még egy kicsit...

Grigorij szélesen szétvetett lábbal megállt az asztal előtt.

— Ha nem teremtesz rendet, ha nem vetsz véget a rablásnak meg a dőzsölésnek, itt hagyom a csapatodat, és magammal viszem a legénység felét — mondta csendesen.

— Azt próbáld meg! — nyújtotta fenyegetően a szót Fomin.

— Próba nélkül is sikerül!

— Ne fenyegess itt engem, hékás! — Fomin keze a revolvertáskára siklott.

— Ne tapogasd azt a tokot, mer én hamarabb elérlek az asztalon át — hadarta Grigorij; érezte, hogy elsápad. Félig kirántotta a kardját.

Fomin az asztalra tette a kezét s elmosolyodott.

— Mit hepciáskodol? Úgyis majd szétreped a fejem, te meg mindenféle bolond beszéddel untatsz. Dugd vissza azt a kardot. Még tréfálni se lehet mán veled? De hamar felhúzod az órod... Akár egy tizenhat esztendős kisjány.

— Mán megmondtam, mit akarok. Ezt jól vésd a kobakodba. Miköztünk sem mindenki pendül egy húron veled.

— Tudom.

— Hát tudjad is! És el ne felejtsd! Mingyán hónap add ki a parancsot, hogy mindenki ürítse ki a nyeregtáskáját. Ez lovas csapat, nem pedig málhás karaván. Ezt rágd jól a szájukba! És még ezek nevezik magukat a nép harcosainak. Mindegyik megszedi magát rablott jószággal, aztán kereskedik vele a falvakban, mint hajdanába a vándorkereskedő. Hogy nem sül ki a szemök! Mi az ördögnek keveredtem közétek?! — Grigorij nagyot köpött, azután a dühtől és a felháborodástól sápadtan az ablak felé fordult.

Fomin nevetett.

— Az egésznek az az oka, hogy még egyszer sem szorongatott meg bennünket a veres lovasság. A jóllakott farkas futtában is kiokádja, amit befalt, ha kergetik a lóhátasok. Így vannak az én gazfickóim is. Bezzeg eldobálnának mindent, ha szorulna a

kapcájok. De te azért ne izgulj, Melehov! Mindent megteszek, hogy helyreálljon a rend. Egy kicsit megeresztettem a gyeplőt, na de majd megszorítom. Nem szabad veszekedni, most mán tartsunk ki együtt ebbe a nagy bajunkba. — A beszélgetés félbeszakadt. Hatalmas levesestállal a gazdasszony lépett a szobába. Utána, Csumakovval az élen, betódultak a kozákok is.

De ennek a szóváltásnak mégis meglett a hatása. Fomin kiadta a parancsot, hogy ürítsék ki a nyeregtarsolyokat. Személyesen ellenőrizte a parancs végrehajtását.

Az egyik megrögzött fosztogatót, aki a poggyász átvizsgálásakor nem akarta kiszolgáltatni a rablott holmit, ott helyben agyonlőtte.

— Vigyétek innen ezt a dögöt! — mondta nyugodtan, és belerúgott a hullába. Végignézett az előtte felsorakozott kozákokon, és emelt hangon folytatta: — Elég legyen végre, ebadták! Többet ne kotorásszatok nekem a ládákba! Nem azért lázítottalak fel benneteket a szovjethatalom ellen! A halott ellenségről még a piszkos gatyát is lehúzhatjátok, ha nem undorodtok túlle, de a népet ne bántsátok! Asszonyok ellen nem harcolunk! Aki pedig megszegi a parancsot, úgy jár, mint ez!

A soron halk moraj hullámzott végig.

A rend látszólag helyreállt. A banda vagy három napig a Don balpartján csatározott, megsemmisített néhány kisebb helyi önvédelmi alakulatot.

Sumilinszkajában Kaparin azt ajánlotta, hogy menjenek át a voronyezsi kormányzóságba. Ott a lakosság nemrég még lázadozott a szovjethatalom ellen, tehát bizonyára támogatni fogja őket. Fomin el is fogadta ezt az indítványt, de amikor közölte csapatával, a kozákok egyhangúan kijelentették: „Nem hagyjuk el a magunk körzetét." A döntést meg kellett változtatni. A banda négy napig vonult kelet felé, de egyszer sem bocsátkozott harcba azzal a lovas osztaggal, amely már Kazanszkaja óta nyomon követte Fomint, és mindenáron rá akarta kényszeríteni a döntő ütközetre.

A visszavonulás nyomait már alig lehetett eltüntetni. Megkezdődtek a mezei munkák, és a sztyepp legfélreesőbb zugaiban is csak úgy nyüzsögtek az emberek. A banda sötét tavaszi éjjeleken tett meg egy-egy útszakaszt, de mihelyt reggel meg-megállott valahol, hogy megetesse a lovait, rögtön megjelentek az üldözők előőrsei, s máris ropogott a rövid sorozatokat eregető

könnyű géppuska. A kozákok ellenséges tűzben, szaporán nyergeltek, hogy tovább meneküljenek. Melnyikov falu mellett Fominnak sikerült ügyes hadmozdulattal rászednie az ellenfelet, és jó messzire elszakadni tőle. Amint a járőrök jelentették, az üldöző csapat vezetője a bukanovszkajai Jegor Zsuravljov, egy keménykötésű kozák volt, aki jól értette a harcászatot. Fomin tudta azt is, hogy az üldöző csoport létszámban is jóval erősebb a bandánál: hat könnyű géppuskája van, és a lovai frissek, nem csigazta el őket a sok hosszú menetelés. Mindez arra kényszerítette Fomint, hogy kitérjen a nyílt harc elől. Pihentetni akarta mind az embereket, mind a lovakat. Arra törekedett, hogy váratlan rajtaütéssel szétszórja a szinte lerázhatatlan üldözőket, arra számított, hogy megkaparintja géppuskájukat és lőszerkészletüket. De ezek a számítások nem váltak be. Az, amitől Grigorij állandóan rettegett, április tizennyolcadikán, a szlascsevszkajai tölgyes szélén be is következett. Fomin és a legények javarésze előző este Szevasztyanovszk falvában leitta magát. Hajnalban tovább indultak. Az éjjel úgyszólván senki sem aludt, s most sokan menet közben is elszundikáltak. Kilenc óra tájban Ozsogin falvától nem messzire megpihentek. Fomin őrséget állított fel, és parancsot adott a zaboltatásra. Keletről szeszélyes, erős szél fújt. Barna porfelleg takarta el a látóhatárt, mintha sűrű köd lebegne a sztyepp felett. A magasra csapó porfellegen alig-alig fúródott át a napsugár. A köpenyek alja és a lovak sörénye vadul lobogott a szélben. A lovak a szélnek hátat fordítva, az erdő szélén elszórt galagonyabokrok közt kerestek menedéket. A szúrós homok könnyesre marta a szemet, és akadályozta a látást.

Grigorij gondosan megtörölte lova száját, nedves szemét, fejére akasztotta az abrakos tarisznyát, és odalépett Kaparinhoz, aki kabátja aljából etette a lovát.

— Szép kis pihenőhelyet választottatok — mondta, korbácsával az erdő felé mutatva.

Kaparin vállat vont:

— Mondtam én is annak a bolondnak, de hát úgysem hajt a szóra sohasem.

— Vagy a sztyeppen, vagy a falu szélén kellett vóna letáborozni.

— Azt hiszi, hogy támadás fenyeget az erdő felől?

— Azt.

— De hiszen messze van az ellenség.

— Közel is lehet: ez nem gyalogság.

— Ritka az erdő, észrevesszük, ha jön.

— De ki venné észre, ha mindenki alszik? Félek, hogy még az őrség is horkol.

— Igaza van: a tegnapi nagy tivornya után majd összerogy minden legény. — Kaparin fanyarul elfintorította az arcát, s halkan folytatta:

— Ilyen parancsnok vezetése alatt bizony könnyen vesztünkbe rohanunk. Üres, korlátolt ember. Olyan a feje, mint a sötét éjszaka! Miért nem veszi át tőle a parancsnokságot? A kozákok tisztelik, és örömmel követnék magát.

— Nem akarok bandavezér lenni. Úgysem sokáig vendégeskedem mán maguknál — felelte Grigorij szárazon, s visszament a lovához. Rögtön meg is bánta ezt a meggondolatlan kijelentését, amely egészen véletlenül csúszott ki a száján.

Kaparin kirázta a zabmaradékot a földre, és Grigorij után indult.

— Tudja, Melehov — mondta, s mentében letört egy galagonyaágat, és töprengve tépkedte a megduzzadt rügyeket —, én azt hiszem, hogy nem bírjuk sokáig tartani magunkat, hacsak nem csatlakozunk valami nagyobb szovjetellenes csapathoz. Például a Maszlak csapatához, amely valahol a seregkörzet déli részén csavarog. Oda kell elvergődni tűzön-vízen át, különben egy szép napon felmorzsolnak bennünket.

— Most áradás van. Nem lehet átkelni a Donon.

— Természetesen nem most, csak majd ha leapad a víz, de akkor okvetlen oda kell indulnunk. Magának mi a véleménye?

Grigorij csak hosszas gondolkozás után szólalt meg:

— Igen, innen el kell mennünk. Itt semmit sem lehet csinálni.

Kaparin felélénkült. Hosszasan fejtegette: mivel a kozákok felkelésébe vetett minden reményük meghiúsult, meg kell győzni Fomint, hogy egyesüljön valamelyik erősebb csoporttal, és ne csavarogjon céltalanul a körzetben.

Grigorij már unta hallgatni ezt a fecsegést. Gondosan figyelte a lovát. Mihelyt a paripa jóllakott, levette fejéről az abrakos tarisznyát, fölkantározta lovát, és szorosabbra húzta rajta a hevedert.

— Soká indulunk még, mér siet annyira? — kérdezte Kaparin.

— Menjen, hozza rendbe a lovát maga is, mer majd nem ér rá felnyergelni — felelte Grigorij.

Kaparin figyelmesen ránézett, azután odament az egyik szekér mellett álló lovához.

Grigorij kantárszáron vezette lovát, odament Fominhoz, aki szélesen szétvetett lábbal hevert a földre terített kaukázusi szőrön, és lustán majszolta a főtt tyúkszárnyat. Amint meglátta Grigorijt, arrább húzódott, és egy kézmozdulattal hellyel kínálta maga mellett:

— Ülj le, ebédelj velem!

— Gyerünk innét, de gyorsan! Enni majd később is ráérünk.

— Ha megétetjük a lovakat, azonnal indulunk.

— Azután is lesz még idő az abrakolásra.

— Mi lelt, tán lázas vagy? — Fomin eldobta a lerágott csontot, és a szőrbe törülte kezét.

— Rajtunk üthetnek. Ez a terep nagyon kedvez nekik.

— Ki az ördög ütne rajtunk? Most jött vissza a járőr. Jelenti, hogy egy lélek se jár a domb környékén. Úgy látszik, Zsuravljov nyomot vesztett. Különben a sarkunkat taposnák. Bukanovszkaja felől pedig senkit sem várhatunk. Ott Mihej Pavlov a katonai biztos, kemény legény, de ahho nincs elég ereje, hogy ellenünk vonuljon. Tisztességesen kipihenhetjük magunkat, megvárjuk, amíg elül a szél, azután majd útnak indulunk Szlascsevszkaja felé. Ülj le mán, egyél ebből a jó tyúkhúsból. Mit állsz itt, mint a fancsali feszület? Valahogy nagyon ijedős lettél mostanába, Melehov. Hát ezentúl mán minden bokrot messzi elkerülsz? Ekkora vargabetűket akarsz csinálni?! — Fomin szélesen széttárta a karját, mutatta a nagy vargabetűt, és hangosan felnevetett.

Grigorij cifrát káromkodott, arrább ment, egy bokorhoz kötötte lovát, és földre terített köpenyére feküdt. Félig eltakarta az arcát, hogy ne érje a szél. A szél zúgása és a föléje hajló magas, száraz fű vékony susogása álomba ringatta.

Hosszú géppuskasorozat ropogása ugrasztotta talpra. Még véget sem ért a sorozat, Grigorij máris elkötötte a lovát. A nagy zsivajt hirtelen túlharsogta Fomin hangja: „Lóra mindenki!" Az erdőből jobb kéz felől még két vagy három géppuska ontotta felé jük a golyókat. Grigorij nyeregbe pattant, és egy pillanat alatt átgondolta a helyzetet. Jobbról, az erdőszélen kavargó porba burkolva vagy ötven főnyi lovas csapat robogott felé jük laza csatarendbe fejlődve, és elvágta a visszavonulás útját: nem menekül-

hettek a domb felé. A rohamozó lovasok feje felett ismerős, hideg, kékes villogással suhogtak a kivont kardok. Az erdőből, a bokrokkal benőtt domb oldaláról, a géppuskák egyik tárcsát a másik után ürítve, lázas sietséggel zúdították rájuk a tüzet. Jobbról, felfejlődő félkörben, egyetlen csatakiáltás nélkül, szintén rohamra indult egy vörös félszázad. A kivont kardjukat suhogtató lovasok fokozatosan bezárták a gyűrűt Fomin bandája körül. Grigorij látta, hogy csak egyetlen út vezet a csapdából kifelé: át kell törni a balról rohamozó vöröskatonák ritka sorain, és a Don felé kell menekülni. Kirántotta kardját, és odakiáltott Fominnak: „Utánam!", azután sarkantyúba kapta lovát.

Vagy húsz ölet vágtatott. azután hátranézett. Fomin, Kaparin, Csumakov és még néhány kozák alig tíz ölnyire vad vágtában repült utána. Az erdőben elhallgattak a géppuskák, csak a jobbszélső küldött rövid, de ádáz sorozatokat a szekerek körül kapkodó Fomin-legények felé. De az utolsó géppuska is elhallgatott. Grigorij tudta, hogy a vöröskatonák már elérték a tábort, és megkezdődött az iszonyú mészárlás. A kétségbeesett, tompa kiáltásokból, a védekezők szakadozott lövöldözéséből sejtette. De nem nagyon ért rá hátranézegetni. Amint sebesen közeledett a vörös lovasok szembeszáguldó soraihoz, gyorsan kiszemelt egy ellenfelet. Rövid, cserzett ködmönös vöröskatona vágtatott feléje, nem túlságosan gyors, szürke lován. Grigorij, mintha villám lobbant volna előtte, egy pillanatra tisztán, világosan látta mind a lovat, mind a szügyelő fehér csillagját, mind a katona kipirult, szép fiatal arcát, mind pedig a Donig nyúló széles, komor síkság kis szakaszát a harcos mögött... A következő pillanatban már ki kellett térnie a vágás elől, és vissza kellett vágnia. Grigorij a lovastól öt ölnyire hirtelen balra lendült. Kardpenge süvítését hallotta a feje fölött, egyszerre kiegyenesedett a nyeregben, de már csak a kardja hegyével érte a mellette elnyargaló vöröskatona fejét. Grigorij szinte nem is érezte, mekkora erővel sújt le a keze, de mikor hátranézett. látta, hogy a katona lassan lecsúszik a nyeregből. Sárga irhaködmöne hátán hosszú, sűrű vércsík húzódott. A katona szürke lova a vad vágtából gyors ügetésbe ment át, és vadul felvetett fejjel ugrott félre, mintha megijedt volna saját árnyékától...

Grigorij ráhajolt paripája nyakára, és a megszokott mozdulattal leeresztette kardját. A golyók vékonyan, élesen fütyültek el a feje fölött. A ló hátraszorított füle hegyén apró izzadságcseppek

gyöngyöztek. Grigorij csak az utánaeresztett golyók sivítását és lova rövid, ziháló lelegzését hallotta. Újból hátranézett. Fomint és Csumakovot pillantotta meg maga mögött. Tőlük ötven ölnyire Kaparin vágtatott. Még távolabb követte őket a sánta Sztyerljadnyikov, a második szakasz harcosa, aki nyargalás közben vívott két rátámadó vöröskatonával. A többi nyolc vagy kilenc embert, aki Fomin után robogott, egy szálig levágták. A gazdátlan lovak lobogó sörénnyel és farokkal futkostak a sztyeppen a szélrózsa minden irányába. A vöröskatonák összefogdosták a megvadult állatokat. Csak egy magas, szürke ló, Pribitkov paripája rohant szorosan Kaparin lova mellett, és fel-felhorkanva vonszolta maga után a földön halott gazdáját, aki zuhantában már nem tudta kirántani lábát a kengyelből.

A homokdomb mögött Grigorij megállította a lovát, leugrott a nyeregből, és hüvelyebe dugta kardját. Néhány másodpercig vesződött a lóval, míg sikerült földre fektetnie. Annak idején egy hétig tanítgatta erre az egyszerű mozdulatra. A fedezék mögül egész tárra való golyót lőtt ki, de mivel idegesen kapkodva célzott, csak utolsó lövésével terítette le az egyik vöröskatona lovát. Így az ötödik Fomin-legény is megmenekülhetett.

— Lúra, lúra! Otthagyod a fogad! — kiáltotta Fomin, amikor utolérte Grigorijt.

Tönkreverték őket. Az egész bandából csak öt ember menekült ép bőrrel. A vöröskatonák egészen Antonovszk falváig üldözték Fominékat.

A hajszát csak akkor hagyták abba, amikor az öt menekülő eltűnt a falut körülölelő erdőben.

A vad vágtatás alatt ötőjük közül egyik sem ejtett egyetlen szót sem.

Kaparin lova összerogyott a pataknál. Nem tudták többé talpra állítani. A többi meghajszolt ló is teljesen kimerült, támolygott. Már alig-alig emelték lábukat, szájukból sűrű fehér csomókban hullott a hab.

— Juhásznak valo vagy te, nem parancsnoknak! — mondta Grigorij. Rá sem nézett Fominra. Lassan leszállt a lováról.

Fomin némán mászott le csődöréről. Le akarta csatolni a nyerget, de azután abbahagyta. Mégsem nyergelte le a lovát, hanem nehézkesen leült a törpepáfránnyal benőtt zsombékra.

— Úgy látszik, el kell csapni a lovakat! — mondta, és ijedten nézett körül.

— És mi lesz azután? — fordult feléje Csumakov.

— Gyalog kell átvergődni a Don túlsó partjára.

— Hová?

— Éjszakáig itt maradunk az erdőbe, azután átkelünk a Donon, és eleinte majd az én szülőfalum, Rubezsnij körül bujdosunk. Ott sok rokonom van.

— Ez is hülyeség! — ripakodott rá dühösen Kaparin. — Azt hiszed, hogy ott majd nem keresnek? Éppen a faludban lesik a legjobban, mikor vetődöl arra. Nincs neked egy csepp sütnivalód sem.

— De hát akkor hová menjünk? — kérdezte tétován Fomin.

Grigorij kivette a nyeregtáskából a töltényt meg a kenyeret.

— Sokáig alkudoztok még? — kérdezte hidegen. — Gyerünk! Pányvázzátok ki, nyergeljétek le a lovakat, azután indulás! Még itt is elcsíphetnek bennünket.

Csumakov földhöz vágta korbácsát, és dühében megtiporta. A hangja megremegett. amikor megszólalt:

— Na, bakák lettünk mink is... A fiúk mind fűbe haraptak... Jézus Mária, de megcibáltak bennünket! Nem is gondoltam, hogy életbe maradok... Hiszen a halál torkába vótunk minnyájan.

Némán lenyergelték lovaikat, azután mind a négyet kipányvázták egy égerfához, és libasorban, egy nyomon elindultak a Don felé. Karjukon cipelték a nyerget, és igyekeztek a legsűrűbb cserjésben haladni.

14

Tavasszal, amikor kiönt a Don, és az árvíz ellepi az árteret, Rubezsnij falvával átellenben a magas part egy kicsiny szakasza szárazon marad.

A Don melléki hegyekről tavasszal már messziről is jól lehet látni az árvíz kellős közepén a fiatal fűzfákkal, tölgyfákkal és terebélyes, galambszürke bokrokkal benőtt szigetet.

Nyáron egészen a csúcsokig körülfonja a fákat a vadkomló. Lenn a földön áthatolhatatlan, szúrós szederinda kúszik, halványkék virágú folyondár tekergőzik a bokrokon, és a magas fűrengeteg, amelyet dús emlővel táplál a zsíros föld, embermagasságnyira nő a ritka tisztásokon.

Az erdőben még nyáron is hűvös homály uralkodik, csak a sárgarigó füttye töri meg a csendet, meg — egymás szavába vágva — a kakukkok számolják valakinek: hány évet él még. Télen az erdő üres és csupasz. Halotti csend borul a rengetegre. A fehér téli ég hátterére komoran rajzolódnak ki a fekete gallyak vonalai. Csak a farkasfalkák találnak a sűrűben évről évre biztos tanyát. Ott töltik a nappalt a hóval borított burján között.

Ezen a szigeten talált menedéket Fomin, Grigorij Melehov és a banda többi tagja, aki megmenekült a vérfürdőből. Úgy-ahogy beérték azzal a sovány elemózsiával, amit Fomin unokatestvére hordott éjszakánként a csónakon. Olyan keveset ettek, hogy még az éhüket sem verték el vele, de aludni bezzeg alhattak kedvükre a fejük alá tett nyeregpárnákon. Éjszakánként felváltva őrködtek. Tüzet sem gyújtottak. Féltek, hogy észreveszik, hol tanyáznak.

Az árvíz sebesen rohant dél felé. Körülmosta a fás, cserjés szigetet. Fenyegetően zúgott, ahol áttörte az útját álló vén nyárfák sorát, de lehiggadva, halkan csobogott, ha bokrok koronáját ringatva hömpölygött tova.

Grigorij hamar megszokta a víz közeli, állandó zúgását. Sokáig hevert a meredek parton, és nézte a víz széles, csillogó felszínét, a Don menti krétahegyeket, amelyek csaknem elmerültek az orgonaszínű páratengerben. Ott a ködfátyolon túl terült el szülőfaluja, ott volt Akszinya és a gyerekek... Komor gondolatai szüntelen odaszálltak. Ha rágondolt övéire, egy-egy pillanatig különös forrósággal lángolt fel és égette szívét a bánat. De tompa gyűlölet forrongott benne, ha eszébe jutott Mihail. Ilyenkor elfordult, hogy ne lássa a hegyeket. Igyekezett elfojtani érzéseit, igyekezett elfelejteni mindent. Bizony jobb is, ha nem gondol régi életére, jobb is, ha elűzi az emlékeket, mert anélkül is eléggé súlyos fájdalom marcangolta. Annyira fájt a szíve, hogy néha úgy rémlett, mintha kést döftek volna belé, és nem is dobogna, hanem csak vér szivárogna belőle. Úgy látszik, a sok sebesülés, a háború viszontagságai és a tífusz megtette a hatást. Grigorij minden pillanatban hallotta a hangos szívdobogást. Bal mellét néha olyan kibírhatatlanul hasogatta a fájdalom, hogy száraz ajka kicserepesedett. Alig tudta visszafojtani a feltörő nyögést. De jó módszert talált ki, amely megszabadította a fájdalomtól: bal mellével a nyirkos földre borult vagy hideg vízbe áztatta ingét, és azt tette a szívére. A fájdalom — mintha kénytelen-kelletlen szállna ki testéből — lassan-lassan lecsillapodott.

Szép, szélcsendes idő járta. Csak néha jelentek meg fenn a magasban szélborzolta fehér felhők. Tükörképük, mint hattyúraj, úszott a vízár felszínén, de eltünedezett, ha elérte a túlsó távoli partot.

Jó volt nézni a partnál kavargó, víjjogó sebes árt, hallgatni a víz zúgását, és nem gondolni semmire, ami fájdalmat okozna. Grigorij óraszámra elnézte az ezerféleképpen kacskaringózó hullámok szeszélyes játékát. A víz minden pillanatban megváltoztatta egész arculatát: ott, ahol egy perccel azelőtt még sima volt a tükre, ahol nádszálak, összezsugorodott levelek és fagyökerek úsztak a felszínen. hirtelen kavargó, rigolyás örvény keletkezett, mohón szívott be mindent, ami csak elúszott mellette, de a másik percben már újra felbugyogott a víz, zavaros tölcséralakban forrongott, és hol megfeketedett ásgyökereket, hol szétlapított tölgyfalevelet, hol pedig az Isten tudja, honnan hozott szalmacsóvát vetett fel.

Esténként meggypiros alkonyat égett nyugaton. A magas nyárfa mögül felkelt a hold. Fénye fehér, hideg lángként folyt szét a Don tükrén, ezüstösen és feketén csillogott a szélborzolta vízen. Éjszakánként a víz zúgásával egybeolvadva, északra szálló vadlibarajok gágogása hallatszott a sziget fölött. A háborítatlan madarak gyakran szálltak le a sziget keleti oldalán. A csendes öblökben, az elárasztott erdőben csörgőréce gácsérja sápítozott, vadkacsa hápogott, halkan zsibongtak az apácaludak és a vadlibák. Grigorij nagy hattyúrajt látott, mikor egyszer csendesen a parthoz lopózott. A nap még nem kelt fel. A távoli erdők vonulatán túl vörösen lángolt a pirkadat. A rózsás hajnalt tükröző víz maga is rózsaszínűnek látszott, és a csodálatos, halványpiros árnyalat rávetődött a fenségesen szép, nagy madarakra, amelyek napkelet felé fordították gyönyörű, büszke fejüket. Ha megneszelték a parton a zajt, harsány, dallamos trombitahanggal egyszerre a levegőbe röppent valamennyi. Amikor az erdő fölé szálltak, Grigorij szemét szinte elkápráztatta hófehéren ragyogó, csodás tollazatuk.

Fomin és cimborái, mind a maga módján ütötte agyon az időt. Sztyerljadnyikov kényelembe helyezte a sánta lábát, látástól vakulásig foltozta rongyait, vagy fegyverét tisztította rendkívül gondosan. Kaparin nem bírta a nyirkos földön az alvást. Napok hosszat a verőfényben sütkérezett, fejebúbjáig betakarózott ködmönével, és tompán köhögött. Fomin és Csumakov fáradhatatlanul

kártyázott, papírból kivágott, saját gyártmányú kártyáival. Grigorij fel s alá járkált a szigeten, és sokáig üldögélt a víz mellett. Keveset beszélgettek. Hiszen már mindent elmondtak egymásnak. Csak esténként, vacsora idején gyűltek össze, amikor Fomin rokonát várták. Sokat unatkoztak. Grigorij egész idő alatt csak egyszer vette észre, hogy Csumakov és Sztyerljadnyikov hirtelen felvidulva, birkózni kezd. Nyögdécselve és kurta mondatokat váltva küzdöttek. Sokáig topogtak egy helyen, lábuk bokáig merült a nagyszemű, fehér homokba. A sánta Sztyerljadnyikov szemmel láthatóan erősebb volt Csumakovnál, de ügyességben alulmaradt. Kalmükmódra birkóztak. Mindketten övet viseltek. Válluk előredöntve ügyelte mindegyik a másik minden lábmozdulatát. Az arcukon nagy figyelem tükröződött, szakadozottan és hevesen lélegzettek. Grigorij nagy érdeklődéssel figyelte a küzdelmet. Csumakov egy alkalmas pillanatban hirtelen övén kapta ellenfelét, hanyatt vágta magát, és villámgyors lábmozdulattal keresztülhajította magán Sztyerljadnyikovot. Egy szempillantás múlva a gyors mozgású Csumakov, fürgén, akár az evet, Sztyerljadnyikov mellett termett, és a homokba nyomta ellenfele lapockáját. Sztyerljadnyikov fuldokolva és nevetve hörögte: „Te piszok, nahát... Abba nem egyeztünk meg, hogy a fejen áthajintani is szabad a másikat..."

— Összeakaszkodtatok, mint a két kis fiatal kokas; na, elég legyen már, mert még hajba kaptok — mondta Fomin.

De a birkózóknak semmi kedvük sem volt a verekedéshez. Békésen, egymást átölelve felültek a homokban, és Csumakov tompa, de kellemes basszus hangján rázendített egy gyors ütemű kozák dalra:

Hej, ti fagyok! Hej, ti kemény fagyok!
Ti csikorgó vízkereszti hidegek!
Az éh farkas megfagyott a nádasban,
Fiatal lány didereg a szobában...

Sztyerljadnyikov vékony tenor hangján kapta fel a nótát, és mind a ketten gyönyörűen, harmonikusan folytatták:

Fiatal lány subát vet a karjára,
A subával megyen ki a tornácra,
Teríti a lovas kozák káplárra...

Sztyerljadnyikov nem bírta tovább: felugrott, és ujjával csettintgetve, sánta lábával súrolva a homokot, táncra perdült. Csumakov anélkül, hogy az éneket abbahagyta volna, kis mélyedést ásott kardjával a homokba, és csak akkor mondta:

— Várj csak, te sánta ördög! Hisz egyik lábod kurtább, mint a másik... Nem jó neked sima helyen táncolni... Neked vagy a dombódalon kell táncolnod, vagy úgy, hogy a hosszabb lábod az árokban legyen, a másik meg a szélén. Állj csak bele hosszabbik láboddal a gödörbe, úgy ugrálj! Majd meglátod, milyen jó lesz... Na, kezdjük!

Sztyerljadnyikov letörölte homlokáról az izzadságot, és ép lábával engedelmesen a gödörbe lépett.

— Igazad van, így sokkal jobb — mondta.

Csumakov a nevetéstől fuldokolva, tapsolva és hadarva énekelte:

Ha erre jársz, térj be hozzám, galambom,
Megölellek, megcsókollak százszor is...

Sztyerljadnyikov pedig igyekezett megőrizni arcán a minden táncosra oly jellemző komolyságot, ügyesen rakta a lábait, sőt még le-leguggolni is megpróbált.

A napok unalmasan teltek-múltak. A sötétség beálltával mindnyájan türelmetlenül várták, mikor jön már Fomin rokona. Összegyűltek a parton mind az öten, és halkan beszélgetve cigarettáztak. Köpenyük szélével takarták el az égő cigarettát. Elhatározták, hogy még egy hétig a szigeten maradnak, aztán átkelnek a Don jobbpartjára. Lovat szereznek, és dél felé indulnak, ahol — a hírek szerint — Maszlak bandája csavargott.

Fomin megbízta rokonát: tudakolja meg, hol találhat alkalmas lovakat, és naponta tegyen jelentést mindarról, ami a körzetben történik. Vigasztaló híreket kapott. A vöröskatonák a Don túlsó partján keresték Fominékat, átkutatták ugyan Fomin házát is, de aztán rögtön ellovagoltak.

— Gyerünk innét minél hamarább! — ajánlotta egyszer reggelizés közben Csumakov. — Mi az ántinak üljünk itt? Gyerünk mingyán hónap.

— A lovakrúl kell elébb megtudni valamit — mondotta Fomin. — Mi a fenének siessünk? Ha jobban kosztolnának bennünket, télig is élném ezt a gyöngyéletet. Nézzétek, csupa gyönyörű-

séget lát az ember mindenütt Kipihenjük magunkat, azután újra munkához látunk. Csak hadd vadásszanak ránk, úgysem kerülünk a kezök közé! Igaz, megvertek bennünket, az én butaságom miatt, de még nincs veszve minden. Majd gyűtünk mink még embereket! Mihelyt lúra ülünk, végignyargalunk a szomszéd falvakon. Egy hét múlva mellénk áll vagy ötven ember, sőt később még tán száz is. Bizonyisten, naponta szaporodunk!

— Hülyeség! Ostoba elbizakodottság! — kiáltott fel idegesen Kaparin. — A kozákok elárultak, nem követtek és nem is követnek bennünket. Bátran szembe kell nézni a valósággal, és nem szabad ostoba képzelgéssel áltatni magunkat.

— Hogyhogy nem követnek bennünket?

— Hát ha eddig nem követtek, ezután sem fognak.

— Na, majd meglátjuk — rikkantotta kihívóan Fomin. — Én nem teszem le a fegyvert.

— Üres hencegés — mondta fáradtan Kaparin.

— Az ördög vigyen el! — kiáltotta feldühösödve, hangosan Fomin. — Minek ijeszted az embereket? Meguntam mán, hogy örökké prézsmitálsz! Ha annyira odavagy, hát mi a nyavalyának kezdted az egészet? Aki át mond, mondjon bét is. Minek vettél részt a felkelésbe? Nagyot akar a szarka, de nem bírja a farka. Te vótál az első, aki felkelésre bujtogattál. Most meg a fúrúlyukba is bebúnál? Na, mér hallgatsz?!

— Nincs mit beszélnem veled. Eredj a fenébe, bolond! — kiáltotta hisztérikusan Kaparin, és kabátja gallérját felhajtva, fázósan ködmönébe burkolózva, tovább ment.

— Mind ilyenek ezek a nagyságos urak, mind ilyen nyavalyások. Mihelyt egy kis szellő éri őket, odavannak — mondta sóhajtva Fomin.

Egy ideig némán ültek, hallgatták a víz egyenletes és hatalmas zúgását.

Fejük felett öblösen hápogva repült egy vadkacsa, két gácsér kergette.

Élénken csipogó seregélycsapat csapódott le a tisztásra, de amikor észrevette az embereket, felkanyarodott a levegőbe, és fekete hurkot formálva, tovább repült.

Kisvártatva Kaparin újra hozzájuk lépett.

— Ma a faluba akarok menni — mondta, és sűrűn pislogva nézett Fomin arcába.

— Mért?

— Furcsa kérdés! Hát nem látod, hogy náthás vagyok, és alig állok a lábamon?

— Hát aztán? Tán azt hiszed, hogy a faluba elmúlik a náthád? — kérdezte Fomin rendületlen nyugalommal.

— Néhány napig melegen kell tartózkodnom.

— Innét nem mégy egy tapodtat sem — mondta szilárdan Fomin.

— Itt pusztuljak el?

— Ahogy tetszik.

— De miért ne mehetnék el? Hiszen tönkremegyek, ha a hideg földön alszom!

— Na és ha elfognak a faluban? Erre nem gondoltál? Akkor mindnyájunknak vége! Hiszen ismerlek! Mingyán az első kihallgatáson elárulsz bennünket. Sőt lehet, hogy még a kihallgatás előtt, az úton, amikor Vesenszkajába kísérnek.

Csumakov elnevette magát, és helyeslően bólintott. Teljesen egyetértett Fominnal, de Kaparin tovább makacskodott.

— El kell mennem. Szellemes érveid egy cseppet sem győztek meg.

— Én meg azt mondom, maradj nyugton, és ne ugrálj!

— De érts meg, Jakov Jefimovics: nem bírom tovább ezt az állati életet! Mellhártya-, sőt talán tüdőgyulladásom is van!

— Majd meggyógyulsz! Feküdj ki a napra: meggyógyulsz!

— Beszélhetsz, amit akarsz, de én még ma elmegyek — jelentette ki élesen Kaparin. — Nincs jogod, hogy itt tarts! Ha törik, ha szakad, de elmegyek!

Fomin gyanakodóan összehúzott szemmel nézett rá, és Csumakovra kacsintva, felállt a földről:

— Úgy látszik, csakugyan beteg vagy, Kaparin. Biztosan nagy a lázad! Engedd csak, majd megnézem, forró-e a fejed... — Kinyújtotta a kezét, és Kaparin felé indult. Úgy látszik, Kaparin baljós villámlást vett észre Fomin szemében, mert hátralépett, és fülsértően felkiáltott:

— Eredj innét!

— Ne lármázz! Mit kiabálsz? Hiszen én csak meg akarom nézni, hogy... — Fomin még egyet lépett előre, aztán torkon ragadta Kaparint. — Megadást akarsz, te dög? — morogta fojtottan, és minden erejét megfeszítette, hogy leteperje a másikat.

Grigorij csak nagy nehezen, erőlködve tudta szétválasztani őket.

... Ebéd után, amikor Grigorij a bokrokra aggatta kimosott fehérneműjét, Kaparin odalépett hozzá.

— Szeretnék négyszemközt beszélni magával. Jöjjön, üljünk le egy kicsit.

Leültek egy vihardöntötte, korhadt nyárfa törzsére.

Kaparin tompán köhögve megkérdezte:

— Mit szól hozzá, hogy viselkedik ez a bolond? Őszintén hálás vagyok a közbelépéséért. Úgy cselekedett, ahogy tiszthez illik... De ez rettenetes! Én nem bírom tovább! Úgy élünk itt, mint az állatok. Mikor ettünk utoljára meleg ételt? Borzalmas ez a hideg földön való alvás! Erősen meghűltem, oldalam kétségbeejtően fáj. Bizonyára tüdőgyulladást kaptam. Úgy szeretnék tűz mellett üldögélni... Meleg szobában aludni, fehérneműt váltani. Tiszta ingről álmodom meg tiszta lepedőről... De nem, így már nem bírom tovább!

Grigorij elmosolyodott:

— Szóval teljes kényelembe akar háborúzni!

— Ide hallgasson, hát háború ez? — kérdezte élénken Kaparin. — Ez nem háború, hanem végtelen csatangolás. Itt-ott megölünk egy-egy szovjet-tisztviselőt, azután újra csak futunk. Akkor lenne igazi háború, ha a nép támogatna bennünket, és megkezdődnék a felkelés! De ez így nem háború! Nem! Nem!

— Mást nem tehetünk! Hiszen csak nem adhatjuk meg magunkat?!

— Hát akkor mit tegyünk?

Grigorij vállat vont, azután kimondta azt, ami már többször eszébe jutott, amikor ott hevert a magas folyóparton:

— A rossz szabadság mégiscsak jobb, mint a jó börtön. Ahogy a kozák nép mondja: erős a börtön, de csak az ördögnek telik benne kedve.

Kaparin szótlanul firkált egy pálcával a homokra, majd hosszú hallgatás után megszólalt:

— Nem kell feltétlenül megadni magunkat, de meg kell találni a hatásos harci formákat a bolsevikok ellen. Szakítani kell ezzel az alávaló „néppel". Ön intelligens ember...

— Ugyan már, dehogyis vagyok intelligens... — mosolyodott el Grigorij. — Hisz még ezt a szót is alig tudom kimondani.

— Maga tiszt.

— De csak véletlenségből!

— Tréfán kívül; maga tiszt, és forgolódott tiszti társaságban.

Maga látott igazi embereket. Maga nem a szovjetrendszer alatt ugrott ki, mint Fomin, tehát meg kell értenie: ostobaság lenne, ha itt maradnánk. Sőt, valóságos öngyilkosság lenne. Fomin már egyszer a pusztulás szélére vezetett bennünket ott az erdőben, és ha mellette maradunk, újból pusztulásba visz. Fomin ostoba fickó, sőt ráadásul durva pernahajder is! Ha vele tartunk, vesztünkbe rohanunk.

— Szóval ne adjuk meg magunkat, de azér hagyjuk itt Fomint? De hová menjünk? Maszlakhoz? — kérdezte Grigorij.

— Nem. Az éppen ilyen kaland, csak nagyobb méretű. Nekem most már más a véleményem az egészről! Nem Maszlakhoz kell mennünk...

— Hát hová?

— Vesenszkajába.

Grigorij bosszankodva vállat vont:

— Zsákbamacskát vegyünk? Nem, ez sehogy sincs ínyemre.

Kaparin élénken felcsillanó szemmel nézett rá.

— Maga nem értett meg engem, Melehov. Megbízhatok magában?

— Teljesen!

— Tiszti becsületszavára?

— Kozák becsületszavamra!

Kaparin a tábornál sürgő-forgó Fomin és Csumakov felé sandított. Jókora távolságban foglalatoskodtak, de Kaparin mégis lehalkította a hangját, noha Fominék úgysem hallhattak semmit.

— Tudom, milyen a maga helyzete ebben a társaságban. Ön éppen olyan idegen test közöttük, akárcsak én. Engem nem érdekel, milyen okok kényszerítették magát arra, hogy a szovjet kormány ellen forduljon. Ha jól értettem, azért tette, mert félt az elfogatástól. Igaz?

— Azt mondta, hogy az ok nem érdekli.

— Nem is, nem is! De ha már erről beszélünk, engedje meg, hogy néhány szót szóljak magamról. Én régebben tiszt és az eszerpárt tagja voltam. Később azonban gyökeresen megváltozott politikai meggyőződésem... Csakis a cárizmus mentheti meg Oroszországot... Csakis a monarchia. A gondviselés maga mutat utat szegény hazánknak. A szovjethatalom jele ugyebár sarló és kalapács? — Kaparin a homokra firkálta: „Molot, szerp",* az-

* Molot = kalapács, szerp = sarló, presztol = trón, presztolom = trónnal. — *A ford.*

után lázasan csillogó szemmel bámult Grigorij arcára: — Olvassa csak visszafelé. Elolvasta? Megértette? Szóval csakis trónnal végződhet a forradalom és a bolsevik uralom! Tudja, engem elfogott a misztikus borzalom, amikor ezt megtudtam! Reszkettem, mint a nyárfalevél, mert hiszen az Isten ujja mutatta meg hányódásaink végcélját.

Kaparin izgalmában fuldokolva elhallgatott. Metsző, csendesen őrjöngő szeme Grigorijra meredt. De Melehov egyáltalában nem reszketett, és nem érzett misztikus félelmet, mikor ezt a kinyilatkoztatást hallotta. Grigorij mindig józanul, hétköznapian szemlélte a dolgokat:

— Semmiféle ujjmutatást nem látok benne. Vót maga a fronton a német háború alatt?

Kaparin egy darabig meglepetten hallgatott.

— Tulajdonképpen miért kérdezi ezt? Közvetlenül a fronton nem voltam.

— Hát hun töltötte maga az időt a háború alatt? A front megett?

— Igen.

— Mindig?

— Igen, jobban mondva majdnem egész idő alatt. Miért érdekli ez önt?

— Mer én a fronton vótam ezerkilencszáztizennégy óta, egészen a mai napig, persze rövid megszakításokkal! Hát szóval, ami ezt az isteni ujjmutatást illeti... Miféle isteni ujjmutatásrúl lehet szó, ha Isten sincs? Én már régen nem hiszek ezekbe a marhaságokba. Ezerkilencszáztizenötbe, amikor mán eleget gyönyörködtem a háborúba, rájöttem, hogy nincs Isten. Semmiféle Isten sincs! Mer ha vóna, nem engedhetne meg ilyeneket. Mink, frontharcosok, az öregeknek meg az asszonyoknak hagyjuk az Istent. Csak hadd szórakozzanak azok vélle. Nincsen isteni ujjmutatás, és cárizmus se lesz! Nem is lehet, mer a nép egyszer s mindenkorra végzett vele. Ez a betűforgatás pedig — mán bocsásson meg — gyerekes szórakozás, semmi egyéb. Sejtelmem sincs rúlla, hová is akar evvel kilyukadni? Beszéljen kurtábban, egyszerűbben. Tiszt vótam ugyan, de nem jártam tiszti iskolába, nem sok műveltségre tettem szert. Mer ha műveltebb lennék, talán nem is ülnék itt ezen a szigeten, mint egy farkas, az árvíz kellős közepén — fejezte be végül. Hangjában palástolatlan sajnálkozás csengett.

— Az nem is fontos — mondta sietve Kaparin. — Nem fontos, hisz-e ön Istenben vagy nem. Ez meggyőződés és lelkiismeret dolga. Annak sincs semmi jelentősége, monarchista-e vagy az alkotmányozó nemzetgyűlés híve, vagy egyszerűen csak önrendelkezési jogot követelő kozák. Az a fontos, hogy egyesít bennünket a szovjethatalommal szembeni ellenséges álláspontunk. Ebben egyetért velem, ugye?

— Tovább!

— Mi mindent egy kártyára tettünk fel: a kozákok általános felkelésére számítottunk, de elvesztettük a játszmát. Tervünk dugába dőlt. Most valahogyan ki kell evickélni ebből a kátyúból. A bolsevikok ellen később is lehet harcolni, mégpedig nemcsak holmi Fominok vezetése alatt. Most az a fontos, hogy megőrizzük az életünket, és éppen ezért azt ajánlom önnek, hogy kössünk szövetséget.

— Milyen szövetséget? Ki ellen?

— Fomin ellen.

— Nem értem.

— Pedig nagyon egyszerű! Arra kérem, segítsen nekem. — Kaparin észrevehetően izgatott volt. Szakadozottan lélegzett: — Öljük meg ketten ezt a három fickót, és menjünk Vesenszkajába, érti? — hadarta. — Csakis ez a lépés menthet meg bennünket. Ezzel szolgálatot teszünk a szovjethatalomnak, és megmenekülünk a büntetéstől. Élni fogunk! Érti?!... Megmentjük az életünket! Természetesen később, ha erre alkalom nyílik, újra a bolsevikok ellen fordulunk. De ez már komoly dolog lesz, és nem ilyen felelőtlen kaland, mint amilyenbe ezzel a kétbalkezes Fominnal beleugrottunk. Rááll? Ne felejtse el: ez az egyetlen út vezet ki reménytelen helyzetünkből. Állítom, hogy ragyogó megoldás lenne!

— De hát hogy csináljuk? — kérdezte Grigorij. Érezte, hogy minden porcikája reszket a belső fölháborodástól, de teljes erejével igyekezett eltitkolni a lelkén mindjobban elhatalmasodó érzést.

— Én már mindent kiterveltem: éjszaka fogjuk végrehajtani... karddal. A következő éjjel pedig, ha idejön az a kozák, aki élelmiszert szokott hozni, átkelünk a túlsó partra; zseniálisan egyszerű az egész, nincs benne semmi fortély.

Grigorij színlelt együgyűséggel mosolygott:

— Ez mán derék! De mondja csak, Kaparin: amikor reggel a

faluba készült, hogy melegedjen... akkor, ugye, Vesenszkajába akart menni? Fomin kitalálta, nem igaz?

Kaparin figyelmesen nézte Grigorij együgyűen mosolygó arcát, és ő is kissé zavartan, szomorkásan mosolygott:

— Az igazat megvallva... igen. Tudja, a saját bőrünkről van szó, senki sem riad vissza semmilyen eszköztől sem.

— Elárult vóna bennünket?

— Igen — vallotta be őszintén Kaparin. — De magát igyekeztem volna megóvni minden kellemetlenségtől, ha elfogták volna itt a szigeten.

— De miért nem ölt sorra bennünket egyedül? Hisz éjjel könnyen megtehette volna.

— Kockázatos dolog! Az első lövés után a többiek...

— Ide a fegyvert! — mondta Grigorij fojtott hangon, és előrántotta revolverét. — Ide a fegyvert, mert itt, azonnal agyonlűlek. Mingyán felállok, eltakarlak, hogy Fomin ne lássa, te meg a lábom elé lököd a revolvert. Na! Eszedbe ne jusson, hogy rám lűjj. Az első mozdulatra leterítelek.

Kaparin halálsápadtan ült tovább.

— Ne öljön meg! — suttogta. Elhalványodott ajka alig mozgott.

— Nem öllek meg, de a fegyveredet elveszem.

— Elárul?

Kaparin borostás orcáján csak úgy patakzott lefelé a könny. Grigorij összerezzent az undortól és a szánalomtól, azután emelt hangon szólt rá:

— Dobd el a revolvert! Nem árullak el, pedig szólni kellene! De rongyember vagy! Te undok pondró!

Kaparin Grigorij lábához dobta pisztolyát.

— Hát a browning? Ide a browningot is! Tudom, hogy ott hordod a zubbonyod zsebébe.

Kaparin elővette és eldobta a csillogó nikkelrevolvert, kezébe rejtette arcát. Egész testét rázta a zokogás.

— Ne bőgj, te ronda féreg! — mondta nyersen Grigorij, aki alig tudta visszatartani magát, hogy meg ne üsse ezt az embert...

— Elárul... végem van.

— Mondtam mán, hogy nem! De mihelyt elkerülünk a szigetről, takarodj, amerre látsz. Ilyen gazfickókra nincs szüksége senkinek. Keress magadnak búvóhelyet egyedül.

Kaparin levette arcáról a kezét. Orcája nedves volt és vörös, alsó állkapcsa reszketett, megdagadt szemében iszonyú félelem tükröződött.

— De hát akkor... miért... miért vette el a fegyveremet? — dadogta.

— Hogy orvul le ne puffanthass — mondta kelletlenül Grigorij. — Tűlletek, tanult emberektől minden kitellik... És ez beszélt holmi ujjmutatásról, a cárról, az Istenről... Köpnivaló, galád ember!

Rá sem nézett többé Kaparinra, hanem időről időre kiköpködte a szájában bőven összefutott nyálat, aztán csendesen a táborhelyre ment.

Sztyerljadnyikov a szurkos fonállal a nyereghevedert varrogatta, s halkan fütyült. Fomin és Csumakov a lópokrócon heverészett. Szokásuk szerint kártyáztak.

Fomin kurtán Grigorijra pillantott.

— Mit beszélt? Mirűl vót szó? — kérdezte.

— Panaszkodott, sopánkodott... Összefecsegett tücsköt-bogarat.

Grigorij megtartotta ígéretét, nem árulta el Kaparint, de este észrevétlenül kihúzta Kaparin puskájából a závárzatot és eldugta. „Fene tudja, mire nem vetemedik még az éjjel..." — gondolta lefektében.

Reggel felköltötte Fomin. Odahajolt hozzá, és halkan megkérdezte:

— Te vetted el Kaparin fegyverét?

— Mit? Miféle fegyvert? — Grigorij kissé felemelkedett, és lomhán kifeszítette mellkasát.

Csak virradat előtt aludt el, és erősen megfázott a hajnali hidegben. Köpenye, kucsmája, csizmája, mind csupa nyirkos volt a napkeltekor lecsapódott ködtől.

— Nem tanáljuk a fegyverét. Te vetted el? Na, ébredj mán fel, Melehov!

— Hát igen, én. Mi a baj?

Fomin szótlanul arrább ment. Grigorij felkelt, és kirázta köpenyét. Csumakov — tőle néhány lépésnyire — reggelit készített. Kiöblítette a kis tábor egyetlen tálját, melléhez szorítva a kenyeret, négy egyforma karéjt vágott belőle, a kancsóból tejet öntött a tálba, és szétnyomkodta a tejben a fövetlen köleskása-csomókat. Grigorijra pillantott:

— De sokáig aludtál máma, Melehov. Nézd csak, hasadra süt a nap!

— Akinek tiszta a lelkiismerete, az mindig jól alszik — mondta Sztyerljadnyikov, kabátja aljába törülgetve a tisztára mosott fakanalakat. — Lám, Kaparin egész éjjel nem aludt, szüntelen csak forgolódott.

Fomin némán mosolyogva nézett Grigorijra.

— Na, betyárok, gyertek reggelizni! — hívta őket Csumakov.

Elsőnek merítette kanalát a tejbe, és beharapott egy fél karéj kenyeret. Grigorij felvette a maga kanalát, és fürkészően körülnézett.

— Hát Kaparin hun van? — kérdezte.

Fomin és Sztyerljadnyikov hallgatott. Csumakov figyelmesen Grigorijra nézett, de ő sem válaszolt.

— Hová tettétek Kaparint? — kérdezte újra Grigorij. Homályosan kezdte sejteni, mi történt az éjjel.

— Kaparin mán messzi jár — felelte higgadtan, mosolyogva Csumakov. — Rosztovba úszott, talán mán Uszty-Hopjor körül himbálózik. Odanézz csak, ott lóg a ködmöne az ágon.

— Csakugyan megöltétek? — kérdezte Grigorij, és futó pillantást vetett Kaparin ködmönére.

Felesleges volt bármit is kérdezni: mindent világosan látott, de ő — bár maga sem tudta, miért — mégis megkérdezte.

— Persze hogy megöltük — mondta Csumakov, és nőiesen szép, szürke szemére bocsátotta hosszú szempilláit. — Én öltem meg. Nekem mán csak az a mesterségem, hogy embereket öljek...

Grigorij figyelmesen tekintett rá. Csumakov pirospozsgás, barna, tiszta arca nyugodt volt, sőt vidám. Aranyszínbe játszó, világosszőke bajusza élesen elütött napbarnította arcbőrétől, és még jobban kidomborította a szemöldök és a hátrafésült haj sötét árnyalatát. A Fomin-banda dúsérdemű hóhéra igazán szép és szerény embernek látszott... Letette kanalát a ponyvára, és kezefejével megtörülte a bajuszát.

— Jakov Jefimicsnek köszönheted, hogy életbe maradtál, Melehov — mondta vidáman. — Ő mentett meg. Máskülönben most együtt úsznál Kaparinnal a Donba.

— Mér osztán?

Csumakov lassan, meg-megállva beszélni kezdett:

— Úgy látszik, Kaparin meg akarta adni magát... Tennap este sokáig beszélgetett veled... Szóval Jakov Jefimiccsel elhatároztuk, hogy eltesszük láb alól, míg valami bajba nem kever bennünket. Elmondhatok neki mindent? — Csumakov kérdően nézett Fominra.

A bandavezér bólintott. Csumakov pedig a fövetlen kölest fogai között ropogtatva folytatta elbeszélését:

— Előkészítettem estére egy tölgyfabunkót, és mondom Jakov Jefimicsnek: „Máma éjszaka elintézem Kaparint is, Melehovot is." Ű meg azt mondja: „Kaparinnal végezz, de Melehovot ne bántsd." Ebbe megegyeztünk. Megvártam, amíg Kaparin elalszik, hallottam, hogy te is alszol, hortyogsz. Hát odamásztam, főbe kólintottam a fütyössel. Még csak egyet se rúgott a főhadnagyocska. Kellemesen kinyútózott, és azonnal vége lett. Szép csendesen megmotoztuk, aztán megfogtuk kezét-lábát, a partho cipeltük, lehúztuk rúlla a csizmát, kabátot, ruhát, aztán — bele a vízbe! Te meg csak aludtál nyugodalmasan, nem is sejtettél semmit! Hej, Melehov, de közel állt melletted a halál máma éjszaka. Ott állt a fejednél. Mert Jakov Jefimics azt mondta ugyan, hogy téged nem kell bántani, én mégis azt gondoltam magamban: „Ugyan mit pusmogtak ezek máma? Utolsó dolog mán az, ha öt közül kettő félrehúzódik, oszt összesúg-búg..." Odasettenkedtem hozzád, felemeltem a furkósbotot, nekihuzakodtam, hogy majd főbe csaplak. Gondoltam, jó nagyot kell ütni, mer erős vagy, még felugrasz és lövöldözöl, ha nem váglak agyon egyetlen csapással... De Fomin újra elrontotta a dolgomat. Odajön, és azt súgja: „Ne nyúlj hozzá, Melehov a mi emberünk, megbízhatunk benne." Különben sem fért a fejünkbe, hova lett Kaparin fegyvere, így hát békébe hagytalak. Elmentem onnét. Mélyen aludtál, nem is sejtetted, mekkora baj fenyeget.

— Potyára ütöttél vóna agyon, te bolond — mondta Grigorij nyugodtan. — Nem vótam én Kaparin cinkosa.

— Hát akkor mér vót az ő fegyvere nálad?

Grigorij elmosolyodott:

— Tennap még nappal elszedtem tűlle a pisztolyokat, az este meg kivettem a puskájából a závárzatot, ott van a nyeregtakaró alatt. — És töviről hegyire elmondta, mit beszélgetett Kaparinnal, mit ajánlott a főhadnagy.

— Hát mér nem szóltál mingyán erről tennap este? — kérdezte Fomin elégedetlenül.

— Megsajnáltam azt a nyálas dögöt — vallotta be őszintén Grigorij.

— Ej, ej, Melehov! — kiáltott fel leplezetlen csodálkozással Csumakov. — Fogadd meg a szavam: oda dugd a sajnálkozást, ahová Kaparin puskazávárzatát: a nyeregtakaró alá... Mer ez bizony nem vezet jóra.

— Ne tanítgass éngem. Tudom én, mit csinálok! — felelt hidegen Grigorij.

— Nem is akarlak tanítgatni, de hát mi lett vóna, ha máma éjszaka a miatt a nagy jó szíved miatt csak úgy — se szó, se beszéd — átkűdelek a másvilágra? Mi?

— Hát akkor átmentem volna — mondta kisvártatva csendesen Grigorij, aztán nem is annyira a többiekhez fordulva, mint inkább magában dünnyögve tette hozzá: — Csak ébren fél az ember a haláltúl, álmába meghalni is könnyebben hal meg.

15

Április végén, egy éjjel, csónakkal átkeltek a Donon. Rubezsnijben egy fiatal kozák várt rájuk a parton; a nyizsnyekrivszkoji Alekszandr Koseljov.

— Magokkal tartok, Jakov Jefimovics. Nagyon meguntam az életet itthun — mondta, mikor kezet fogott Fominnal.

Fomin könyökkel oldalba lökte Grigorijt és odasúgott:

— Látod... megmondtam én! Mihelyt átkelünk, csak úgy tódul hozzánk a nép! Jól ismerem ezt az embert, derék vitéz kozák! Jó jel! Szóval sikerülni fog!

Érezni lehetett a hangján, hogy elégedetten mosolyog. Nyilván örült, hogy új cimborájuk akadt. A szerencsés átkelés meg a fiatal kozák csatlakozása nagy reményeket keltett benne és felélénkítette.

— De hisz neked nemcsak puskád meg revolvered, hanem még kardod, sőt messzilátód is van — mondta elégedetten, amikor a sötétben tapogatva megvizsgálta a jövevény felszerelését. — Igazi vérbeli kozák vagy!

Fomin unokatestvére is megérkezett a partra. Szekérrel jött, amelybe egy kis gebe volt befogva.

— Rakjátok fel a nyergeket a kocsira, de szaporán — mondta halkan. — Hosszú az út, az idő meg mán késŏre jár.

Izgatottan sürgette Fomint. A bandavezér — miután átkelt a szigetről, és szülőfaluja szilárd talaját érezte lába alatt — bizony szeretett volna hazalátogatni egy órácskára, és elbeszélgetni az ismerős földiekkel.

Hajnaltájban a Jagodnoje falu mellett legelő ménesből kiválasztották a legjobb lovakat, és megnyergelték őket, azután Csumakov odaszólt az öreg csikósnak:

— Ne búsulj utánok, bátyám! Hisz egy hajítófát sem ér ez az öt gebe. Csak ide nyargalunk rajtok, nem messzire. Mihelyt különbeket tanálunk, rögtön visszahozzuk. Ha kérdezik, ki vitte el, mondd meg, hogy a krasznokutszkajai milicisták kérték kőccsön őket, oda menjen a gazdájok bandát kergetni! Így mondd meg nekik...

Elbúcsúztak Fomin unokatestvérétől, kinyargaltak az országútra, azután balra kanyarodtak, és mind az öten élénk ügetésben indultak délnyugatnak.

Hallomásuk szerint Meskovszkaja táján a minap felbukkant Maszlak bandája. Fomin is arra tartott, mert elhatározta, hogy csatlakozik hozzá.

Maszlak bandáját keresve három napig csatangoltak a jobbparti pusztai úttalan utakon; gondosan elkerülték a nagyobb falvakat és városokat. A karginszkajai járással határos ukrán telepeken jól táplált, könnyed futású ukrán lovakkal cserélték ki sovány gebéiket.

A negyedik nap reggelén Vezsi falvától nem messzire Grigorij vette észre először a távoli dombháton menetoszlopban vonuló lovas csapatot. Közel két századnyi lovasság haladt az úton. A zöme előtt és két oldalt kisebb járőrök lovagoltak.

— Vagy Maszlak, vagy... — mondta Fomin, szeméhez emelve a messzelátót.

— Vagy széna... vagy szalma — mondta gúnyosan Csumakov. — Csak jól nézd meg őket, Jakov Jefimics, mert ha veresek, akkor vissza kell fordulni, de minél hamarább!

— Az ördög ismeri meg őket ilyen messzirűl — mondta bosszúsan Fomin.

— Odanézzetek! Észrevettek bennünket, egy járőr errefelé tart! — kiáltotta Sztyerljadnyikov.

Valóban meglátták őket. A jobboldalt haladó járőrcsapat hirte-

len megfordult, és feléjük ügetett. Fomin gyorsan tokba tette a messzelátót, de Grigorij mosolyogva lehajolt a nyergéből, és megfogta Fomin lova zabláját:

— Ne siess! Engedjük közel őket. Hiszen csak tizenketten vannak. Jól szemügyre vesszük: kifélék lehetnek. Ha baj lesz, később is elnyargalhatunk. Friss lovaink vannak! Mitől ijedtél úgy meg? Vedd csak elő azt a távcsövet.

A tizenkét lovas egyre közelebb jött. Az alakjuk egyre nőtt. A zsenge fűvel benőtt halom zöld hátterére egészen élesen rajzolódott ki minden figura.

Grigorij és a többiek türelmetlenül néztek Fominra, aki olyan feszülten figyelt, hogy a nap felé fordított orcáján lassan végigcsurrant egy könnycsepp. A messzelátót tartó keze kissé remegett.

— Veresek! Ott a csillag a sapkájokon! — kiáltotta végül tompán, és megfordította lovát.

Vad vágtába eresztették paripáikat. Mögöttük néhány lövés durrant. Grigorij vagy négy versztányit Fomin mellett vágtatott. Csak néha-néha nézett hátra.

— Nohát... egyesültünk! — mondta gúnyosan.

Fomin csüggedten hallgatott. Csumakov kissé megfékezte a lovát.

— Kerüljük ki a falvakat! — kiáltotta. — Gyerünk a vesenszkajai méneslegelő felé: arra még a madár se jár!

Ha ilyen veszettül nyargalnak még néhány versztányira, a lovak összerogynak alattuk. Az állatok kinyújtott nyakán tajtékos verítéktől ütött ki, és hosszúkás mély ráncok húzódtak rajta.

— Lassabban! Ne hajszold annyira! — parancsolta Grigorij.

A tizenkét lovas közül már csak kilenc vágtatott utánuk, a többiek lemaradtak. Grigorij felmérte a távolságot.

— Állj! Lűjjünk vissza!

Mind az öten ügetésbe lassítottak, menet közben leugráltak a nyeregből, és lekapták vállukról a puskát.

— Tartsd a kantárszárat! A balszélsőre alapirányzékkal! Cél! Tűz!

Kilőttek egy-egy tár töltényt. Az egyik vöröskatona lovát telibe találták. Aztán tovább vágtattak a többi üldöző elől. A vörösök már kelletlenül nyargaltak utánuk. Messziről néha-néha rálövöldöztek Fominékra, azután végleg lemaradtak.

— Itassuk meg a lovakat, ott a tó! — mondta Sztyerljadnyikov,

és korbácsával arrafelé mutatott, ahol a távolban hosszúkás pusztai tó vize kéklett.

Most már lépésben haladtak, és figyelmesen vizsgáltak minden kis hajlást és szárazeret; úgy igyekeztek tovább haladni, hogy a hepehupás terep fedezze őket.

A tó mellett megitatták lovaikat. Azután újra útnak eredtek. Eleinte lépésben, azután ügetésben. Délben megálltak, hogy megetessék a lovakat. A sztyeppet ferdén átszelő mély hajlás lejtőjén Fomin megparancsolta Koseljovnak, hogy gyalog menjen fel a közeli kurgán tetejére és őrködjék. Ha a sztyeppen valahol lovasok bukkannának elő, Koseljov rohanjon le, és adjon jelt.

Grigorij megbéklyózta lovát. Legelni engedte, azután kiválasztott egy jó száraz helyet, leheveredett a lejtőn.

Itt, a hajlás napos oldalán, bujábban, magasabbra nőtt a zsenge fű. A napsütötte fekete föld édeskés lehelete nem tudta elfojtani a lassan hervadó mezei ibolya finom illatát. A kis virág ott nyílott a dudvás parlagon, előtört a somkóró száraz szárai közt, színes hímzésként nyúlt végig a hajdani mezsgye szélén, sőt a kőkemény ugar tavalyi, hervadt gizgaza közül is kikandikált, és rábámult a világra gyermekien ártatlan, kék szemecskéjével. Az ibolyák már leélték kiszabott idejüket ezen az elhagyott végtelen sztyeppen. De a domboldalon már emelgették fejüket a helyükbe lépő, mesésen tarka, élénk színű tulipánok, és a nap felé nyújtogatták bíborpiros, sárga és fehér kelyhüket. A szél egybevegyítette a különféle virágok illatát, és messze széthordta a tágas pusztán.

A szakadékos, árnyékos, köves és meredek északi lejtőn még egymásba préselődő nedves hórétegek hevertek. Az olvadó hó felől áradó hűvös lehelet még élesebben kiemelte az elvirító ibolyák illatát, amely olyan megfoghatatlanul szomorú volt, akárcsak a régen elmúlt boldog napok emléke.

Grigorij, lábát szétvetve, könyökére támaszkodva hevert, és mohó szemmel nézte a verőfényes, finom nappali párafátyollal borított pusztát, a messzi dombvonulaton kéklő kurgánokat és a látóhatár szélén hullámzó, reszkető délibábot. Egy pillanatra behunyta a szemét. Hallotta, amint valahol a közelben is, messzebb is, zeng a pacsirták dala, könnyedén, prüszkölve lépkednek a legelő lovak, meg-megcsörren a zabola, és suhog a szél a zsenge fű között... A lemondás és a megnyugvás különös érzése költözött lelkébe, amikor egész testével a földhöz simult. Ez az érzés rendszerint akkor fogta el, ha nagy izgalmakat élt át. Ilyenkor mindig

új szemmel nézett és látott mindent. Látása, hallása kiélesedett, és amit korábban észre sem vett, most — az átélt izgalom után — magára vonta figyelmét. Egyforma érdeklődéssel követte a fürjészsólyom zúgó, ferde röptét, amint lecsap egy kicsiny madárra, vagy a lassan mászó, fekete bogarat, amely csak nagy üggyelbajjal győzte le a távolságot Grigorij két szétvetett könyöke között; vagy pedig a feketébe játszó, bíborvörös tulipán könnyű ringását, amely a tavaszi szélben meg-megrezdülve tündöklött előtte megkapó, szűzies szépségében. A tulipán egészen közel, egy beomlott hörcsöglyuk szélén nyílott, csak a kezét kellett volna kinyújtani, hogy letépje, de Grigorij mozdulatlanul feküdt tovább, és néma elragadtatással gyönyörködött a virágban, erős zöld leveleiben, amelyek féltékenyen óvták a redőik között megmaradt hajnali harmat szivárványosan csillogó cseppjeit. Azután felnézett, és sokáig gondolattalanul követte tekintetével a réti sas röptét, amely a magas égkupola közepén vitorlázott az elhagyott hörcsögbarlangok kihalt labirintusa felett.

Vagy két óra múlva ismét lóra ültek. Igyekeztek, hogy éjszakára elérjék a jelanszkajai járás ismerős falvait.

A vöröskatonák járőre, amely üldözte őket, nyilván telefonon értesítette a környező falvakat, milyen irányban menekültek Fominék, mert amikor Kamenkába lovagoltak, valahonnan a folyócska felől puskalövések dörrentek. A golyók süvöltése arra kenyszerítette Fomint, hogy oldalt kanyarodjon. Ellenséges tűzben vágtattak el a falu szélén, és hamarosan kijutottak a vesenszkajai méneslegelőre. Topkaja Balka falu mellett egy kis milicistacsapat megkísérelte, hogy elfogja őket.

— Kerüljünk bal felől — ajánlotta Fomin.

— Gyerünk rohamra! — mondta határozottan Grigorij. — Ők kilencen vannak, mink meg öten. Át kell törni!

Csumakov és Sztyerljadnyikov támogatta. Kirántották a kardot, és könnyű vágtába eresztették lovaikat. A milicisták nem szálltak le, hanem közvetlenül a nyeregből nyitottak tüzet, de aztán nem állták meg a sarat az öt kozák rohamával szemben és — visszafordultak.

— Gyenge legények ezek! Firkálni tudnak, de ha komoly verekedésre kerül a sor, a nadrágba reccsentenek!

Visszalövöldöztek, valahányszor csak újra nyomukba eredtek a milicisták, aztán pedig kelet felé lovagoltak. Úgy menekültek, mint az agarak üldözte farkasok: vissza-visszavicsorogtak, hogy bele-

marjanak üldözőikbe, de szinte egy percre sem álltak meg. Az egyik ilyen csetepaté alkalmával Sztyerljadnyikov megsebesült. A golyó átütötte a jobb lába ikráját, és a lábszárcsontot is megsértette. Sztyerljadnyikov felhördült fájdalmában. Szörnyen nyilallott a seb!

— Eltalálták a lábomat... Épp a sánta lábomat!... Hát nem galádok, mi?

Csumakov hátradőlt a nyeregben, és teli torokból nevetett. Úgy hahotázott, hogy könnybe lábadt a szeme. Fölsegítette a lóra Sztyerljadnyikovot, aki az ő karjára támaszkodott.

— Nahát, ezt jól kiválasztották! — mondta. Még mindig remegett nevettében. — Biztos, hogy szándékosan céloztak oda. Látják: valami sánta vágtat ott, gondolják, na ennek lefricskázzuk azt a maradék lábát is. Jajj, Sztyerljadnyikov! Jajj, megpukkadok nevettembe! Na, most már megint kurtább lesz a lábod egy araszszal! Hogy táncolsz ezentúl? Most osztán áshatom a gödröt, akár rőfnyi mélyre is. Még az sem lesz elég.

— Hallgass, ne pofázz mán annyit. Nem érek rá a hülyeségedet hallgatni. Van nekem untig elég bajom! Fogd be mán a szád, az Isten áldjon meg — kérte Sztyerljadnyikov; arca eltorzult fájdalmában.

Amikor félóra múlva felértek a számtalan szárazér egyikének partjára, megkérte cimboráit:

— Álljunk meg, pihenjünk egy kicsit... Be akarom tapasztani a sebet, mert telefolyt a csizmám vérrel...

Megálltak. Grigorij a lovakat fogta. Fomin és Koseljov a távolban fel-felbukkanó milicistákra tüzelt. Csumakov segített Sztyerljadnyikovnak, hogy lehúzza csizmáját.

— Csakugyan sok véred elfolyt! — mondta elkomorodva Csumakov, és a csizmából a földre öntötte a vörös pépet.

Kardjával fel akarta vágni a vértől nedves és meleg nadrágszárat, de Sztyerljadnyikov nem engedte.

— Jó nadrág, nem kell összehasogatni — mondta, és tenyerével a földre támaszkodva, felemelte sebesült lábát. — Húzd le csak a nadrágszárat, de lassan!

— Van kötszered? — kérdezte Csumakov, zsebét tapogatva.

— Mi a fenének kéne nekem kötszer? Megleszek én anélkül is.

Sztyerljadnyikov figyelmesen megvizsgálta a sebet, azután egy töltényből fogával kihúzta a golyót, tenyerébe rázta a puskaport.

Vett egy fél marék földet, nyállal megnedvesítette, összekeverte a puskaporral, sebének mind a két nyílását bőségesen bekente sárral, és elégedetten mondta:

— Kitapasztaltam én már ezt! Megszárad a seb, két nap múlva beheged. Ebcsont beforrad!

Meg sem álltak Csirig. A milicisták tisztes távolban tartották magukat, és csak néha-néha dördült el egy-egy lövés. Fomin sűrűn nézegetett hátra.

— Kísérgetnek, de nem mernek közelebb jönni — mondotta... — Biztosan segítséget várnak valahonnét. Nemhiába maradnak olyan messzire.

Viszloguzovszk falunál átgázoltak a Csir folyón, és lépésben kapaszkodtak fel egy meneteles dombra. A lovak már teljesen elcsigázódtak. Hegyről lefelé még csak bírták valahogy az iramot, de ha hegynek felfelé haladtak, kantárszáron kellett vezetni őket. A paripák izzadt oldaláról és faráról tenyérrel csapták le a remegő habcsomókat.

Fomin föltevése helyesnek bizonyult. Viszloguzovszktól öt versztányira hét lovas vetette magát utánuk, mégpedig jó futó, friss lovakon.

— Ha ezentúl is így kézről kézre adogatnak bennünket, pórul járunk! — mondta komoran Koseljov.

Úttalan utakon lovagoltak a pusztán. Felváltva lövöldöztek vissza az üldözőkre: amíg ketten a fűben fekve tüzeltek, a többiek lovagoltak vagy kétszáz ölet, majd gyalog szálltak, és ők tartották túz alatt az ellenséget. Ezzel lehetővé tették, hogy az első két ember előrevágtasson négyszáz ölet, lefeküdjön és újra felkészüljön a lövöldözésre. Megölték vagy súlyosan megsebesítették az egyik milicistát, a másik alól kilőtték a lovat. De nemsokára halálos találat érte Csumakov lovát is. Csumakov Koseljov kengyelébe kapaszkodva futott a többiekkel.

Az árnyék mind hosszabbra nyúlt. A nap lassan nyugovóra hajolt. Grigorij azt ajánlotta, hogy ne forgácsolódjanak szét.

Megfogadták a szavát, és mindnyájan együtt lépésben mentek tovább. Csumakov mellettük lépdelt. Nem sokkal később kétlovas szekeret pillantottak meg egy dombtetőn. Rögtön az út felé kanyarodtak. Az idősebb, szakállas kozák kocsis a lovak füle közé csapott, el akart nyargalni, de a lövöldözés megállásra kényszerítette.

— Agyonvágom a gyalázatost. Majd megtanítom én kesztyűbe

fütyülni! Akkor majd nem szalad előlünk! — sziszegte Koseljov, teljes erővel végigvágott korbácsával lován, és előrevágtatott.

— Ne bántsd, Szaska, nem engedem! — intette Fomin, és már messziről odakiáltott az öregnek: — Fogd ki azt a két gebét, bátyámuram! Fogd ki, amíg szépen mondom!

Ügyet sem vetettek az öreg pityergő könyörgésére, ők maguk akasztották le az istrángot, levették a farszíjat meg a hámot, és szaporán megnyergelték őket.

— Legalább egy lovatokat hagyjátok itt cserébe! — kérte sírva az öreg.

— Hát még mit nem?... Vén marha! — mondta Koseljov. — Nékünk is kell a lú! Köszönd meg az Istennek, hogy életben maradsz!

Fomin és Csumakov friss lóra ült. Igenám, csakhogy az üldözőkhöz is hamarosan csatlakozott három ember.

— Sietni kell! Szaporábban, fiúk! — biztatta Fomin a többieket. — Ha estig elvergődünk a krivszkoji szurdékokig — megmenekültünk.

Végighúzott korbácsával a lován és előrenyargalt. A másik lovat kantárszáron vezette maga mellett. Mint nagy véreseppek, repültek szét mindenfelé a bíborvörös tulipánfejek, amelyeket leszakított a lovak patája. Grigorij, aki Fomin mögött vágtatott, e szétfreccsenő, vörös cseppekre pillantott, és behunyta szemét. Szédült, szívéig szúródott az éles fájdalom.

A lovak utolsó erejüket összeszedve vágtattak tovább. A szakadatlan lovaglás és az éhség kimerítette az embereket is. Sztyerljadnyikov inogva ült a nyeregben, arca fehér volt, akár a vászon. Sok vért vesztett. Szomjúság és hányinger kínozta. Megevett egy karéj száraz kenyeret, de rögtön kihányta.

Alkonyattájt Krivszkoj falu közelében jártak, benyargaltak a hazaballagó csorda közé. Utoljára rálőttek üldözőikre, és örömmel látták, hogy a vörösök lemaradnak. A kilenc lovas — jó messzire — egy csoportba gyűlt, szemmel láthatóan tanácskoztak valamiről, azután visszafordultak.

Krivszkoj faluban két napig pihentek Fomin ismerősénél. A kozák gazdag ember volt, és vendégszeretően fogadta őket. A sötét istállóba fogott lovak nem győzték zabálni az abrakot, és másnap estére teljesen kipihenték az őrült vágtatás fáradalmait. Az embe-

rek felváltva gondozták a lovakat. Nagyokat aludtak a pókhálós, hűvös pelyvásszínben, kárpótolták magukat a szigeti nagy koplalásért.

Már másnap továbbállhattak volna, de Sztyerljadnyikov betegsége visszavetette őket. Egyre jobban fájt a sebe. Reggelre vörös karima ütközött ki a szélén, estére megdagadt a láb, és a beteg eszméletét vesztette. Szomjúság kínozta. Egész éjjel, valahányszor magához tért, mindig vizet kért, mohón, sokat ivott. Éjjel csaknem egy vödör vizet vedelt be, de felkelni még mások segítségével sem tudott. Minden mozdulat kegyetlen fájdalmat okozott, szüntelen nyögött. Elvitték a pelyvásszín legtávolabbi szögletébe, hogy ne hallják nyöszörgését. De ez sem segített: a beteg egyre hangosabban jajgatott, lázálmában félrebeszélt, és fülsértően kiabált.

A többiek felváltva őrködtek mellette. Vizet adtak, hideg borogatást tettek lángoló homlokára, és ha túlságosan hangosan kiabált s félrebeszélt, kucsmával vagy kézzel befogták a száját.

Másnap este végre magához tért a beteg, és azt mondta, hogy jobban érzi magát, ujjával magához intette Csumakovot.

— Mikor mentek tovább innét? — kérdezte.

— Máma éjszaka!

— Ne hagyjatok itt engem, az Isten áldjon meg benneteket. Én is veletek tartok!

— Nem vesszük semmi hasznodat, csak nyűg leszel — mondta félhangosan Fomin. — Hisz moccanni sem tudsz!

— Dehogyis nem tudok. Ide nézz! — Sztyerljadnyikov erőlködve felemelkedett, de rögtön visszaesett.

Arca égett. Homlokán apró cseppekben ütött ki a veríték.

— Magunkkal viszünk — mondta határozottan Csumakov. — Ne félj, magunkkal viszünk! Törüld le a könnyed, nem vagy te jány!

— Ez csak izzadság — suttogta halkan Sztyerljadnyikov, és szemöldökére tolta kucsmáját.

— Szívesen itt hagynánk, Vaszilij, de a gazda nem engedi meg! Ne búsulj, Vaszilij! Meggyógyul még a te lábod. Fogunk mink még birkózni meg táncolni. Mért kámpicsorodtál úgy el? Még ha komoly seb lett vóna az a seb, de hát ez a semmiség!

Csumakov — aki mindenkivel élesen, sőt durván beszélt — olyan nyájas, lágy kedveskedő hangon mondta ezt, hogy Grigorij csodálkozva nézett rá.

Nem sokkal hajnal előtt takarodtak ki a faluból. Sztyerljadnyi-

kovot nagy nehezen nyeregbe ültették, de egyedül nem tudott megmaradni a lovon. Csumakov mindig ott lovagolt mellette, és jobb kezével átölelve támogatta.

— Hát nagy teher ű nekünk ... Sorsára kell hagyni valahun — suttogta Fomin, amikor Grigorij mellé ért. Bánatosan csóválta a fejét.

— Végezzünk vele?

— Persze. Tán gyönyörködjünk benne? Így nem messze jutunk vele.

Sokáig némán, lépésben lovagoltak. Hallgattak. Csumakovot Grigorij, azután Koseljov váltotta fel.

Felkelt a nap. Lent a Don felett még mindig gomolygott a köd, de a dombtetőről már messzire el lehetett látni a végtelen pusztán. Percről percre kékebb lett az égbolt. A magasban apró, gyapjas bárányfelhők legelésztek. A füvön ezüsttakaróként hevert a sűrű harmat, és ott, ahol elhaladtak a lovak, sötét, patakzó nyom maradt. Csak a pacsirták zengtek a sztyepp felett kiterülő fenséges, nagy csendben.

Sztyerljadnyikov feje tehetetlenül lötyögött a lovak léptének ütemére.

— Jaj, de rosszul vagyok! — mondta csendesen.

— Hallgass! — dörrent rá durván Fomin. — Nekünk sem olyan könnyű dajkálni téged.

A Hetman út közelében pusztai madár röppent fel a lovak lába alól. Éles szárnycsattogására Sztyerljadnyikov is felocsúdott.

— Testvérek, vegyetek le a lóról — kérte bajtársait.

Koseljov és Csumakov vigyázva levette a nyergéből, és a nedves fűre fektette.

— Legalább nézzük meg, mi van a láboddal. Gombold ki a nadrágodat! — mondta Csumakov, és mellé guggolt.

Sztyerljadnyikov lába úgy megdagadt, hogy a nadrág bő szára most szorosan rásimult. Egyetlen redő sem maradt rajta. A bőr egészen a csípőig sötétlila árnyalatot öltött. Itt is, ott is bársonyos tapintású kék foltok borították. Ugyanilyen, de valamivel világosabb foltok látszottak horpadt, barna hasán is. A sebből, a nadrágra száradt barna vérből a rothadás undorító szaga áradt. Mikor Csumakov a barátja lábát vizsgálgatta, befogta ujjával az orrát, és alig-alig tudta visszatartani a torkába buggyanó hányingert. Sokáig figyelmesen nézte Sztyerljadnyikov lehunyt, kék szemhéját, majd Fominra pillantott.

— Úgy látom: vérmérgezést kapott... Iiiigen... Rossz bőrbe vagy, Vaszilij Sztyerljadnyikov!... Ejj, rohadt dolog e, bizony! Eh, Vaszja, Vaszja, de nagyon megjártad...

Sztyerljadnyikov szaporán lélegzett. Nem szólt egy szót sem. Fomin és Grigorij, mintegy vezényszóra, leszállt a lóról, és odalépett a sebesülthöz.

Sztyerljadnyikov erőlködve, a kezére támaszkodva felült, zavaros, szigorú, lemondó pillantása végigsiklott a körülötte állókon:

— Testvérek, öljetek meg!... Úgyis halálfia vagyok mán. Teljesen elgyötrődtem, nem bírom tovább!

Visszahanyatlott, és lehunyta szemét. Fomin és a többiek mind tudták, hogy ez a kérés előbb-utóbb elhangzik, már várták. Fomin Koseljov felé kacsintva, hirtelen elfordult. Koseljov szó nélkül lekapta válláról a puskát. Inkább csak sejtette, semmint hallotta, hogy mit rebeg a félrébb álló Csumakov: „Lőj!" De Sztyerljadnyikov újra felnyitotta szemét, és szilárd, érces hangon mondta:

— Ide célozz! — Felemelte kezét, és homlokára, szeme közé mutatott ujjával. — Hogy egyszerre kialudjon a világosság... Ha a faluban jártok, mondjátok meg az asszonynak, hogy így és így történt... Ne várjon!

Koseljov gyanúsan hosszú ideig babrált a závárzattal. Sztyerljadnyikov szeme héját lebocsátva fejezte be:

— Csak feleségem van... Gyermekek nincsenek. Egy vót, az is halva született.

Koseljov kétszer is felkapta a puskát, de mind a kétszer visszaeresztette. Mindjobban elsápadt. Csumakov dühösen félrelökte vállával, kikapta kezéből a puskát.

— Ha nem bírod, ne fogj hozzá, gyáva kutya! — kiáltotta rekedten. Levette fejéről a kucsmát, és hátrasimította a haját.

— Szaporán! — sürgette Fomin, és fél lábbal a nyeregbe lépett.

Csumakov dadogva kereste a szavakat.

— Isten veled, Vaszilij — mondta csendesen — bocsáss meg nekem és a többieknek, áldjon meg az Isten! A másvilágon majd találkozunk. Ott majd ítélkeznek felettünk... A feleségednek megmondjuk, amire kértél. — Várta a választ, de Sztyerljadnyikov nem felelt, némán, sápadtan készült a halálra. Csak napszítta szempillája rebbent meg néha, mintha a szél érintette volna, és

bal kezének ujjai mozogtak: gimnasztyorkája gomblyukába akarta dugni a törött, ócska pitykét.

Sok halált látott már életében Grigorij, de ezt az egyet nem tudta végignézni. Gyorsan előrement, és kantárszárával fogva erőnek erejével maga után húzta lovát. Olyan érzéssel várta a dörrenést, mintha a puskacsőből kiröppenő lövés majd az ő lapockája közé fúródnék.

Várta a lövést, és a szíve óraként ketyegve számolta a másodperceket, de amikor élesen pukkant a puska mögötte, mégis megcsuklott a térde, és alig bírta visszatartani felágaskodó lovát...

Vagy két óra hosszat lovagoltak szótlanul. Csak a pihenőhelyen törte meg a csendet Csumakov. Tenyerével eltakarta szemét, és tompán mondta:

— Mi a fenének is lűttem rá? Ott kellett vóna hagyni a sztyeppen. Minek is vettem felesleges bűnt a lelkemre. Még most is a szemem előtt látom.

— Hát még mindig nem szoktad meg? — kérdezte Fomin. — Hány meg hány embert elpusztítottál, és még mindig nem szoktad meg. Nem is szív van a te mejjedbe, hanem rozsdás ócskavas lötyög a helyén.

Csumakov elsápadt, és vadul meredt Fominra.

— Ne bosszants, Jakov Jefimovics! — mondta csendesen. — Ne incselkedj velem, mert te is mingyán kaphatsz egy golyót. Nagyon könnyen megkaphatod...

— Hát nem bántalak én. Mér bántanálak? Anélkül is van énnékem épp elég gondom — mondta békülékenyen Fomin. Hátára feküdt, és a napfénytől hunyorogva, élvezettel nagyot nyújtózott.

16

Grigorij várakozása ellenére másfél hét alatt negyven kozák, a harcokban szétszórt különböző kisebb bandák maradványai csatlakoztak hozzájuk. Miután elvesztették atamánjaikat, sokáig bolyongtak a körzetben, majd szívesen csatlakoztak Fominhoz. Teljesen mindegy volt, kinek szolgálnak, kit ölnek, csak szabadon kóborolhassanak, és kirabolhassák, aki útjukba kerül. Ezt maga Fomin is jól tudta. — Na, Melehov — mondogatta megvetően Grigorijnak — csürhe banda csatlakozott hozzánk, nem rendes csapat...

Szálanként szedett akasztófavirág mindahány! — Lelke mélyén Fomin még mindig „a dolgozó nép élharcosának" tartotta magát, és bár már ritkábban mondogatta: „Mi, a kozákság felszabadítói..." — még mindig görcsösen kapaszkodott ostoba illúzióiba... Ismét szemet hunyt a rablások felett, kikerülhetetlen rossznak tekintette, ha fegyvertársai végigfosztották a falvakat. Úgy vélte, hogy ebbe bizony bele kell nyugodni. Még mindig szilárdan hitt abban, hogy egyszer csak megszabadul ezektől a martalócoktól, és előbb-utóbb mégis igazi felkelő vezér lesz, nem holmi kis banda főnöke.

Csumakov viszont minden teketória nélkül „betyároknak" titulálta a Fomin-legényeket; körömszakadtáig vitatkozott Fominnal, és azt bizonygatta, hogy ő, Fomin, nem más, mint közönséges útonálló. Ha avatatlanok nem tátották a szájukat körülöttük, gyakran és hevesen vitatkoztak.

— Én eszmékért harcolok! — kiáltotta Fomin, és elvörösödött haragjában. — Én meggyőződésből küzdök a szovjethatalom ellen. Te meg, az ördög tudja, miket vagdosol a fejemhe. Hányszor rágjam még a szádba, te hatökör, hogy én *eszméér* harcolok?!

— Tedd bolonddá a kedves jó anyádat! — makacskodott Csumakov. — Velem ugyan nem étetsz maszlagot! Nem vagyok én mán taknyos kölyök! Lám csak, milyen „eszmés" betyárunk akadt! Közönséges zsivány vagy, semmi más! Nem értem, mér félsz annyira ettű a szótúl?

— De mér gyalázol, pocskondiázol örökké? Ragadna le az a ronda nyelved! Én a kormány ellen keltem fel, fegyverrel a kezembe. Mér vónék rabló?!

— Épp azér vagy rabló, mer a kormány ellen harcolsz, fegyverrel a kezedbe. A rablók — emberemlékezet óta — mindig fegyverrel harcoltak a kormány ellen. Mán akármilyen is az a szovjet kormány, mégiscsak kormány! Tizenhét óta állandóan uralmon van. Aki fellép ellene, az betyár, mégpedig a javából.

— Ejnye, de üres a fejed! Hát a Krasznov tábornok meg a Gyenyikin tábornok? Tán azok is rablók voltak?

— Persze hogy rablók, csak éppen vállrojtot hordtak. Pedig hát nem is olyan nagy dolog az a vállrojt, mink is felvarrhatnánk, ha kedvünk szottyanna rá!

Fomin az asztalt verte dühében, köpködött, végül is abbahagyta a meddő vitát, mert nem talált eléggé meggyőző érveket. Csumakovot valóban nem is lehetett meggyőzni semmiről.

A bandához csatlakozó haramiák csaknem valamennyien kitűnően fel voltak szerelve mind ruhával, mind fegyverrel. Majdnem mindnek jó lova is volt. A paripák megszokták a hosszú napi meneteket, és különösebb megerőltetés nélkül tettek meg száz versztát naponta. Némelyik kozáknak kettő is volt. Az egyiken rajta ült, a másik, a vezetékparipa pedig mellette futott. Szükség esetén egyik lóról át lehetett szállni a másikra. Az a kozák, akinek két lova volt — mivel felváltva pihentette őket — huszonnégy óra alatt könnyen megtehetett kétszáz versztányi utat is.

Fomin egy alkalommal meg is mondta Grigorijnak:

— Ha nekünk elejétől fogva két-két lovunk van, sohasem érnek utol bennünket a veresek! Sem a milicistáknak, sem a veres csapatoknak nem szabad lovat szedni a lakosságtól. Nekünk pedig ezt is szabad! Mindegyikünknek vezetéklóra kell szert tenni, akkor majd sohasem érik utol a csapatot! Az öregemberek azt mondják, hogy hajdanába, amikor a tatárok sűrűn rajtaütöttek a falvakon, mindegyik két vagy három lóval jött. Nem is érhette utol azokat senki! Nagyon tetszik nekem ez a tatár bölcsesség!

Nemsokára csakugyan szereztek is vezetéklovakat, és eleinte nem ért a nyomukba senki. A Vesenszkajában újonnan megszervezett lovas milícia csapata hiába próbálta utolérni őket. A tartaléklovak lehetővé tették, hogy Fomin kisszámú bandája egérutat nyerjen, több napi menettel megelőzze az ellenséget, és kikerülje a kockázatos ütközeteket.

Mégis, május közepén egy milicista csoport, amely négyszer akkora volt, mint Fomin bandája, az uszty-hopjorszkajai járás Bobrovszk falvának közelében a Don vizének szorította őket. A banda rövid harc után áttörte az üldözők gyűrűjét, és a Don partján menekült tovább. Nyolc ember elesett vagy megsebesült. Fomin sok sokkal később felajánlotta Grigorijnak a törzsparancsnokságot:

— Kell nekünk egy művelt ember, hogy térkép és terv szerint portyázzunk. Máskülönben egyszer csak sarokba szorítanak és megráznak bennünket, mint Krisztus a vargát. Neked való mesterség lenne ez, Grigorij Pantyelevics.

— Ahhoz, hogy milicistákat fogdossunk el, oszt levágjuk a fejüket, nem kell se parancsnoki törzs, se térkép — felelte komoran Grigorij.

— Törzs minden csapatnak kell! Ne beszélj ostobaságokat!

— Hát akkor legyen Csumakov a törzsparancsnok, ha már sehogy sem tudsz meglenni parancsnoki törzs nélkül.

— Te miért nem vállalod?

— Nem értek hozzá.

— Hát Csumakov ért?

— Csumakov sem ért.

— Hát akkor mi a nyavalyának ajánlod? Te tiszt vótál, értened kell a taktikáho meg más effélékhe.

— Én csak olyan tiszt vótam, amilyen csapatparancsnok te vagy! Egy taktikánk van: csavarogj a pusztán, oszt mennél sűrűbben nézz körül... — mondta gúnyosan Grigorij.

Fomin rákacsintott Grigorijra, és megfenyegette az ujjával:

— Vesédbe látok, kölyök! Árnyékba húzódol, ugye? Lapulni akarsz, mi? De nem sok hasznod lesz belőle, öcsém! Akár szakaszparancsnok vagy, akár törzsparancsnok, egy kutya. Azt hiszed, ha egyszer elfognak, hát neked majd megkegyelmeznek? Azt ugyan lesheted.

— Nem hiszek én semmit. Ne is tanálgasd, mit gondolok! — mondta Grigorij, figyelmesen nézegetve a kard bojtját. — Amihe nem értek, azt nem vállalom.

— Ha nem vállalod, nem kell. Valahogy majd csak megleszünk nélküled is — hagyta rá sértődötten Fomin.

A helyzet gyökeresen megváltozott az egész kerületben. Azok a jómódú kozákok, akik azelőtt mindenütt nagy vendégszeretettel fogadták Fomint, most jöttének hírére betolták a kapu reteszét. Ha pedig a banda megjelent a faluban, a gazdák szétfutottak a kertekben, ligetekben. A forradalmi bíróság nemrégen Vesenszkajába érkezett repülőbizottsága ugyanis szigorúan elítélt sok olyan kozákot, akik azelőtt szívesen fogadták Fomint. Az ítélet híre elterjedt minden járásban, és igen nagy hatást tett azokra, akik nyíltan rokonszenveztek a banditákkal.

Fomin két hét alatt nagy körutat tett meg a Felső-Don vidékén, sorra járta a legtöbb falut. A banda ekkor már százharminc szablyát számlált. Most aztán nem egy-egy hevenyében szervezett lovas csoport, hanem a délről átdobott 13. lovas ezred több százada taposta a sarkukat.

Az utóbbi napokban hozzájuk csatlakozó bandatagok javarésze messzi tájakról származott. Mindnyájan különböző utakon kerültek a Don mellé. Némelyik egymaga megszökött a rabszállítmányok pihenőhelyeiről, a börtönből és a gyűjtőtáborokból, de az

újonnan érkezettek zömét az a csapat alkotta, amely elpártolt Maszlaktól, és Fomin mellé szegődött. Ugyancsak jelentős volt a Kurocskin felmorzsolt bandájából megmaradt csoport is. Maszlak emberei szívesen szétoszlottak különböző csapatokba, de a Kurocskin-legények erősen összetartottak, és teljesen elkülönültek a banda zömétől. Önálló szakaszt alkottak, együtt harcoltak, és együtt pihentek. Ha kellett, megvédték egymást, ha pedig kiraboltak valahol egy szövetkezeti boltot vagy raktárt, először mindent egy közös garmadába hordtak, és csak azután osztották szét hajszálpontosan egyenlő porciókban.

A Tyerek és Kubán mellől is jött néhány kopott cserkeszkaftános kozák. Két velikoknyazsenszkajai kalmük, egy csípőig érő hosszú szárú vadászcsizmát viselő lett, és öt csíkos trikójú, kifakult nadrágos anarchista matróz tette még tarkábbá az amúgy is sokféle népből összeelegyedett Fomin-bandát.

— Na, még most is tagadod, hogy betyárok vónánk, még mindig azt állítod, hogy — hogy is mondtad — „az eszme harcosai?" — kérdezte egyszer Fomintól Csumakov, és szemével intett az elnyúló menetoszlopra. — Még csak kicsapott pap meg egyéb csudabogár hiányzik, különben teljes lenne az ájtatos zarándokmenet!

Fomin hallgatott. Egyetlen törekvése az volt, hogy minél több embert szedjen össze. Ha önkéntes jelentkezett, Fomin nem nagyon finnyáskodott, hanem felvette. Ha valaki kijelentette, hogy szolgálni akar csapatában, személyesen kérdezte ki, azután tüstént megállapította:

— Szolgálatra alkalmas vagy. Felveszlek. Menj a törzsparancsnokhoz, Csumakovho, ű majd beoszt, sőt fegyvert is ád.

A migulinszkajai járás egyik falvában jól öltözött, barna arcú, göndör hajú legényt vezettek Fomin elé. A legény kijelentette, hogy be akar lépni a bandába. A kihallgatás során Fomin azonnal megállapította, hogy a legény rosztovi lakos, fegyveres rablótámadás miatt elítélték, de megszökött a rosztovi börtönből. Amikor pedig hallott Fomin bandájáról, tüstént a felső Donvidékre jött.

— Milyen nemzetségből származol? Örmény vagy bolgár vagy? — kérdezte Fomin.

— Egyik sem: zsidó vagyok — felelte a legény restelkedve.

Fomint zavarba hozta a váratlan válasz: sokáig hallgatott. Nem tudta, mit kell tenni ilyen meglepő esetekben. Búsan törte a fejét, azután mélyet sóhajtott, és így szólt:

— Ha zsidó vagy, hát — zsidó vagy. Mink bizony azokat sem

vetjük meg... Egy emberrel mégiscsak többen leszünk. Tudsz-e lovagolni? Nem? Na, majd megtanulsz! Először valami szelíd kis kancát kapsz, aztán majd beletanulsz. Eredj Csumakovho, ő majd beoszt.

Néhány perc múlva Csumakov pulykamérgesen vágtatott oda Fominhoz.

— Te bolondultál meg, vagy velem akarod a bolondomat járatni? — kiáltotta, amikor megállította lovát. — Mi a fenének küldted hozzám azt a zsidót? Nem értem! Lóduljon innét, amerre akar! Le is út, fel is út!

— Csak oszd be nyugodtan, evvel is többen leszünk — mondta nyugodtan Fomin.

De Csumakov habzó szájjal üvöltötte:

— Nem osztom be! Inkább megölöm, de a csapatba nem fogadom be. A kozákok mánis zúgolódnak. Eredj oda, csinálj rendet magad!

Amíg ők ketten vitatkoztak és veszekedtek, a fiatal jövevényről az egyik szekér mellett lehúzták a hímzett inget meg a bőszárú posztónadrágot. Az egyik kozák a lehúzott inget magára próbálgatva mondta:

— Látod ott a falu szélén azt a tavalyi dudvát? Szaladj oda, feküdj le. Addig fekszel ott, amíg el nem megyünk innét. Akkor felkelsz, és iszkolsz, amerre látsz. Mihozzánk többet ne gyere, mert agyoncsapunk, eredj inkább Rosztovba, az anyádho. Nem zsidónak való a csata. Benneteket az Úristen arra rendelt, hogy adjatok-vegyetek, és nem arra, hogy harcoljatok. Megleszünk mi nélkületek is, megesszük, amit főztünk.

Így hát a zsidót nem fogadták be a bandába, de nagy kacagás és tréfálkozás közepette még aznap beosztották a második szakaszba a vesenszkajai járásban közismert bolond Pasát. A bolondot a sztyeppen fogták el, bevitték a faluba, és ünnepélyesen felöltöztették egy halott vöröskatonáról lehúzott egyenruhába, megmutatták neki, hogyan kell bánni a puskával, és sokáig oktatták a kardforgatás művészetére.

Grigorij a kötőcölöpnél álló lovai felé tartott, de amikor meglátta a sűrű tömeget, hát odaindult. A csoportból kirobbanó nevetés hallatára meggyorsította lépteit. A hirtelen támadt csendben higgadt, oktató hangon magyarázott valaki:

— Nem így kell ezt csinálni, Pasa! Nem így kell suhintani! Így csak fát lehet vágni, de nyakat nem. Így csináld; ha elfogod, min-

gyán térgyepeltesd le, mert álló embert kényelmetlen ám kettéhasítani... Ha letérdel, menj a háta megé, és csapj a nyakára! De ne egyenesen vágjad, hanem ferdén, lendületből! Akkor jól metszi a penge.

A bolond kihúzta magát a banditák gyűrűjében, és görcsösen szorongatta a kivont kard markolatát. Mosolygott, és boldogan hunyorogva hallgatta a kozák oktatását. Ajka szögletében, mint a ló szája szélén, tajték fehérlett, rézvörös szakállán pedig bőven csurgott mellére a nyál... Piszkos ajkát nyalogatva, selypítve mondta:

— Mindent megértettem, drága komám, mindent... Úgy is teszek... Térgyecskéjére állítom azt a kedves felebarátomat, oszt elmetszem a kis torkát. Úgybizony, elmetszem. Adjatok nadrágot, inget, csizmát... Még csak a kabát hiányzik... Megszógálom én azt nektek, teljes erőmmel, megszógálom!

— Hát majd ha megölsz egy népbiztost, kabátod is lesz. Most pedig mondd csak el, hogyan házasítottak meg téged tavaly — ajánlotta néki az egyik kozák.

A bolondnak homályos hártyával bevont, kitáguló szemében állati rémület villant fel. Hosszút, kacskaringósat káromkodott, és általános hahota közepette beszélni kezdett. Olyan visszataszító volt ez a jelenet, hogy Grigorij összerezzent, és sietve tovább ment. „Ilyen emberekhez kötöttem a sorsom" — gondolta magában. Egyszerre határtalan bánatot, keserűséget érzett. Rettenetesen haragudott önmagára is, meg erre az egész undorító életre is.

Lefeküdt a kötőcölöp mellett, és igyekezett nem hallani az őrült rikoltozását és a harsogó hahotát. „Holnap faképnél hagyom őket. Ideje már!" — döntött magában, és figyelmesen nézegette jóllakott, meghízott lovait. Gondosan és megfontoltan készült fel, hogy otthagyja a bandát. Egy megölt milicista zsebéből kivette a személyi okmányokat, amelyek Usakov névre szóltak. Az iratokat kabátja bélésébe varrta. Lovait már két hét óta állandóan előkészítette a rövid, de sebes futásra. Idejében etette, itatta őket. Olyan gondosan csutakolta mind a kettőt, ahogyan még tényleges szolgálata alatt sem ápolta paripáját. Nem válogatott az eszközökben, mindenáron zabot szerzett nekik. Az egész csapatban az ő lovai voltak a legszebbek. Különösen az ukrán almásderes volt gyönyörű. Úgy csillogott a szőre a napon, akár a kaukázusi fekete ezüst.

Ilyen lovakon bármiféle üldözők elől is bízvást egérutat nyerhetett.

Grigorij felkelt, és bement a legközelebbi udvarba. A csűr küszöbén ülő öregasszonytól tiszteletteljesen megkérdezte:

— Van-e kaszájok, édesnéném?

— Vót valahun. De a nyavalya tudja, hogy most hun lehet. Minek az neked?

— Szeretnék a rétjökön egy kis friss szénát kaszálni a lovaimnak. Szabad?

Az öregasszony elgondolkozott.

— Mikor másztok már le a nyakunkról? — szólalt meg aztán. — Ezt add ide, azt add ide... Egyik idejön, zabot követel, másik idejön, az is viszi, amit csak meglát a szeme. Nem adok kaszát! Tégy, amit akarsz, de kaszát nem adok!

— Tán csak nem sajnálod azt a kis szénát, édesnéném?

— Hát azt hiszed, hogy az a fű csak úgy magától nő? Mivel étetem majd a tehenemet?

— Tán kevés fű van a sztyeppen?

— Hát ha a sztyeppen sok van, akkor eredj *te* oda, fiacskám.

Grigorij bosszankodott:

— Jobb, ha ideadod a kaszát, öreganyám. Én csak egy kicsit kaszálnék. Ami megmarad, az a tied lesz. Ha meg csak úgy ráeresztjük a lovakat a rétre, mind lelegeltetjük!

Az öregasszony komoran nézett Grigorijra, aztán elfordult:

— Eredj, vedd le magad. Ott lóg a színbe.

Grigorij megkereste az ócska, csorba élű kaszát. Amikor elhaladt az öregasszony mellett, tisztán hallotta bosszús dünnyögését: „Pusztulnátok el, átkozottak!"

Ezt már rég megszokta Grigorij. Régóta látta, milyen ellenségesen fogadja őket a falvak lakossága. „Tulajdonképpen igazuk van — gondolta magában; óvatosan suhintott a kaszával, igyekezve, hogy minél simább rendet vágjon. — Kellünk is mi ezeknek? Senkinek sem kellünk! Nem hagyjuk az embereket, hogy békében éljenek és dolgozzanak. Véget kell már vetni ennek a betyárvilágnak!"

Gondolataiba merülve állt a lovak mellett, figyelte, milyen mohón kapnak fekete bársonyos ajkukkal a zsenge fű után. Fiatalosan moduláló basszus hang riasztotta ki töprengéséből:

— De gyönyörű ez a lú! Olyan, mint a hattyú!

Grigorij a hang irányába pillantott. Az az alekszejevszkajai fia-

tal kozákocska, aki nemrég állt be a bandába, szinte rajongva nézte a lovat, elismerően bólogatott. Egy pillanatra sem vette le tekintetét a szép ménről. Néhányszor körüljárta a lovat, és csettintett a nyelvével.

— A tiéd? — kérdezte.

— Mi közöd hozzá?! — felelte gorombán Grigorij.

— Cseréljünk! Nekem van egy pejcsődöröm. Tiszta vérű doni fajta. Csak úgy repül át az akadályokon. Sebes! De milyen sebes! Akár a villám!

— Eredj a fenébe! — mondta hidegen Grigorij.

A legény hallgatott egy darabig, azután csalódottan sóhajtott, és leült a közelbe. Sokáig nézegette a lovat, azután újra megszólalt:

— Túlságosan tömött. Még felfúvódik!

Grigorij szótlanul piszkálta fogát egy szalmaszállal. Tetszett neki ez az együgyű legény.

— Szóval nem cserélünk, bátyám? — kérdezte az újra csendesen, és esdeklő pillantással nézett Grigorijra.

— Nem cserélek. Még akkor sem cserélek, ha magad adod ráadásnak.

— Hun szerezted ezt a csődört?

— Magam tanáltam ki.

— De igazán, hunnét?

— A kanca ellette.

— Bolond lyukból bolond szél fú — mondta sértődötten a legényke és eloldalgott.

Üresen, kihaltan feküdt a falu Grigorij előtt. Fomin bandáján kívül egy teremtett lélek sem járt a környéken. Az utca közepén sorsára hagyott kocsi állott. Amott tőke látszik hirtelenében belevágott baltával. Mellette deszka hever. Néhány ökör járommal a nyakában céltalanul kóborog, és lustán gyepel az utca közepén, az alacsony fűben. A kút mellett fenekével felfelé fordított veder hányódott. Ez mind, mind arról tanúskodott, hogy a faluban váratlanul megakadt a békésen folydogáló élet, és az emberek csapot-papot otthagyva, futvást menekültek Fominék elől.

Kelet-Poroszországban látott ugyanilyen képet, amikor a kozák ezredek elől menekült minden lakos, ahogyan csak a lába bírta. Most pedig szűkebb hazájában, a Don mentén kellett hasonló képet látnia... Egyformán komor, gyűlölködő pillantásokkal fogadta őket a lakosság: akkor a németek, most pedig a Felső-Don vidéki kozákok. Grigorijnak eszébe jutott, mit mondott az öregasszony.

Bánatosan szétnézett, és kigombolta inge gallérját. Az az átkozott fájdalom megint szívébe mart...

A nap szinte perzselte a földet. Az utcán por, laboda és lóizzadság szaga áradt. A kertekben, a magas fűzfákon csókacsapat rikácsolt. Úgy ültek ott a gallyakon, mint egy-egy szarkafészek. A kis pusztai folyó, amelyet a dombtetőn fakadó források tápláltak, kettéosztotta a falut, és lassan kanyargott végig rajta. Két partján sűrű lombú kertek közepén álló tágas kozák porták sorakoztak. A cseresznyefák eltakarták a házak ablakait. A terebélyes almafák büszkén nyújtogatták a nap felé zöld gallyaikat és éretlen gyümölcsüket.

Grigorij elködlő szemmel nézte az útilapuval benőtt udvart, a sárga zsalugáteres ház szalmatetejét meg az ösztövér kútágast... A szérű mellett lókoponya lógott egy magas karón. Az eső hófehérre mosta, csak a szemüregek tátongtak sötéten. Ugyanazon a karón csigavonalban zöld tökinda kúszott a koponya felé. Egészen a karó tetejéig tekergett a fény felé törő inda, bolyhos kacsaival belekapaszkodott a koponya kiálló csontjaiba, a lapos lófogakba, a másik szára vége támasztékot keresve nyúlt lefelé, és már-már elérte a nem messzire álló berkenyebokor ágait.

Álmában, vagy réges-régen, gyermekkorában már látta ezt a képet! Érezte, hogy bánat forró hulláma önti el. Tenyerébe rejtette arcát, és a kerítés tövében földre borult. Csak akkor emelkedett fel, amikor elnyújtott vezényszó harsant feléje: „Nyergelj! Lóóóra!"

Éjjel, menet közben kiállott a csapatból, színleg azért, hogy a másik lovára csatolja át a nyerget. Sokáig fülelt a paták távolodó, lassanként semmibe vesző dübörgésére, majd nyeregbe pattant, és lovait sebesvágtába eresztve, lekanyarodott az útról.

Vagy öt versztán át hajszolta megállás nélkül a két lovat, azután lépésbe lassított, és hátrafigyelt, nem üldözik-e. A pusztán csend volt. A homokbuckákon panaszosan rikoltoztak a sárszalonkák. Valahol messze, messze, alig hallhatóan ugatott egy kutya.

A fekete égbolton a csillagok aranyvetése szikrázott. Az egész pusztán csend uralkodott, és csak néha lebbent meg az ismerős, kesernyés ürömillattal átitatott szellő... Grigorij felállt a kengyelben, s megkönnyebbülten, teli tüdővel szívta be a friss levegőt...

Már jóval virradat előtt eljutott a Tatarszkkal átellenben elterülő rétre. A falutól valamivel lejjebb, ahol sekélyesebb volt a Don, meztelenre vetkőzött, a lovak fejére kötötte a ruháját, csizmáját, fegyverét, aztán tölténytáskáját fogta közt tartva, belehajtotta a két lovat a Donba. A jéghideg víz tűrhetetlenül égette testét. Jobb karjával nagyokat csapott, hogy felmelegedjék, baljában keményen tartotta az összecsomózott kantárszárakat, és halkan biztatta a nyögő, prüszkölő parípákat.

A parton gyorsan felöltözött, meghúzta a hevedert, és sebesen vágtatott a falu felé, hogy felmelegítse a lovakat. Köpenye, inge vizes volt, majd megfagyott benne: fogta vacogott, hideg borzongatta a hátát, de a gyors nyargalás hamar felmelegítette. A falu közelében már lépésben lovagolt tovább. Figyelmesen nézett szét, és minden kis neszre fülelt. Elhatározta, hogy a lovakat egy szakadékban hagyja, a folyótól nem messzire. Amikor leereszkedett a köves szakadékba, a pata szárazon csattogott a kovakövön, a pata alól meg csak úgy fröccsent szét a tömérdek apró szikra.

Grigorij egy réges-régóta ismerős száraz fához kötötte lovát, és a faluba ment.

Ott áll a vén Melehov-ház, ott sötétlik az almafák kúpja meg a kútágas a fénylő göncölszekér alatt. Grigorij az izgalomtól fuldokolva, újra leereszkedett a Donhoz. Óvatosan átmászott Asztahovék kertje sövényén, és a nyitott zsalugáteres ablakhoz lépett. Néhány pillanatig némán állt, vadul vert a szíve, a fejében meg tompán zúgott a feltóduló vér. Halkan bezörgetett, olyan halkan, hogy szinte maga sem hallotta a kopogást. Akszinya némán odament az ablakhoz, és szemét megerőltetve kémlelt ki az éjszakába. Azután hirtelen a mellére szorította a kezét. Szájából tagolatlan nyögés tört elő... Grigorij jelekkel mutatta, hogy nyissa ki az ablakot; levette válláról a puskát. Akszinya kitárta az ablak mindkét szárnyát.

— Csak csendesen! Jóestét! Ne nyisd ki az ajtót, majd így az ablakon át búvok be — súgta Grigorij.

Fellépett a fal tövére döngölt kis földhányásra. Akszinya meztelen karja Grigorij nyaka köré fonódott. Úgy reszketett, úgy vergődött a vállán ez a meleg, ölelő kar, hogy a reszketés átragadt Grigorijra is.

— Kszjusa... várjál... vedd el ezt a puskát! — suttogta akadozva, alig hallhatóan.

Kezével leszorította kardját, hogy ne csörömpöljön, azután bemászott, és gyorsan becsukta maga mögött az ablakot.

Meg akarta ölelni Akszinyát, de az asszony lomhán térdre ereszkedett előtte, átölelte a férfi lábát, és vizes ruhájához szoritotta száját. Egész testét rázta a visszafojtott zokogás. Grigorij felemelte, és a padra ültette. Akszinya hozzásimult, a férfi mellére rejtette arcát, meg-megrezzent, és beleharapott a katonaköpeny hajtókájába, hogy sírásával fel ne ébressze az alvó gyerekeket.

Látszott, hogy — bármilyen erős volt — még őt is megtörte a szenvedés. Látszott, hogy az elmúlt hónapokban nagyon keserves lehetett az élete... Grigorij simogatta az asszony hátán szétziláló hajat, és végigsimította forró, nedves homlokát. Megvárta, míg jól kisírja magát, azután megkérdezte:

— Hogy van a két gyerek?

— Megvannak.

— Hát Dunyaska?

— Ú is. Nincsen semmi baja...

— Mihail itthun van? Ne ríjj mán! Hiszen egészen vizes lett az ingem a könnyedtől... Kszjusa, drágám, nyugodj meg mán. Nem érünk rá sírni-ríni... Mihail itthun van?

Akszinya letörölte arcáról a könnyet, azután vizes tenyerébe fogta Grigorij orcáját, sirva-nevetve sokáig mohón nézett a férfi arcába, és halkan mondta:

— Nem rívok... Mán nem is rívok... Mihail második hónapja a városba van. Valami csapatba szógál. Gyere csak ide, nézd meg a gyermekeket. De nem vártunk! Nem is sejtettük, hogy eljössz!

Misatka és Poljuska szétvetett tagokkal az ágyon aludt. Grigorij föléjük hajolt, elnézegette őket egy darabig, azután lábujjhegyen elsietett onnan, és némán Akszinya mellé ült.

— Hát te hogy vagy? — kérdezte az asszony forró suttogással. — Mér jöttél ide? Merre jártál? Hátha most elfognak?

— Érted nyargaltam haza. Ne félj, nem fognak el! Velem jössz?

— Hová?

— Magammal viszlek. Otthagytam a bandát. Én Fominnal tartottam. Hallottál erről?

— Igen. De hová menjek véled?

— Délre. Kubán mellé vagy még messzebb. Majd csak meg-

élünk valahogy. Tudod, hogy en nem utálom a munkát. Dógozni fogok. Munkát kíván mán kezem, nem a kard markolatát. Majd megszakadt a szívem mostanában... Na. de erről majd máskor beszélünk...

— Hát a gyermekekkel mi lesz?!

— Dunyaskára hagyjuk. Később majd meglátjuk! Egyszer őket is magunkkal visszük. No, jössz?

— Grisa... Grisenyka...

— De ne sírj mán! Elég vót... Jut még idő a pityergésre is... Készülődj. A lovaimat a mélyedésbe hagytam. No, jössz velem?

— Hát te mit gondoltál? — szólalt meg egyszerre hangosan Akszinya, de azonnal rémülten kapta szájához a kezét, és a gyermekekre pillantott. — Azt hitted — folytatta most már suttogva — olyan nagyon jó volt nekem itt tengődni egyedül? Veled megyek, Grisenyka, egyetlenem! Inkább gyalog szaladok utánad, térgyen csúszok a nyomodba, de nem maradok itt egyedül! Nem élhetek nélküled... Inkább ölj meg, de ne hagyj el megint!

Erősen magához szorította Grigorijt. A férfi megcsókolta, és az ablakra sandított. Rövid a nyári éjszaka. Sietni kell.

— Nem fekszel le?

— Ugyan, dehogy! — kiáltott fel ijedten Grigorij. — Hisz mingyán hajnalodik, menni kell. Ötözz gyorsan, eredj, hídd át Dunyaskát. Beszélni kell véle. Még az éjjel el kell jutnunk a Száraz Szurdokig. Az erdőben tötjük a napot, éjjel meg tovább megyünk. Tudsz lovagolni?

— Akár négykézláb is megyek, hát még lúháton! Még most is azt hiszem, hogy álom az egész... Sokszor láttalak ám álmomba, de mindig másképpen. — Akszinya gyorsan megfésülte a haját. A hajtűket ajka között tartva, halkan, alig hallhatóan beszélt. Sebtében felöltözött. Az ajtóhoz lépett.

— Felébresszem a gyerekeket? Legalább megnéznéd őket.

— Nem, nem kell — mondta határozottan Grigorij.

Elővette a dohányzacskóját, és cigarettát sodort. Alighogy Akszinya kiment, odasietett az ágyhoz, és sokáig csókolgatta a két gyermeket. Natalja jutott eszébe. Nehéz életének sok-sok eseménye feltolult emlékezetében, és sírva fakadt.

— Isten hozott, bátyus! — mondta Dunyaska, amikor átlépte a küszöböt. — Hát hazavetődtél? De sokáig csavarogtál a sztyeppen! — Dunyaska úgy jajveszékelt, mint aki halottat sirat: — Hát

megjött édesapátok, gyermekek!... Szegénykéim! Szegénykéim! Még él az apátok, mégis árva sorsra jutottatok!

Grigorij átölelte, és szigorúan szólt rá:

— Csendesebben, hé! Felébreszted a gyermekeket! Hadd a pityergést, húgom! Eleget hallottam mán ezt a zenét! Elég sok sirnivalóm meg bánatom van nekem magamnak is... Nem azért hittalak ide. Vállalod a két gyermek nevelését?

— Hát te hová mész?

— Messze innét. Akszinyát is magammal viszem. Befogadod a gyerekeket? Mihelyt munkát kapok, magamho veszem őket.

— Hát hogyne! Ha egyszer mind a ketten elmentek, magamho veszem. Hiszen csak nem maradhatnak az utcán, nem hagyhatom őket idegen emberekre...

Grigorij némán megcsókolta Dunyaskát.

— Köszönöm, húgom! Tudtam, hogy nem tagadod meg.

Dunyaska hallgatagon leült a ládára és megkérdezte:

— Mikor indultok? Most mingyán?

— Azonnal.

— Hát a házzal meg a gazdasággal mi lesz?

Akszinya határozatlanul válaszolt:

— Vigyázz rá. Majd add bérbe, vagy tégy úgy, ahogy jónak látod. Ami a ruháimból, holmijaimból itt marad, vidd át magadho...

— De mit mondjak majd az embereknek? Megkérdezik, hová lettél, mit feleljek? — kérdezte Dunyaska.

— Mondd azt, hogy semmit sem tudsz, és kész! — Grigorij Akszinyához fordult: — Kszjusa, siess, szedelőzködj. Ne hozz magaddal sok ruhát, csak egy meleg télikabátot, két-három szoknyát, valami fehérneműt, no meg egy kis ennivalót, az első napra. Több nem kell.

Már derengett, mikor elbúcsúzott Dunyaskától, és megcsókolta még mindig alvó gyermekeit. Aztán Akszinyával kiment a tornácra. Leereszkedtek a folyóhoz, és a part mentén igyekeztek a szakadék felé, ahol a lovak álltak.

— Emlékszel, mikor Jagodnojéba kőtöztünk, akkor is így haladtunk — mondta Grigorij. — Csak éppen a batyud vót nagyobb, meg mink magunk vótunk fiatalabbak...

Akszinya boldog izgalmában remegve, oldalvást pillantott Grigorijra.

— Még mindig félek, hogy az egészet csak álmodom. Add ide a

kezedet, megtapogatom, mert még mindig nem tudom elhinni. — Halkan felnevetett, és mentében Grigorij vállához simult.

A férfi látta Akszinya könnytől duzzadt, boldogan ragyogó szemét, a hajnali szürkületben sápadtnak látszó ajkait, és nyájasan mosolyogva gondolta: „Felcihelődött, és úgy indult el velem, mintha vendégségbe menne... Nem fél ez semmitől, bátor asszony!"

— Látod, ilyen vagyok én — szólalt meg, mintha csak Grigorij gondolataira válaszolna. — Füttyentettél, mint egy kiskutyának, és én máris szaladok utánad. A bánat meg a szerelem tett ennyire tönkre, Grisa... Csak a gyermekeket sajnálom nagyon, magam miatt egy panaszszót sem szólok. Mindenhová veled megyek, akár a halál torkába is!

A lovak meghallották lépéseiket, és halkan felnyerítettek. Gyorsan közelgett a hajnal. Az égbolt keleti peremén halvány rózsaszín sáv tűnt fel. A Don vizéből sűrű pára szállt a levegőbe.

Grigorij elkötötte a lovakat, és nyeregbe ültette Akszinyát. A kengyel túl hosszúra volt eresztve, Akszinya lába nem érte el. Grigorij haragudott magára figyelmetlensége miatt, aztán rövidebbre húzta a hevedert, és felült a másik lóra.

— Mindig gyere utánam, Kszjusa! Ha kikerülünk a mélyedésből, sebesvágtába megyünk. Akkor nem zötyögtet olyan nagyon. A kantárszárat el ne engedd, mert azt nem szereti a lovacskád. Vigyázz a térgyedre. Néha bolondozik: hátrakap, ha nem vigyáz az ember, hát bizony megharapja. Na, rajta!

A Száraz Szurdok nyolc versztányira esett. Ezt a távolságot rövid idő alatt megtették, és napkeltekor már az erdő szélén jártak. Grigorij leszállt, és lesegítette Akszinyát is.

— Hát hogy érzed magad? Ugye, nehéz a lovaglás? — kérdezte mosolyogva.

Akszinya kipirult a sebes vágtatásban, rávillantotta nagy, fekete szemét.

— Jó vót! Jobb, mint gyalog! Csak a lábom... mondta, és szégyenkezve elmosolyodott. — Fordulj csak el egy percre, Grisa, megnézem a lábamat. Valami úgy csípi a bűröm... Úgy látszik, kidörzsölődött.

— Annyi baj legyen! Majd elmúlik! — vigasztalta Grigorij. — Járkálj egy kicsit! Úgy látom, elszibbadt, oszt reszket a lábod — mondta, és szelíd gúnnyal összehúzta a szemét: — Ej, te kozák asszony!

Az egyik horhos medrében kiszemelt egy kis tisztást.

— No, itt letanyázunk! — mondotta. — Pihenj le, Kszjusa.

Grigorij lenyergelte, megbéklyózta a lovakat, és egy bokor alá tette a nyerget meg a fegyvert. Bő harmat lepte a füvet. Emitt kékesszürkének látszott a gyep, de a másik lejtőn, ahol még mindig ott bujkált az éjszaka sötétsége, homályos sötétlila színben játszott. A virágok félig kinyílt kelyhében narancssárga darazsak szunyókáltak. A sztyepp felett pacsirták énekeltek, a vetés között meg az illatos fűtengerben mindenütt darabosan, keményen pitypalattyolt a fűrj: „Itt aludj, itt aludj!" Grigorij egy cserbokor alatt ledöngölte a füvet, és a nyerget feje alá téve, lefeküdt. A fűrj szaggatott prütyögése, a pacsirtadal és a meleg szél, amely a Don mögül hozta a hideg homok szagát, mind-mind álomba ringatóan hatott. Ha valaki, akkor Grigorij szívesen megfogadta a fűrjecske tanácsát, hisz már több éjszakán át le sem hunyta a szemét. Akszinya melléje ült, és némán, tűnődve tépkedte ajkával egy illatos virág ibolyaszínű szirmait.

— Grisa, nem fognak el itt bennünket? — kérdezte halkan, és a virág szárával megérintette Grigorij borostás orcáját.

A férfi alig-alig ocsúdott fel az álom kábulatából.

— Ilyenkor senki sem jár a sztyeppen — mondta rekedten —, nagyon korán van még. Szundítok egy kicsit, addig vigyázz a lovakra. Később majd te is alhatsz. Leragad a szemem... Négy éjszaka nem aludtam. Majd aztán beszélgetünk...

— Aludj, drágám, aludj nyugodtan!

Akszinya odahajolt Grigorijhoz, félresimította a homlokába hulló hajtincset, és ajkával lágyan megérintette a férfi orcáját.

— Drágám, Grisenykám! Milyen sok ősz hajadszála van — suttogta halkan. — Szóval öregszel? Hisz nemrég még legény vótál... — És alig észrevehető szomorú mosollyal Grigorij arcába nézett.

Grigorij már aludt. Kissé nyitott szájjal, egyenletesen lélegzett. Fekete szempillája meg-megrezdült, felső ajka meg-megrebbent, és elővillant keményen összeszorított sűrű, fehér foga. Akszinya figyelmesen vizsgálgatta arcvonásait, és csak most vette észre, mennyire megváltozott Grigorij az alatt a néhány hónap alatt, amióta elváltak. Valami komor, majdnem kegyetlen kifejezést árult el a szemöldöke között húzódó hosszúkás, mély ránc, a szájaszéle és élesen kidomborodó pofacsontja... És csak ekkor

jutott eszébe először. milyen rettenetes is lehet ez a férfi a harcban, ha kivont karddal vágtat előre. Pillantása Grigorij nagy, bütykös kezére tévedt, és — noha maga sem tudta, miért — nagyot sóhajtott.

Nemsokára csendesen felkelt, magasra felfogta a szoknyáját, hogy be ne lucskosodjék a harmatos fűben, és keresztülment a tisztáson. Valahol nem messze egy patak csobogott a kövek között. Leereszkedett a horhos medrének fenekére. ahol zöld mohával borított kőlapok hevertek, jót ivott a hideg forrásvízből, megmosakodott, és kendőjével szárazra törülte kipirult arcát. Ajkán állandóan valami csendes mosoly játszott. Szeme boldogan csillogott. Grigorij ismét együtt volt vele! Újra a boldogság kísértete csalogatta a bizonytalanságba. Sok könnyet elhullajtott álmatlan éjszakáin Akszinya, nagy bánat gyötörte az utóbbi hónapok alatt! Tegnap a veteményeskertben, amikor a krumplit kapáló szomszédasszonyok rázendítettek a szomorú asszonyi dalra, fájdalmában elszorult a szíve. Önkéntelenül is felfülelt.

Gyertek ide, gyertek, szürke libuskáim,
Ideje, ideje immár hazatérni.
Ideje, ideje immár hazatérni,
Könnyemet ontani, magamat kisírni

kanyargatta egy magas asszonyi hang, panaszkodott az átkozott, kegyetlen sorsra. Akszinya nem bírta ki, csak úgy záporozott a könny a szeméből! Munkában keresett feledést, hogy elhallgattassa a szívében fészkelődő fájdalmat, de a könny elborította szemét, és nagy cseppekben, sűrűn hullt a zöld krumplilevélre meg elgyengült kezére. Nem látott már a könnyektől semmit, és dolgozni sem tudott. Eldobta a kapát, lefeküdt a földre, arcát kezébe temette, és elsírta minden bánatát.

Az este még átkozta életét. Mindent szürkének és örömtelennek látott. Most meg az egész világ ujjongott, csillogott, akár nyári vihar után a puszta. „Majd csak megtaláljuk mi is a magunk boldogságát!" — gondolta, és szórakozottan nézett a felkelő nap sugaraiban fürdő tölgyfalombra.

A bokrok mellett, a napsütésben, illatos, tarka virágok nyíltak. Akszinya nagy nyalábravalót szedett belőlük, és óvatosan leült Grigorij mellé. Eszébe jutott a fiatalsága: koszorút kötött, gyönyörű, tarka koszorút. Mikor kész volt, sokáig gyönyörkö-

dött benne, azután belefűzött még néhány szál halványpiros vadrózsát, és Grigorij feje mellé tette a fűre.

Kilenc órakor Grigorij hirtelen felriadt: a lovak nyerítése serkentette fel. Rémülten ült fel, és maga körül tapogatózva kereste a fegyverét.

— Nincs itt senki! — mondta csendesen Akszinya. — Mitűl ijedtél meg?

Grigorij megtörülte a szemét, és álmosan mosolygott:

— Úgy alszok én, akár a nyúl: szunyókálok, de fél szemmel mindig figyelek, minden ágrecsenésre összerezzenek... Erről, kisjányom, sokáig nem szokik le az ember. Régóta alszok?

— Nem. Aludj még!

— Álló napig aludnom kéne, hogy tisztességesen kipihenjem magamat. Gyere inkább együnk valamit. Ott van a kés meg a kenyér a nyeregtáskába. Vedd csak elő, én meg addig megyek, megitatom a lovakat.

Felkelt, kifeszítette vállát, nagyot nyújtózott, azután levette a köpenyét. A nap melegen sütött. A szél a fák lombja közt babrált, és a levélzörgéstől már nem is lehetett hallani a patak zengő csobogását.

Grigorij leereszkedett a vízhez, kőből és gallyakból kis gátat csinált, azután karddal földet ásott rá, betömte a rést a kövek között, majd amikor a víz meggyűlt a töltés előtt, odavezette a lovakat és megitatta. Itatás után kivette szájukból a zablát, és legelni eresztette őket.

— Hová megyünk innét? — kérdezte Akszinya reggeli közben.

— Morozovszkaja felé. Platovig lúháton, onnét meg majd gyalog haladunk tovább.

— Hát a lovakkal mi lesz?

— Majd otthagyjuk őket!

— De kár! Ilyen szép lovakat elcsapni a vakvilágba! Hiszen az almásderes olyan gyönyörű, hogy ritkaság! Hun szerezted, Grisa?

— Hát csak úgy elkötöttem — Grigorij komoran mosolygott. — Egy ukrántól raboltam. Akárhogy is sajnálom, de el kell csapni — tette hozzá rövid hallgatás után —, hiszen eladni nem adhatjuk el egyiket sem.

— Mér hordasz még mindig fegyvert? Most mán nem kell! Meglát valaki, oszt baj lesz belőle!

— Ki látna meg éjszaka? Csak azért hordok fegyvert, mert fé-

lek; ha a lovakat sorsukra hagyjuk, a fegyvert is ellököm, akkor már erre sem lesz szükségem.

Reggeli után a leterített katonaköpenyre feküdtek. Grigorij hasztalan küszködött az álmossággal, el-elbóbiskolt. Akszinya pedig könyökére támaszkodott, és elmondta, hogyan élt nélküle, és milyen sokat szenvedett ez alatt az idő alatt. Grigorij félálmában is hallotta az asszony egyenletes hangját, amely gyakran eltávolodott, egyre tompábban és halkabban zengett, sőt néha egészen elcsitult. Ilyenkor Grigorij megrezzent, fölébredt, de néhány perc múlva már újra becsukódott a szeme. A fáradtság legyőzte akaratát és vágyait.

— ... nagyon bánkódtak utánad, örökké faggattak: hát édesapánk hun van? Többnyire szép szóval beszéltem, nyájasan bántam velük. Megszoktak, nagyon ragaszkodnak hozzám, és mostanába mán ritkábban járnak át Dunyaskáho. Poljuska olyan csendes kisjány, szavát sem igen hallani! Varrtam neki babákat rongyból, leült vélök az asztal alá, és szépen játszott. Egyszer Misatka beszalad az utcárúl. Teste-lelke reszket szegénynek. „Mi lelt, kisfiam?" — kérdeztem. Sír a gyerek, rí keservesen: „A fiúk nem akarnak vélem játszani, azt mondják: betyár az apád! Hát csakugyan betyár az édesapám? Mifélék azok a betyárok, anyám?" Mondom neki: „Nem betyár az apád, dehogyis az! Csak ... szerencsétlen ember." Nahát, erre aztán elkezdett zaklatni: „Mér szerencsétlen, mit jelent az, hogy szerencsétlen?" Sehogy sem tudtam neki megmagyarázni. Ők maguk neveztek el anyjuknak, Grisa; ne hidd, hogy én tanítottam rá őket. Mihail is jól bánt vélök, nyájas hozzájok. Nekem ugyan nem köszön, csak elfordul, és szó nélkül megy el mellettem, de a gyerekeknek kétszer is hozott cukrot a városbúl... Prohort meg mindig csak temiattad rágja a bánat. Elveszett ember, azt mondja. A múlt héten, amikor eljött beszélgetni, szinte ríva fakadt... Házkutatást is tartottak nálam, fegyver után kutattak az eresz alatt is, a pincébe is, meg mindenütt...

Grigorij mégsem hallgatta végig az elbeszélést: elaludt. Feje felett fiatal szil lombja susogott a szélben. Arcán sárga fényfoltok imbolyogtak. Akszinya sokáig csókolgatta szerelmese csukott szemét; azután orcáját Grigorij karjához szorítva, és szenderében mosolyogva, maga is elaludt.

Öreg éjszaka, mikor már lement a hold, elhagyták a Száraz Szurdokot. Kétórai lovaglás után a Csir mellé bocsátkoztak a dombról. A réten harsogott a haris, a szittyós folyóöblökben torkuk szakadtából kuruttyoltak a békák, és valahol messze tompán bömbölt a bölömbika.

A kis folyó mentén egymásba olvadó gyümölcsösök húzódtak végig, és komoran feketéllettek a ködben.

Grigorij a hídtól nem messzire megállt. Faluszerte éjféli némaság uralkodott. Grigorij a ló véknyába vágta csizmája sarkát, és oldalt kanyarodott. Nem akart átlovagolni a hídon. Nem hitt ennek a csendnek: rettegett tőle. A falu peremén átgázoltak a Csiren. Mihelyt az első keskeny közbe befordultak, az árokból hirtelen előbukkant egy ember, azután még három!

— Állj! Ki vagy?

Grigorij úgy összerezzent a kiáltásra, mintha váratlan ütés érte volna. Meghúzta a kantárszárat. Egy szempillantás alatt megemberelte magát, és jó hangosan válaszolt: „Jó barát!" Gyorsan megfordította lovát, és sebtében odasúgott Akszinyának: „Vissza! Utánam!"

Az őrség négy embere — valamennyi az éjszakai pihenőre megállapodott élelmező osztag katonája — némán és ráérősen követte őket. Egyikük megállt, hogy rágyújtson. Gyufát rántott. Grigorij a korbáccsal végigvágott Akszinya lován. A csődör megugrott, és minden átmenet nélkül a leggyorsabb vágtába csapott át. Grigorij a mén nyomába nyargalt. Néhány nyomasztóan izgalmas másodpercig tartott a csend, azután — miként a mennydörgés — darabosan ropogott a négy puska. A sötétségen hirtelen átszúródtak a fellobbanó torkolattüzek.

Grigorij füle mellett perzselően süvítettek el az ellenséges golyók.

— Fegyve-e-e-er-be! — kiáltotta elnyújtottan egy hang.

Grigorij a kis folyótól száz ölnyire utolérte a nyakra-főre rohanó almásderest.

— Hajolj le, Kszjusa! Még lejjebb! Hajolj le! — kiáltotta, amikor Akszinya mellé ért.

Akszinya meghúzta a kantárszárat, hátrahanyatlott és oldalra dőlt. Grigorij idejében megkapta, különben lezuhant volna.

— Megsebesültél?! Hun találtak el? Szólj hát! — kérdezte rekedten Grigorij.

Akszinya hallgatott, és egyre súlyosabban nehezedett a férfi

kezére. Grigorij vágtatás közben magához szorította, és lihegve súgta az asszony fülébe:

— Csak egy szót! Megáld az Isten! Hát mi van veled?!

De Akszinya néma szájából nem hallott sem értelmes szót, sem nyögést.

Grigorij a falutól két versztányira éles kanyarban letért az útról, egy szakadékba ereszkedett. Gyalog szállt, karjába vette Akszinyát, és vigyázatosan lefektette a földre.

Levette róla a rövid, meleg télikabátot, feltépte mellén a könnyű katonablúzt meg az inget, és tapogatózva megkereste a sebet. A golyó Akszinya bal lapockáját fúrta át, szétroncsolta, és ferdén a jobb kulcscsont alatt repült ki testéből. Grigorij összevérezett, remegő kézzel vette elő átvető tarsolyából saját tiszta alsóingét meg a sebcsomagot. Megemelte az asszonyt, háta alá tette a térdét, hozzáfogott, hogy bekötözze a sebet; igyekezett elállítani a kulcscsont alól bőven felbugyogó vérét. Az ingcafatok és a kötés mihamar megfeketültek, és teljesen átnedvesedtek. Vér folyt Akszinya félig szétnyitott szájából is. Csak úgy bugyborékolt a torkában. És a halálra rémült Grigorij már tudta, hogy mindennek vége, hogy a legszörnyűbb, ami csak az életben megeshetett — ím, meg is történt!

A szakadék gazlepte, juhmogyoró borította meredek lejtőjén óvatosan ereszkedett a meder mélyére. Vigyázatosan vitte karján Akszinyát. Az asszony akarattalanul hátrahanyatló feje az ő vállán nyugodott. Hallotta Akszinya el-elakadó, sípoló lélegzetét, érezte, hogy mind több meleg vér folyik el a drága testből, amint szerelmese szájából az ő mellére csurog. Utána lebocsátkozott a szakadékba a két paripa is. Prüszkölve és zablájukkal csörömpölve legelték a zamatos zöld gyepet.

Akszinya — nem sokkal virradat előtt — Grigorij karja között halt meg. Többé nem tért magához. Grigorij némán csókolta meg az asszony véres, sós ízű száját, óvatosan lefektette a fűre és felállt. Titokzatos erő mellbe lökte, megtántorodott, hanyatt esett, de rémülten tüstént talpra ugrott. Még egyszer elesett, födetlen fejét fájdalmasan beleverte egy kiálló kőbe. Azután térden állva kihúzta szablyáját hüvelyéből, és sírt ásott halott szerelmesének. A föld nedves volt: engedett a kardnak. Grigorij nagyon sietett, de valami fojtogatta a torkát. Feltépte nyakán az inget, hogy könnyebben lélegezzék. A pirkadat előtti hideg nyirkosság kellemesen lehűtötte izzadságtól nedves mellét: könnyebben dolgo-

zott. A porhanyó földet kucsmájával és markával merte ki. Egy percre sem pihent, mégis sok időbe telt, míg kötésig érő mély gödröt ásott.

Tündöklő hajnali fényben temette el drága Akszinyáját. Sírba fektette, mellén keresztbe tette halottian meghalványodott, olajbarna bőrű kezét, keszkenőjével befödte arcát, hogy az égre meredő, félig nyitott, lassan megüvegesedő szemébe ne hulljon be a föld. Elbúcsúzott tőle. Abban a szilárd hitben búcsúzott, hogy nem hosszú időre válnak el...

Ujjaival gondosan elboronálta a nedves, sárga agyagot az alacsony hanton, és lehorgasztott fővel, lassan inogva, sokáig térdelt a sírnál.

Most már nem volt miért sietnie. Mindennek vége szakadt.

A szakadék felett, a déli szél gomolygatta ködben, lassan felkelt a nap. Sugarai beezüstözték Grigorij sűrűn őszülő födetlen fejét, és végigsiklottak mozdulatlanságában is iszonyú, sápadt orcáján. Mintha lidércálomból ébredt volna, felkapta fejét. Fekete eget és vakítóan világító fekete napkorongot látott maga felett.

18

Kora tavasszal, mikor elolvad a hó, és felszikkad a fű, mely egész télen át megdőlten hevert, tavaszi tüzek gyúlnak a sztyeppen. Patak módjára hömpölyög a láng, amelyet mind tovább és tovább hajt a szél. Mohón falja fel a száraz szamárkenyeret, felszalad a szamártövis magas kóróján, végigkúszik a feketeüröm sötétbarna csúcsán, és mohón habzsolja a lápos gizgazát... És utána még sokáig érzik a sztyeppen a kiégett, meghasadozott föld kesernyés, kozmás szaga. Körös-körül vígan zöldell a zsenge fű, fölötte számtalan pacsirta repes a kék egen, vándor vadlúd legel a zamatos zöld mezőn, és fészket fon a nyárára visszaköltözött túzok. De ott, ahol végigvonult a tűz, baljósan feketéllik az üszkös, halott anyaföld. Nem épít rajta fészket a madár, messze elkerüli még a dúvad is, csak a szél, a szárnyas, sebes szél száguld el felette, és hordja szét a szürke pernyét meg a csípős ízű, fekete port.

Mint a tűzégette, fekete puszta, gyászba borult Grigorij Melehov élete is. Elvesztett mindent, ami szívének drága volt. Mindent elvett tőle, mindent elpusztított a kegyetlen halál. Csak a két

gyermek maradt meg. De ő maga még mindig görcsösen kapaszkodott a földbe, mintha összetört élete még jelentett volna valami értéket akár másoknak, akár önmagának...

Miután Akszinyát eltemette, három napig céltalan bolyongott a sztyeppen, de nem ment sem haza, sem Vesenszkajába, mert tudta, hogy vaj van a fején. A negyedik napon az egyik usztyhopjorszkajai faluban hagyta a lovakat, ő maga pedig átkelt a Donon, gyalog elment a szlascsevszkajai tölgyesbe, amelynek peremén először verték szét Fomin bandáját. Már akkor — áprilisban — hallotta, hogy a tölgyesben katonaszökevények tanyáznak. Hozzájuk ment Grigorij, mert Fominékhoz nem akart visszatérni.

Néhány napig eredménytelenül kószált a rengetegben. Éhség kínozta, de nem mert lakott helyre menni. Akszinya halála után elvesztette régi okosságát s minden merészségét. A lába alatt megpattanó gally reccsenése, a sűrű vadon zúgása, az éji madár rikoltozása, mind-mind rémületbe, zavarba ejtette. Éretlen szamócabogyóval, apró gombával, diólevéllel táplálkozott, és szörnyen lefogyott. A negyedik nap alkonyán szökevényekkel találkozott az erdőben. A bujdosók elvezették a maguk kunyhójába.

Heten voltak. Valamennyien a környező falvak lakosai. A tölgyesben tavaly ősz óta éltek, amióta megkezdődött a mozgósítás. Tágas kunyhóban laktak, háziasan berendezkedtek, és úgyszólván semmiben sem szenvedtek hiányt. Éjjelente el-eljártak, meglátogatták családjukat. Mindannyiszor kenyérrel, cukorral, kölessel, liszttel, krumplival tértek vissza. Főzni való húst meg minden nehézség nélkül szereztek más faluban: olykor-olykor el-elloptak egy-egy lábasjószágot.

Az egyik betyár, aki valamikor a 12. kozákezredben szolgált, felismerte Grigorijt. Így aztán minden különösebb huzavona nélkül befogadták maguk közé.

Grigorij már rég nem számolta a gyötrelmesen elhúzódó napokat. Októberig még csak eltengődött az erdőben, de mikor megeredt az őszi eső, azután pedig beköszöntött a hideg — új és váratlan erővel ébredt fel benne a vágy mind gyermekei, mind szülőfalva iránt...

Hogy valamiképp agyonüsse az időt, naphosszat a padon üldögélt, fából kanalat faragott, tálat vésett, a puhább fajtákból pedig emberek és állatok játékfiguráit faragta ki. Igyekezett, hogy

ne gondoljon semmire, ne engedje szívéhez a maró bánatot. Nappal még csak sikerült is, de a hosszú téli éjszakákon elhatalmasodott rajta a sok-sok emlékből áradó szomorúság. Sokáig forgolódott a priccsen, és nem jött szemére álom. Nappal a kunyhó egyetlen lakója sem hallott tőle panaszszót, de éjjelente gyakran felserkent Grigorij. Összerezzent, megremegett, végigsimította arcát tenyerével, és — könny nedvét érezte orcáján, meg e fél év alatt hosszúra nőtt, sűrű szakállán.

Gyakran jelent meg álmában a két gyerek. Akszinya, anyja és a többi hozzátartozó, aki már mind a sírban pihent. Grigorij egész élete a múlté volt. A múlt pedig rövid, nyomasztó álomnak rémlett. „Csak egyszer járhatnék még az ismerős helyeken, egyszer gyönyörködhetnék a gyermekekben — szívesen meghalnék" — gondolta nemegyszer.

A tavaszelő valamelyik napján váratlanul megjelent Csumakov. Kötésig vizes volt, de ugyanolyan fürge és szeles, mint azelőtt. Megszárította ruháját a kis kályhánál, maga is megmelegedett, és Grigorij mellé ült a priccsre:

— Jókora sétát tettünk, mióta elszakadtál tőllünk, Melehov. Még Asztrahany alatt, a kalmük sztyeppeken is jártunk... Szóval világot láttunk! Mennyi vért ontottunk, hány embert megöltünk — se szeri, se száma. Jakov Jefimics feleségét túsznak vették a veresek, minden vagyonát elkobozták. Erre úgy megveszett, hogy mindenkit levágatott, aki a szovjethatalmat szógálja. Hát mink aprítottunk is mindenkit, aki kezünk ügyébe esett: tanítókat, orvosokat, mezőgazdászokat... Az ördög tudja, kit-kit nem kaszaboltunk le!... De most osztán bennünket is elintéztek — mondta. Még mindig didergett és sóhajtozott. — Először Tyisanszkaja alatt vertek szét bennünket, egy héttel ezelőtt pedig Szolonij alatt. Éjjel három felől is bekerítették a csapatot. Csak egy utat hagytak nyitva, fel a dombnak, ahun hasaljig ér a lúnak a hó... Mindenkit lekaszáltak a géppuskák, csak én meg Fomin fiacskája, szóval csak ketten úsztuk meg ép bőrrel. Mert Fomin mán az ősz óta mindenövé magával cipelte Davidkát... Elpusztult ű maga: Jakov Jefimics is... Szemem láttára esett el. Az első golyó a lábába tanált, átfúrta a térgyekalácsát; a második a fejét horzsolta. Háromszor is leesett a lúrúl. Megálltunk, felemeltük, nyeregbe ültettük, nyargalt is egy darabig, de negyedszer is lepottyant a nyeregből. A harmadik golyó az ódalába csapódott... Akkor osztán otthagytuk. Elnyargaltunk vagy száz ölnyire, onnét vissza-

néztem: két lovas szabdalta szablyával, ű meg mozdulatlanul feküdt...

— Hogy is végződhetett vóna másképp?! — mondta Grigorij közömbösen.

Csumakov ott hált náluk a kunyhóban. Reggel elbúcsúzott.

— Hová mégy? — kérdezte Grigorij.

— Könnyű életet keresek. Velem jössz?

— Nem, eredj csak magad.

— Hát bizony, én nem is tudnék véletek élni... A te iparod, Melehov — fakanalakat, facsuprokat faragcsálni — nem nekem való — mondta gúnyosan Csumakov, és mély meghajlással vette le kucsmáját: — Isten áldjon benneteket, békés betyárok, köszönöm a szállást meg a vendéglátást. Adjon a jó Istenke egy kis vidámságot, mer különben iszonyú unalmas lesz az életetek. Itt tengődtök az erdőbe... nézitek a kődökötöket... Hát élet ez?!

Grigorij Csumakov távozása után még egy hetet élt a tölgyesben, aztán útra készülődött.

— Hazamégy? — kérdezte az egyik katonaszökevény.

És Grigorij először mosolyodott el, mióta az erdőben bujdosott.

— Haza — mondta.

— Várni kellett vóna tavaszig. Május elsejére amnesztiát adnak. Akkor mink is szétszéledünk.

— Nem, nem tudok várni — mondta Grigorij, és elbúcsúzott tőlük.

Másnap reggel Tatarszkkal szemben kijutott a Donhoz. Sokáig nézte a Melehov-portát. Beleásapadt boldog izgalmába. Aztán levette puskáját, tarsolyát, kivette belőle a varrószerszámot, a kenderkócot, a fegyverolajos üveget, és — maga sem tudta miért — megszámolta a töltényeket. Tizenkét tárral volt. Huszonhat darab külön.

A meredek partnál már olvadt a jég. Az áttetszően zöld hullám meg-megcsobbant, és le-letört egy darabot a szálkás jégperemből. Grigorij a vízbe hajította puskáját és pisztolyát. Beleszórt minden töltényt, majd köpenye aljába gondosan megtörölte a kezét.

A falutól valamivel lejjebb átkelt a Don olvadásmarta, kékes márciusi jegén, és nagy léptekkel indult hazafelé. A révig ereszkedő lejtőn már messziről megpillantotta Misatkát. Alig tudta türtőztetni magát, hogy oda ne szaladjon hozzá.

Misatka a kőről lecsüngő jégcsapokat tördelgette; aztán eldobta mind, és figyelmesen nézte, hogyan gördülnek a lejtőn lefelé.

Grigorij odament az ereszkedőhöz, és elfulladó, rekedt hangon szólította meg fiát:

— Misenyka!... Kisfiam!

Misatka ijedten tekintett rá, és lesütötte szemét. Ebben az ijesztő, torzonborz, szakállas emberben — apját ismerte meg...

Minden nyájas és gyengéd szó — melyet a tölgyesben éjjelente suttogott, mikor eszébe jutottak gyermekei — kirepült emlékezetéből. Térdre ereszkedett, csókokkal halmozta el fia rózsaszínű, hideg kis kezét, és fojtott hangon csak egy szót ismételgetett:

— Fiacskám... Kisfiam...

Azután karjára vette Misatkát. Őrült tűzben égő, száraz szemmel, mohón nézett a fiúcska arcába.

— Hogy vagytok?... Dunya néni, Poljuska... élnek, egészségesek?

Misatka még mindig nem mert apjára nézni.

— Dunya néni egészséges, de Poljuska meghalt az ősszel — válaszolta halkan. — Torokgyíkba. Mihail bácsi meg katonáéknál szógál...

Mégiscsak valóra vált az a kevés boldogság, amelyről álmatlan éjszakákon át ábrándozott: ott állt a szülőház kapujában, és karján tartotta egyetlen fiát...

Ez volt minden, ami az életben számára megmaradt, ami egyelőre még összekapcsolta a földdel és a hideg nap alatt ragyogó egész óriás világgal.

(Vége)